

Вонна!

Соби атыр
мун
магор
бу
фи

За радом по
средней
улице

МФД

...я сама
...и я сама
...и я сама
...и я сама

...и я сама
...и я сама
...и я сама
...и я сама

...и я сама
...и я сама
...и я сама
...и я сама

-бо
е
ка
са
у
о
и
б
во

Поліна
Жеребцова

МУРАХА У СКЛЯНІЙ БАНЦІ

ЧЕЧЕНСЬКІ
ЩОДЕННИКИ
1994-2004 рр.

ХАРКІВ 2015 КЛУБ СІМЕЙНОГО ДОЗВІЛЛЯ

УДК 821.161.2
ББК 84.4РОС
Ж59

Жодну з частин цього видання
не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі
без письмового дозволу видавництва

Перекладено за виданням:
Жеребцова П. Муравей в стеклянной банке.
Чеченские дневники 1994—2004 гг. :
документальный роман / Полина Жеребцова. —
М. : Изд-во «АСТ Corpus», 2014. — 608 с.

Переклад з російської *Романа Трифонова*
та *Ганни Яновської*

Передмова *Станислава Божка*

Дизайнер обкладинки *Сергій Ткачов*

ISBN 978-966-14-9068-9 (PDF)

© Жеребцова П., 2015
© Hemigo Ltd, видання українською мовою, 2015
© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2015

Беручись до читання, ми мусимо пам'ятати, що все те, про що йдеться на цих сторінках, відбувається в окремій реальності, де опори, на яких зазвичай тримається наше сприйняття, зміщені або й зовсім відсутні. І велика кількість побутових деталей не має вводити нас в оману.

Війна назавжди викинула Поліну Жеребцову з комфортного життєвого середовища — дружної великої родини, яка довгі десятиліття жила поблизу південного кордону імперії, поки та імперія невблаганно старіла і знесилювалась. Навколо Поліни всі захоплювалися мистецтвом: поезією, малярством, театром, кінематографією. Одна з бабусь — акторка. Інша навчалася в Ростислава Плятта, але згодом стала художницею, розмальовувала вручну покривала та хустки. Дідусь Поліни — відомий грозненський кінодокументаліст, ветеран Великої Вітчизняної. І жертва Першої чеченської. На початку щоденника нам буде розказано історію його загибелі під час нальоту федеральної авіації на міську лікарню Грозного.

Дівчинка залишається з матір'ю, але невдовзі будинок, де вона прожила перші роки життя, буде частково зруйновано. Її щоденник фіксує, як повільно, немов величезні пастки-мушлі, стулялися панельні багатоповерхівки, залишаючи всередині порожнин-склепів іще живих людей; як почалися перші зачистки, жертвою однієї з яких вона мало не стала.

У Другу чеченську, коли Поліна Жеребцова та її мати вже жили не тільки в руїнах помешкань, а й усередині деформованої та понівеченої людської спільноти, Полина навчилася бачити через сни те, чого не бачить ніхто інший:

«Після пробудження я була нездатна міркувати. Породжені думки здавалися плутаними, неясними, наче я відходила від загального наркозу [...]. Світло місяця, що проходило крізь штори, було яскравим і освітіло мою руку. [...] Провівши рукою по обличчю, зрозуміла, що воно в крові! Я кинулась у ванну кімнату, увімкнула електричну лампочку й зазирнула в старе тріснуте дзеркало. Від жаху заціпеніла:

мое підборіддя й частина шиї були розсічені вертикально, немов хірургічним скальпелем, і звідти юшила кров! [...] А наступного дня рано-вранці, тобто сьогодні, у мене на тому місці, де я бачила глибокий кривавий розріз, з'явилася вертикальна довга смуга. Немов слід від лазера. Опік трансформувався в тонку червону лінію, яка починалася від нижньої губи й закінчувалася біля ямочки на шиї».

Це й називається тепер Щоденником. І дівчинка, яка навчилася орієнтуватись у внутрішніх руїнах, пробує домовлятися з тими, хто населяє зовнішній бік, утримуючись на межі, що з'єднує їх. Поступово вона осягає топіку простору, у якому відбиток ступні після десятка ходів програє позначеній вибухом порожнечі, наче заново вчиться ходити.

«Смерть може набувати будь-яких подоб і форм, — пише авторка Щоденника. — Але я завжди впізнаю її. Безпомилково. Ми сидимо й розмовляємо про все».

Коли вдумуєшся в цю фразу, починаєш розуміти, що, можливо, Щоденник — це умова, за якої та, хто пише його, може вийти з «тканини», але при цьому не померти, бо смерть, яка приходить уві сні, — ніби щеплення від тієї, що підстерігає зовні, і єдиний шанс уціліти — це сховатись усередині нерухомого ока, яке спостерігає за тобою. «Я мала 11 років, і мене вже кілька разів намагалися вбити [...]. Смерть же, прийшовши до мене в подобі дитини, довго гралася зі мною. Ішов дощ, і ми радісно стрибали по калюжах. Замість обличчя в хлопчика був череп, а на голові його був блазнівський ковпак із бубонцями». Певна надмірна літературність цього запису пояснюється неабиякою начитаністю авторки. У її домашній бібліотеці, яка загинула разом зі зруйнованим будинком, було кілька тисяч книжок. І коли вичитана з них «смерть», прорвавши картонні палітурки, зустрілася зі своєю рідною сестрою, що злітає на місто з брудного неба, обросла кістками й оселилась у Грозному надовго, Поліна вже мала протиотруту.

І вона не тільки вціліла, а й знайшла слова, щоб розповісти про неможливе.

«Тонка червона лінія» тексту, що з'явився нізвідки, починає рух до нас.

Иди і дивись.

Станіслав Божко, Москва

Присвячується багатонаціональному населенню
Чеченської Республіки,
яке бомбили з неба та обстрілювали з землі

- Лятт кіера, — каже він, не намагаючись перекричати канонаду.
Я притискаю коліна до живота і струшую з обличчя сухі грудочки ґрунту, що падає згори. У деяких із них лишилися брудно-білі нитки коріння.
- Коріння неба, — шепочу я, — коріння неба, що застрягло в землі.
 - Хвара дуня вайн дац — цей всесвіт не наш, — каже він.
 - Лятт кіера — порожнини землі, — сміється він, — ми вже ТАМ і просто не помітили переходу.

С. Божко. Пора року — війна

На потертій від часу першій сторінці мого щоденника
написано: «Піддавай сумніву все. *Цицерон*»

1994

25.03.

Привіт, Щоденнику!

Живу я в місті Грозному на вулиці Завети Ільїча. Звати мене Поліна Жеребцова. Мені 9 років.

26.03.

На день народження, 20 березня, мама купила торт із горіхами. Ми були в центрі. На майдані багато людей. Люди кричали. Були дідусі з бородами. Вони бігали по колу.

Ленін раніше стояв у калошах. Пам'ятник. Потім його скинули, а калоші залишилися.

Навіщо люди кричать? Чого просять? Мама сказала:

— Це мітинг!

27.03.

Написала вірш:

Я мрію, як всі діти,
Пливти на кораблі!
І ще казкову мушлю
Мені б знайти на дні!

28.03.

Прокинулася. Помила посуд. Підмела під'їзд від четвертого до першого поверху. Стала прати. Попрала в тазі речі, читаю книжку.

29.03.

Чому всі сніжинки, а я ні? Мене вбрали Червоною Шапочкою на свято. Мама зі своєї спідниці пошила костюм. Я хочу бути сніжинкою! Усі дівчата в класі — сніжинки.

01.04.

Кіт Мишко сидить поруч на подушці. Я читаю «Три мушкетери». Там є королева, Міледі й Д'Артаньян. Мені подобається світ, де носять красиві сукні королеви. Там мушкетери та гвардійці!

Удома нудно.

02.04.

Грالی в хованки. Ховалися за деревами і в садах. Я ховалася з Хавою та Альонкою. Це мої подруги. Потім каталася на велосипеді. Та він зламався.

Бувай!

18.04.

Я загубила мишу. Мама купила за гарну поведінку.

Миша сиділа в кишені. Мабуть, вона впала в траву. Ми шукали з Альонкою та Сашкою. Не знайшли.

Мама сказала, більше не купить таку мишку-іграшку. Сказала, що я роззява.

Поля

22.04.

Мене запросили в гості тьотя Катя та її дочка Віра. Вони наші сусіди з четвертого поверху. Сказали приходити вранці. Я встала й пішла о шостій годині. Мама спала. Потім мене всі сварили, бо рано пішла. Так самі ж покликали! Я сиділа на кухні. Тьотя Катя мене пустила. Вона готувала млинці. Потім прокинулася Віра, і ми гралися.

Віра має ляльку-хлопчика. А я не маю. Маю дівчинку. Ми вирішили їх одружити.

Бачила бабусю Любу й дідуся Стьопу з другого поверху. Мають смішну собаку таксу. Звати Кнопка.

01.05.

Сьогодні християнський Великдень!

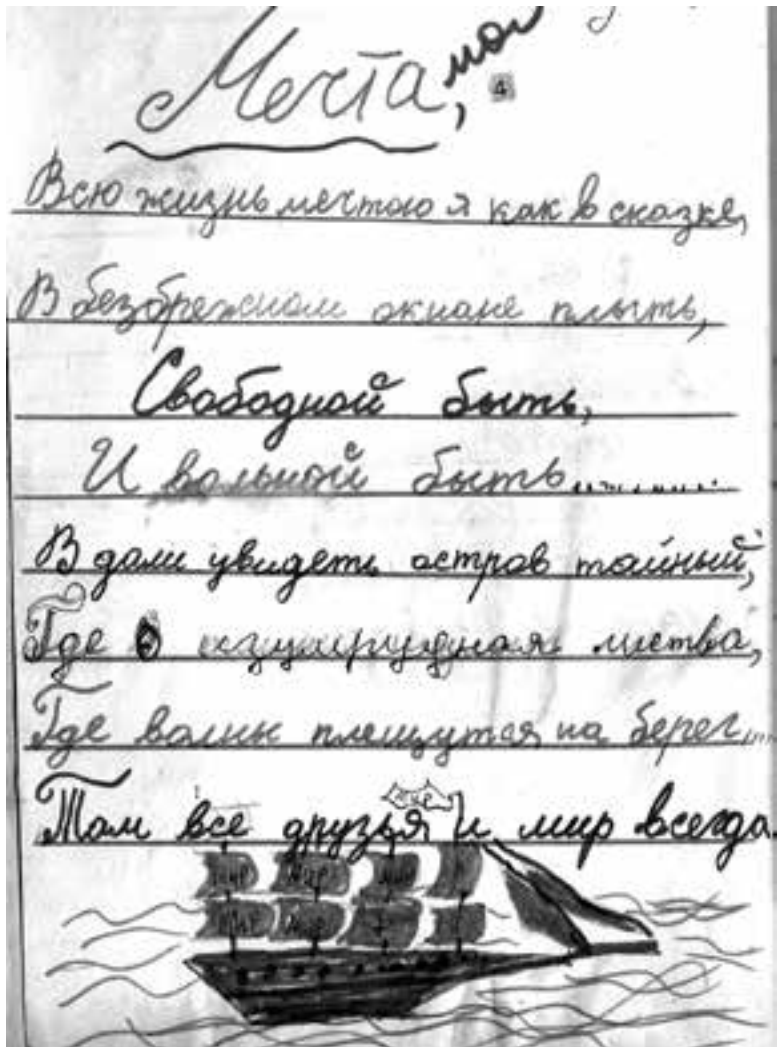
Ми ходили містом. Дощ. Ми дісталися церкви. Усі сусіди вітали одне одного. Частували пирогами. Діти їли фарбовані яйця. Бабуся Зіна всім давала. Найбільше з'їли Іслам із провулка та Магомед. А Васі й Альонці забракло. Їм дала пиріжки бабуся Ніна.

Дощ ішов зранку. Мама й тьотя Аня сказали: це погано. Коли йде дощ, Бог плаче, тому що багато грішників на землі.

05.05.

Ураган. Дерева впали на землю. Усі перелякалися. Потім пішли в сади — збирати абрикоси. Але вони ще нестигли, зелені.

Мені снився страшний сон: у вікно дерлося чудовисько. Воно мало клешні й вибило ґратку на вікні.

15.05.

Ми гралися: Патошка, Віра, Ася, Хава, Альонка, Русик, Арбі, Умар, Дімка, Іслам, Сашка, Вася, Ілля, Ігор, Серьожа, Денис і я. Спершу в доганялки грали, потім у м'яча!

Мама давала нам сік «Юпі» з пакетика. Ми розмішували його у відрі з водою. Пили. Мій улюблений помаранчевий, а в Альонки

червоний. Полуничний. Потім мама дала нам по жуїці «Турбо». Там машинка є, картинка. Усі дуже зраділи.

Кіт Мишко захворів.

21.05.

Я допомагала мамі торгувати печивом на «Берьозці». На роботі мамі не платять. З їжею погано. Тьотя Катя каже:

— Це часи такі. Важкі.

Ми варили суп із курячих лап і їли. Раніше з курки варили, а тепер із лап. Лапи продаються на кілограм. Курка була смачніша. Дуже смачніша.

Мама хоче перевести мене до іншої школи.

Старшокласники одну дівчинку вдарили стільцем по голові, вона в лікарні. Я дружила з Надею з першого класу. Говорила їй секрети.

Я збираю наклейки, і лишилося тільки одну наклеїти. Щоб виграти ляльку Синді! Надя попрохала книжку, і я дала. І забула, що в книжці альбом та наклейки! Надя повернула книжку, а альбом ні. Я і мама ходили до них додому. Вони живуть у приватному будинку. Мама прохала її дідуся, щоб віддали. Вони не віддали. Я плакала. У мене тепер немає альбому і немає подруги.

У них удома я бачила маленьке порося. Воно бігало, як песик.

Поля

24.05.

Надя мовчить. Не віддає альбом. А Хава сказала:

— Ти їй теж не віддай що-небудь!

І я знала, що в мене Надин словник. І хотіла не віддати, а потім віддала. Якщо вона така, то я не така.

Мені подобається Єлена Александрівна — вона грається з нами. Це наша вчителька. Ще мені подобається Алексей, який сидить за однією партою з Юлькою. Я думаю, що кохаю його. Він купив мені булочку в буфеті. Ще він не боїться щеплень. А я та інші дівчата ховалися в туалеті, але нас усе одно знайшли і зробили в спину уколи. Ми плакали.

Поля

02.06.

...на столі стояли дві склянки. Одна з їжею для риб, друга з отрутою для мишей. Я знала, у якій отрута. Але було цікаво, що буде, якщо погодувати нею риб. Дала трошки. Вони в акваріумі здохли. Я боялась на них дивитися. Вони стали мертві, а були живі.

Мама кинулась і давай мене лупцювати.

— Вбивця! — Мама билася рушником. — Ти вбивця!

Син тьоті Мар'ям, Акбар, засмутився. То були його риби. Тьотя Мар'ям не сварилась. Вона дала мені бублик і сказала, що викине риб в унітаз.

Мені не було соромно. Було страшно. Убивця відчуває страх.
Поля

16.06.

Мама купила їжі.

Купала Мишка в тазі. Альонка допомагала. Потім до обіду гуляли. Лежали й дивилися в небо. Я казала Альонці, що привиди живуть у старій котельні, яка стоїть у дворі. Вона лякалася. Альонка молодша за мене на цілий рік.

Потім прийшов Ігор і став розповідати, що дорослі брешуть і Діда Мороза немає. Я сказала, що немає Діда Мороза в червоній шапці. А існує Дід Мороз, який живе в льодах. Він блукає невидимий, зазирає у вікна взимку. І тільки дітям можна його побачити. Альонка, Ігор і Хава повірили мені. Я подумала, що він ходить і дивиться у вікна. Інакше звідки мені це знати?

Поля

23.06.

Черга по хліб, у крамниці б'ються.

Я принесла мураку. Вона живе у скляній банці: там є земля. Я читала в книжці, що мурахи будують гарні міста, і вирішила подивитись як. Нехай у банці побудує!

28.06.

Весілля у дворі! Усім давали цукерки. Танцювали лезгинку. Стріляли з пістолета. Тьотя Мар'ям сказала:

— Стріляють, щоб злі духи втекли!

Ми з Альонкою знову говорили про привидів. А Іслам сказав, що боїться ходити в сади. Тому що там привиди літають над часником і цибулею.

29.06.

Найбільше у світі я люблю тікати за будинок. Мама лупцює і не дозволяє. Але я ходжу. Я стою і дивлюсь на гори.

Вони сині. Я люблю гори. Більше, ніж небо й сонце. Вони оточують моє місто. Я дивлюсь на них і думаю, що, коли виросту, піду до них. Обов'язково піду!

03.07.

Усі бояться землетрусу. Сусіди ночували надворі. А ми на першому поверсі живемо. Ми вдома ночували.

06.07.

Приходив дідусь Анатолій. Я спитала, як буває землетрус. Він узяв сірникову коробку з кишень. Поклав на руку й погойдав. Сірники впали.

— Так падає будинок, — сказав дідусь. — Земля рухається.

Потім він відкрив коробку, і там були не сірники. А жук!!! Великий жук. Крила зеленого кольору. Дідусь показав мені жука, а тоді відпустив. Жук полетів і загубився в листі клена.

Ми ходили гуляти і бачили бомбу за залізницею. Бомба з далекої війни з фашистами. Нещодавно вона з'явилась із землі.

Чапу отруїли злі сусіди з третього поверху. Вони ненавидять собак. Чапа був добрий собака.

По залізниці інколи йдуть поїзди. Куди вони йдуть?

27.07.

У тьоті Мар'ям, нашої сусідки, є ключі. Вони лежать під килимком біля дверей. Вона завжди їх туди кладе. Я взяла й сховала. Хотіла подивитися, що буде.

Тьотя Мар'ям прийшла з городу, шукала. А потім я сказала, що ключі знайшла на вулиці, і віддала. Тьотя Мар'ям спізнилася на роботу.

Поля

11.08.

Дідусь хворіє. Він лежав. Мама купила ліки. Потім він поїхав до свого помешкання.

У його квартирі багато книжок — їх ніколи не прочитати! Книжки на всіх полицях, а полиці від підлоги до стелі! Дідусь їх купує і зберігає.

Я читала Сервантеса, «Дон Кіхота», два томи. Книжки старі. Там усередині картини закриті папером тонким. І я дивилася ці картини й думала, що теж там подорожую.

Поля

20.08.

Я прокинулась і згадала дідуся. Позавчора йшов дощ. А потім було сонце. Ми пішли дорогою, і дідусь сказав:

— Бачиш дерево? Воно — дитина. Потім дерево стане доросле, а потім старе. Колись зникне. З нього зроблять стіл або розтоплять грубку. Так завжди буває.

Це була береза. Ще він сказав:

— Не рви листя. Йому боляче.

Я сказала:

— Ні, не боляче.

А дідусь сказав, що листки — це пальці. І я зрозуміла, що, якщо їх зірвати, їм боляче.

Я більше не буду.

Поля

25.08.

Гуляли двором і співали пісні. Я, Альонка і Хава. Про те, як у нашу гавань заходили кораблі, великі кораблі з океану.

Я придумала співати пісню. Ми ходили навколо дому й горлали. Сусіди стукали кватирками.

Потім прийшов місяць. І ми здивувалися. Місяць був червоний. Ми ніколи раніше не бачили червоного місяця! Він був великий, а навкруг червоне світло. Я сказала:

— Давайте втечемо звідси. Аж за сині гори!

Хава не погодилась, Альонка злякалась. Ми вже якось тікали з Альонкою. Недалеко. За дві зупинки тільки втекли.

Поля

26.08.

Відпустила мурашу. Вона так і не збудувала палац у скляній банці. Мабуть, просто не стала. Не схотіла для мене. Або не змогла на самоті.

Поля

27.08.

Мамі на роботі не платять грошей. Ми торгуємо газетами. Ходимо і продаємо їх по вулицях з ранку до ночі. Кричимо: «Газети! Газети!» Ноги болять. Нам потрібно купити ліки. Дідусь у лікарні.

01.09.

Була на Святі школи. Сказали, у нас будуть уроки кулінарії. Це добре. Я люблю готувати. Мене тьотя Мар'ям учить робити халву й вареники.

08.09.

Гралася з Васьюкою. Це син тьоті Дусі.

Я подарувала Альонці коника. Вона подарувала його Васьці. Я вчепилась у ноги коника. Не хотіла, щоб Васька забрав. Усі ревли.

Потім я бачила Вадикову бабусю. Її звати Аксінья. З Вадиком я дружила. Катала його на санчатах, коли зима. Він же маленький!

А потім вийшла якось, а мені назустріч біжать хлопці: Вітя і син дяді Умара. Кричать:

— Вадик горить! Вадик горить!

Я подумала, сад у Вадика горить. Уже горіли сади за будинком. Сухо, дощу немає. Пішла до Вадикової бабусі. Сказала:

— Сад ваш горить.

Вона відповіла:

— Нехай горить!

Тому що була пожежа, і тато Альонки згорів там: пожежу в саду гасив сусідам. От.

Потім ми пішли гуляти: я, мама й Альонка. Були в парку і їли морозиво. Прийшли додому, а тут Сашка з другого поверху їде на велосипеді. Кричить:

— Вадика знайшли!

Мама не зрозуміла, і я теж, а Сашка сказав:

— Його замкнули в саду в сараї Вітя й Васька та підпалили. Він згорів! Живцем.

Я сказала, що неправда. Я бачила Ваську. Він в Альонки телевизор дивився. А назустріч мені бігли Вітя й син дядька Умара. Світленький чеченець.

Васька не палив нікого. Він мультики дивився! А родина Вадика в міліцію написала на батьків Васьки. Тому, що батьки Віті — п'яниці. Вітя дегенерат. А Васька нормальний.

Вадика поховали в труні з закритим віком. Тільки фото було.

11.09.

На ринку були люди зі зброєю. Щось шукали. Усі злякалися.

14.09.

Я пішла до нової школи. У класі багато дітей. Є дівчинка Діана. Її мама вчителька. Діана всіх б'є й відбирає сніданки. Рве зошити. У мене теж порвала зошит.

Я так хвилювалася на диктанті, що переплутала слова. Дуже боюся трійки. Мама може побити.

Зате мій твір усім сподобався. Його читали навіть старшокласникам в інших класах. Сказали, просто чудово! Я написала, що настала осінь. Кожен листок живий. Він зберігає в собі історію свого життя.

Поля

16.09.

Наша вчителька Людмила Ніколаевна грається з нами на перерві. Вона сива. Ми її дуже любимо і при ній не сваримося. Вона попросила намалювати в зошиті слов'янських міфічних істот: домовика, лісовика й водяника.

Ще в школі навчають готувати. Є такий урок. Ми готуємо салати.

18.09.

Мама забирає мене зі школи після торгівлі на ринку. Ми йдемо додому.

А сьогодні неділя. Я пішла допомагати їй торгувати газетами. Але торгівлі не було.

Мама плакала. Дідусеві потрібні ліки. У лікарні немає. Потрібно купити.

Незнайома тьотя дала нам морозиво.

24.09.

Усі хвалили мою доповідь про планети. Я писала про Юпітер і Марс. Мама допомагала клеїти картинки.

05.10.

Стріляли! Це було та-а-ак страшно. Я плакала. А дідусь Ідрис, наш сусід, сказав, щоб ми не боялися, що не буде війни. У мене сильно калатало серце. Вибухи були.

Я боюся ходити до школи.

09.10.

Кружляли вертольоти й літаки. Низько. Серце калатає. Вони вбивають нас? Сказала мамі.

Мама каже:

— Ні. Не буде війни. Не буде!

11.10.

Багато дідусів із бородами. Усі щось говорять. По колу бігають і читають молитву. Мені здається це дуже дивним.

А дід Ідрис сказав, що все буде добре, і дав цукерки. І тьотя Валя сказала. І бабуся Зіна. І тьотя Мар'ям.

Не буде війни. Це просто літаки літають. Дивляться на нас.

15.10.

Стріляють літаки. Я не ходжу до школи. Ніхто не ходить.

Я і мама провідували дідуса в лікарні. І я побачила свою бабусю Елізабет. Це мама мого тата. Вона стара.

Вона спитала мене:

— Ти мене доглядатимеш? Будеш допомагати мені?

А потім сказала:

— Ти дідуса добре доглядаєш!

Я її бачила всього двічі. Більше ніколи. Вони з мамою не дружать. Бабуся Елізабет живе в районі «Мінутка».

Дідуся Анатолія в лікарні обікрали. Поцупили гроші, їжу. Йому зробили укол, він заснув, і все вкрали.

Їжі в лікарні немає. Треба приносити їжу.

18.10.

Ми були на ринку. Літак низько літав. Усі боялися.

Я раніше дивилася в небо і не боялася, а тепер дуже боюся. І дивлюся під ноги.

Стріляють з автоматів на вулицях.

19.10.

Дорослі кажуть, що на місто сунуть танки. Російські. Єльцин оголосив нам війну, щоб його!

Дідусь у лікарні. Я боюся, коли бомби кидають. Я і мама продаємо газети. Вони погано продаються. Одного разу я навіть просила милостиню з мамою, одного разу сама. Руку простягати не соромно, соромно дивитися на людей. Купили ліки на ті гроші.

26.10.

Ми повинні забрати дідуся з лікарні. Йому покращало. Ми не можемо вийти — стрілянина. До нас прийшли сусіди. Вони бояться.

27.10.

Мамі снилася її мама. Бабуся Галя. Вона померла нещодавно. Вона сказала:

— Іди. Твій батько чекає, щоб ховали.

Мама сказала їй:

— Ні, він живий, він у лікарні.

І прокинулася. Розповіла мені сон.

Ми не можемо дістатися до лікарні. Стріляють.

29.10.

Мама залишала мене в тьоті Валі й Альонки. Тут іще Васька прийшов, син тьоті Дусі. Ми грали в карти. Світла нема, і газу теж.

А потім прийшла мама — дідуся вбило. Обстріл. Стріляли, де лікарня на вулиці Первомайській. Лікарі втекли. Ховалися. А хворі залишилися.

Що ж робити? Дідусь Анатолій уже тиждень лежить мертвий. Мама плаче.

14.11.

Дідуся ховали. Мене не взяли. Усюди стрілянина. Я чула, як мама сказала тьоті Валі:

— Не могли покласти в труну, бо час минув.

Мама всім дала солоні помідори та хліб — поминання. Сусіди виїхали з міста до сіл. Але багато хто лишився.

21.11.

Ми ходимо з мамою і торгуємо. Інакше нема чого їсти. Учора літак літав низько над ринком, і всі пригиналися. Він моторшно вив.

Ми торгували дідусевими вудками та блешнями. У нього їх багато. Ніхто не вірить, що росіяни стануть бомбити. Вони ж люди.

25.11.

Ми з мамою хотіли забрати речі з дідусевої квартири. І сказали, щоб сусіди наші теж узяли, що хочуть. На згадку. І всі брали. І тьотя Валя, і тьотя Дуся, і дядя Адам із другого поверху: він купив квартиру дідуся Стьопа й бабусі Люби, і багато інших.

Потім прийшов дід Шаміль. Він хотів купити дідусеву квартиру. Але нам сказали, що дідусева квартира належить чеченцю одному. Ми не повірили. Дідусь її не продавав. Але так сказали міліціонери. І сказали, що мама може взяти тільки речі.

Поля

30.11.

Будинки в центрі горіли.

Мама купила мішок борошна. Ми смажимо перепічки на вогнищі. Я і бабуся Ніна носимо дрова.

01.12.

Ми пішли на ринок. І тут стали стріляти. І всі побігли. Всі падали в калюжі. Я впала.

Хтось на когось напав. І стріляли. Потім убило дитину в жінки, і вона кричала. Дуже кричала. Це куля. Кулі були всюди, і всі бігли й бігли. І ми бігли.

Ми залізли в автобус. Він поїхав, і тут сталося, що вертольоти стали стріляти по автобусу. Вони стріляли по нашому автобусу! Усі

кричали і ховались одне за одного. Вертольоти літали й стріляли. І літаки літали й дзижчали.

Ми вийшли на зупинці «Нефтянка» і побігли через поле й залізницю. Там були дід якийсь і тьотя з дітьми. Я і мама. Усі бігли. А вертолёт летів і стріляв кулями в нас. І я кинула торбу й утекла додому перша. А мами немає.

І я не знала, що робити. Я вийняла з полиці з книжками стару ікону. Там на ній Ісус намальований. Я впала на коліна і стала плакати:

— Господи, будь ласка, зроби так, щоб нікого не вбили! Будь ласка! Врятуй маму, і дітей, і дідуса, і тьотю!

Маліка з другого поверху прибігла:

— Нас уб'ють! Нас уб'ють!

Це дочка Нури. Тут мама прийшла.

— Роззяво, нащо торбу кинула? — каже.

Маліка маму спитала:

— Там стріляли. Кого вбили?

— Нікого. Усі втекли, — відповіла мама.

Маліка сказала, що їхня родина виїде з міста до села.

08.12.

Чому Єльцин і Дудаєв не домовляться? Єльцин — це дядько один, а Дудаєв — це наш президент. Єльцин живе в Москві й хоче тут воювати. А Дудаєв тут живе. Дудаєв красивий!

Поля

11.12.

Ми ходили на хлібозавод. Дуже стріляли, і літаки кидали бомби. Гухкало. Ми принесли хліба. Дали тьоті Валі, бабі Ніні та Юрію Михайловичу, дідусеві з другого поверху.

Потім я йти не хотіла, а мама мене потягла. У центрі будинок. У нього бомба влучила. Там старі лежать унизу. Росіяни. Вони з фашистами воювали. Тепер ніхто не може їх дістати. Немає підйомного крана. А будинок упав. Поверхи впали!

Мама мене тягла, а я не хотіла. Я боялася, що почую їхні крики й не спатиму ніколи. Там горіли свічки біля будинку й була їжа в мисочках. Три дні люди чують крики, а врятувати ніяк не можуть. Просто молилися. І всі плакали. Дуже страшно.

Поля

26.12.

Мама була на базарі «Берьозка». Там казали, що російських солдатів мешканці десь не пускали і вони вбили когось. З однією тьотею щось погане зробили. І всі тепер перелякалися.

Літаки бомби кидають на нас!

30.12.

У нас живуть сусіди: їм страшно високо жити. До нас прийшли. Бабуся Оля, бабуся Зіна, Альонка з мамою прибігають і біжать назад (у них удома стара бабуся Римма). З будинку навпроти прийшли до нас бабуся Ніна та її дочка тьотя Варя зі світлим волоссям. І діти тьоті Варі: Мансур, Юрочка і Башир. Башир за мене старший на рік. Ми ходили з ним до школи № 55.

А Мансур старший за мене на п'ять років. До них додому снаряди влучили. І стіна впала. Тепер їм жити немає де. Вони в нас живуть. У нас однокімнатна квартира. Ми спимо по черзі на одному дивані. По дорозі сунуть танки і стріляють. Мама дістала ялинку. Новий рік!

1995

01.01.

Настав рік Свині! Зодіак такий.

Усю ніч стріляли по будинку. Ми лежали в коридорній ніші. Там немає вікон. До цього сиділи на санчатах, на підлозі у ванній. Будинок трясся. Горів. Танки сунули трасою, стріляли. Скрегіт страшний. Мансур із хлопцями бігав дивитись на танки.

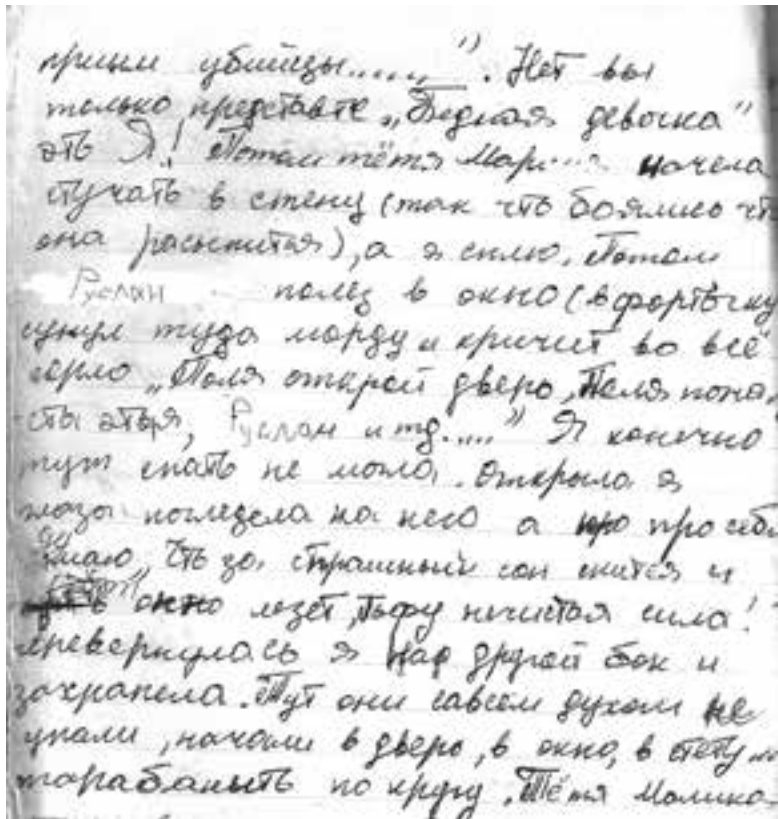
Літаки кидали бомби. А потім так бухнули снарядом, що на кухні з вікна впала ґратка. І впала вона на маму, бабуся Ніну й тьотю Варю. Вони на підлозі святкували Новий рік. Тепер у них голови розбиті.

Я маюю портрет Мансура.

Поля

02.01.

Стріляють, але я звикла. Не боюся. Коли близько гримить, бабуся Ніна співає пісні або читає частушки з поганими словами. Усі сміються, і не страшно. Бабуся Ніна — молодець!

Ми в під'їзді, на пічці з цегли готуємо. Я дивлюся на вогонь і ду-
 маю: там живуть саламандри.

Ми замурзані, брудні. Усі речі в кіптяві. По воду ходимо за будин-
 ки, на труби. Іноді лежимо на землі, щоб не вбили. Так треба.

Бабуся Римма хворіє. Це Альончина бабуся. Я бігаю до них у дру-
 гий під'їзд. У них буржуйка! А в нас дуже холодно. Ми спимо в чо-
 ботах і пальтах. Робимо каганець у банці: там гніт і гас. Так не темно
 вночі й можна шепотітися, поки літаки кидають бомби.

09.01.

Усе горить. Бомби з неба.

Убило тьотю в провулку, і з іншого будинку родину вбило. Люди
 помирають, коли йдуть по воду, шукають хліб.

До нас приходив якийсь чоловік, просив гас. Мама не дала.

Нас багато. Їсти немає чого. Мама та інші люди ходили на базу. База — це таке місце, там морозиво в ящиках. Його всі грабують. І мама принесла з тьотею Валею. Ми розіграли й пили з перепічкою. Дуже смачно.

Сніг топимо. Тільки його мало. І він якийсь несмачний. От раніше бурульки були смачні! А цей якийсь горілий, сірий. Мама каже, від пожеж.

10.01.

На зупинці «Нефтянка» бачили дівчину-чеченку з рудою косою. У неї на голові зелена стрічка. А в руках маленький автомат. Дівчині років шістнадцять. Вона воює за Грозний. З нею був хлопчик, молодший за неї. Мабуть, брат.

Дід на зупинці сказав:

— Вона захищає Батьківщину. Ти підростеш, і ти будеш! — і вказав на мене пальцем.

А мама сказала:

— Гарна дівчина. Дай Боже їй успіху!

«Руда» почервоніла й пішла.

Ще я дізналася, що малий автомат називається «тюльпан». Зовсім як квітка!

Їжі ніде немає. Хліба немає. Бабуся Ніна добула капусти. Ми їмо капусту! Мені скоро 10 років.

Поля

12.01.

Мансур показував ракетницю. Це трубка. Нею подають сигнал. Він знайшов її надворі.

Дядько Султан, тато Хави з першого під'їзду, ввіймав десь курку, зварив її у великому відрі й давав усім попоти бульйону. І нам дав. Ми відразу всі накинулись і з'їли. Тобто попили води від курки. О, як чудово! Дядько Султан ще дав дві картоплини!!!

Хави вдома немає. Вона з мамою в Інгушетії.

Поля

14.01.

Прийшов через сині гори син бабусі Олі. Вона стара. У нас жила. Його хотіли розстріляти й солдати, й ополченці. Він усім сказав:

— Я йду до мами!

І його не вбили. Він — хоробрий.

Ми були такі голодні! А він сходив на базу і приніс нам пів'ящика кільки! О, як смачно! Бабусю Олю він забрав. Вони пішки підуть із міста.

18.01.

Їжі немає. Води немає. Холодно. Я часто сиджу у ванній кімнаті. Шибок немає. Ґраток немає. Снарядами знесло. На підлозі сніг.

З бабою Ніною сварюся. Вона книжки хоче палити замість дров! З Баширом сварюся. Він смикає мене за волосся. Бридкий другорічник! Юрочка дуріє. А я люблю Мансура. Тільки це страшний секрет! І щоб ніхто не знав, я ховатиму тебе, Щоденнику, за шафу. Якщо Башир знайде тебе, мені загрожує довічна ганьба. Він усім розповість.

Мансур хоробрий. Він намагається знайти їжу і не боїться обстрілів.

Ще на зупинці робили пастку ополченці. Підпиляли дерева і ввіймали БТри й танки. Кидали в них «підпалишку». Потім постріляли солдатів і пішли.

А хлопці з нашого двору туди побігли. І сказали, що один солдат був ще живий. Він попрохав, щоб його застрелили. У нього не було ніг. Вони згоріли. Він сам попрохав. Так сказав Алі, який живе за квартал від нас. Алі 13 років. Це він убив.

А потім плавав, тому що вбивати страшно. Він убив з пістолета. Баба Ніна хрестилась, і всі плакали. Алі дав тьотям лист. У солдата написано так: «Бережи дочок. Ми спускаємося до Грозного. Немає вибору. Ми не можемо повернути, наші танки навели на нас гармати. Якщо ми повернемо — це зрада. Нас розстріляють. Ми йдемо на неминучу смерть. Пробач і прощавай».

Тьоті хотіли викинути лист, а мама поклала лист туди, де книжки. Обіцяла відправити за адресою. Вулиці й номера будинку немає. Згоріли. Але написано: xxxxx область. Мені жаль солдата. Я не піду на зупинку садами. Там лежить його труп та інші мерці.

Поля

20.01.

Військові стріляють у собак. Собаки їдять мерців. На вулицях лежать мертві люди й мертві собаки. Я намагаюся не дивитись, коли йду повз. Я заплющую очі. Тому що кричу, коли їх бачу, і не можу зупинитись. А мама свариться. Каже, я — боягузка.

Ополченці воюють із російськими військовими. Ополченці — це люди, які захищають свою батьківщину. Так сказала бабуся Зоя.

Онукові бабусі Зої п'ять років. Його звати Славик.

Ми з мамою бачили дядька Султана. Він ходив по порожніх крамницях, шукав, може, де їжа і дрова. Нічого не знайшов.

Бої не закінчуються. Кажуть, у селах багато вбили людей.

П.

21.01.

Я сиджу в коридорній ніші на матраці. Навколо стрілянина. Б'ють прямо по будинку.

Учора я спала в тьоті Валі, Альончиної мами. У нас немає де спати. Усі сплять на підлозі й на дивані. Нікуди ноги покласти.

Чому почалася війна? Ми ходили з мамою на Марш миру восени.

26.01.

Сусідку з нашого будинку поранило в ноги. Вони спухли. У будинку поряд дядькові відірвало руки.

А коли ми ховалися в ніші під час обстрілу, за вікном влучило в машину снарядом.

Машина хотіла виїхати з міста. Там були чоловік, жінка й діти. Жінку сильно поранило, а інші разом загинули. Жінка кричала-кричала, а потім теж померла.

А я вуха затулила руками й лежала на підлозі. Я не могла слухати, як вона жакливо кричить. Потім сказали, що вона була вагітна. Їхні тіла забрали. Від машини майже нічого не лишилося.

30.01.

Улітку ми з Альонкою ховали жуків і черв'яків. Кожному зробили могили й поставили надгробок із камінця.

Але потім не знайшли мертвих. І тоді я вбила двійко нових жуків і теж прикопала. Вирішила — нехай цвинтар буде поважнішим. Дурепа!

Але й це ще не все. Коли я провідувала дідуся в лікарні, то вчинила дуже погано. Я обдурила його. Обдурила. Як це погано! І Бог покарав мене. До нас прийшла війна.

03.02.

Надворі були російські солдати. Вони вивели всіх надвір.

Хлопців роздягли догола й дивилися. Мені було дуже соромно. Навіщо вони зняли з них одяг?

Тітки й баби лаялися. Солдати сказали, що шукають слід. Слід від ремінця начебто. Від автомата. І одного хлопця кудись повели. Хоча сліду ніхто в нього не бачив. Цей хлопець просто повз проходив.

У нас документи дивилися.

07.02.

Ми провідали дідусеву квартиру. Там російські солдати. Вони підлогу зняли. Немає паркету. Дірка. Вони вогнище палили.

Спалили Пушкіна!!! Страхіття! Жах! Обід варили.

Мама з ними розмовляла. Сварила. Вони покивали довбешками. Мама каже:

— Їм років вісімнадцять! Не розуміють, що чинять!

А так, як на мене, великі дядьки. Один був із вусами. Вони там живуть і стріляють.

У дідусеву квартиру влучило снарядом. Її розбито. Телевізор солдати розстріляли. Чому?

15.02.

Ми були на базарі «Берьозка». Там продавалися перепічки, цигарки, солоні огірки.

Під час стрілянини всі тікали, ховалися.

Назад ішли, дивимось: бабуся. Везе щось на санчатах. Ковдрою накрите. Мама вирішила, труна. Ледве йде бабуся. Їй років вісімдесят. Сиве волосся з-під хустки. Навколо стріляють. Але вона глуха. Не чує навіть.

Мама взялася допомогти. Через трасу санчата перевезла. І тут вітер, ковдра впала. Ми дивимось, а це зовсім і не труна, а новий холодильник у пакуванні. Бабуся його десь украла.

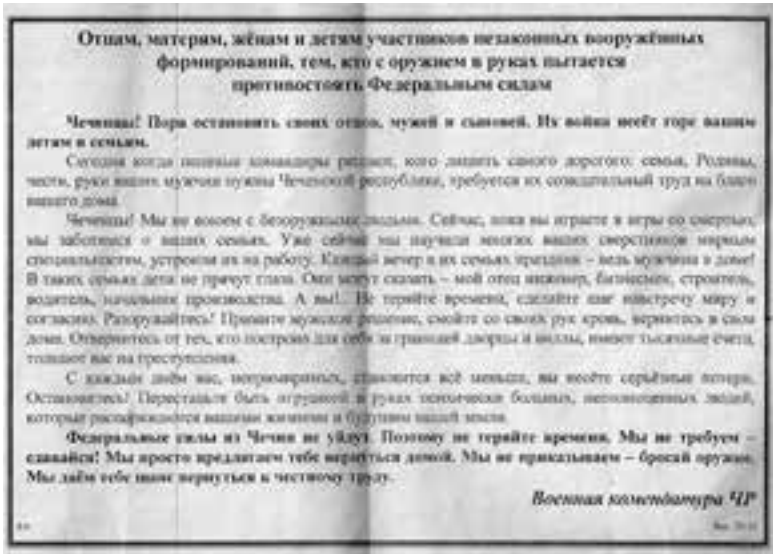
23.02.

Усі крадуть. І тьотя Г., і тьотя А., і тьотя З., і дядько К., і Х., і М.! Усі зранку беруть тачки. Йдуть. А потім приходять, приносять килими. Посуд. Меблі. Дві-три людини не крадуть лише. Юрій Михайлович не краде, і ще кілька сусідів не крадуть. Інші сусіди кажуть:

— Російські солдати крадуть!

І це правда.

— І ми будемо красти! Однаково добро пропаде.

І роблять так.

З будинку навпроти найбільш невтомний — дідусь Полоній. Він раніше у в'язниці працював. Наглядачем. Тепер по п'ять разів за день тачки тягне. З ним близько десяти друзів. Сваряться інколи, кому що дістанеться. Прямо надворі галасують.

А з нашого будинку відзначаються тьотя Аміна й тьотя Рада.

Ми пішли до центру: я, мама, тьотя Валя й Альонка. І теж зайшли в приватний будинок. Там чай був. Ми взяли по одній коробочці. Потім я побачила ляльку. Це був пупсик. І я його взяла. Альонка знайшла олівці. А мама нічого не взяла. Сказала, що їй мало не вбив снайпер. Снайпер стріляв у маму. Адже соромно, якщо вб'є в чужому будинку і тебе знайдуть як злодія.

— У нас удома купа своїх речей. Дівати нікуди! — сказала мама. — Ходімо додому!

І ми пішли.

25.02.

Ми ходили до церкви. Вона за мостом, де ріка Сунжа. Сунжа брудна, каламутна. Церква від снарядів похилилася.

У неї не раз влучали. Навколо будинки, як після страшного землетрусу: начебто були будинки, а тепер тільки частина стіни.

У церкві давали солоні помідори й макарони в стаканчиках. Бабусі були росіянки, і тьоті-чеченки були. Дітей багато. Баби на них бурчали.

Ще я там бачила Люсю. Вона живе в зруйнованих під'їздах. У неї вбили тата, маму і бабусю. Люся фарбує губи. Вона знайшла червону помаду в розбитому будинку. Люсі 14 років.

Мама сказала, що бомба влучила в зоопарк і звірі загинули. А я бачила собаку. У нього осколками відрізало ніс. Він без носа тепер. І багато вбитих собак.

Ще говорили: у будинок для старих людей влучили бомбою і вони загинули.

У церкві тьотя-черниця мене водила всередину, вниз. Там, у підвалі, темно, і тільки свічки тоненькі горять біля ікон. Усі молилися, щоб швидше війна минула. Тьотя-черниця дала мені рибу й картоплю. І я їла. А мама підмела двір у церкві.

Сказали, що макарони та помідори дали козаки. Козаки — такі люди, живуть десь далеко і сюди допомагають. Тому що війна.

Потім ми йшли назад. Військові сильно стріляли. Ми лежали на землі. І бачили мертвого російського солдата. Його при нас убило. Він лежав, а поряд зброя. Він був одягнений у синю форму.

Мама вийшла надвір. А там БТР. І сказала:

— Ідіть, там ваш хлопець лежить!

А солдати щось їли й пили з пляшки. І не пішли. Ми пішли додому.

Дали дідусеві Юрію Михайловичу трохи помідорів і макаронів. Він зрадів!

Поля

27.02.

Танки їдуть, а на них килими. Кажуть, возять у місто Моздок, продають. І в Інгушетію. Там навіть ринок є. Усе крадене купують.

Сусіди грабують, і військові грабують. Двері відчинені через снаряди та бомби. У будинках якщо не взяли речі, то розстріляли: телевізори розстрілюють, пральні машини.

Ми ходимо шукаємо хліб. Ніде немає. Мішок із борошном скінчився. Я весь час голодна, і мама теж. Наші біженці ремонтують стіну у своїй квартирі на третьому поверсі. Бігають туди, поки не стріляють.

Був момент, коли російські танки заїхали у двір, а ми вийшли. Ми жодного разу не ходили в підвал, а тут вирішили піти. Дуже стріляли.

Ми вийшли й двері зачинили. Танк навів дуло на під'їзд. А в під'їзді діти, бабусі й тьоті. Ми стали тарабанити у двері. Вони не відчиняються. І я заплющила очі, вирішила, що він зараз вистрелить і ми помремо.

Він вистрелив, але промазав. Не влучив у під'їзд, а влучив вище. Із садів по танку почали стріляти ополченці й кричати: «Ваня, здавайся!» Танк позадкував.

У мами трусилися руки, двері не відчинялися. А всі кричали:

— Лено, швидше! Лено, відчиняй двері!

Двері перекошилися від вибухів. Потім двері все ж таки відчинилися, і всі впали в наш коридор. І лежали. По двору стріляли з танків.

03.03.

Мама ходить на базу, яка поряд. Шукає дрова. Дров немає, а треба чайник гріти на вогнищі.

На базі бої. Російські солдати й ополченці бігають. Мансур пішов по дрова, і вони стали по ньому стріляти. Він ледве втік. Стрибнув із другого поверху.

Мансур носить капелюх. Він пірат! Справжній пірат!!! Я не можу сказати йому ані слова. Хоча дуже хочу. Але не можу. Соромлюся. Він знайшов десь тіні для повік і мені приніс. Маленькі такі, в коробочці. Бузкові. Подарунок! Мені!

Поля

04.03.

Було свято Ураза-Байрам! Бабуся Зіна принесла солоних помідорів і рису. А дядько Ахмед приніс смаженої картоплі. Цілу сковорідку! На вогнищі посмажив.

О, які ми щасливі! Ми поділилися подарунками з тьотею Валею та Альонкою.

05.03.

Мама й дядько Султан пішли на базу по дрова. Мені страшно самій.

Я бігла крізь сади на базу. Побігла сама. А снайпер стріляв по залізниці. Кулі падали поряд. Я хотіла знайти маму. Бігала, кликала її. Бачила вбитих людей, але це була не мама, і я не пішла близько. Якись тьоті й діти лежали на снігу. І одна була бабуся в сірій хустці.

Потім я знайшла маму. Дядько Султан уже пішов у наші двори. Мама все шукала дрова. Ми зайшли в будиночок бази, там старі стільці. Тут почали стріляти з танків. І ба-бах! Снаряд вибухнув. Ми впали. Хвиля повітря! Нас засипало побілкою та камінням. Але не сильно. Ми вибралась і поповзли звідтіля.

Мама пояснила, їй сказали, що є такі міни «теплові». Вони йдуть за людиною і розривають її на шматки. Я повзла по снігу й думала, що така міна мене обов'язково знайде, буде за мною крастись, а потім розірве на шматки.

Ми довго лежали при дорозі. Летіли снаряди, червоні й помаранчеві. А потім нам вдалося пробігти до будинків.

Ми принесли дрова!

Поля

07.03.

Ми блукали в пошуках їжі. Шукали. Поки йшли до центру міста, прислухалися: якщо летить міна або снаряд, на землю лягали.

Зустріли бабусю-росіянку. Учительку! Вона ходила в розбиті будинки і збирала книжки. Не речі, не посуд. Книжки! Складала на візок. Плакала:

— Треба врятувати історію!

Незрозуміло, звідки весь час стріляли.

Ми не знайшли їжі, але мама встигла розповісти мені про родину Ніколая II. Особливо запам'яталось, як царських дітей вели на розстріл і вони спускалися сходами в підвал. Я йшла і думала, що дітей у підвалах убивають. Традиція така, мабуть.

Ми в підвал тільки один раз ходили. Весь час удома, всі обстріли. Уб'ють, так хоч удома. Ненавиджу підвали!

11.03.

У мене порвалися чоботи. Ноги мокнуть. Немає взуття. Я взяла й зайшла в чужий будинок. Хоча дала слово мамі — не заходити в чужий будинок. Але зайшла — чоботи виглядати.

Я не помітила, що ляда підвалу відчинена. Зайшла і чоботи побачила. Вони лежали на дивані. Я на них подивилась і... впала. У підвал. Але не зовсім усередину. Якби впала, то померла б. Сходів не було, а три метри глибина — і внизу бетон.

Я руками зачепилася за краї. Видертися не могла. Сил не було. Провалилася по пояс. На допомогу ніхто не йшов. Ніхто не знав, що

я пішла чоботи шукати. У мене навіть пальці побіліли. І тут зайшов дід-чеченець. Я вирішила, він мене зіпхне вниз і я там помру, а він дав мені руку. І явиліла.

— Що ти тут шукаєш? — запитав.

— Я хотіла чоботи взяти, — сказала я.

— Не соромно тобі, — запитав дід, — красти?

Я червона стала, як помідор.

— Не туди твої ноги ходять! Не той шлях знайшли! — голосно сказав дід. — Гріх! Гріх!

— Я ніколи не приходила шукати речі. Один раз...

— Буде тобі й за один раз! — перебив мене дід. — Ганьба!

Потім він побачив, що я у рваних чобітках стою. Пішов і взяв чоботи. Кинув через усю кімнату.

— На! — сказав він. — Візьми. Моїх бомбою вбило. Дочку, онуків убило. Ніхто не прийде в цей дім жити. Усі там! — показав угору рукою.

Я сказала:

— Вибачте, — і пішла.

У своїх рваних чобітках пішла. А потім бігцем. Мені хотілося втекти.

Я впала на труп. Його не було півгодини тому. А тепер лежав! Чоловік років сорока. Росіянин. Мешканець. Він лежав і дивився на мене синіми очима. Поряд відро. Він по воду вийшов. Мабуть, його вбив снайпер.

Мама знайшла варення і несла в торбі:

— Де тебе чорти носять? — спитала вона.

Я сказала. Мама дала запотилічника. Прямо при мерцеві. У мене в очах свічки засвітились від запотилічника. Дуже прикро стало.

— Крім їжі, нічого брати не можна! — суворо сказала мама.

Мама знайшла ковдру, що валялася на вулиці. Накрила небіжчика, і ми пішли додому.

Поля

12.03.

О, що було! Ми ходили до церкви через міст. Міст наполовину впав у річку. Тому що бомба влучила. Але по другій половині можна пройти. На інший берег річки потрапити.

Ще там, де міст, поряд президентський палац битий і розбитий готель «Кавказ». А на мості стоїть гармата й солдати. Російські. І стільці стоять, і сидять вони на стільцях. Це тепер їхній міст.

От ми йшли з мамою до церкви і були вже на середині мосту. І я ба-чу: на іншому мості, який далі через річку, біжать ополченці. Я їх відразу впізнала — у них на головах зелені стрічки. Вони стали стріляти з такої довгої зеленої труби, яку носять за плечем. І прямо по нас! З того мосту — по цьому мосту! Я-а-ак бахнуло! Вогонь! Усі попадали.

Поруч із нами тьотя йшла з хлопчиком, чеченці. І дідусь із бабусею, росіяни. І ми. Усі до церкви йшли — там продукти інколи дають. Козаки привозять.

Як почали стріляти! Бій! Солдати стали бити гарматою по ополченцях, по іншому мосту. Гармата велика! На колесах! Вона стріляє, а земля ворухиться, як землетрус.

Я лежала і кричала від страху. А мама мене потягла за шкірку в зруйнований готель «Кавказ». І люди з мосту теж прибігли в руїни готелю. Там лежали на підлозі. А стріляли сильніше й сильніше. Я так боялася! Я подумала, от смерть прийшла. Ніякої «теплової» міни не треба. Так уб'ють.

Готель розбитий. У нього тисячі разів влучали снаряди. Стіни як мереживо. Під ногами купа тирси з каменю. Ми дві години там лежали. Познайомились.

Хлопчик плакав. До тьоті Асі на руки заліз. Вона на підлозі лежала, його обіймала. А дідусь Борис нас заспокоював. Сказав, що кулі не дістануть. Адже так не буває, щоб усіх відразу вбило. У кожного своя доля!

Потім ми дивимось, а купа мішків у кутку ворухиться. Там сміття було, пакети. Вилазять четверо солдатів звідтіля. Виявляється, вони весь час там лежали! Мама до них:

— Що ви тут робите?!

Вони:

— Ми ховаємося. Ми не хочемо воювати!

Дід Борис давай їх лаяти:

— Що ви тут робите? Бій іде! А ви за мішками сидите!

А солдати худі такі. Кажуть:

— Ми не хочемо воювати! Ми додому хочемо! Додому!

Коли тихіше стало, солдати нас провели до іншого будинку. Мама прохала в них бронезилет.

— Дайте, — сказала мама, — один бронезилет. Для дитини!

Але солдати не дали. Собі, сказали, мало. По три на себе вдягли. Боялися дуже.

Ми перебігли дорогу, зайшли крізь вікна в інший будинок. А там вихід завалений. Немає виходу. Потрібно з третього поверху стрибати.

Назад не підеш — знову стріляють. Я стрибнула і впала на велику гору битої цегли. Ноги забила та руки подряпала.

А за мною всі пострибали: охнувши, стрибнула тьотя Ася, лаючись, мама, бабуся й дідусь стрибнули вниз, перехрестившись.

Дідусь Борис сина тьоті Асі в повітрі піймав.

15.03.

Мансур приходив. Приніс борошна на перепічку. Його родина пішла від нас. Ще стріляють, але не так сильно. Вони жили в нас, поки сильно стріляли.

Мансур має друга. Він живе в сусідньому будинку. Вони завжди разом ходять. І в них є подружка з довгим світлим хвостиком. Вона має років шістнадцять. Я її терпіти не можу!

Тьотя Мар'ям приїхала, потім поїхала. Деякі сусіди повернулися. Сусід Рамзес із другого поверху всю квартиру килимами завалив, не пройдеш.

А тьотя Варя, Мансурова мама, прийшла і стала говорити, що все погано. Її чоловік давно виїхав, її з дітьми кинув. Поїхав у відрядження й не повернувся. Знайшов іншу дружину. Мама поворожила на картах і сказала їй, що він колись приїде. Треба чекати!

Я написала вірш:

Я мрію все життя,
Неначе в казці,
Пливти в безмежнім океані,
Де воля
І краї незнані.

Знайти там невідомий острів,
Такий зелений, чарівний.
Там хвилі хлюпотять на берег.
Там друзі всі, там завжди мир!

18.03.

Мама здуріла. Уночі сильно стріляли. Я несла каганець і впустила. Вибух!!! Банка з рук випала і покотилася.

Підлога загорілась і диван. А води немає.

Ми по воду на колодязь ходимо. Далеко. Там снайпер часто по ногах стріляє. Води в будинку одне відро. Мама вилила відро на підлогу. Дим пішов. А підлога смердить і горить далі. Ми взяли відро

в тьоті Мар'ям, ще полили. Пожежа! Мало квартира не згоріла. Я перелякалась. Мама мене побила. А сьогодні вранці притягла до дзеркала й відрізала моє волосся. У мене волосся було нижче плеча. Каштанове. Вона мене обстригла наголо. Сказала:

— Це покарання! Треба бути уважною! Ти мені паркет знищила!

На паркеті всього одна дощечка згоріла. Але мама не пробачила. Побила і волосся обрізала. Я сиділа й плакала перед дзеркалом. Підборіддя тремтіло. Мені було гидко дивитися на себе. Потім прийшла тьотя Валя. Ойкнула:

— Ти, Лено, з глузду з'їхала?!

І мені сказала:

— Чом ти до нас не прибігла? Ми б тебе сховали!

Тепер я вдягла велику хустку. Інакше всі діти будуть сміятись і обзивати мене.

19.03.

Ми ходили по воду. Труба далеко за садами, де річка Нефтянка. Були діти, жінки. Усі з відрами, бідончиками. Там іноді сильно стріляють з автоматів, ми падаємо й лежимо.

Мама не пробачила за той каганець. Коли багато дітей було, вона підійшла й стягла з мене хустку. Сказала:

— Отак я її покарала! Тепер вона лиса і страшна, тому що була неакуратна й вогонь потрапив на підлогу!

Усі діти сміялися. Промовляли: «Голомоза-лиса, хлібом поділися» — і реготали. А я стояла і плакала. І здається, що мені краще померти, аніж жити. Навіщо я живу?

Поля

20.03.

Сьогодні день народження. Мені 10 років!

Я у великій хустці, і видно саме обличчя, як у матрешки. Мама підійшла, обняла мене і сказала:

— Я погарячкувала, мабуть. Ось, візьми!

І сунула трохи грошей.

— Оце тобі на морозиво! — сказала вона.

І пішла у справах. А я сиджу і думаю, що мені не потрібні ці гроші. Мені нічого не треба. Вона не любить мене. Ніхто не любить.

Прийшли тьотя Валя й Альонка. Принесли старе варення з абрикос. Це подарунок.

02.04.

Ми ходили на консервний завод. Це далеко. Потрібно йти пішки години чотири. Я, мама, Альонка й тьотя Валя.

Там можна взяти кабачкову ікру. Термін придатності минув. Але їсти можна, якщо пересмажити. Усі носять і їдять. Там тисячі банок!

Ми йшли через будинки й сади туди. Там були сотні людей і кореспонденти. Іноземці. Вони говорили незрозумілою мовою. Мама сказала, вони з Англії та Франції. Ці дядьки дали мені й Альонці цукерки!!! Справжні! Шоколадні! І пішли. Вони щось фотографували. А ми відразу всі цукерки засунули в рот і з'їли. О, як смачно!

Мама й тьотя Валя взяли багато банок ікри. Ми будемо обсмажувати її на сковорідці!

Але було й страшно. Коли ми йшли туди, є дорога, де їдуть машини. Ця дорога неподалік від консервного заводу. Там лежала людина. Не людина, а такий чорний скелет. Трохи одягу. Обличчя й руки з'їли собаки. А середину поїли, але не зовсім. А поряд згорілий танк. І більше не було трупів.

Мама і тьотя Валя відвернулись і пройшли повз. А я й Альонка зупинилися. Ми дивилися. Я бачила його ребра. Вони такі були дивні, і шматки одягу приклеїлися наче. Мама і тьотя Валя заходилися на нас кричати.

Ми побрели далі. Потім я Альонці кажу:

— Раптом він заворушиться?

Альонка заверещала.

Назад не хотіли йти тим самим шляхом, але пішли. І знову я не злякалася. Подивилася. Лежить. Усі ходять повз, а він — лежить. Собака підійшов, понюхав. Ми відігнали його палицею.

Вирішила звати його «танкістом». Він загинув, згорів у танку. Він росіянин. Де його друзі? Чому він лежить на дорозі?

06.04.

Ох і страшний сон! Танкіст наснився. І наче він мертвий — увесь чорний, горілий, — а живий! І ворухнеться. Повзе кудись. Я кричала. Маму розбудила. Мама знову дала запотиличників.

09.04.

Були на «Берьозці». Там черга була. Давали коробку з червоним хрестом. Гуманітарна допомога.

Я принесла додому. І бачу — сир. Я так сиру хотіла!!! Відрізала шматочок. Пожувала. І фу... Це виявилось мило.

Я їсти хотіла, думала, сир. Мама відкрила консерву. Це тушкованка. І ми їли її з банки ложкою.

11.04.

Пил. Смердить хтозна-чим. Стріляють. Усе війна. Знову ходили на консервний завод.

Ікру їмо. Противна, гнила. Але тьотя Валя смажить її на сковорідці з олією, і нічого. Можна вмочувати перепічку і їсти. Я чекала, коли повз танкіста підемо.

Мама і тьотя Валя пройшли швидко. І Альонка з ними. Я картонку тягла, щоб його накрити. Знайшла коробку, розламала, щоб довга картонка була. А його немає ніде. Дивлюсь, а в канаві! Хтось із дороги в канаву зіпхнув. Тут машини їдуть, люди йдуть із тачками по ікру кабачкову, а він у канаві лежить. Бідолашний! Собаки ніжки доїли. Смачно, мабуть. Залишилися тільки ребра й кістки. Страшно дивитись. Але я вирішила накрити картонкою.

Мама побачила, як закричить:

— Дурна! Дурна! Іди звідтіля!

Я не знала, що робити, але картонку вниз кинула. Трохи промахнулась. Мама підбігла, за руку вхопила. Кричить:

— Пес картонку не зніме, думаєш?! Не чіпай і не дивись!

І назад ми цим шляхом не пішли. Вибач, танкісте.

Поля

15.04.

Ми з мамою ходимо на базар «Берьозку». Продаємо дідусеві вудки. У дідуса було багато вудок. Він був рибалка! На Волзі рибалив. Дядьки купують. Рибу ловитимуть. Ми купуємо рис, макарони.

Інколи стріляють. Нещодавно був такий вибух!!! Підірвали солдатів у машині на зупинці. А інші солдати стали стріляти. І всі бігли. Падали. Товар кинули. Ми забігли до однієї тьоті додому й там у сараї сиділи. Потім пішли додому. Ще довго стріляли. Я й мама лежали на траві, і я все думала, чи прилетить міна. Не прилетіла.

Додому прийшли, а там Альонка, Васька, тьотя Валя й тьотя Дуся. Вони чули вибухи, сиділи в коридорі. За нас молилися, щоб нас не вбило. Спасибі!

23.04.

Великдень!!!!

Я хворію. Мене тьотя Валя почастивала котлетами, і тепер болить живіт. Я лежу.

ТЬотя Дуся й тьотя Валя напекли печива. Приходив сусід дядько Валера. Приніс яблуко. А Васька приніс у подарунок цукерку!

26.04.

Вдалося поїсти. Мама ходила до центру міста. Там безкоштовно роздавали хліб із машин. Якісь добрі люди, не військові. Усі ставали по двічі-тричі в чергу. І брали три-чотири булки. Мама взяла нам і старим із нашого під'їзду. Вони ходити не можуть. У них ноги болять.

Ми з Альонкою гралися в ляльки. Ми вирішили, що будемо сестрами і не розлучимося.

15.06.

Я ходжу до школи. Раніше це був дитячий садок, а тепер школа. Вона з червоної цегли.

Мою школу № 55 розбило. Залишився чорний скелет. Багато людей загинуло в підвалі. Бомба впала. Й іншу мою школу, № 32, розбомбили. Там документи згоріли. Але мої папери знайшлися. Учителька їх удома сховала.

Діти в школі ображають. Обзиваються. Один хлопець спитав:

— Ти росіянка?

Я сказала:

— Так.

Він дав мені ляпаса. Я не знаю цього хлопця. Він не з мого класу. Діти обзиваються на мене та інших нечеченців: «дохлий Єльцин», «Ісусик», «гаскі хак» (російська свиня). Що ми зробили поганого?

Ці діти з Росії приїхали — вони тут на війні не були, як ми. Тепер говорять:

— Усе тут наше. Наша земля. Усіх росіян убити!

До класу я сама не ходжу. Мене б'ють. Одяг рвуть, за волосся тягають. Я вчителя чекаю. Тільки з ним заходжу в клас. А до цього за дверима стою. Ховаюсь. Або в туалеті замикаю двері. Мої зошити порвали. Анжи це зробила. Вона взяла й порвала. Аслан і Мілана мене тримали, а Расул мене ногою бив у живіт. Я одна в нашому класі, кого вважають росіянкою.

17.06.

Забула написати: взимку померла бабуся Альонки. Бабуся Римма була сувора. Альонку любила. Її ховали на галявині біля будинку. Бабуся Римма мерзла у війну. Голодувала. Вона паралізована була.

В Альонки ще й тато помер. Раніше. Він допомагав людям гасити пожежу і задихнувся. Хоробрий був. Тепер залишились удвох Альонка та мама її, тьотя Валя. Це наші друзі!

18.06.

Я придумала ось що: у відро налити води, розвести пакетик соку «Юпі». Потім наливати в склянки, класти лід і ходити продавати. Я на Центральному ринку продаю. На мені біла хустка та білий фартух. А сукня зелена, довга. Мама в кафе допомагає, продає пиріжки. За це їй дають пиріжки додому і трохи грошей. Мама працює в чеченців. У них прізвиська «Едик» і «Арлет». Насправді чоловіка і дружину звати інакше. Вони дівчинці-росіянки в себе дали притулок, із сім'ї п'яниць.

А сік я сама продаю. Гроші віддаю мамі. Мало буває. Можна тільки хліба купити і трохи картоплі, але я стараюсь.

Сьогодні я ходила в ряду, де продають батарейки, годинники, касети й шоколад, і зустріла незнайому жінку. Вона купила в мене склянку соку та заплакала. Потім спитала:

— Як тебе звати?

— Поля.

— А мою дочку звали Фатима.

І плаче.

— Скільки тобі років? — питає.

— Десять, — кажу.

— І їй було десять, — сказала жінка. — Вона схожа на тебе як дві краплини води. Її взимку вбило в селі. Снарядом. Одна була в мене дочка!

Потім жінка підбігла до стола та купила велику коробку з шоколадом. Віддала мені й пішла.

21.06.

Я люблю вчительку географії. Вона живе на зупинці «Берьозка», де базар. Худенька чеченка. Ми інколи разом ходимо додому.

Не люблю математику. Люблю літературу. А вчитель один каже весь час у школі:

— Росіян будемо вбивати! Усі росіяни — свині!

Після його уроку мене б'ють діти. Ніхто не дружить зі мною. Кричать, обзиваються.

В одного хлопчика з першого класу кидали камінням. Хлопчик — росіянин. Російських дітей мало.

Ще в нашому районі вбили бабусю й одну родину зарізали. Інших побили. Ой, що діється!

Бережи нас, Боже!

Поля

01.07.

Читаю книжки. Мало стала гратися. Раніше ми будували міста з каменів і квітів. Зараз просто граємося в історію. Історія про те, як щось сталося. Потім про це забули, і воно сталося знову. Мама купила ляльку.

Ми їли пиріжки на ринку. Мама сказала, що ми не будемо виїжджати з Грозного.

— Нехай, хто хоче, їде! А ми не поїдемо. Тут наша домівка! — сказала мама.

11.07.

Добре, придумали заняття в школі — не доведеться пропускати рік.

Я в п'ятому класі. Погано, що англійської тепер немає.

Стріляють мало. Війна скінчилась? Тепер буде мир і ми будемо жити?

У класі б'ються. Я не вмю битись і не хочу вміти. Дуже прикро, коли лупцюють за те, що в мене російське ім'я.

Я люблю читати книжки. Інші не люблять. І я стала розповідати історії. Вони слухають. Потім не б'ються.

На ніч я читаю молитву святій Діві Марії, щоб вона захистила мене. І Ангелу-охоронцеві.

15.07.

На першому поверсі тільки дві квартири: наша і тьоті Мар'ям. А інших квартир немає, тому що поряд овочевий магазин. Там тьотя Аміна торгує. Цукор продає.

Тьотя Мар'ям мене любить. Вона інгушка. У неї багато братів і сестер. Коли на Інгушетію напали, вони ледве врятувались. Старенька мама тьоті Мар'ям ішла з іншими людьми через стежку біля прізви. А згори літав вертоліт і кидав бомби. Багатьох людей убило, дітей.

У тьоті Мар'ям двоє синів: Юсуф і Акбар. Обидва старші за мене.

Тьотя Мар'ям часто говорить легенди. Вона розповіла, що одного разу сталося так. Чоловік пішов уночі лісом. Бачить вогнище. Усі селяни радіють, свято. Бенкет аж гуде! Він став танцювати навколо вогнища. А потім згадав, що має пістолет, і, за звичаєм, став стріляти в повітря. І стало темно. Він озирнувся, а нікого немає!

Це духи лісу з нього пожартували. Джини. Злі духи бояться пострілів. Тому на Кавказі, коли народжувалася дитина, її батько завжди стріляв у повітря з рушниці. Щоб злі духи втекли!

23.07.

Бачили вчительку Єлену Александрівну! Вона запросила нас у гості!

А тьотя Мар'ям сказала, що бачила гномів. Це злі духи жартують. Джини. Треба молитви читати. Тьотя Мар'ям мусульманські молитви читає: «Бісмі-Ллахі».

Патошка, дівчинка з третього поверху, сказала, треба читати Коран.

05.08.

Багато сусідів від'їжджають. Квартири дешево коштують.

Мама каже, нашу ніхто не купить. Бабуся Катя з Вірою їдуть. І сусідка Аня. І тьотя Наташа.

Мені ніколи. Я з рана до пізна на ринку. Торкую.

Поля

08.08.

На тьотю Валю нападають. Хочуть її квартиру забрати. Погрожував дядько Адам із нашого під'їзду. Адам і Айшат приїхали нещодавно. Вони тут раніше не жили. У них троє дітей. Адам на тьотю Валю каже, що та — росіянка.

Ми були в гостях у тьоті Валі, а він гупав у двері ногами. Альонка злякалася, залізла під крісло. Я вискочила на балкон. У тьоті Валі другий поверх. Літо — усі балкони відчинені, але ніхто не заступається. А дядько Адам ногами двері б'є, але вони міцні. Не ламаються. Я стала кричати:

— Допоможіть! Допоможіть! Нас убивати прийшли!

Репетувала п'ять хвилин. Ніхто не вийшов. Альонка ревла. Потім тьотя Аміна, у якої шість дітей і яка нещодавно зайняла квартиру над тьотею Валею, вийшла в під'їзд. Вона вмовила дядька Адама піти. Сказала, її дітям не подобається, як ми кричимо.

13.08.

Учителька Єлена Александрівна сказала, що виїде з Грозного. Вона покохала одного російського солдата. Він тут приїхав воювати. Вона нас із ним познайомила. Він купив мені шоколадку! Ми бачили їх на базарі «Берьозка».

15.08.

Ми ночуємо в тьоті Валі. Стережемо, щоб її не вбили. Тьотя Фатима таємно нам допомагає, щоб ніхто не знав.

А то їй гірко прийдеться! Вона ввечері двері під'їзду замикає. Вона живе в одному під'їзді з тьотею Валею.

Тьотю Валею мучить домовик. Він душить її вві сні. І наяву бешкетує. Вона рукою провела по собі, коли задихалась, і відчула щось шерстяне. Стала молитися — минуло. Поставили домовикові блюдо з хлібом і водою.

19.08.

Дядько Адам хотів маму та тьотю Валею зарізати. Вони йшли на базар «Берьозка», а я й Альонка стояли на балконі й усе бачили! Дядько Адам узяв ніж і побіг по нашому двору. Кричав:

— Заріжу російську тварюку! Як барана заріжу!

Сонячно було. І багато людей, сусідів. Ще робітники були. Вони шибки в рами вставляли, бо шибки від вибухів упали. І ніхто не заступився.

Альонка в плач відразу. А в залі в Альонки є ікона: Діва Марія та Ісус Христос маленький. Альонка плакала:

— Що робити?

— Треба просити! — сказала я.

Ми стали навколішки і просили: «Будь ласка, Діво Маріє, зроби так, щоб наших мам не вбив дядько Адам. Будь ласка!»

Потім чуємо — дядько Адам іде. Він прийшов у під'їзд і став гупати ногами в двері. Гупав і кричав, що нас уб'є. Що ми росіяни, а всіх росіян треба зарізати й квартири забрати собі.

Ми в шафу сховалися та там сиділи. Мама й тьотя Валя потім прийшли. Знайшли нас у шафі. На нас полиця впала, але ми не вилазили — боялися. Раптом мами мертві лежать надворі? Як подивитися? Але з'ясувалося, коли дядько Адам побіг за ними, моя мама не стала тікати. Вона сказала йому голосно:

— Ти боягуз! Ти не чеченець! Чеченець не бігтиме за жінками, щоб ударити ножем зі спини. Ти не чоловік. Я зніму свою спідницю й одягну її на тебе!!!

Усі у дворі стали сміятись. Адже це ганьба — ударити зі спини! Ганьба чоловікові — вдягти спідницю! Якись люди підбігли і дядька Адама, з ножем у руці, відігнали, а мама й тьотя Валя пішли. Тоді дядько Адам почекав, доки вони відійдуть далі, і прийшов нас лякати. У двері гупати.

Поля

29.08.

Дядько Адам підмовив алкашів і злодіїв. Вони тьоті Валі погрожують. Тьотю Валю захищають дядько Валера, ми й тьотя Фатима.

Учора ввечері дядько Адам зламав-таки замок у квартирі тьоті Валі й увірвався туди. П'яний. З пістолетом. А ми по телевізору серіал дивились: я, мама, Альонка й тьотя Валя. Мама вхопила сокиру, взяла дядька Адама під руку й вивела з квартири тьоті Валі. Сказала:

— Ще раз прийдеш, я постукаю по тобі, як по колоді! І пістолет тобі не допоможе!

Адам, похитуючись, утік.

10.09.

Я пішла до 6-го класу.

Мама хоче квартиру продати за п'ять тисяч рублів. Тьотя Мар'ям допомагає продати. Але ніхто не купує. Дають одну або дві тисячі. На це не можна виїхати.

Сонячно.

Я уроки пишу. У школі всяке. Раніше дружили, тепер усі вороги.

10.11.

Не було коли писати. Ми подорожували: я, мама, Альонка й тьотя Валя. Їхали на автобусі й бачили гори! І віслюка!

Ми були в місті Моздоку. Побували в двох селах Ставропольського краю. Там живуть добрі росіяни. Мама й тьотя Валя хотіли купити маленький будиночок, щоб ми разом жили. Мама свою квартиру продасть, а тьотя Валя свою. Так вирішили. І купимо один будинок! Ми з Альонкою будемо завжди як сестри.

Люди в російських селах, як тільки дізнавалися, що ми з Грозного, відразу кликали в гості, годували, чай давали. Нам іграшки тьотя Лизавета подарувала й бабуся Ольга.

Обіймали. Казали, ми можемо жити в них певний час. Місцеві люди біженцям допомагають. З городів їжу приносять. Речі збирають. Нам мішків надавали! Ми навіть забрати все не змогли.

Ми знайшли будинок біля річки, за сім тисяч. Риба в річці та гриби в лісі. Нас там до школи беруть. Директорка добра. Мені все дуже сподобалось!

Потім ми повернулися, хотіли квартири продати. Але ніхто не купив. Тьотя Валя подумала й вирішила, що тут її чоловік похований, рідні. Що, мабуть, не треба їхати. Може, буде мир?

Мама любить Грозний. І ми залишилися.

21.11.

Приходили в гості дід Шаміль і двоє його синів. Сказали, що в місті небезпечно. Багато людей хочуть воювати. Мама дала їм чай і жартувала.

Дід Шаміль шляхетний. Має довгу бороду. Любить книжки. Мама багато йому книжок подарувала з бібліотеки дідуся Анатолія. Деякі книжки не згоріли. Дід Шаміль повну машину зібрав.

Його сини дорослі, але коли він говорить — вони мовчать. Тільки якщо він їм дозволить, вони говорять. Це звичай такий. Мені вони принесли халви та цукерок.

Мама красива в новому халаті й зеленій хустці.

04.12.

День народження був учора в Альонки. Тепер має 10 років. Але мені 11 скоро! Я головніша!

Знову світло відключили. Сидимо в темряві. Пишу при свічці.

Сусіди тьотю Валю дістали. Хотіли залізти через балкон, щоб убити. А моя мама взяла цвяхи й забила зсередини балкона. І от сусід Джим із будинку навпроти й сусід Бауд полізли вночі. Вони драбину з городів принесли. Приставили до балкона й полізли. Потім як закричать! Усі руки порізали цвяхами. Репетували! На крик мама прокинулася. Ми в Альонки ночували. Пішла на балкон і штовхнула їх. Вони з драбиною полетіли вниз. Кричали на весь двір:

— Російська сволота! Тварюки! Заріжемо!

А мама сказала:

— Хрін вам, а не російська квартира! Підлі гади, не чіпайте Валю! Інші сусіди говорили мамі, щоб вона тьотю Валю не захищала. Маму всі люблять. Звуть її «Лейла». Але мама сказала, що не поступиться.

Маму «Лейла» називає мій вітчим Руслан. Він — чеченець, друг серця мамі. Мама його врятувала. На ринку: приїхали БТри й чоловіків хапали. Потім катують і вбивають. Везуть у таке місце, називається «фільтраційний табір», і там убивають.

Руслан продавав запчастини від машин. Усіх у його ряду на ринку схопили: і хлопців, і дідусів. Мама дала Русланові порожню пляшку для води і стала кричати:

— Із серцем погано! Води! Води!

Солдатам сказала, що Руслан — її сусід і їй води принесе та ліків. І його відпустили.

Усіх, кого забрали, більше ніхто не бачив.

10.12.

Ми робимо ремонт. Побілили стелі. Я фарбувала й білила, як і мама.

Руслан торгує старими деталями для машин. Вистачає на їжу.

Не ходжу до школи. Кинула. Мама сказала, що я можу рік пропустити. Тому що діти пропали зі школи. І ще були міні-іграшки. Ми їх не торкались, а одному хлопчикові відірвало руку. Він хотів подивитися, що там за коробочка.

На Альонку й мене напав маніяк. Голий мужик із кущів. Альонка стала кричати, а я в нього камінь кинула. Він цілий квартал нас переслідував, а потім утік кудись. Мабуть, знов у кущі.

Я вдома читаю підручники й малюю казку: Русалонька стала людиною і потрапила в наш світ. Її чекають пригоди на війні. Їй допомагатиме маленький дракон.

16.12.

Ми інколи ночуємо вдома, інколи в тьоті Валі.

Мама придумала так зробити: взяли старі радіо, відрізали дроти. Дроти зачистили ножем. Я й Альонка допомагали. За вікнами дощик ішов. Варили макарони. А вночі, коли ми з мамою додому йдемо, дроти на підвіконня тьотя Валя кладе. «Заземлення» називається. А вилку в розетку. Якщо хтось крізь вікно піде вбивати тьотю Валю, потрапить під електричний струм. Удень дроти прибираємо. Так живемо.

Злі люди з гір приїхали. Усе собі забирають. Багато виїхало сусідів: кого побили, кого прогнали.

Ми залишилися. У мами Руслан є. Йому в Росії важко жити — там чеченців не люблять. Тьотя Валя залишилася з Альонкою, сусід дядько Валера і старі залишилися. Їм їхати нікуди. Рідних ніде немає.

23.12.

Скоро Новий рік. Ми вирішили з Альонкою загадати, щоб більше ніколи не було війни. Треба так: написати на папірці, підпалити його й кинути в шампанське. Нам шампанське ніхто не дасть, тому ми в чай кинемо.

Сусіди, які оселилися в будинках навколо, кидають сміття у вікна. Недогризки, шкурки. Кричать, б'ються. Нещодавно у дворі була бійка. Старі сусіди билися з новими. І ті, і ті — чеченці. Вони били одні одних якимось пнем, що лежав неподалік. Ми з Альонкою з балкона дивились.

В Альонки своя кімната, ще зала і кімната тьоті Валі. У них багато меблів, як і в нас. Різні вази, посуд. Я люблю величезне крісло в залі. Ми на ньому завжди вдвох сидимо. Я й Альонка.

Ще в моєї мами є дар. Це коли людина знає те, чого ніхто не знає. Мама прийшла вчора до тьоті Валі й каже:

— У тебе смерть у домі!

Ми дуже злякалися. Тьотя Валя сказала, що неправда все. Це дурниці! Але потім під ліжко полізла, а там дохла миша.

1996

12.01.

Холодно. Подарунків не подарували. Немає світла й води.

Хава приходила, моя подруга. Хава вкрала карти в старшого брата. Я їй сказала, що брат поскаржиться батькам, а Хава каже:

— Не поскаржиться!

Я здивувалася. Як не поскаржиться?!

— Це ось які карти! — показала Хава.

А там, на картах, усе жінки голі без одягу.

— Я їх забрала! Тепер — моє! — І Хава хотіла подарувати мені одну, де тьотя без трусів. Але мама мене прибіє. Я не взяла.

Хава пішла.

20.01.

Мама торгує пиріжками на Центральному ринку. Я торгую товаром: гребінці, голки, ножиці. Ми беремо товар під реалізацію в азербайджанців. Вони з міста Баку. Торгують тут. У них свої торговельні ряди.

Холодно. Але я цілий день стою на морозі. Треба працювати. Казку не домалювала.

Гухкає. Знову десь стрілянина.

01.02.

У місті стріляли. Я налякалася. Була на ринку. А машина вибухнула біля пам'ятника. Сиділа під столом, поки стріляли. Усі злякалися. Дихала за йогою. Добре, потім затихло, і я продовжила торгувати.

Удома боюся бути сама. Діти нових сусідів почали трощити вікна палицями і стукати у двері. Кричать образливі слова. На дверях написали «російська сука». Мама двері мила. Руслан лаявся. Тьотя Мар'ям сказала, що не знає, хто з дітей написав.

Діти нові. Російською не говорять.

У собак стріляють. Убили собак у дворі.

Поля

09.02.

Торгувала. Жажливо стріляли з боку, де Президентський палац. Усі з ринку тікали.

Мама ходила шукати бабусю Елізабет у районі «Мінутки». Але багатопверховий будинок, де жила моя бабуся по батькові, розбитий бомбами. Сказали, що всі загинули. Ніхто не вижив.

Поля

07.03.

Ідуть бої. Кулемети, автомати. Літаки літають, стріляють.

Ми прибігли з нашої зупинки «Нефтянка» на зупинку «Берьозка». Там живе подруга мами, Ля. Вони разом працювали колись.

Війна прокинулася. Тьотя Ля по радіо чула, що командир Ге-лаєв та його люди прийшли до Грозного, а російські солдати їх не пускали.

13.03.

Убило дитину. А її маму не вбило. Снаряд розірвався у дворі.

Ми намагаємося не виходити на вулицю. Багато вбитих.

Бачили бабу Стасю з відром води. Ця стара бабуся дружить із бабою Ніною. Живе в нашому дворі.

07.04.

Тьотя Аміна сказала, що в селі Самашки військові вбили багатьох жителів. У неї там брата вбило і всю його родину: дружину та дітей.

Мама сидить і палить цигарку. Як я терпіти не можу цигарки! Вона мене б'є рушником, якщо я їх ламаю. І тьотя Аміна сидить і палить. І обидві плачуть.

А дядько-вірменин на ім'я Едик зник. Просто пропав. У його будинку оселилися якісь люди. Не росіяни.

24.04.

Знову я на ринку торгую. А що робити? Треба жити далі! Зранку на-торгувала небагато. Купила пиріжок із картоплею.

Учу чеченську мову. Російською тепер мало хто розмовляє. Книжку мені тьотя Мар'ям дала. Там є слова:

«Ха це ху ю?» — Як тебе звати? «Хо ху деш ю?» — Що ти робиш? Та інші.

16.05.

Мамин день народження! Купила їй намисто. Вона зраділа.

Хава в гості зайшла. Альонка була. Я їм розповіла сон. Мені наснилося, начебто я ходжу базаром «Берьозка». Зима. Сніг. А назустріч мені йде Дудаєв-президент. Він одягнений у червоний довгий плащ і військову зелену форму. Дудаєв мене побачив, засміявся. Сказав:

— Ми ще повоюємо!

23.05.

За будинком у садах буває дивне. Увечері туди ніхто не ходить. Не через стрілянину. Іслам та син Умара бачили там привидів. Не знаю, брешуть чи ні.

Ще на садах згоріли тато Альонки і хлопчик Вадик.

А трохи раніше в Альонки помер кіт. Чорний такий. Мурик звали. Він довго мучився. Отруївся. І помер у тазі. Тьотя Валя його закопала під черешнею. І все.

А потім ми дивилися в тьоті Валі телевізор. Я, мама, тьотя Валя, Альонка, дядько Валера, бабуся Надя й тьотя Фатима. І ще тьотя

пера: Сухий (просто смех)
 Вчора я з мамой була на базарі
 щось разом бачити гори. Вот бачити
 все тут! Вечером я отраділа:
 отраділа і мама. Мама заговорила
 з Марією. І пішла. Я заперла
 і взяла книжку „Річки“ світ
 тавило. Виногородні (щоб не заснуть) і
 книжка. Спала я, напевно довго і вост
 із цього вийшло: Мама пішла у
 Марію і туди прийшла Руслан.
 І вони захотіли прийти разом.
 Ба нечут-то було мене не розбуду
 тужиком. Вони тарабанили в двері і
 хочко їх не слышала. Потім пішла
 Мама, мама і Руслан нахали як
 всі більші гражати сагнати
 стори на одне місце. Он: вжидиш
 швидко так: Дідна дівочко,
 вийшла дверь открити і к ней

Аміна. Раптом світло вимкнулося, гроза. І кіт як нявкне. Страшно, аж
 піт полився. Це ЙОГО голос! Більше немає котів у тьоті Валі. Він
 невидимо ходив і кричав по квартирі. Усі завмерли від страху. Ніхто
 не знав, як бути. Я плакала й вуха затулила. Кіт-привид ходила
 кімнатами і кричав. Баба Надя стала читати молитву «Отче наш».
 Але він не пішов! Тоді моя мама каже:

— Мурику! Ми тебе любимо. Але ти помер. Ми тебе під черешнею
 закопали. Іди туди. Іди! Ти кричиш — діти бояться, плачуть. Іди,
 любий. Ми тебе не бачимо!

І нявкання тихо-тихо пішло. І пропало. Усі ще півгодини сиділи й поворухнутися не могли. Але, дякувати Богу, Мурик нас більше не лякав. Пішов.

03.06.

Потрапили під обстріл! На базарі «Берьозка». Хтось танк підірвав. Потім військові хапали людей і тягли в машини. Жінки билися. Не давали забирати. Мама попередила Варю з будинку навпроти, щоб вона Башира й Мансура з дому не випускала.

Башир такий злий став. Каміння в мене кидав, обзивав «російською тварюкою». А в самого мама росіянка. Але він пишається, що в нього татове прізвище!

Альонка прийшла. Бувай!

14.06.

Води нема. Ходили по воду на городи. Там колодязі. Я ключі від квартири впустила.

Не минути мені стусанів від мами! Спасибі, Хава й Альонка допомогли дротиною ключі витягти. Півдня марудились. Але дістали.

Я досі в хустині ходжу. Ще волосся не відросло.

19.06.

Як набридли корови та кози! З'явилися стада кіз та корів у дворі. Уранці люди з приватного сектора випускають їх на вулицю. Вони ходять усюди й серуть. Кози жерли всі кущі, маленькі дерева. Корови все топчуть. Їх сотні!

Мама полаялася з однією тіткою, що її кози все пожерли. А ця тітка стала погрожувати, кричати, що всіх росіян треба вбивати. Дурна яка! Нікого не треба вбивати!!!

Живе ця «зміюка» за Красним садом, по дорозі на базар «Берьозку». Тьотя Валя сказала, що росіянам життя нема — всіх женуть, квартири забирають. Але дядько Адам тихо сидів і виїхав навіть на певний час.

А бабусю Вовки побили і тьотю Клару. Вони виїхали з Грозного. Тепер у їхній квартирі інші живуть.

Поля

23.06.

Ми насіння продаємо. Приходив Васька. Його мама Дуся й тато Петя живуть на третьому поверсі в іншому під'їзді.

Вони не хочуть із Грозного їхати!

Васька приніс печива. Ми програвач слухали. Він старий, і там пластинка крутиться. Це програвач дідуса Анатолія.

Мансура немає. Кажуть, він у в'язниці. Забрали, щоб розібратися.

Сусід дядько Іса сказав, що російські солдати один в одного стріляють інколи. Один одного ненавидять.

Поля

27.06.

Стрільянина! Лежали на траві. А на зупинці «Берьозка» вбило тьотю і дівчинку. Прямо біля під'їзду. Вони воду несли у відрах, а снаряд розірвався.

01.08.

Вихідних я не маю. Торгую. Прокидаюся о 6.00, їм і збираюся торгувати. На ринку до 18.00. Їм пиріжок, якщо наторгую, якщо ні — нічого не їм. Потім іду додому й прибираю, перу. Воду приношу з городів. Бо в домі води немає. Альонку не бачу. Мама кричить, свариться. Тьотя Мар'ям захищає.

Поля

06.08.

Сьогодні близько 4.00 ранку стали стріляти в нашому Старопромисловському районі. На зупинці «Нефтянка». Спочатку далеко, потім близько. Саме — автомати.

Сусіди спочатку тихо сиділи. Я подушку на голову поклала й лежала. Потім сусіди стали стукати до нас і у квартиру тьоті Мар'ям. Мама поставила табуретки. Усі діти сіли. Патושка прийшла, її сестра Ася та їхня бабуся Зіна. Вони — аварці. Живуть на третьому поверсі в нашому під'їзді. За ними прийшли до нас сусіди з другого поверху, а до тьоті Мар'ям із четвертого поверху прийшла тьотя Тамара, її діти й племінники.

І так сидимо. Знову кажуть — війна. О, бухнули за вікном із гармати!

07.08.

Прибігала Руміса. Чеченка, яка живе в будинку поряд. Боїться, щоб сусіди бойовикам не сказали — її брат урятував російського солдата, льотчика. Вони в армії разом служили. Тепер його вдома

переховують. Його сильно поранено. Його звали Іван. Вони називають його «Рамзан» — брешуть, що він німий брат чоловіка. Адже він по-чеченськи ні гу-гу!

Мама дала їй валер'янки.

08.08.

Прийшла війна. Усюди бойовики. Вони російських військових проганяють із Чечні. У нашому районі бойовиківдесь сто людей. Мають командира. Маленький такий дядько, меткий.

Усі звуть його «Батя». Це прізвисько. Ще в них є один бойовик років двадцяти. Нахабний. Пішов ідесь мило вкрав. А люди поскаржилися Баті. Ох і влетіло розумникові!

Батя перед усіма у дворі його поставив і давай кричати:

— Ми воюємо з російськими загарбниками! — потім по-чеченськи щось, а потім: — Аллаху, як мені соромно за тебе! Харам! Ти не воїн, ти — злодій!

(Харам — це гріх.)

А бойовик молодий руки в боки й відповідає:

— Я двоюрідний племінник Дудаєва. Не смій мені горлати! Пішов геть!

Ото Батя розлютився! Як став репетувати російською і чеченською впереміш. Але зміст такий: якщо ще щось той украде, Батя не подивиться, чий він племінник, а вижене його із загону з ганьбою! Усі сусіди зраділи. Баті дякували. Інші бойовики тихо сидять. Нікуди не лаять.

А ще бойовики в основному оселились у квартирах. Люди їх приймають у себе! Годують.

У першому під'їзді живуть на першому поверсі. Хава прибїгала, раділа. Вони з мамою виїдуть до Інгушетії — там мир, а тато Султан залишиться речі стеретти. Її тато мені подобається. Він ніколи не лає Хаву, все їй вибачає. Дуже любить!

У тьоті Мар'ям у квартирі дівчина спить. Її Лайла звати. Має довгу косу, а сама худа-худа. Без хустки. Мама й тьотя Мар'ям давали їй їжі. Вона відмовилася. Тільки кави випила горнятко. Лайла — бойовик. Має 19 років. Російські солдати катували її чоловіка і вбили. Вони кинули його та інших людей на заводі у вапно. Мама каже, страхіття! Спалили живцем.

І Лайла про все дізналася. Вона залишила дитину двох років із бабусею та дідусем і взяла автомат. Ніколи не тримала в руках зброї, а коли вбили її чоловіка нізащо, вона взяла. І тепер воює.

Ще є двоє бойовиків у загоні шістнадцяти років. Вони вдягли капелюхи, як пірати. Перед ними крутяться дворові дівчата по п'ятнадцять років. Одна з них дочка Тамари, з нашого під'їзду. Її прізвисько Пушинка. Вона ходить легко, як танцює. А інша дівчина

з будинку навпроти. Її звати Рита. Має волосся кучериками. Вони прибігають до цих бойовиків, жартують із ними. Регочуть. Варенням пригощають. Варення на хліб мажуть і дають бутерброд.

А мама сказала бойовикам у капелюхах:

— Ви — діти! Чого ви капелюхи вдягли й пір'я на них почепили? Додому йдіть!

А бойовики у відповідь пищать:

— Тітонько, нас однаково вб'ють. Ми спеціально вдяглися красиво. Ми хочемо, щоб нас красивими запам'ятали!

Мама моя похитала головою й пішла, а я сиджу, записую. Сонячно! Стрілянина всюди, кулі літають, а дівчиська регочуть із бойовиками в капелюхах. Варення їдять. Дуже подобається Пушинці синьоокий. Його звати Ратмир.

П.

09.08.

Уночі пішли по воду дорослі. А мене не взяли. Я дуже боялась. У квартирі тьоті Мар'ям сиділа з Лайлою. Усі бойовики кудись пішли, а Лайла залишилася чомусь.

У дворі багато жителів. Дітей! А стріляють снарядами прямо по двору. Діти маленькі не розуміють, що не можна виходити.

Я виходила вдень і бачила Ваську. Він на рік молодший за мене. Грався надворі. Тут стали стріляти, і ми в їхньому під'їзді сиділи. Дідусь Ідрис сказав, що війна скоро скінчиться, і дав нам пряник. Ми пряник поділили.

Бачила хлопчика Іслама з провулка. Він був із мамою. Вони, пригинаючись, бігли під обстрілом повз паркан.

Я взяла мамині парфуми й побризкалася. Мама внюхала і так мене побила! Руками та рушником. Боляче. Сказала, щоб я нічого в неї не брала. За мене тато Васьки заступився. Але вона і на нього кричала. Мама кричить і б'ється. Чому?

Поля

10.08.

Вибухи у дворі. Я сиджу на кухні. Наш будинок горить. Усі верхні поверхи. Дим. Але я не йду. Я здригаюся, коли залітає снаряд у верхні поверхи, але сиджу. Не рухаюся. Не йду в коридор або на вулицю.

Мами немає. Вона пішла з людьми на рибну базу. Там у ящиках риба. Мама обіцяла принести риби старим із другого поверху і з будинку навпроти. Вони не мають що їсти. Мама пішла з іншими тьотями.

Я сиджу на кухні. Я не знаю, як прийде смерть, і мені не страшно, тільки коли пишу. Я думаю, що роблю щось важливе. Я буду писати.

До нас днями приходив дядько Адам. Вибачився. Мама йому все сказала за тьотю Валю. Адам вибачився, сказав, що йому соромно. Він думав: Валю налякає — і вона втече, а йому — квартира й речі!

— Я вбити не хотів, — сказав дядько Адам. — Тільки налякати.

Він теж ходив на базу по рибу, але нікому не дав без грошей. Продавав!

Пожежу загасили в нашому під'їзді, а будинок № 88 горить. Ох, горить! Дим чорний валить. Усюди стрілянина. Кудись Лайла зникла. Бойовики десь поділися. Російські солдати наступають?

Поранило хлопчика в середньому під'їзді. Йому 7 років. Усі ноги в осколках. Спухли.

Прийшла мама. Роздала рибу. Безкоштовно. Нам дві рибки залишила. Мама й сусідки потрапили під стрілянину.

11.08.

Інгуші, родичі тьоті Мар'ям, сказали, що підуть у біженці. Вертольоти й літаки стріляють по «коридору», коли люди йдуть. Багатьох убило. Жінка з дитиною довго лежала на трасі, розкинувши руки. Тьотя Мар'ям бачила.

Мама сказала, ми не підемо по «коридору» в біженці. А Барт і Зулва з дитиною підуть. А нам вони свої ключі дали. Сказали, в них у приватному будинку підвал, щоб усі люди, хто бажає, ішли в їхній дім і ховалися. Усю їхню їжу можна брати і їсти.

З нами вирішили піти Юрій Михайлович і його дружина. Вони дуже бояться бомб із літаків.

Тьотя Валя й Альонка пішли до діда Паші та дядька Саші. Ті мають приватний будинок у провулку. Дядько Саша — друг загиблого Альончиного тата. Він добрий! Завжди дітям роздає подарунки, цукерки, коли його зарплата. Ми з Альонкою чекаємо на цей день. Нам він багато чого купував.

Убило старих у п'ятиповерхівці. Її вночі обстріляли з танків. Вона горіла. Люди тікали. Старі не встигли.

Поліна

21.08.

Буду все писати послідовно. Останні тижні літаки літали колами. Кидали бомби. Вертольоти теж!

Я дивилася на небо і думала, що нам дали 48 годин. Стільки по радіо сказали — потім усіх уб'ють.

Ми сиділи в маленькому підвалі. Там не сховатися від «глибинних бомб» — це бомби, які стирають на порошок будинки та людей. Якась сволота придумала нас убити ними. Ми сиділи в темному, задушливому підвалі: я, мама, дідусь Юрій Михайлович і його дружина, бабуся Наташа, — і чекали смерті.

Будинок приватний, тих самих людей, котрих ми й не знаємо як слід. Вони в біженці пішли. Пішки. Дорогу обстрілювали. І ніхто не знає, чи живі вони. Ми їли борщ із капусти. Пекли перепічки на багатті, коли стріляли тихіше.

А ще що сталося! Ми з мамою пішли до нас у квартиру ввечері — води принести для квітів. На вулиці світло було. Там багато сусідів біля під'їзду. Затишшя. Тьотя Тамара, її діти, і дядько Адам, і багато сусідів. Пісні співали й насіння гризли. Ми сказали «Добрий вечір!» і пішли до себе. Тільки двері зачинили. Такий вибух! Мене жбурнуло до кухні, через увесь коридор. Я полетіла на підлогу! Мама впала. У під'їзд снаряд залетів. Звідкілясь бойовики прибігли. Мабуть, із садів — у дворі їх давно не було. Вони прибігли, стали поранених людей витягати. Запах горілого, дим у під'їзді! Крик жакхливий! До нас залетіли, кричать:

— Дайте бинти! Купу людей поранено, сусідів ваших!

Мама схопила простираadlo, стала рвати його. Потім бачить у бойовика ніж за поясом. Кричить:

— Ножем швидше!

Вони стали різати простираadlo й сусідів перев'язувати. Я лежала на підлозі. У вухах дзвеніло. Потім мама каже:

— Я ще простираadla принесу! І джгут. Сильно тече кров!

І зайшла назад до квартири. І тут ще один страшний вибух. Це другий снаряд прилетів у під'їзд. Усіх, хто на допомогу прибіг, поранено або вбито тепер. А мама дивом зайшла.

Крики стояли страшні. Наші двері від вибуху похилилися. Ми ж не замкнули. Вони не вилетіли тому зовсім. Я поповзла в під'їзд, а там... ТАМ частини тіл людей — шматки від них і крові багато. І кров густа, темна-темна. Дядько Адам кричить. Під нашими дверима головою б'є підлогу. Йому стопу відірвало. Він же в під'їзді для сусідів на гармошці грав! Випив перед тим.

Юна Пушинка тримається за живіт і кричить:

— Ратмир!

Тьотю Жанну, сусідку, на шматки розірвало, а тьотя Тамара кричить: її поранило, а сина її вбило. Її син біля під'їзду сидів. Виявилось, вбило Ратмира в капелюсі, того, що подобався Пушинці. Він людям на допомогу прибіг. Інших сусідів поранено.

Мама дядькові Адаму, сусідові з другого, з нашої грілки джгут на ногу зав'язала. Він кричав:

— Лено, вбий мене! Вбий! Мені боляче!

А мама:

— У тебе четверта дитина днями народиться. Доведеться жити. Адаме, терпи!

Потім якісь ополченці-бойовики повантажили наших поранених сусідів у машини й повезли до лікарень. Звісно, вони могли так і не робити. Сусіди ж звичайні люди. Але вони не кинули їх. Потім я пішла сходами, і мої ноги були по кісточки в крові. Я вся була в крові! Вся!

У дворі кілька бойовиків зробили живий щит із себе й усіх жінок і дітей (мене й маму теж вивели з двору). Із зони обстрілу. Вони прикривали нас собою! Причому ми їх раніше ніколи не бачили!

Дідусь-сусід Юрій Михайлович злякався, коли мене побачив, — думав, мене серйозно поранено. Але всі мої речі були в чужій крові.

Не могла писати відразу. Я просто лежала й дивилась у стелю.

А тут 48 годин оголосила влада Росії. І все. От і все. Нам кінець.

Бойовики наступного дня, після того як розірвалися снаряди й у нашому дворі вбило багато мирного народу, постукали в будинок. Тут, де ми живемо, приватний. Мама пішла відчиняти. Вони не зайшли. Просто сказали:

— Ми знаємо, дитина у вас (це я дитина!) і старі. Ми молока принесли.

Поставили дві пластикові пляшки з молоком на землю і пішли. У них іще ящик молока був — вони всюди, де діти й старі, розносили молоко.

Ми добрели до Альонки й тьоті Валі. Вони в діда Паші та дядька Саші. Дядька Сашу хотіли розстріляти. Він вів щоденник, як і я. Писав матом лайки про військових. Бойовики щоденник знайшли, про себе прочитали й хотіли його пристрелити. А він їм сказав:

— А ви про російських військових почитайте!

І перегорнув сторінку. Ті почитали і давай реготати — такі там лайки. Відпустили дядька Сашу. Але щоденник не віддали. Собі забрали. На згадку!

Тьотя Валя дала нам вареників із картоплею.

Поля

23.08.

Розповідають, що деякі російські солдати перейшли на бік бойовиків. І воюють за Чечню. Коли нас перестануть бомбити літаки? Коли?! Коли нам перестануть давати по 48 годин перед тим, як убити?

Подумала й написала вірш Росії:

От якби ж то доволі
В мене в плечах снаги!
Поле, «русское поле»!
Ми хіба вороги?

Злотоверхі дзвіниці,
Звуки рідних пісень...
Хтось живе-веселиться,
Хтось вмирає в цей день.

Адже й тут квітнуть квіти,
Сонце небом іде!
Чом не можна дружити?
Вся земля — для людей!

Весь цей біль і всю пам'ять,
Всі ці розкіш і хлам
Я не дам руйнувати
І топтати не дам!

Якби більш мені сили
І твердішу ходу.
Я для друга могилу
Між каміння знайду.

І з його автоматом
Рушу лісом глухим.
Лісовим стану братом,
А не другом твоїм!

28.08.

У нас живе дівчинка Кристина. Її сильно поранило. Танки стріляли снарядами. Її зробили операцію. Іншу дитину не врятували. Ми знаємо маму Кристини, тьотю Оксану. Вона на базарі картоплею торгує. Кристина в нас поки що живе. Має 7 років. У них у квартиру пряме влучення. Їхній будинок на зупинці «Ташкала».

Ми двері свої полагодили.

Сусід Адам у лікарні. Йому ногу відірвало снарядом. У Пушинки осколки в животі, а в тьоті Тамари в коліні. Ще сусідів поранило — кого в голову, кого в ноги. Стріляли з російської частини, кажуть. Інших поховали, хто не вижив.

Поля

02.09.

Хочу вчитись. У нас буде школа?

Мама дізналася, що їй знайомого вбило в серпні. Він у своєму дворі був. Його звали Алауді. Мене няньчив, коли я була маленька. Мама засмутилася.

Хтось убив кошенят, які жили під сходами. Розстріляли по одному на очах у кішки. Я бачила їхні трупики. Тьотя Фатима і мама ховали кошенят.

11.09.

У моїх друзів, Сашки й Ерика, вбило тата. Їхній тато був азербайджанець, а мама росіянка. Його вбило в будинку. Коли стріляли і росіяни, і бойовики.

Ерик має 14 років, а Сашка — 10 років. Ерик побіг до шпиталю, і в нього стріляв снайпер. Але він добіг. А його тато все одно помер. Тепер у них тільки мама й бабуся залишилися.

Сашка боїться стрілянини. Якщо стріляють, він лежить у коридорі й голову затуляє руками.

Поля

01.10.

Діти мене ненавидять у школі. Каміння кидали в мене й Альонку, коли ми йшли додому. Я навіть їх не знаю. Просто вони довідалися, що маємо російські прізвища, і кричать: «Російські свині». Це нова школа — мій шостий клас.

Один хлопчик із десятого класу підійшов і при всіх мене вдарив. Ми стояли в залі — мій клас і вчителі. Я від удару впала на підлогу. На мені біла кофтинка вся забруднилася. Він сказав: «Ти російська сука!» — і пішов.

А всі відвернулись. Ніхто мені не допоміг підвестись. Навіть учителька нічого йому не сказала.

Я не знала, як бути. Мені стало так соромно! Я зовсім не вмю захищатись. І бути «росіянкою» погано. А раніше так не було.

Поля

09.10.

Мене хвалили за твір. Його читали перед усім класом. Я написала про вітрильник. Вітрильник пливе в океані. На землі війни, а на ньому мир. І там усі ті, хто не хоче воювати. Мені поставили п'ять із плюсом за сюжет і три з мінусом за орфографію. Коли я пишу, то роблю купу помилок.

Ще приходив інший учитель. У всіх дітей питали: хто в їхній родині бойовик? Обіцяли винагороду та курорт. Діти говорили, а це все записували на аркуші. Потім роздавали подарунки. Мені не дали нічого.

На фізкультурі я пішла надвір, а діти з нашого класу взялися за руки і давай кричати:

— Ми не будемо з тобою гратися! У тебе російське ім'я! Іди геть! Забирайся! Росіянка!

Учитель змовчав. А в мене всередині порожньо стало. Чому вони зі мною так? І я пішла. Сиділа сама на лавці серед дерев. Нещодавно там знайшли труп чоловіка в куртці. Його об'їв пес. Він тут кілька днів лежав.

Поля

14.10.

Сьогодні мені вперше зізналися в коханні. Я читала Блока, мого улюбленого «Демона». А тут Сашка постукав. Син тьоті Алі. Постукав і каже:

— Я тебе люблю, Полю!

Він молодший за мене на рік.

Поля

16.10.

Звичайно, я не сказала. Але мені більше подобається його старший брат Ерик. Він дуже хоробрий. Він бігав рятувати тата.

А Сашка маленький.

Коли моя мама кричить на мене, свариться, Сашка стукає до нас, ніби кличе мене винести сміття. У нас величезний смітник за будинками, схожий на гору Еверест щурячого масштабу. Ніхто сміття машиною роками не вивозить. Ми беремо відра і йдемо туди. Так він рятує мене від матінки та її стусанів.

28.10.

Я у тьоті Валі й Альонки. Вони живуть у діда Паші в приватному секторі.

Я прийшла додому зі школи: двері відчинені, ключі в замку, а мами немає. Ніде. Побігла до тьоті Валі. Вона каже:

— Маму твою вбили! Усіх росіян ріжуть, убивають. Ходімо шукати її тіло.

Ми повернулися до нас додому. Тьотя Валя каже:

— Відчиняй шафи! Шукай. Російські військові здали Грозний — тепер нас усіх повбивають. Усіх.

А я її слухаю, і в мене руки тремлять. Чому маму вбили? До чого тут моя мама? Як мені ця клята війна набридла!

Ми відчиняли всі шафи — шукали. Тьотя Валя сказала, що маму розчленували й у шафу сховали. Потім тьотя Валя мене до себе забрала. Каже, що в дитбудинок не відправить. Будемо з Альонкою як сестри жити. Виїдемо до Росії!

Мама прийшла. Вона на базарі була. Ключі у дверях забула просто. Як же ми налякались! Я плакала. У мене щось у горлі заніміло, і я задихаюсь.

Мама сказала, що вона ходить у хустці й має довгий кавказький ніс — ніхто не стане її вбивати. А тьотя Мар'ям сказала, щоб вона все ж таки обережнішою була.

Тьотя Валя хоче виїхати, але квартиру не купують.

Поля

16.11.

Убили старих вірмен. Повісили. Хтось через квартиру це зробив. Убили російську родину: тата, маму і трьох дітей — на зупинці «Авто-трест». Зарізали навіть немовля в ліжечку. Я думала: як так можна? Напевне, це дуже погані люди прийшли і всіх убивають.

Чому ми не можемо виїхати? Мама каже: нема куди — близьких родичів нема, житла ніде більше нема, тут квартиру не куплять, іти нікуди. Що ж робити?

У школі знущаються та обзивають щодня.

Мама торгує на ринку, щоб купити їжу. Нервова стала така.

Поля

26.12.

Родина Ерика й Сашки виїхала з Чечні. Раптово. Поїхали до своєї рідні в Росію. Може, ті приймуть?

Не виженуть?

Як же вони кинули мене? Саму. Боже мій, я вже почала сумувати! Любі мої сусіди. З вами я сиділа без світла, без води, у холодному будинку. Але як мені було радісно від вас. Як тепло! Повертайтеся до Грозного!

31.12.

Руслан, мій вітчим, виїхав у село. Ми з мамою їдемо до тьоті Лейли. Вона мешкає в гуртожитку. Покликала нас справляти Новий рік.

Ми дружимо. Моя тьотя Лейла — інгушка. Вони з мамою працювали разом. Стріляють усюди зі зброї та кидають хлопавки. Боже мій, як же я ненавиджу ці вибухи! Хлопавки! Це огидно. Це — зло!!!

У школі намагаюся з учителем до класу зайти. І за учителем виходжу. Сукню порвали. Зошити й портфель однокласники кидають із третього поверху крізь вікно. Обзивають. Друзів немає. Альонка в іншому класі. Вчиться рідко. Теж боїться.

Я намагаюся читати більше книжок із йоги та буддизму.

П.

1997

08.01.

Торгую на ринку. Сама. Пиріжками та чаєм. Мама хворіє. Лежить, не встає. Вдома холодно. Немає опалення.

У мами ревматизм. Я намагаюся заробити, принести їжу.

Новий рік пройшов добре. Я поїла салат-вінегрет і котлети! Багато стріляли. Тьотя Лейла співала пісні під гармошку. Прийшли її родичі та сусіди. Усі пили чай з пирогами. А потім хтось приніс пляшку шампанського. Розлили в келихи, і всім дорослим на само-му денці дісталось.

Я теж стала просити. Я написала на папірці: «Щоб не було війни». Потім спалила його й кинула в чашку, куди мені налили цілу ложку шампанського! Випила. Так треба, щоб збулось! Але папірець не згорів. Прилип до дна. Довелося його відшкрябувати.

Поля

14.02.

Приїхав вітчим Руслан. Він сварився з мамою. Їх мирив його друг Шервані, мулла.

Друзів немає. Я сама. Нудьга.

Казку про Русалоньку домалювала.

18.02.

Сьогодні посварилася з Альонкою. Розповім через що: ми разом ішли до школи. Зазвичай і назад разом ходимо.

Але цього разу в мене уроки закінчились, а в неї було ще чотири уроки.

Я виходила в туалет, повернулася до класу, а торба моя зникла. Хтось сховав. А в мене там ключі від домівки! У дівчинки Зулі теж торба зникла. Її ненавидять, обзивають. Вона — товстенька. Ми з нею вдвох кинулися торби шукати. Нам сказали, що начебто наші торби Лінда забрала.

Я прибігла в клас до Альонки, попросила її пошукати зі мною. Та відмовилась. У трьох кварталах від школи я знайшла свою торбу в снігу. Її туди Лінда кинула. Слава Богу, ключі були на місці!

Повернулася по Альонку. Вона на мене накинулася, тому що уроки в неї закінчились:

— Поліно, де ти була?! Я тебе тут виглядала! А тебе як корова язиком злизала! Ну, що вирячилася на мене, тупице?! Де блукала, кажи? Я до тебе з добром, а ти мені свиню підкладаєш?

Я, хоч і стояла на місці, подумки підскочила від обурення, а тоді відповіла:

— Село ти безпросвітне! Де ти свиню бачиш? (Це я, звісно, спеціально.) Яка корова?!

І все їй розповіла, думала, вона зрозуміє. Та Альонка обурено вигукнула:

— Невдячна! Я чути нічого не хочу!

На те я відповіла:

— Іди до біса, де й раніше була. — І звернула в провулок.

На цьому закінчилася наша дружба. Прикро.

Поліна

19.02.

Нашого вчителя біології звати Ходжа Назірович, або просто Насреддин. Насреддин росіян терпіти не може. На дух не переносить через війну. На уроці «Культура Чечні», яку він також веде, завжди розповідає:

— Діти! Ви ніколи з росіянами не спілкуйтеся! Вони їдять свиню — це брудне м'ясо. Росіяни люблять собак, а це погані істоти. Росіяни не давали чеченцям спокою ніколи. Росіяни були тваринами й залишаться ними!

І т. д. Мені хоч на цей урок не ходи. Я мовчки сиджу і думаю: «Я що, взяла автомат і чеченців убивала? Я ж завжди всім людям допомагала. Нас же всіх разом бомбили!»

І зненацька сьогодні він мене вигнав з уроку. Нізащо. За те, що я росіянка. Але я ж нічим за нього не гірша?

Я, щоправда, часу не галяла: покаталася на гірці біля школи.

А все ж таки краще любити собак і бути росіянином, ніж бути таким, як наш учитель. Правда?

Поліна

24.02.

До школи не пішла. Хворію. Прибирала в усій оселі, читала «Моряк у сідлі», про Джека Лондона.

І хочу тобі розповісти сон, який бачила моя мама. Він не має назви, але я можу придумати. Наприклад, «Кінець світу».

Моя покійна бабуся Галина з'явилась уві сні й сказала:

— Земля гине!

— А як же люди? — спитала мама.

— Земля загине від вогню. Залишиться тільки чорне каміння.

— Але люди...

— Їх переселять.

— Туди, куди всі йдуть, — спитала мама, — потрібно брати речі?

Люди беруть!

— Ні, — відповіла бабуся. — Брати нічого не треба — там усе дають.

І, немов на продовження цього сну, мені теж наснився сон. Я назвала його «Страшна пригода».

Невидимий голос промовляв:

— *У 1999 році буде сильний землетрус. З гір попадає каміння, а частину суходолу захопить океан.*

Я бачу себе: біжу попереду обвалу, повз каміння, з Альонкою, моєю подругою. Ми шукаємо воду. У мене в руках старовинний глек зі срібла!

Попереду прірва. Тут, на нашому боці, я бачу знайомі обличчя: Альонку, маму, тьотю Валю, Ерика, Сашку, Ваську, Мансура, Мусліма, Хаву, тьотю Мар'ям, тьотю Фатиму... та інших.

Нам усім важливо перебратись на протилежну частину прірви. Більшість людей летить у прірву, але я, мама, Альонка й тьотя Валя перебрались якимось дивом.

А невидимий Хтось знову каже вві сні:

— *Потім на планеті Земля не буде води, і люди помруть!*

Страшно, правда?

Я, поранена, кудись бреду, спотикаючись, і бачу в пісках великий інопланетний корабель. Він начебто прилетів урятувати хоч декого з нас. На ньому я піднімаюсь у Всесвіт із тими людьми, кому вдалося врятуватись. І бачу звідти, як наша планета, мов бойова граната, розривається на шматки. Землі більше немає!

Немає нічого, крім маленьких уламків-комет. Я реально відчуваю удар вибуху. Інопланетний корабель відкидає в простір.

А за Нострадамусом, кажуть, буде атомна війна.

Польді

26.02.

Була в школі. Нас пересадили за різні парти. Я сіла на другу від учителя.

Хлопець, який давно до мене чіпляється з розмовами, прив'язувався і сьогодні. Його звати Мага. Він на рік старший за мене. Має дванадцять років.

— Поліно, а в кого ти віриш? — не без ехидства спитав Мага. — Скажи нам!

— У добрих людей, — відповіла я. — У таких, як ти — ні. А що?

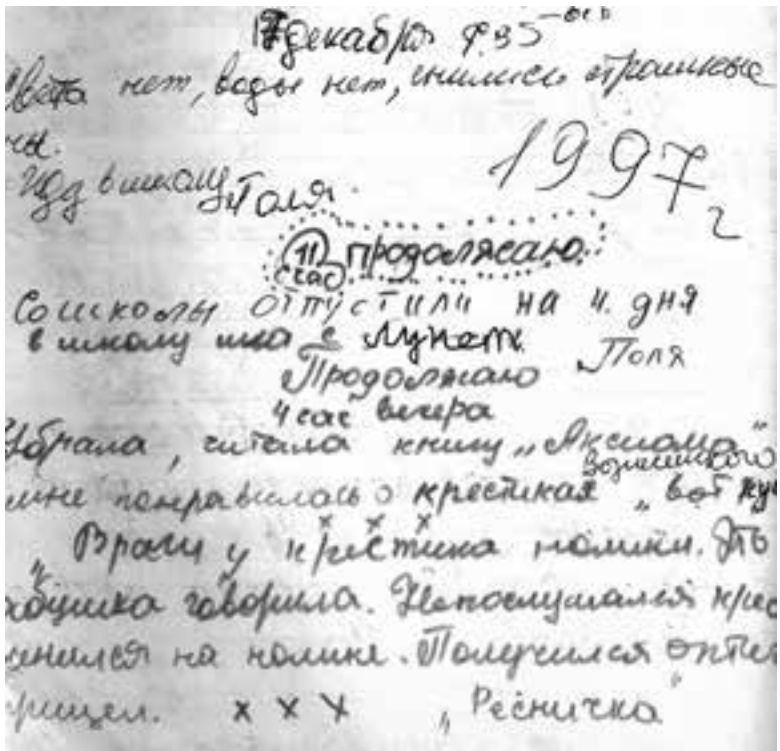
— А ти скажи: в Аллаха, наприклад, чи в Ісуса Христа? — продовжив він, розвалившись на моїй парті.

— Тебе це так турбує? — сказала я, відчуючи в усій цій розмові чергову підставу. — Втім, відповім: я вірю в Бога, а як він називається, мені особисто все одно.

— Біблію та Коран читаєш? — уже більш милостиво спитав Мага.

— І те й інше.

— Ну, молодець! У рай потрапиш! — засміявся він. А потім додав: — Коли що, ти забереш мене туди?

— Подивимось! — я теж засміялась. — Але, боюсь, тобі там буде нуднувато.

І тут він несподівано каже:

— Можна, я тебе додому проведу?

— Навіщо марно турбуватись? — Це все, на що я спромоглася.

— Ну й гаразд. Як хочеш!

І пішов. Я невимовно зраділа — дуже вже набрид. Прямо як мішок з камінням.

Після того як Мага пішов, до мене підбігли дівчата. Одна з них — із банди в нашому класі. Її звати Лінда. У нас є така банда багатих чеченок у класі — еліта. Її очолює Лур'є-Левиця. А Лінда — одна з її служниць.

— Поліно, або ти будеш нам підкорятись, або ми тебе вб'ємо! — нахилившись до мене, сказала Лінда. З нею поруч стояли ще п'ять служниць Лур'є-Левиці.

— А я не помру! — весело заявила я, мені все ще було смішно від розмови з Магою.

— Йди до біса! — закричали дівчата.

— Отак?! — сказала я й додала: — Без вас нізащо. Чого я піду до ваших знайомих без вас?

Вони довго думали, що відповісти. Нічого не придумали. Розізлились і пішли. А я сиділа й реготала, доки «Біологія» не підступила.

27.02.

Я йду до школи. По-моєму, в школі немає нічого гарного. Але все ж таки послухай мою розповідь. Сьогодні вранці я прийшла в клас. Лінда мене вигнала з мого місця і звеліла всім, хто не входить у банду, сісти на їхній розсуд. На мене вона була люта ще через учорашне. З Ліндою ніхто зв'язуватися не став. Вона страшенна пискля й нахаба. Одна з найвірніших соратниць Лур'є-Левиці.

Інші в класі, хто не в цій дівчачій банді, «чокнуті» — тобто підкоряються їхнім наказам. Хлопці наче самі собою, але теж слухаються Лур'є-Левицю та бояться. Це нова школа, і тут, на відміну від трьох попередніх, свої порядки.

Отже, Лінда наказала, і всі попересідали. Я сказала, що все одно сяду на другу парту, хоч і не біля вікна, так біля дверей, і сіла туди. Вона накинулася на мене, голосно лаялася. Їй підтакнув Хасик-забіяка:

— Ти, російська потворо, куди ми, чечени, скажемо, туди й підеш! — замахнувся він на мене.

Я їх послала. На цьому розмова ранкова закінчилась, і почались уроки.

Учителі в розбірки ніяк не втручаються і взагалі вдають, що це їх не обходить. Є тільки один учитель, Султан Магомедович, який, коли в мене на вулиці кидають каміння, нічого не каже дітям, а просто йде поруч і закриває собою.

З Альонкою ми так і не помирились. Я прийшла до неї після школи, але вона набундючилась і засопла, як паровоз.

04.03.

Мене в школі знову пересадили. Цього разу за одну парту з Магою. Він любить робити на збитки. Я, коли що, лупцюю його книжками; він, щоправда, теж у боргу не залишається. Отакі справи!

Назад додому йшла з Заїрою. Ця дівчина відзначається різноманітними витівками. Розповідає про ххххх, ну, ти зрозумів, сподіваюсь. Не писатиму, а то мама раптом знайде тебе й прочитає.

Польді

08.03.

Привіт!

У нас гостювала тьотя Мар'ям. Ми пили чай з тортом. Я поскаржилася, що мама мене ображає, а тьотя Мар'ям сказала, що в її родички було дві мами. Я запитала:

— Як це?

— А отак, — відповіла тьотя Мар'ям. — Мав чоловік-мусульманин двох дружин і багато дітей. І, щоб діти не вередували, їм сказали, що в них один тато і дві мами. І ніколи жодна жінка не говорила, хто її дитина, а хто ні. Разом жінки гралися з дітьми, купали й годували їх. І одна дочка весь час думала, що її мати добріша, а друга мати «несправжня», бо одна жаліла, а друга весь час шльопала. Але батьки не виказували таємниці.

У день свого весілля дівчина пішла до батька і сказала, що її серце завжди говорило їй, що її мати та, яка завжди була поруч, і жаліла, і захищала, а не та, яка сварила й напучувала.

І вона спитала: хто ж її мати насправді? Батько відповів:

«Та, яка весь час сварила тебе, — вона хотіла, щоб ти була ще кращою».

З Альонкою помирились! Розговорились, і все!

А з мамою конфлікти постійні, і всі вони дурні. От наприклад. Темно. Немає електрики. Сидимо на кухні. А наш кіт Мишко нявкає під вікном. Він через квартиру ходить гуляти і приходиться назад. Мама каже:

— Іди в кімнату і клич kota в дім!

— Там темно, — відповідаю я, беручи свічку. — Він же ще не стрибнув на вікно! Треба почекати.

— Іди! Іди! А то заробиш! — грізно кричить мама.

У житті немає нічого хорошого: уся фізіономія в прищах — соромно в дзеркало поглянути.

Перечитувала книжки про підлітків. Узялася за томи «Анжеліки». Велика жінка! Як би я хотіла бути корсаром, або зустрітися з Жоффрей де Пейраком, або стати коханкою короля.

Ну, бувай! Приемних сновидінь. Бережи нас Бог!

Поля,
Польді,
Пауліна.

Пауліна — це мое домашнє ім'я. Руслан — мамин чоловік — каже, арабською це означає «Павич».

10.03.

Читала Коран. Яка прекрасна сура про огудників!

ОГУДНИК

Ім'ям Аллаха Милостивого, Милосердного!
Горе кожному огудникові-наклепникові!
Котрий нагріб собі добра і все порухував.
Він гадає, що відкупиться ним від смерті.

Але ж ні! Буде кинутий він у пекельну піч!
Як розтлумачити тобі, що таке пекельна піч?
Це — вогонь Аллаха розпалений,
який здіймається над серцями.
Воістину, він зімкнеться над ними
на ланцюгах простягнутих.¹

11.03.

Коли ми з Альонкою йдемо зі школи, то перед нами маячить пустельна дорога, база з бетонним парканом та пустирі. Періодично до нас там чіпляються хлопці. Але то дрібниці — ми їх посилаємо. От і сьогодні ми йшли до перехрестя пустирем і розмовляли.

А нещодавно була бесіда Альончиної мами з нами. Вона говорила, що дівчат крадуть і продають у публічні будинки за кордон. І хоч і я, і Альонка дуже хочемо подорожувати за кордон, але тільки не в цей «будинок».

Ми вже дійшли до траси, аж раптом на величезній швидкості до нас помчала блакитна машина. І уявіть: вона зупинилася саме біля нас! Відчиняються двері, а навколо жодної людини. Поля, пустирі, бетонний паркан... Ні, ви тільки уявіть! Альонка відразу стала поводитись, як боягузка, а я не встигла злякатись, тому що з машини виліз здоровенний дядько! Альонка (це її мама навчила) стала тікати й кричати:

— Допоможіть! Швидше! Рятуйте!

А я стала як укопана. Після того, як метрів на десять відійшла від машини. Дядько подивився, як тікає Альонка, і від подиву його обличчя стало схожим на огірок.

— Дівчинко, — сказав він, — а ти не знаєш, де Полонська вулиця?

— Ні! — відповіла я і побігла наздоганяти Альонку.

Ми вже майже добігли з нею до межі пустиря, аж бачимо: машину знову за нами їде.

— Ой, Поліночко, ми влипли, — каже Альонка. — Ну, прощавай, матусю!

— Дай руку! — сказала я, і ми побігли так швидко, як могли.

Утекли. Альонка впевнена, що то був бандит із великої дороги.

— Ніколи я більше не піду гуляти пустирем, — сказала подруга. — Якщо таке ще трапиться, я не переживу!

¹ За перекладами М. Якубовича та Я. Полотнюка.

І що ви думаєте?! Ледь ми дійшли до згорілої п'ятиповерхівки, яка утворює з наших чотириповерхових будинків верхівку літери «П», знову зупинилася машина. З неї вискочив чоловік і спитав:

— Діти, де тут живе тьотя Зара?

— Не знаю, — відповіла я.

Альонка затрусилася від страху і, не відповідаючи нічого, побігла до своєї мами.

— Що ти робитимеш, якщо мене в машину схоплять? — поцікавилася трохи згодом я.

— Звичайно, тікатиму якнайдалі, — чесно відповіла Альонка.

Я мало не знепритомніла.

— А ти? — про всяк випадок спитала вона.

— Розіб'ю в машині скло, повідомлю на військові пости. Знайдуть! — відповіла я. — Пости по всьому місту. Непомітно не виїхати.

— Не буде діла. Краще втекти!

Я не стала сперечатись: якщо людина не хоче боротися, у неї ні з чого не буде діла.

Поля

12.03.

Знову посварилася з Альонкою. Ми йшли зі школи: я, Альонка й Зуля. Зуля — чеченка, але інші з нею не дружать, обзивають. Вона з бідної родини й пухкенька. Раптом Зуля каже:

— Альонко, маєш брата?

— Немає в мене в роду братів, — відповідає Альонка.

— А Лука?! — питаю я, згадавши, що в неї є двоюрідний брат, у якого вона таємно закохана.

Альонка бігом помчала вперед і кричить звідтіля:

— Яке тобі діло до мене та моїх родичів, нахабна тварюко?!

Я прямо, сказати б, отетеріла.

Зуля вчилася з Альонкою разом у першому класі, в іншій школі. Тож про Альонку вона й так усе знала. Почувши, як Альонка лається, Зуля пішла іншою дорогою. А я побігла наздоганяти Альонку. Я зовсім не зрозуміла, чим її образила.

— Що сталося? — питаю.

— Ти їй усе розповіла!!! — волає Альонка і люто ногами стукотить. — Як я кохаю його, розповіла; що він, коли виросте, моїм чоловіком стане, розповіла!

— Нічого такого я не казала...

— Ага, брешеш! Дурепа! Сволота!

І йде далі, мов і не було нічого. Я її погукала, показала їй мовчки непристойний жест із середнім пальцем, який бачила в крутому американському кіно, і теж пішла в інший бік. Ну, не дурна ця Альонка? А може, і я.

Пауліна

15.03.

Помирилася з Альонкою. Спитаєш: як? Дуже просто: вона вийшла з дому і сказала:

— Полю, пробач мені заради Бога! — і таку фізіономію скорчила, що я стала сміятись і відразу їй пробачила.

Але виявилося, вона попросила пробачення, тому що їй тьотя Валя звеліла. Ну, нічого. Головне — мир!

А вчора був такий випадок. Просто фантастика! Спочатку я з мамою ходила на ринок торгувати. Прийшла додому, а в мене горло болить. Вирішила відпочити. Розтерлася розтирачкою, випила таблетку. А моя матінка пішла до сусідки, тьоті Мар'ям. Я замкнула за нею двері, взяла в руки книжку «Рижик», про хлопчика, світло лишила ввімкненим (щоб не заснути), лягла і... заснула.

Спала я, мабуть, довго, і от що з цього вийшло: мама сиділа в тьоті Мар'ям у гостях. Туди ж прийшов мій вітчим Руслан. Мама й Руслан захотіли потрапити додому, але де там! Я не прокинулася б і від гарматного пострілу. Вони з півгодини тарабанили у двері, а я їх не чула!

Потім, злякавшись, що зі мною щось трапилось, тьотя Мар'ям, мама й Руслан почали складати історії на тему: «Бідна дівчинка залишила двері незамкненими, і до неї прийшли вбивці». Ні, ви тільки уявіть: «бідна дівчинка» — це Я!

Тьотя Мар'ям у розпачі стукала нам у стіну (боялися, що стіна завалиться), мама біла руками двері, а мій вітчим Руслан вирішив залізти крізь вікно. У нас перший поверх! Але у вікно він не проліз. Засунув морду у відчинену для kota Мишка квартиру і давай горлати:

— Полю! Полю, відімкни двері! Полю, будь ласка, відчини. Це я, Руслан!

І так далі в тому ж дусі. Звичайно, тут я вже спати не могла — розплющила очі, подивилася на нього, і спало мені на думку: «Що за

страшний сон сниться? Чорт у вікно лізе! Тьху, нечиста сила!» — перевернулась я на інший бік і знову захропла.

Зрозумівши, що я жива, народ узявся стукати з усіх боків із новими силами. Навіть дівчина Маліка, що живе на другому поверсі, біла молотком по балкону — будила мене! Тут я прокинулась остаточно, пішла й відімкнула двері. У квартиру ввалилися мама, вітчим і сусіди.

— Полю, ти нічого не чула?! — волали вони.

— Ні! — чесно відповіла я.

19.03.

Сьогодні багато неприємностей, великих і малих. І так збіглося, що сьогодні ще й день народження Руслана.

Наша кішка Ксюша народила під ранок кошенят, а кіт Маркус (якого нам залишили дівчата Паточка й Ася) схопив одного й загриз. Я kota вилупцювала. Кошеня, що найгірше, помирає і мучиться.

Ще я дізналася, що Альонка й тьотя Валя вирішили виїхати з Чечні: життя тут немає, росіян убивають. Квартири забирають люди з гір. Якщо Альонка виїде, у мене більше немає друзів. Дімка, Серьожа та інші давно поїхали з батьками, покидавши тут домівки. А моя мама повторює, що любить Чечню і сподівається на мир.

Ось що я собі уявляю. Я йду, як зазвичай, до школи. Дощить. Осінь. Навколо — насмішки, знущання, обра́зи (будуть, як і раніше):

— Російська тварюка!

— Ми її вб'ємо!

— Російська суко, як тебе звати?

— Їдь у свою погану Расею!

(Що я з радістю й зробила б. Але в нас немає рідні в інших регіонах, немає ніякого житла. Не маємо куди їхати.)

І от я йду сама-одна крізь бруд, через глузування й плювки, а моєї подруги, моєї прийомної сестри, її — НЕМАЄ!

«Немає» — це дуже страшне слово. А ще страшніше: «Прощавай назавжди!» І будуть дощ, вітер і сніг. Обра́зи та глузування. І я сама, без Альонки. У нову осінь, новий навчальний рік. А завтра мій день народження.

Поля

26.03.

Мій день народження був минулого четверга. Мені виповнилося 12 років.

Нічого гарного немає. Нещастя за нещастями: тьотю Валю оббрехали. Усе це зробив дядько Адам, якого поранило біля під'їзду, коли він п'яний грав на гармошці. Це він написав скаргу. Начебто тьотя Валя «здала» його російським військовим, і ті «катували його», і так він «втратав ногу».

І командир бойовиків Басаєв підписав папір — убити зрадників, навіть не розібравшись. А ніякі вони не зрадники!!! Їх прийшли вбивати ввечері. Бойовики. Четверо. Чеченці з автоматами. Наказ у них був, печатка з вовком і підпис Басаєва. Ніхто не боронив. Усі злякалися. Втекли. Тільки дідусь Ідрис, інгуш, який теж на другому поверсі жив разом зі своєю бабусею, вийшов. Його побили прикладами.

Альонка й тьотя Валя встигли втекти через балкон, на простирадлі, у чому стояли. Бойовики захопили їхню квартиру! Тьотя Валя не може квартиру відібрати назад. Боїться. Ховається в людей. (Нам тьотя Фатима все розповіла потай.)

Ми ж в іншому під'їзді живемо — і не знали, коли їх прийшли вбивати. Альонка й тьотя Валя, якщо вийде живими виїхати з Чечні, виїдуть. Одні чеченці взялися допомогти їх вивезти. Мені мама забороняє ходити до Альонки (їх ховають зараз у приватних будинках у людей). Адже якщо простежать за мною, уб'ють їх і тих, хто їх ховає.

Погано, що Альонка виїде. Але їм треба виїхати. Тільки немає ні документів, ні грошей. Ми передали для них хліба.

Кіт Маркус ще одне кошеня загриз. І ми з мамою kota занесли. Запустили на ринку — нехай сам собою живе, кіт-убивця.

Тьотя Айшат, дружина дяді Адама, мою маму кліяє. Каже:

— Ти, Лено, його врятувала, а мені тепер із калікою жити!

А мама й сама не рада, що врятувала.

Поля

02.04.

Пробралася до Альонки. Їм допомагають виїхати. З ними зібрався тікати з Чечні і дядько Саша.

Ми сиділи з Альонкою на підлозі — так, щоб крізь вікна нас не було видно. Ми дивилися старий фільм, знятий за романом Дюма «Три мушкетери». Там є пісня з питанням: чи вам, пане, спокій не по кишені? Нам він точно не по кишені. Спокій. Ми з мамою лишаємося тут. Руслан не може жити в Росії. Там ненавидять чеченців. Теж кидаються битись, обзивають. Як тут ненавидять росіян.

А все через війну. Коли не було війни — був мир.

Поля

26.04.

Учора приїхали друзі: хлопчик Сашка, його старший брат Ерик і тьотя Аля. Я давно їх чекала. Не вірила, що повернуться. Коли вони в грудні виїхали в Краснодарський край, до родички, я молила їх подумки щодня: «Дорогі, любі сусіди, повертайтеся! Не кидайте мене! Я вас усіх дуже люблю (особливо Ерика й Сашку). Чому ви так довго не повертаєтесь? Приїдьте, я так сумую!»

Навіть вірші народилися самі собою, щойно я подумала про Ерика.

За вікном холодний вітер,
Він веде свою розмову:
Каже, що тебе зустріну
Я у літній вечір знову.
Каже, вернешся до мене,
Та не той, про кого мрію.
І що він, той самий вітер,
Забере мої надії.

І вчора вони приїхали. До нас відразу прибігли Ерик і Сашка, в гості. Електрики не було. Ми сиділи при свічках і грали в карти. Потім вони покликали мене до себе, але я не пішла.

А сьогодні я вдягла свій найкрасивіший халат і зачесалася. Мама це помітила і каже:

— Полю, як хлопці приїхали, ти стала дбати про себе!

— Ні, я навіть у гості до них не піду, — вилетіло в мене (хоч це й неправда).

— А вони й не покличуть! — відрізала мама.

Не знаю чому, але я жакливо почервоніла. Мабуть, я таки й справді до них не піду. Сашка по секрету сказав, що вони ненадовго —

виїдуть із Чечні за два тижні. Вони по свою бабусю приїхали. На неї в її будинку напали. Обікрали. Налякали. Вона старенька, жила далеко від нас, у мікрорайоні.

«Життя — важка штука». Це точно.

28.04.

До школи не пішла. Ангіна.

Учора знову прокралася до Альонки, у приватний сектор. Вони так і не виїхали. Бойовики їх шукали — налякали розстрілом старенького дідуса Пашу, який ховав Альонку з тьотею Валею в себе. Йому стало погано з серцем, він помирає.

Бойовики зайняли квартиру всерйоз. Не вигнати! Правду про дядька Адама слухати не хочуть.

Виїхати з Чечні в Альонки з тьотею Валею не виходить. Що ж робити? Їх уб'ють?!

Бачила бабусю Сашки й Ерика. Її звати Тося.

П.

03.05.

Мені купили сукню! Я відразу пішла в гості до Сашки.

10.05.

Я на ринку торгую соком. Заробляю на їжу.

Зайшла до сусідів, Сашки, Ерика й тьоті Алі. Але Сашка відмовився розмовляти без жодної причини і втік до Башира. Грати у футбол. А Ерик пішов у гості до Мансура. Я мусила розділити компанію млинців зі сметаною, тьоті Алі й телевізора. Більше я до них не піду!

Ох, попався б мені цей Башир!

Поля

13.05.

Була в Ерика. Він відразу втік, а Сашка посидів-посидів і так само втік.

Тепер маю план, як висловитися: завтра йтиме фільм «Серця трьох», і я скажу Сашці, коли він прийде по мене: «Зайди-но сюди. Я до кого йду в гості? До тебе чи до тьоті Алі? Чому ти кличеш мене, а потім залишаєш і йдеш гуляти? Не хочеш дружити — так і скажи!» Подивимося, що з цього вийде.

У мами скоро день народження. Купила їй подаруночок.

18.05.

З докорами другові Сашці в мене, звичайно, нічого не вийшло. Він наступного дня прибіг, і я йому пробачила. Але зараз про інше.

Щоденнику, я ходила з Ериком і Сашкою по питну воду в садигороди. У наших будинках води немає. Тягаємо відрами. Хлопці всю дорогу з мене знущались, але не злостиво, а ніби жартома. Через сік «Юпі». Вони казали, що я його не ложкою в карафі розмішую, а руками розводжу. Ну так, у мене рука пофарбувалася трохи.

Потім вони сміялися з панчіх. Називали мене «Пеппі». А панчохи, на мій жах, поки ми йшли грязюкою між садами, забруднилися, і вони посміялися ще й із цього приводу. Причому Ерик жартує, а Сашка за ним повторює безперестанку, лиходій.

— Коли ми в грудні виїхали з Чечні до Росії, ми не знали! — сказав Ерик. — А тепер ми приїхали назад і бачимо: ти — дурненька мала нечупара в хусточці. У нас там, у російському селі, були справжні дівчата в міні-спідницях! Вони танцюють на столі й можуть випити! І цілуватись. А ти — дурненька дитина.

Я дуже образилась. Хотіла заревти, але не стала. Ерик це побачив і дав мені щигля. А я його за волосся смикнула. Після цього він сказав, що хлопці й дівчата мають не битись, а дечим іншим займатись, але я зрозумію це лише роки за два. І ще багато чого нафантазував.

Що він мене вчить? Маю 12 років!

Сашці 11 років, а Ерикові нещодавно виповнилося 15 років! І Сашка, який клявся мені в коханні й молився про мир у нашому місті разом зі мною, зараз підтакував старшому братові.

Ми довго стояли в черзі по воду. Коли туди ж прийшла якась дівчина років чотирнадцяти, мої друзі їй заусміхалися. Почали говорити компліменти, викаблучуватись і загравати. А я, набравши води, пішла додому і страшенно образилась.

Поля

20.05.

Була в школі. Подобається мені Імран. Це мій однокласник. Має зелені очі. Хоча Ерик і Сашка мені теж подобаються. Я не знаю, Щоденнику, чи зможеш ти мене зрозуміти: щось я сама себе не зрозумію.

25.05.

Ходила до школи. У нас була лінійка — усіх шикували класами. Це тому, що в 11-го класу іспити. Тепер, кажуть, в атестаті буде печатка

з вовком. Така печатка тільки в Чечні. А деінде її ніхто не визнає. Нас знімали телекамери, мабуть, по телевізору покажуть.

А я затуляла вуха руками, і не тільки я, але й усі дівчата. Хлопці прямо під ноги кидали «вибухівку» та хлопавки на лінійці, але їм ніхто не робив зауважень.

Сашка зі мною не дружить. Учора, щойно я й мама прийшли до тьоті Алі в гості, він сказав:

— Пограєш із нами в піжмурки?

Я відповіла:

— Добре.

Але тут прийшов Башир і покликав Ерика й Сашку грати у дворі в м'яча, в «собачку». Сашка неймовірно зрадів і заволав:

— Ура! Ура! Я — собачка, цур, у грі я — собачка!

Це тому, що той, хто «собачка», віднімає м'яч в інших.

Тут мій вітчим завітав, і мама пішла додому на наш перший поверх. А я залишилася.

Кажу Сашці:

— Можна, я теж із вами в «собачку» пограю?

Сашка відповів:

— Не те щоб не можна, але тобі буде нецікаво, — і сидить навпочіпках, кеди взуває.

А Ерик говорить:

— Полю, ти ж до Сашки в гості прийшла? Куди це він? (Цього питання я найбільше боялась.)

— Я... — хотіла відповісти я, але мене перебила тьотя Аля:

— Поля до нас додому прийшла!

Та Ерика було не вгамувати:

— Поля прийшла до мого молодшого брата Сашки! А він іде! Чому?

— Що ж, нехай іде, — відповіла я.

(А Сашка собі вдягається.)

— Це непристойно, ти прийшла до нього, а він іде! — Ерик, вочевидь, вирішив мене добити.

— І що? Що із цього? — відповіла я (нічого іншого мені й на думку не спало).

А Сашка ще голосно сказав своїй мамі, що я просилася з ними грати в «собачку»! Але мені буде там «нецікаво». Я ледве з сорому не вмерла.

Ерик і Сашка спокійнісінько пішли у двір.

Поля

31.05.

Нас зі школи давно відпустили.

Альонка з тьотею Валею все намагаються якось виїхати. Я ворожила на картах. Я теж хочу виїхати з ними.

Сьогодні Сашка стукав у наші двері. Я відчинила. Він сказав:

— Полю, підеш до нас у гості? Будь ласка!

— Не знаю, — відповіла я, пригадуючи останні дні.

— Я по тебе зайду за півгодини!

І пішов. Дивлюся: півгодини по тому біжить із Ериком до хлопців у дворі — грати в «собачку». Ага. Яка ж тварина!

П.

02.06.

Іде дощ. Він плаче разом зі мною.

Сьогодні, якщо вийде, назавжди з Чечні виїдуть Альонка й тьотя Валя. Вони обіцяли написати листа. Тьотя Валя й Альонка передадуть лист іншим людям, а ці люди передадуть нам, щоб їх не знайшли і не вбили. Речей їм так і не віддали, але дозволили взяти документи.

Уся квартира, усі речі тепер належать якійсь чеченській родині, що допомагає їм виїхати. Але головне — тьотя Валя й Альонка живі.

Мої останні слова були: «Ми ще 1 вересня разом у школу підемо, Альонко! До побачення!» Альонці я на прощання подарувала ланцюжок із шиї. Він був у мене єдиною цінною річчю. І ще ми домовилися з нею — не обрізати волосся, доки не зустрінемося.

Сподіваюся скоро обійняти свою подругу. Допоможи мені, о Боже!

Поля

03.06.

Сашка не розмовляє, Альонка поїхала, листів нема. Учора з тьотею Алею дивилася комедію. Коротко ввімкнулась електрика. Зазвичай ні її, ні води, ні газу з війни в будинку немає.

Я прочитала книжку з хіромантії, порилася в блокноті прабабусі, де написано про лінії рук, і склала карту долі.

З ризику — перемога. Відхід від влади — заради мистецтва. Чутливе серце. Поет.

Схильність до обжерливості, чуттєвість і лукавство. Небезпека по життю, бунти й війни. Нещасне кохання і щасливий, спокійний шлюб.

*Не музикальна, але красномовна.
Є веселість і простота. Егоїзм та гординя часом псують усе, що
досягнене.
Але рятують філософія й гумор.*

Уже майже рік я займаюся йогою. По дві години на день. Роблю вправи з Хатха і медитую в позі «лотоса». Навчилася заплющувати очі і бачити світло. Ні про що не думати. Особливо це допомагає після сварок і образ. Це рятує.

Я багато читаю про Будду.

Поля

06.06.

Цілий день торгую на Центральному ринку. Продаю сік. До мене дядьки чіпляються. Зовсім знахабніли, потвори!

Єдина радість: бачила на ринку Ерика. Запитав, як справи. Він теж торгує товаром, мамі своїй допомагає, щоб продукти додому купувати.

Зарплати нікому не платять. Мій вітчим торгує старими запчастинами від поламаних телевізорів. Лагодить телевізори. Мама продає пиріжки, я — сік. Але їжі однаково мало.

Я сьогодні заробила 19 тисяч. Це тільки купити хліба, масло та банку сайри. А мама — 32 тисячі.

Зараз я читала книжку, а мама раптом ні сіло ні впало сказала, що в мене рано будуть діти. З чого вона це взяла? Треба з'ясувати.

Поля

11.06.

Пропаща я людина! Ніхто зі мною не дружить, ніхто мене не любить. Мені дуже, дуже погано. Я не знаю, чи жива Альонка. Куди їх вивезли? Листа нема. Я торгую з ранку до пізньої ночі соком і жуйками на ринку. Сашка не розмовляє, тікає. Дружить із Мансуром, Баширом.

Поля

19.06.

Удома. Не торгую. Дощі.

Збираюся все тобі розповісти, Щоденнику, але нема коли. У мене справи: прибирання вдома, потім довгі медитації. Думаю, чи не стати буддисткою?

Гаутама був великим філософом. Він сказав, що кожен може досягти просвітління. А мені здається, що п'їтьма навколо може поглинути мене. Я хочу просвітління. Я хочу вирватися з Колеса і бути вільною.

Учора приходили Джамбулат і Адар, діти дідуса Шаміля. Мають по 20—25 років. Вітчима не було. Вони сиділи й розмовляли з мамою.

Їхні розмови мені не сподобались. По-моєму, вони змінилися, стали вживати наркотики. Мама їх пустила, тому що вони сини дідуса Шаміля! Інакше б не пустила. Але без свого батька вони поведились інакше. Нахабно.

У Джамбулата був автомат. Він вирішив показати, як треба стріляти з автомата. Але коли я взяла автомат у руки, я зрозуміла, що ненавиджу зброю. Я ненавиджу зброю тому, що вона вбиває людей і тварин. Тому, що кулі влучають у дерева.

Джамбулат іще зовсім знахабнів і вирішив мене обійняти, коли показував, як натискати на курок. Я його відіпхнула і сказала, що все розповім дідусеві Шамілю. Джамбулат дуже злякався. Швидко пішов із братом.

П.

21.07.

Привіт! Я довго не писала в тобі, Щоденнику. Для початку створюю план:

1. Сварка з Сашкою
2. Іслам
3. Подорож
4. Магнітофон
5. Патошка
6. Робота/ринок
7. Ерик

Я не бачила Сашку вісім днів. Я майже весь час його не бачила, але зараз говорю про останній тиждень. І от він з'явився. Разом зі своєю мамою, тьотею Алею, і братом Ериком. Їм увечері стало нудно, і вони прийшли до нас на чай. То йому вистачило нахабства сказати мені, що він буде зустрічатися з Патошкою! Дівчинкою-аваркою з третього поверху. Вона від мене на рік молодша.

Тепер мені дещо зрозуміло. Це до неї він бігає все останнім часом! Кличе її грати в теніс і в «собачку»! А мене жодного разу не покликав.

Але він дуже помилявся, що зможе мене зачепити. Я сказала йому, що дружу з Патошкою і мене навіть мама тепер кличе «Патошка» — як і її. І він може котитися на чотири вітри і не виправдовуватись! Сашка витріщив очі й мало не впісявся. А тоді підвівся й каже:

— Прощавай навіки!

І пішов. От і все.

Іслам — це один хлопець із провулка. Коли я йду повз нього, зупиниться і стоїть — дивиться, намагається заговорити.

Подорож вирішила влаштувати тьотя Аля. Вона, як і моя мама, повторює, що буде мир.

Треба думати про те, що війна минула. Тепер усе буде як раніше.

Вона вирішила відвезти мене на тиждень до курортного міста Нальчика, якщо вийде. Я й не пам'ятаю, коли відпочивала. Усе торгую на ринку.

Магнітофон купила. Сама! Телевізор давно перегорів і зламався. Мені Ерик допомагав вибрати магнітофон і син тьоті Мар'ям, Акбар.

Патошка — дівчисько з третього поверху. Вона любить брехати й жаднюга. Ми дружимо, але не сильно. Я не знаю, що в ній знайшов Сашка. Зрештою вони одне одного варті. І, хоч як мені прикро, нічим себе не викажу. Головне — зберегти гордість.

Я влаштувалася на ринку торгувати соком на апараті. Раніше я ходила й торгувала всякою всячиною. По всіх торговельних рядах ходила. Ноги в кров збивала. Тепер сиджу на стільці й торгую щодня з ранку до вечора соком із апарата.

Що сказати про Ерика? І так усе ясно. Я кохаю його.

П.

29.07.

Ерик, Сашка й тьотя Аля в нас були. Тьотя Аля, мама й Сашка на кухню пішли, а ми з Ериком сиділи на дивані. Електрики немає. Свічки. Півморок. Ерик хотів мене поцілувати. Ще б трохи часу! Але тут мама з тьотею Алею зайшли і як закричать:

— Борщ готовий! На кухню, діти!

Шкідники!

04.08.

Знаєш, я вирішила писати в тобі акуратно. Але що це дасть? Я ж у тобі майже не писала тієї правди, що діється навколо. Її не можна писати. Якщо тебе хто-небудь знайде, то, напевне, мене шантажуватиме, або сміятиметься, або вб'є. Мушу писати в тобі лише мало з того, що відбувається.

Я вже писала раніше всю правду в щоденник, а потім зрозуміла, як це небезпечно. Правду треба шифрувати. Мені дуже важко на душі тому, що я не можу тобі дечого розповісти.

Сашки, Ерика й тьоті Алі немає. Не приходять — ховаються у бабусі в приватному будинку.

Альонки немає, і, може, я взагалі її ніколи не побачу? Краще я мовчатиму.

02.09.

Привіт! Я щойно з лікарні. У мене була операція апендициту. Усе трапилось дванадцять днів тому. Мені стало погано, і я мучилась. Мама возила мене до лікарні, але лікарі не подивилися. Сказали, просто живіт болить. Я не могла ходити. Ходила зігнувшись.

Чоловік, у якого шестеро дітей, чеченець із середнього під'їзду, побачив це. Мене й маму посадив у свою машину «Волгу». Привіз нас до лікарні № 9. Коли він привіз мене як свою дочку, мене подивилися. Лікар сказав:

— Негайно в операційну!

Я не хотіла. Думала — минеться.

Мені дали простирadlo, щоб я загорнулася в нього. Потім поклали на стіл і зробили крапельницю. Я стала засинати. Але побачила, що лікарі хочуть зняти моє простирadlo-плаття. Крикнула:

— Ні! Я соромлюсь! Не знімайте!

Почула, як усі в операційній засміялись, і заснула.

Виявився апендицит гнійний. Я потім прокинулася тільки за день. Стеля кружляла. З живота стирчали трубки. Гній стікав у банку. Так п'ять днів. Мама сказала — я мало не померла на операції.

Шви тільки зняли. Слава Богу, все позаду.

У лікарні я познайомилася з дівчиною. Має 17 років. Її прізвище — Лобазанова. Ми багато жартували, розмовляли про все. Нам разом робили уколи.

Р. С. Немов у нагороду за все мені надійшов лист. Тьотя Валя й Альонка живі! Вони виїхали з дядьком Сашею на якийсь

російський хутір. Є річка і маленький будинок! Яка я за них рада! Слава Богу!

Їм допомогли чеченці. За це тьотя Валя віддала їм свою трикімнатну квартиру, а вони бандитів прогнали. Тих чеченців, що були з автоматами. У цих добрих чеченців були кулемети.

Поля

07.09.

Коли я була в лікарні, багато чого сталося. Привезли якусь маленьку дівчинку, і вона померла. Її батько та його друзі стріляли в операційній у лікарів з автоматів. Хтось вистрибнув у вікно з четвертого поверху. Хтось утік. Страшно.

Добре, мама зі мною була, коли стріляли. Я лежала з трубками з живота в палаті.

Міліції тепер немає. У всіх зброя, і кожен сам за себе. Читала книжку «Та, хто біжить по хвилях» О. Грина.

08.09.

Привіт!

Уночі, коли я прокинулася після операції, то відразу згадала, що була на бенкеті Олімпу в космосі. Там були всі давньогрецькі боги! Афіна, Зевс, Посейдон, Амур! Аполлон присвятив мені пісню, якої я раніше ніколи не чула.

Підеш ти туди,
Де гора висока, чарівна.
Очі там — листок іскристий.
Там душа й повітря чисті!
І, мов срібло, усмішка ясна.

Що означає «мов срібло, усмішка ясна»?

09.09.

або 10 вересня (я точно не знаю)

Про останні події: школу я не відвідую — хворію після операції. Тьотя Аля, Сашка й Ерик зникли. Їхня бабуса теж. Тьотя Валя й Альонка в тяжких умовах. Життя врятували, а як жити? Хорошого мало.

Альонка рада, що є річка. Купається там. Тьотя Валя в розпачі — їх не прописують і не беруть Альонку в школу. Але їй дядько Саша

допомагає. Грошей немає, а це, на жаль, головне. Але все ж таки я рада за них.

Нам тут життя немає! Як прийшла війна, усі стали один одного вбивати. Ніхто вже не дружить ні з ким.

Снилися страхіття. Живіт болить, із якого трубки прибрали. Гною багато текло.

— На годину якби спізнилися, померла б, — лікар сказав.

І наркозу передали. Серце ледь не відмовило.

Я нікуди не ходжу з дому. Біль. Лежу. Мама вдень на ринку торгує, щоб купити картоплі та хліба. Їй зі мною гуляти ніколи. А я нудьгую.

Ще в Грозному придумали таку штуку — «шаріатський суд» називається. І людей тепер розстрілюють прямо на вулицях. Нещодавно розстріляли жінку і хлопця шістнадцяти років. Потім ще інших будуть розстрілювати, сказали. Начебто вони (жінка, її сестра і цей хлопець) убили якогось чоловіка. Сестра жінки вагітна. Її поки залишили живою. Дитина народиться — тоді й будуть убивати.

Словом, темний ліс. Не збагнеш, не розбереш!

Поля

11.09.

Школу не відвідую. Читала книжку «Аліса в Країні див». Потім прийшли Хейда і Хава. Я з ними дружу. Хава — інгушка, дочка дядька Султана, має 13 років, а Хейда — чеченка, має 11 років.

Хейда з мамою та братиком нещодавно до Грозного приїхали — доти вони жили в російському селі. Хейда каже, там учителі в школах п'ють горілку. І страх що діється. Немає моралі. А тут у нас є мораль! Тож вони й приїхали сюди жити.

Хейда сказала, що в Росії тепер багато хто ненавидить чеченців і принижує. Діти-росіяни в школі б'ють дітей-чеченців. Тому що війна.

Хава і Хейда повідомили, що зі школи майже всі ходили дивитися на страту. Коли вбивали за шаріатським судом. Мами з дітьми ходили. Малят на шию посадили, щоб тим видніше було. А я сказала, що не пішла б. А Хейда сказала, що було цікаво.

Поля

18.09.

Привіт, 7-й клас «А»! Уже три дні в школі. Уроків немає.

Учителі знахабніли. Не вчать. Прогулюють! У нас багато нових хлопців. Я невідомо ще за якою партою сиджу... Знову розбірки. Справи нікудишні.

Бувай!

22.09.

Уранці йшов дощ. У школі не була. Дівчата обіцяли, а самі по мене не зайшли. Може, запізнювались? Хоча...

Останнім часом усе дуже дивне. Я прийшла в гості до чеченців: дівчинки Лунет, яка живе в будинку навпроти. У неї була вдома старша сестра Рита. Вони мене самі покликали. А потім Лунет сказала:

— Поліно, зачини двері в кімнату.

Я пішла й зачинила. Виявляється, за ними ще одні двері стояли. І двері на мене впали. Усі стали сміятися. Це в них жарт такий був. А я ледве підвелася з підлоги.

Лунет 11 років, але її сестрі Риті вже 16 років!

Я розвернулась і пішла. Яка тут дружба? Сама підлість. А Хейда книжку не повертає.

У класі є нова рудоволоса дівчинка — Кассі. Їй скоро виповниться 12 років. Її мама росіянка, а тато інгуш. З неї теж знущаються через росіянку-маму. Я вирішила з нею подружитись. Понесу їй завтра касету з піснями Алли Пугачової.

Ми з мамою посварились. І добряче. Мама мене боляче вдарила. І в мене кров пішла. Я їй цього не пробачу! Хоча не знаю.

До нас приходила Ася, сестра Патошки. Мама їй скаржилася, що я погано вдома прибираю. Навигадувала. Я підлогу намиваю у квартирі тричі, щоб блищала.

Мама так розлютила мене балачками та лайкою, що я теж їй відповіла образливо. Хоча не хотіла, вибачить мені Бог, і їй теж.

Мама нервова. Мабуть, тому що стара. Я знаю, що, коли вона мене лупцює, мені прикро, тільки поки боляче, а потім біль минає і образи нема. Я знаю, що все можна вирішувати по-доброму. А в мамі здають нерви. Весь час кричить, б'ється.

Кассі теж на свою маму ображається. Усі мами б'ють дітей. Кассі за волосся тягають.

Але я така, що надовго не ображаюся. Це видно.

23.09.

Була в школі. Уроки сьогодні були!

Дівчата-сусідки знову не зайшли по мене до школи. Я пішла з Асею. Вона в 10-му класі. До школи ми йдемо трасою серед машин. Дороги для пішохода немає. Іти півгодини. Нас у вікно своєї машини побачив директор школи. Підвіз, спасибі.

У класі я і Кассі сиділи на передостанній парті. Усі хороші парті зайняла банда Лур'є-Левиці.

Лур'є-Левиця — величезна, схожа на тумбочку. Її служниці худі, красиві, але злі, як ехидни. Усі їх так і називають — «її шістка». Лінда — чорне волосся й чорні очі. Носить речі з натуральної шкіри. Малка — русяве волосся, коса. Синьоока. Тара — гладка другорічниця. Завжди жує жуйку. Збирається заміж! Яха — кучерява шатенка. Очі зелені. Фарбує очі та губи, тайкома беручи в мами помаду й туш. Німа — у неї коротка стрижка. Вона білявка. Добре б'ється. Очі сіро-блакитні. Міла — волосся нижче плечей, світле. Очі сині.

Усі вони з багатих чеченських родин, а багатша за всіх Лур'є-Левиця. Вони всіма командують і всіх залякали в нашому класі. Хлопці їм теж прислужують.

На душі мені тужно.

Я зробила на завтра всі уроки. Із другого класу мама в них навіть не зазирає. Я все роблю сама.

П.

25.09.

Мій вітчим Руслан у селі. Працює. Лампочки для телевізорів не продаються. Він вирішив скуповувати старі шаблі, чистити їх і продавати. Але купив усього дві. Однією я помахала в залі. Відтоді підвісок у люстри набагато менше, ніж було. Мама це помітила і дала мені по шії.

Але потім пробачила мені і купила мій перший у житті наручний годинник. Маленький такий, із сердечками. Ася, сестра Патошки, попросила його поміряти, а потім сказала, що загубила. Я так плакала! Як можна взяти, а десять хвилин по тому сказати, що загубила?

Ще я побилася з Магою. Було так. Ніяких обіцяних уроків не було. Учитель Насреддин захворів. А він один веде відразу кілька предметів! Банда Лур'є-Левиці принесла магнітофон із батарейками в клас. Врубали його і стали танцювати перед хлопцями. Ми з Кассі на передостанній парті сиділи й думали: аби тільки вони до нас не

лізли. А Мага на останній парті сидів. Новенький хлопчик — гарний, схожий на Імрана (Імран пішов від нас в іншу школу), лежав на стільцях неподалік.

А Мага сказав, кивнувши на новенького:

— Дівчата, він вам подобається? Ви б із ним переспали?

Уся банда Лур'є-Левиці зареготала в захваті, а сама Лур'є-Левиця, у короткій спідниці, тільки презирливо пирхнула. Я страшенно розізлилась і кажу:

— Ти, Маго, нічого розумнішого вигадати не міг? Ідіот!

А він узяв ноги в черевиках, поклав мені на спинку стільця і сказав:

— Чого ти бовкаєш, російська свиня?!

Я підвелась і дала йому двічі по пиці. Він у боргу не залишився: стяг із мене хустку, кинув на підлогу й потоптав ногами. Новенький хлопчик (здається, його звати Ахмед) лежав і посміхався.

Усе-таки я школу полюбила. Не знаю чому. Там не нудно.

Поля

28.09.

Мені снилися сні про Всесвіт. Я бачила величезні айсберги з льоду, у сотні разів більші за Землю.

09.10.

Привіт!

Сьогодні я вперше побилася. Стусани, яких я і Мага одне одному іноді даємо, не рахуються. Я кажу про справжню бійку. Вони завжди мене били. Нападали по кількоро. А я не вмiла битись і не хотiла. І вони звикли ображати мене «російською тварюкою», бо в мене російська мама, і командувати.

Ми чергуємо в класі кожен у свій час: миємо підлогу, замітаємо. Сьогодні повинні були чергувати Лінда, Німа й Малка. Ми з Кассі вже зібралися були йти. Аж тут підійшла Лінда. Ударила мене по обличчю і сказала:

— Прибереш замість мене, російська тварюко!

Кассі злякалась і відскочила. Лінда спокійно пішла до своїх, до Лур'є-Левиці й дівчат. Хлопці з ними теревенили в кутку. Вона навіть не подумала, що я можу відповісти.

Мене трусило. Але я не знала, як почати бійку. Я не хотіла вдари-ти ззаду, як б'ють боягузи й негідники. Я пішла й розвернула її за

плече. Лінда так здивувалася, що навіть нічого не зробила. А я подивилася їй в очі, а потім ударила.

Вона заверещала і стала дряпатись. Тоді я схопила за волосся й ударила її головою об парту. Парта зламалась, а Лінда впала. Ніхто не накинувся на мене. Усі стояли й дивилися.

Я сказала:

— Сама бруд прибирай. Зрозуміло?

— Я наскаржуся директору, що ти мене вдарила, — сказала Лінда якось не дуже впевнено.

— Іди і скаржся! — сказала я.

Вона пішла до директора, але її навіть ніхто не став слухати.

Коли мене били, я не скаржилася нікому, навіть коли мені «вибухівку» в чоботи кляли й сумку з вікна третього поверху кидали.

Усі дивилися на мене в захваті. Лур'є-Левиця підійшла і сказала:

— А ти класна!

Поля

18.10.

Іноді мені здається, що все це — сон. Сон, який коли-небудь скінчиться. Що я бачила? Війну. Роботу. Ринок.

Ще школу, свій жадливий клас. От, припустімо, в нас твір: мені хочеться написати щось гарне, добре, а не виходить! Але навіть найдовші страхиття закінчуються. І я думаю: що ж побачу, коли прокинусь? Квіти, траву, сонце! Що це? Я лежу на піску, і поряд хлюпоче море!

Вітрильник із бірюзовими вітрилами пливе, гойдаючись на хвилях. Захід сонця, яке прощально видихає червоно-жовтогарячі промені. Чайки кричать. Де я? У мене ж має бути батько? І я згадую, що він вирушив на вечірню прогулянку. Він на вітрильнику, далеко. А мати? Мама готує варення разом із тьотою і, здається, мені щось доручала. Раптом із-за дерев вибігає дівчина. Кароока, схожа на мене.

— Полю! Я знайшла! Знайшла!

— Що ти знайшла? — питаю я, дедалі більше дивуючись.

— Як що?! Суниці, звісно! — відповідає вона.

Я згадую: це моя сестра.

— Ходімо! — кличе вона за собою.

Дорогою я розповідаю їй сон: про те, як я жила в дивному місті на ймення Грозний, як ходила до школи і яка була війна.

Сестра сміється.

— Ну й привидиться ж таке!

Ми з сестрою біжимо далі. Суниць так багато! Швидше треба їх зібрати! Аж тут невідомо звідки чути дзенькіт. Він перетворюється на гудіння. Потім це вже справжня сирена. І голос нашої учительки, як грім:

— Здавайте твори! Урок закінчено!

Ах, це був сон!

П.

19.10.

Привіт!

Ти, Щоденнику, і не уявляєш, що тут діється! З'явилися тьотя Аля, Ерик і Сашка. У них бандити захопили будинок! Ох! Ох! Той будинок у приватному секторі, де жила їхня бабуся!

Я їх побачила — подумала, що вони привиди, такі вони були бліді. Що буде далі, невідомо.

Тьотя Аля, тьотя Мар'ям, моя мама, вітчим Руслан, Ерик і я п'ємо чай (я разом устигаю записувати, не встигаючи пити чай). Усі вирішують, як бути.

Мама запропонувала поїхати в дім і поговорити з бандитами. Але ті мають автомати. Зараз у всіх бандитів автомати. У мене болить горло — застудилася. Бог милостивий, пройде.

Я з Ериком поводжуся неправильно. Знову соромлюсь і ховаюсь за Щоденником. Нічого не можу з собою вдіяти.

З будинку їхньої бабусі бойовиків не вигнати. Міліції немає. Так що, швидше за все, бабуся Тося, Ерик, Сашка й тьотя Аля житимуть у нашому під'їзді. У них тут однокімнатна квартира. Її поки не зайняли бандити.

21.10.

Щойно зі школи!

У мамі на роботі неприємності. Утискають. Раніше, до війни, такого не пам'ятаю.

У школі зранку все було нічого, а потім прибігла Кассі й розповіла, як хлопці з 10-го класу затягли її на горище! І змушували палити. І цілуватися. От!

А кілька днів тому, коли я виходила зі школи, то почула, як десятикласники, показавши на мене пальцем, говорили:

— Ця гаскі?

(Гаскі — презирлива назва росіян.)

— Так, вона — гаскі!

— Точно гаскі? На чеченку схожа! Гарна!

— Гаскі, гаскі!

— Якщо гаскі, то з нею все можна.

Кассі вони піймали вчора й затягли у своє лігво. Її мама й тато на ринку торгують деталями для машин. Живуть вони бідно. Вона вдома й сказати побоялась.

А сьогодні я сиділа на перерві й розмовляла з худенькою дівчинкою Тиною. Раптом підходить до нас «тьотя» 17 років, із 10-го класу! І каже:

— Поліно, ходи зі мною.

З якого привіту, питається? Я її вперше бачу. Доти тільки мигцем бачила, з десятикласниками.

Вона схопила мене за руку й волоком потягла по коридору! А я настільки очманіла від того, що відбувається, що дозволила себе кілька кроків протягти. Потім зупинилась і кажу:

— Я кроку не ступлю. Куди ти мене тягнеш?!

А тим часом хлопці з 10-го класу пішли в кабінет (а там нікого, крім них, не було) і встигли підморгнути моїй «церберці», яка щосили тягла мене шкільним коридором! Я відразу зрозуміла, що вони задумали якусь гидоту!

Вона мені каже:

— Ходи, і без розмов! Тебе зараз де з ким познайомлять... І взагалі — ти «росіянка». Не думай про себе забагато!

Я вивернулась, вирвалась і побігла. Вони це побачили, і за мною. На щастя, урок почався. Я встигла заскочити в клас.

Мені так тривожно. Говорила з Кассі, як бути. Але вона — типу Альонки: «Якщо тебе схоплять, я втечу».

Тина, худенька чеченка, взагалі страху натерпілась. Тепер зі мною навіть розмовляти боїться, щоб не потрапити під розбірки. Ми з Тиною ходили іноді разом додому. Але від згорілої п'ятиповерхівки вона йде в інший бік, а мені ще два квартали йти на самоті.

Сьогодні з неспокійною душею йшла зі школи і бачу: стоїть новий сусід із нашого будинку (який уже не раз висловлювався, що

нас із мамою треба вбити). Цей здоровенний чоловігя став кричати на мене по-чеченськи. Я йду, вдаю, що це він не мені. Адже я його навіть не знаю, що він може мені говорити? Тоді він став російською кричати:

— Російська суко, я тебе заріжу! — і ще щось горлав і горлав.
Зараз я вже вдома. Але мені все одно страшно.

Тьотя Аля в нас учора ночувала. А Ерик у Мансура. Вони бояться ночувати у своїй квартирі.

Сьогодні мій вітчим Руслан піде виставляти незваних гостей із домівки бабусі Тосі. Руслан по-чеченськи іншим чеченцям спробує пояснити, що недобре виганяти старих росіян на вулицю та захоплювати їхнє майно.

Ерик і тьотя Аля виїдуть в інший регіон. Назавжди. А що робити? З їхньої оселі загарбники виселятися не мають наміру. Погрожували. Руслан нічого не зміг зробити.

Поля

22.10.

Була в школі. Уроків майже не було. Я розповіла вчителю Султану Магомедовичу, як мене десятикласники хотіли затягти в порожній кабінет. Він пішов із ними поговорив. Сказав, мабуть, що в мене в роду чеченці, щоб вони мене не чіпали.

Сьогодні «Осінній бал» в 11-х класів. Наш 7-й «А» пролетів!

Тьотя Аля плаче — не хоче з Грозного їхати. А що робити?

Тьотя Аля та Ерик виїхали. Ми їх обіймали і плакали.

Кассі знає мою домашню адресу. Це погано! Може «здати», якщо її налякають старшокласники. Батьки Кассі полюбують випити. Її жити важко.

Вона теж веде щоденник. Дала мені почитати. Переписую звідти сторінку: «Прийшла з пляшкою горілки (хто?) засмучена. Випила з мамою. Потім прийшов тато. Теж п'яний. Мені було ніяково, і я сиділа під ліжком. Дзенькали склянки». О як! Її щоденник іще крутіший, ніж мій!

А тепер настав час прощатись. Я написала два великі зошити Щоденника і відкрию третій. Жаль трохи, що розлучаюся з першими двома. Але попереду нові очікування, новий світанок.

З любов'ю, Поля

23.10.

Приходила в гості Хейда. Вона вирішила стати письменницею. Складає роман! Вона просила допомогти, і майже все сьогодні складала я.

Заглядала Хава. Раніше вона в бійці завжди перемагала мене. Вона на рік старша і сильніша. А нещодавно ми побились, і вона в бійці впала на коліна. Я надавала їй стусанів. Відтоді вона тихенька та смирененька.

Хава дуже вродлива: великі зелені очі, смаглява шкіра й довге хвилясте волосся!

Я займаюся йогою та медитую.

24.10.

Написала оповідання. Воно про те, як бандити прийшли вбивати господарів будинку. Потім перечитала його і спалила.

У Хави моя книжка «Том Соєр». Хоч би не загубила!

Приїхала бабуся Тося. Ночує в нас. Здається, вона знає про мою симпатію до Ерика.

26.10.

Прийшла зі школи. Дорогою наслухалася гідоти від подруги Хави, сусідки Маліди та їхнього однокласника.

Вони всі у 8-му класі. Усю дорогу знущались. Обзивали «росіянкою». А це найбільша ганьба! Росіяни бомбили Чечню, а тепер якщо хто «росіянин», то його вбивають.

Особливо невідомий мені хлопець перед Малідою та Хавою хизувався — гідоту говорив. А перед моєю мамою Хава й Маліда тютю-тютю — мило так співають! І сумочку допоможуть донести. Адже «друзі». От як прикидаються!

Снилися погані сни.

Кассі пересіла від мене за парту до Яхи. Ближче до вікна. Я на неї страшенно образилася — бути служницею у служниці! Але знаку не подала.

Яха, як і інші в банді, в усьому допомагає Левиці-Лур'є. Б'ються, влаштовують розбірки за її інтереси. Утискають тих, хто їй не до вподоби. Завжди ходять разом.

Погано мені тут, страх погано.

27.10.

Треба готувати заліки. Такі нові шкільні правила. Тьотя Аля передала звістку, що спробує з дітьми повернутися до Грозного, у свою квартиру. Більше їм жити немає де, тільки на вулиці. Можливо, Сашку вони оселять у нас.

Учора я й мама віднесли в приватний сектор дядькові Тагіру лист. Татарин-сусід цей лист передасть у Ставропольський край Альонці й тьоті Валі! Ото Альонка зрадіє!

Сьогодні в школі з Кассі сталася така історія: вона побилася з Тарою. За це Лінда і Яха потягали її за волосся й надавали стусанів. Кричали їй:

— Ти — російська дурепа!!!

Я знайшла її заплакану в туалеті й сказала:

— Оце тобі урок. Підлизуйся до них більше.

Вона спитала:

— А що робити? Як вижити?

— Об'єднатися! Слабких не так мало, як здається. Вони можуть бути сильними!

Я їй сказала, що буду головною і все вирішуватиму. Але вони повинні мене підтримати: вона, Тина, Зуля, Сета й Заїра.

Хлопці самі собою або прислужують інколи Лур'є-Левиці. На них покладатися не можна.

П.

28.10.

Вечір я провела чудово! Ерик приїхав. І був зі мною ніжний і гречаний. Догоджав! Подавав чай! Ми грали в карти при свічках, тому що електрика вимкнулась. Вона дуже рідко буває в Грозному. Ми їли цукерки. Я сміялась і жартувала й не могла зупинитись. Почувалася такою дурненькою і такою щасливою!

Ерик підсунув мені тест із газети: «Чи гарна ви господиня?», після чого сміху та жартам не було кінця.

Сашку тьотя Аля залишила в родичів, у іншому регіоні. Але всій їхній родині в родичів не поміститься.

Поля

29.10.

Надворі дощ. Я прийшла зі школи.

Розмовляла з дівчатами. Кассі й Тина бояться виступити проти правил шістки. Лур'є-Левиця диктує події в класі.

Крім цього, раптом учителі стали вимагати з дітей плату за навчання! Звідки брати гроші?!

Здивував Хасик-забіяка. Підійшов сьогодні й каже мені:

— Ти за Магою сумуєш? Ти ж його кохаєш! Він сам мені сказав.

Я ледве зі стільця не впала й відразу зненавиділа Хасика-забіяку ще дужче, ніж раніше.

А Кассі й Заїра по ньому сохнуть — називають у своїх анкетах його не інакше, як «любий Хасик».

Мамі я розповіла про новенького синьоокого Ахмеда. А мама миттю відрізала:

— Тобі його не бачити!

Тепер я його будь-що закадрю.

П.

30.10.

З математики контрольна робота!

У школі знову розбірки та бійки через мою національність. Я навчилася битися залізним стільцем і шваброю. До речі, швабра дуже допомагає, коли супротивників декілька. Треба крутити її над головою. Тоді в них менше шансів кинути мене на підлогу й добивати ногами.

Читала книжку про Шаолінський монастир. Потрапити б туди!

Зараз чекаю на подругу Хейду. Вона вчиться не в моїй школі, а в іншій. Живе в чотириповерховому будинку навпроти. Я допомагаю їй писати роман. Диктую сюжет, а вона записує. Переказала їй книжку «Король Матіуш Перший» Януша Корчака.

У школі, між навчанням і бійками, розмовляла з Ахмедом. Він любить музику. Прийшла тьотя Мар'ям. Ми п'ємо чай. Вона каже, що діти не розуміють, що роблять, коли ображають мене. Раніше всі народи жили в мирі, а тепер війна багатьом зіпсувала мозок.

Розповіла про те, як поряд, на зупинці «Ташкала», батько вбив рідну дочку шістнадцяти років. Задушив хусткою і закопав. І всі сусіди знають. Цю дівчину згвалтував водій маршрутки, і, щоб урятувати честь сім'ї, родичі її вбили.

Це дуже страшно!

П.

02.11.

Заходила до тьоті Алі. Ерик був зайнятий. Майстрував щось із Мансуром. Я покрутилась і пішла. Робила з Хейдою галушки та вареники. Ми слухали музику на магнітофоні.

У чверті з математики мені поставили трійку. Яка ганьба!!! Трійку! У мене всі п'ятірки! Я навіть розгубилася спочатку. Це слід виправити!

Від сьогодні канікули.

Хава книжку повернула й узяла іншу з нашої бібліотеки.

Мій вітчим Руслан привіз мені зошити й ручки для навчання та кудись відразу поїхав.

05.11.

Снився сон про корабельну трощу. Я потонула й потрапила на той світ до примар, у світ величезного Місяця.

Чомусь стала прохати телефон, щоб зателефонувати Акбару, синові тьоті Мар'ям, і все розповісти.

Зараз 16.00. Ми пили з мамою чай. Мама каже:

— Дай-но мені свою шоколадку!

Я їй дала й кажу:

— Я теж робила тобі натяки щодо банана, а ти не поділилась.

А вона:

— Тонкі натяки на товсті речі? — сміється.

Приказка така. Мені ж анітрохи не смішно.

П.

06.11.

Електрики нема. Води нема. Газ ледве працює на пічці. Учора тьотя Мар'ям і тьотя Аля сиділи в нас. Тьотя Аля принесла книжки, які брала читати. Розповіла, що їм хтось віддав телевізор. Та що з того? Ми його все одно дивитись не можемо.

Вітчим Руслан привів Шервані, свого друга-чеченця, до нас додому. Друг вірить у джинів та різних духів. Каже, що духи стежать за людьми і збивають їх із дороги. Загалом він має рацію. І нам його шкода.

07.11.

Прибрала в усій оселі. Читала книжки Л. Толстого. У нас дванадцятитомник.

Бачила Хейду та Хаву. Хейда говорила про хлопців, а Хава стерла мою музичну касету, а бреше, що й пальцем не торкалася.

Мама прийшла з ринку — торгувала. У неї болять руки й ноги. Вона спить.

09.11.

Заважають навчатися. Вивчила тільки підручник з історії та фізики. 11 листопада до школи.

Заходила до тьоті Алі. Ерик мовчить.

Хейда приходила. Її тато живе з іншою дружиною, а не з її мамою. Хейда хоче посварити свого тата і його іншу дружину. Вона думає, що тоді тато до них повернеться.

Я боюся бути вдома сама. Дивні речі відбуваються. Дверцята шафи стукають, посуд перевертається сам собою!

Сусіди кажуть, раніше на місці будинку й садів-городів був старий цвинтар.

Поля

11.11.

Сьогодні треба було йти до школи. Але дівчата-сусідки, які обіцяли зайти по мене, знову не дотримали слова. Хаві напередодні моя мама виказала через касету, і вона, певне, образилась. Але вибачилась і обіцяла перезаписати пісні.

Паточка з третього поверху захворіла. У неї температура.

Поскаржилася мамі на вітчима. Але мама сказала, що його кохає, стала на його бік, а мені звеліла замовкнути. Я сама-одна. Ніхто мене не захистить.

Моя творчість мамі теж не до вподоби. Прочитала їй уривок зі свого роману про острови, а вона як закричить:

— Ти пишеш свої писюльки, а треба хату прибирати, на ринку торгувати, їжу для родини готувати! Нікому твої записи не потрібні! Ач, знайшлася письменниця!

Потім їй наче стало соромно, і вона вирішила загладити сказане. Але це не загладиш.

Друзів немає. Що робити? Допоможи мені, о Боже!

Р. С. Узяла й порвала свій роман. На дрібні шматочки. Усі три зошити.

П.

12.11.

Дівчата з двору, Ася, Хава й Маліда, чесно сказали, що їм зі мною до школи ходити соромно. У мене мама росіянка — їх обзиватимуть. З ким ходити? З ким повертатися?

Сварилася з Кассі. Вона заявила, що піде на побачення з Ахмедом і торкнеться його ТАМ.

Я сказала, що вона поводитьсь, як повія, і я з нею більше не дружу. Сета й Заїра мене підтримали.

Удома Хейда і я готували вареники з картоплею. Мамі вареники не сподобались. А тьотя Мар'ям нас хвалила.

17.11.

Пишу в темряві. Свічки скінчилися.

У нас у гостях були тьотя Аля й тьотя Мар'ям. Сиділи, пили чай з мамою та вітчимою. Потім тьотя Аля підвелася й каже:

— Піду грати з Ериком у карти!

Я на неї подивилася: мені незручно було проситись, але я дуже хотіла піти. Шепнула мамі:

— Ма, скажи, щоб я до них пішла в гості.

А мама взяла й промовчала.

Тьотя Аля ж знала, що я хочу побачити Ерика! Я думала, вона — мій друг. З Кассі я посварилася. Мама не розуміє мене. І Хейда сьогодні не прийшла. З вітчимою сварюся.

Дорослим так весело разом! Вони п'ють чай, розповідають одне одному історії. А я з ними, але на самоті, сама собою.

Патошку відвезли до лікарні. Бережи нас Боже!

П.

18.11.

Новини з мого рідного класу. Рудоволоса Кассі намагається знову подружитися. Заговорює.

З дівчатами, Сетою, Заїрою, Тиною та Зулею, ми вирішили одна одну не давати ображати. Тепер, якщо одну з нас кривдять — інші повинні заступатись. Інакше нам не впоратись.

Сета живе в приватному будинку з бабусею. Вона сирота. Завжди ходить у великій хустці, за що інші дражнять її «Ваххабістка». У Заїрі старенькі тато й мама. Вони бідні. Їжі в будинку нема, але вона мріє стати уславленою співачкою!

Худенька Тина в сім'ї дев'ята дочка. Тато помер, а мама завжди на ринку. Торгує шкарпетками. Зуля — гладенька. Вона як дитина за розумом. Але добра. Вони мої соратники.

По дорозі зі школи додому я побачила дівчат-сусідок, Хаву й Маліду. Тато Маліди, до речі, возив мене на операцію апендициту.

Вони за мене на рік старші. Мають по 13 років. 8-й клас! З ними була ще їхня однокласниця Айзара. Вони не хотіли, щоб я з ними йшла. Але мені було начхати. Я не хотіла йти сама — небезпечно. Наздогнала їх, і ми пішли дорогою разом. Розмова на перехресті зав'язалася така:

— А знаєте, що... — загадково мовила Айзара.

— Так, ти знову про секс! — сказала Хава.

— Що новенького? — пожвавилася Маліда.

А я промовчала. І от вони стали розповідати про Росію.

— Там, у Росії, таке діється! Вай-вай! Це не те, що в нас у Чечні. У Чечні — порядок! — сказала Айзара. — А в Росії батьки сплять із дочками, брати гвалтують сестер! Дідусі тр*хають онуків!!!

— Ми, чеченці, одружуємось, а потім уже займаємось *цим*! — підкреслила Маліда. — А росіяни — свині!

— Батько зі своєю дочкою щодня був як із жінкою, а щоб вона не переймалася, сказав: «Не бійся, целка буде в порядку», — сказала Айзара, а потім повернулася до мене й каже: — Ти знаєш, що таке «целка»?!

Я почала була згадувати твори Л. Толстого, прочитані нещодавно, і В. Шекспіра. Але в них такого слова точно не було! О жах — не було! І я відповіла:

— Ні.

З Малідою, Хавою та Айзарою від моєї відповіді стався напад істеричного сміху. Вони аж до сліз реготали й верещали! А потім знову стали розповідати всілякі непристойні історії навперебій:

— У Росії в школі згвалтували дівчинку! Вай-вай! Російські свині! Двоє хлопців її тримали, а один...

Далі зовсім непристойно, переказувати не буду, а то ти, Щоденнику, почервонієш. Я слухала, витріщивши очі. Айзара це помітила і сказала, показавши на мене пальцем:

— При ній незручно таке розповідати!

— Полю, закрив вуха! — засміялася Маліда. — Дорослі розмовлятимуть!

Наче вона від мене набагато старша, а всього ж на один рік: їй тільки виповнилося 13 років.

— Бідна Поля, їй треба з малятами ходити, а не з нами, — підтакнула і Хава, чим викликала черговий напад сміху.

Але, як тільки Айзара зникла за поворотом, а нам треба було ще йти квартал до нашого двору, Хава злякалася.

— Ти не думай, що я з ними. Я не така. Татові Султану нічого не говори, — попрохала вона.

Я на це кивнула. Ага, піду я *таке* дядькові Султану говорити! Із сорому вмерти можна.

Маліда ніяк не вгамовувалась.

— У тебе, Полю, вже є менструація? — спитала Маліда.

— Ні! — відрізала я.

— Ох, брешеш!

— Брешу, — погодилася я. — Годі таких розмов!

— Малідо! Ти поводишся непристойно! — сказала Хава.

— Хочеш, я на весь двір крикну: «Менструація! Менструація!» Мені не соромно! — заводала Маліда й затупотіла ногами.

— Заткнись і не понтуйся! — просичала Хава.

— МЕНСТРУАЦІЯ!!!! — закричала Маліда на весь наш двір.

Біля під'їзду стояли хлопці, ходили двором сусіди з відрами — воду носили з городів! Сором. Нізачо більше не піду з ними зі школи! Тьху!

Я прийшла додому і бачу: величезний щур без голови. Прямо біля дверей. Буду прибирати.

Поля

19.11.

У школі все погано. Нова вчителька не говорить російською. Побачивши моє прізвище, відразу зненавиділа. Сказала: «Росіяни — тварюки! Росіяни вбивають чеченців!» Але я нікого не вбивала! Це мого дідуся вбило під обстрілом у лікарні!

З Касі я не помирилась, хоча вона дуже намагалась.

Хава й Маліда вирішили заходити по мене до школи. Їм ані краплі не соромно!

Приходила в гості дівчинка Хейда. Принесла свій блокнот — вона пише вірші.

Їй подобається Сашка, син тьоті Алі. Хейда в Сашку закохана!!! Хейда читає книжки й любить малювати. Вона розповіла, що раніше жила в Росії, у селі. Її дядько тримав там отари овець. Хейда гралася з одним ягням. Полюбила його. Зав'язувала йому бантик. А потім дядько його зарізав. Хейда дуже плакала.

Несподівано сьогодні хлопчик із нашого класу, Аліхан, освідчився мені в коханні. І подарував якийсь корч у горщику. Начебто кактус.

Я його взагалі ніколи не помічала. Він мовчун.

Ахмед виявився дурним і порожнім. З ним продовжує зустрічатися Міла.

Поля

22.11.

Прийшла від тьоті Алі. Навідувала її. Вона допомагає мені з математикою.

Ерик сказав усього кілька слів.

Я самотня. Немає вітчима — він поїхав, немає мами — вона на ринку.

Я зайнялася копанням у своїй душі. Я не розумію себе. Що це? Я злюся на Ерика, тому що не є дівчиною його мрії. Тому що він не любить мене. Але чому він повинен мене любити?! Та я злюся. Злість переповнює.

Я склала собі ідеал, який не є реальністю. Мама каже, треба сприймати людину такою, як вона є.

Я дійшла висновку, що я не права, поводжуся погано (це мама днями підказала) і, як не крути, — найпротивніше дівчисько на світі. Мені потрібно бути вольовою. Сильною. Я зовсім не вмю жити в цьому світі. Але я обіцяю виправитись!

Поля

23.11.

Весь час думала про Ерика. Як усе кепсько!

Учора я сказала в гніві, що Ерик і тьотя Аля нехороші, а бабуся Тося — хороша. Але мама відповіла, що всі — хороші.

— Це ти не вмєш знаходити цікаву тему для бесіди, — сказала мама. — Ти нудна!

Як знайти тему для бесіди? Про мудрі книжки та грецьких богів Ерик не говорить. Про танці на столі я нічого не знаю. Учора, наприклад, я була в гостях і Ерик спитав:

— Ти ходила сьогодні до школи?

— Ні, — відповіла я.

— Чому?

— Сьогодні вихідний день!

Тьотя Аля перепитала Ерика:

— Що Поля сказала?

А він відповів мамі:

— Сама в неї запитай, вона тут щось мимрить ледь чутно.

Я образилась.

Краще мовчати. Своє серце можна наповнити або любов'ю, або злом. Я зрозуміла одну важливу річ: нікого не можна вважати своєю власністю і кожен має право, щоб бути.

Поля

24.11.

Причапала сьогодні до школи: дивлюсь, а банда Лур'є-Левиці вже виглядає когось біля воріт.

Хотіла повз пройти.

Але Міла перегородила мені дорогу і каже:

— Поліно, ти в Мамеда (або Мехеда — я не зрозуміла точно) закохана, так?

Спочатку я навіть трохи злякалась, бо мені здалося, що вона сказала «Ахмеда».

Я подумала: зараз буде бійка, їх шестеро, а моїх дівчат немає, і кофтина в мене нова, а стане дірява.

— То з Мехедом, значить, крутиш? — повторила Міла.

Почувши незнайоме ім'я, я знизала плечима й сказала:

— Ти зовсім, чи що?!

На що Яха, Малка й Німа заявили:

— Звичайно, з ним! Він сам сказав!

— Ну й іди до нього!!! — чомусь істерично закричала Лінда й заплакала.

Тара її обійняла.

— Зовсім здуріли! — я посунула їх із дороги і пройшла. Бійка мене обминула.

Прийшла додому, а мама каже, що цей хлопець, уже не знаю, як його звати (Мамед чи Мехед), певно, сам нашим дівчатам щось набрехав. Просто знущається, бо я росіянка.

П.

26.11.

Була вдома в Хейди. Така біднота! Сісти нікуди, немає навіть стільців. Сидять на підлозі! Одне ліжко, і повно народу у квартирі (дядьки, племінники, ще хтось).

Хейда лінується прибирати, і її тьотя встигла мені поскаржитися, що вона «як тарган».

Бачила мигцем Мансура. Він пішов до Ерика. Вони друзі. У Мансура теж мама росіянка, як і в Ерика, як і в мене.

Вітчим Руслан став до мене прискіпуватися сьогодні, і ми посварились. Мама його захищає. Кричить на мене. Прикро!

Склала вірш. Мама каже:

— Вікинь його у відро для сміття! Нездара!

27.11.

7.00. Учора ми всі страшенно полаялися. До нас завітала тьотя Аля й запросила мене до себе. Мама стала кричати на неї, я на маму, а вітчим Руслан на нас усіх. У результаті Руслан гримнув дверима й пішов.

Тьотя Аля пішла до себе у квартиру, а мама півночі відривалася на мені, вигукуючи лайки.

Зараз мама мене розбудила о сьомій ранку і виганяє за двері.

— Іди, торгуй на ринок! Давай! Давай!

Сама вона вдома буде лежати. Чекатиме, що я гроші принесу.

13.00. Я дуже змерзла. Холодно. Сніг. Наторгувала мало. Куплю перекусити мамі. Може, вона подобрішає?

17.00. Розрахунок справдився. Мама поїла приготовану мною вечерю і дозволила піти до тьоті Алі. Мій вітчим Руслан удома. Сидить за швацькою машинкою. Шие.

Поля, яка жує мандарин

29.11.

Торгувала. Познайомилася на ринку з дівчинкою-росіянкою. Має 11 років. Її звати Вероніка.

Вітчим образився. Ні з ким не розмовляє.

30.11.

Була в школі. Через те, що втекли з прибирання, втику не було.

Я з Хейдою ходила по воду на колодязі. Три години воду тягли у відрах. Важко.

Вітчим ходить набундючений.

А клята сусідка тьотя Айшат, якій моя мама врятувала дядька Адама, лізе з гидотою. Обзивається й бажає нам смерті. Як побачить на вулиці, кричить:

— Навіщо врятували Адама?! Я не хочу жити з калікою! У нього тепер ноги немає!!! Нехай би вмер!

Вона — мати чотирьох дітей.

Поля

01.12.

Ерик і тьотя Аля поїхали сьогодні. Баба Тося лишилась. Їм немає на що жити, і вони хочуть одержати пенсію баби Тосі.

Пенсію в Чечні не платять, платять у Росії.

02.12.

Я маюлю свічку з натури. Віск капає просто на стіл.

У наш клас посередині навчального року прийшла нова дівчинка. Лур'є-Левиця не прийняла її у свою «елітну банду». Ми хотіли з нею подружитись, але вона сама собою. Вона з гірського села. Чеченка. Але в неї російське ім'я — Арина.

Дівчина після школи йде на ринок у центрі міста і торгує — зовсім як я. Вона продає чоловічі сорочки та жіночі майки. Купує їжу, готує. Уроки робить уночі. В Арини багато сестер і братів, а вона найстарша з дітей у родині. Має 12 років.

Кассі вирішила з нею зблизитись. Намалювала троянду, дуже гарну, і подарувала мені:

— Вибач, Поліно! Я пересяду до неї за парту! Хочу говорити з нею.

Ну що ж, я не ображаюсь.

Поля

04.12.

Що коїться, жаж! Мама сказалася. Б'є мене нізащо! І руками, і ногами. Кидає в мене речі! А все через Хейду. Вона... Не можу продовжувати — мама кричить і кидається. Вибач.

19.00. Мама лається і знов-таки нечесно б'ється. Говорить:

— Ти клята тварюка! Худобина! Я тобі покажу! Я видам тебе заміж за злющого дядька, ось тільки закінчиш 9-й клас! — і все в цьому дусі.

Ще мама купила мені набір білизни для посагу, а тепер усе забрала собі у свою шафу.

20.00. Ну й дісталось! Мама грозила, верещала і шпурляла в мене всі речі, що попали їй під руку. Зараз затихла (тьху, тьху, тьху). А все через те, що в нас у квартирі було заземлення. Це такі дроти від сусідів ідуть, щоб електрика хоч іноді вмикалась. А заземлення потрібне — дріт зачищається й один кінець на залізну батарею прив'язується, а другий кінець дроту в розетку вставляють. І треба саме в певне гніздо розетки зачхати кінець!

А Хейда прийшла до нас і, поки я відвернулася, вона витягла дріт і сунула його не в те гніздо! Вийшло лихе замикання! Дроти загорілись! Хейда пищить! Удома тільки я й вона! Я хотіла руками дріт схопити, але згадала, що струм може вбити людину. Схопила палицю дерев'яну й зуміла витягти дроти, що палали, з розетки.

Мама мене побила за те, що так вийшло. І кричить. Природно, завтра я йду на ринок торгувати («без розмов»), і взагалі накладено купу покарань. Наприклад, мама заявила: «На Новий рік я ляжу спати, а ти роби що хочеш!»

Якщо так і станеться на Новий рік, я лежатиму в ліжку з заплющеними очима. Я уявлю тьотю Алю, Ерика й Сашку. І бабу Тосю! Яка різниця, з ними я чи ні? Вони ж зі мною!

Прийшла до нас бабуся Тося. Я їй про все поскаржилась. А дядько Хейди полагодив дроти. Виявилось, нічого страшного не сталося.

Зараз мама з кухні говорить:

— Полю, йдеш пити чай?

— Ні, — відповідаю. За що мене били, питається?

— Йдеш?! — репетує мама.

— Ні! — кричу я.

— Полю, йди, будь ласка, мила, — просить бабуся Тося.

Я пішла, а мама мене побачила й заходилася ще дужче верещати:

— Геть звідси, мерзенна тварюко! Забирайся!!!

Баба Тося несміливо заступилася:

— Навіщо ж так?

— Нехай за свої слова відповідає, — кричить мама. — Сказала:

«Ні», значить — ні! Без чаю обійдеться! Осляча порода!

— Ну й добре! — сказала я та вийшла.
А мама все репетує й репетує.
Я сіла складати вірші про кораблі в океані.

05.12.

4 ранку!!! Зараз близько 4 години ночі (чи ранку?)!!! Мене мама підняла о 2 годині ночі й сказала так:

— Я засмучена. Горло болить. Спати не хочу. І тобі, поганці, спати не дам!

Підняла стусанами з ліжка. Змусила заново прибирати всю квартиру.

Тепер близько 4.00 ранку, і вона дозволила мені, бачте, поспати до 5.00 ранку, а потім — на ринок працювати. А я вже спати не хочу.

16.30. Торгувала. Купила їжі додому. Бачила на ринку Вероніку, росянку. Вона з незабезпеченої родини. Ночує де трапиться. Її руки у виразках. Вона ходить по торговельних рядах і просить їжу. Іноді їй подають пиріжок або шматочок хліба.

Ще я познайомилася з дівчинкою-чеченкою. Має 12 років. Її звати Зарема. Вона зі своєю мамою лазять по купі сміття. Збирають речі зі смітника, чистять їх до блиску біля свердловини з крижаною водою, миють і продають на ринку, у рядах із мотлохом. Їдять нечасто. Можуть один-два дні не їсти. Хліба купити не можуть. Вони хороші люди, чесні й скромні.

Поля

06.12.

9.15. У мене є листівка — мені її дідусь Анатолій подарував. На ній зображені гори та долини. Скачуть вільні коні. Мустанги. Вони не живуть у неволі.

Я думаю, якби дідусь не загинув під час обстрілу, все б було інакше. Я могла б від мами піти до нього жити, у його квартиру. Бабуся Елізабет загинула під бомбою.

А інша бабуся Галя і прабабуся Юля-Маліка померли. Тато помер давно, коли я була маленькою. Так мама каже. Нікого не залишилось.

22.00. Завтра до школи не йду. Воду дали на квартиру. І відразу прорвало каналізацію! Вона ллється прямо на підлогу! І в нас, і в тьоті Мар'ям. Усі вичерпують відрами. І я, і тьотя Мар'ям, і її діти

Акбар та Юсуф. Ми ж на першому поверсі, а всі сусіди згори «стараються», щоб у нас була робота. Ніхто не слухає, що треба перестати користуватися туалетом!

П.

07.12.

7.00. Виношу каналізацію. А Юсуф — лежень, навіть воду в себе не прибирає. Слюсаря теж ніхто шукати не йде. А вже якщо піде по слюсаря Юсуф, в Африці точно здохне слон!

Я всю ніч працювала — виносила відра. Мама та бабуся Тося пішли на ринок у справах. Сказали, що я сама мушу дати раду проблемам. Як з'ясувалося, винна в забитті каналізації тьотя Роза — сусідка. Вона нещодавно з гірського села й не знала, що в унітаз не можна кидати сміття!

До школи я не пішла. І хрін з нею! Трубу, яку прорвало, я обмотала пакетами й ганчір'ям. Вода ллється у квартири вже не так сильно.

17.30. А слон таки здох в Африці, і навіть стався землетрус — Юсуф привів слюсаря!!! Але потрібні були великі гроші для ремонту. Тепер усім під'їздом збирають.

П.

08.12.

Бабуся Тося розповідала про своє дитинство. Про війну з фашистами, про дитбудинок.

— Мені було п'ятнадцять років. Принесли радіо. Музика! І ми танцювати пішли. Сказали нам, що війна з німцями закінчилася! Там хлопець був, який мені подобався. І я танцювала, кружляла... Вальс! Потім отямилась, а музики немає! Тиша, і всі на нас дивляться! А ми у величезному порожньому колі! Усі розступилися! Виявилось, ми хвилини десять так танцювали! Без музики!!! — бабуся Тося раділа і сміялась.

Дуже цікаві розповіді.

Приходила дівчинка Хейда. Я її веселила, як могла. Хейда прийшла сумною. Її старший родич заборонив їй ходити до нас і зробив догану через дружбу з росіянами. Але Хейда мені сказала, що ми — справжні друзі та будемо дружити завжди! Бережи нас Боже!

Поля

10.12.

Сьогодні випав сніг! Багато! Я з Тиною, Заїрою, Зулею та Сетою йшли додому. Заїра співала пісень. Ми стрибали й кидали одна в одну сніжки! Так чудово!!! Ми всі подружились!

Аліхан, який подарував кактус, хотів мене провести додому. Але я сміялась і пішла з дівчатами! Виявляється, він у мене закохався! Ха-ха! Отакої! Виявляється, в мене можна закохатись. Аліхан — маленький, худенький чеченець. Мовчун. Він малює картини в зошиті й засинає прямо на уроці!

Поля

11.12.

17.00. До школи не пішла. Купила сьогодні новий товар: ножиці, булавки, нитки. Сама на ринок їздила. Піду завтра торгувати. Їжі вдома немає.

Ще була пригода: я з дівчинкою з двору ходила сміття виносити. Купа сміття величезна! Вона вища за третій поверх і розміром як велике поле. Купу дуже давно ніхто не прибирає. Влітку жакливо смердить. А взимку нічого, терпіти можна. Її снігом засипало.

Купа сміття ховається за згорілою п'ятиповерхівкою. Хейда вірить, що на ній живуть злі духи. Увечері ніхто не ходить виносити сміття. Бояться. Якось знайшли там труп немовляти. Жах!

А я сьогодні пішла. І ще дівчинка пішла з братиком. Теж відро потягла. Нам іти до смітцевої купи два квартали. Уже висипали сміття. І назад. А я завжди не до кінця витрушую. А тут машина. А в машині якісь дядьки. Машина зупинилася. Вони мене схопити хотіли. Я як дам відром для сміття по голові тому, хто схопив! Дядько як закричить! Ніс у крові. А ми втекли.

13.12.

Торгувала. Дівчинку Вероніку зустріла. Вона голодна. Вероніка вешталася ринком.

Зараз я йшла вулицею і побачила Мансура й Акбара. Привіталась. Вони у відповідь промовчали.

Мама каже, що це вони один перед одним із дівчиськом не вітаються. Мансур зовсім забув, як жив у нас у війну з мамою, бабусею та братами! Його брат Башир сніжками кидається та матом криє мене та Хейду. Теж із пам'яттю погано.

Хейда встигла сунути мені (поки ніхто не бачив) любовний роман із серії «Еротика». Вона його в мамі поцупила. Я такого не читала. Цікаво, що там? У нас такої літератури вдома немає.

П.

14.12.

Лунет завітала. Виявляється, ця книжка «про кохання» була Лунет! Ну хто б міг подумати! Мама Хейди виявила, що книжка пропала, і от у мене візитерка.

Лунет — поганка. Живе в будинку навпроти. Торік вона в Альонки вкрала книжку про котів. Злодійка! Заміж хоче. Уже всім розповіла, що, як буде їй тринадцять років, її заміж віддадуть! Чекає не дочекається!

Книжку я їй повернула. Там такі непристойності, що я почитала та вирішила, що тепер уже точно заміж не вийду. Зроду такої мерзоти не читала.

Сиджу музику чеченську слухаю. Яка гарна музика! Ось від чого серце радіє.

Поля

15.12.

Хейда знову прийшла. Каже, без мене їй не скласти гарний роман. Я прибираю вдома, а їй диктую, що писати. Бо ж мені писати тепер не треба. Свій роман я порвала і спалила.

А ось як придумала для розділу її роману: убивця прийшов убити порядного чоловіка. Удома цього чоловіка не було, а була його дочка. Убивця наставив на неї пістолет і хотів пристрелити. І так би й сталось, якби в цей момент не з'явилася миша. Звичайна сіра миша. Дівчина так боялася мишей, що забула, що перед нею вбивця. Вона закричала: «Миша! Миша! Рятуйте!» — і кинулася до нього. Убивці стало смішно, він не зміг її вбити й пішов.

Я сьогодні купила собі ляльку на ринку, назвала Ксюша. Мені все ще подобається гратися з ляльками, наче це мої дочки. Хейда теж любить гратися з ляльками, розчісувати їм волосся й шити сукні.

Поля

18.12.

З мамою скандалю. Вона мене кілька разів ударила. Усе тому, що на її заяву: «Не можна Полі їсти солоні огірки!» — я сказала бабусі Тосі:

— Вигадує. Можна мені їх їсти!

Дивно, але якщо мама не бачить, що я їх їм, мені ніколи не буває погано. Ніколи! А якщо побачить, що я з'їла малесенький шматочок, то почне голосити годинами поспіль:

— Тобі зараз стане погано! Живіт у тебе заболить!

І точно: болить, ще й як!

Мама могла б мені сказати, щоб я її не перебивала. Але навіщо бити? Навіщо знущатись? Ще вона не забула мені повідати, що я — «мерзота», «сволота» і «всім їй зобов'язана», «сама народила — сама й уб'ю!».

У мене температура. Мабуть, я захворіла. Ангіна. Я дуже боюся хворіти. Мама сильно лається, що я не торгую, не прибираю, коли хворію.

19.12.

Сіла читати книжку, і раптом тук-тук-тук! Це в нас домовленість така з тьотею Алею. Стукати по батареї. Типу сигнал. Якщо на них нападуть або на нас. Або просто подати знак, що ми живі. Я відповіла: тук-тук-тук. І мені відповіли: тук-тук. Отже, приїхали!!! Ура!

20.12.

Наш кіт Мишко пропав. Ми так його любили! Я ходила, кликала, шукала. Його немає ніде!

Ася й Патошка різко перестали дружити. Вони познайомились у дворі з новою дівчинкою з гірського села. Вона їм сказала: «Або зі мною дружите, або з Поліною». Вона ненавидить усіх, у кого російське ім'я. У неї вся родина загинула, коли російські військові стріляли. Патошка й Ася вибрали її, а не мене.

Зате зі мною раптом подружилася Лунет. Я, Лунет і Хейда кілька годин тягали воду з городів для пиття. У крані вода днів на два вмикалася. Сказали, більше й не ввімкнеться. Носити воду залізними відрами важко, і можна впасти. Ожеледь. Одна тьотя впала, ногу зламала. Відкритий перелом!

Я хворію, шарфом замоталася. Ледве ходжу.

До бабусі Тосі приїхала тьотя Аля. Привезла пенсію. Сашка й Ерик залишилися в Росії. Тьотя Аля сказала, що Сашка в Чечню ніколи не приїде, а Ерик, може, і приїде колись потім.

Я зрозуміла, як сильно їх усіх люблю. Мені здалося, що немає нікого дорожчого, ніж друзі, коли вони далеко. Ерик мене не любить. І нехай! Він правий. Я визнаю поразку. Але однаково люблю.

П.

21.12.

8.10. Я сьогодні до школи не пішла. І жодна дівчинка теж. Хоча заняття є. Прибиратиму, потім носитиму воду з городів.

Ще говорять, що знову буде війна. Уже третя! Не дай боже, війна! Мене й так багато хто люто ненавидить, бо вважають росіянку. Тому що їхніх рідних убили російські військові!

15.20. Ми пішли з Хейдою по воду на городи, а хлопці: Іслам, Казбек, Марат, Умар, Башир та інші — набрали льоду і стали в нас кидати. Мені влучили шматком льоду по голові, хай їм грець! Це ж так боляче! А Хейді по спині влучили крижиною.

Лунет сказала Хейді, що тій дісталось через те, що вона — горда чеченка — у росіян служниця. Малося на увазі, що Хейда допомогла вчора мені принести відро води. Хейду хочуть зі мною посварити. А все ніяк не виходить!

Потім вони знову почали закидати нас льодом. Ми стали тікати. Лід б'є дуже боляче, до крові, якщо влучить в обличчя. Вони ж не сніжки кидали!

22.12.

Електрики нема, води нема. З батареї тече якась гидота по підлозі. Щастя нема в цій квартирі і в цьому місті.

Учора сестру Лунет, шістнадцятирічну Риту, викрали заміж. Уже всі сусіди один з одним посварились! Виявляється, Пушинку посватали. Пушинці наречений подобався. Їх навіть познайомили перед весіллям, що нечасто буває! Буває, самі батьки домовляться, і все. А діти мусять одружитись, мовчки підкоряючись.

Узяли «калим» — гроші за наречену. І, за звичаєм, Пушинка, наша сусідка, дочка Тамари, мала вийти на риг будинку, і її там друзі нареченого «викрадають». Запихають у машину! А самого нареченого немає. За звичаєм, він узагалі три дні по весіллі з'явиться!

І от Пушинка пішла на риг. А її подружка Рита дізналася, де на ригі треба стояти. Вона дуже-дуже заміж хотіла. Вона побігла раніше

і сказала, що вона — Пушинка, і викрали її, а не Тамарину дочку. Ой, що було! Пушинка плакала! Їй одного нареченого в серпні 1996-го вбило, а зараз таке!

Її мама Тамара і мама Рити й Лунет їздили до родини «нареченого». Але нічого виправити не можна: Риту повернути додому — ганьба, не можна — уже ж украли заміж. І що з «калимом» робити, невідомо! Кому він тепер належить?

Раніше тьотя Тамара і мама Рити дружили, а тепер посварилися далі нікуди!

Хейда знову притягла книжку про кохання, із серії «Жіночий роман».

— Еротика! — шепоче Хейда і хитро підморгує.

Це дружба з Лунет пошкодила їй мозок.

23.12.

У школі було два уроки.

Я, Заїра, Сета, Тина й Зуля грали в доганялки та піжмурки. Було весело!!! Ми так сміялися. Коли змерзли надворі, пішли до класу. Опалення немає, але в приміщенні не так холодно. Ми стали грати на класній дошці в хрестики-нулики. Коли ввійшли, забули зсередины замкнути клас на швабру. Ми завжди так робимо зазвичай, тому що небезпечно — може хтось увірватись і постріляти.

А тут вломилися хлопці з 11-го й 10-го класів. І давай кричати по-чеченськи, що інші з їхнього класу сказали їм, що мене звати Кассі й що зі мною «все можна», тому що я — «росіянка». Наміри потягти мене на горище в них були якнайсерйозніші, а вчителів поблизу жодного. Та хіба хто заступиться? Але мене виручили мої дівчата! Заїра, Тина й Зуля стали стіною і сказали про мене:

— Ви помиляєтесь! Вона не росіянка! Її звати Фатима. Її батько — чеченець! Вона — чеченка! Кассі — це інша дівчинка. У неї теж мама — росіянка, а тато — інгуш. Не чіпайте їх!

Хлопці по-чеченськи стали сперечатись, але фраза, що в мене батько — чеченець, їх налякала. Дівчата були готові захищати мене до кінця. Тина схопила залізний совок, Зуля — дерев'яний стілець, а Сета у великій хустці — швабру! Тоді хлопці зрозуміли, що в них нічого не вийде, і пішли. Ми швидше замкнули клас. Руки тремтіли від страху, і не тільки в мене.

— Чому таке робиться? — запитала хуленька Тина.

— Вони думають, що Поліна росіянка! Росіяни — не люди. Раби! Тварюки! Вони на нас кидають бомби! — голосно сказала Зуля-товстуля. — Поліна має всім говорити, що її батько — чеченець, інакше її вб'ють! Ми не завжди буваємо поруч!

— А чому ти сказала, що мене звати Фатима? — спитала я Заїру.

— Не знаю, — відповіла вона. — Просто це перше, що спало мені на думку. Так звали дочку Пророка Магомеда.

Коли я чвалала додому зі школи, бачила Імрана. Він тепер ходить не в нашу школу, а в школу-інтернат. Нещодавно він мені снився.

Ворожка-циганка наворожила мені, що в мене багато будуть закохуватись. Якщо це дар від Бога, то я з радістю прийму його, а якщо ні, то мені він не потрібний.

Я пам'ятаю свій недавній сон про те, як до мене прийшов Диявол. Він був у чорному плащі. А з ним були два його супутники. Він сказав мені:

— Віддай свою душу мені! Я подарую тобі такі знання, про які люди не мають уявлення!

Я дуже злякалася. Стала молитись, але він не йшов від мене. Спитав, чи вірю я в Бога? Я відповіла: «Так». Тоді він сказав, що я порушила десять заповідей і брешу, тому що якби вірила, то не порушила б. Я сказала, що це не так. Я не порушувала! Але він показав мені, як я порушила, і з'ясувалося, що це так. Порушувала. Я вбивала мурах, я крапа яблука, я не шанувала свою маму тощо. Але все одно я вирішила, що він не матиме моєї душі.

Я крикнула:

— Моя душа належить Богові!

Диявол завив і зник.

Тепер, після цього сну, я дуже боюся згубити душу і стежу за своїми вчинками.

Мамі цей сон розповіла.

Господи, допоможи, щоб збулися всі гарні мрії й сни, а погані ні.

Поля

24.12.

Я прийшла зі школи. Дівчата Сета, Тина й Зуля мене провели до самого будинку. Охороняють.

Хейду не бачу кілька днів.

Учора ввечері до нас приходила тьотя Аля і пила чай з мамою. Я їм розповіла про те, як хлопці зі старших класів затагли Кассі на горище і змушували цілуватися з ними й палити цигарки!

Моя мама сказала:

— Це вони на ній учились.

А тьотя Аля:

— Чи не пізно? Скоріше її вчили!

Я думала, вони засудять, обуряться, а тьотя Аля просто сказала:

— От ми поїхали в російське село, а там дівчата в 10-му класі вже вагітні. З вели-и-икими животами ходять!

Тоді не дивує те, що мені Сашка ще торік розповідав — про те, як вони з мамою прийшли в російському селі до родичів додому, а Ерик там із чотирнадцятирічною дівчиною голий у ліжку «дружить»! Усього цього я соромлюсь, усе це відштовхує. Фу!

21.00. Усі говорять, що свята «Новий рік» більше не буде! Ніколи! Це тому, що тепер у нас — мусульманська республіка! Не годиться. У кого побачать ялинку та іграшки — можуть розстріляти. Кажуть: «Звичай язичників — ялинку прикрашати!» Дійшли до абсурду.

Хейда приходила. Жартувала з Акбаром, сином тьоті Мар'ям. Він їй трішки подобається.

Нашого котика Мишка так і немає. Пропав, бідолаха.

У мене зламався магнітофон. Він працював на батареїках.

25.12.

Нас відпустили на канікули до 11 січня!

У розмовах Лур'є-Левиця говорила слово на букву «к» і дивилася непристойні журнали з голими людьми. Я запитала в Тини, що це за слово. Вона сказала, що дуже непристойне слово і значення його пояснювати соромно. Цікаво, що це?

Ми йшли з Тиною до мого будинку. Хлопці обстріляли нас сніжками.

13.20. Хейда тричі сьогодні змусила мене відчутти, що наші стосунки гіршають.

Перше: вона, по-дурному хихочучи, не пояснила мені слово на букву «к», а саме «кондом». Друге: вона не віддала книжку з бібліотеки мого діда про Платона й Аристотеля. Третє: не пішла зі мною

виносити сміття. Це після нападу на мене! Мій вітчим Руслан дізнався: люди-чеченці думали, що мені 14 років, і хотіли вкрати мене заміж. У них, як з'ясувалось, були чесні наміри! Тепер вони ображаються за свій розбитий сміттевим відром ніс!

Піти зі мною до купи сміття, після того як Хейда розповіла, що там «крадуть заміж», узялася дівчинка Лунет із будинку навпроти. Ну що ж. І то добре. А то смердить помийне відро.

Поля

27.12.

Тьотя Аля боїться, що їх можуть убити. Вони ж росіяни. Таємно вона приїжджає до Грозного і їде звідси. Більше жити ніде!

Хейда приходила до мене. Зламала намисто. Ну що за людина!

Син тьоті Мар'ям, Акбар, намагався «накидушкою» провести звідкілясь електрику. Але нічого не вийшло.

Думаю про Ерика. Мабуть, він веселиться з друзями, забавляється з дівчатами.

Днями я перечитала тритомник оповідань А. Чехова. Моє улюблене оповідання «У яру», про жінку на ім'я Ліпа. Дуже шкода її. Я завжди плачу так, наче це моя дитина померла.

28.12.

Хлопці з двору, Іслам і Казбек, не дають спокою. Тут таке: Хейда і Лунет прийшли до Акбара. Він удома.

Набирають у нього води. Чомусь у квартирі тьоті Мар'ям, на першому поверсі, вода капає, а в нас ні. І на верхніх поверхах води немає. Усі йдуть до них по воду. Черга з відрами в під'їзді.

А Іслам і Казбек пішли за дівчатами і давай до них чіплятися. Лунет зраділа, а Хейда нажахано заскочила до мене. Сховалась. Казбек та Іслам стали ломитись у наші двері. То води попити попросили, то ялинку побачили. Кажуть:

— Чому у вас ялинка стоїть прикрашена?! Не годиться!

— Завжди стояла ялинка на Новий рік і буде стояти! — виштовхнула я їх.

Потім вони постукали і ввалилися знову.

— Я не вийду! — каже Іслам.

— Забирайся! — кричу я. — Пішов геть!

У мене вже руки болять їх виштовхувати зі своєї квартири.

А він:

— Я до вас у гості!

— Забирайся, а то я з мамою до вас у гості прийду! — говорю.

— Стусана одержиш!

А я:

— Це ти одержиш стусана! — і вдарила його прямо по пиці.

Він як завие:

— У вас у квартирі цигарковим димом пахне!

— Звичайно, пахне, — кажу. — Ти ж сюди зайшов! — і як дала йому стусана. Іслам і Казбек прожогом вилетіли за двері.

Хейда так і не змогла вийти по свої відра. Сидить у мене. Хлопці її біля моїх дверей ловлять. За ноги хапають.

16.00. Я і Хейда вирішили поскаржитися тьоті Іслама й Казбека. Вони — поганці.

16.30. Ходили ми з мамою до тьоті цих хлопців. Хейда забоялася скаржитись. Вирішила залишитися «хорошою».

Ще до нас якийсь чолов'яга днями у двері стукав. Дуже підозрілий.

29.12.

Історія з Ісламом триває!

Зараз мама пішла на ринок — у кафе, на роботу. Там пиріжки печуть і продають.

Відчинили ми свої вхідні двері, а вони — геть брудні. Відразу видно: хтось ноги в кросівках об них витер! Те, що вчора Казбек та Іслам нам на двері плювали й сякалися, я відразу прибрала, відмила. Тож це «новий привіт» від сусідів! Отже, коли хлопців удома насварили старші, вони вирішили помститись. Розізлилися — прийшли, побили нам двері, перед тим довідавшись, що нас немає вдома (ми були в тьоті Алі на другому поверсі й чули удари). А внучі ще й багном вимазали!

Поля

30.12.

Скільки роботи мені сьогодні! Жах!

А вчора, як завжди, не було електрики і ми сиділи в темряві й теревенили. Я розповіла мамі про школу та свої закоханості. Про друзів у класі і про банду Лур'є-Левиці. Я розповіла, що сумую за Імраном, якого батьки відправили в школу-інтернат.

Прийшла мама з ринку. Завтра вона не піде на роботу в кафе продавати пиріжки. Вона купила мені шоколадного гномика. Це подарунок на Новий рік.

Дівчата з двору: Лунет, Патошка, Ася та інші — казяться з Ісламом та іншими хлопцями. Кидають біля під'їзду «вибухівку», хлопавки і репетують.

Хейда сидить удома. Не виходить, як і я.

Поля

31.12.

Прибираю з мамою. Хоч би самій скупатись. Брудна, як поросля! Ну й нехай! Перемию весь посуд і все приготую, потім скупаюся в тазі. Треба ще води натягати з городів...

1998

01.01.

Ночували в бабусі Тосі. Сашки, Ерика й тьоті Алі, звичайно, не було. Але все ж таки ми розважили бабусю Тосю, зробили їй приємнішим вечір.

Ми принесли їй салат-вінегрет і торт, а вона приготувала тефтельки.

Електрику на десять хвилин вмикали. Зненацька так увімкнули! Бабуся Тося кинулася до телевізора, а там ішов фільм «Іван Васильович змінює професію», за п'есою М. Булгакова. Смішна така комедія! Звучала пісня про те, як, мов у казці, рипнули двері... Тут світло раптом згасло, як і не вмикалося зовсім, і ми знову сиділи в темряві.

Бабуся Тося завела будильник, щоб не пропустити 12-ту годину ночі. І опівночі я написала бажання на папірці, спалила його, кинула в чай і випила. Це потрібно встигнути зробити за хвилину, поки годинник бив бом-бом-бом! Я покладалася на старий будильник баби Тосі. Сподіваюся, він правильно показував час.

Моє бажання: «Жити. Радіти. Не загинути тут». Я випила цей чай до краплі та папірець жувала.

P. S. Випав сніг!

Поля

02.01.

Мама не торгує на ринку пиріжками. Адже тепер Рамадан — особливий місяць, а отже, всім мусульманам удень не можна їсти.

Мама пішла до тьоті Мар'ям. Вони були на базарі «Берьозка», за одну зупинку від нас.

Хейді мама зробила подарунок. Купила шоколадку і дала дрібних грошей. А Хейда мені подарунок не принесла.

03.01.

Приходила красива тьотя Лейла. Сусідка з будинку навпроти. Ми так її і звемо — «Красива Лейла». Вона має kota на ім'я Френк Синатра.

Зайшла розмова про християнство й мусульманство. Мама сказала, що всі можуть жити в мирі. І Руслан підтвердив:

— Я, хоч і чеченець, а прочитав Біблію. І Коран читаю! Усі люди повинні шанувати Бога і припинити війну!

А Красива Лейла розповіла історію про одну жінку, яку знала особисто. Ця жінка була побожна християнка. Потім її викрали заміж. Вона не хотіла заміж, але не змогла нічого вдіяти. Її чоловік був мусульманин і наказав їй прийняти іслам.

Вона плакала — дуже боялася чоловіка. Народила йому десятьох синів і чотирьох дочок.

— І говорили люди, що кращої дружини немає в селищі. Дім її — повна чаша! Вона готує їжу краще за будь-якого кухаря! Мати вона чудова. Усі діти виростили чесними й гідними людьми, — розповідала Красива Лейла. — А юним дівчатам старійшини села говорили брати з неї приклад: завжди вона покривала голову великою шаллю й не пропустила жодної молитви. Жодного намазу! На місяць Рамадан тримала вона піст тридцять днів. Їла тільки вночі, а вдень постувала. А потім померла вона. Стара стала. Заснула і померла. Сказали: «Бог чудо явив!» — померла вона без мук. Поховали її всім селищем, як гідну жінку. Роки три по тому стали капітальний ремонт робити в її будинку. Приватний будинок був, великий. Підлогу вирішили міняти, зняли дошки... А на тому місці, де вона щодня робила намаз і читала молитви, під підлогою, знайшли ікону. На іконі Діва Марія з малим Ісусом!

— Як же це? — запитала я.

— Вона все життя була таємною християнкою! Незважаючи на те, що її змусили прийняти іслам! — сказала Красива Лейла: — А ми ще на неї рівнялися в дитинстві!

04.01.

Коло будинку хлопці стали обзиватись, коли я з важкими торбами пленталася з ринку. Я їх послала. А мама почула. Як дасть мені ляпаса! Кричить:

— Дурна! Ідіотка! Не смій так з людьми розмовляти!

Я ще заперечила проти хустки. Не хочу її носити! У мене волосся віросло, каштанове таке. Уже зачіска виходить. А мама:

— Вдягти величезну хустку негайно! Хустка тебе рятує від нападів! Ходи, як найскромніші дівчата-чеченки ходять!

07.01.

Сьогодні християнське свято Різдво.

Мама зранку надавала мені стусанів. Але цього разу хоча б не просто так — я не прибрала полицю в шафі.

Лунет запросила мене та Хейду до себе в гості.

У школі за диктант із чеченської мови я одержала четвірку.

12.01.

Вільний час, а в мене його небагато, я проводжу з бабусею Тосею.

Тьотя Аля та Ерик не приїхали. Вони в Росії у далеких родичів.

Майже весь час я торгую на Центральному ринку з ранку до ночі. Це такий величезний ринок! Там сотні рядів. Його за один день важко обійти. Там продають речі, золото, молочні продукти, зелень, цигарки, техніку.

Є на ньому «барахолка» — там літні люди та діти торгують старими книжками і тим, що знайдуть у руїнах або на смітнику. Я багатьох знаю в обличчя. Здоровкаюся.

13.01.

Я і Хейда ходили дуже далеко. За розбомблену школу № 55. Там живе її подругка. Так далеко ми жодного разу самі не ходили. Мама не знає.

Я до школи не пішла, хоча поставили уроки. Мама захворіла. Поведу її до лікаря. Треба зуб виривати.

Ще мама через постійний холод у квартирі застудила нерв у руці. Від болю плаче. Рука в неї не ворухиться. Ну, хоч лупцювати мене не зможе якийсь час.

Шукаю в усьому плюси.

14.01.

Мені снівся Ерик. Я ворожила за давнім звичаєм: розчісувала волосся, ні з ким не розмовляла, клала гребінець під подушку. І засинала. Тоді наснитися наречений. Наречений має прийти й волосся розчесати. А мені наснівся Ерик. Він сказав, що хотів би пройти зі мною через річку. Але міст був зламаний.

15.01.

Не знаю, що й думати: знову «пригоди» з 10-м класом — тим самим, де вчиться сестра Паточки, Ася. Думаю, саме вона сказала своїм однокласникам моє ім'я. Касі була занадто налякана, щоб говорити їм про мене.

Хлопці з 10-го класу чіпляються тепер, кричать моє ім'я, хапають за руки в коридорі. Кажуть відверті непристойності. У шкільний коридор не вийти. У класі я зі своїми подругами. Більш-менш нічого, бо ми всі одна одну захищаємо. З бандою Лур'є-Левиці не зв'язуємося, але й вони до нас не лізуть, тому що одержували вже кілька разів по шиї.

Пізній вечір. Мамі погано. Вона не може ходити й ворухити руками. Таке з нею вперше! Від холоду застудилася. Плюс напад ревматизму. Мама нахилилась і впала. Не знаю, що робити. Коли я прийшла зі школи, я ще про це не знала.

Мама лежить на ліжку. Я її доглядатиму. Тепер, коли вона захворіла, я зрозуміла, як сильно її люблю. Я її не засмучуватиму, слухатимусь.

Мені хочеться плакати. Де всі мої друзі? Альонка, тьотя Аля, Сашка, Васька? Мені важко повірити, що десь зараз веселощі, свято. Мама хворіє.

Поля

16.01.

У певні дні місяця тепер, після того як застудила ноги, відчуваю сильний біль. В інших дівчат, які не мерзли у війну, все не так боляче.

Мамі краще. Це видно з того, як вона свариться й віддає команди, лежачи в ліжку.

Хейда прийшла до мене. Подруга ворожила на картах. Наворожила всілякі дурниці!

А лиходійка Лунет і Маліда, подруга Хави, заманили Хейду днями до себе в гості. Лунет навмисне це зробила — її брат попрохав. Йому Хейда подобається.

17.01.

Знову я ворожила на заміжжя. Мені наснився незнайомий чоловік зі світлим волоссям і синіми очима.

Багато моря й сонця.

Ще я чомусь згадала, як улітку хлопці в нашому дворі грали в бадмінтон. Мансур грав із Казбеком. А я стояла в під'їзді, щоб мене ніхто не помітив, і милувалася Мансуром. Він цього не знав. Куди йому!

І тут його напарник кинув воланчик високо-високо. І воланчик упав поблизу нашого під'їзду. Я вибігла, схопила воланчик і подала Мансурові. Подивилася в його очі й завмерла. А потім утекла додому. Сиділа і слухала, як калатає моє серце. Аж дві години.

А він цього не знає. І не дізнається.

Чому я така дурненька? Мені зовсім не щастить у коханні! Зате, як каже Хейда, у картах щастить.

Я сьогодні після школи, тільки підручники занесла додому, торгувала на ринку. Потім купила їжу. Вітчима немає. Він кудись поїхав.

А мама надвечір пожвавилася і відібрала в мене рибу в консервній банці. Сказала:

— Ти на виделку забагато набираєш риби! Віддай!

Я відповіла:

— Тобі стільки ж дістається...

А вона:

— Ти думаєш, я жадібна?! Я думаю про завтрашній день! Завтра теж їсти захочеться! Треба по трішки їсти з хлібом!

Настрій у мене хріновий. Навіщо я це все записую? Наче це має сенс.

Піду до баби Тосі. Обіцяли світло дати. Може, подивлюся кіно. Має йти фільм «Комісар Каттані».

18.01.

У школі обзиваються. «Російська свиня!», «Російська тварюка!», «Твое прізвище — ганьба», «Росіян убивати!». Що я їм зробила? Вони ж мене зовсім не знають! Чому вони думають, що я росіянка? Спитала маму. Мама каже, всякі люди в нашому роду є: і росіяни, і кавказці; і релігії в предків різні. А ті, хто обзиваються, просто дурні.

— Ти в Грозному народилася. Це — твоя Батьківщина. Тут твій дім, — говорить мама.

Вона хворіє, встати не може. Родичів у нас немає. Була в Ставрополі двоюрідна тітонька, але адресу давно загублено, і мама з нею ніколи не родичалась. Виїхати нам немає куди. Тут будемо жити.

Дай Боже, щоб настав мир!

Хейда пішла до магазину й загубила гроші. Їй тьотя дала на їжу. Потім Хейда плакала, тому що їй дісталось на горіхи. Вона прийшла до нас скаржитись. І пішла додому. А ввечері такі розмови у дворі, що Хейда загубила гроші тому, що зі мною дружить! Тому, що я росіянка. А я й грошей тих ніколи не бачила. Хейда до нас прийшла вже після домашнього прочухана!

У мене голова болить після всього. Яка несправедливість!

П.

19.01.

Сьогодні я просто відкриваю книгу скарг.

До школи з'явився Мага. Той самий, крутий, з яким ми то дружимо, то б'ємося. Він відразу шуганув Аліхана, який малював для мене в зошиті кораблик, і передав через Хасика-забіяку, що кличе мене на побачення.

Після цього визвірились не тільки всі з банди Лур'є-Левиці, але й мої дівчата з класу, з якими я дружу! Дивляться косо.

Мама заявила, після того як мене днями побили десятикласники й викрутили руку, що я сама винна — погано б'юся. І щоб їй я більше не скаржилась і розв'язувала свої проблеми сама.

Спасибі, дівчата Кассі й Тина допомогли мені відбитися в останній бійці. А то не знаю, чим би все закінчилося.

Бачила дворових хлопців: Іслама й Казбека. Пробурчали щось злісне і пройшли повз.

Піду я до Хейди.

22.01.

Мама сказала, що таких, як я, дівчат на кожному розі. І не те щоб комусь сподобатись, але навіть просто дивитись у мій бік ніхто не буде.

Як мені жити?

Я йду до школи. І не знаю, чи повернуся.

23.01.

Перечитую Некрасова «Кому на Русі жити добре?». І відповідаю:

— Нікому!

Іноді я уявляю себе псом Шариком, якого знайшов професор Преображенський («Собаче серце» М. Булгакова). Шарика хоч у теплий дім узяли! Де є опалення та світло. А мені й туди дороги немає. Таких, як я, «багато на кожному розі»!

Сьогодні я почистила банки, які знайшла брудними на смітнику, вимила їх і продала на ринку. Тітки беруть для варення. На гроші купила всього на суп: цибулю, моркву, картоплю. Варитиму суп із рису.

Якось давала тебе мамі почитати, милий Щоденнику. Більше не дам. Обіцяю.

П.

24.01.

Треба робити уроки! Завтра до школи. Задають мало. Уроків два-три. Пишемо в рукавичках. У класі з рота йде пара. Хлопці гризуть олівці й викаблучуються, наче в них цигарки.

Я з Кассі на спір узялася тримати Уразу. Це піст. Ні пити, ні їсти вдень не можна! Місяць Рамадан. Тільки вночі можна їсти. Тримують або три дні, або шість, або дев'ять, або всі тридцять днів посту.

Лунет приходила. Кликала мене винести сміття. Ох і хитрюга!

З Хейдою нас штучно сварять. Як же: не чеченці з росіяною дружити! У будь-якому разі через ті гроші, які вона загубила десь і яких я не бачила в очі, мені чомусь брешуть. Я приходжу до неї, стукаю в двері. А її родичі кажуть:

— Хейди немає!

Весь час так відповідають. А вона вдома. Я її у вікно бачила. Усьому кінець! Дружбі кінець! Лізуть дурні думки.

Я тут подумала й вирішила написати для себе правила. Вони дуже важкі, і, думаю, відразу не вийде.

1. Ніколи не боятись.
2. Добре битись.
3. Бути винахідливою в будь-яких ситуаціях.

27.01.

Виграла суперечку з Кассі. Я теж можу тримати піст і не їсти вдень!

Сьогодні понесла на ринок, у район барахолки, наші старі каструльки та чайник. Товару немає. До цього я порожніми банками торгувала. Тепер із дому вирішила продати щось. Їжі немає. А мама просить поїсти!

Заметіль. Я закрижаніла. Десь удалині з автоматів стріляли. Ніхто нічого не купив. Я стала подумки молитися, щоб Бог побачив мене.

Я знаю, що всім хочеться їсти. Але я не можу прийти додому без хліба. Мені хліб дуже потрібний! Хоч маленьку булку!

Темніти почало. Усі вже додому збирались. Дивлюсь, а прямо біля моєї ноги гроші лежать у снігу. Багато грошей! 105 тис. р. У ролончик скачались. Я відразу їх у кишеню поклала. Потім мені соромно стало, адже гроші чужі! І я спитала сусідів із барахолки — кульгавого дідуся-росіянина та бабусю-чеченку, — чи не губили вони грошей.

— Немає в нас грошей! — сказали вони. — Ми додому пішки підємо шість зупинок. На автобус навіть немає!

Я дала дідусяві 5 тис. р. з тих, що знайшла на снігу, а бабуся відмовилася навідріз:

— Ні! Не візьму! Купи собі пиріжок!

Поля

28.01.

Канікули на честь мусульманського свята Ураза-Байрам! Я прибираю в усій оселі.

Хотіла правди, а її немає. Хотіла, щоб усе було гарно, радісно, щасливо. Але діються лише нещастя, образи та гнів. Чому? Чому все влаштоване так?

Мама кричить на мене, обзиває. Вимагає, щоб я віддала їй усі гроші до копійки. А я купила на них їжі додому і на залишок хотіла купити собі маленький недорогий годинник. Вирішила її дозволу запитати!

— Дурепа! Тварюка! Худобина! Віддай мені все! — репетує розлючено мама. — Ти — нікчема! Ти повинна все мені віддавати! Ніякий тобі годинник не потрібен! Давай сюди гроші!

Я так плачу. За що мені це? Я ж хотіла як краще! Я ж роблю всі-всі хатні справи, вчуся сама, працюю. Чому мама зі мною так чинить? Мама кричить і кричить безперестанку. Я слухала це кілька годин поспіль. Зараз пішла й кажу:

— Бери! Бери! Тільки дай мені спокій. Тільки замовкни, будь ласка. Не ображай мене далі, не муч мою душу. Забери все, і щоб я більше про гроші ці нічого не чула.

У відповідь на це мама сказала, що от буде мені шістнадцять років, вона просто вижене мене з хати, і щоб я провалилась або здохла. Після чого забрала решту грошей і сховала під подушку.

Я добра людина, і от що з цього виходить. Є приказка, що доброта — гірша за злодійство.

Прийшла бабуся Тося. Принесла нам у подарунок булку хліба! Каже: — Мої приїхали! Аля та Ерик!

А мені так погано, так прикро — я й порадіти не можу, хоча так на них чекала! Але я знаю. Я все знаю! Це Бог послав мені в подарунок зустріч із ними.

30.01.

Наша нова зустріч із Ериком мене засмутила. Він став вродливим і дорослим. Він живе в іншому світі, дуже далекому від мого. Ерик зайнявся карате.

Про Сашку тьотя Аля розповіла, як у новій школі, у Росії, усі його полюбили в класі. Дівчата називають його не інакше як Сашенька. Усі з ним дружать!

У Росії вчитель фізкультури (у нас її давно немає; як, утім, і інших уроків) сказав Сашці:

— Усі роблять зарядку! І ти лягай на підлогу й роби!

А Сашка дуже здивувався:

— Як? У мене ж одяг чистий!

Усі сміялися — Сашка після Грозного навіть не розумів, що робити на уроці фізкультури.

П.

31.01.

Учора було найбільше мусульманське свято Ураза-Байрам! Його за значенням можна порівняти з християнським Великоднем.

Ми були в тьоті Алі. Пили чай і намагалися дивитись телевізор. Але світло «блимальо», і з телевізором не вийшло.

Ерика не було. Він пішов до друзів. В Ерика багато друзів інгушів і чеченців. Вони з ним дружать, незважаючи на те що в нього мама росіянка — тьотя Аля. Я думала навіть, він — щаслива людина, яка не має ворогів. А сьогодні довідалася, що має. І небезпечних. Якось напали — мало не вбили. Причепилися через товар, який він продавав на ринку. Дізналися, що він не чеченець, і хотіли вбити.

Ще тьотя Аля свариться зі своєю мамою, бабусею Тосею. Мені бабусю Тосю дуже шкода. Я не розумію, чому вони кричать одна на

одну. Усе через будинок баби Тосі. Начебто бандити, які захопили будинок, пішли. Тьотя Аля чекала, що вони виїдуть і будинок можна буде відібрати назад.

Поля

02.02.

Я думала, може, мама змінить своє рішення й купить мені дешевий годинник? Але вона не купила.

Мамі легше, і вона ходить. Допомогло розтирання.

Ерик обіцяв записати мені в подарунок музичну касету. Він касетами торгує. Записує вдома на магнітофоні і продає, обкладинки сам робить. Усі хлопці до нього приходять, купують. Це в нього бізнес такий.

Мені він сказав учора, що в мене купа комплексів, а от у Росії в дівчат немає комплексів. А що потрібно, щоб їх позбутись?

Маму спитала. А мама давай повчати:

— Ти про це забудь! Мало що хлопець базикає! Тобі ніколи не можна буде вдягти коротку спідницю! Завжди повинна бути скромною! У величезній хустці!

Це, мабуть, через ненормальних на всю голову, які наїхали з гір.

— Можуть убити! — мама сказала. — Ти дочка Чечні й повинна дотримуватися звичаїв!

А мені так хочеться просто жити нормально. Як Сашка.

04.02.

Прийшла зі школи.

Ганьба! Там про мене говорять, що в мене закохався Мага. Він сам ці звістки поширює по класах. Але ж я «росіянка». Якщо «росіянка», отже, «повія» й «тварюка», що ніякого кохання не варта. Бо гірша за всіх через національність!

Мага живе у великому гарному будинку. Він єдиний син у своїх батьків. Інші діти (їх близько десяти) — усі дівчата! У батька Маги є машини. Вони багаті люди.

Багато з мого класу хочуть за Магу заміж. Хоча він інгуш, а не чеченець. Йому зараз 13 років, а скоро буде 14!

Мої подруги, Зуля, Кассі й Заїра, зі мною після «новини» Маги розмовляти перестали. А Яха, Лінда, Тара, Малка, Міла й Німа мене впіймали за школою, і Яха на мене плюнула, сказавши:

— Тобі, російській тварюці, ми Магу не віддамо!

Я раніше дуже боялась і соромилась, коли вони обзивали мене «російською тварюкою», а тепер мені однаково. Вони — ідіоти. І я сказала їм про це. Після чого покотилася з Малкою по асфальту. Лупцювати мене їй допомагали Яха та Лінда — інші не втручались.

Втрати були приблизно рівні: жмут волосся видерли в мене, а я величезний пучок видерла в Лінди. Дуже її ненавиджу! Інші мене в бійці особливо й не цікавили. Хоч і Яху побити вдалося.

Додому зі школи я йшла з Тиною та Сетою. Вони — все, що залишилося від мого великого «союзу». Вони хлопцями взагалі не цікавляться. Сета худенька, маленька, як і Тина. У Тини на руках вісім сестричок — усі молодші за неї. А Сета читає Коран і допомагає бабусі на городі.

— Як шкода, що нас не було поруч, коли на тебе напали! — сказала Сета. — Ми б билися за тебе до кінця!

Зненацька біля нас зупинилася машина. У ній сиділи бойовики. Питають мене по-чеченськи:

— Красуне, як тебе звати?

О жах!

— Фатима, — сказала я. — Ми зі школи йдемо додому!

— Добре, сестрички, — відповіли дядьки з автоматами і, давши газу, поїхали.

Поля

06.02.

Мама вийшла на ринок. Торгує. Слава Богу, їжа є! Вітчим приїхав із села. Теж підробляє.

Ерик полагодив магнітофон. Мені здається, що він мені подобається, але не так, як раніше. Я ненавиджу його життя «без комплексів», але я люблю його за те, що він гарний, дбайливий стосовно своєї мами та бабусі. Він добувач у родині, хоча має всього 15 років. Він так намагається вижити, прогудувати й одягти родину, знаючи, що його батька вбили на війні в серпні 1996-го. Ерик нікому не відмовляє в допомозі.

Тепер вибач, милий Щоденнику, у мене немає зошита. А цей закінчився. Я не знаю, коли зможу продовжити нашу розмову. Але знай, що я всіх люблю насправді, навіть тих, із ким сварюся. Тому, що в кожній людині є добро.

Поля

07.02.

З мамою посварилася. Вона, як війна почалася, стала сама не своя. Раніше, коли мир був, ми до парку ходили: на гойдалці гойдалися, морозиво їли. А зараз мама б'ється, лушцює мене. От і сьогодні побила, та так, що рука моя була в крові. Вона по ній лінійкою вдарила. Усе через ящик зі шкільними зошитами. Я його перевернула — шукала порожній зошит, а назад склала все неакуратно.

— У тебе в голові клятий щоденник! — кричала мама. — Не вистачало, щоб ти ще на нього шкільні зошити переводила. Тільки й думаєш про щоденник і хлопців. Ти негарна, тебе все одно ніхто не покохає!

Зараз вона пішла до тьоті Алі. Скаржитись. А я сиджу в темряві. Ні свічки, ні каганця.

Вибач, що пишу такі карлючки.

Поля

09.02.

У мене є мрія: я хочу знайти Друга. Друга, який мене ніколи не зрадить.

Учора в бабусі Тосі подивилася фільм. Хлопчик загадав бажання стати дорослим і за одну ніч перетворився на чоловіка. Він потрапив у неймовірні пригоди, але весь час шукав, як же йому знову перетворитися на дитину. Я б теж хотіла стати тижнів на два дорослою, а потім перетворитися на маленьку. І щоб у Грозному був мир і фонтани, як раніше.

У школі до мене чіплялися десятикласники. Базікали дурниці й усіляку гидоту. Я говорила вчителіві. Але той прикинувся глухим і не став із ними зв'язуватись.

Мага, зрозумівши, що я не піду з ним ні на яке побачення, обізвав мене «гаскі хак» (російська свиня) — і тільки його й бачили. Не став навіть сидіти на уроках.

Із дворовою дівчинкою Хавою ми вже не дружимо, як раніше. Учора я прийшла до неї додому. Але вона мене не пустила. А Лунет і Маліду пустила.

— Це тому, що ти — росіянка! — прошипіла мені Лунет із Хавино вікна. — Ми росіян не пускаємо!

Хава теж живе на першому поверсі, тільки в неї інший під'їзд. Рятують мене тільки медитація, зарядка за йогою та книжки про Будду.

Ми з Хейдою ходили до її школи № 61. Це дуже далеко. Ожеледь страшна. Я двічі впала, послизнувшись, і мало голову не розбила. Похід в один бік зайняв дві години.

Я говорила з нею про Агні-йогу, а Хейда завела розмову про кохання. Вона сказала, що вірить у кохання.

— Кохання — це прекрасний сон! — бурмотіла Хейда, притискаючи до грудей руки в рукавицях. — Коли хлопець і дівчина одружуються й у них буває перша шлюбна ніч, сам Бог радіє! Адже на землі кохання стає більше! І людей стає більше! І люди поклоняються Богові та роблять добрі справи!

— Нема ніякого кохання! — сказала я їй. — Кохання не існує! Це казочки для дурників! Буває або дружба на довгі роки, або спільне марнування часу, та й по всьому!

— О, Поліно, це не так! Серце моє говорить, що існує кохання! — сперечалася зі мною Хейда. — Це так прекрасно, коли хлопець і дівчина кохають одне одного! А коли в них народжується дитина, усі янголи приходять на неї подивитися!

— Яка дитина?! Кому вона потрібна?! Мати б'є її лінійкою, якщо вона не прибирає ящики з зошитами, а в школі її називають «гаскі хак»! — зненацька випалила я.

Хейда засміялася:

— Та ти жартуєш!

Але я не жартувала. Нема ніякого кохання! Нема! Та й кому воно потрібне, те кохання? Хейда дурненька одинадцятирічна дівчинка. Бути б і мені, як вона. Але, на жаль...

Ах, навіщо нам Шекспір розповів про Джульетту?

12.02.

Учора в класі в мене стілець відбирали. Малка та Лінда. Їм допомагав Хасик-забіяка. Побилася з ними. Перемогла. Але в бійці старий дерев'яний стілець хруснув і повністю зламався.

У школі стільців мало. Залізних стільців майже не лишилось, а дерев'яні поламані, і кожен підписаний. Ножами ім'я своє діти пишуть. Потім, якщо стілець пропаде, легко знайти. Ремонт у школі багатороків не робили. У мене тепер і стільця немає. Сиджу на підвіконні. То на вчителя гляну, то вниз із третього поверху. Так уроки й минають.

15.02.

Учора на годину дали світло. Подивилася кіно «Дракула». Усю ніч не спала. Боялася заплющити очі.

У школі до мене колишня соратниця Заїра підкотила. Відтоді як новина про кохання Маги пронеслася школою, вона зі мною не розмовляла, а тут підійшла.

— Давай, — каже, — з'ясуємо, хто буде з ним!

— Що? — питаю. — Ти збожеволіла?!

— Ми будемо битись! Ти і я! Хто переможе — той і з Магою!

— Я взагалі не з ним. Я сама собою.

— Будемо битись!

— Потренуйся спочатку, — кажу. — Як я буду з тобою битись?

Я йогою і зарядкою щодня займаюсь. А ти?

Заїра замислилась. А тоді образилась:

— Сама ти жалюгідна!

І втекла.

Бандитки з «шістки» залізли на парти з ногами і сиділи — розповідали непристойні анекдоти. Веселили Лур'є-Левицю. Вона, як завжди, була вдягнена в костюм із короткою спідницею. Волосся довге, очі незмигні. На вигляд років п'ятнадцять із гаком! Що вона робить у нашому 7-му класі?! Начебто дитина юристів. Більше нічого про неї не відомо.

Вона дивилася на своїх дівчат, примружвши очі, і тільки кивала їм, навіть не усміхаючись. Малка, Лінда, Німа, Міла та Яха дуже старалися її розсмішити.

16.02.

Помирилася з Хейдою! Ми разом ходили на городи по воду. Інакше нема чого пити. Потрібно і на суп принести води, і щоб помитися. Через те що потрібно було наносити води, ми не пішли до школи.

Походи по воду займають по п'ять-сім годин. Холодно. Черги великі. Набираємо на городах. Там із труби помалу вода тече.

Лунет натякала, що Хейда в мене «служниця» — бо ходить усюди зі мною. Але посварити нас іще раз їй не вдалося!

Поля

17.02.

Зробила млинці! Три години над пічкою стояла. Газ дали!

Понесла млинці до тьоті Алі, Ерика й бабусі Тосі. А вони навіть не скуштували! Кажуть:

— У тебе млинці на простій воді й без цукру. Ми на молоці робимо! Цукор і масло кладемо!

Я так старалася. Зробила з того, що було. Дуже прикро.

У школі грала в хованки з Тиною та Сетою. Холодно. Шибок немає. Уроків зазвичай усього два-три. Ми ховалися в порожніх кабінетах.

Усі бояться, що буде землетрус. Я хочу жити.

Поля

18.02.

Патошка зранку з'явилася. Дружити. Вочевидь, їй сподобалось у нас. Учора заходила, внюхавши млинці. Я до неї причепилася з йогою, стала книжку показувати. Вона про йогу знати нічого не знає. Аж раптом раз — і сіла в справжню позу «лотоса»! А це непросто!!! Я рік тренувалася!

20.02.

Учора дали електрику. На весь вечір! Дивилися фільм «Титанік» у бабусі Тосі. По її старому телевізору. Тепер це мій улюблений фільм. Я плакала, коли хлопець загинув, а дівчина врятувалася!

У Хейди сьогодні очі червоні, і вона погано бачить. Реве як корова.

Лунет собі руки подряпала в істеричі, а Хава тримається. Тільки трохи плаче в хустку.

Патошка пробувала довести, що в кіно «все неправда», а Хейда сказала:

— Такий корабель насправді існував!

Патошка після цього стала задихатись і попрохала води.

Поля

22.02.

Була в школі. Ні з ким не побилася! Дивний день! Хейда й Патושка були в мене весь учорашній вечір. Лунет теж прибігала ненадовго. Пригостила їх хлібом із варенням. Вони бісилися, гралися. Зламали мамин гребінець! Ох і влетить же мені!

Ще до нас ломився місцевий бандит, друг Джима, Бауд. Вітчима вдома не було. Ми дверей не відчинили, тому що про цього бандита ходять дуже погані чутки. Він поштовхав наші двері і пішов.

23.02.

Сьогодні день виселення чеченців та інгушів із їхніх рідних земель у 1944 році. Це день скорботи! А в Росії — свято.

Електрики немає. Мама пішла на ринок.

Акбар і Юсуф, діти тьоті Мар'ям, знову думали, як би зробити, щоб електрика не гасла... Мрійники!

Я боюся, що стрілятимуть із різної зброї, як завжди буває в такі дні.

Дядька Адама і тьоті Айшат із другого поверху не видно. Вони виїхали. Річ у тім, що Адам сказав якимось людям, щоб вони попрохали командира Басаєва — сказали, що дядько Адам (алкаш і крадій) — бойовик. Начебто йому пенсію за це дали б. І люди пожаліли його і сказали Басаєву, що він — бойовик. А він, сволота, на тьотю Валю набрехав, що вона його «здала» російським солдатам, і ті його катували, і він втратив ногу.

Дядько Адам думав, тьотю Валю й Альонку вб'ють, а йому квартира та всі речі безкоштовно! Проте коли бойовики прийшли, втрутився інгуш, дід Ідрис, і його побили. А тьотя Валя й Альонка втекли. Бойовики захопили квартиру. Дідусь Павлик, батько дядька Саші, сховав тьотю Валю в себе вдома. Але бойовики ввірвалися до нього, хотіли розстріляти старого, лякали. У нього серце хворе було. Він помер.

А тьотя Валя й Альонка городами повзли вночі і потрапили в чужий багатий дім. Люди, які там жили, врятували тьотю Валю й Альонку. Вони теж були круті і з кулеметами. Вони залишили квартиру тьоті Валі собі, а їй допомогли виїхати з Чечні. Дядько Адам і тьотя Айшат одержали дірку від бублика. А ті, хто допомагав дядькові Адаму, відвернулися від нього.

25.02.

Була в Патошки. У них велика родина: тато, мама, бабуся й діти.

Тьотя Аля й Ерик знову поїдуть у Росію з Чечні. Вони виїжджають і приїжджають таємно. Про це навіть говорити й писати не можна. Вони бояться. Тому що тьотя Аля росіянка, зовнішність слов'янська. Можуть убити.

Мансур подарував Ерикові на честь майбутнього дня народження військову сорочку. Ерик її носить. В Ерика день народження на початку березня.

Бабуся Тося залишиться сама. Вона квартиру стереже.

26.02.

Я до школи не ходжу. Горло болить.

Мама купила будильник. Ми поставили його на кухні. Будемо знати час!

Мені був прочухан через те, що ми з Хейдою крутили волосся на бігуді й не підійшли до входних дверей, коли туди постукали. А це були тьотя Аля та Юсуф. Вони по ключ приходили!

Сьогодні кричать і мама, і тьотя Аля на мене весь день.

Ерик навіть висловив припущення, що мене обов'язково слід покарати!

— Наприклад, замкнути саму в кімнаті й нікуди не випускати! — сказав Ерик задумливо.

І я ще йому симпатизувала. Думала, він — мій друг! А він он як! Бабуся Тося за мене несміливо заступалась, але тьотя Аля звеліла їй стулити рот. Моя найближча і наймиліша подруга — це Хейда. Хоч ми іноді й сваримось. Вона не зла і не підла.

Поля

27.02.

Прийшла від Ерика. Він сам покликав у гості. Удома були бабуся Тося, тьотя Аля, моя мама і він. Ерик їде в неділю. Щоразу невідомо, наскільки — може, назавжди.

Ерик відзначатиме свій день народження весело. Він сказав, що піде з друзями на дискотеку. Там будуть дівчата, які вміють танцювати на столі.

Я його не ревную. А може, просто брешу собі тому, що так легше.

Поля

02.03.

Займаю себе прибиранням і роботою. Торгую.

З Хейдою годую бездомне цуценя. Ми його переховуємо, щоб не вбили сусіди. Собак тут не люблять, убивають.

А в школі на моїй парті великими літерами хтось написав: «ПОЛІНА — РОСІЙСЬКА ТВАРЮКА І ПОВІЯ». Я стерла це, як могла, і закреслила пастою.

Дівчинка Арина, побачивши, як мене трусить, почастивала халвою. І сказала:

— Серед нас, чеченців, багато ідіотів. Але є й гарні люди. Мені дуже соромно за тих, хто це написав.

Поля

03.03.

Знову чіплялися хлопці з 10-го й 11-го класів. Говорили:

— Усі знають, хто ти! Не вдавай!

— А хто я? — спитала я.

— Росіянка!

— Хто це сказав?

— Усі знають. Батька немає, а мати в тебе росіянка!

— І що?

Отже, ти — наша рабиня! Ми будемо з тобою робити, що забажаємо!

— Ага, вже, — я про всяк випадок показала їм ніж, який ношу в чоботі. Ми ним удома хліб раніше різали. Старий ніж.

Але хлопці відсахнулись.

— Тільки зачепіть! — сказала я. — Будете знати!

Вони ще покричали на мене всляку гидоту, але не полізли. Додому поїхала з Тиною. По неї на машині приїхав дідусь.

Поліна

04.03.

У бабусі Тосі двері у квартирі заклинило. Довелося вибивати. Допомогали сини тьоті Мар'ям і я.

Ще бабуся Тося їздила у свій будинок у мікрорайоні. «Господарі», які захопили його, кудись виїхали.

У школі десятикласники знову підсиляли свою дівчину. Вона мені погрожувала. Типу, я повинна зрозуміти своє місце: «росіянки

всі завжди — повії», підкоряйтесь, і зі мною «все можна», інакше вони мене просто вб'ють.

Кассі боїться — до школи не ходить. Тина сама не втручається. У Сети бабуся захворіла. Вона не вчиться. На інших покладатися не можна. Боягузи.

Зі мною тільки старий ніж для хліба. Я пошила для нього чохол зі шматка шкіри. Ношу в чоботі. Якщо вони мене впіймають, то кинуть на землю. Але єдине, що я зможу зробити, — ударити хоч одного. І я це зроблю.

Весь час думаю: чи йти мені завтра в школу?

П.

05.03.

Ерик далеко, у Росії. Там ніхто не стріляє по будинках і людях, як у нас.

До школи ходити небезпечно. Вони не дають мені спокою. Сьогодні знову чіплялися. Хотіли потягти в машину. Ледве вирвалась.

Сиджу в бабусі Тосі у квартирі, у нашому під'їзді, на другому поверсі. Сюди ж до мене приходила Хейда. Їй скоро 12 років. Вона в школі вивчає арабську.

Мама пронохала про подарунок на 8 березня. А я так люблю робити сюрпризи.

Поля

07.03.

Незрозумілий висип. Багато хто ним покритися. Все тіло в плямах. Дорослі кажуть, це зброю таку на нас випробовують. Начебто «експеримент». Плями з'являються, потім самі зникають. Мазі не допомагають. Так з 1995 року.

Мама посварилася з бабою Тосею. Через те, що та не прийшла вчасно й мені довелося сидіти стерегти її квартиру.

Баба Тося боїться залишати квартиру без когось. Адже зайдуть і захоплять! Якщо стукають у двері (а стукали, і не раз), я почеченськи питаю:

— Хо міл ву? (Хто там?)

Бандити тоді йдуть. Думають, що цю квартиру вже захопили.

Мені снилися страхіття. Усю ніч. Мені снилося, що я в полоні і мені відрізають голову. Куди ніч, туди й сон! Приказка така — щоб не збулося.

15.05. Нам б'ють двері кулаками і дзвонять у дзвінок. Я питаю: хто там? Мені відповідають якісь хлопці:

— Відчиніть! Негайно відчиніть!

Знають моє ім'я. Хто їм сказав? Я, зрозуміло, не відчинила і навіть близько підходити не стала: були випадки, коли стріляли крізь двері. Побили наші двері й пішли.

Чий це витівки?! Я скоро зовсім з глузду з'їду в цьому пеклі!

Поля

08.03.

Ще вчора я подарувала мамі шоколад і печиво. Хейда поїхала до свого батька.

І дуже погана новина. Син тьоті Мар'ям, Юсуф, знайшов нашого kota Мишка в підвалі під будинком. Хтось котові перерізав горло ножем. А потім, мертвого, його вже кинули в підвал. Кажуть, востане котачачили в під'їзді, коли там були хлопці з чеченської родини із другого поверху.

Поля

09.03.

Приходить зараз дівчинка Лунет і каже:

— Там тебе один хлопець кличе. Вийди!

Я дуже здивувалась і, звичайно, не повірила. Питаю:

— Який іще хлопець?

Лунет відповідає:

— Я його не знаю.

Зачинила свої двері. Напевне, це ті хлопці, які вже ломилися.

Усе ж таки я сподівалася, що тоді хтось зі знайомих бешкетував, а виявляється, все значно гірше, ніж я припускала. Ці люди підіслали Лунет, дурненьку пліткарку. Отже, хочуть мене виманити.

Я припала до дверей і почула їхню розмову з нею. Вони питали про мою маму: коли вона приходить із ринку? Чи буває вдома мій вітчим-чеченець? Коли хтось із наших сусідів почав спускати-ся з верхніх поверхів і заgrimів відрами, хлопці миттю вшилися,

попрощавшись із Лунет. За голосами їх було четверо-п'ятеро. Вони дорослі.

Уже був випадок у будинку навпроти, коли підіслали сусіда до інших сусідів (росіян). Той постукав у двері. Росіяни відчинили. Сусід-чеченець пішов до себе, а озброєні люди ввірвалися — вирішивши всіх убити.

Потім напишу докладніше.

Знову приходила Лунет. Я подивилася у вічко — біля неї нікого. Відчинила двері. Лунет розповіла, що кілька дорослих хлопців уже чотири дні ходять у наш двір. Шукають мене! Говорять, що знають — я без батька і росіянка (!), розповідають, що я була «повією» ще три роки тому (тобто ледь мені виповнилося 9 років!). Про мою маму говорять у дворі, що й вона повія та п'яниця.

— «Інакших росіян просто не буває!» — процитувала Лунет нових знайомих. — Вони сказали, що, напевне, твоя мати по вулицях п'яна валяється.

— Моя мати ніколи не п'є спиртного. Воно в нас удома під забороною, як страшний гріх. Ти бачила мою маму, що випила хоч раз?

— Ні! Не бачила ніколи. Але вони сказали...

— Як же тобі не соромно повторювати за ними?

— Але вони сказали, що твій вітчим Руслан одружений із чеченкою, а з твоєю мамою гуляє і він вам не захист. Якщо вас убивати, він не заступиться! Вони за ним стежили, знають навіть, що він підстригся нещодавно!

— Це брехня, як і все інше! Ніколи він не був одружений ні з ким, крім моєї матері.

— Ще вони ходили у твою школу № 50, — не зупинялася Лунет. — Питали, в якому ти класі.

Що за нахабна брехня?!

Чому добивають останніх російськомовних людей?! І навіть до нас, які ходять у хустках і в яких у роду кавказці, — чіпляються!

Поля

10.03.

11.45. Стукають у двері! Добуваються. Якісь хлопці. Я сама вдома. Ні мами, ні вітчима. Ці люди кричать:

— Відчини! Ти ж мене завжди запускала. Ти — російська собака!

Що мені робити? Мені страшно. Я не знаю, як бути. Я сама-одна. Б'ють ногами двері. Ніхто з сусідів не виходить, хоч чути на весь під'їзд. У них може бути зброя. Мені так страшно.

Я пішла до ванної кімнати. Коли російські військові стріляли по будинках із гармат, ми сиділи у ванній на низеньких старих санчатах із мамою, як на табуретці. Я сіла зараз тут і поклала поряд ніж. Але двері тріщать. Раптом вони їх зламають і вдеруться? Боже, що мені робити?

Їх багато.

12.50. Вони пішли.

Я попрохала сусідок, тьотю Мар'ям, яка живе за стінкою, і тьотю Тамару з четвертого поверху, виходити, якщо до нас прийдуть вибивати двері. Хоч що-небудь сказати. Але тьотя Мар'ям пішла на базар «Берьозку».

— Якщо побачу — обов'язково заступлюся! — пообіцяла вона.

А тьотя Тамара, яка раніше з нами дружила, після того як у серпні 1996 року вбило її сина, а дочку поранило снарядом із російського поста, тепер ледве розмовляє.

Ми ніби росіяни, а отже, ніби винні! Тамара не боронитиме, навіть якщо вбиватимуть.

Але мені вони сказали, що ці хлопці довідалися від якоїсь жінки у дворі, що є «російська квартира», і тепер намагаються нас знищити, щоб забрати житло собі, як прийнято зараз. Що ж це за люди такі?!

Поля

11.03.

10.20. Я і мама вдома. Уночі хтось стукав, бив наші двері. Ми не відчинили. Зараз тихо.

Заходив дядько Язид, молодий родич сусіда Султана. Недавно Язидові виповнилося 26 років. Він одружений, має двох дітей. Приїжджає інколи в гості до дядька Султана і його дочки Хави. У війну він усім допомагав — ділився зі старими й дітьми їжею. Тоді він жив у Грозному. З ним дружили тьотя Валя й Альонка і старі з будинку навпроти.

Мама сказала Язидові, що вітчима Руслана немає. Руслан у селі — провідує стареньку матір. Язид пообіцяв розібратися з покидьками.

Мама дозволила йому прийти й підстерегти їх, сидячи в нашій квартирі.

Бабуся Патошки сьогодні повідала, що ці хлопці дуже нехороші й розповідають про мене, маму та вітчима всіляку гидоту в нашому дворі. Але ніхто не знає, хто вони і звідки прибули.

03.00. Язид, родич дядька Султана, сидів у нас. Його моя мама попросила підстерегти злочинців! Атож! Мовляв, він спортивний, пристойний, на боці добра, мусульманин.

Мама пішла на ринок. А я сиділа на дивані й грала з ним у шахи, щоб гість не нудьгував. А потім ми грали в карти. І раптом він поліз до мене цілуватись і обійматись. До мене! Який жаж! Я про таке читала тільки в книжках. І то в паскудних книжках, які Лунет Хейді підсовує. Я почала відбиватися від нього і кричати, але це не допомагало. Язид розірвав мій халат, і я не могла його зупинити. Його руки... О, який жаж! Він торкався мене, цілував проти моєї волі, а я нічого не могла зробити. Він був сильніший за мене! Я кричала: «Мамо!», так, що вуха заклало і я сама перестала чути свій голос. Але він не відпускав. Я пам'ятаю, як боялась, і більше нічого. Він міг робити зі мною будь-що. Мені ще ніколи не було так страшно.

Потім я начебто провалилася під воду, і все стало сприйматись інакше. Час пішов і повільно, і швидко. Я бачила кожну мить, але була секунда — подумати. Я побачила за головою дядька Язида срібний свічник. Цей свічник дідусь Анатолій купив колись в антикварному магазині. Я з останніх сил тяглася до столика, на якому стояв свічник. Не знаю, як мені вдалося схопити його. Але саме ним одержав дядько Язид по голові!

Дядько Язид повалився, і мені довелося вибиратися, на превелику силу відштовхуючи його тушу.

Яка мерзота! Я підхопилась і побігла до дверей, не думаючи навіть, що халат розірвано. Але двері були замкнені, я стала відчиняти замки, а руки тремтять. А дядько Язид отямився, підскочив і штовхнув мене. Я відлетіла на підлогу, так і не відчинивши двері. Побачила, що мій ніж лежить на підлозі біля тумбочки, і схопила його.

— Заради Аллаха, ідіть звідси! — сказала я.

Але дядько Язид не напав. Він просичав:

— Ті, які йшли звідси, ще повернуться!

Відімкнув наші двері й вискочив у двір. Під'їзд заливало сонячним світлом.

У мене істерика сталась. Я сиділа на підлозі, плакала й кричала. Тьотя Мар'ям почула й забрала мене до себе. На кухні в неї їла тьотя Золіна, дружина дядька Сулеймана з будинку навпроти. Золіна витріщила очі, а тьотя Мар'ям її відразу випровадила, пояснивши:

— У дитини біда. Упала, мабуть. Увечері приходь!

І замкнула за нею двері. Обіймала мене. Принесла мені чисті речі, дала чаю. Я їй усе розповіла. Тьотя Мар'ям сказала, що все це — таємниця. Ніхто не повинен знати. Навіть мама. Ніхто. Інакше мене можуть убити, як ту дівчину на «Ташкалі», яку вбив батько. Або просто ніхто не одружиться потім.

— А з мамою твоєю я сама поговорю, — сказала тьотя Мар'ям.

Зі мною щось сталось. Я не можу їсти нічого. Тільки воду п'ю. Я весь час задихаюсь. Мене трусить, і мені дуже страшно.

Я от мріяла, що якщо мене хтось поцілує, то це буде Ерик. А що тепер? Як добре, що я дотяглася до свічника!

Я думала, мама піде розбиратися з дядьком Язидом, щоб він був проклятий! А вона прийшла й сидить тихо.

Поля

12.03.

9.00. Я поїхала з бабусею Тосею в її приватний будинок. Там раніше жили інші люди — вони будинок захопили.

Але потім виїхали, а бабуся Тося перечекала і повернулася до будинку, де все життя прожила з чоловіком.

Мама за мене боїться. Тому вирядила подалі. Мама сильно хворіє, грошей немає, рідних немає. А за нашу квартиру грошей дають менше, ніж коштує оплата вантажної машини до найближчого російського села. А там ми будемо жити в чистому полі? Адже біженцям не дають будинків. Нічого. Тому ми нікуди виїхати не можемо. Так мама сказала.

Я за маму переживаю. Раптом дядько Язид повернеться і її налякає?

15.20. Спала. Вешталася по городу бабусі Тосі. Гралася з кішкою. Усе добре.

20.00. Мама і Руслан помирилися. Він приїхав. Щось з'ясовували весь час. Руслан пішов розбиратися до дядька Султана через дядька

Язида. Але дядько Султан нічого не знав: його родич, квапливо зібравши речі, зник. Невже соромно стало?

А мама Русланові просто сказала, що дядько Язид погано пожартував зі мною. Тобто сказала, але не все, як було. А я подумала, що куплю пістолет, знайду і пристрелю дядька Язида, щоб він більше ні з ким так не зробив.

Поля

13.03.

Ось і прочухан від мами! Зранку раненько. Репетує, як навіжена. Таке враження, що вона забула або їй усе одно, що зі мною трапилось. Вона зайнята тільки своїми справами. Навіть не хоче поговорити зі мною. Мені так важко. Я почала була говорити з нею. А вона:

— Годі дурницями займатися! Роби хатні справи та помовч нарешті!

16.03.

Ці дні ніхто нам дверей не бив ногами, і я навіть заспокоїлася трохи. А сьогодні хтось підійшов і бух-бух кулаком у двері. Раніше, ніж я підійшла до дверей, вийшли зі своєї квартири тьотя Мар'ям та її син Акбар. Чую, жінка якась їх питає:

— Мій Ібрагім ходить у «російську» квартиру?

Сусіди відповідають:

— Який іще Ібрагім?! Не бачили такого жодного разу!

— А мені сказали, тут росіяни живуть. Напевне, погані люди.

Тьотя Мар'ям давай на неї лаятись:

— Ти що вигадуєш?!

Я у вічко подивилася: це до нас стукала тітка з базару, пліткарка і брехуха. Чеченка. У неї чоловік-алкаш, вона його весь час шукає. Вочевидь, знову нам «привіт» від дядька Адама і тьоті Айшат. Вони ніяк не забудуть, що «російська квартира» тьоті Валі втекла в них з-під носа! Мені знову снилися страхіття.

19.03.

Завтра в мене день народження. Ні тьоті Алі, ні Ерика. Нікого.

Мама подарувала колготки та флакончик парфумів.

Поля

20.03.

От мені й стукнуло 13 років! Мій день народження! Мама та вітчим подарували мені шоколадку.

Хейди немає. Вона поїхала жити до свого батька та його другої дружини.

До мене ввечері на чай із пирогом придуть дві подруги: бабуся Тося й тьотя Мар'ям. Хоч би електрика була. Інакше сидітимемо в темряві.

Поля

26.03.

Ми з мамою в тьоті Мар'ям дивилися серіал «Фатальна спадщина». І туди прийшла чеченка двадцяти п'яти років.

Покликала мою маму. Попросила поворожити. Моя мама раніше ворожила. А тепер Руслан заборонив і вона перестала ворожити. Усім відмовляє.

Мама і їй відмовила. Дівчина стала плакати й голосити. Вона розповіла, що в неї була сестра. Вийшла заміж у сусіднє село й чекала на шостому місяці вагітності дитину. А потім сестра прийшла якось із села до міста та говорила, що дядько її чоловіка чіпляється до неї. Просила захисту. Але батьки нічого не зробили. Не повірили їй. Згодом дядько чоловіка заявив, що вона його спокусила. Після чого родичі чоловіка посадили її в машину, вагітну на восьмому місяці, і відвезли кудись. Ніхто її більше не бачив.

— Я впевнена, вони її вбили, — плакала дівчина. — Наша родина не стала з'ясовувати. А я хочу знати.

Мама все одно сказала, що на картах більше не ворожить!

— Ну зробіть хоч щось, — прохала дівчина.

— Давай фото, — сказала мама. Вона теж уже так не робить. Але вона вміє. Подивиться на фото і знає, жива людина чи мертва. Є аура чи ні.

Мама сказала, що вона завтра скаже, чи жива її сестра. Але хоч би що мама сказала, дівчина повинна це вислухати, піти і більше до нас не приходити!

Дівчина попрощалась, а ми з мамою назад до тьоті Мар'ям пішли. Мама до телевізора — серіал додивляйтесь, а я на кухню з фото. Мені завжди хотілося побачити, чи є аура в людини. Але хоч скільки я мружилась і дивилась на фото, я так нічого й не побачила. Фото

було маленьким, чорно-білим. На паспорт. На ньому була дівчина років вісімнадцяти. Я просто сказала їй, як видимій людині:

— Приснись мені і скажи, що з тобою трапилось! Обов'язково приснись мені!!!

— Що ти тут розказуєш?! — Прийшла мама, відібрала фото й за-сунула в кишеню.

27.03.

Ранок. Ох, сон привидівся. Незнайомка з фото прийшла.

Начебто я спускалася від зупинки «Нефтянка» і її зустріла. Осінь, багнука така, і вона йде назустріч. Волосся в неї довге-довге. Сама худенька, з великими очима. Дивлюсь, а волосся в неї геть брудне.

— Що трапилось з тобою? — питаю.

— У мене красиве волосся було, — каже вона. — Але люди його забруднили. Багном замазали. У калюжі мою косу намочили. А потім сказали, що волосся брудне і я сама в цьому винна. А я не винна. І вбили вони мене й мою дитину. І ніхто не заступився. Чоловік мені не повірив.

— Стривай! — кажу. — Чим тобі допомогти?

— Ти допомогла. Ти мене послухала й повірила. Спасибі.

І пішла далі, тягнучи по землі брудну мокру косу каштанового волосся.

Вечір. З'явилася дівчина, яка вчора приходила. Мама їй квапливо сунула фото. Сказала:

— Вибач. Сестра твоя мертва.

Дівчина заплакала, стала гроші давати. Мама не взяла.

— У неї каштанове волосся було? — я запитала.

Мама давай кричати:

— Іди звідси! Тут дорослі розмовляють!

А дівчина сказала:

— Так, у неї була довга коса. Майже до землі! Ми дуже пишалися, що в неї таке волосся. Востаннє в жовтні сусіди бачили, як її в машину посадили: чоловік, його дядько і брат чоловіка. Вона виривалась, не хотіла з ними їхати.

Дівчина все чекала:

— Ви не знаєте, хто вбив?

— Ми домовилися, що ви підете. Я багато років не ворожу.

Мама посувала її до дверей, а я хотіла щось іще сказати, але не сказала. Але точно я знаю, люди обмовили її сестру.

30.03.

Сильний вітер. Ураган!

Мама пішла. Прибиратиму вдома. Самій мені якось не по собі. Знов у квартирі хтозна-що: меблі стукають, кроки, і нікого...

Тьотя Мар'ям скаржилася, що бачила кішку, а потім та розчинилась у повітрі! І всі скаржаться на якесь чортовиння. Молимося — минає, а потім усе знову. Дядько Хамзат носить «Джейн» — це молитва така, щоб злі духи не жартували з людиною.

І мені Руслан написав. Я теж ношу «Джейн». Її зашили в шкіряний трикутник. Туди ж мама поклала хрестик. Це мені так зробили після сну про смерть, коли вона мене переслідувала.

Хоч би ніхто не прийшов бити наші двері! Я перечитала книжки про сузір'я.

Поля

02.04.

Снилися страшні сни. Я кричу і прокидаюсь. Знову сниться війна. Літак скинув бомбу, а я під завалами, як ті старі росіяни, в центрі міста. Каміння тисне на груди, я кричу. А вилізти не можу. Починаю помирати, повільно задихаюсь. Прокидаюсь — у мене холодний піт.

Я ходила додому до Хейди. Але мені сказали:

— Хейди немає!

Усе брешуть. Я вже стала боятися за неї. Піду до її школи. Розпитаю її однокласників: може, вони що пам'ятають або бачили? Де вона?

Мама знову не торгує, лежить удома. У мами хворе серце.

Поля

03.04.

12.30. У Хейдиній школі сказали, що вона в батька, і дали мені адресу. Я знайшла його будинок. Він живе на вулиці Бородіна. Вийшла друга дружина:

— Немає тут Хейди! Іди звідси.

Пішла знову в будинок навпроти — у квартиру, де Хейда жила в дядька з мамою та братиком. Дядько її мені відповів:

— Вона тут більше не живе!

І гримнув дверима.

Отже, я більше її ніколи не побачу? Що ж робити? Пам'ятаю, вона говорила, якісь далекі родичі її живуть в Октябрському районі, але точна адреса їхня невідома.

Якщо Ерик теж не повернеться, то це буде постріл упритул. Хейдо, повернись. Будь ласка. Повернись у моє життя.

22.00. Я захворіла. Патошка принесла таблеток, а потім покликала грати в хованки.

Вийшла надвір. Сонячно. Красиво! У дворі грали в хованки: Іслам, Казбек, Патошка, Хава та хлопчик Ільяс. Пограла з ними трохи. Хлопці вже дорослі, а все як малі. Бігають, пишцять.

Лунет сьогодні з ними не грала, і тому Патошка покликала мене. За нею впадав Іслам. Патошка на нього злилася, тому що бігає на побачення з Ільясом. Але Ільяса кохає Лунет із будинку навпроти, і тому Патошка з нею посварилась.

Хава сумовито повідомила, що в неї нікого немає. Сміх просто. Хава — найкрасивіша дівчина в нашому дворі.

Спочатку, коли я прийшла грати в хованки, народ обурився проти «російської зарази», але несподівано Іслам став за мене заступатися. Він водив, коли була моя черга, звертався до мене «сестро» і всляко догоджав Патошці. Це ж бо вона мене запросила!

Лунет злостиво визирала з балкона. Думаю, вона завтра з'явиться. І мене вже ніхто не покличе.

04.04.

До школи не ходжу. Температура. Горло болить. Страшенно тріщить голова від жару. Лежу в ліжку. Мама лається.

Патошка помирилася з Лунет і не прийшла до мене. Світ став підлішим.

Поля

07.04.

(хоча я не впевнена)

Вухо болить. Інфекція. Висока температура. Мама кричить безперестанку, і виганяє з дому, і лає, і нічого не робить, щоб мені допомогти. Я в неї «невдячна худобина» і «зараза». Саме через мене

вона не купила собі нову куртку. Адже вона витратилась, купуючи мені ліки через ангіну! А я пішла грати з Патошкою і «ще сильніше захворіла і сама винна». Ще мені докір було висловлено, що грошей я їй не приношу. Не торгую на ринку через хворобу. А я зобов'язана купувати їжу і тримати дім! «Як діти за царя» — цитую матір. Загалом, концерт на замовлення.

Сьогодні я сама сяк-так підвелася й попленталася за чотири зупинки пішки до лікарні № 9. Зайшла. Люди так здивовано споглядали, що дівчинка сама прийшла, без батьків.

Я постукала в якісь двері і сказала, що мені потрібен лікар. Мене прийняли. Подивилися горло й вуха. Спитали, чи є в мене гроші на ліки. Я сказала, що немає. Я ж не працюю зараз, не торгую на ринку, грошей ні копійки. Мене подивилися — сказали, в горлі й вухах сильне запалення і потрібно в лікарні лежати, спитали, чи маю родичів, які це оплатять. Я мовчки попленталася на вихід. Дівчина-медсестра наздогнала мене в коридорі. Сказала:

— Заховай! А то мені влетить від лікаря. Це пеніцилін! Попроси когось, нехай тобі уколи роблять!

Медсестрі років вісімнадцять, вона чеченка. Я сказала їй:

— Баркалла. (Це чеченською мовою «дякую».)

До пеніциліну потрібна ще спеціальна вода, щоб розводити. Грошей у мене немає, а мама не дає. Піду завтра на ринок — продам свої книжки. Куплю воду, щоб розводити ліки.

Усе сильно болить.

Вечір. Приходила Хейда!!! Мій найбільший друг. Вона не побоялася прийти, дізнавшись, що я хвора. Весь цей час Хейда була в гірському селі. Вчила арабську.

— Трохи й англійську знаю! — похвалилася вона.

Завтра Хейда назавжди від'їжджає. Родичі десь купили будинок її матері, їй і братиків. Далеко-далеко. Хейда прийшла до мене попрощатись. Але я зраділа дуже — навіть температура минула. Я вірю, що, якщо не здохну, ми обов'язково побачимося ще коли-небудь! Хейдо, мила, я завжди пам'ятатиму, як ми дружили. Як нас сварили, але ми мирилися на зло всім! Я вірю в удачу. Може, і в кохання колись повірю.

До зустрічі з тобою, Хейдо!

12.04.

Надвір не виходжу. Нікого не бачу. Ні друзів, ні ворогів.

Мама взялася робити уколи. Робить. Ще три й «ура»!

На бабусю Тосю вчора на вулиці напали — відібрали всі коштовні речі. Тварюки!

А мама, роблячи мені черговий укол, заявила ось що:

— Едик і Арлет — господарі кафе — знайшли тобі нареченого. Багатий чеченець! Готель свій будує. Машину має! Руслан згодний. Як закінчиш дев'ять класів, вийдеш за нього.

— Що?! — у мене навіть слів не знайшлося. — З глузду з'їхали?! Я його жодного разу в очі не бачила!

— То нічого, — мама каже. — Головне — він на тебе здалеку подивився, слово дав, що одружиться. За звичаєм. Муллу запросять. Очі в нього зелені, до речі, а сам брюнет. Ти гляди не ганьби нас — усю хатню роботу виконуй і ні в чому йому не відмовляй.

— Та припини негайно! — закричала я. — Не хочу слухати! Не вийду я!

Але мама вперто повторила, що за два роки я у квартирі їй не потрібна — у них тут «своє життя», а мене віддадуть заміж, як годиться.

— Тобі вже буде 15 років! Дев'ять класів закінчиш і підеш заміж, як усі дівчата! Без заперечень!

Не згодна я. Не згодна! Я не знаю цього чоловіка. Мені огидно й говорити про це. Що ж, мені буде 16 років, а я буду вагітна, з величезним животом, як дочка Сацити, що живе внизу на зупинці «Берьозка»?! Ото ганьба! Ганьба! Яка жажлива дурна тема знову захопила маму! Вітчим їй, чи що, підказав?

І піти мені нікуди — рідних немає. Чому дідусь загинув? Де ти, щастя?

Поля

13.04.

Виявляється, цей жарт із заміжжям — цілком так серйозно. Принаймні вітчим підказав, а мама міцно вбила собі в голову. Еге ж! Мене можна буде вигнати з квартири. Яка краса!

А коли я заявила їм, що не вийду заміж і не послухаю їхніх наказів, мама заявила ось що:

— Я тебе особисто виставлю, випхаю за двері! Тобі вже давно дітей народжувати можна, а ти комизися!

Що за дурниці? Нізащо не погоджусь. Вітчим приманює «готелем» і «машиною». На чорта мені багатства, якщо я не люблю й не знаю цієї людини? Краще я повішусь. Адже, ставши моїм чоловіком, цей невідомий мені мужчина буде зі мною xxxxx.

Нізащо!

Може, Хейда допоможе мені втекти? Але куди?

П.

17.04.

Сильний вітер за вікнами, пил.

Прийшла до мене зараз бабуся Тося й насварила. Виявляється, тьотя Аля й Ерик приїхали. Стукали мені у двері, а я їм не відчинила.

Я справді чула стукіт, але не підійшла до дверей. Нам часто грюкають у двері й вигукують лайки незнайомі люди. Вони злі через війну й ненавидять усіх, у кого російське ім'я. Намагаюся не підходити до дверей.

Але з'ясувалося, бабуся Тося залишила в нас ключ від своєї квартири й тому так кричала. Мама пішла, а я й не знала про ключ.

Зроблять мене таки в усьому винною.

Я сказала бабусі Тосі, що спала. Не почула. Насправді мені просто страшно було підійти до дверей.

Мені снився сон про креслення міжгалактичних кораблів. Хтось уві сні мені пояснював, що, якщо побудувати корабель круглої форми, він буде швидше переміщуватись у просторі на сімдесят світлових років.

П.

19.04.

Сьогодні християнський Великдень.

Мама торгувала на ринку. Я робила уроки. Увечері пішли до бабусі Тосі. Я побачила тьотю Алю й Ерика! Ми розмовляли про все. Я набралася сміливості й притягла свій поламаний магнітофон Ерикові, щоб він полагодив його.

Довідавшись про те, що мама й вітчим мають намір віддати мене заміж, тьотя Аля сказала, що це — дурниці. А Ерик обурився:

— Ви що?! Він пограється з нею й викине, як кошеня! Як можна? Їй потрібно вчитись! Закінчити інститут!

Цим Ерик відразу набув у моїх очах образу справжнього героя.

Ще я запам'ятала чудову приказку: загадуючи бажання, подумай, а раптом воно здійсниться?

20.04.

Зранку йшов дощ.

Хлопчик Іслам притяг песика. Маленького. У коробці. Куди нам песика? У нас уже котові перерізали горло. Іслам прохав маму песика сховати, але мама не погодилася. Сказала:

— Візьми його собі! У вас приватний будинок, є двір!

Іслам удав, що пішов. А ми відчинили двері невдовзі, а цуценя пищить у коробці. Не знаємо, що тепер робити.

21.04.

Були в тьоті Алі. Вона жартувала, моя мама, як завжди, з усіма спечалась, бабуся Тося сміялась. Ерик слухав то музику, то нас.

Він розібрав мій магнітофон. Сказав, ремонту таке не підлягає. Це дурниця, я сама його полагоджу. Узяла в Акбара паяльник. Знайду, де з'єднати дроти.

24.04.

Ерик їде завтра. Він прибув до Чечні ненадовго. Ми майже не спілкуємося.

Сьогодні в школі було от що: наприкінці навчального року в наш 7-й «А» прийшла дівчинка в паранджі. Вона ні з ким не стала розмовляти. Мовчки сіла за останню парту. Банда Лур'є-Левиці до неї почіплялась-почіплялась та й перестала.

У неї коричневий рюкзак із книжками й паранджа чорна. Паранджа так відстібається, що обличчя видно, а потім вона знову закривається, і видно тільки очі!

У нас у класі скромно вдягаються Кассі, Тина, Сета і я. Хустки й довгі спідниці. Інші наряджаються, і навіть деякі, з банди Лур'є-Левиці, носять міні-спідниці й фарбуються!

У паранджі вперше хтось завітав.

Поля

27.04.

Сьогодні пішли після уроків гуляти. Я, Тина й Кассі.

Ходили, вірші читали одна одній. Ідемо назад повз шкільний паркан, і я бачу — щось негарне діється на галявині. Старшокласники

та банда Лур'є-Левиці оточили нашу новеньку в паранджі. Їх десь п'ятнадцятеро, а вона одна. Півколо звужується, і от-от бійка почнеться.

Тут я зрозуміла, що я ні на чиєму боці, окрім тих, кому потрібна допомога. Не могу дивитися, як б'ють.

— Ходімо, — кажу. — Допоможемо їй!

— Що ти! Що ти! — позадкували Кассі й Тина. — Битися?! Ходімо звідси швидше, доки нас не помітили. А то надають по шиї о-го-го як!

І, пригнувшись, вони швидко задріботіли вздовж паркану до будинків. Я одна перелізла через шкільний паркан і побігла на галявину, встигнувши на ходу підібрати величезну гілляку з землі.

Новенька стояла в паранджі — видно були тільки очі. На неї з усіх боків наступали десятикласники з бандою Лур'є-Левиці.

— Ваххабістка! Ваххабістка! — кричали вони. — Покажи нам обличчя! Ми зірвемо з тебе цю ганчірку! Ти ваххабістка! Ми тобі покажемо! Ти не будеш ходити в нашій школі в паранджі!

Компанія розмахувала кулаками, а Міла з Ліндою навіть камені встигли взяти до рук. Новенька поволі задкувала, але нічого не говорила й обличчя не відкривала.

Коли я підбігла, стався затор. Народ наче отямився й покривився.

— Ти що, Жеребець, тут забула? — вийшла поперед інших Лур'є-Левиця. — Це наші розбірки! Іди звідси!

— Іди геть! Забирайся звідси, російська тварюко! — заверещали її служниці з банди.

Старшокласники мовчали.

— Вас багато, а вона одна. Це нечесно, — сказала я, розмахуючи гілкою, щоб не дати їм підійти близько до себе. Новенька опинилася за моєю спиною. Ми повільно відступали до паркану.

— Вона сама за себе відповідь! А тебе, російська гадино, ми прикопаємо в канаві, — сказав упевнено десятикласник і плюнув на мою туфлю.

Начебто я повинна була злякатись, але на мене ніби щось найшло. Ніби в голові щось вибухнуло. Я зупинилась і сказала:

— Ви можете мене вбити. Так. Але я буду битися до останнього подиху. Я не зйду з цього місця й кинуся на першого, хто зробить крок!

Махнула гілкою перед їхніми обличчями. Гілка просвітіла. Народ завагався і похитнувся.

— Вам краще вбити мене. Тому що, якщо не вб'єте, я вас покалічу. Я проткну вам очі й роздряпаю щоки. Нема чого мені втрачати! Нічого в мене в житті немає! Але я можу хоч її захистити!

— Ти чокнута! Божевільна! Ти ж навіть імені її не знаєш! — сказала Лур'є-Левиця, а потім віддала наказ своїм: — Ходімо звідси. Жеребець сказився!

Лінда кинула камінь. Але схибила.

— От нахабна російська тварюка! Щоб ти здохла! — закричали Яха й Тара, але покірно пішли за Лур'є-Левицею.

Інші пішли за ними. Старшокласники подивилися, що наші бандитки йдуть, знизали плечима і теж стали розходитися. Новенька стояла в паранджі й усе так само мовчала.

— Як тебе звати? — запитала я російською.

Вона не відповіла. Я вирішила, що вона не розуміє російської.

— Ха це ху ю? — запитала я по-чеченськи («Як тебе звати?»).

— Латифа, — відповіла дівчинка.

— Чому не втекла? Тобі не було страшно?

— На все воля Аллаха, — сказала вона.

«Ось хто божевільний», — подумала я й пояснила:

— Вони могли тебе сильно побити!

Вона повторила:

— На все воля Аллаха.

І пішла до шкільних воріт. А я залишилася стояти стовпом. Уже виходячи з воріт, дівчина обернулася і гукнула:

— Баркалла! (Дякую!)

П.

02.05.

За бабусею Тосею ганяються, мало не вбили ножем — ледве ухилилася. Через її дім. Дім знову собі забрали якісь чеченці. Їхати бабусі Тосі нікуди. Ерика й Сашку ледве розмістили в рідних. Нема де жити. Ні кімнат, ні допомоги влада не дає.

Бабуся Тося ночувала в хороших сусідів-чеченців. Вони її сховали. Не дали вбити.

Зараз вона чекає на мого вітчима Руслана. Він з'явився. Знову поїде розбиратися за бабусяю Тосю з тими, хто захопив її житло й майно. З Русланом обіцяли піти діти тьоті Мар'ям і Мансур.

Що думає тьотя Аля? Вийхала з дітьми, а свою стару маму залишила. Адже її можуть щохвилини вбити! Бабуся Тося плаче й тремтить.

Щодо того мужика, який ломився й кричав, вдалося з'ясувати: виявилось, його підіслала з маминої роботи, з кафе, жінка Хадиджа. Це її коханець.

На думку декого, всіх росіян треба вбивати, а квартири собі забирати. Хадиджа налаштувала свого коханця проти моєї мами. Мама дізналася про це від тьоті Мар'ям і тьоті Тамари. Пішла до Хадиджі й улаштувала скандал. Сказала, що Руслана до її дітей пошле. Нехай постукає у двері й полякає їх.

Чеченці Едик і Арлет, господарі кафе, мою маму підтримали і сказали, що всілякі гірські барани понаїхали і тепер усім нормальним людям життя немає.

Поля

04.05.

Бабуся Тося і Руслан возили мене до лікаря в лікарню № 9. Вуха й горло лікар подивився: запалення минає. Слава Богу!

Бабусі Тосі Руслан дозволив жити в нас. Сам ходить ночувати до друга в нижні будинки. Вона дуже боїться.

05.05.

Була в школі. Пішла вранці з Лунет, Патошкою та Хавою. Не спеціально, звісно. Просто дорога одна і школа одна. Так і пішли.

Хава встигла повідомити всіх, що тато мого тата — чеченець і тому ми з нею знову подруги. Казна-що, звичайно. Патошка — аварка, Хава — інгушка, Лунет — чеченка.

Лунет, така бридка, стала мене зачіпати. Назустріч ішов наш сусід дядько Валера. Я привіталася з ним, а інші дівчата — ні. Лунет давай висловлюватись:

— Він тобі хто? Навіщо з росіянином вітаєшся?! У тебе друг росіянин! Ха-ха!

А я відповіла:

— Це наш сусід. Із сусідами, щоб ти знала, потрібно вітатись, а не бути нечемами.

Після цього Патошка стала виправдовуватись, що вона дядька Валеру не помітила, а Хава схитрувала — вона мовчки кивнула. Лунет розлютилась.

— А твої сусіди: тьотя Мар'ям і її діти — ваххабісти! — бадьоро заявила вона.

— Що за дурниці?!

— Вони горілку не п'ють і не крадуть! Отже, ваххабісти! — продовжувала верещати Лунет дедалі сильніше.

— Ні!

— А от і так!

— Хто такі ці ваххабісти?

— Бандити! Мені мама сказала! — пищала Лунет. — Їх можна вирахувати зразу. Якщо бачиш, що людина не п'є горілку й не краде, а молиться весь час, це ваххабіст!

— А в чому небезпека?

— Вони хочуть змінити світ! Це вони придумали, щоб не було ялинки на Новий рік, а був шаріатський суд!

— А до чого тут мої сусіди?

— Ну... Вони не п'ють горілку. Це підозріло. А от мій дядько п'є. Ми — нормальні люди!

Загалом, дурниці якісь. Так мені до ладу не вдалося з'ясувати, що це за обзивання таке — ваххабісти — і що тут не так. Я залишилася при своїй думці, а інші при своїй думці.

Не викликає в мені довіри ця Лунет з її питущим дядьком.

П.

06.05.

Привіт!

Починаю новий зошит словами: *Мої вчинки та справи*

14.00. Прийшла зі школи. На мене вже чекала бабуся Тося. Обідати хотіла. Я погодувала її.

Бабуся Тося неймовірну річ провернула, виявляється. Коли востанне «загарбники» бабуся Тосю зарізати збиралися, вона туди не дарма повернулася. Вона знала, де заховані документи на дім! Знайшла їх, а «загарбники» не знайшли.

Бабуся Тося вже збиралася була тікати з важливими паперами, як з'явилися ті, хто там зараз живе, і кинулися на неї з ножем. Але не наздогнали.

І тепер бабуся Тося продала свій будинок! Іншим чеченцям. Вона в обмін на гроші віддала їм документи як хазяйка. І одні чеченці тепер виганяють інших, а баба Тося продовжує ховатись у нашій квартирі. Поки ми все це обговорювали, хтось з'явився і став у наші двері стукати. Я відчинила — думала, мама або вітчим, а там незнайомий чоловік. Бабуся Тося його побачила і побігла

повз нього на другий поверх, у квартиру своєї дочки Алі. Там сховалася.

А я залишилась сама. Сказала чоловікові:

— Я вас не знаю. Ідіть звідси!

Зачинила двері. Він галасує на весь під'їзд:

— Ти що, мене не знаєш? Я з твоєю матір'ю разом працюю!

От брехун! З мамою самі тіточки працюють — пиріжки смажать і продають у кафе. Господиня, Арлет, із ними, а дядько Едик тільки воду, масло та борошно привозить.

Що треба незнайомцеві? По-моєму, це знову жінка Хадиджа з маминого кафе когось підіслала. Вона не має дому в Грозному, тільки в гірському селі, тож вона зі своїми друзками хочуть налякати якусь російську родину, а квартиру в Грозному собі забрати.

Минуло 20 хвилин! Пишу я, значить, тебе, Щоденнику, і чую в нашому під'їзді, як сусідка тьотя Мар'ям із дядьком лається. Пішла, двері відчинила. Тьотя Мар'ям каже:

— От, пішов він!

Я:

— Хто він?

— А той, який від Хадиджі!

Чолов'яга почув, назад повернув і як закричить:

— Я вам голови відірву!

А я цього чоловіка вперше бачу!

— Що вам треба? — питаю.

— Хадиджа — хороша, Хадиджа мене прислала...

— Яка ще Хадиджа?!

— Твоя мати знає яка!

— Ви ненормальний! Не смійте нам стукати й погрожувати!

— Я вам покажу, які тепер у Чечні порядки! — закричав дядько.

— Мій вітчим Руслан із вами поговорить.

Почувши про Руслана, невідомий чолові'яга миттю вибіг із нашого під'їзду, сів у свою машину і швидко поїхав.

Точно. Це його нахабна дурепа з гір підіслала. Залякати хоче. Не вийде. Оце ж вона знала, що мама сьогодні на роботі, то й підіслала знову свого друга.

А бабуся Тося так і не відгукнулась, хоча я постукала по батареї — наш старий сигнал, коли є небезпека. Вона кинула мене саму з цим незнайомцем. Спасибі, тьотя Мар'ям проходила повз.

На тьоті Мар'ям сьогодні гарна сукня! І новий прозорий шарфик,
у тон до сукні.

Поля

07.05.

Латифа й Сета хочуть узяти в нас кошенят. Їх нещодавно народила кішка Ксюха. Кошенята чорні з білим, красиві, як покійний Мишко.

Дівчинка Арина сьогодні провела мене аж до будинку. Сама Арина живе за кілька зупинок в інший бік. Це вона просто, щоб на мене ніхто не напав.

Бабуся Тося знову прибігла. Гроші свої за проданий будинок ховає, навіть не дістає. Чому не від'їжджає? Дивно все якось.

Бабуся Тося каже, щоб я вечерю готувала.

У мене досі вуха болять і горло, але вже менше. Через проблеми хвороби здаються неважливими.

Бабуся Ніна і тьотя Варя, її дочка, торгують на базарі «Берьозка». Тим і живуть.

Поля

08.05.

Шифруюся, тому що не можна писати як є. Сьогодні б. Т. у. на. По. Р. Ш. К. М.

Приходила в гості жінка з нашого району. Весела така! Її звати Зарган. Синка має, Тіму. Розбалуваний хлопчик! Вона його любить і йому потурає.

10.05.

Мама прийшла з ринку дуже втомлена, пиріжки погано продаються. Грошей зовсім немає.

Я хотіла їй прочитати свою нову поезію, але вона пішла спати. Я написала «Морську поему»:

Море сапфірово-темне.
Скелі тиху ведуть розмову,
Що оманливий Вітер північний
Зрадив ясну Зорю вечорову.

З незбагнених висот небесних
Тут приходить до нас розуміння,

Що не відаємо ми Всесвіту,
Що не віримо в силу Творіння.

Хрест Південний стоїть у небі,
Кораблям осяває дорогу.
А на дні спрут багаторукий
В хатку стукає до восьминога.

Восьминіг засвітив ліхтарик,
У вікно позирнув ліниво
І, побачивши давнього друга,
Відчинив йому двері щасливо!

Нереїди сміються в танці,
Виграють у воді дельфіни.
А на дні, де морські палаци,
Червонясто сяють рубіни.

Бо Нептун кличе друзів усіх —
У царя глибини морської
Починається свято бучне.
І прийшли всі без думки лихої.

Позбирались водяники
Із озер і боліт далеких.
І, зіпершись на ручку ціпка,
Кашалот причвалав старенький.

З лазурово-пінним волоссям
Щебетлива русалочок згряя
Вже зібралась на свято Селени,
Білі сукні під місяцем сяють.

Аполлон вийняв славну кіфару —
Зникло горе, мов дим простий.
Діоніс підливав у бокали
Всім шипучий нектар золотий.

Заспівав дивовижний голос,
Залунали і жарти, і сміх,
І Амур із-за трону Нептуна
Розглядав хитрувато всіх.

І пускав свої гострі стріли
Він із влучного лука в серця,

Щоб тритонів співи бриніли,
Щоби щастя не знало кінця.

Афродита — дочка моря й сонця —
Всіх сліпила своєю красою.
Хто зустріне її випадково,
Той не матиме більше спокою.

Виграло колье зі смарагдів,
Сукня мінилась пурпурова.
З ворожін чарівниці-Наяди
Вона слухала кожне слово.

Так і сяє від усмішок зала,
Блискотить від алмазних букетів.
І хто знає, що він там не зайвий,
Хай з'являється теж на бенкеті!

Вирушаймо удвох, коли хочеш,
Бо і я поспішаю туди.
Світить Місяць, господар ночі.
Зірко ясна, веди нас, веди!

13 років.

Поля

13.05.

Тепер про бабусю Тосю докладніше. Тож я шифрувала, що вона в нас, але збирається тікати до Росії і їй допомагатимуть сусіди (ми і тьотя Мар'ям). Але сьогодні з'ясувалося, що бабуся Тося щось приховує, тому не їде і ховається. Щось відбувається ще, про що вона не каже.

15.05.

Сьогодні вранці мама мила мені голову. Це відбувається так: спочатку я приношу з городів воду у відрах. Там вода в старих колодязях. Чергу потрібно вистояти!

Потім ми воду гріємо. Тягнемо відра у ванну кімнату, змішуємо гарячу воду з холодною, і мама поливає мені на голову, а я милом її мию. Шампуню немає давно.

Усе так і було сьогодні, доки мама не задумалася, набрала окропу (замість теплої води) і ошпарила мені голову! Я, звичайно, завила.

Боляче! Мама не розібралася, чого це я вию, розлютилась і вдарила мене по голові бляшаним ковшем! Я ж залишилася винною!

Тепер голова в тому місці надулася. Величезна гуля під волоссям, ближче до вуха! Добре, що вона мені череп не проломилася. Невідомо, чим усе тепер скінчиться — голова болить страшенно, гуля просто величезна! Цілий день прикладаю холодне до голови в надії, що набряк спаде. Прибираю, перу мовчки, щоб знову не отримати.

Бабусі Тосі поскаржилася — вона, як побачила гулю, прошепотіла: «О Боже!», схопила свою торбу і втекла до себе на поверх. Не наважилася в нас залишитись.

Р. S. З мамою я розмовляти не буду. Вона однаково тільки лається. Кричить, що я хворіла (вуха й горло) і на мене вона витратила гроші. Хоч мені безкоштовні ліки дали в лікарні, а до цього мама відібрала, що я знайшла на ринку, і так і не купила мені годинник — навіть найдешевший. Безсовісна!

Ой, як боляче. У-у-у-у-у!

Поля

17.05.

Учора був мамин день народження. Я вперше їй нічого не подарувала. Зазвичай завжди готую подарунок, роблю його сама. На 8 березня цього року, крім солодощів, ще й листівку сама малювала.

У школі з дівчатами ми розмовляли про «Титанік». Про те, як через багато років після його загибелі плыв інший корабель і почув сигнал про допомогу. Він кинувся до найближчого крейсера, але виявилось, що з тим усе гаразд. Тоді вирішили з'ясувати, звідки йде сигнал. Хтось же кличе на допомогу? І виявилось, що той сигнал іде з давно потонулого «Титаніка». Іде сигнал, незважаючи на те що корабель глибоко під водою.

Учора ми лягли спати, і раптом хтось став нам двері бити. Вітчима знову немає. Мама і я. Я пішла, подивилась у вічко: незнайомі чоловіки. Я постукала ополоником у стіну до тьоті Мар'ям (сигнал про допомогу). Сини тьоті Мар'ям тільки почали свої двері відчиняти, а ці чолов'яги незнайомі втекли!

От скажіть, будь ласка, кому ми жити заважаємо?

Поля

20.05.

Просто жах і ганьба! У нас у школі ось що придумали. Усім дітям дати путівки, у кого в родині є хтось, хто воював проти Росії, тобто — бойовик! Приходять зі списком, і кожна дитина говорить про дядька, батька або брата. Це в список записують!

Але ж багато дітей брешуть. Просто вони хочуть поїхати на море! Аджі путівки до м. Сочі! Діти записують прізвище, ім'я й по батькові рідних, дату народження, де живуть, наче ті — бойовики, а вчителі ці списки збирають для когось.

Небезпечно, нерозумно, страшно. З нашого класу всі записались і давай на мене горлати, чого це я не записуюсь.

Але кого мені записати в бойовики, маму?! Вона мене по голові ковшем ударила. Так мама пиріжками на ринку торгує! Вітчима? Цей і з телевизором упоратися не може — не те що з якимись ворогами.

Нас тьотя Мар'ям від лиходіїв захищає, які на росіян нападають. Тьотя Мар'ям працює в котельні й сильно кульгає після давньої аварії.

Словом, хоч як дівчата з класу мене вмовляли, так я й не змогла нічого придумати. Одна з усієї школи до Сочі не поїду. І нехай.

Поля

26.05.

Усі з нашої школи влітку їдуть до Сочі. Мені прикро.

Я просила вчителів, щоб мене теж узяли, що в мене дідусь Анатолій під обстрілом у лікарні загинув. Мама хворіє, нервова така після війни. Але вчителі сказали:

— Не можна! Тільки дітям бойовиків путівки в Сочі!

Поїхав поїзд ту-ту-ту.

Побилася з Лунет. І ще їй надаю. Тому що сьогодні вона підкралась до мене і ударила, я їй відплатила. Але вона ще раз підкралась — ударила і втекла.

Учора вона вихвалялася Хаві з нашого двору, що мене відлупцює, бо я дружу з ваххабістами, а саме з дівчатами Латифою та Сетою.

По-перше, вони — мої однокласниці; по-друге, що означає слово «ваххабіст», мені досі невідомо, зате відомо, що Латифа й Сета не фарбуються, не крадуть і завжди роблять уроки! А по-третє, не собача справа Лунет, з ким я розмовляю на перерві! Нехай стежить за своїм дядьком, який п'є горілку.

Лунет, як з'ясувалося, має теорію, що якщо я розмовляю з дівчатами у великих хустках, то сама стану їхньою подобою. А от і ні! У мене навіть хрест є з православної церкви.

— Я б порадила тобі шваркнути її як слід! — заявила мені Хава. — Нехай на все життя затямить!

Я пообіцяла, що затямить.

27.05.

Склала вірш:

Над морем летіла чайка,
І бризки від хвиль миготіли
На крилах її,
Як роса.

01.06.

Уже чотири дні торгую на ринку. Зиску мало. Грошей немає. Ніяких канікул мені не світить.

Учора була жахлива гроза. Гуркотів грім, з неба наче вилилося ціле озеро, і в момент на ринку води стало по коліно! Я боюся грому та блискавок. Кажуть, це поганий знак. Грому та блискавок бояться грішні люди. Але я боюся його тому, що він нагадує мені вибухи. Я промочила ноги! А ще ж до кінця не одужала. Усе мучуся з вухами та горлом. Голова болить.

Щодо з'ясування стосунків між дівчатами з двору: усі врешті зрозуміли, що я говорю правду, і відлупцювали пліткарку і брехуху Лунет. Але не сильно. По-дружньому дали стусанів для розвитку свідомості.

Я маю план, як заробити й купити додому необхідні речі. Але торгівля поки що йде зовсім слабенько.

Поля

03.06.

На ринку мене рятують книжки. Якщо не ходити з коробкою по рядах (іноді я ходжу, розбиваючи за день ноги до крові), а стояти за столом (у нас немає свого, а чужий, вільний, рідко знаходиться), то я зазвичай читаю книжки. Я прочитала всі книжки з фізики, хімії, астрономії. Зараз читаю художні. «1001 ніч». Мені її Хава принесла.

Про бабусю Тосю і тьотю Алю нічого не чути. Вони раптом пропали зі своєю торбою.

Лунет приходила миритися. Помирилися.

07.06.

Писати немає коли. Спека! Треба торгувати. Встаю о 05.00 — зарядка. На 07.00 я вже на ринку. Додому йду о 19.30. Готую вечерю — і спати.

Я вирішила продавати сік на апараті. Ношу воду, сама заливаю. В апараті сік охолоджується, і я продаю його в стаканчиках. Збираю потихеньку гроші на свій план: купити в оселю нові речі. Мамі щодня віддаю тільки частину виторгу. Решта — секрет.

Господар апарата на ринку хороший. Це чеченець середнього віку. Йому подобається, що я ходжу в хустці та довгій спідниці. Він зве мене «Патошка» або «Фатима». А мені хочеться придумати собі якесь ім'я з арабської книжки «1001 ніч».

Пофарбувала волосся хною. Блищить. Руде. Але з-під хустки видно тільки декілька пасом.

На ринку, у ряду неподалік від мене, торгують азербайджанці. У них свої торговельні ряди. Є хлопчик Топік із татом. Топікові 15 років. Він смішний.

А мама познайомилася з дівчиною Луїзою на ринку, вона помітори продає й підробляє в кафе. Пише оповідання. Хочє бути письменницею!

У нас підросли кошенята. Їх звати Кузя, Седа, Лучик і Чипс. Навіть шкода їх віддавати. Чипса я залишу собі!

Поля

11.06.

Центральний грозненський ринок величезний! Люди як мурахи.

Крім соку, я ще торгую нитками, булавками. Жінка, яка дає їх під реалізацію, азербайджанка Аня, подарувала мені ланцюжок. Місяць із зірочкою на кулоні блищить. Мусульманський знак.

У нашому дворі з'явилась бабуса Тося. Сказала, що гроші відвезла в Росію і скоро прийдуть тьотя Аля й Ерик. У них же ще є квартира в нашому під'їзді. Але я Ерика давно не чекаю. Він став зовсім чужим.

Зате Топік запропонував зустрітись. Ох, насмішив! Самого від землі не видно.

До вечора падаю. Від втоми мені погано. Денного заробітку вистачає тільки на їжу.

Де ти, радосте? Де ти, Хейдо? Відгукнись, щастя, побудь трохи зі мною.

Поля

12.06.

Сьогодні вихідний. Мама сказала, можна відпочити раз на місяць.

Я вчора на ринку мало не знепритомніла. Спека. А я не їм. Худа.

Але вихідний від ринку означає, що потрібно вимити і прибрати всю оселю, плюс натягати води. Так що мені й тут «весело».

З півгодини тому до мене у двері постукав хлопчик Тамерлан — син Красивої Лейли, яка живе в будинку навпроти. Тамерлану 8 років — він маленький. Каже:

— Полю, тебе там кличуть, надворі. Якись хлопці — кажуть, що твої друзі. Іди.

Я відповідаю:

— Нікуди я не піду. У мене немає друзів, крім кількох дівчат із двору. Скажи цим людям, що мене немає вдома.

Не знаю, чому я сказала хлопчикові, що мене немає вдома, але це перше, що спало мені на думку. Він пішов. А я подивилась у вічко: справді якісь хлопці. Я їх уперше бачу! Дали дитині шоколадку. Щось знову просять. Тамерлан знову став стукати до мене у двері. Із сусідньої квартири вийшов Акбар. Покрутився в під'їзді й зайшов додому. Я дверей більше не відчинила.

Який жах!

Р. С. Мені снівся сон про Імрана, з яким я раніше разом навчалась у школі. Ми блукали якимось давнім містом, і з нами траплялися пригоди.

Поля

06.07.

Збираємося на ринок торгувати. Сьогодні я знов ходитиму по всіх торговельних рядах із коробкою в руках.

Я ходжу і кричу:

— Кому булавки та нитки? Купуйте!

Зрозуміла, що, коли ввечері здаю товар, мене обманюють. Упіймала на цьому одну з азербайджанок. Весь день ходила, торгувала, записувала, а потім вона порахувала мені ніби додатковий товар, якого я вранці в неї не брала. Сперечатися марно. А то взагалі не дасть товару. Азербайджанка Аня поїхала.

Грошей заробляю тільки на їжу. Ні копійки відкласти не можу. Де минулий зошит щоденника, не знаю. Я його загубила. Тому не писала так довго.

Учора я спробувала торгувати товаром Арини. Але не пішло. Повернулася до своєї картонної коробки, яку тягаю цілий день на руках.

Мама без роботи. Кафе закрилося. Мама не може знайти роботу. Іноді навіть бере милостину, якщо хтось дає заради Бога.

Думала, може, на ринку десь продають пістолети. Хотіла подивитися. Ніде не знайшла. Кажуть, тільки в магазині «Мисливець і рибалка», за Біржею.

Поля

08.07.

Незрозумілі звістки гуляють по нашому ринку. Начебто готується штурм Республіки Дагестан і знову буде війна.

10.07.

Учора вночі прочитала дивовижну книжку «Я в замку король!», про двох хлопчиків — злого і доброго. Зло перемогло, і добрий хлопчик покінчив із собою.

Нас переслідує зла доля. Померло кошеня. Воно нещодавно народилось, а я незграбно взяла його за шию і злегка придушила. Тепер я винна в його смерті. Боже мій! Як мені шкода. Як страшно! Яка я дурна й незграбна.

Топік на ринку заграє, вже одержав стусана. Торгівлі немає. Арина сумна.

Мілу, як з'ясувалося, з нашого класу видали заміж. За дядька якогось. А вона так кохала Ахмеда.

Поля

11.07.

Згадувала сьогодні родину хлопчика Вадика, який згорів у садах. Вони жили в будинку навпроти. Потім утекли з Чечні.

Їх приходили вбивати бандити з автоматами. Удень, годині о 16-й. Сусід, брат Рамзеса, постукав їм у двері, і вони відчинили йому як сусідові, а ввірвалися бандити. Сказали, що заріжуть. А якщо вони самі віддадуть гроші й золото, тоді розстріляють — зглянутьса.

А вдома були бабуся Аксінья, і ще дівчина, і дядько Ігор. Дядькові Ігорю 25 років. Він сказав: «Добре, зараз дістану гроші» — і поліз

у диван. Бандити йому дозволили. А він витяг звідти бойову гранату. І заявив, що зараз вони всі разом підірвуться.

Бандити дуже здивувались: вони думали, що прийшли в російську родину, ті злякаються і благатимуть змилюватись.

Бабуся Аксінья, щоправда, злякалась і стрибнула з балкона другого поверху — ногу зламала. А дядько Ігор вивів попід руки бандитів зі своєї квартири та сів із ними в машину. Граната могла вибухнути, а у дворі багато дітей. Бандити на своїй машині возили дядька Ігоря біля пустиря, а він руку не міг розтулити. І довелося бандитам жартувати! Веселити його! Дві години по тому він зміг розтулити руку й кинути гранату.

Потім бандити-чеченці привезли Ігоря додому і сказали, що вони дуже поважають його за хоробрість, убивати родину не стануть і тепер прийдуть захищати, якщо хтось інший нападе. Шляхетний учинок!

Бабусю Аксінью сусіди відвезли в лікарню. Наклали гіпс. Допомогла сусідка з нашого під'їзду, тьотя Тамара.

Після цього випадку російська родина швидко виїхала.

Поля

12.07.

Вітчим у селі. Там у нього стара мати. Він їй допомагає по господарству. Його мама у двадцять шість років залишилася вдовою. Чоловік потонув. Щоб дітей не забрали (як тут прийнято за чеченським законом), вона заміж ніколи більше не вийшла та ні з ким не зустрічалась. Адже якби стала зустрічатись, люди б сказали, що вона погана жінка, і рідня чоловіка відібрала б дітей назавжди.

15.07.

Учора гостювала в тьоті Алі. Ерик закінчив школу. До Чечні не поривається. Має постійну дівчину, з якою він разом живе. Вони кохають одне одного.

Я ж нічому не вірю в цьому житті. Адже загадала на Новий рік «радіти» — думала, що зрадію, коли він помітить мене. Але тепер інша називає його «коханий»!

Мені не прикро. Мені боляче. Він так і не помітив мене, мого почуття. А подобався мені більше за всіх!

Тьотя Аля хвалиться синовими романами.

Переходжу до новин дня. Сьогодні в м. Гудермес був бій. Кажуть, напали ваххабісти. Це такі люди-бойовики, але не звичайні чеченці.

А чеченці й араби. Війна! По-моєму, і в Грозному скоро щось затівається.

На ринку бачила жінку в паранджі. Чеченки й росіяни підходили до неї — торкалися тканини, питали, чому так одяглася. Жінка відповіла, що вона дружина араба, живе дуже багато. Купила продукти й пішла.

25.07.

Уночі стріляли. Я майже не спала. Булавки та нитки ніхто не купує.

Був днями замах на президента Чечні, Масхадова.

Стрілянина.

Митиму посуд.

Маму водила в поліклініку. Їй вирвали зуб.

03.08.

Працюю. Ноги в мозолях, руки втомлюються. Сварюся з Ариною.

Хлопець із ринку, Саундин, дуже хороший, добрий, сьогодні навжди виїхав. Азербайджанців стали на ринку утискати місцеві крамарі. Саундин подарував мені на згадку годинник. Це пам'ять про нього. Мало не плачу.

22.08.

Учора я купила магнітофон «Технікс». Мені допоміг вибрати Акбар, син тьоті Мар'ям. Акбар скромний, завжди говорить тільки про справу і відразу йде. Але в поході по магнітофон у нас усе-таки трапилися пригоди. Ми загубились. Потім купили магнітофон, а він не працював. Довелося міняти.

А бабуса Тося і тьотя Аля втекли з Чечні. Виявилося, вони обхирували дві чеченські родини. Принаймні так ці родини розповідають! Що росіяни взяли в них гроші, а документи віддали частинами. Частину документів в одну родину, частину в другу. Ось чого вони тут ошивалися. Надурили чеченців. У всіх чеченці квартири забирають, а ці самі виявилися хитрунами. Між чеченськими родинами тепер війна за цей дім.

29.08.

Не ходили на ринок.

Багато що змінилось, але писати про це не можу. Тільки шифром.

Сьогодні в мамі знову зустріч із лікарем. Ми звемо його Лялечка, як героя книжки «Жарт Мецената». Він витончений. Займається

йогою, голодує. Чеченець. Мама в нього зуби лікує. Ми обмінюємося книжками про медитації та буддизм. Його адресу дав нам тато Хави, Султан. Це його друг.

Економіка змінилася. Щось неймовірне з грішми. Долар різко підскочив. У нас, щоправда, ніколи жодного долара не було. Але люди кажуть, що все тепер подорожчає. Як жити?

Хава йде з нашої школи, а Патошка й Ася їдуть жити в Дагестан. Я в школу ходитиму зовсім сама.

Під ногами пищить кошеня Чипс і муркоче.

Поля

02.09.

Була в школі. Побилася з Яхою.

Дівчата Сета, Тина, Заїра й Латифа мені зраділи. Сета й Латифа взяли в нас кошенят, які вижили.

09.09.

Образилася на маму. Плакала. Вона дуже жорстка і зла людина. Як я цього раніше не помічала? Коли налагоджується життя — є їжа, вона буває веселою, хорошою. Але щойно труднощі, всю злість зриває на мені. Сьогодні вона сказала мені, що я — брехуха. Вона корпалася в моїх речах і знайшла дрібні гроші.

— Це гроші! Ти їх ховаєш!

А я їх їй на новорічний подарунок збирала. Уже заздалегідь готуюся: купила хустку й заколку для неї. Хотіла ще купити коробку цукерок.

Я стала плакати, тому що дуже прикро. Вона ж сказала мені, що це нерозумно — плакати.

У школі поки що більше ні з ким не билася. Арина виявилася бридкою — розповіла про те, як я торгую з коробкою в руках, банді Лур'є-Левиці. Навіть зобразила, як я ходжу і кричу: «Гребінці! Ножиці!» Народ ірже. Але мені начхати.

П.

10.09.

Прийшла зі школи.

Дівчата деякі з класу засватані. Мене питають:

— А ти заміж не вийшла? Чи тебе ніхто не бере через маму-росіянку?

Мало не посварилася через це з Тиною та Зулею.

А Мага, негідник, підкрався і стягнув з моєї голови хустку. Я в нього відібрала хустку й надавала нею прямо йому по пиці. Він поліз битись, обзиваючись «російська свиня», а я його відіпхнула й послала до біса. Але мені й крити нема чим. Він — свій, я — чужа. Він усіх у класі зібрав і кричить: «Поліна — росіянка. Ганьба! Ганьба!», і всі за нього. І всі згодні. Навіть Сета, Латифа й Тина. А Кассі й зовсім сховалася!

Мага пообзивався-пообзивався, а тоді взяв і поставив свої ноги в брудному взутті прямо на мою парту. Тоді я взяла книжку з літератури й добряче постукала йому по голові. Після цього він ноги прибрав і давай кричати:

— Ти заміжня?

Яка тварюка! Я його послала. Після чого Мага став мені погрожувати і сказав дослівно таке: «Мій брат служить у військовій частині, от я йому скажу, і він тебе впіймає!» Горлав усьому класу.

З усіх за мене заступилася тільки Зуля. Дівчинка, яка відстає в розвитку і гладенька (з неї всі глузують і її ненавидять). Вона теж узяла до рук книжку й дала йому по фізіономії. Але Мага не заспокоївся і продовжив кричати матірні лайки на мою адресу.

Якось непомітно пройшли уроки.

Красива Лейла, яка живе в будинку навпроти, дала касету з піснями.

Її син Тамерлан часто приходить до нас. Я розповідаю йому казки. Він їх любить. Завжди уважно слухає.

Добре, коли можна комусь повірити в цьому житті, але люди на це не здатні. Не варто вимагати.

На руках у мене з'явилися червоні плями, як у 1995 році. Давненько не було. Може, щось розпорошують над Чечнею? Щось у воді?

Поля

16.09.

Сьогодні Мага знову ліз. Обзивався. Я сказала йому, що, без жартів, піду, постукаю у величезні ворота його будинку-палацу, де живе він, його батько, мама та багато його сестер. Попрошу зустрітись з батьком і про все йому розповім. Мага витріщив очі й принишк.

Додому після уроків ішла з Латифою, Тиною, Кассі, Сетою, Зулею та Заїрою. Латифа відкрила обличчя і вже не носить паранджу, просто має велику хустку. Дорога довга. Ми придумували, який у нас буде дім, коли ми виростемо. Кожна повинна була в дрібних деталях змалювати все.

Латифа, Сета й Тина хотіли скромні будинки, маленькі. А біля будиночка — город, щоб вирощувати капусту й картоплю. Не голодувати. Кассі вирішила, що їй потрібен будинок на колесах, щоб будь-якої миті поїхати. Зуля, хоч як думала, так нічого не придумала. «Аби тільки бути здоровою!» — сказала вона.

А я і Заїра, яка мріє стати славетною співачкою, просто-таки пишались одна перед одною.

— Я матиму великий будинок і машину! — сказала Заїра, яка живе зі старими батьками в крихітній халупі.

— А в мене буде двоповерховий будинок із басейном та мармуровими сходами! — не відстала і я.

— І красивий садівник! — казала Заїра. — Я бачила таке в кіно!

— Подумаєш, садівник. І шофер! І кухар! І масажист!

Словом, мій придуманий будинок виявився значно крутішим.

Потім ми їли горіхи під великим деревом і Заїру понесло розповідати, як вона буде кохатися зі своїм чоловіком. Майбутнім.

— Я тут книжку знайшла з картинками! Я вас навчу, як треба правильно цілуватися!

І пішло-поїхало. Усі очі повирячували. А Заїра:

— У хлопця треба брати нижню губу, а він має брати верхню!

Латифа й Сета з криками:

— Фу! Харам! Тебе шайтан спокушає! — затулили вуха.

Тина вчинила за їхнім прикладом. Зуля засміялася, Кассі підсунулася ближче, а я думала, як усе це запишу, і намагалася ні слова не пропустити.

— Я хочу кохатися з Хасиком-забіякою! — зненацька випалила Заїра. — Тільки потрібно берегтися. Зрозуміло?

Може, вона чекала, що ми щось відповімо, але ми всі оніміли: це ж треба *отаке* морознути!

Заїра ще півгодини розповідала про свої фантазії, що і як у неї з Хасиком-забіякою буде, але потім я її все ж таки перебила.

— Звичайно, ми нікому не розповімо про тебе, — пообіцяла я. — Але коли всій нашій школі розповість про це сам Хасик-забіяка, ото буде ганьба!

— А мені начхати! — хоробро відповіла Заїра. — Я його кохаю. Загалом, любий Щоденнику, я сьогодні багато від неї дізналася про секс. У нашій родині про таке ніхто не говорить.

Поля

17.09.

Я починаю новий зошит № 6. Мої пригоди не в Країні див. Нехай будеш ти щасливішим за попередні!

Заїра + Зуля + Сета + Кассі + Арина + Тина + я = Друзі.

Уранці першими до нашого класу на третьому поверсі прийшли: Кассі, Сета й Арина. Я саме підіймалася сходами слідом за ними. Тепер, коли я ходжу сама, без дворових дівчат-сусідок, то ніколи не спізнююсь.

Ось що постало перед нашими очима. На столі стояла пляшка з-під горілки, поряд лежала пробка від неї, помідори, крихти від хліба, цибулина (яку хтось погриз) і виноград. Словом, повний безлад!

Парти були перевернуті, смітник на підлозі, а на шкільній дошці написано: «Лур'є-Левиця, Лінда, Німа й Тара — повії і тварюки! Я вас ще трахну. Стережіться! 11-й клас». Ну й ще багато чого такого написано. Плюс картинки дуже паскудні. Це все про нашу круту банду дівчисьок, які після уроків залишалися із хлопцями з 11-го класу.

Більшість народу в нашому 8-му «А» стали на бік банди й пообіцяли 11-му класу розбірки. А ми з Кассі вирішили все додати й відняти й подивитись на результат. І ось що вийшло.

По-перше, сьогодні вранці Лур'є-Левиця, Тара, Німа й Лінда з'явилися прямо на перший урок (!), а не в середині дня. Усі були з опухлими обличчями. Швидко прибрали всі недоїдки та пляшку. І мовчки стерли всі непристойності зі шкільної дошки. По-друге, який дурень стане приносити горілку й закуску, сам їстиме все це в нашому класі, потім розкидатиме шкоринки й писатиме імена дівчат?! По-третє, дещо можу довести саме я. Учора, хоча Лур'є-Левиця та її компанія клянеться й стверджує, що ні з ким не залишалися після уроків, я їх бачила особисто!

Ми з дівчатами збирали горіхи в шкільному дворі, а потім ходили на базар — купили насіння. Додому не хотілось, і ми грілися на сонечку. А коли години дві по тому йшли повз шкільний двір, далеко на лавці, серед дерев, я бачила Лур'є-Левицю, Німу, Тару й Лінду з якимись хлопцями.

Я не можу стверджувати, що хлопці ті були з 11-го класу. Відстань величезна — не роздивишся. Але я можу стверджувати, що уроки в школі дві години як закінчились, а наші бандитки не йшли додому!

Оце три факти. А факт є факт — тут уже нічого не поробиш. Особисто моя думка така: учора Лур'є-Левиця, Тара, Німа й Лінда з невідомими мені хлопцями (з 11-го класу), після того як інші школярі розійшлися по домівках, повернулися до нашого класу. Поїли. Випили. А коли хлопці стали до них чіплятися, дівчата втекли! Ті розлютились і, щоб їх знеславити, написали непристойності на шкільній дошці. Але оскільки я не Шерлок Холмс, це лише мої припущення.

Поля

18.09.

Я на ринку. Торгівля не йде зовсім. Але я купила собі стаканчик морозива.

І ще: вчора Мага написав на шкільній стіні: Мага + Поліна = Love.
От зараза!

20.09.

У мами болить апендицит. Доведеться, мабуть, вести її в лікарню. Вона боїться. Думає, що поголодує і мине.

Арина сьогодні в школу не з'явилась, і я сиділа на її місці. Бо мій стілець пропав. Побилася з хлопцем із класу. Його звали Сулім. Він мене смикнув щосили за заколку, ну ми з Зулею за ним. А він мені руку викрутив і знов тікати. Я його наздогнала і стусанів надавала. Після цього Сулім пообіцяв мене зарізати зі старшим братом. Аліхан, Кассі й Зуля кинулися, його скрутили і змусили просити пробачення. Сказали, що пустять його собакам на корм, якщо він мене ще хоч пальцем зачепить.

Аліхан їде від нас до Москви — столиці Росії. Його батьки не хочуть жити в Чечні — кажуть, тут бардак.

Маги сьогодні не було.

П.

21.09.

У школі не була. На ринку торгувала, ходила з коробкою товару. Спочатку торгівлі не було, а потім пішла. Бачила Арину. Вона теж торгувала.

Завтра встану раніше, зайду до Заїри. Разом підемо до школи. Сусід Рамзес учора сказав, що ми — красуні. А моя мама нам сказала, щоб ми йому не вірили. Цей хлопець уже прославився в нашому дворі тим, що ввіймав дівчинку з четвертого поверху, дочку тьоті Федоти, і стягнув з неї труси. Дочку тьоті Федоти звати Ліка. Має 15 років. Це наші сусіди-росіяни. Ліці вдалося втекти. Вони тепер із Грозного виїхали. Бояться тут жити.

А на мою думку, Рамзесові треба було набити пику, а ніяк не мовчати або тікати.

Поля

22.09.

Із цієї школи дурної треба йти, поки не пізно! Ні уроків, ні вчителів! Нічого.

Я переконалася, що з Заїрою краще не дружити. Вона поводить-ся зухвало: сестру, яка старша за неї на двадцять років, називає «сука, блядь, сволота», посилає її куди схоче.

Зі старою матір'ю лається — страшно слухати. Моя мама ще говорить, що я, трапляється, погано поводжуся! Подивилася б вона на Заїру і її стареньких батьків-чеченців, що вони терплять!

Через Хасика-забіяку Заїра зовсім з глузду з'їхала. Дуріє! Ми з Тиною просто чудуємося через її дурниці.

У мами знову болить правий бік. Апендицит. Піду-но я робити вправи з йоги.

П.

Ми з мамою торгували. Купили їжі. Грошей завжди вистачає на один раз — поїсти макаронів або рису.

У школі билася. Мені «забили стрілку» за школою. Тина, худенька маленька дівчинка-чеченка, прийшла і стала поруч зі мною, хоча я її не кликала. Ми билися разом проти старшокласників, які загрожували мене прибити за «погане російське ім'я». Словом, ми вдвох їх теж нічогенько відколошматили. Недарма я вчила Тину стійок карате зі своєї книжки!

28.09.

Сьогодні після уроків я з дівчатами бісилася в Заїри вдома. Я показувала їм елементи йоги, говорила про те, що всі люди повинні

жити в мирі і що всі релігії хороші: і християнство, і мусульманство, і юдаїзм, і вчення буддизм!

Тина вчилася фехтувати палицею, Заїра співала нам пісні. Ви-
являється, старша сестра Заїри хвора душевно.

Зараз у нас у гостях тьотя Мар'ям і тьотя Золіна, дружина дядька Сулеймана. Ми чекаємо ще в гості Красиву Лейлу з синочком Тамерланом. Будемо пити чай і розповідати історії з книжок.

Мій вітчим дуже пишається, що чеченець, а знає і Коран, і Біблію!

У школі вчитель Султан Магомедович, за шкiрку схопивши, вигнав із класу Тару. Вона обзивалася на нього й поводитися зухвало. Не знаю, хто що відчув, а я відчула вдячність. Молодець чоловік! Не став рабом хамства!

П.

03.10.

Діти зовсім не розвиваються. Кожен сам собою. Коли я була зовсім маленькою, були клуби, і там дітей учили малювати, танцювати. Тепер такого нічого немає.

Мамі купила на Новий рік дешеві парфуми на ринку. Це сюрприз.

Бабуся Тося знову з'явилася. Каже, що гроші її родина поділила неправильно і її прогнали. Але ми тут до чого? Дали їй бутерброд із чаєм.

П.

04.10.

Мені наснився доктор Фауст. З ним був його друг. Він відрекомендувався:

— Шульц-Вітер.

У великій кімнаті, з безліччю книжкових полиць і мап, вони показали мені макети космічних станцій та кораблів. Шульц-Вітер показав свої нариси.

— Сучасна техніка людей нікуди не годиться, — сказав він. — Люди сильно відстають у розвитку.

На кресленнях Шульца-Вітра були надшвидкі космічні кораблі. Один із них мав форму ската і хвіст!

— Він «розрізає» собою будь-який простір, — пояснили мені. — А те, про що ти подумала «хвіст», це багатофункціональний відсік з особливим обертанням.

Прокинулась і відразу з пам'яті зарисувала все, що запам'ятала.

Поля

06.10.

Усюди бандити зі зброєю захоплюють квартири, вбивають один одного і просто жителів. Усі дуже бояться. Ніхто нікуди не лізе, не заступається.

Нещодавно мама й тьотя Мар'ям говорили, що когось катували на третьому поверсі в нашому будинку. Чоловіка. Він кричав від болю. Але ніхто не боронив. Я цього не чула, слава Богу! А то б усі нігті собі обгризла. Гризу нігті, коли страшно. Погана звичка.

А вчора я сама бачила, як один бандит серед білого дня поліз по нашій віконній ґратці, зачепився руками за балкон тьоті Алі, а звідти на третій поверх.

Раніше на третьому поверсі жили люди, що отруїли нашу собаку Чапу, тепер якісь бандити. Я вдома була! Уяви, жах який: сиджу, а чолов'яга ноги на наше вікно спокійно ставить! У нього був автомат. Я налякалася, думала — він убивати йде когось. Але обійшлося.

Слухаю пісню про Попелюшку. Малюю Попелюшку і Принца. Вони такі красиві.

П.

07.10.

Мага яких тільки капостей сьогодні не робив! І обзивався, і плював, і погрожував убити прямо в класі — за те, що я йому не підкоряюсь і не «його рабиня». Я з ним посварилась, і з Заїрою, і з Сетою.

Дівчатам дісталось тому, що вони не підтримали мене: я вирішила сходити до великого красивого будинку, де живе батько Маги. Якщо батько довідається про поведінку сина, він може поговорити з ним і привести його до тьми — я так гадаю. Але Заїра й Сета злякались іти зі мною й відмовились. Сама я теж не наважилася постукати в п'ятиметрові ворота особняка. Хто його зна, що за люди батьки Маги?

Поля

10.10.

На ринку я і мама лаялися. Нас вигнали з вільного стола! У нас нема «свого місця» на ринку. Ходимо, шукаємо, де порожній стіл. Але звідти можуть прогнати.

14.10.

Учителька в школі чіпляється, кричить. Ненавидить усіх із російським прізвиськом. Що робити? Я втомилася від ненависті.

Мага на уроці рідної, чеченської мови відколов таку штуку. Крикнув:

— Поліно!

Я озирнулась, і він мене сфотографував. Ти б бачив, Щоденнику, як усі побілили від заздрості. Навіть Заїра.

15.10.

Мага не давав проходу. Співав пісні на уроці, кричав, що я найкрасивіша, і врешті його вигнали за двері.

Але на наступному уроці «піснеспіви» тривали.

Сета й Тина з'ясували в Хасика-забіяки, де працює батько Маги, але Хасик-забіяка кращого друга не зрадив і нічого не сказав.

Зате ось що я довідалася про Магу: він народився в рік Щура, 1984-й. За знаком зодіаку — вогняна стихія.

У Маги багато сестер. Він у родині єдиний хлопчик. Сестри вчать-ся в нашій школі.

Латифа й Арина ходили до них у старші класи, сказали:

— Мага зовсім знахабнів! Не дає проходу Поліні!

На що сестри Маги відповіли:

— Жеребцовій?! Так ми вже про неї все знаємо. І в якій кофтині в школу прийшла, і яку оцінку одержала! Він нам удома всім набрид! Але зробити нічого не можемо.

А потім давай сміятись:

— Закохався, ха-ха-ха!

Так що вся сімейка в курсі! Його тато, коли що, не сильно здивується, побачивши мене на порозі.

З одинадцятикласниками погано — знов чіпляються. Щастить мені на дурнів. Мене захищає хороший учитель-чеченець Султан Магомедович.

Поля

20.10.

Мені наснився дивний сон про Летючого Голландця — великий вітрильний корабель, який перевозить душі померлих людей на Місяць. Я бачила: серед них були мої бабусі, і дід Анатолій, і чомусь мила тьотя Мар'ям, моя жива сусідка. Корабель був величезним, дерев'яним. Він летів у повітрі над будинками! А потім полетів до Місяця. Мені сказали, що душі спочатку бувають на Землі, а невдовзі з'являється рейс на Місяць. Як це прекрасно — летіти на такому кораблі! Я стояла й махала їм услід.

Поліна

22.10.

Уранці я пішла до тьоті Фатими, яка живе в середньому під'їзді. Ми домовилися, що я буду брати з собою до школи її дочку. Вона пішла в перший клас. Але тьотя Фатима, побачивши мене, зробила великі очі й сказала:

— Мені сказали, ти до школи не підеш.

Навіть не запідозривши нічого, я пішла до школи в гордй самоті. Прийшовши туди, відразу побилась. На мене напали хлопці й стали бити, примовляючи, як вони всіх росіян ненавидять, а в мене російське прізвище. Напали вчотирьох: Хасик-забіяка, Гайрбек, Сулім і Абдула. Усі з нашого класу.

Хасик-забіяка порвав мені ланцюжок на шиї, а Сулім розірвав рукав сукні. Мені насилу вдалося відбитись: Абдулі я влучила куди слід, а Гайрбекові дала в ніс кулаком — він побілів і відбіг. Хасика-забіяку трохи подряпала. А от до Суліма в мене тепер боржок: він, гад, зовсім безкарно мене побив.

Після цього почалися уроки.

Деякі дівчата на заняття не ходять: може, заміж вийшли. Тара сьогодні чіплялася — відбирала в мене книжку, — їхня банда і далі нахабніе. Я нічого їй не віддала і сказала, що не боюся й готова з нею зустрітись за школою. Вона швидко відчепилася.

Моїх нікого немає — одна Кассі, і та тремтить, як миша. Чергувала зі мною в класі сьогодні. Ми ходили з нею в підвал і там попісяли — річ у тому, що в школі туалети давно не працюють і смердять. А надвір сходити ми побоялися.

Мага щось бурмотів увесь день у школі, але це — абищо порівняно з ранковою бійкою. Синці ще не скоро зійдуть.

Після школи я пішла до тьоті Мар'ям. Вона, довідавшись, як уранці я заходила по дитя Фатими, відразу додумалась:

— Це Лунет усе підлаштувала! Вона зайшла до них уранці й забрала дівчинку. Сказала, що ти не підеш до школи.

Сиджу тепер і думаю, з яким задоволенням наб'ю Лунет пику.

Поля

25.10.

Електрики немає. Пишу, поки не темно, щоб розрізнити літери.

На мою думку, Мага не має ніяких принципів. Він живе, точніше, існує в бурхливому потоці подій. Його несе то в один бік, то в інший. Сьогодні його занесло дуже сильно і ще, певно, головою вдарило. Він зранку поведився нормально, а потім почав палити на уроці. Коли йому заборонили палити, він гриз і плював сірники на підлогу, а на довершення встав зі свого місця, підійшов і мене обійняв. Я не розгубилась і давай його лупцювати зошитом по нахабній пиці.

Ні вмовляння вчителя, ні лайки інших, ні удари зошитом Магу не вгамували, і він весь урок простояв за моїм стільцем. Періодично ліз обійматись і підвивав (викликаючи сміх навіть у тих, хто намагався його відтягти):

— Поліно, як я кохаю тебе! Що мені робити? Мені погано!

Причому все це він робив із фізіономією справжнього страждальця.

Щойно урок закінчився, я побігла додому. Біля воріт мені зустрілись одинадцятикласники. Один із них вигукнув:

— Агов, Кассі, привіт тобі від Рустама!

На що я відповіла:

— Дурню! Я не Кассі, я — Фатима!

— Ну, привіт, Фатимо, — уже менш упевнено продовжив сімнадцятилітній здоровань. — Ти ж Рустама знаєш?

— Не знаю я ніякого Рустама! — сказала я.

Що їм від мене треба?!

Із Заїрою не знаю, як посваритись. Ото влипла! Вона лізе в дружбу. Тина по страшному секрету розповіла, що Заїра якось завела її до себе додому і змусила поцілуватися язиками. На біса мені така «подруга»?

Вчитиму чеченську мову — інакше тут не вижити.

Поля

27.10.

Що сьогодні діялось! Я, Кассі й Сета грали в піжмурки за школою. До нас чіплялися хлопці — ми їх відганяли. А потім щось зовсім неймовірне почалось: у нас у класі є новенький хлопець-чеченець. Він від нас на дві голови вищий. Здоровий, як слон, і жирний, як свинтус. Очі риб'ячі. Голосок смішний, як у миші. Двічі залишався на другий рік. Усі дружно стали звати його «Кабан», що його анітрохи не образило, а навпаки, потішило. Видно, його й раніше так звали, в інших школах.

Сьогодні він підійшов до мене й ударив. Мовчки! Я ледве на ногах устояла — така він туша. Кажу:

— Ти чого б'єшся?

Кабан став щось пищати тонким дитячим голоском і ще раз мене вдарив. Я йому теж врзала і сказала:

— Поговорю з директором. Треба тебе зі школи гнати!

Після цього він витріщив очі й раптом сказав:

— Вибач.

Але хвилин за десять забув про те, що вибачився, і знову поліз.

Я не можу навчатися, слухати уроки! Жах! Інші хлопці, побачивши Кабана та його дії, теж стали до мене чіплятись. Абдула плюнув на мене: правда, він хотів влучити в Заїру, але влучив мені на черевки. Я за ним погналась. Худенький Абдула прошмигнув у туалет (туалети в нас не працюють), але не встиг зачинити за собою двері. Залишившись без друзів, сам на сам зі мною і старим поламаним унітазом, він сповнився докорів сумління і, заплакавши, став клястись Аллахом, що більше не заподіє мені зла. Я навіть бити його не стала, відпустила.

Ми так і пішли разом із туалету. Ідемо назад і бачимо, як Мага й Хасик-забіяка сміються-веселяться і Кабан регоче з ними. Мага мене побачив і як закричить:

— Я кохаю тебе!!!

Ага. А я у відповідь:

— Дуже приємно.

Він:

— Скажи, що я маю зробити?

Я:

— А ти доведи, що мене кохаєш!

Усі як завиють зі сміху: їм на думку різні непристойності спали — згідно з вихованням.

Коли я вже після уроків додому йшла, Мага мене чатував біля воріт:

— Якщо я тобі квіти носитиму, ти ж їх не візьмеш?

— Потрібні мені твої квіти! — відповіла я.

— Треба було за Поліну побитися з Кабаном, — сказала Заїра, яка саме повз проходила.

Але Мага не побився. Кабан більший за нього втричі. А за мене разів у десять.

Заїра ув'язалася за мною і, всю дорогу потираючи руки, шепотіла:

— Він кохає тебе. Я знаю! Я дивилася дорослі фільми! Вам потрібно спати в одному ліжку!

Ото чокнута кретинка!

29.10.

З усіма дружу, тобто намагаюся не сваритись. Мага мовчить. Сулім сьогодні ліз до мене, обзивався найбруднішим матом. Мазі сказали:

— Іди, захисти Поліну!

А він не пішов. Я й Сета самі відповіли нахабі. Мага ж потім цілий день чіплявся до Суліма й підлаштовував йому всілякі розбірки. Мага дуже розумний: усьому свій час, і він це знає. Не ведеться на провокації і мстить, коли пристрасті вщухнуть.

Звичайно, тепер усі лізуть до мене — з надією, що він кине мене захищати і буде вистава, але ні. Зате потім Мага їх дістає цілий день, і начебто це ніяк не пов'язане зі мною, однак саме цим людям і влітає.

Я й уявити собі не могла, що Ворог із великої літери стане схожим на друга. Наша дружба крихка, як перший лід. Треба почекати — нехай мороз зміцніє. Я хочу, щоб він став моїм другом.

Світла немає, лише свічка освітлює мою оселю.

Поля

01.11.

Учора купила колоду карт і всім у класі ворожила. Народ верещав від захвату — усе в усіх збіглося.

Мага до школи не прийшов, кажуть, знову зламав у бійці руку.

А Кассі піддивилася, що в моєму зошиті записаний його день народження, і раділа. Кричала:

— А я знаю секрет!!!

Здала контрольну роботу. Усі думки про Магу. Швидше б він повернувся та тільки б не обзивався.

02.11.

Із Заїрою Тина, я, Сета, Латифа й Арина посварились. Я сказала, що якщо Заїра продовжить свої старі «фантазії про хлопців», нашій дружбі кінець! А її «накрило» саме.

З Магою, кажуть, трапився нещасний випадок: наче він з одинадятикласниками побився і вони його спустили зі сходів. І начебто через мене. Його в школі не було й сьогодні. Хасик-забіяка всіх налякав, повідомивши, що Мага в лікарні.

Тара і Яха, служниці Лур'є-Левиці, весь час намагаються відродити старі причіпки і принижувати мене. Учора обидві отримали мою торбою по рильцю.

Сама Лур'є-Левиця сидить і журнали для дорослих читає, ліниво віддаючи накази своїм служницям.

10.11.

Світла, як завжди, немає. Мама горлає — істерить. У неї мов демон уселився. Знову нервовий зрив. Мій вітчим кудись зник. Тепер вона то виганяє мене з дому, то погрожує бити, коли я засну.

Я мамі нічого не відповідаю, тому що, коли в неї істерика, вона нічого не розуміє. Щось у цей момент пояснювати марно. Я намагаюся не говорити з нею, заварюю чай із м'ятою. Вона така зла в істериці, проклинає всіх і все, бажає смерті! Це після війни з'явилося в ній.

Хочу повідомити, що торгую на ринку пакетами: сама їх купила оптом, тепер продаю вроздріб. Якщо продати штук десять, можна купити макаронів і сиру. Вистачає поїсти на два рази, і мама втішається, коли поїсть.

П.

16.11.

Сьогодні прийшов Мага. Це правда — він побився через мене із хлопцями з 11-го класу. Вони погрожували зробити зі мною всіляку гидоту, а Мага почув. У Маги зламана п'ять.

Він прийшов зі своїм другом Хасиком-забіякою в школу. Усі відразу до мене полізли, мовляв, що я відчуваю — він же за мене бився. Захитав! Питали, а самі злостились. Адже ще ні за кого так ніхто не бився!

Мага приніс у пакеті пряників. Говорить зі мною чемно, спокійно й тихо. Кудись зникла його брутальність і нахабність. Дав пряники, а я відкинула їх назад.

На всіх уроках Мага смішив у класі народ і робив із себе блазня. На уроці вайнахської етики нам пояснювали умовні знаки вайнахів (інгушів і чеченців). Наприклад, якщо хлопець моргає тобі очима, то він тебе кохає і буде залищитися тільки до тебе.

Щойно Мага почув слова вчителя, весь клас став залищатися реготом, бо Мага волав:

— Поліно! Поліно!

І як тільки я поверталася до нього, він моргав мені обома очима. Я йому сказала, що він божевільний. Але було дуже весело.

17.11.

Уроків сьогодні не було, і ми дарма чекали вчителів до 11.00.

Помирилась із Заїрою. Я намагаюся привчити її до книжок і йоги.

Ще я подумала, що люблю Магу. Дуже люблю. За те, що він не злякався і побився. Усі дівчата його покохали й не соромлячись зізнаються йому у своїх почуттях — одна я мовчу. Хоча він мені страх як подобається. Але знову сьогодні довелося дати ляпаса: підкрався, обійняв і хотів поцілувати! Я просто хочу з ним дружити, але він цього якраз не розуміє. А дівчатам доведеться оголосити війну: і друзям, і ворогам. У любові пощади немає.

Коли ми йшли додому із Заїрою, Тиною й Сетою, Мага залишив компанію друзів, наздогнав мене і спитав:

— Де ти живеш?

А Заїра влізла в розмову й усе зіпсувала.

Він пішов із друзями: Хасиком-забіякою та Кабаном — в інший бік. Я озирнулася близько п'яти разів і щоразу бачила: він теж озиррається.

Піду-но я вимію голову й накручусь. Хустка ніби випадково завтра впаде з моєї голови. На війні як на війні!

Поліна

18.11.

Тина сказала, що Тара була закохана в Магу з 3-го класу. Вони ж усі в одній школі навчались, це я — «мандрівниця».

Мої школи розбомбили, де раніше вчилась. Уроків мало. А я так хочу, щоб нам розповідали вчителі більше цікавого. Але вчителів майже немає. Насреддин покинув викладати. Зарплатню давно не платять. Він тепер морозивом на розі торгує. Зате Султан Магомедович веде відразу шість предметів: і малювання, і фізику, і географію...

Має 25 років. Він теж без зарплати. Не дай боже, піде зі школи. Тоді її закриють. Викладати буде нікому.

Я сьогодні весь день із Магою розмовляла. З'ясувалося, він розуміється на музиці і знає старі кавказькі легенди. Заїра без кінця встрявала в нашу розмову. Заважала як могла. Підбігала весь час! Але Бог її покарав. У черговий раз, коли вона вирішила підбігти й сказати дурниці, вона послизнулась, упала і порвала куртку!

П.

22.11.

Сьогодні неприємності зранку: хлопці з 11-го класу знову чіплялись і лізли. З ними була та сама дівка, яку вони не раз підсиляли. Я довідалася, що її звати Золіма.

Маги не було в школі. Йому, мабуть, операцію будуть робити: крім зламаною п'ястя, ще пальці ушкоджені.

Удома новини не краці: зненацька завітали в гості сини дідуся Шаміля. Вони тепер у місцевій міліції працюють. У них знову були автомати. Мені не сподобалося, що поводились вони досить зухвало і заявили, що знають, де я вчусь, і взагалі нема чого мені вчитись, а треба заміж виходити.

Мама після того, як вони пішли, сказала, що мені доведеться кинути школу. По дорозі вкрадуть заміж, і вона нічого не вдіє. Але я не можу кинути школу! Я не можу піти зі школи! Я хочу вчитись! І ще там є Мага.

23.11.

Сьогодні Мага прийшов до школи. Він на уроках співав мені пісні. Смішні. Наприклад:

День і ніч погано сплю,
 Все тому, що я тебе люблю,
 Все тому, що я давно-давно тебе люблю...

Усі злостились. Особливо Заїра й Тара.

Кабан єхидно згадав, що я — «російська тварюка», за що відразу отримав від Маги по пиці. У Маги одна рука здорова, і її вистачило. Хасик-забіяка підтримав друга. Кабан із ганьбою відступив.

Заїра самотньо пішла додому, заявивши дівчатам, що її Хасик-забіяка «найсексуальніший». От дурна довбешка!

П.

28.11.

Я вдома. Клею шпалери. Білю стелю. Завтра до школи!

30.11.

Осінь, листя й холодне сонце. Ми бродимо алеєю, і Мага говорить мені про все. Він дуже боїться, що може статися щось таке, що розлучить нас. Його родина може виїхати жити в Інгушетію.

Тара і її подружки зляться. Пліткують, брешуть. Але мені це байдуже.

Додому я пішла сама. Без чокнутої Заїри з її непристойностями, без хороших дівчат, які чекають лише моїх розповідей про Магу. Я йшла і складала вірш.

Заїра подружилася з крутою Лур'є-Левицею та її бандою. Співає їм пісні.

А я думаю, що покохала Магу. Якщо він поїде, я помру.

Поля

03.12.

Здається, що все гірше й гірше. Мага сумний і мовчить. Заїра зі мною посварилась (цьому я дуже рада). Вона хотіла, щоб я пішла з нею в гості до Тари з банди, та я відмовилась. Заїра всіляко намагається подружитися з товаришками Лур'є-Левиці. Водночас лізе до Маги, заграє з ним. Їй він відповідав сьогодні, а мені ні. Не збагну, що трапилось.

Зате Кассі протурчала всі вуха про те, що Німі запропонував Абдула і що та відповіла.

Бувай!

04.12.

У мами погано з роботою, треба щось придумувати — їжі немає.

Снилися страхіття.

Р. S. У Маги померла бабуся. Царство Небесне! Ось чому він сумний.

05.12.

Сніг випав 1 грудня. Холодно. Удома немає їжі. Роботу не можуть знайти ні мама, ні вітчим. Мама піде сьогодні просити милостиню на ринку, а я торгуватиму. Спробую взяти під реалізацію цигарок і пакетів. Перепродати. Може, куплю хліба.

Усю ніч спала на бігудях. Думала, піду в школу й буде видно кучерики, а тепер?

10.12.

Привіт!

Я на ринку.

У школі було вирішено поділити наш клас на два. Ми вже в одному не вміщуємося — 40 людей. Незрозуміло, хто і де буде.

Мага вирішив бути з Заїрою, як я зрозуміла. Лур'є-Левиця з бандою знову почали мене діставати і знущатися. Кассі від усіх цих подій утекла в паралельний 8-й клас «Б».

Я теж пішла була в «Б», подумавши, що не витримаю постійних бійок і розбірок: уся банда Лур'є-Левиці, Мага, Хасик-забіяка, Заїра — лишуються в «А». До класу «Б» йдуть: Абдула, Гайрбек, Сулім і Латифа. Але, просидівши там один урок, вирішила не піддаватися на слабкості: я не можу спасувати перед труднощами. Я повернулася до класу «А». Хай буде що буде!

Поля

15.12.

Сьогодні було чотири бійки.

Перша з Лур'є-Левицею. Давно вона не лізла. А сьогодні, сказавши: «Ти повернулася в “А”? Зовсім не боїшся нас?!» — ударила мене в живіт. Я їй відплатила. На зріст ми однакові, але вона ширша в плечах. Ніхто нікому не поступився. Ляпаси були рівними. Вона відскочила перша. Банда не втручалася. Словом, розійшлися ми майже друзями.

Друга бійка була з одинадцятикласником. Він обізвав мене «російською сукою» і штовхнув. Дуже вдало я вмазала йому ногою в одне місце.

Третю бійку затіяли Лінда, Тара і Яха. Щока подряпана, ну нічого: свій портфель викинути у вікно я не дала, і волосся їхне порідішало серйозно.

А четверта бійка ось як сталася: я вже йшла, як причепилася до мене Заїра.

— Мій Мага! Не віддам! Я люблю! — сказала вона. (Хоча брехала весь час, що Хасика-забіяку кохає.)

— І що?! — відповіла я. — Він цілуватиме тебе, а бачитиме ввісні мене!

Після цього Заїра мовчки вчепилась мені в руку зубами. Прокусила сукню й залишила величезний синій синець. Ага. Я не розгубилася. Теж учепилась їй у руку (так, що вона заверещала на всю школу). І синець вийшов величезний і чорно-червоний!

— Я до директора піду скаржитися! — волила вона.

— І синець не забудь, покажи! — сказала я.

Усі витріщалися.

— Я тобі влаштую! — сказала Заїра.

А я послала її.

Хасик-забіяка почув це й мовив:

— Як круто! Молодець, Жеребець!!!

П.

17.12.

Магу я не бачила весь тиждень. Але тепер я точно знаю, що він мені потрібний. Заїра його віднімає, щоб їй ні дна, ні покришки! Вона виряджається в красиві сукні й фарбує очі. Вона чіпляється до нього!

Заїра помирилася, сказавши, що синці нас ріднитимуть. Але не сла казна-що про те, що «Мага тебе не кохає. Він зрадить тебе все одно, він матюкається й палить. Він — поганий. Віддай його мені! Віддай!» Нудьга.

Удома я роблю ремонт квартири й нишком читаю французького письменника Ромена Роллана «Кола Брюньйон». Весела така книжка, про смішного дідка.

18.12.

Мазі виповнилося 14 років! Він на рік старший за мене. Такий дорослий. І так, він палить.

Ми з мамою перестали сваритися — робимо разом ремонт. Від фарби щипає очі. Ми фарбуємо двері та батареї.

Думала над тим, що іноді я своєю недовірою ображаю людей.

19.12.

Сьогодні я і мама фарбували підлогу на кухні.

Мама вірить, що настав мир і війни більше не буде. А я чекаю, коли настане завтра. Адже, якщо пощастить, я піду до школи й побачу Магу. І, якщо дуже пощастить, відтягну за комір від нього Заїру. Я зробила всі уроки й вивчила наперед кілька розділів за підручником.

Зовсім скоро Новий, 1999 рік!

20.12.

Жах! Хоч плач! Що він зі мною зробив... Як образив! Прийшовши до нашого класу, поганець Мага привітався зі мною чемно. Але відразу з'ясувалося, що він подарував величезні дорогі коробки з шоколадом (!) Лур'є-Левиці, Лінді, Тарі, Ясі, Німі й Малці! Тобто Лур'є-Левиці та всій її зграї! Вони були дуже раді. Ще б пак!

А я?! Як було мені! Він же твердив, що мене любить! Звичайно, це не можна було розглядати серйозно, але ж він побився... І я — повірила.

Від радості, поїдаючи цукерки, дівчата стали перед ним пританцьовувати.

А Заїра просто лягла на парту! (Хоча їй цукерок ніхто не давав.) Мага влігся поруч із Заїрою і лежав задоволений, як кіт. Загалом, кошмар! На мене НУЛЬ уваги. Лежав на парті — обіймав Заїру!

Кабан, який, до слова, теж в «А» класі, підкрався й ударив мене, побачивши, що робиться. Я вчепилась йому в горло. Він злякався, вирвався, сказав, що я навіжена, і втік.

Вийшла в коридор. Мене трусило. Я хотіла плакати. Я знала, що не смію плакати, але майже плакала. Просто стояла біля вікна. Там Мага й упіймав мене. І сказав... вірніше, спершу я запитала:

— Чому?

А він відповів:

— Ти зрозуміла? Тепер зрозуміла?! Ти не звертаєш на мене уваги! Відчуй, як це!

Я зуміла ледь-ледь промимрити:

— Ні, я звертаю на тебе увагу.

Мага всміхнувся:

— Ні. Не звертаєш.

Ми пішли до класу. Мені не подобається, як він зі мною розмовляє — як із маленьким дівчатком! Спитав, коли мій день народження. Обіцяв подарунок. А наостанок сказав:

— Тепер, якщо я принесу тобі подарунок, ти не жбурнеш мені його в обличчя, як було з пряниками. Ти більше так не зробиш!

Повернувся й пішов до Заїри. Від щастя вона сяяла. Він розповідав їй, як катається на машині свого батька, і обіцяв її покатати. Спитав адресу. Вона написала йому на папірці!

Прощавай, мое кохання! Я попросила віддати мое фото. Те саме, що він зробив тоді на уроці. Сказала, що йду в іншу школу. Але Мага не купився.

— Нічого! — сказав він. — Я й там тебе знайду! Коханню — сильна штука.

Який же ти, Маго, злий і жорстокий.

Поліна

23.12.

Мага продовжує не звертати на мене уваги. Тепер мені суцільні муки — ми сидимо з Заїрою за однією партою. Він підходить, дивиться на мене скляними очима й починає розсипатись їй у компліментах. Я не розумію, правда чи ні? Може, розлюбив? Тільки навіть тоді зі своїм найкращим другом, Хасиком-забіякою, побився? Що це означає? За один тільки жарт на мою адресу!

А яка бійка сьогодні в нього була з Кабаном! Жаж! Ми думали, Мага Кабана вб'є старим іржавим совком. А все через те, що той мене днями вдарив і потім пішов хвалитись одинадцятикласникам, що «провчив російську тварюку». Довелося рятувати Кабана. Відтягали Магу я, Заїра та Лур'є-Левиця.

П.

24.12.

Підла зрада! Кабан наскаржився! Магу могли виключити зі школи!

Я попрохала Заїру піти зі мною до директора. Захистити Магу. Потрібні були свідки. Заїра погодилася за однієї умови: Мага відтепер і надалі належить їй. Вибору не було. Я погодилася. Ми пішли й розповіли, що Кабан мене вдарив — як усе було. Директор обіцяв, що Магу не виключать.

28.12.

Ура! Мага мене ревнує!

Сьогодні був суботник. Усі прибирали, мили підлогу в школі — прибиральниць давно немає.

Тішуся, що залишилась у 8-му «А».

Мага зовні на мене уваги не звертає, але сердиться, якщо я з іншими хлопцями розмовляю. Сьогодні він цілий день зовні залицявся до Заїри, яка вигнала мене зі своєї партії й не дозволила навіть поруч сидіти. Хоча в нас по троє теж за партами сидять.

Меблі в школі старі, розбиті. Холодно, сидимо на уроках у пальтах. Мага приніс із дому інструменти й полагодив мою парту! Тепер за нею можна сидіти!

Я кокетувала з Арбі, який подарував мені нещодавно крем для рук і приніс яблука. Арбі приїхав у нашу школу з села. Там він пасе баранів і доглядає город. У місті живе, тільки коли потрібно до школи ходити. Арбі синьоокий і має каштанове волосся, а в Маги чорні очі й чорне волосся. Мага спочатку презирливо скривився, побачивши, що я теревеню з Арбі. Але, коли почув, що я дозволила Арбі провести мене додому (бідолашний Арбі й не підозрював, у чому бере участь), Мага просто збожеволів. Почав рвати й метати. Арбі сильно дістав. Мені його шкода.

Мага занадто розпущений, його не хвилюють філософія та література. Він лізе з усілякими дурущами: то обійматися, то цілуватися, за що одержує від мене стусани, а від інших дівчат — захват. Але їхній захват чомусь знов і знов міняє на мої стусани! Одержавши черговий ляпас за спробу поцілувати, Мага заявив:

— Викаблучуєшся, тварюко! А сама росіянка! Якби не я, уже б давно тебе... (а далі всілякі непристойності).

Я промовчала. Він, як завжди, правий. Така я. Потім Мага потер щоку, куди одержав, і сказав:

— Як я тебе люблю! Ти молодець!

І пішов.

Це буде мені страшний ворог або найкращий друг. До 10 січня канікули.

Бувай!

Поліна

1999

03.01.

Під Новий рік мені снилися погані сни — тряслася земля та обвалювалася шарами.

Зараз я весь час працюю на ринку. Узяла під реалізацію товар у сина Ферузи-вірменки. Ножиці, прищіпки, ситечка. Торгівля слабка, але, можливо, чого-небудь купимо.

Гроші змінилися: замість тисяч тепер рублі.

Р. S. Учора при свічках ми з мамою сиділи й розмовляли про сім чудес світу. Про піраміди, статую Артеміди, храм Зевса. Про сади

Семіраміди, мавзолеї, про Колоса Родоського та Александрійський маяк.

05.01.

З'явився Руслан. Приніс їжі.

Світла не було й немає. Тепер його раз на місяць вмикають. Красива Лейла принесла светр, червоний. Подарувала. Мазі кінець!

10.01.

Зуб вирвала! І виграла парі. З мами 5 рублів! Я навіть не пискнула, коли виривали зуб. Лікар Лялечка не взяв із нас ані копійки.

П.

17.01.

Я наївно ділилася секретами з Кассі. Розповідала їй усе. А ми ж із Заїрою Магу ділили. Заїра підлізла до Кассі, пригодувала її, і та виклала мої міркування: Заїра довідалася, що я зовсім не дурна! І бачу, як вона перед хлопцями лежить на парті. Розумію, плітки її брехливі. Отак! Вона розлютилася страшенно. Чого тільки не набрехала, щоб усіх зі мною посварити.

Залишилися вірними мені: Арина, Тина, Латифа й Сета.

Маги в школі не було. Кажуть, він на батьковій машині перевернувся, але я не вірю. А навіть якщо перевернувся, він живучий, як вовк.

Дай Боже, щоб усе було в нас добре. Амінь. Я скучаю. Пам'ятай.

П.

19.01.

Сьогодні Ураза-Байрам! Свято!

Я ворожила на священних книгах. Придумувала питання, а потім відкривала на якій-небудь сторінці, наприклад, у Біблії. Спитала: чи будемо ми з Магою разом? І вийшло так: «Ні висота, ні глибина». Спитала: чого чекати мені від Заїри? «Ворожнеча, сварки, заздрість, гнів, чвари». Далі вирішила я запитати: у цьому новому році мені постаратися подружитись із Заїрою? І відповіла книга: «Навіщо ви п'єте з грішниками?» Тоді, може, мені помститися їй? — поставила я подумки питання. І вийшло: «Бога беру у свідки, що, жаліючи вас, я досі не приходив». Поклала я книгу на місце. До книг потрібно ставитися шанобливо.

П.

20.01.

Другий день Ураза-Байраму!

Учора ми проходили повз християнську церкву. Але мене туди зовсім не тягне — не те що раніше.

Ми йшли через міст над річкою Сунжею, і я закричала, побачивши на мосту мертвого собаку. Мертві собаки часто валяються на тротуарах.

Мені перестали подобатися люди — особливо росіяни чомусь. Вони мають переляканий вигляд і всіх бояться, а я хочу бути сильною.

Ми були на бенкеті в сусідки Ази, у будинку навпроти. Об'їлися пирога з капустою. Потім я пішла до Красивої Лейли. У неї вдома був син Тамерлан і діти тьоті Золіни. Вони дивилися мультик «Король Лев». Я теж стала дивитись і так плакала, коли загинув тато левеняти, що мені води приносили. Прямо істерика зробилася.

Надвечір я і мама вирушили до тьоті Мар'ям, і вона пригостила нас смакотою й навчила мене робити хрумку солодку халву.

П.

24.01.

Хасик-забіяка несподівано написав на аркуші молитву та мені подарував.

Ім'ям Аллаха Милостивого, Милосердного!
 Хвала Аллахові, Господу світів
 Всемилоствому, Милосердному,
 Цареві в Судний день!
 Тобі ми поклоняємось і Тебе просимо про допомогу!
 Веди нас дорогою прямою,
 Дорогою тих, кого Ти обдарував ласкою, не тих,
 які під гнівом перебувають, і не заблукалих.

28.01.

На позакласному читанні я розповіла вірш чеченського поета Умара Яричева. Дуже гарний вірш!

БАТЬКІВЩИНІ (ДАЙМОХК)

Навіть камінь розсиплеться прахом.
 Та легенди до нас донесли,

Як монголи на землю вайнахів
Підкорити ці гори прийшли.

Та не знали, що край цей орлиний
Не боїться мечів, нагаїв —
Як потужні надхмарні вершини
І живлюща вода ручаїв.

...

І промчали роки, наче коні,
Попіл доль їм сідає на круп.
Я беру оцю землю в долоні,
Мов святиню, підношу до губ.

02.02.

Учора я дала ляпаса мерзотному капоснику (це нове ім'я Маги). А все тому, що він, домовившись із Кабаном, придуркуватим здорованем, замкнув Зулю в нашому класі.

Зуля — гладенька дівчинка-переросток, з якої багато хто сміється через її дитячі міркування. Вона в нашому класі, хоча старша за нас на три або чотири роки. Я останній тиждень із нею сиділа за однією партою. Інші її проганяють і не дають сідати поруч. Отож, Кабан попрохав Магу замкнути її в класі, а сам її там затискав. Мага, замкнувши клас і залишившись під дверима в коридорі, веселився на всю, слухаючи, як вона верещить! Зуля пищала на всю околицю. Учителів не було в школі. Усі вже розійшлися, тільки в нас була фізкультура надворі.

Я випадково вирішила повернутися знадвору, щоб попити води. Вода в торбі. І застала оцю картину. Я стала вимагати відчинити двері класу, але Мага тільки сміявся й сказав, щоб я не лізла, а то погано буде. Тоді я дала йому ляпаса. З усього розмаху. Він побілішав. Він набагато вищий за мене і сильніший, і я думала, він стане битись, але він не кинувся.

Зрозумівши, що я не змушу його відчинити двері (а судячи з вереску Зулі, справи в неї були не дуже), я помчала назад на вулицю — кликати на допомогу — і зіткнулася з Лур'є-Левицею. Зазвичай ми ніяк не спілкувалися — зберігали незалежність, а тут я їй усе сказала. Вона підтримала мене. Ми помчали назад, скрутили Магу, відібрали ключ і відчинили двері класу. Як добре, що мені зустрілася саме Лур'є-Левиця. Вона дуже хоробра!

Зуля ревла, Кабан після кількох ваговитих стусанів від мене та Лур'є-Левиці скотився зі сходів, і тільки його й бачили. За ним утік і Мага. Чесно кажучи, я подумала: чи не з'явиться в Маги така сама ідея щодо мене? Хоча начебто ні.

Сьогодні зранку Мага робив вигляд, що щось про мене знає, і злостився. Лур'є-Левиця зібрала свою компанію, влаштувала розбірки і, з'ясувавши, що якимось чином (от яким, цікаво?) у вчорашньому випадку замішані Тара й Заїра, добряче їм надавала. І правильно зробила.

Заїра тут же вийшла з банди, припхалася до мене і стала підлизуватись. Але тут її впіймав Мага і теж засвітив по фізіономії, повідомивши, що вона нікому не друг.

До речі, Заїра й Тара залишаються з хлопцями після уроків.

У середині дня Мага почав поводитись краще і навіть мав якийсь винуватий вигляд. Більше мовчав.

Поля

04.02.

До школи не пішла. Уранці наші двері не відчинялися. Вони після землетрусу похилилися. Брат тьоті Мар'ям, добрий дядько Хамзат, вибив наш замок і звільнив нас із ув'язнення. Моя мама бурчить і пригвинчує новий замок із виглядом знавця. Вочевидь, доведеться їй допомагати або кликати на допомогу Акбара, сина тьоті Мар'ям. Інакше будемо жити з відімкненими дверима.

05.02.

Сьогодні я прибираю всю оселю.

Дивилася вчора передачу про «сонячних зайчиків»: їх наводять із космосу на якусь територію Землі, і там стає світло. Дорослі відразу сказали:

— Нічого це не з мирною метою. Наведуть, і народ повиздихає без усякої бомби. Ось що уряд надумав!

Але начебто експеримент завершився невдало: запустили в космос оту хріновину, а вона там за щось зачепилась і впала в Тихий океан.

В інших новинах передали, що ця штукенція в атмосфері згоріла. А на каналі ОРТ досі сподіваються, що вона спокійно падає. Хтось бреше.

18.02.

Увесь час захищаю Зулю. Вона розповіла, як на неї напав маніяк, коли вона ходила до 3-го класу. Відтоді всі глузують із неї — адже вона прийшла додому в той день без колготок.

Маніяк місцевий. Він живе на Карпинці. Часто гуляє в плащі по дорозі в школу. Пропонує дітям цукерки в куцах поїсти. Нам якось запропонував. Ми його камінням прогнали: я, Латифа й Заїра. А Зулю він колись упіймав... Влада в нас змінюється, а цей маніяк так і ходить однією й тією самою стежкою, в плащі.

Поля

24.02.

Мага мене, як і раніше, любить, але мовчить. Я весь час роблю так, щоб ми були разом. Сьогодні, наприклад, утекла з двох уроків і чекала його на лавці за школою. Він прийшов і мовчав. І я мовчала, бо соромилася. Треба першою заговорити!

Сета підказала, що треба написати записку й підкинути Мазі та Хасику-забіяці, типу давайте, приходьте на «трубу». А самим сховатись і чекати: чи прийдуть? Коли що, записку писали не ми, і кінці у воду.

«Труба» по дорозі в школу. Під нею прірва в три метри та бетонні плити внизу. Сама вона тонка й довга, як канат. Заїра сказала, що всі мусульмани після смерті підуть мостом і він буде тонкий, як лезо бритви. Хто робив погані справи, впаде в прірву, а хто хороші — не впаде. А внизу буде вогонь.

Потім ми ходили по «трубі». Це дуже небезпечно. Упадеш головою на бетон — на смерть, якщо рукою або ногою — зламаєш їх. Заїра пройшла до кінця по «трубі», а я дійшла до половини, і тут на мене такий жах напав, що я назад поповзла. Довжина «труби» — метрів п'ять. А Сета хотіла пройти, але побоялась і навіть не ступила на «трубу».

26.02.

Вітчим удома. Лагодить меблі.

Бачила на ринку, поки торгувала, Мурзилку й Вужа. Це два хлопці чотирнадцяти й шістнадцяти років. Чеченці. Я раніше тобі, Щоденнику, про них не писала. Отже, коротко: це місцеві ринкові злодюжки. Їх інколи ловлять і лупцюють. Живуть вони в зруйнованому будинку. Батьків немає. Убило у війну.

Ми познайомились у вересні. Я слухала їхню балаканину (вони завжди так «працюють»: хтось відволікає, а хтось краде товар зі стола) і вдавала, що не помічаю їхніх дій, а потім сказала:

— Покладіть на місце! Я знаю, що ви крадії.

Вони дуже здивувалися. Сказали, що в мене дар бачити людей. Відтоді підходять інколи поговорити. Про те, що крадії, самі розповідають, довіряють. У мене нічого не крадуть. Скаржаться, коли їх б'ють. Я сміюся, кажу, що їм торгувати треба, а не красти. Але їм товар ніхто не дає, і грошей у них немає. Вони крадуть хліб і сир. Ще придумали смішну штуку: на палицю прилаштували спицю для плетіння й так крадуть у торгівців апельсини та лимони з ящиків. Коли я хворіла на ангіну, вони подарували мені лимон із діркою від спиці.

П.

02.03.

Привіт!

Сьогодні я вперше пройшла по «трубі» до кінця. Унизу три метри й бетон! Класне відчуття! Голова паморочиться, і так незвично калатає серце! Ти можеш упасти або не впасти вниз. Як пощастить. Напевне, на тому Головному мості мусульман буде здорово!

Переписала з «Махабхарати»:

Хай піднесе людина сама себе,
Хай не принизить вона себе сама;
Бо тільки вона одна собі друг.
І немає більшого їй ворога,
Ніж вона сама ж собі.

03.03.

Усі здають гроші на свято 8 Березня — будуть веселитись. А я не піду. І грошей не дам. Краще додому куплю їжі й матір погодую.

Мама і я інколи складаємо вірші: я перший рядок, а мама другий. Виходить кумедно!

Наприклад:

Я:

Навколо шуб сніжинки кружляють...

Мама:

І нам на босі ноги сідають.

04.03.

Я милуюся в книжці картинами Айвазовського. Так люблю море! Найбільше мені до вподоби «Райдуга». Коли автор дає надію вижити тим, хто втратив свій корабель.

І заворожують мене лики Мадонни. Одну з найвидатніших, на мій погляд, картин намалював Ель Греко, «Свята родина».

09.03.

Нещодавно так сталося, що я загубила свій хрестик. Він лежав у мусульманській молитві «Джейні». Я прийшла до школи, і раптом на уроці літній учитель сказав:

— Це ще що таке?!

Усі подивились, а в нього в руках хрестик. Відразу стали сміятись і показувати на мене пальцем, що це мій, кричати, що я «російська свиня, якщо потай від усіх ношу хрестик». А я торкнулась арабської молитви «Джейн» (вона в мене в кишені лежала, а мій хрестик там). Я точно його відчула! Подумала, що однокласники навмисне підкинули в клас інший хрестик, щоб насміхатися з мене.

Учитель запитав мене:

— Це твоя річ?

Я, твердо знаючи, що мій у кишені, відповіла:

— Ні!

І вчитель викинув його привселюдно у відро для сміття. Коли я прийшла додому, то ще раз у кишені подивилась, а мого хрестика немає! Я назад побігла — усе відро зі сміттям перерила і не знайшла. І потім ми з Сетою та Кассі шукали на купі сміття за школою. Але нічого не знайшли.

У нашому роду багато як вірили люди. Були: християни (католики, православні, старовіри), мусульмани, буддисти. Я вирішила, що стану язичницею. Мені подобаються давні боги Греції. Я бачу їх у своїх снах.

Поля

11.03.

Сьогодні Мага біг за мною по вулиці й повторював:

— Я тебе люблю! Люблю! Ти мене любиш?

На що я відповіла, злегка сповільнивши крок:

— Ні!

Авжеж. А чого він чекав? Я була впевнена в собі: нова красива хустка, з-під неї локони каштанового волосся, і ще я підфарбувала очі маминою тушшо!

Поля

12.03.

Сон. Тисячі років до н. е. Іде будівництво піраміди на березі Нілу. Наближається ніч. Хрускотять під хвилями камінці та мушлі. Люди розклали багаття. Усі втомились. Останні промені зникають на обрії, поблискуючи темно-синім.

Щось привертає мою увагу, і я починаю вдивлятися удалину. Це наближається силует чоловіка. Він іде по воді, здалеку. На душі стає тривожно. Прокидається страх. Ми — будівельники піраміди — знаємо, що днями сталася неприємна подія: у сварці працівник убив свою подругу. Убивцю покарали, але труп дівчини тут, похований під камінням. І, вдивляючись у силует незнайомця, я бачу деталі: він неймовірно високого зросту, у темно-синьому плащі. Має арабську смаглявість, а зріст у висоту метрів сорок. Я б назвала його Іешуа, Ісою або Ісусом... Але в ньому було щось істинно арабське. Він наблизився, і ми стали порошоками поряд із ним.

— Люди! — пролунав його голос. — Коли ви добудуєте Піраміду, прийде Смерть. Ніхто з вас не залишиться живим.

— Як ти доведеш, чи істина це? — закричали з берега маленькі люди.

— Я залишу вам дещо на пам'ять, — сказав велетень із ликом Ісуса.

Він кинув через наші голови величезного сфінкса, вийнявши його з-під плаща. Сфінкс був у вигляді лева, але з ликом оцього прибульця. Перевернувшись у повітрі, сфінкс став на лапи. Велетень навів руку на сфінкса, і очі його стали розплющуватись, а з них вирвалися білі промені невідомого вогню. Усі люди, що потрапили під цей білий вогонь, перетворилися на попіл. Але поступово погляд став нерухомим і згас. Зник і прибулець: на водній гладіні не лишилося й сліду.

Відтоді минуло тридцять років, і велика Піраміда була збудована нами. Настало свято Завершення. Усі гуляли та співали до пізньої ночі, горіли багаття, і ми раділи, що дожили до свята Завершення.

Але раптом я відчула задушливі страхи, божевільні бажання, які пробігали в голові. Поступово по всьому тілу став відчуватися жар. Поглянувши на обрій, я помітила Його. Він наближався. Тільки одна

думка навідала мене в ту мить: «Тікати!» Стрибаючи сходами всередині Піраміди, я ледве розуміла, що роблю. Після трьохсот сходинок мої ноги ледь могли пересуватись. Я прагнула вгору — туди, де була маленька кімната й відкритий саркофаг.

У повному розпачі я лягла в нього і вже хотіла була накритися віком, яке було напрочуд легким (але ним зазвичай не користувались), однак почула Його сміх. Як Він сміявся! Він бачив мене щомиті, і це викликало незбагненні Його веселощі.

Я отямилась і вийшла з Піраміди. Нікого не було. З боку пустелі височіли піраміди та чорний сфінкс. А з води було видно невеликий острів і Його, який йшов удалину.

Усі загинули, як і було роковано. Темрява поступово розвіялася, зібравшись у складках Його плаща, і зникла. Наставав яскравий, сонячний світанок!

Поля

18.03.

Записала цікавий діалог на ринку:

— Ми думали, що ти вже помер!

— А хіба я схожий на живого?

21.03.

Привітик!

Мені виповнилося 14 років! Тьотя Лейла подарувала 50 р.! Тьотя Фатима — халат! Ми бенкетували, був чай і торт!

Я пішла до Красивої Лейли та її синочка й подивилася в них фільм «Внутрішній простір» — це фантастика для дітей.

Тьотя Мар'ям подарувала мені гаманець, і в гаманці гроші! Ура! Руслан подарував калькулятор, щоб я на ринку рахувала дохід і видаток. Мама віддала мені свій шарф.

Але погані новини теж є: біля Будинку уряду був вибух. Бабахнула машина. Поранені та вбиті є.

23.03.

Я намалювала портрет нашої кішки. Її звати Таня. Інколи мені здається, що її мордочка променіє від світла.

Мага знову повторює, щоб я йому пробачила. Влаштує розіграші, танцює й махає руками. Чого тільки не виробляє, щоб смішити мене.

Ми писали переказ. Як шкода, що уроки російської мови тільки раз на місяць. Ми так мало знаємо і так багато робимо помилок.

Я допомагала Арбі написати переказ. Арбі побився з Заїрою, і мені довелося його рятувати: я пішла до директора й заступалася за нього.

До школи не потрібно ходити до 5 квітня. Нас відпустили. Я сумуватиму за всіма. І нехай у класі холод, сидіти ніде, і уроків мало, і бійки. Все одно буду сумувати за дівчатами й хлопцями, ворогами і друзями.

А тут ще Хасик-забіяка зізнався, що я йому подобаюсь. Як усе цікаво! І недоречно — канікули.

Поля

25.03.

Я дивилася новини по ТБ. Знову десь війна. Кораблі США вийшли в затоку. Чому люди воюють і воюють? Навіщо?

31.03.

Були в лікаря Лялечки — він лікує зуби мамі.

Читаю «Антологію Мудрості». Там є вірш Абулькасима Фірдоусі:

Усе, що колись існувало в віках,
Укриється пилом, розсиплеться в прах.
Лиш подвиг героя й слова мудреця
Живуть і ніколи не знають кінця.

Р. S. Матінка сердиться, ние про посуд: мовляв, не помила вчасно я, буде мені по шиї. Негайно пічку чистити! І прати шкарпетки. А я, негідниця, сиджу, пишу вірші.

04.04.

Мама сьогодні просто оскаженіла: мене з дому виганяла. Це покарання таке. Мені було ще років три-чотири, коли вона за провини мене виганяла й зачиняла двері. Я ридала в під'їзді. І мене втішала сусідка тьотя Мар'ям.

От і сьогодні тьотя Мар'ям нас мирила, матінку сварила. А матінка сказала, що в неї стрес і навіть найменший мій непослух вона терпіти не збирається. Я повинна і працювати на ринку, і носити довгий одяг із хусткою — завжди в скромному вигляді, і мовчати на будь-які зауваження й навіть ляпаси, робити абсолютно все вдома —

тоді мама й Руслан мене терпітимуть у домі до мого заміжжя. Так і сказала! Потім мама пішла до лікаря Лялечки.

Я торгувала на ринку, але не наторгувала навіть на зубну пасту і боюся, що на мене тепер чекає черговий наганяй!

Завтра в школу.

Поля

12.04.

Привітик!

Стільки новин! Страшно! Був у мене інцидент із учителькою літератури, яка мене не вельми поважає. Вона мені заявила, що

я «гаскі» (презирлива назва росіян), а я сказала, що ні — у мене в роду багато різних національностей!

Потім Заїру я попередила, щоб називати мене худобиною та дурепою не сміла. А то зовсім знахабніла! Якщо я розповім усім, що в неї вдома діється, — усі від неї відвернуться. І вона принишкла.

Потім, крім цього, в автобусі якийсь чоловік став хапати мене за руку. Я йому сказала:

— Зовсім здурів? Ану припини!

Так він вийшов на мій зупинці і ще йшов за мною майже до самого дому. Мерзотник! (Довелося йти в обхід, щоб не показати свій під'їзд.)

З Магою жартували. Знову поводитьсь нормально.

Мама забрала в сусідських дітей голуба — вони розважалися тим, що забивали його палицями. Зараз голуб у нас удома — лежить у тазі з ганчірками. Мабуть, помре. Я напувала його водою.

Повторюю подумки вірші Н. Гумільова як мантри. І мені легше існувати тут.

Лікареві Лялечці погрожує місцевий кримінал, вимагає платити данину — він-бо працює вдома. У нас усі зубні лікарі приймають удома пацієнтів. І в центрі міста є такий кабінет, але там дуже брудно.

А в Лялечки вдома чисто і є крісло, де хворому зуби висмикують. Лялечка боїться бандитів — певно, платитиме їм данину.

7 квітня було християнське свято Благовіщення.

Поліна

15.04.

Пішла я сьогодні до школи. Заїра після попереджень як у рот води набрала. Мовчить. Усе зрозуміла.

Зуля, Кассі, Латифа й Сета були мені раді!

Мага сховав мою торбу, щоб я не пішла додому, а Хасик-забіяка мені її віддав (витяг із Сулімового портфеля). А поки була метушня, Кабан замкнув двері класу на ключ (це його Мага попрохав). І ми таки залишилися з Магою наодинці. Мага відразу почав допит: «Де я живу? Як звати мою тьотю? Хто мій батько? Чи виїду я з Чечні в Росію?» По-моєму, це ні до чого і дуже нерозумно з його боку. Ми сиділи на вікні й дивилися вниз із третього поверху.

Він сказав, що шукав мене — їздив на батьковій машині й дивився на всіх вулицях. На те я відповіла, що він не знайде мого будинку,

нехай краще приходить на ринок, де я торгую, — там можна говорити скільки завгодно. *Навіщо я це сказала?*

Ще я спитала на його урочисте «Я тебе кохаю!»: де його колишні образи й ненависть? Він відповів, що робив те зі злості: адже я ніколи не помічаю його всерйоз. Я сказала, що хочу бути його другом, але не більше. І на це ми обоє погодились.

Прийшла я додому: матінка весела. Зуби вставила.

16.04.

Заняття медитаціями та йогою дають свої плоди.

Раніше я не була настільки уважною, а тепер моя уява малює мені в бризках фарби, у візерунку листка картинки, обличчя. Я стежу за грою тіні й світла і бачу чортенят або янголят. От зранку на шторі побачила чортика: у його очах годинник, і стрілки йдуть у різні боки. Цікаво.

28.04.

Мені здається, що потрібно все забути: гарне і погане. Я читала «Опудало» В. Железникова. Це майже про мене.

Мені подобається дивитися на зорі й думати, що колись Ціолковський їх бачив. І мріяв. І малював майбутні ракети.

Поля

29.04.

Знову бійка. Цього разу з Хасиком-забіякою. От що на нього наїшло? Сьогодні на уроці географії, яку викладає його тьотя, він став обзиватися. Згадав, що я «російська падлюка», і багато чого ще... Потім ударив мене по голові зошитом. Мага, така сволота, вирішив із найкращим другом не сваритися (тут з'ясувалося, що Хасик-забіяка тепер йому ще й далекий родич).

А я від такої несправедливості прямо сказала: адже вчителька навіть не зробила зауваження племінничкові! Я підхопилась і рушила до Хасика-забіяки сама. Видно, він щось зрозумів, бо рвонув, перестрибнувши через парту, до виходу з класу. Я за ним. Стільці й парти полетіли візнобіч.

Народ пожвавішав. Хасик-забіяка вискочив за двері класу, почав їх тримати з іншого боку шосили. Та мене не так просто зупинити. Я відчинила двері ударом ноги. Хасик-забіяка впав на підлогу,

підхопився й метнувся в туалет — ховатись. Там я його й упіймала й відлупцювала без усякої пощади, як тільки змогла (аж сама задихалася від старання). Перед лицем моєї люття він не відповідав, а тільки жалібно скиглив. І стерпів усі побої! (Може, зрозумівши, що вони заслужені й справедливі.)

На урок я не повернулася. Наші всі вилетіли з уроку і стояли в коридорі. Мага хотів мене повернути на урок, але його не пустили.

Про все довідався Султан Магомедович і так Хасика-забіяку висварив, що той увесь тремтів!

— Більше до Жеребцової не лізь! — сказав Султан Магомедович. — А то й від мене дістанеш! Затямив?

Хасик-забіяка слухняно кивав. Однак, коли вчитель пішов, прошипів:

— Та що він мені зробить!

04.05.

З'ясувалося, що хлопці в нашому класі пробують наркотики! І це не жарти! Мало того, що багато хто з них палить цигарки й жує насвай (це така зелена гидота — вона продається біля школи, як насіння), так ще й наркотики!

Їх приніс до класу Боббі-Н. Буду так його називати, хоча раніше називала інакше. І багато про нього тут писала. Усі ці справи дуже кепські. Боббі-Н, як ти розумієш, це той самий хлопець із мого класу. Він щось знає про Магу, і тому Мага йому в усьому став поступатися.

08.05.

Прийшла товстенька сусідка Аза з будинку навпроти. Вона в серпневу війну 1996 року всім у нас у дворі допомагала — була медсестрою. Уколи робила, перев'язки. Розповідала, як бойовикам допомагала зброєю ховати. Оця тьотя Аза хоче взяти наше кошеня Седу собі. Седа чеченською «Зірочка».

Руслан із нею не розмовляє і не дружить — тьотя Аза чеченка, а палить цигарки й випиває. Який гріх! Зате мама дала їй чаю — мама хоче знайти місце для кошеняти.

Мій вітчим на це образився, утупився й дивиться в книжку. Інша нова сусідка, тьотя Роза, якось зайшла до нас, побачила Руслана і стала читати молитву — вона злякалась. Їй здалося, що Руслан —

джин. Ото сміху! Просто вона не чекала, що в моєї мами чоловік чеченець, і, побачивши Руслана, сприйняла його за джина.

П.

10.05.

На мене справила сильне враження книжка Дюма «Граф Монте-Кристо». Я взяла її в тьоті Мар'ям і перечитала двічі. Намагатимусь бути схожою на Едмона Дантеса: він не забув ні про друзів, ні про ворогів, і всі одержали по заслугі.

13.05.

Красива Лейла подарувала моїй мамі перстень із платиною за те, що мама врятувала її kota Френка Синатру. Кіт отруївся й лежав із піною в пащі. Мама щогодини заливала йому в пащу ліки. Кіт вижив!

І, звичайно, цей перстень ніколи б не перепавав мені, якби не мій тонкий палець і не мамин товстий. Отож, за правом тонкого пальця, перстень був переданий у моє розпорядження і складе компанію кліпсам! Ура!

На ринку ми познайомилися з жінкою — її звати Кусум. Вона захоплюється йогою і обіцяла мені книжку під назвою «Жіноча йога». Ще в нас є сусідка по ринку, літня чеченка — вона кілька разів дозволяла нам торгувати на своєму вільному столі. Сьогодні вона прибігала з питаннями: як мене звати, у якому я класі? Я їй відповіла, і вона відразу передала все своєму племіннику — високому світловолосому чеченцеві на прізвисько Вандам.

Вандам підбігав побалакати. Сіроокий, здоровий як слон, навчається в інституті.

День видався цікавим. Повз наш торговельний ряд пробігали Вуж і Мурзилка, а за ними гналась юрба, але вони втекли, міцно тримаючи в руках батони й ковбасу.

16.05.

Прийшла зі школи. Виявляється, Мага мене не розлюбив. Учора приносив фото, зроблене колись.

На ньому я в білій кофтинці. І все питав у Зулі, чому мене немає. А я не приходила до школи, тому що захворіла. Говорив усім, що мене кохає.

Коли я ввійшла сьогодні до класу, новини так і посипались, але ж сьогодні в моєї мами день народження! Я і Зуля пішли купувати їй подарунок. Ми купили велику шоколадну плитку в кіоску, а по дорозі назад зіткнулися з Магою та його сестрами. Я дуже зраділа. Ми ж чотири дні не бачились! Думала, що Мага при сестрах змовчить. Але вони здалеку закричали:

— Привіт, Поліно!!!

І відразу стало так добре на душі.

Після уроків я і Зуля чекали Магу на зупинці, а потім пішли шкільним садом — покататися на гойдалці, яку хтось прив'язав до старого дуба. Але він про це, звичайно, не знав, і, зрозуміло, ми не зустрілися.

Як же я всіх люблю!

Вечір. Я вітала маму з днем народження. Нам'яли смакоту. Прийшов і вітчим Руслан. Приніс квіти. Тьотя Мар'ям шиє халат для мами.

Поліна

18.05.

Завтра іспити в нашому 8-му «А».

Заїра зі мною не спілкується: її хвора психічно сестра дуже страждає — її б'ють за найменший непослух. Бідолаха!

Мага хитро дивиться, як кіт, і щось придумує. Ми довго сміялися, коли він усім розповів свою мрію про те, як у вісімнадцять років одружиться зі мною і я житиму в їхньому великому й красивому будинку.

— Я в батька єдиний син! Я його упросив! Він дозволить! — радів Мага. — У нас буде десятеро дітей! І всі вони будуть схожі на тебе, тому що ти найкрасивіша з усіх дівчат у світі!

Ще Мага сказав, що я дуже сором'язлива, але потім підросту і не буду так соромитись, і тоді відразу погоджуся вийти за нього заміж, а він покличе муллу, і той прочитає над нами молитву — так належить за законом ісламу.

Мага перестав дружити з Боббі-Н і пригрозив йому, що, якщо той продовжить бавитися «дурманом», розповість про все батькам.

Аліхан надіслав лист із Москви: вони живуть там і дуже раді, що виїхали, але він усе одно сумує за нашим містом Грозним. Він надіслав намальований на папері вертоліт.

Сулім, із яким билися не раз, сьогодні вирішив вибачитись і сказав, що йому дуже соромно за свою поведінку і він більше нікого не буде обзивати «російською тварюкою».

— Тому що іноді бувають і хороші росіяни! — заявив Сулім, чому я дуже здивувалась.

Поліна

21.05.

Зрання йшов дощ, а тепер визирнуло сонце. Школа підходить до кінця — прощай, 8-й класе!

Бачила Заїру, вона засмучена: Мага так і не став належати їй, як вона мріяла. А я все думаю: їй треба заміж, тому з нею таке діється.

Ми стояли біля великого вікна в шкільному коридорі й дивилися на дощ. Я, Кассі, Арина, Тина, Сета й Латифа. Кассі пообіцяла принести конюшину. Є повір'я, що вона захищає від злих духів.

— Конюшину слід прибити над дверима, і в оселі завжди буде щастя, — сказала Кассі.

Арбі почув розмову й пообіцяв, що в новому навчальному році привезе конюшини цілий мішок!

— Я годую нею кроликів у селі. Маю її безліч! Я всім подарую щастя!

Арбі — хороший друг.

Ми з Тиною поїхали додому автобусом: рідко в наших краях їде автобус, а тут з'явився. Я сиділа біля вікна й дивилася на краплини дощу, аж раптом побачила Магу. Він ішов вулицею. Він теж мене помітив і замахав руками, застрибав!!! Але автобус проминув його, поїхав угору, і я сховала за штору свою збентеженість та радість.

Провівши Тину, я зайшла додому до Зулі, тому що вона вже не приходиться у школу, і все їй розповіла про всі події. Вона мене розуміє, але каже, що її доля — підкоритись і виконувати волю батьків, не прагнути до навчання. А я сказала, що буду вчитися на зло всім, подарувала їй власні вірші й пішла.

Удома матінка знову дорікала мені, що я й на людину не схожа, і не вмію жити, як інші, — чим тільки образила мене, як зазвичай.

Руслан написав мені нову «Джейн» — мусульманську молитву від злих шайтанів, а я знайшла гарне місце, де багато квітів, і потай ходжу туди молитись Афродиті — богині кохання. Я прочитала в давніх книгах, що їй поклонялися, приносячи в жертву пелюстки троянд і печиво. У мене теж був бутон троянди та засохлий бублик. Пелюстки я розсипала. Покришила на траву бублик, і його з'їли птахи. Я попросила Афродиту дати мені таке кохання, щоб я запам'ятала його назавжди.

У нас із Магою залишилося всього два дні перед літом.

Поля

24.05.

Учителька хімії, молода дівчина, учора відмовилася прийняти мою контрольну. Просто сказала: «А в тебе не прийму!» Я й сьогодні до неї підходила — вона мене прогнала.

Я написала контрольну роботу на «відмінно». Я навіть до директора ходила, але його, як завжди, не було. Цікаво, мама на це щось скаже?

Тепер про інше. Зуля прокралася з дому й подарувала мені карту. Це карта з колоди, присвяченої фільму про корабель «Титанік».

— Це ти і Мага! — сказала Зуля.

На карті зображені головні герої фільму, коли вони танцюють, не підозрюючи про те, що наближається трагедія. А сама карта ця — *Joker*.

Я у відповідь подарувала Зулі дідусеву монету в 5 центів 1961 року. *Canada*.

Останні два дні ключ від нашого класу загубили, і ми з 8-го «А» переїхали у 8-й «Б».

Усі наші дівчата, особливо банда Лур'є-Левиці: Малка, Яха, Лінда, Тара й інші — вдягають міні-спідниці й фарбуються. А Яха до того здуріла, що сьогодні в школу з'явилась у ліфчику! Мага відразу розлігся з нею на парті й заходився жартувати та обійматись. Усе як завжди.

Я, Тина, Зуля, Кассі, Арина, Сета й Латифа скромно вдягнені.

Не обійшлося без пригод: у вікнах старі рами, і сьогодні одна з них вивалилась і дала по голові Тині. Ми дуже злякалися. Понесли її в кімнату, де колись був буфет: обтирали їй голову мокрою хусткою та поливали її водою. Добре, вона розплющила очі.

Мага на всіх уроках палив цигарки. Дикий жах! Може, ну її, цю школу?

Після сьогоднішніх шкільних справ ми з Сетою пішли не додому, а на пагорби, садами. Дівчинка Сета, як з'ясувалося, теж має в роду росіян, але вона соромиться та нікому про це не каже. Вона робить намаз і носить велику хустку, яка закриває не тільки волосся, але й груди.

Одного разу, коли Сета сильно злякалася хлопавки, вона швидко перехрестилася зі словами: «Врятуй, Аллаху!» Я спитала її, чому вона перехрестилася? Вона сказала, що не знає. А потім з'ясувалося, що в неї була мама-росіянка, але це — страшна таємниця, і де її мама, Сета не знає, тому що її забрали в матері і живе вона з бабусею по батькові.

Ми йшли в сади, і було таке чарівне повітря! Ми піднялися метрів двадцять на пагорби й дивилися вниз, і все здалося нам якимсь іншим: і сонце, і трава. Неймовірне відчуття! Може, колись ми знову повернемося сюди?

Поля

25.05.

У школі «останній дзвоник». Зрозуміло, без дзвоника та без жодних урочистостей. Мага мовчав. Лур'є-Левиця принесла старий магнітофон на батарейках, і він хрипів у кутку. Ми трохи під нього покружляли на підлозі.

26.05.

Знову всі зібрались у школі. Я ходила по класах і знайшла на підлозі книжку про давніх мудреців. Її хтось потоптав ногами. Я почистила й взяла собі. Усюди валяються недогризки, сміття.

Мага як був, так і залишиться моїм на все життя. Він сказав, що одружиться зі мною і все буде добре, головне — аби не було війни.

Яха, Лур'є-Левиця, Лінда й Заїра сказали, що вони вчитись у школі не будуть — батьки заборонили: пора заміж.

Кабан знову поводився, як худобина: побив Заїру.

01.06.

Привіт, смутку!

Я вдома. Доглядаю кактус у горщику, який живе на моєму підвіконні. Роблю зарядку за йогою і не забуваю кришити бублики в темному місці. Адже я — язичниця.

02.06.

Свій новий щоденник я починаю віршем Джеймса Томсона:

Закон зв'язку речей таємний:
Торкнувшись квітки пелюсток,
Тривожимо ми в небі темнім
Одну з віддалених зірок.

03.06.

Ми на ринку. Торгуємо. Мама балакає з Кусум про його. Кусум розповідає про свого сина Дауда. Він любить котів і книжки. Займається східними єдиноборствами. Його взяли в клуб єдиноборств безкоштовно. З її сином я познайомлюся.

05.06.

На ринку зустрівся господар апарата, де я колись продавала солодку воду: він раптом обійняв мене й поцілував у щоку! Усі навколо засміялись, а я нажахано штовхнула його і сказала:

— Який ви ненормальний!

Але тим і обмежилось.

Знайома дівчина п'ятнадцяти років виходить заміж. Я познайомилася з нею взимку. Вона з села. Дівчина завжди виручала мене й купувала непотрібний їй дріб'язок із мого товару, щоб я могла принести додому хліба.

Зараз я подружилася з дівчинкою Зурхан. Має 11 років. Вона в 6-му класі. Теж торгує на ринку з батьком, якого я спочатку вважала за її діда.

Ми розмовляли з жінкою, яка продає напівкоштовні камені й робить із них намисто. Вона сказала, що мені підходять гірський кришталь, сердолік і нефрит. А для талану потрібні: лазурит і бірюза.

Я читала вірші мудреця Юсуфа Баласагуні:

Часом пильність нам потрібніша, ніж сила,
Безтурботність сильних багатьох згубила.

07.06.

Спимо. Ланцюг народжень йде у сон.
Минуле разом із майбутнім сниться.
Нам сон оцей навіює Самсон,
І будить зранку Еос колісниця.

Спимо. Життя — одне зі сновидінь,
Із тих, які з'являються ночами.
Коли ж воно обірветься, тоді
Петро, апостол, вкаже шлях ключами.

Цей вірш я написала вранці.

Сьогодні я торгувала на ринку в буді Вандама. Там є лавочка, де можна сидіти! Він сам усе збудував, власноручно!

Тьотя Кусум розділила з нами стіл — вона торгує ліками. Її сина я бачила мигцем. Тьотя Кусум хоче відправити його вчитися до Москви й дати йому з собою дружину років чотирнадцяти. Над цим, імовірно, мені слід подумати — так сказала тьотя Кусум.

Мені дуже хочеться полуниць. Я жодного разу їх цього року не їла. Усе хліб та каші. Ще в нас борги 200 р. Мама все свариться, кидається зі стусанами до мене.

Кассі мене посварила з Ариною. Щось напліткувала. Вони обидві торгують на ринку. Я сьогодні смикнула Кассі за хвіст — щоб не брехала.

Тьотя Кусум сказала, що людині прощаються всі гріхи, якщо мовити: «Субхана-Ллахі ва біхамдіхі» — що означає «Слава Аллахові і хвала йому».

10.06.

На ринку в нас хороші сусіди-чеченці. Ми весь час жартуємо, сміємося. Здається, що ворожнеча між народами стала минати. Знайомий хлопець-чеченець одружився з росіяночкою, і всі їх вітали.

12.06.

Яка бійка була на ринку! П'яний дід кинувся на хлопця з ножом. Обидва — чеченці. Вони перевернули столи, пляшки з лимонадом. Крик був страшний! Поганий дід вихопив ніж і вже збирався був устроювати в хлопця, але той побачив це і ногою йому раз, раз, раз... Дав йому як слід!

До мене різні чоловіки підсилають то тьотю, то маму — усі хочуть познайомитися, поговорити про заміжжя. Багато вагітних дівчат у 14–15 років. Усі вже заміжні. Я намагаюся віджартовуватись і не знайомитись.

Електрики немає, води немає. Ми живемо так з війни.

Мені снився загиблій дідусь Анатолій, прохав підтримки. Царство йому Небесне!

А потім, під ранок, я побачила сон: наче сиджу й читаю книжку, а хтось мене торкнув за плече. Я підводжу очі, а це Магомед із мого класу! Мага! Ми так і кинулись одне одному в обійми. Цікаво, чи снилася йому я?

Учора я довго медитувала і бачила індіанську маску всередині свідомості.

Торгівлі не було. Нам дали 10 рублів і сказали:

— Від покійника!

Ми відповіли:

— Спасибі!

І поклали гроші в гаманець.

Жарт. Насправді просто поминали і, звичайно, погано знаючи російську мову (багато хто з гір), неправильно висловились.

18.06.

Сьогодні на світанку я бачила сон. Космічний корабель із групою дослідників було затягнуто штучною планетою в її надра через сильне притягання. Загинуло багато місячних людей і жінки з Землі. Капітан корабля, що гинув, попросив мене прокинутись і все записати. Для нього це було дуже важливо.

21.06.

Біля нас на ринку торгує музичними касетами хлопець. Прізвисько Буратино. Ми подружились. Я купила в нього касету. Хлопець, дові-

давшись, що я багато читаю, подарував мені дві книжки, купивши їх у бабусі-росіянки в кінці ряду.

«Анжеліка в Берберії» та «Майстри детективу». Читала до першої ночі.

Вечір. Збулася моя мрія! Буратино приніс мені книжку «Шаолінське ушу» — читаю, перечитую, не можу відірватись! Тепер я вчитимусь битися за цією книжкою! Мені всього 14 років — я ще можу навчитися, хоча діти вчать з 6—7 років. Також Буратино приніс мені книжки про зорі, будову Всесвіту й пророків. Але найцікавіша, звісно, про ушу!

26.06.

До нас приїздила тьотя Лейла. Мене сварила. Сказала в усьому маму слухатись. А мама дуже примхлива.

Снився дивний сон. Я йшла в джунглях і знайшла стародавній храм. Навколо були статуї тисячі Будд і білих мармурових слонів. Цей храм шукали багато людей і гинули.

Я була подорожньою в тропічному лісі. Мені стрівся Дух, що має небачену силу. Сказав, його звати Рассалан. Він провів мене в храм і показав Чарівну Вазу. Частина її була чорною, частина червоною, частина зеленою.

— Вона виконує будь-які бажання! — мовив Рассалан.

Потім ми ввійшли до кімнати храму, і я побачила сотні маленьких фресок, схожих на квадратики.

— Тобі подарували дві долі, — проголосив Рассалан. — Це велика честь для людини. Ти можеш обрати будь-яку!

— А хто подарував? — спитала я.

— Дружина Шиви. Ти їй дуже подобаєшся.

І Дух показав мені дві фрески. На одній з них була дуже гарна дівчина: вона танцювала з бубном. Маяли стрічки. Вона була напіводягнена й танцювала індійські танці. Багато чоловіків дивилися на неї з замилюванням і аплодували їй. А на другій табличці жінка була інакша. Вона була з голови до ніг закутана в зелену тканину. Було видно обличчя та кисті рук. Жінка сувора й неприступна. Мусульманка?

— Це гра, — сказав Рассалан. — Яку ти обереш долю?

— Мені дуже хочеться обрати оцю, — я показала на дівчину, що танцювала. — Але я візьму оцю! — і ткнула пальцем у закутану жінку.

— Чому? — запитав Дух.

— Вона краща. Я бачу.

Він віддав мені табличку, усміхнувся, і я прокинулась.

Поля

29.06.

Учора гриміла гроза. Дув вітер. Ми ховалися з Буратино у Вандамовій буді. Ці дні ми там торгували. Але сьогодні Вандам на роботу, здається, прийде.

А кумасі пліткують на ринку, аж слину пускають. І все про мене. Буратино пригощав солодкою водою та булками. Так що всім довкола було про що балакати.

О, Буратино! Славний чеченець із м. Урус-Мартана. Смішний і хоробрий. Неодружений. Він захоплюється йогою та карате. Вірить у духів води й сонця. Я купила в нього касету VIVA ENIGMA VANIA. Під неї медитую.

А Вандам учора підходив до нас — побачив, що ми подружились, і злиться. Ніколи не забуду вчорашній дощ. Я пищала від грому та блискавок. Вони сипалися на наш ринок, здавалося, з волі Зевса. А Буратино бігав під дощем і збирав свої касети.

09.07.

Була 7-го числа в лікаря Лялечки. Забрала кілька наших книжок. Він розповів мені про нову медитацію.

Дивних дівчат у нашому торговельному ряді додалося. Вони без хусток і сильно нафарбовані. Дві весь час ошиваються біля Буратино. Ми прозвали їх Ящірка й Рижуха. Ящірка ходить у зеленому, їй років шістнадцять. Чорнява. Рижуха трохи старша, фарбується в руде, синьоока. Теж чеченка.

Вони вже з Буратино ночували! Про що він похвастав хлопцям із торговельного ряду навпроти. Вони повіі!

Учора я йшла повз стіл, де торгує Буратино: він притискав до себе Ящірку, а та голосно, заклично сміялась.

Наше місце на ринку було сьогодні зайняте, і ми торгували біля тітоньки Кусум. Старенька захищала мене від нападок «мисливців» — ті так і норовили знайомитись і підсилати рідню, бачачи мене у великій хустці.

Тітонька просить звернути увагу на її сина Абдуллу. Боже, як набридди! Вона вмовляє мене — каже, у мене буде багато золота й суконь. Та я пам'ятаю:

Те прекрасне вбрання, що із грубих тканин.
Ти за одягом судиш? Оманливий він!

Нізамі

11.07.

Буратино цілий день теревенив з Ящіркою та Рижухою.

Але книжки не забув: приніс мені «Багатство позаземних ресурсів», «Всесвіт», «Дивовижну гравітацію».

З Ді Капріо вийшов інцидент. Ми з цим хлопцем-чеченцем гралися — зазвичай стріляли одне в одного зі шприців водою та з водяних пістолетів.

І раптом сьогодні з'являється цей вищезгаданий і мене та мою маму обливає з голови до ніг. Кухоль на півтора літра! Я, звичайно, за таку зухвалість на нього накричала, і ми посварились. Але надвечір знову стали гратися.

А вчора з ряду, де торгує чоловік нашої сусідки, багатодітної Фатими, приходили мама й сестра іншого хлопця-чеченця (він теж увесь час мене водою поливає, грається). Просили мене за дружину! Йому, хлопцеві, 15 років! Ми дали йому прізвисько Малюк. Моя мама посміялась і сказала, що ще рано.

Буратино дізнався, що я зву його Буратино, і образився страшенно. Ага. Але потім заспокоївся і придумав мені прізвисько Цибуліно.

Ішов дощ і знову поливав нас усіх!

Бачили російського хлопця Дімку (друга Кассі). Він збирає пляшки на ринку і здає. Так його родина купує хліб!

Бувай.

12.07.

Виявилось, що в Буратино є дружина! Який брехун (усім на ринку розповідав, що немає)! Ми будемо звати її Мальвіна. Вона — худенька скромна чеченка з великими очима. Є син, маленький.

Сьогодні Буратино купив синові кепку. Дуже гарненьку. Мені так прикро, що він, на жаль, такий дорослий. І такий побрехунчик! Але, попри все, він мій друг!

Бачила злодюжок Мурзилку та Вужа. Вуж став підпрацьовувати вантажником. А Мурзилка й далі краде. Мама і я подорікали їм, як змогли. Вони швидко відкланялися.

Р. С. Вітчим Руслан удома. Знову не має роботи. Коли він не заробляє грошей, він соромиться їсти. Тільки чай п'є. Нічого не їсть.

Він вважає, що, якщо чоловік не може принести в дім їжу, він має не їсти. Хоч як його мама вмовляє, він наполягає на своєму. Упертий! Чеченець!

Поля

13.07.

Мама познайомилася з Ящіркою та Рижухою. Вони попрохали в мами грошей на пиріжок. Мама дала. Вони розповіли по секрету, що були заміжні, а тепер нікому не потрібні й займаються надавнішою професією. Мають «хазяйку». Вона збирає таких дівчат і підсилає до чоловіків на ринку. Вони віддають «хазяйці» всі гроші, а вона трохи розподіляє їм на їжу — скільки сама вважає за потрібне. Вони весь час голодні й дуже худі.

Яке страшне життя!

Р. С. Мій вітчим запевняв, що в будинок учора влетіла блискавка і він її бачив. Але вона не завдала йому шкоди. Тепер він сумний. Він каже, що це знак.

15.07.

Прийшов друг мого вітчима. Отой, що вірить у джинів. Сидить із Русланом, п'є чай. Мама їм бутерброди подає. А вони розсілися, прямо королі, і раді!

Буратино зізнався моїй мамі, що закохався в Ящірку. А вона ж «упала на дно», і, якщо дізнається дружина, Ящірку можуть убити! Її ніколи не дозволять узяти за другу дружину, адже вона «така». А Буратино її жаліє: чоловік бив Ящірку — вона пішла від нього, а рідні не прийняли назад, і вона потрапила до «хазяйки».

Адже в нас дівчата окремо від рідні не живуть — це ганьба! Якщо родина відмовиться від тебе, ти мов прокажений, мов бите скло, і кожен може зробити з тобою будь-що.

17.06.

У Ящірки був день народження! Нам розповів Буратино. Виповнилося «бабусі» 15 років! Вона всього на один рік старша за мене! Мама передала для неї пиріжок із капустою, а Хабіба, яка завжди називала Ящірку повією, потайки передала для неї красиву помаду та шматочок торта.

Стара тітонька Кусум утерла сльозу, але промовчала. А я хотіла щось сказати, але... Посоромилась.

Та я не розумію Буратино. Адже вдома дружина й дитина! А він тягається за... Годі. У неї день народження!

02.08.

Бачили ми сьогодні «хазяйку» цих нещасних дівчат із ринку. Виявляється, крім Рижухи та Ящірки, багато дівчат живе в «хазяйки». Вони називають цю фарбовану, товсту, бридку тітку «мамою». Кошмар!

У дворі дівчина Лунет усім говорить, що днями вийде заміж. А її сестра Рита, яка сіла в машину нареченого Пушинки, повернулася додому до батьків. У сім'ї були скандали. Не допомогло й народження дитини — чоловік її не кохав.

07.08.

Я тут з'ясувала, що мій вітчим і моя мама домовились зі ще одним чеченцем: він хоче взяти мене за дружину. Він старий, і я назву його Лев. Мені він зовсім не подобається! Він приходив розмовляти. Приводив свою стареньку маму, сестру, невістку й брата! Брат його вдвічі молодший і красивіший! Але мене сватають за Лева.

Мама з Русланом шепочуться, обговорюють. А я вирішила, що в подібні дурості не буду гратися з цими дорослими, — сіла і стала складати роман про зорю Сиріус. Мама щось бурмоче про навчання. Що мені вчитися треба! Ага. Добрий знак.

До зустрічі з Магою 23 дні.

11.08.

ЗАТЕМНЕННЯ! Сьогодні день затемнення! Жителі злякалися. На ринок не прийшли торгувати! Усі говорили про те, що Сонце згасне й буде вічна ніч: люди накупили свічок, щоб ходити з ними тепер по вулицях. Якби вони прочитали книжки про Всесвіт, то знали б, що свічки їм ніяк не допоможуть, якщо Сонце згасне!

Ніхто з наших знайомих не з'явився торгувати або просто на ринок: усі сиділи в хатах, багато хто засунув штори!

Затемнення було всього одну годину. Ми прийшли на ринок і торгували в буді Вандама, але покупців не було, як і продавців, хоча зазвичай на ринку тисячі людей. Ми дивилися крізь окуляри на сонячний диск. Хтось стріляв з автоматів і кулеметів. Була страшна стрілянина.

Вандам — єдиний, хто підбіг до нас на кілька хвилин, глянув через окуляри на сонячний диск і втік, сказавши, що стріляниною проганяють джинів, які затьмарили сонце.

Я, побачивши, що торгівлі не передбачається, стала малювати східну красуню і зеленого дракона.

19.08.

Уночі була пекельна спека — ніхто не міг спати. Грозний розташований у котловані.

У напівмаренні мені бачився мій роман про зорю Сиріус і макети міжпланетних кораблів. Вони можуть літати окремо, а можуть з'єднуватись у величезне коло. Міжпланетні кораблі кріпляться подібно до лотосів, що проникають один крізь одного. Вони можуть набирати величезну швидкість. Як прокинулась, я все замалювала.

Учора, 18 серпня, коли ми йшли з ринку, я побачила навколо місяця червоне світло. Я дивилася вгору й милувалася: Червоний місяць — це ж дивовижа! Раптом у небі з'явився об'єкт, який начебто злетів із червоного місяця, світився та блимав усіма кольорами веселки. Він стрибав і крутився по небу. Став знижуватися до нашого будинку на великій швидкості.

Ми саме підходили до двору, де стоять наші чотириповерхові будинки. Назустріч ішов чоловік Красивої Лейли. Ми привернули його увагу до дивного об'єкта.

— Мабуть, це НЛО! — сказав чоловік Красивої Лейли.

Невдовзі дивний об'єкт зник, замигтівши зеленим і так і не долетівши до нас.

Поля

22.08.

Учора була в нас пригода. Мама і я пішли виносити сміття до будинку № 88. Річ у тому, що та гігантська купа, яка росла з кожним роком за згорілою п'ятиповерхівкою, смердить так, що наблизитися до неї відтепер уже нереально. Нині ми ходимо виносити сміття за пару кварталів, до чужого будинку.

Вулиця була порожня. Ми швиденько викинули пакетик (попередньо озирнувшись — адже жителі будинку № 88 лаються страшенно: їм самим давно нікуди кидати сміття) і задріботіли по доріжці повз сади до зупинки. На купі сміття я помітила кількох

убитих собак, із дротом на шиї, без очей! І вжахнулася: скільки ж у людях зла.

Ми вже підходили до залізниці, що є кордоном між садами-городами і пустирем із транспортною зупинкою. Помітили, як стоїть на коліях жінка з дитиною. Звідкілясь іздалеку вона несла у відрах воду й відпочивала — дорога-бо не близька!

Але тієї миті, коли ми переступили колії, ми почули за спиною вереск гальм: на скаженій швидкості летіли білі «жигулі», падали відра, верещала жінка. Не звертаючи на це ніякої уваги, з машини вийшов хлопець років двадцяти п'яти, у чорних окулярах, у формі бойовика. Він спритно перебіг через колії, і тієї миті, коли ми розвернулись, ми побачили дуло гвинтівки, наставлене прямо на нас! Він прицілювся. Подивившись із півхвилини одне на одного: ми — здивовано, він — спантеличено, ми повернулись спиною і пішли, а він побіг до машини, сів у неї і з вищанням поїхав назад.

Ми живі виключно з допомогою Ангела-охоронця. Це був убивця. Найімовірніше, «привіт» від Адама та Айшат! Усе не можуть пробачити, що їм не вдалося вбити тьотю Валю й Альонку!

Потім, коли ми спускалися до зупинки, мама сказала, що в нашому роду були і християни, і мусульмани. І буває, що одні з них убивають інших. Ні за що. Просто так.

І мені варто подумати, як правильно молитися, щоб вижити. Моя відповідь, що я язичниця, мамі сильно не сподобалася. Тоді я сказала, що перечитаю Коран: я давно вмію робити намаз — нам у школі розповіли, як треба молитися по-мусульманськи.

— Коли тебе принесли до церкви, ти виривалась і плакала, священик злякався навіть. Може, я дарма хотіла тебе охрестити? Ти вільна обирати, як молитися, — сказала мама. — Раніше я боялася, що рідня батька відніме тебе.

Читаю книжку з айкідо. Я хочу бути сильною. Я не буду здаватися.

Ді Капріо на ринку обзивався, що в мене мама росіянка, і запустив у мене недогризок від яблука. Злиться, що я його не помічаю.

Вечір. Я читаю новели О. Генрі. Мої улюблені: «Поки чекає автомобіль», «Третій інгредієнт», «Болівар не винесе двох».

Р. С. Руслан, мій вітчим, з'ясував, що машина, де був хлопець із гвинтівкою, належить родичам дядька Адама й тьоті Айшат. Але хлопець не зміг вистрілити. Певно, в нього все ж таки є серце.

Поля

23.08.

Надзвичайний ураган! Такого урагану я не пригадаю в Грозному! Усе на ринку літало, товар котився по рядах, і люди збивали одне одного. Товар губився й летів! Але найголовніше не це. Під виття вітру, мигтіння блискавок і гуркіт грому, коли все губилось, крутилось і кудись летіло... я побачила Буратино. Він теж мене побачив і підбіг до мене. Я схопила його за руку і сказала:

— Не йди! Не залишай мене саму!

(Уяви, Щоденнику, прямо ТАК і сказала! І за руку схопила!) Буратино остовпів: я підозрюю, завмер він від блаженства! Я це миттю помітила і, з властивою мені кмітливостю, відразу всунула йому торбу, щоб він збирав наш товар. Він збирав нитки, голки й ножиці і бурмотів:

— Як добре!

Це попри дощ із градом, який б'є по голові. Я отямилась і сказала:

— Пробачте мені! Я не знаю, що на мене найшло.

Та Буратино заперечив:

— Ніяких вибачень! Це честь для мене!

Тут з'явилася матінка, яка в цей момент йшла на ринок по картоплю, але загубилася в урагані і відразу зіпсувала всю малину. Мама стала з мене сміятися.

Їхали ми додому під грім і блискавки. Бігли крізь сади-городини брудним океаном калюж!

Незважаючи на цю чудну подію, була сьогодні і сварка: хлопець років дев'ятнадцяти в кафе прив'язався до мене (хоча я була в хустці й довгому одязі). Він заявив, що я — «росіянка», і моя мати росіянка, і щоб я «забиралась у Росію». На що я відповіла, що в нього батько — «наркоман», раз він виріс таким дурнем, і щоб він сам забрався в Росію, а тут мій дім!

27.08.

Учора Буратино сказав:

— Патошко, ти мені снилася!

А я сказала, що він мені теж снився. Це правда. Я бачила інопланетний корабель, іншу планету. Сталась аварія, дув сильний вітер, ми прагнули вижити. І, звичайно ж, Буратино був у цьому сні моїм коханим. Коли я розповіла свій сон, Буратино витріщив очі. Я запитала, що йому снилось. А він хитро відповів:

— Продовження твого сну!

29.08.

Від камери схову (де товар) загублено ключ, і Буратино не зміг торгувати. Приходили любителі музики в наш ряд, але, на жаль, продавця музичних касет не було. Ми з мамою пояснювали покупцям, щоб завтра прийшли.

Попереду жах: насувається школа, і ринок я бачитиму уривками. Мені доведеться ходити трасою зовсім самій — можуть запхати в машину, вкрати. Страшно. Доведеться знову з усіма сваритись і битись у класі.

Я розмовляла з росіячкою — вона торгує. Бабуся Іра. До них уночі вломилися бойовики. Виламали двері, стали ходити кімнатами, дивитися речі.

Вона була зі своїм старим чоловіком. Той сліпий. Думали, їх уб'ють. Бабуся Іра злякалась, але вирішила дати незваним гостям чаю — за кавказьким звичаєм. Вона принесла тацю, поставила перед бойовиками. Ті поговорили про щось чеченською. Потім сказали російською, що йдуть і вбивати не стануть, тому що бабуся Іра прийняла їх належним чином, пригостила.

Бабуся Іра та її чоловік вирішили вибиратись із Грозного. Але їм немає куди навіть поїхати, тільки ночувати на лавках у парках Росії. Вона намагається заробити на квиток на автобус до найближчого російського міста. Продає речі з дому.

31.08.

Я вмю «бачити». Це гра така. На уяву. Медитуєш, заплющуєш очі, а потім уявляєш когось і дивишся в реальному часі, що ця людина робить. Ну ніби щось може збігтися. Я провела кілька експериментів — виходить.

Бачила Лялечку й тьотю Кусум. Тьотя Кусум теж цікавиться грою на уяву і намагається вгадувати предмети та дії інших людей.

01.09.

Ух! Який бардак!

Ходила я сьогодні до школи. Наші в класі пошепотілися, що я погана «гаскі» — тобто росіянка. Але привіталися, коли я голосно сказала їм: «Салам Алейкум!» Це, виявляється, діє!

Бачила Сету, Тину й Кассі. Здалеку — Магу! Школа починається 10 вересня.

Я провела експеримент із тьотею Кусум: я ж не знаю, де вона живе. Увечері заплющила очі й запитала: що тьотя Кусум робить? І ніби побачила, що вона читає книжку в синій обкладинці! Сьогодні ми зустрілись і вона сказала, що сиділа і в цей час (домовлений) читала блакитний журнал!

Знову той хлопець із кафе чіплявся та обзивав мене через національність, кричав непристойності, погрожував мене вбити.

Удома я читала п'єси пана Мольєра у двох книгах від 1913 року з нашої бібліотеки.

07.09.

Чому я не детектив? Ці думки відвідали мене після того, як я провела експеримент із Буратино. Я медитувала, потім заплющила очі і побачила на стільці біля його ліжка — пістолет. А наступного дня, тобто сьогодні, Буратино сам підійшов до нас і розговорився. Найдивовижніше, що він дійсно має пістолет! Старий, із барабаном, як я описала з «гри на уяву». Це означає, що в мене є якийсь дар. Адже я не знаю навіть вулиці, де живе цей хлопець.

Буратино був такий шокований, що виклав свою історію, вона не проста. Його мати кинула в три роки й виїшла заміж за іншого чоловіка, залишивши дитину, як і прийнято тут, із батьком. У матері від іншого чоловіка народився син, якого вона любить і вважає рідним, а Буратино не вважає, тому що кинула його сама, коли була ще юною дівчиною. Зараз зведеному братові Буратино 24 роки. Батько Буратино відразу, як вигнав дружину, взяв нову. Мачуха з перших днів незлюбила чужу дитину: вона біла його і штовхала, як тільки бачила. Своїх дітей мачусі Бог не дав, але вона вирішила відібрати будинок! Вона налаштувала батька проти сина, як могла, все життя.

Її мрія: продати будинок і виїхати. А коли Буратино привів собі молоду дружину, мачуха знущала з його дружини, а та не мала сміливості опиратися за місцевими звичаями: це було не життя, а пекло. Проте Буратино вирішив не поступатись і не йти з дому, де народився. Однак батько став любити його менше через нацькування дружини.

Одного разу в грозу зламалась антена телевізора, і Буратино поліз на дах лагодити її. Батько, побачивши це, теж поліз на дах їхнього будинку. Батько давно прагнув скандалу. Він ударив Буратино так, що перебив на руці сухожилля і задзюррила кров.

— Ти мій батько! Але не смій бити мене! Я вже дорослий! — сказав Буратино і нагнувся, щоб хоч якось полагодити антену.

А батько вдарив його в шию. Як колишній боксер, він знав місця, куди бити заборонено. На шиї здулися вени, і Буратино почав непритомніти під дощем на даху! Але не знепритомнів. З останніх сил він зібрався й теж ударив батька — старого чеченця. Відлупцював його так здоровою рукою, що той заплакав! Потім кілька днів Буратино пролежав у лікарні. У нього досі на руці шрам!

Батько з мачухою заявили в шариатський суд, що Буратино хотів убити батька. Вимагали, щоб його стратили! Шаріатський суд розібрався і не знайшов нічого, за що Буратино варто було б покарати! Мачуха підсилала кілька разів до нього вбивць, але ті не впорались. Саме тому Буратино купив собі пістолет у магазині «Мисливець і рибалка». Дружину налякали так, що вона не живе в будинку батька Буратино. Утекла.

Цей будинок немов проклятий. Уночі Буратино не спить: він прислухається до всіх звуків і шурхотів. Пістолет лежить біля нього на стільці. Якщо ця тяганина за будинок триватиме, він може остаточно з'їхати з глузду і потрапити в божевільню.

Р. С. Я бачила старенького професора-чеченця Нунаєва. Ми дружимо. Він не виїхав із Грозного. Приходив порозмовляти. Ми обмінювалися книжками.

Поля

09.09.

У нас, мабуть, скоро буде війна. У селах навколо Грозного вже бомбить російська авіація. Війна в Дагестані.

До школи мені 11-го числа.

Ми з мамою торгуємо, щоб хоч якось вижити. Поряд жінки торгують капустою, цигарками, квітами. У сусідньому ряду продаються халва й цукерки.

Я купила собі заголку на волосся, щоб хустка красивіше облягала голову.

20.09.

Поки не бомбардують. Торгую. Вистачає на їжу.

Ринок бідний: жінки та діти. Чоловіків майже немає — роз'їхались. У нашому ряду бабусі з онуками торгують хлібом і молоком. Ми дружимо з Хабібою, Закою та Хурман. Дівчинка Зурхан торгує з татом.

Мені снився Мага. Він був красивий!

Вітчим поїхав до друга. Той переїжджає. Потрібно допомогти повантажити речі: родина хоче виїхати до Інгушетії.

Р. С. Іслам — остання релігія, послана з неба людям. Тьотя Кусум і я розмовляли про це. Вона сказала, що, коли людина обирає свою релігію, проливається кров. Так завжди буває, якщо людина раніше грішила. Кров змиває з людини всі попередні падіння, і вона стає чистою, ніби знову народилась.

21.09.

Злива огортала місто.

Ми торгували. І траплялись історії. Я їх записувала.

ІСТОРИЇ ПІД ДОЩЕМ

Ми зустріли росіянку Інгу — вона торгує журналами. Клейончастий дах над її столом протікав, і вона пішла торгувати до росіянки Ані, яка торгує пачками чаю біля Біржі. В обох чоловіки чеченці. Біржею називають будинок неподалік ринку. Там продається зброя в магазині «Мисливець і рибалка». Говорять, що можна купити пістолет або автомат, але я дивилась і ніде не бачила. Мабуть, можна купити, якщо знати в кого. Навколо Біржі крамарі продають товари: хліб, масло, сукні й цигарки. Після «переселення» Інга вирішила купити собі теплі шкарпетки й попрохала мене постежити за її столом із журналами. Я погодилась.

Історія № 1. До столика підійшли двоє: літня чеченка й доларовик — чоловік, який обмінює гроші. Вони спитали дозволу скористатися краєм стола під навісом. Я, зрозуміло, не заперечила старшим. І от на моїх очах стара жінка витягає з торби пачки грошей, перев'язані гумками. Знаєш, скільки там було? Мільйон! Я вперше в житті бачила стільки грошей!

Я спитала жінку:

— Ви так прийшли? Ви без охорони?!

У відповідь бабуся показала мені піку своєї парасольки й каже:

— Я от спеціально залізний кінець наточила. Як дам злодієві в лоб!

Сама вона виглядала худою і була вдягнена, як бомж. Потім узялася лаяти дядька-доларовика:

— Ти чому з гумками необережно поводишся?! Я їх щодня купувати не могу!

Сама склала долари у великий прозорий пакет за 1 рубль (так, що все було видно) і пішла. Ми гадали: звідкіль стільки грошей?!

Історія № 2. Тільки-но таємнича бабуся пішла, з'явилися двоє парубків. Чеченці. У мене вони нічого питати не стали, а мовчки підійшли до стола під навісом, і один другому відрахував 10 000 доларів. Після чого вони потисли один одному руки зі словами: «Ти мій брат!» і «Хай воздасть тобі Аллах». Раптом той, який одержав гроші, задумався:

— Чекай-но, ти ж мені ще п'ять рублів винен!

— Як?! — щиро здивувався другий. — Адже ти щойно 10 000 доларів одержав!

— А ти що, забув?! Ти в мене навесні позичав! На морозиво!

Порився «брат» у кишені. Віддав йому монетку.

Історія № 3. Навпроти стола Інги кафе. Двері відчинені. Мені видно двох молодих хлопців. Вихованих. Вони сидять і чемно розмовляють.

Записую їхню бесіду. Перший:

— Мені винен один хлопець і не віддає. Погано робить.

Другий:

— Ти нічого не зробив?

Перший:

— Так, було якось. Стріляв по його машині. Не влучив!

Другий:

— Кепські справи! Нічого, у мене є машина. Увечері...

Тут підійшла дівчина-офіціантка. Прибрала чашки. Щодо грошей хлопці чемно сказали, що решти не треба. Виходять і договорюють.

Другий:

— Він удома сам? Сам. Сьогодні, якщо не віддасть, буде в нас весела прогулянка.

Перший, тиснучи йому руку:

— Ти — мій єдиний близький!

Р. С. Слава Богу, прийшла Інга. Біржа — якесь моторошнுவате місце. На ринку нічого подібного я не чула й не бачила.

23.09.

Війна в Чечні.

Сьогодні, о 10.25 дня, коли ми виходили торгувати на ринок, почалося бомбардування. Літаки кидали бомби на аеропорт. Диму! Жах!

Усі сусіди з нашого двору, зайняті в основному протиранням штанів на лавках, заохкали, завили від страху. А ми з мамою сіли в автобус і поїхали на ринок.

Там о 15.00 теж почали бомбити. Деякі потікали відразу. Хапали речі й бігли. Але ми, тітонька Хурман, яка продає солодку воду, дівчинка Зурхан із татом, сусідка Хазан, тьотя Кусум залишилися торгувати. Яка різниця, де померти?

Єдина доля всіх, хто на землі:
Помруть раби, помруть і королі.

Літаки дзижчали зграями. І герої перетворилися на боягузів. Відбулася головна метаморфоза! З дочкою Хурман, маленькою Тисою, я їла цукерки й розповідала їй казку про Снігову королеву. Повз нас, мов вітер, пронісся Буратино, крикнучи, що війна йому до душі. Йолоп!

А в жінки, що торгує молоком, цього року померла дочка вісімнадцяти років, а зараз лишилися самі вдома двоє дітей (3 і 5 років). Вони замкнені на четвертому поверсі, біля аеропорту, де російські літаки кидають бомби! Бомбили Комсомольський колгосп, Андріївську долину і обіцяли — Карпинку (район приватного сектора), де живуть родини дівчат із мого класу: Арини, Заїри, Тини й Зулі.

Тьотя Мар'ям каже, що вдома було не краще, ніж на ринку. Теж бомбили.

Це вже третя війна в моєму житті. У Першу війну ми жили з родиною бабусі Ніни, тьотею Варєю та її синами. У Літню війну ми ховалися в підвалі родичів тьоті Мар'ям, із дідусем Тунзіним та його дружиною. Нова, третя війна. І всі ці війни з Росією через нафту.

Дивне й страшне було після бомбових ударів. Над Центральним ринком Грозного з'явилися чудні хмари, яких іще ніхто ніколи не бачив. Із хмар являлися картини (забобонні люди боялися дивитись у небо), а я замалювала їх, як змогла. Спочатку з-за будинку Біржі з'явилось ніби полум'я з хмар. Вогонь. Потім полум'я та вода. Наче величезні хвилі накрили ринок.

24.09.

10.05. Нас трохи бомбили сьогодні. І сусіди вже не пішли на роботу, тому що бояться. А я з мамою піду на ринок — торгувати. Я їй допомагаю. У моїй школі чутка про її закриття.

Усі кажуть: «Війна».

14.05. Чути ревіння літаків. Вони кидають бомби, але поки — далеко. У центрі Грозного, де ринок, я відчуваю лише двигіння землі. І все. Нікуди не йду. А куди мені йти? Я тут.

Поліна

25.09.

Билася сьогодні в черзі по хліб. Азербайджанці, які привозили до нашого міста свій товар, виїхали. Торгувати нічим!

Ще вирішила написати рецепт пампушок із сиром. Вони такі смачні! Я спечу їх, коли буде мир.

26.09.

На ринок ми не пішли — забилася каналізація в будинку.

Хтось із сусідів забив і не зізнається. Ми викликали слюсаря. Слюсар був росіянином, п'яним, і йому стало погано — довелося бігти по медсестру і робити йому уколи. Він мало не помер від серцевого нападу. І забита каналізація продовжила своє існування.

27.09.

У нашому Старопромисловському районі бомбили зупинку «Берьозка», це від нас зовсім недалеко. Бомбили зранку.

Читатиму Шекспіра. У нашій бібліотеці його 12 книг. Книги старовинні, видані на початку ХХ століття. Їх купував мій дідусь-журналіст. Він загинув у 1994 році, на початку Першої війни, у момент обстрілу лікарні на вулиці Первомайській.

Сьогодні вночі мені снилися моторошні сни.

29.09.

Бомбардують. Моя люба тьотя Мар'ям поїхала до Інгушетії.

30.09.

Бомбардували мости. По радіо передали, що орієнтовно 10 жовтня будуть заходити танки федеральних військ.

Я подумала й вирішила, що, якщо вже війна, треба піти й купити собі чорну білизну, щоб не прати так часто.

Узяла хліб у бійці. Люди мов збожеволіли.

01.10.

Учора й позавчора — бомбили. За чутками, влучили в лікарню № 7. Місцеве радіо передало: убито 420 людей, поранено близько 1000.

Місто повниться чутками. Часто ця «інформація» суперечить одна одній. Про те, що буде новий виток війни, у серпні нас попереджав професор В. Нунаєв — знайомий лікар-кардіолог. Ми йому не повірили. Закупили новий товар.

6 серпня ми дізнались: із Грозного виїхала вдова загиблого президента Дж. Дудаєва. Стільки інформації! Вірити можна тільки тому, що побачив сам, на власні очі. І в жодному разі не довіряти вухам.

30 вересня нас знову затопила каналізація. Викликали слюсарів, але ніхто не прийшов. Мучилися самі. А «дорогі» сусіди продовжують усе лити вниз. Ми виносимо за ними відрами.

На ринку люди мінялись адресами, хто з ким подружився. На випадок, якщо сильно бомбитимуть або якщо дім буде розбомблено зовсім, щоб було куди піти, де жити. Нам адресу дав Назар. Він разом із дружиною торгує продуктами: Мікрорайон, вулиця Косіора, 8, квартира 66. Автобус № 29.

Також адресу дала росіянка, ім'я її — Леля. Сказала: «Раптом ви в центрі міста будете й почнеться авіаналіт? Біжіть проспектом Перемоги до будинку № 5 “А” (це біля ринку), в нас у дворі є великий підвал».

Відразу загинути, мабуть, не так страшно, страшно лежати в завалах і болісно помирати. Я пам'ятаю, так помирили старі росіяни 1994 року в центрі Грозного. Не було техніки розгребти бетонні плити. Їхній будинок розбомбив літак, а вони були на верхніх поверхах і опинилися всередині завалу. Люди різних національностей тоді приходили, плакали біля цієї гори плит, чуючи їхні стогони. Так минуло кілька днів. А потім усе стихло. Це дуже страшна смерть.

Ще я думала над різними релігіями. Усі вони по-своєму хороші, тільки люди погано виконують закони Бога.

У Фатими — сусідки з середнього під'їзду нашого будинку — помер син, зовсім маленький хлопчик.

05.10.

Поки що живі! Газу давно немає. Бомби падають. Наш чотириповерховий будинок від струсів став осідати. У кімнаті відійшли стіни від стелі. Сьогодні літаки кружляли над ринком. Багато хто втік. Зокрема, здоровенний світлий хлопець — Вандам, який навчається на юридичному факультеті. Він періодично дозволяє мені й мамі торгувати в його дерев'яній буді. Це зручно під дощем. Але я його не люблю.

Удома ми варили картоплю в електричному самоварі. Електрика буває, але вже не завжди. Газ відключили. Це на випадок обстрілу, щоб було менше жертв. Будинки горять, люди гинуть.

11.10.

Воюють. Удалині чути гуркіт, схожий на грім.

Ми вирішили торгувати газетами. Тьотя Таня і її дочка Юлька зляться. Вони торгують друкованою продукцією. Тепер ми — конкуренти. У нас виходу немає. Товар не йде. На їжу грошей не вистачає.

Позавчора я пішла й експромтом познайомилась із дружиною Суліма. Чоловіка, який привозить газети й журнали оптом. Прибрехала, що дружу з Юлькою. Колись Юльчина мати працювала з моєю мамою. Тільки дружби немає. Знайомство. Жінка відрекондувалася — Соня. Відразу дала мені під реалізацію журнали. Учора сусідка по ринку Кусум підійшла до нашого стола з товаришем сина. Незнайомий хлопець подарував мені красиву маленьку книжку.

Кусум намагається подружити мене зі своїм сином. Її син дуже високий, тому сутулиться. Він скромний, сором'язливий. Звати Дауд. Ходить на підготовчі курси. Готується до Нафтового інституту. Завжди підручники з хімії в руках. Даудові 21 рік, а мені — 14 років.

Мама каже, що заміж мені ще рано. Повторює: «Треба вчитись!» Кусум спокушає:

— Ти єдина дівчина, на яку мій син звернув увагу. Якщо ти станеш його офіційною нареченою, ми почекаємо, доки закінчиш 9 класів школи. За чеченськими мірками, це приваблива пропозиція.

Я бачу: хлопець гарний! Але мені більше сподобався його друг, той, що подарував книжку. Даудова мати купила мені красиву літню майку й урочисто вручила.

— Як першій дівчині, котра сподобалася синові! — так вона пояснила свій подарунок.

Нашого сусіда, веселого гуляку Буратино, не видно кілька днів. Нехай з ним усе буде гаразд!

Патошка

12.10.

До школи не ходжу. Занять немає. Допмагаю мамі.

Хтось позавчора під зливою облив дерево гасом і підпалив. От ідіот! Вийшло велетенське багаття! У той час саме прилетів літак і довго кружляв. Люди боялися. Раптом він скине бомбу? Але обійшлося.

Кусум познайомила мене зі своїми сестрами. Каже, я всім подобаюсь. Але мені треба ходити в хустці, щоб не довідалися, що в мене мама росіянка, краще до мене ставилися.

Ці дорослі — балакучі. Завжди щось дарують. Може, я не буду самотньою? У мене з'являться друзі?

Я люблю косинки й хустки. Мені не подобаються емансиповані жінки Заходу. Будь-який одяг із шарфом у тон — романтика, ніжність і таємниця.

Носити хустку мені радив мамин друг. Пояснював: «Тоді я зможу за тебе заступитися. Ти дорослішаєш. Тобі захист потрібний!»

Вони не знають, що батько мого батька — чеченець. Тож за чоловічою лінією я чеченка. Мамине прізвище в мене тому, що за сім місяців до мого народження мама розлучилася з моїм батьком. Миритися не схотіла. Пізніше мама дістала в лікаря довідку, що я — семимісячна дитина! Записала мене на себе. Найкумедніше, що мати мого батька, моя бабуся Елізабет, єврейка. Отже, він єврей? Ха-ха. У них-бо визначається все по материнській лінії. Тому я вважаю, що я дитя світу.

Свого батька я жодного разу не бачила. Мені з дитинства повторювали: «Тато помер!» — а мені хочеться вірити, що це неправда.

Сьогодні до нас підійшла моя дорога тьотя Лейла. Це вона привезла з пологового будинку мене новонароджену і мою маму до дідуся. Лейла завжди допомагала нам. Вона колись працювала з мамою на великому заводі «Червоний молот». Лейла пообіцяла принести варення. Вона запропонувала на ринку звати мою маму на чеченський лад. Тепер і на ринку, і вдома всі звать маму Лейла.

Давня мамина подруга, тільки-но підійшла до нас, стала вмовляти виїхати. Мама й вухом не повела. Каже:

— Я не знаю, де які люди. Як живуть в інших місцях? Ані звичаїв, ані правил. У мене ніде немає близьких родичів! Знайомих теж немає. Тут усе моє життя пройшло! Тут — дві рідні могили, бабусина й батькова. Своє житло, що важливо. Руслан є. Захист. Виїду з дитиною. І що? Бомжуватиму?

Лейла хитала головою:

— Спокою нема. Жити не дають. То одні! То інші! Хотілося б, щоб наша дівчинка рано заміж не пішла. У домашнє рабство не потрапила. Утім, невідомо, де краще? Наша молодь скромніша.

У Лейли рідна дочка живе в батьковій родині. Вони бачаться рідко. Лейла вдруге вийшла заміж, але своїх дітей більше не має. Тому вона мене любить. Вважає мене за свою дочку.

13.10.

Ночами слухаємо гарматну канонаду. Удень торгуємо.

Посварилася з Танею та з Юлькою. Соня почала ставитися до нас гірше. Не знаю, чи це я їй набридла своїми проханнями? Чи наші конкуренти щось наговорили?

Тепер я ношу хустку, як тьотя Кусум. Кусум мене хвалить. Підсяде до нас на ринку й волосся мені розчісує. Кличе:

— Ходімо, зробимо тобі завивку!

Друг Дауда знову підходив. Купив мені морозиво. Я йому сподобалася? Знала б про це Кусум, Даудова мати! Цей хлопець спитав мене:

— Скільки тобі років?

Почувши, що чотирнадцять, здивувався:

— Ти така мала! Я думав, ти доросліша. Знаєш, ти дуже схожа на царівну Будур із моєї улюбленої казки!

Тоді я посміливішала й заявила, що він — Аладдин! Ми довго дивилися одне на одного й мовчали. Я здивувалася своїй сміливості. Раніше з хлопцями я мовчала, тільки слухала, а тут — заговорила. В Аладдина красиві очі. А волосся — чорне, кільцями, до плечей.

Він справді як принц! Я згадала, що бачила його вві сні! Давно. Коли була дитиною і ще не ходила до школи.

Аладдин повідомив: йому 23 роки. Його батько має іншу родину. Є мати й сестра. Вони живуть у селі. Зніжковівши, Аладдин довго роздивлявся свої черевики і, не прощаючись, пішов.

Поліна

14.10.

Уранці я провідала школу. Можливо, вчитися ми не будемо до весни. Зі школи поїхала на ринок.

Мама чекає мого вітчима. Він пішов допомогти з відправленням речей другові давно, 19 вересня. Відтоді ми нічого не знаємо про нього.

Головне — розпродати товар. Забрати новий одяг, улюблені книжки й виїхати. Наша торгівля ледь дихає. Купуємо їжу, а відкласти нічого не можемо.

Тривожать газетні статті про те, як біженці половину дороги йдуть пішки, згинаючись під своїми речами. Як вони мерзнуть. Про те, що машини з ними розстрілюють по дорозі. Шлях із міста дуже небезпечний! Грошей, щоб надовго зняти собі «в біженцях» квартиру, немає. Ми за закупівельною вартістю віддаємо свій товар. Аби тільки зібрати грошей!

Уся молодь повдягала військову форму. Багатьом форма до лиця! Але зброї в руках немає. Тільки рації. Автомати мають дорослі чоловіки. Кому 30 років і більше.

Кусум плаче, розповідає, що її син пішов з дому. Просить мою маму допомогти його повернути. Просить дозволу сказати, що я згодна вийти за нього заміж. Тільки б він залишив своїх нових знайомих! Повернувся додому!

Ми підтримали ідею Кусум. Я попередила, що потім виїду, але обов'язково допоможу. Однак Кусум не наважилася брати мене в дорогу. Поїхала до нього сама. Але повернулася без сина. Дауд заявив їй, що має надійних товаришів. І що не залишить їх до кінця. Ми всі плакали.

Царівна Будур

20.10.

Снився обвал у горах. Загинуло багато людей! Я бачила, як летіли величезні кам'яні брили. Чавили, зносили.

Я ховалася, бігла, падала. Дрібні камінці боляче били мене. Прокинулася нажахана. Довго лежала нерухомо. Занімили руки й ноги. Ну й натерпілася ж я страху вві сні!

А потім був сильний обстріл у реальності. Але все гаразд.

22.10.

Нас із мамою поранило 21 жовтня. Так раптово і страшно збувся мій сон. Я бачила: за столом сиділа вбита жінка. Поранені ховалися

в кафе та в під'їздах будинків. Чоловіки — добровільні рятувальники — підбирали жертв обстрілу, розподіляли по машинах. У першу чергу — важко поранених.

А почалося все несподівано, близько п'ятої години вечора. Ми зібрали решту свого товару: дві торби. Одна мені, друга мамі. Тут зустріли Кусум із маленькою дитиною. Стояли, розмовляли. Раптом яскравий спалах освітив ще світле небо. Далі сильний гуркіт. Ми від переляку перекотилися за свій стіл. Присіли між залізними ятками. Іншої схованки поблизу не було. Вибух! Потім іще. Схоже на те, що одне й те саме вибухає багато разів. Ми побігли, гублячи свій товар, у двір Будинку моди. Це самісінський центр Грозного. Вулиця Рози.

Коли я бігла, величезний осколок, наче відлуння чергового вибуху, просвистів зовсім поряд. Він розсік не мене, а час, немов теплу воду, яка пішла кудись униз, і я стояла в сухому річищі, відразу зрозумівши, що ні мама, ні інші люди не можуть урятувати мене від смерті, якщо я гукну про допомогу.

Смерть і я — тільки ми опинилися зв'язаними одне з одним у цьому світі. Немає нічого, що могло б стати між нами й затулити собою. Мені стало смішним і непотрібним усе: речі, торби та всілякі цінності. Я зрозуміла, що нічого, зовсім нічого не візьму з собою Туди.

Сильний удар, і... час повернувся разом із вогняними іскрами, які осколок висік із цегляної стіни будинку біля моєї голови. А ноги мені рвали чийсь маленькі металеві щелепи, але я за інерцією продовжувала бігти. Тільки за декілька кроків — упала. Мене підняли.

Ми кинулися в під'їзд житлового будинку, але там замість других дверей були ґрати. Вибігли у двір, у шоковому стані, метнулися до іншого під'їзду, в житловий будинок поруч. Там, де раніше був магазин «Рибалка». Коли я присіла, забившись у куток, пронизливий біль у ногах дав про себе знати. У цей самий під'їзд мама й Кусум заштовхнули, закинули дівчину — чеченку. У дівчини вивернуло коліно. Я вперше побачила, що кістка всередині біла. Вона була в шоці і говорила тільки:

— Боляче! Боляче! Боляче!

У під'їзді були жінки й діти. Мама сказала, що в неї дірочка в кишені пальта і горить стегно. Інший осколок потрапив до мами в кишеню. Коли в наш під'їзд зазирали чоловіки, то всі закричали, що спершу треба відвозити дівчину без ноги. Вона втратила багато крові. На вигляд дівчині було 17—20 років. Її повезли.

До під'їзду знову зазирали добровільні рятувальники. Молоді хлопці. Серед них був Аладдин. Мене вирішили доправити на перев'язку в аптеку, на проспект Перемоги (у колишній хлібний магазин). Аладдин ніс мене на руках і шепотів:

— Не плач, моя царівно! Не бійся! Допомога буде!

Маму вели позаду. Не забули й наші торби з товаром — не розгубилися в метушні. Наш шлях вів через двір Будинку моди. У ньому я колись жила з мамою в мого дідуся-журналіста.

Коли мене тягли під обстрілом, я побачила трьох убитих. Вони лежали окремо одне від одного. Їх хтось накрив картоном. Одна була жінка, один — чоловік, а хто третій, я точно не зрозуміла. По-моєму, дитина.

Нас віднесли до аптеки, і незнайома жінка витягла осколок зі стегна в мамі. А мені тільки перев'язали ноги, бо один осколок був глибоко всередині, а інші теж виймати було боляче. Аладдин мене жалів, гладив по голові та гриз пряник.

Вирішили, що треба додому, що в лікарнях усе переповнене пораненими людьми, бо на ринку торгують переважно старі, жінки й діти. Чоловіків там дуже мало. Практично немає. Ми ж були далеко від епіцентру, майже за три квартали. Скільки ж там убитих? Нас доправили додому на своїй машині якісь зовсім незнайомі люди.

Я частково оглухла на обидва вуха — був сильний дзвін, стан напівпритомний. Усе навколо пливло. Я почувала, як хтось кілька разів сказав:

Хто зробив для Полінки добра — побачить його,
Хто зробив для Полінки зла — побачить його.

По-моєму, це частина молитви. І насправді звучить так:

Хто зробив на вагу пилінки добра — побачить його,
Хто зробив на вагу пилінки зла — побачить його.

Але у вухах дзвеніло, і мені вчувалося в напівмаренні своє ім'я в тих словах. До ранку біль у нозі посилювався. Я пила знеболювальні таблетки та снодійне. Але біль ставав дедалі страшнішим. Лець я задрімала, як наша кішка, вчувши крізь бинти кров, пролізла під ковдру і вчепилася зубами мені в праву ногу. Це було жахливо. Я її прогнала стусанами.

Щойно ми поснідали, мама стала прохати сусідів відвезти мене до лікарів. Верхні мешканці погодились. У їхній «шістці» ми вирушили до лікарні № 9. Лікарі відразу пояснили:

— Потрібен рентген. Його немає. Вимкнули електрику, а дизель кудись пропав у метушні.

Але мене все одно направили до операційної. В операційній, брудній і темній, на першому поверсі гуляв смугастий кіт. Він терся об ніжки стільця й мурчав. У відчинених дверях, на порозі, стояли заплакані люди. Усе було в крові. Обривки одягу, якісь простирадла. Бігали люди. Вони шукали своїх родичів і знайомих. Легко поранені чекали в черзі до лікаря від учорашнього дня. Сидячи на підлозі й на стільцях. Глухо стогнали близькі тих людей, які вже померли в лікарняних стінах. Страшно кричала якась чеченка. У неї вбило дітей. Жінка середнього віку прохала грошей на операцію синові, на ліки. Їй подавали.

Лікар, який дивився мене, втомився. Він ледве стояв на ногах. Він розповідав, що вночі, у момент операцій, кілька разів вимикали електрику, що прооперували десятки людей. Багато померло.

Молодий кореспондент-німець в окулярах і в картатій сорочці питав лікарів про кількість потерпілих і померлих уночі. Яких поранень більше? А мене про те, чи страшно було. Лікар називав цифри. Говорив, що в метушні не записали всіх. Тому така плутанина і багато хто не може відшукати людей, які загубились. Я не запам'ятала ці дані точно, тому навести їх не можу.

Мені забули зробити знеболення, коли обробляли рану. Я зарев-ла. Кричати було соромно.

Лікар похопився і зробив мені уколи. Усі ліки та шприци відразу на ятці купила моя мама. Додатково — щеплення від правця. Осколки шукали, але не знайшли.

— Без рентгена допомогти не можемо. Розколупаємо ногу даремно, — повторювали лікарі. — Шукайте, де працює рентген.

Видалили тільки дріб'язок. У мамі до цього моменту на стегні стояв пластир. Вона ходила. Ми придбали беззаспокійливі засоби, багато бинтів, хірургічних серветок і зеленку.

Будур

23.10.

Учора була чудова подія! У другій половині дня до нас зовсім несподівано з'явилися Кусум і Аладдин! Це Аладдин ніс мене поранену через двір мого дитинства! Адреси в них не було. Нас знайшли, розпитуючи про потерпілих від вибуху. Вони знали тільки район міста. Мусили довго шукати. Обоє сильно втомилися. Мама подала чай.

Кусум принесла фрукти. Аладдин дав 70 р. на бинти. Більше грошей у нього не було. Він весь час мовчав. Я — також. Одне на одного ми не дивились, відводили очі.

Говорили дорослі — моя мама й тьотя Кусум.

25.10.

Я плачу. Вечорами моя поранена нога болить дужче. І з другою ногою негаразд! Подряпини на ній запалилися! Припухли. Мама втішає:

— Щеплення зробили. Це пил потрапив. Минеться!

Усі дні сусіди з будинку навпроти ходили до центру ночами. Серед них були Сулейман і його дружина Золіна.

Багато хто описує велику ракету без хвоста. Кажуть, що там, де вона лежить, сильна радіація! У місті багато іноземних кореспондентів. Зуміли пробратися! Хтось лічильником заміряв випромінювання. Люди спеціально приїждять на ринок, дивитися «ракету-смерть».

Я прошу маму:

— Умов сусідів звозити мене туди! Хочу дізнатись, як виглядає гидота, що принесла мені біль.

Російська сторона відмовляється коментувати обстріл ринку. Але в чеченців таких величезних ракет немає. Говорять, тих, хто був поблизу ракети, розірвало на шматочки, і тепер рідні впізнають їх за частинами речей: гудзиками, заколками та шматочками одягу.

Сьогодні Резван, молодший син сусідки Нури, після обіду возив нас до лікарні № 4. Світло було, але не вийшов на роботу лікар-рентгенолог.

Мама купила кілька батонів хліба. Роздала всім сусідам, що стоять біля нашого під'їзду, «за моє одужання».

Мама знайшла ціпок прабабусі Юлі-Маліки. Це коричневий дерев'яний ціпок, як у казкової Баби-яги. Я вчуса з ним ходити по кімнаті.

Мама ние, що ми всі гроші вже прокатили, за операцію та за ліки платити немає чим. Сьогодні вона торгувала до 12.00 і ракету бачила!

Будур

26.10.

Рано-вранці, поки мало людей (я соромлюся ходити з ціпком), ми з мамою пішли на ринок. Я подивилася на рештки ракети. Дуже велика! По ракеті лазили хлопчаки. Вони повідомили, що вона

«заразна», тому її повинні приборати. Ракета змела навколо все. Плакали люди, які нічого не знайшли на тих місцях, де стояли їхня мати, дочка або сестра. Абсолютно нічого! Збирали, шукали шматки від одягу родичів.

Деякі знайомі прийшли торгувати. Вони розкладали свій товар і питали про моє самопочуття:

— Осколки дістали?

Мама просила допродати наш товар, той, що ми не розгубили до кінця, щоб він не пропав. Але люди боялись і не погодились.

— Сильно крадуть, — пояснили вони. І розповіли дуже докладно про те, що було після вибуху:

— Дванадцятьох людей розстріляли прямо на місці через розкрадання! Мародери лазили і вдень, і вночі! Забирали з убитих речі, золото й плащі, взуття, одяг, косметику. Це робили під виглядом пошуку зниклих членів родин. Дехто приходив красти з дітьми! Тато з дитиною «шукав» маму. А мама з іншим нащадком «шукала» батька. Не відразу чергові-чеченці зрозуміли ці хитрощі. Почали перевіряти документи. Багатьох із числа поранених було обікрадено!

Одного знайомого поранило в груди, і він крикнув, падаючи від болю: «Допоможіть!» А жінка, пробігаючи повз, вихопила в нього торбу з гаманцем. Інша наша сусідка по ринку виявила небачену хоробрість. Сама вона росіянка, світленька і торгувала неподалік від нас, у паралельному ряду. Після вибуху ракети вона на руках тягла поранену чеченку, а в цей самий час злодюжки вкрали весь її товар. Але вона анітрохи не жалкує про це. Я з нею розмовляла. Вона — молодець!

Зараз ринок став маленьким. Уранці всього два ряди. Столи розставили вздовж проспекту Миру. Люди вирішили — тут кафе, перукарні, житлові під'їзди. Можна встигнути в укриття. Побачивши мене з ціпком, перехожі й продавці жартували: «Молоденька бабця!» Усі бажали якнайшвидшого одужання.

Репродуктор у районі проспекту Миру, який улітку звучав музикою, повторював одне й те саме: «500 людей пропали безвісти. Близько 1000 людей поранено. Обліку осіб, вивезених до сіл і сільських медпунктів, немає».

Ми розплакались, дізнавшись, що в кіоску для продажу цукерок загинула дівчинка — моя однолітка. Її старша сестра та її мама

поранені! Убито сусідку по ринку Розу, яка продавала капусту на восьмому місяці вагітності. У неї залишилися сиротами семеро дітей.

Заплакані, ми купили хліб, поїхали додому. В автобусі ревли не ми одні. Прийшли. Розігріли чай. Майже відразу з'явився Аладдин. Говорити не хотілося. Він сказав, що був у сестри. Говорив із нею про мене. Сестра пообіцяла зробити мені подарунки. Переглянути ті плаття й халати, які купила собі нещодавно, влітку.

Аладдин став прощатися. Несподівано моїй розгубленій мамі він устиг дати в руки конверт:

— На операцію та на ліки, — сказав він. — Або на харчі, у крайньому випадку.

— Ми повернемо! — крикнула я, коли він виходив.

Нам було соромно. Розуміли, що брати в малознайомої людини гроші недобре. Але виходу в нас не було. Без грошей не лікують. У конверті виявилось 200 рублів!

Аладдин попрохав мене, щоб я називала його «старшим братом». Мені сподобалось, я погодилась.

Увечері, зовсім пізно, прийшла тьотя Кусум — мати Дауда. Вона подарувала мені чорну спідницю з красивими кишенями. Ми хотіли залишити гостю в себе, тому що надворі було темно. Але тьотя Кусум заявила:

— Крім Бога, я нічого не боюся!

Розповіла:

— Удень бомбили в центрі. Знову є загиблі.

Вчасно ми пішли!

Ще Кусум сказала, що вирішила триматися біля Дауда, а свого молодшого сина вона залишить у рідні. Її старший син їй особливо дорогий. Друга спроба забрати його не вдалася! Навіть Москва й навчання в столичному вищому навчальному закладі не спокусили його. Дауд заявив, що він однаково втече до своїх друзів! У разі насильства над його волею й над особистим його рішенням він назажди забуде про родину.

Після того як тьотя Кусум пішла, в наші двері постукала Фатима, та жінка, у якої помер маленький син. Вона принесла нам смачний суп, на спомин його душі.

Зараз канонада. Мама пішла по воду. Я сиджу і гладжу kota Чипса. Сподіваюся знову побачити Аладдина.

Царівна Патошка-Будур

27.10.

Уранці настрій підняла тьотя Мар'ям. Вона знову з нами. З нею мама дружить із першого дня проживання в цьому будинку, із грудня 1986 року. Мар'ям розцілувала мене, пообіцяла:

— Ти дуже скоро видужаєш! Тільки трохи потерпи!

Вона подарувала мені хустку на голову, кремову з ніжною облямівкою. Пудру! Ми разом поснідали. Мар'ям попередила, що вивезе частину своїх речей в Інгушетію. А поряд з нами, на першому поверсі, поселить родину з будинку навпроти. Ми будемо не самі! А якщо знайде можливість, то приїде сама або пришле по мене і по мою маму когось зі своїх сестер. Допоможе нам виїхати!

Удень ми проїхалися до лікарні № 4. Знову марно. Електрики немає, а дизель украли. Рентген мені не зробили. Возив сусід Резван. Стільки грошей і часу витратили, а користі нема! Маленький осколок прорізав шкіру, вийшов сам. Мені радять робити компреси з тіста з медом. Виявляється, у мене дрібні осколки, а не порізи! Ми нарахували 15 штук, усюди, де знайшли щось тверде під шкірою. А шістнадцятий осколок — глибоко. Він великий і біля кістки в нозі. Цей — гірший за всіх! Він пересувається. Блукаючи всередині, ріже мою ногу! Від нього найдужчий біль.

До нас зазирнула сусідка — тьотя Варя з будинку навпроти. Вона з трьома синами й зі своєю літньою мамою жила в нас у Першу війну. Тоді мені було 9 років. Я таємно симпатизувала її синові — Мансурі.

До речі, ми закрили деревинками частину вікна — на випадок осколків. До мене приходила маленька дочка Золіни, гратися.

Поля

28.10.

Мама ходила до далеких колодязів по воду. У нас дуже холодно. Сьогодні вона зібралася на ринок. Вирішила поторгувати до обіду й купити їжу. Наші запаси скінчились. А газети застаріють і пропадуть. Знову втратимо, замість того щоб заробити! Ми швиденько поснідали, склали у два неважкі пакети журнали й газети. Хоча кому вони тепер потрібні? Мама — наївна людина!

І тут почався жакливий обстріл! Загуркотіло! Саме з боку центру міста й ринку! Небо там миттю стало червоним від пожежі. Мамі моїй — по фігу. Каже:

— Дурниці!

А тут біжить Аза, сусідка, і кричить:

— У ринок бомби кидають! Влучили в ринок!

Потім назустріч побігла якась жінка з солоною капостою у відрі.
Плаче і сама собі бурмоче:

— Знову все в крові! Усе розбомбили! Ринок горить!

Мама її спинила, дала води. Жінка віддихалась у нашому під'їзді, стала розповідати:

— Не гармати це. Літак! Бомбив ринок! Убитих багато! Він влучив туди, де ріг Будинку моди, де жінки хлібом торгують!

Вона пішла, плачучи. Мама похопилась:

— Активізуються! Ми — без їжі! У нашому районі поки що тихо! Давай сходимо на базар «Берьозка». Візьмемо продукти. Ті, які дешевші: макарони, картоплю, хліб, тобі — бинти. Раптом розвоюються? Зовсім не вийти буде.

Мама дуже вперта.

Я швиденько зібралася. Страшний ціпок не взяла. Дорога недалека. Пішла, спираючись на маму. Ми без пригод минули свій двір. Перейшли дорогу. Обігнули Зелений дитсадок. І стали рухатися великим чужим двором. Тут загули літаки! Пролунали перші розриви бомб. Ми кинулись у приватний сектор, через дорогу. Знайшли підвал, але малий. П'ятеро людей уже стояли в ньому, притиснувшись одне до одного. Увійти нікуди.

Назад! У під'їзд житлового будинку! Добре, він не замкнений зсередини. Присіли в кутку, під чужими дверима. Вибух! Ще вибух! Закричав чоловік у будинку навпроти. Загорілися верхні поверхи. Інший чоловічий голос умовляв пораненого: «Потерпи! Потерпи! Зараз перев'яжу. Полетять геть — відвезу до лікарні», але поранений кричав не своїм голосом. Видно, було дуже боляче!

Літаки змістились у бік приватного сектора і стали кидати бомби туди. Ми вийшли надвір. Будинок праворуч від нас стояв без рогу. З-під його даху валував чорний дим.

Будинок навпроти того, де ми ховалися, горів на верхніх поверхах. Це там кричали. Ми через мамину затиїсть відправились далі. Прийшли на маленький базар. Нікого не видно. Товар на столах, а продавців і покупців немає! «Вони в крамниці!» — здогадалася мама.

Літаки пішли на нове коло. І ми ввійшли до крамниці. Усередині було багато людей. Дорослі й діти. Люди присіли за об'ємними колонами з мармуру і молились. Уся підлога в склі! Вітрини розбиті вщент! Частина продавців, покупців і перехожих, які забігли з вулиці,

спустились у підвал крамниці. Ми теж пішли туди. У підвалі горіли свічки. Громадяни сиділи на порожніх дерев'яних ящиках. Жінки пригощали одна одну насінням і водою. Молилися російською та арабською. Радились: «Якщо доведеться тут ночувати — ми віддамо свій одяг дітям. Розкладемо його на цемент, щоб діти могли спати». Люди перемовлялися тихо, наче їх могли підслухати. Посиділи й ми з народом години дві — поки бомбили. Усі були налякані. Ніхто не хотів йти нагору, до першого торговельного залу, і тим більше надвір, доки не скінчилися вибухи. Нарешті вийшли!

Ми купили все, що змогли. І нижнім боком вулиці, тим, де крамниця, пішли додому — на випадок бомбардування там легше сховатись. І в нас у під'їзді було повно народу. Під нашими дверима сиділи: Нура, її дочка Маліка, тьотя Варя та її сини, інші сусіди, незнайомі люди з вулиці. Мама сказала їм, що під'їзд, де одні тонкі двері, — не захист! Небезпечно, бо вікна на всіх поверхах. Краще забігати у квартиру, у куток коридору. Тоді виходить дві стіни. Вона показала, де в нас лежить ключ від вхідних дверей.

Ми зайшли до себе. Слідом увійшла сусідка — Хазан. За нею — десятирічна дівчинка Зара. Вони розповіли, що дуже налякались! А моя матуся пішла по воду, знову до колодязя. Вона завтра збирається на ринок. Боїться — пропаде товар. Виїхати не буде на що.

Приходили люди, розповіли:

— Ракета, яку кинули на ринок (коли мене поранило), прилетіла з Каспію. Журналісти це розкопали. Тільки через п'ять днів російські військові зізналась у своєму промаху. Цілили в інше місце — у будинок Біржі, але промазали. Влучили в мирний ринок.

Ніяк не можу повірити, що це третя війна в моєму маленькому житті!

Перша — в 1994 році (мені 9 років).

Друга — влітку 1996 року (з 6 до 22 серпня, мені 11 років). Ох, скільки тоді сусідів загинуло!

І ось — третя. Осінь 1999 року (мені 14 років).

Що ж нам робити? «Старший брат» не прийшов. Ще сьогодні сусід — дядько Валера — здивував мене. Він передав мені подарунки від хлопця Мусліма (з першого під'їзду). Хустка біла з блакитною облямівкою та сірі осінні туфлі.

Муслім — онук дуже доброї жінки, Зулай. Я розмовляла з ним усього один раз. Давно, минулої весни. Одного разу Муслім зустрів

мене по дорозі зі школи. Сказав, що я йому подобаюсь більше, ніж Хава, його сусідка. Він розуміє — мені потрібно вчитись! Але якби мені виповнилося 16 років, то він посватався б до мене! Так заведено тут. Я була здивована. І отепер, раптово, я одержала його коротку записку: «Якщо ти мене пам'ятаєш, будь ласка, молись за мене!»

Я заплющила очі й відразу побачила його. Ніжне обличчя. Світлі очі, а волосся — темне. Муслім постійно стояв у дверях свого під'їзду, чистий і скромний. Мені захотілося плакати. От нерви! Не годяться нікуди! «Дарма ти, Мусліме, звертав увагу на думку старших у дворі! Боявся осуду! Усе тому, що моя мама — росіянка», — бурмотіла я. І розгублено дивилася на подарунки. Здалося — ми могли б подружитися! Від його записки мені стало так добре на душі! Одразу легко й вільно.

«Мусліме! Я не забуду твоє ім'я у своїй молитві! — обіцяла я мовчки. — Але, вибач, туплі виявилися мені замалі. Я відразу подарувала їх Мансуровій мамі. Тільки хустку на голову лишила собі».

Будур

31.10.

Було бомбардування. «Довбали» приватний сектор — Карпинку. У нас удома ховалися діти.

Голосно пищала і плакала десятирічна дівчинка — Зара. Мансур, син тьоті Варі, всіх заспокоював, сидючи біля наших дверей. Я молилась. Усі інші заглядали до нас у кімнату зі сходового майданчика.

Я під страшний гуркіт обстрілу написала вірш:

Згадай, як війна прийшла в Грозний,
Як нас обстріляв вертоліт.
Як плакали діти серйозно
Над трупом kota край воріт...

Моя мама, «Злючка-Колючка», була на базарі! У такий час! Правда, поряд (від нас одна зупинка транспорту) — на «Берьозці». Купила: хліб, картоплю, цибулю. Запасається! Бігцем, під бомбардуванням, «прилетіла» додому.

Хамзат, брат сусідки Мар'ям, приніс мені ліки від болю. Це анальгін. Мій найбільший осколок «сказився». Він ніби блукає всередині і ріже м'які тканини. Нога сильно болить. Я лежу в ліжку.

Брат дівчинки Зари бігав, поки дорослі люди боялись і ховались, у покинуті сади. Зібрав виноград. Багато! Ми всі їли. Він молодший

за свою сестру, але вчинив як дорослий чоловік. Стукав у квартири, де залишилися жити люди, пригощав виноградом. Роздав усе.

Я, поки було затишшя, розповідала дітям казки. Зара та її брат — це діти Золіни, жінки з будинку навпроти. Зараз темно. Свічка згасла. Десь вітерець. Тому калючки. Я пишу в темряві.

Поліна

02.11.

Сьогодні рано-вранці ми з мамою і з тьотею Варєю разом ходили по воду. Там вимоїна, з якої можна брати питну воду. Це далеко, через дорогу і ще майже квартал за Зелений дитсадок і за той будинок, де кричав поранений. Там я знайшла кошения. Назвала — Рись. Тепер разом із ним у нас шість котів! Кошеня руде. Налякане й дике!

Учора здалеку бачила Аладдина. Він кивнув. Був не один. Із чоловіком, старшим за себе, і з молодим хлопцем.

Вечорами я розповідаю дітям чарівні історії Гауфа. Усі мене уважно слухають. Діти — це Зара, маленький Ваха, йому сім, і дев'ятирічна Аліса. Аліса — племінниця Тамари з четвертого поверху.

Мені навесні виповниться 15 років. Звичайно, якщо я буду жива. Мансур розповів у дворі, що я його наречена. Пояснив:

— Це я навмисне. Щоб не ображали й не чіплялися.

А сам відразу питає:

— Чекатимеш?

Я мовчки кивнула. От божевілля!

Поки відсутній батько, у родині Мансур за старшого. Не раз він залагоджував конфлікти між нами важкою зимою 1995 року. У нашому «військовому» домашньому гуртожитку.

З моєю мамою спілкуватися неможливо. Постійно сперечаємось, сваримось. У неї здають нерви через стрілянину. Вона стала нервова й зла.

Ночами падають бомби.

Снився сон. Я побувала на планеті, де живі істоти прозорі. Складаються з сонячних зайчиків! Із блідо-золотого вогню. Неймовірно, але я там була! І ці істоти надали мені четвертий ступінь за моїми знаннями!

Ще у своєму сні я бачила Пророка Магомеда! Він сварив мене за мої заняття йогою. Казав, що і його, і всі знання належать Аллахові.

Осколок ізсередини коле, ріже мою ногу. Заважає мені ходити.

Будур

04.11.

Золіна, дружина дядька Сулеймана, збирається виїжджати. Грошей у них немає. Сусіди вирішили зібрати хто скільки може, тому що в них маленькі діти. Мама теж дала. Мало, тільки 20 р. Жаль дітей!

Уночі була гарматна канонада. Снаряди через наш будинок пролітали, кудись у бік Заводського району. Було світло, як удень. Мабуть, там не залишилося жодного цілого будинку!

Брат Мар'ям, суворий і славний дядько Хамзат, каже, що в ясну погоду російських солдатів видно на горах. Він гадає, що в місті війна скінчиться приблизно за місяць. Але взагалі триватиме довго.

Поля

07.11.

Учора, 6 листопада, приходив «старший брат» — Аладдин. Він запропонував навчати мене арабської мови. Я погодилася. Зараз школи немає. Історію, весь підручник, я вже прочитала двічі. «Старший брат» подарував дві сукні. Одну, блакитну, він вручив мені. Таку саму, але зелену, — моїй мамі. Ще приніс мені велику білу хустку з Мекки! Про таку я мріяла давно! У нас найбагатші жінки покривають такими голову! Хустка біла й вишита білим. Вона дуже велика, як шаль. Аладдин притяг книжки. Різні. Каже:

— Ви читати любите, а за книжкою час швидше йде. Тут детективи. Він такий непередбачуваний!

Це події вчорашнього дня. А сьогодні беру зошит, де я пишу арабські літери, відкриваю, а там гроші! Вони несподівано сиплються на мене. Я ледь не знепритомніла! Усього 160 рублів! Навіщо?! Ми йому й так раді. І все наше життя будемо вдячні за свій порятунок. Це зайве! Невже я зовсім йому не подобаюсь? Аладдин поводитьсь зі мною, як із маленькою. Дружній, та й усе.

Учора бомбили. Ми з мамою «прогулялися» по хліб. Потрапили під обстріл. Ховалися в жінок унизу, на «Берьозці», у великому будинку на першому поверсі. Жінок було три. Усі молоді чеченки. Самотні. Гарні. Вони, як і ми, пускали сторонніх людей з вулиці рятуватися від стрілянини. Одна з жінок повторювала: «Нас усіх тут покладуть!» — і плакала. Друга скаржилась моїй мамі: «Не знаємо, що нам робити? Яка торгівля між війнами? На один-два дні, на їжу! На дорогу грошей немає. За торби з одягом платити немає чим! Мабуть, ми візьмемо, що в кого є, і підемо в підвал. Той, де гуртожиток від

четвертого хлібозаводу. Це недалеко. Два квартали від нашого будинку. Там вода поряд. У підвалі вже живуть люди!» Ми пересиділи обстріл. Від чаю відмовились. Повернулися додому.

12.00. Який зараз був обстріл! Далекобійні снаряди летіли через наші будинки і в зоні видимості руйнували приватні споруди. Гуркіт пекельний! Деякі зі снарядів, навпаки, не долітали. Потрапляли в сади. Один розірвався зовсім близько від дороги, у крайньому саду.

У цей час троє: Султан — батько Хави, височенний дядько Валера й сивий Ніколай — поверталися з ринку. Обстріл застав чоловіків на пустирі. Якийсь снаряд упав у кількох метрах від них. Чоловіки встигли повалитися на землю на секунду раніше. Врятувались! Нікого не поранило. Потім сусіди дружно стрибнули у свіжу вирву.

Чоловіки сподівалися, що двічі в одну точку не вцілять. Інші снаряди падали поряд. Сусіди живі й продукти цілі. Вони повернулися додому!

У цей момент ми з мамою сиділи в коридорі, у своїй ніші за додатковою стіною від вікон. Наші нещасні коти заховалися під ванну! Вони сильно злякалися стрілянини. Нявчали. Осколок мій болючий «замовк», дав мені перепочинок. Сьогодні 7 листопада — революційне свято колишнього СРСР. Мабуть, тому всім «весело»!

Патошка-Будур
(зі страшної казки про Грозний)

08.11.

Учора ввечері був жахливий тарарам! Ракети й снаряди летіли у двір. Били міномети та кулемети. Стіни нашого будинку ходили ходором. У всіх вилетіли рештки шибок. У нас вони багато разів заклеєні папером «хрестами», то вціліли! Коли ми клеїли, дехто з мешканців глузував: «Хрести, як у росіян на могилі!» Мама не реагувала. Вона давала добрі поради: «Фільми про війну з німцями дивилися? Які там вікна? Для збереження всі заклеєні хрест-навхрест. Робіть так само!» Єдине, що взяли з її підказки люди, відразу стали називати російських військових «німцями».

Надвечір прийшов Аладдин. Він з'явився весь у глині. Пояснив, що коли йшов — обстріляли наш пустир. Мусив із якимось сірим котом полежати в порожньому окопі. Кіт виривався, подряпав його. Виявилося, це мій кіт — Чипс! Аладдин рятувався разом із ним. Ми нагріли води, щоб наш гість на кухні міг помитись і помити голову. Попрали

його одяг. Мама заявила, що все мокре і в ніч вона його не відпускає. Він опирався для пристойності, але засяяв на лиці й лишився!

Нам із мамою довелося тіснитися на бабусиному ліжку, а гостеві ми дали диван.

Ми розповіли «старшому братові»: тимчасово поряд із нами живе родина з четвертого поверху. Чеченці. Раніше з молодого веселою жінкою із цієї родини ми дружили. Особливо в Літню війну. Але тепер часи змінилися. Сусідка та її родичі тримаються гордовито. З неприязню до нас та інших росіян. Терпимо. Пам'ятаємо їхнє горе. У дні Літньої війни біля під'їзду загинув син сусідки 19 років! Пушинка й Тамара були поранені.

Ми в цьому не винні, але... провина на нас, бо стріляли по двору з російської військової частини. Аладдин пояснив:

— Неприязнь і ненависть — неминучі! Ви мусите бути до цього готові. Буде потрібно багато терпіння, щоб витримати незаслужені звинувачення та образи.

І зізнався:

— Мої знайомі не розуміють мене, коли я кажу, що йду провідати російську родину. Розповідаю про те, що подружився з вами. Що ви нормальні. Мені не вірять!

Увечері в тиші я, скучивши за вулицею, визирнула у двір. Побачила там осколки завбільшки з руку! Такий навпіл розітне. Вони як великі поліна для розпалювання печі.

Царівна Будур

09.11.

Мій «старший брат» Аладдин ночував у нас! Ми довго розмовляли. Він годував мене цукерками. Брався прибирати у квартирі, взагалі поводився як родич. Я багато про нього дізналась. Про його дитинство, шкільні витівки. Потім на нього «найшло». Сталися різкі зміни. Він почав сварити мене за те, що я неправильно їм, неправильно ношу хустку на голові. Дуже повільно складаю літери, коли читаю Коран. Я зрозуміла. І його теж часом дратує моя слов'янська кров. Мама заступилася. Заявила напівжартома, що він «нудний». Додала:

— Коли гість робить зауваження господарям — його час виганяти!

Аладдин образився. Пішов. Але я знаю — повернеться!

Він не хоче звикати до нас, а все одно зникає. Мама його жаліє. Аладдин зве її «матінко!», а вона його «мій синку!».

Уранці я повторювала правила з російської мови. Ми з мамою писали диктант. Зараз мама дрімає. Я сиджу тихо.

Вийджжає жінка з будинку поряд. По неї приїхали на машині, кваплять. Жінка запропонувала нам купити в неї цигарки «Айстра», найдешевші і найгірші. Усього 96 пачок, по 30 копійок за одну. Мама купила. Каже:

— Продамо — на хліб буде. Багато не додамо зверх ціни — соромно! Один-два рублі. На ринку цигарки дорожчі. І, напевне, ще подорожчають.

Будур

10.11.

Учора випав сніг. Це була заметіль, як у лютому! Усі дерева білі.

Мамі погано з серцем. Раджу їй поспати. Хліба немає, але є вареники із травою з городу. Навчила робити Раїса. Раїса — молода жінка, вірменка. Раніше ми не дружили. Не знали одна одну. Тепер у спокійний проміжок часу, без стрілянини, Раїса приходить. Читає книжки. А ми ворожимо їй на картах. Раїса допомагає мені робити перев'язки — компреси. Ця жінка живе в сусідньому чотириповерховому будинку, поряд.

Зайшов попрощатися чоловік із нашого будинку. Він не постійний мешканець. Не має однієї кисті руки. Весь двір зве його Чорна Рукавичка. Уперше він звернув на нас увагу кілька днів тому. Випадково побачив, як мене, поранену, винесли з машини додому. Ми не були знайомі з цим чоловіком. Тому він відрекомендувався, сказав, що приїхав із Греції.

Чорна Рукавичка знав зі слів сусідів: ми займаємося йогою. Розгадуємо сни. Він попрохав дати пояснення тому, що йому привиділося. «Женуться собаки! Великі й малі. Хочуть розірвати. Я то біжу, а то ні. Розгублений! Не знаю, що робити? Мені страшно! Собак дуже багато, ціла згряя!» — розповів гість. Ми зрозуміли його сон так: «Вороги. У великій кількості. Лишитись означає загибель. Треба швидко вийджжати. Іде полювання!»

Прощаючись, біля самих дверей чоловік тихо мовив:

— Я повернуся сюди. Років через п'ять-шість. Там у мене сім'я. На столі ми побачили плитки шоколаду.

Відчуваю запаморочливу надію: все буде добре! Так діти чекають подарунки від Санта-Клауса. Або в морі, коли гине корабель, раптом, за завісою дощу і шторму, люди помічають берег.

14.35. Мамі погано з серцем. Вона напилася таблеток. Не допомагають. У неї холонуть губи, кисті рук, ноги. Дала мамі в руки сулію з гарячою водою — заміну грілки. Другу, таку саму, поклала до її ніг.

Перед очима в мене — Аладдин! Я веду з ним уявну бесіду. Сиджу на дивані. Стріляють. Поки що далеко. З установки «Град». Уже втретє заряджають! Це зброя на зразок «катюші» у Вітчизняну війну. По хліб ми не пішли. Чую: виє літак. Звук наближається. Бурульки за вікном, мов маленькі сталактити.

Небо ясне, синє. Аладдин пообіцяв мені принести кошенятко з синіми очима, біле-біле, як учорашній перший сніг.

Уночі я бачила сон: у темному підвалі я веду бій зі Смертю. Вона чорна, у плащі з каптуром, у руці її — меч, а під ногами в нас — трясовина. І стільки народу вже по груди в трясовині — їм не вирватись і не врятуватись. Нікому. Я розмахнулась і вдарила Смерть палицею по голові. Я відчула реальний удар, ніби вдарила щось живе і справжнє. Вона відсахнулась, і я зуміла вискочити з підвалу на світло. Розповіла сон мамі. Вона посміялась і сказала:

— Отже, у цю війну ти не помреш!

Царівна Будур

12.11.

Клянусь! Я не вірила, що залишусь жива. Те, що зараз я пишу, — восьме чудо світу! Річ ось у чому. Зранку ми пішли на «Берьозку». Сподівалися знайти картоплю. Хоч би кілограми два. Якщо побачимо, вирішили — купимо хліб. У нас мало борошна. Менш ніж половина мішка. Борошно — на надзвичайний випадок.

Ми проминули перший від нас Зелений дитсадок, увійшли в нещасливий двір, у якому нам завжди дістається! І тут почали бомбити! Ми забігли в під'їзд на перший поверх великого п'ятиповерхового будинку. В одному під'їзді нікого не виявилось — сховатися було ніде, і ми забігли в інший під'їзд, а там бабуся-росіянка. Вона сказала, що живе зовсім сама. Більше нікого немає. Але має ключі від усіх квартир. Господарі довірили на випадок пожежі. У тому числі й від

квартири на першому поверсі. Ми ввійшли. Бомбити продовжували — літак кружив прямо над двором.

На наших очах шибки з вікон, потім самі вікна й рештки стіни вилетіли на вулицю. Утворився просвіт. Два широких ліжка, без коліс, на ніжках, поїхали на нас! Білий дим, схожий на пару або туман, увійшов у вікно. Стало погано видно. Задушливо. З'явився неприємний, ядучий запах! Я почула голоси. У дворі голосно розмовляли. Я підійшла до іншого вікна, вцілілого. Подивилась униз і побачила двох хлопців у джинсових костюмах. Вони сиділи на мокрій засніженій лавці. Один обхопив голову руками і вив, як звір. Другий повторював:

— Ти чого? Ти збожеволів? — Він бив першого по обличчю, посипав його голову снігом.

Десь кричали поранені. Моторошно! Бабуся-росіянка, кругленька і безжурна, каже:

— Живі! Отже, про живе думати треба! Моя квартира на третьому поверсі. Дочка нещодавно померла. Було їй 29 років. Пом'янути хочу! Її пальто заберіть! Воно нове.

Ми пішли до доброї жінки на її рідний, третій поверх. Зайшли. Я поміряла драпове пальто кольору бордо. Мені підійшло. Ми згорнули подарунок, стали класти в пакет і дякувати бабусі. Мама сказала:

— Живемо поряд. Якщо бомби зруйнують ваше житло, а ви живі залишитесь. Приходьте! З нами перезимуєте. Ми недалеко.

Мама записала їй нашу адресу на шпалерах. Тут оглушливо гримнув вибух. Це бомбив літак! П'ятиповерховий будинок хитнуло, і він похилився. Від страху я перестала будь-що розуміти. Дивилася на розп'яття на стінах і на хрести. Шибки летіли з частинами балкона донизу. І від вибухової хвилі двері вилетіли на сходову кліть. Поволокло димом. «Тільки б тут не померти, на третьому поверсі», — майнула думка. Я прошепотіла, сідаючи на підлогу:

— Мамо!

І тут зрозуміла, що голос у мене пропав. Бабуся стала молитись, бити поклони. Мама приречено заявила:

— Здається, нам кінець. Обіймемось!

Але тут ми почули крик у під'їзді. Чоловік, якого ні я, ні мама не знали, перестрибуючи через сходинок, біг до нас. Він розмахував руками, голосно кричав:

— Будинок горить! Зараз обвалиться стіна! Швидше! Біжіть! Ну, швидше ж! До підвалу! Через дорогу!

З ним був один із двох хлопців з двору. Другий загубився. Ми кинулись униз. Осколки страшенно різали мою праву ногу. Біль був пекельний. Помчали в уже знайомий двір із маленьким підвалом, під виття літаків. Десь стріляли з автомата — мабуть, саме по літаках у небі.

Підвал виявився зачиненим! На дверях висів великий замок! Тоді ми вчотирьох побігли до Червоного дитсадка. Я впала від страшного болю в ногах, і мене потягли волоком за каптур. Кілька бомб ми перечекали в дитсадку. Без вікон і без дверей. «І без кахлів!» — устигла помітити я. Хто їх обдер?! Хто встиг?

Літаки полетіли геть. Ми вийшли. На подив мами, у руках я тримала свій коричневий ціпок — палиця не зламалась! Я так учепилась у неї, що потемніли пальці! Ми встигли перейти дорогу і зайти в наступний двір. Почули знайомий скрегіт. Так попереджає про себе «Град». Мама і я миттю ступили в під'їзд будинку, того, що був ліворуч. Постукали навмання. Нам відчинили. Впустили у квартиру першого поверху. Жінка-чеченка та її син, чоловік приблизно тридцяти років. Тут бабахнуло!

— Ми у вас відсиджувались, — відразу згадав молодий господар.

Мені стало погано з серцем, і вони дали мені валідол. Частину таблеток я залишила мамі. Господиня дала нам води з валер'яною. Моя мама розмістилася на табуреті. А я сиділа в чужому коридорі прямо на баку з водою. Усі завмерли, очікуючи на черговий удар.

— Десь поділися чоловіки, — згадала мама. — Вони намагалися нам допомогти.

— І бабуся-росіянка! — вела за мамою я. — І, здається, я посіяла пальто!

Мама махнула рукою.

Захиталися стіни. Надзвичайно сильний вибух розламав частину стелі. Ми скупчились, ховаючись одне за одного. Нас обсипало штукатуркою та друзками. Наче вогонь пройшов крізь нас — так стало гаряче. Ще один потужний вибух дивним чином, знизу, штовхнув підлогу. Він звалив маму з табурета, а чоловіка навкарачки. Обстріл із «Граду» швидко скінчився. Більше цю здоровенну машину не заряджали. Ми чекали. Але скреготу, характерного для підготовки до вильоту нової порції снарядів, чути не було. Усі вийшли на вулицю. Чоловіків і бабуся не побачили. Побачили згорілу

квартиру поряд, на другому поверсі. Діра, як додаткове вікно, показала нам меблевий гарнітур, спальню. Туди влучив снаряд. Там диміла підлога.

— Смертельна тиша! — мовив син жінки, що сховала нас.

Ми подякували нашим рятувникам чеченською та російською мовами. Попрощалися. Пішли донизу. На базар. Він був порожній. Магазин поряд зачинений. Ланцюг і замок. Якщо обстріл — сховатися ніде.

— Швидко! Додому! — скомандувала мама й потягла мене щосили. Біля садка з червоної цегли ми знайшли пакет із пальтом. Коли йшли через двір, у вікні другого поверху побачили знайому бабусю. Вона помахала нам рукою. Частина стіни й даху в цьому будинку зникли.

Із третього і з четвертого поверхів валував густий чорний дим. Чоловіка й високого хлопця в джинсах ми не зустріли. Той, що вив, лежав біля лави. Він був не... цілий, лишилася тільки його верхня частина. Під ним величезною плямою темніла кров. Ми побоялись і не підійшли. Приватний сектор змело. Навіть цеглин не лишилося! Щєбінка по землі. І відбитки на тому місці, де стояли паркани. Величезні ями! Зникли будинки й сади. Ціла вулиця стала попелом.

А тут ми дивимось, ідуть із «Берьозки» сивий дід Ніколай і Хавин тато, наші сусіди. Виявляється, вони так злякались авіанальоту, що лежали весь цей час, закопавшись у сніг, і не ворушилися. Вони теж ходили шукати, де купити хліба.

Удома біля наших дверей нас чекала стара бабуся Стася. Вона стукала до нас. Їй, природно, не відчиняли. З-під наших дверей ішов дим! Ми зайшли. Водночас горіли: вікно, штора, ніжки полірованого стола та підлога. Довелося виливати всю воду. Носити розталий сніг і бруд до кімнати.

— Добре, все відсиріло! Слабкий вогонь, — раділи ми.

Упоравшись зі своїми справами, виявили, що в нас помінялися сусіди. Родичі Тамари з четвертого поверху виїхали. Заселились, як обіцяла тьотя Мар'ям, люди з будинку навпроти: бабуся Ніна — 73 роки, троє її онуків і молода світловолоса жінка Варя, її дочка.

Я і мама повеселішали. Це ж та родина, з якою ми переживали Першу війну! Сварились. Мирились. Дружили. Допомогали одні одним. Вони жили в нас як біженці.

Знову б'ють «Градом». Якщо я не загину, Щоденнику, зустрінемося вранці!

Поліна

13.11.

Не збагну, як ми будемо жити далі?! Хліб подорожчав! Спочатку до 6 р. А зараз багато продавців просять за булку 10 і 15 р.! Борошно в нас старе, з присмаком гнилі. Його мало, на один тиждень.

Прийшов Аладдин! Ми з ним говорили про те, як прожили попередній день. Я читала. Сьогодні він менше мене сварив. Але я, як на зло (!), соромилась і заїкалась. Не могла спокійно вчитись. Постійно відволікалась, коли він сидів поруч. Мені хотілося не читати, а дихати його диханням. Не слухати, що він говорить, а просто — чути його голос. Чари! А він вирішив, що я неуважна. Образився і пішов додому.

Р. S. Знову стріляють. Коли ж це скінчиться? Я боюсь. Яка ганьба!

Поліна

14.11.

Прийшов Аладдин. Не сам, із другом. Друга звати Артур. Пили залишки кави. Я почуваю — я не зі свого часу. «Старший брат», до речі, показав мені фото дівчини Лоліти, з Мікрорайону. Красиве обличчя. Довге чорне волосся. Сказав, що вона його кохає, але батьки вивозять її з міста. За рисами обличчя Лоліта красивіша, ніж я! Але на знімку в неї сильно підведені очі. А я не користуюсь косметикою.

На фігуру краща я, незважаючи на те що молодша. Аладдин сказав, що ця дівчина старша за нього. На знімку Лоліта справляла враження доглянутої, такої, що знає собі ціну. Я не образилася за розповідь Аладдина про подругу. Не засмутилася. Довіра — це чудово! Мое самолюбство не страждало. Я була підступна! Знала: мені є що розповісти і що показати Аладдину у відповідь! Сусід Мансур теж подарував мені своє фото. Підписав, що це він, і слова: «На пам'ять, з побажанням удачі!» «Старший брат» сильно приревнував до знімка сусіда! Він навіть не приховував свого роздратування! Так я з'ясувала: Аладдин не вміє ховати почуттів. Якщо обдурить — відразу буде зрозуміло!

Сьогодні він приніс каву і баночку згущених вершків. Мама зробила пиріг із варенням. Ми насолоджувалися рідкісною як на воєнні часи смакотою! Нам від Лоліти вони принесли пачку печива — подарунок. Хлопці зі смутком повідомили, що їхня знайома від'їжджає.

Її родина спробує вивезти до Інгушетії майно. Потрібно допомогти у вантаженні речей. На тому Аладдин і Артур відкланялися. Головне — він живий! І я — жива! Раптом ми доживемо до наступного дня?

Поліна-Будур

15.11.

Сильно не бомбили з літаків, але били «Градом» і стріляли з танкових гармат. А з самого ранку було тихо. Ми ходили по воду. Варя, бабуся Ніна і я з мамою. Я брала участь у поході, незважаючи на поранення! Принесла два бідони по три літри.

У нас була в гостях Раїса. Їли вареники з залишками капустяних листків і з листям буряку. Розкіш! Пили дорогоцінну каву.

Зазирнула тьотя Варя з Баширом. Далі за віком іде Мансур. Ще в цій родині є син Юрочка. Його вирішили залишити з бабусяю.

— Необхідно стежити за квартирою! Сусіди в будинку навпроти ненадійні, — заявила Варя. Усі вони дружно поласували кавою. Розслабились і вели світську бесіду.

Мені стало нудно. Лежь дочекалася, поки пішли. І це попри те, що я їх дуже люблю!

Аладдина немає! Ходили з мамою на «Берьозку» по хліб. Обійшлося без пригод.

Башир, якому 15 років, робить нам із виварки піч для дров. Обігриватись у квартирі. Ми з його допомогою приєднаємо піч до труби від газової колонки й до димоходу. Буде «буржуйка» кінця ХХ століття!

Я двічі зіграла з ним у шашки і обидва рази ганебно програла. Винні думки. Я в придуманому, щасливому житті без війни.

Я народився в нетрищах міських
І змалку добрих слів не чув...

Ми теж, видно, тривалий час будемо жити в нетрищах і на смітниках. Від мого улюбленого міста мало що залишиться!

Ура! Прийшов Аладдин!

Поля

16.11.

Учора в нас були Аладдин та його товариш Артур. Я читала, вони слухали. Артур прохопився: усе, що я вивчила за два тижні, їм із труднощами далось за півроку! Аладдин ткнув його в бік. Артур ойкнув, і ми сміялись.

Коли їхня дівчина від'їжджала, то залишила Аладдинові лист із підписом: «Прямо в лапи тигра». Про те, що він їй дорогий, але не як друг, а вона його кохає! Розуміє: почуття прийшло невчасно. Пам'ятає — вона старша. Їй — 27! Йому потрібна інша. Лоліта бажала Аладдинові щастя, дружину й дітей. «Мене ти більше не побачиш!» — гордо завершувала вона лист.

Мама «тигра» насварила:

— Лист особистий. Показувати недобре. А хвастати зовсім непорядно! Такі речі зберігають і мовчать. Лист — безцінний!

Аладдин цього разу не прийшов без лампи! Він приніс і гас. Тепер ламп у нас дві.

Світло і на кухні, і в кімнаті. Якщо поставити їх поряд, можна читати! Вікна завжди щільно завішені — адже стріляють на світло. Аладдин подарував мені ще одну дуже гарну штучку¹, але про неї я промовчу і мамі поки що не покажу. Бо секрет!

Сьогодні вранці ми з мамою обійшли наш будинок і пішли в чужі городи, поки нема обстрілу. Скільки ж там було руїн! Мертвий згорілий пес лежав на доріжці. Мир йому в інших світах!

Ми знайшли буряк, а капусту ні. Довелося рушати на ринок. Усе купили, повернулись. І тут мама надумала збігати в гості до тьоті Ази, у будинок навпроти.

— Ми ще не снідали! — сказала я. — А вже обід!

Але мама заявила:

— Аза хворіє. Провідати її — людський обов'язок!

Мене брати з собою не схотіла. Лаялася найпротивнішими словами! Матюкалась! Побажала мені смерті, сказала, що, якщо мене не вб'ють, вона сама мене приб'є. Кричала всіляку гидоту в присутності молодшого сина тьоті Варі, Башира! Який сором!

Мама збрала гостинці Азі: печиво, макарони «Ролтон».

Я відразу згадала всі сварки й жорстоке виховання. От Аладдин спитав мене вчора: чому я така нервова? А як пояснити, що маленькою я мріяла знепритомніти, коли мене били вдома головою об стінку, якщо я одержувала в школі двійку! Тому, певно, я така тепер. Мама в мене дуже жорстка людина.

Мама пішла. Я знаю — її життя не мед. Знаю — вона хотіла випалити цигарку, щоб я не бачила! Я ненавиджу цигарковий дим!

¹ Гарна штучка — чотки для намазу.

Терпіти не можу, коли палять жінки! Давно, зовсім маленькою, я дізналася: сусідка Валя вчить маму палити. Я вирішила втекти з дому на знак протесту. Втекти підмовила й Альонку (шестирічну дочку тієї самої сусідки). Зникнути нам вдалося на добу. Ховалися в чужих під'їздах (з дому прихопивши ковдри та цукерок). А повернулися тому, що Альонка забула улюблену ляльку. Тут нас батьки й зловили. Але бити ременем не стали.

Пізніше на Альонку з матір'ю звели наклеп! Наказом із печаткою вовка, за підписом Ш. Басаєва, вони стали ворогами чеченського народу. І були засуджені до розстрілу. Проте інші чеченці захистили росіян! (Правда, фактично задарма одержавши їхню квартиру.) Але не вбили, а врятували.

Маю дивне відчуття, що минуле схоже на скляну кульку. Щось є всередині. Можна навіть роздивитись. Але вже не торкнутись.

Знову б'ють із «Граду».

Мама повернулася. Їй полегшало.

Поліна

16.11.

Були Аладдин і Артур. Принесли батарейки для маленького магнітофона. Тепер я буду слухати музику!

Прийшов Мансур. Ми познайомили хлопців. Вони поряд. А я їх роздивляюсь. Артур — високий, широкий у плечах. Мужній! Риси його обличчя шляхетні, спокійні. Він виглядає старшим за свої роки. Правильно вимовляє слова. Кмітливий! Чудовий друг!

Мансур — світлоокий. Очі в нього вузькі, видовжені до скронь. Волосся попелястого кольору, в'ється. Він схожий на мореплавця-мандрівника. Аладдин — чорноволосий і чорноокий. Золота, незвична смаглявість шкіри. Нервові обличчя, що постійно міниться. Він стрімкий у рухах, у вчинках. Він завжди поспішає! Непередбачуваний. Сміливий. І сліпуча усмішка! Усі мої друзі люблять слухати пісні під гітару, трохи співають.

Артур намагався збити деяку напругу перших хвилин знайомства. Він жартував із себе й з Аладдина. Був веселим, невоєнним. Аладдин заварював каву. Робив бутерброди. Пропонував пригощання, як господар.

Мансур говорив про війну. Про те, що ми не всі виживемо.

— Добре б побачитись навесні, ближче до літа! — запропонував він.

Ще Мансур потис Аладдинові руку і сказав, що образити мене не дасть ні одним, ні іншим.

— А особисту долю кожного з нас вирішить Всевишній!

Останні його слова я не дуже зрозуміла, але відчула — вони важливі. Дорогоцінні хвилини цієї зустрічі я добре запам'ятаю.

Р. С. Аладдин приносив підзорну трубу. Він знайшов її на горищі. За вікном буря. Я так і не побачила Місяць.

Царівна Будур

17.11.

Ранок. Поряд ударив «Град». Я чула, як його заряджали. Знову вибух! У наше домашнє сховище я не йду. Жити не хочеться. Хочеться загинути над цим зошитом. Спеціально дуже докладно пишу про все. Раптом мій щоденник знайдуть, як щоденник дівчинки з м. Ленінграда? Прочитають! Зрозуміють, що не можна влаштовувати війну у власній країні! Тут наша Батьківщина! Ми міцно пов'язані: дитинством, дружбами, своїми рідними. Спільною для цієї землі культурою. Невидимі нитки сильні.

Запишу приспів пісні на згадку. Вона нам усім подобається — Мансурові, Аладдину, Артурові і мені:

Туман сів у горах густий,
Пожежі під небом палають.
І знову тут точиться бій,
І знов непокірних карають.

Співає бард чеченського народу — Тимур Муцураєв. Його пісні розкупувають швидко. Люди різної національності й віри.

Учора двоє друзів знахабніли. Вони розбили Мансурову касету, сказали: «ненароком». Хочу вірити! Але не виходить.

Була інша подія: молодший брат Мансура мене неабияк виручив. Це було так. У наш під'їзд зайшли дорослі озброєні чеченці. Дуже спортивні, великі. Усі були з чорними бородами і в чорній формі. Один заявив, що давно спостерігає за нами. Я йому сподобалась! Він хоче забрати мене собі за дружину (!). Але не силоміць, а по-хорошому. Моїй мамі він заплатить золотом (за звичаєм) за те, що вона мене вигодувала й виростила. На щастя, Башир був у під'їзді.

Сперечатися з цими людьми було марно. Але мій п'ятнадцятирічний сусід, син тьоті Варі, придумав усе як слід. Він чеченською

сказав, що він мій брат! Що я дала слово і чекаю людину, яка пішла на війну. Вийшла моя перелякана мама. Вона висловила вдячність за виявлену нам честь. Добре, мамі чеченською мовою згадалося слово «наречений». «Прибульці» в чорному розкланялись і пішли. Допомогла кмітливість.

Уже багато разів ми чули про арабів. Вони забирають собі дівчат — готувати ї прати.

Розповідали, що в приватному секторі, недалеко від нас, бойовики ввійшли зі зброєю і забрали дівчинку-росіянку. Я її особисто знаю. Її звати Катя. Худенька, світла. Їй 15 років! Через двадцять днів дівчинку повернули. Такого ніхто не чекав! «Мене не кривдили й не чіплялися», — розповідала вона. Ті, хто її привів, звернулися до старих: «У вас поважний вік. Вам самим не можна!» Повідомили, що йдуть із міста.

Мансура вдома не було. Але коли він довідався про «прибульців», звелів мені не виходити надвір. Хочу погуляти — тільки в під'їзді! Виходити молодим дівчатам небезпечно. Мансур — лицар і джентльмен! Сьогодні я була в них у гостях і ще раз переконалася в цьому. Він сам усе подавав на стіл, пригощав. Підтримував загальну розмову. М'яко, нікого не ображаючи, жартував. Мансур розповів, що є варіант швидкої війни: відкрити або підірвати дамбу. Затопити місто. Тоді, як у давнину, на місці м. Грозного буде море.

Царівна Будур

20.11.

12.25 — час молитви. Уже кілька днів у нашому дворі прекрасний молодий голос читає «Азан» — заклик до молитви. Людину ми не бачимо. Чоловік перебуває незрозуміло де, а голос іде потужно, наче з неба. Може, його голос підсилюють руїни. Видно, в дальших великих будинках з'явилися нові мешканці.

А вчора вранці, поки ворожі одна одній сили сплять, я ходила з Баширом на чужі городи по капусту. Бо їжі нема. І сталася кумедна історія. Нам трапився город із великою чавунною хврткою і замком, який неможливо було відкрити. Це було дивно: усі хвртки давно відчинені й розбиті. А ця — зачинена. І крізь ґрати видно: овочів на грядках повно! Ми довго й марно штовхали хвртку. Намагалися відкрити ножем. Не змогли.

Тоді Башир спритно переліз через паркан. Він став подавати мені різну городину. А я складала овочі в пакети і квапила його: — Давай швидше! Тиша — ненадовго. Може початися обстріл!

Башир почав поспішати. Він уже вилазив назад, весело жартуючи у відповідь, коли раптом — ляп. У сади прилетіла міна. Пролунав вибух! Бідолашний, він зірвався й зачепився холошею штанів за верхню піку на хвіртці (висота метри три). Завис донизу головою, а я нічого не могла зробити! Знову прилетіла міна. Знову пролунав вибух! Уже ближче.

— Затримуватись не можна! Ми помremo! — кричу я і швидко своїм ножом відпилюю шматок його голоші. Він падає вниз головою на мій бік! Ми — врятовані! Ми — з урожаєм! І просто в цей щасливий момент хвіртка саду без перешкод відчинилася. Штани були вже відрізані! Як весело! Хвіртка, мабуть, відчинилася не в той бік. Ми, пригнувшись до рідної землі, поповзли до будинку. У наших руках головне — пакети з їжею! Уже за будинком, ближче до свого під'їзду, ми обертаємось, бачимо: пожежа в садах. Встигли!

Я віддала маленький гарбуз сусідці — бабусі Мані.

21.11.

Новин надто багато, щоб усе записати! Але дещо, думаю, вдасться. Я придумала Артура називати Джином.

Якщо є Аладдин, а в нього друг, отже, це Джин. Як у справжній казці! Артур не проти.

Сьогодні я погано спала вночі, тому задрімала прямо при хлопцях. Опам'яталась, як тільки Джин укрит мене пальтом. Аладдин розізлився і Джинові при нас не сказав за весь вечір ані слова. Зате несподівано скачав рушник джгутом і наче жартома вдарив мене! А я вирвала рушник із рук Аладдина й добряче відшмагала його. Ох, він надувся!

Джин і Аладдин принесли маленьку курочку. Мама й тьотя Варя очистили її від пір'я. Зварили. Варі ми дали ніжку, відлили бульйон. Вибачилися, що мало, адже нас — четверо! виявилось, є перепічка, але немає хліба. Хлопці явно психонули через це. Сходили по хліб на ближчий базар. Але вони були дуже невдоволені! Прийшли, віддали й відразу стали збиратися йти. Ми засмутились. І справді відчували себе винними. Але не показали цього. Мама, навпаки, голосно заявила:

— Ми нікого не кличемо! І нікого силою не тримаємо!

Хлопці пішли. На прощання Джин попередив, що їде в Інгушетію, до матері.

— Будемо живі — побачимося! — пообіцяв він.

Я побачила переляк і подив на обличчі в «мого» Аладдина.

Башир весь вечір веселив нас жартами. Ми реготали від душі! Він також використав затишшя і облицював для додаткового захисту двері під'їзду. Знайшов однакові за розміром і за товщиною дошки. Зміцнив двері з обох боків! Багатьом мешканцям, які залишилися на час війни, він безкоштовно зробив пічки-буржуйки. Зі старих відер і виварок для білизни.

Бувай, Щоденнику!

Будур

24.11.

Уночі обстріли. Учора сильно бомбили й стріляли з багатьох видів зброї. Ми боялися бути самі. Ночували з мамою в сусідів — тьоті Варі й бабусі Ніни. Спали в коридорі на підлозі. Аладдин же вчора пішов, роззлившись на мене й на маму. На прощання він заявив:
— Моєї ноги тут більше не буде! Ніколи! — і уважно подивився на мене.

Я мовила своє звичайне:

— Бувай!

Навіть бровою не повела. Джин не витримав — хіхікнув.

Переночувавши у квартирі свого знайомого на четвертому поверсі, «старший брат» добряче натерпівся страху під обстрілом. Рано-вранці Аладдин знову стукав у наші двері! Схаменувся! Ми ж бо живемо на першому! Він, як нічого й не було, поїв маминого борщу, курку і пішов.

Мансур запасає своїй бабусі й нам дрова. Пиляє й коле цілий день! Його братик — чудовий! Уранці встиг знайти дерев'яні двері. Сам цю здоровенну штуку допхав до нас. Каже:

— У сусідів навпроти вночі двері вщент розбили! Їхній під'їзд відчинений. Треба мати двері про запас. Інакше одні або інші ввійдуть. Влаштують бій! Розіб'ють наш будинок!

У бабусі Ніни вже кілька днів живе її подруга — Стася. Вона спустилася вниз зі свого високого поверху. Боїться сама.

Сьогодні всі наші сусіди засмутилися. По радіоприймачу передали, що нас будуть бомбити за допомогою «Акул». Це військові вертольоти з ракетами. Який жах!

Страшно їхати в біженці. Автобуси обстрілюють — люди гинуть, згоряючи живцем.

До побачення, Щоденнику!

Царівна Будур

25.11.

День пройшов чудово! Зранку мало стріляли, і надвечір сусіди виїшли «погуляти», це значить — постояти біля під'їзду й подихати повітрям, змішаним із чадом. Але не вийшло! «Град» почав бити по нашому двору. Ми всі прожогом залетіли у квартиру тьоті Мар'ям, до Варі та бабусь. Так ми бігали з квартири сусідів до себе (як заряджають — чути, і куди летить, теж!). Потім із нашої квартири бігли до сусідів, залежно від того, з якого боку били по будинку.

Під обстрілом до нас заскочив Султан. У цей момент нас уже обстрілювали гарматами з землі та бомбили з повітря! Наш двір — із кількох чотириповерхових будинків з мирними жителями — обробляли два літаки й один вертоліт. Будинок хитало. Чада пожежі заважав дихати. Від вибухової хвилі з вікна злетіла ковдра, вилетіли дошки, і я побачила черево вертольота, який низько летів, і подумала, що він схожий на злу комаху-бабку. Це тривало з 18.00 до 20.00.

Башир дивився на мене так, наче хотів запам'ятати назавжди.

Тут (!) постукав сусід Сулейман — батько маленького Вахи й дівчинки Зари. Сулейман був сильно п'яний. Видно, десь знайшов пляшку вина й нализався! Його дружина та діти виїхали.

Він зовсім сам у своїй квартирі на третьому поверсі. Але не в нашому будинку, а в будинку навпроти. Сулейман багато читає. Добрий, веселий чоловік. Я ніколи не бачила його жорстоким і злим. Бачила беззахисно-слабким. Від випитого спиртного він набрався хоробрості і почав кликати нас вийти й подивитися на пожежі в садах. Це під лютим обстрілом?! Усі дружно послали його далеко-далеко. Ми спробували затягти Сулеймана до себе, але той запекло виривався і пішов! Пішов дивитися пожежі.

— Я кайфую! — кричав Сулейман у порожньому дворі.

У неймовірному гуркоті він мусив серйозно напружувати голосові зв'язки.

— Я кайфую! — чули ми, лежачи на підлозі в коридорі.

Його голос був то вдалині, з боку садів, то біля свого під'їзду, зовсім поряд:

— Я служив у Радянській армії. ВДВ! Я не боюсь.

Мансур пробрався до буфета й увімкнув пісні Т. Муцураєва. Зробив сильний звук. Наш переляканий шеліт, вибухи, звуки пострілів і голос співака раптом з'єдналися. Стали музикою війни!

Пролунав квапливий стукіт у двері. Прийшов Аладдин! Я подумала, що божеволію. Що це ввижається. Він живим пройшов через це

пекло! Як?! Таке бомбардування! А він дістався з палаючого центру до нашого району! Думав — ми голодуємо! (Лежав по дорозі в якийсь канаві, весь брудний.) Він добув і приніс нам темну військову хлібину! Аладдин був весь у бруді, у колочках, розсік руку. Але він — дійшов! Чесно кажучи, помирати мені зовсім перехотілось!

Царівна Поліна-Будур

26.11.

Учора під бомбардуванням ми поїли. Не один раз, а двічі! Потім чистили й частково прали одяг свого гостя.

Аладдин, зрозуміло, ночував на дивані, а ми тіснилися з мамою на її ліжку, під вікном. Хитрість полягала в тому, що ніжки ліжка ми давно прибрали. Наш захист — стіна й батарея. Рівень ліжка вийшов значно нижчим за підвіконня, майже на підлозі.

На вузьке підвіконня, барикадою, ми прилаштували полиці з книжками (від осколків!). Вийшло: завжди темно. Зате безпечно! Прокинувшись, ми зайнялися переставлянням. Дружно, втрюх, посунули книжкову шафу, загородили нею диван. Звичайно, від снаряда шафа з книжками не врятує, тільки від залізної «дрібноти».

Після ранкового сніданку ми навчалися. Писали граматичні вправи, завчали слова. Я намагалася читати чеченською мовою. Потім арабською. Аладдин уважно слухав. Нарешті він похвалив мене!!!

Потім він розповів, що кілька років не жив удома. Часто був окремо від родини — в інтернаті. Поскаржився, що цієї осені застудив нирки, хворіє. Мама розтерла його маззю від радикуліту. Звеліла обв'язати поперек хусткою. Схитрував він чи ні, але розчулив мою маму. Я помітила: вона плакала на кухні. І бубнила собі під ніс: «Бідолашні діти! Життя не бачили! І життя нема!»

Уранці Аладдин ходив за мамою хвостом. У коридорі ткнувся носом у її плече, як маленький. Потерся щокою і сказав:

— Якщо чесно — я дуже жити хочу. Я боюсь! Я навіть не одружений ще.

Мама нічого не встигла відповісти — пролунав стукіт у двері. Дуже зловісний — я відразу це відчула. Я вийшла. У під'їзді стояли сусіди. Вони пояснили: увечері бомба влучила в будинок поряд. Вона пробила два поверхи. З'єднала їх! Загинула Раїса — вірменка, яка прийняла іслам дванадцять днів назад. Вона стояла на молитві. Не перервала її.

Літня чеченка, яка навчала Раїсу азів ісламської віри, була з нею. Але злякалась. Вискочила на сходи, стала спускатися вниз. Ця жінка врятувалась! Вона всю ніч просиділа на шматку сходів. Її зняли тільки вранці родичі, вночі вони були в підвалі. Літня жінка частково втратила дар мови.

Зелений осколок влучив Раїсі в скроню. Раїсу поховали у свіжій вирві, в саду. Через дорогу від її ж будинку, під вишнею. Аладдин та інші сусіди прочитали над нею молитви.

Незвичайний приємний запах повіяв до поховання від її тіла. Він був і після віддання тіла землі! Царівне явище могли б підтвердити всі люди, які були присутні на цьому похороні.

Прийшовши додому, я відчула цей запах навколо себе. Я плакала. Мені дедалі страшніше когось втрачати на цій війні. Аладдин торкнувся моєї руки і сказав:

— Раїса в раю! Минуле знято з неї у зв'язку зі зміною віри. Я впевнений! На землі гірше, ніж на небі. Не плач, царівно!

Він попрощався й пішов.

Допомагали на похороні: сусід-росіянин Ніколай, брат Ази Шахрудин, сини чеченочки — сусідки, у якої Раїса тимчасово жила. Також Аладдин і Тагір із приватного сектора. Були всі жінки й чоловіки, хто мешкає в ближчих будинках. Близько двадцяти людей!

Стася забрала собі Раїсину обручку. Зняла з пальця покійної, на пам'ять. Я помітила, як гірко посміхнулась моя мама, і ще сильніше засмутилась. Стільки різної допомоги встигла дати людям Раїса! Як красиво вона вміла співати. Своєю трагічною загибеллю вона вразила мене.

Я боюся втратити Аладдина! Я боюся залишитись без мами!
Я — боюся!

Удень зайшов Джин. Сказав, що виїхати з міста не вдалося. По шосе стріляли з гармат із кількох боків!

Я поворожила йому на картах. Вийшло: та дорога, про яку він думає, — буде.

Джин випив чаю з печивом і пішов.

Я молилася про душу Раїси. Молилася про гаразди для Аладдина. Про безперешкодну дорогу Джина. Я згадала й помолилася про Мусліма, який уміє збирати квіти, онука жінки Зулай із першого під'їзду.

Царівна Будур

27.11.

8.50. Джин у нас. Каже, що, поки не побачить свого друга, не може остаточно виїхати. Погода сонячна. Отже, будь-якої миті можливий авіаналіт.

Отак, любий мій Щоденничку! Ми можемо з тобою попрощатися назавжди. До речі, коли летять важкі бомбардувальники і тяжко, наче втомлені джмелі, гудуть, я чую в цьому музику з нотного зошита Смерті.

Уночі бомбили. Не в нас, а в центрі міста і приватний сектор, ближче до району заводів. Джин прохав нас надвір не виходити. Попередив:

— Велика ймовірність раптових вуличних боїв. Небезпечно!

Він приніс справжній, білий, великий хліб!

9.10. Бомбардують. На щастя — далеко. По приймачу бабусь-сусідок передають: у Чечні йдуть «килимові» бомбардування. Це коли зовсім нічого й нікого не залишається?!

Аладдина немає. Ми зустрінемось, якщо Бог дасть.

Царівна Будур

29.11.

28 листопада, вчора, приїхала сестра тьоті Мар'ям, Ліза.

Вона сказала, що має гроші на вивезення однієї людини і що вона спеціально приїхала по мене як поранену. Мар'ям та її родина вміють виконувати обіцянки! Мама заявила, що залишиться вдома. Стерегти майно. Я вперлась. Їхати відмовилась. Боялась кинути маму. Вона ж пропаде без мене.

— Дякую! — промовила я. — Тобі і Мар'ям! Але моє життя в розлуці з тими, кого я люблю, мені не потрібне.

Замість нас у дорогу, у біженці, швидко стала збиратися Мансурова мати — Варя. Вона вирішила: вивезти принаймні Башира, саму себе й телевизор. На дорогу синові гроші вона мала. Друге місце в автобусі, для Варі, оплатила Ліза.

Уміють люди орієнтуватись! Мама намагалась умовити мене виїхати. Вона навіть збрала легкий пакет з одягом. Але я не поїду! Це — вирішено! Мама провела сусідок і мого веселого друга.

Автобус сьогодні мав під'їхати о 07.00. Він затримався на годину. Мама допомогла нести ковдри, подушки. Ризикуючи життям, вона поверталася додому через пустир, під обстрілом. Я молилася за

маму. У мене був шанс залишитися повною сиротою. Раптом у мою самоту постукав Аладдин. Запитав:

— Чи все гаразд?

Кинув у мене пачкою печива. Повідомив:

— Я поспішаю! Маю пару хвилин. Треба терміново знайти хлопців. Попередити їх про одну справу.

І додав:

— Якщо вже ти не виїхала, я до вас заходитиму! Не сумуй!

Сьогодні в нас хліба немає. Харчів — теж. Ближче до вечора я і мама сходили на ринок. Нічого не купили, крім пакета рису. У продавців були цигарки й шоколадки. На ринку жінки розповіли: о 15.00 обстріляли автобус із біженцями. Автобус їхав до Інгушетії. Продавчині назвали дані цієї трагедії: сорок людей убито, четверо поранені.

Господи! Як там наші?

Поліна

30.11.

Учора ввечері прийшов Аладдин. Він повідомив:

— Джин загубився!

Зізнався, що вони посварились. Пояснив мені причини:

— Джин мав не розмовляти з тобою. Ти — з ним.

Аладдин був злим і розгубленим. Раптом він заявив мені й мамі, що багато думав і вирішив: він не стане псувати моє життя. Але він дуже хоче зараз, у війну, одружитись!

Його супутницею стане доросла жінка. Яка була заміжною. У разі його смерті такій жінці не так страшно лишитися самій, як це було б мені. Я спокійно вислухала цей сумбур. Однак моє серце миттю стало важким, як камінь. Отже, з дорослою жінкою. Як виявилося, ми її знаємо.

— Кусум! — відразу здогадалась моя мама.

Аладдин кивнув. Але імені дружини не вимовив. Спробував пояснити:

— Вона — мати мого друга. Двічі була заміжною. Ця жінка старша за мене, як у книзі про пророка Мухаммеда. Я ходив до них у дім. Те, що Кусум закохана в мене, — моя провина! А її син повторює про тебе. Говорить — буде живий, прийде по тебе! Виходить некрасиво! Нечесно! Кусум релігійна! На думку спільних знайомих, наш шлюб — перевірка віри!

Я твердо відповіла:

— Після таких дій ти мене не побачиш! Чужий чоловік нам у домі не потрібний!

Мама осадила мене:

— У цей страшний час про нього дбатимуть! Ти мусиш зрозуміти: у нього в дитинстві був інтернат, голод, холод. Нарешті з'явиться родина. Не думай про себе. Думай про нього!

Царівна

03.12.

Бомби скидають літаки. Уже сорок хвилин! Лежимо з бабусями Ніною та Стасею в нашій ніші, на підлозі. Бомбардування з раннього ранку. Нам не дають перепочинку.

Сьогодні день народження Альонки. Я думаю про неї. Де вона? Поневіряється по глибинках Росії. Але хоч не тут, де всюди смерть.

Я лежу з подушкою на голові від можливих осколків і пишу. Мені важко дихати — так болить моя душа. Місто бомбардують із 08.00.

Патошка-Будур

04.12.

Бомбардувань мало. Більше б'ють по наших будинках із гармат. З'явилися бойовики. Скромні хлопці-селяни.

Російською мовою говорять з акцентом. До бабусь постукали, питають:

— Дасте мило? Не хочемо самі лазити.

Представились. Вони — з Наурського полку. Ходитимуть до нашого двору по воду, до пожежних колодязів. Облаштувались у будинку Інституту, за пустирем. Сказали, що тут прикривають вивезення поранених. Бойовики притягли легку гармату. Поставили її біля нашого під'їзду. Стрельнули! Усі жінки і я з мамою зібрались і групою, без чоловіків, підійшли до них. Попрохали:

— Ідїть звідси! Через вас наші будинки розіб'ють. Ви в повітря стріляєте, між будинками, а у відповідь — прицільний вогонь. Із гармат! Чи бомби. По наших будинках! У нас старі, хворі й діти!

Бойовики зрозуміли. Сказали:

— Підїдїть до командира. Ми самі не вирішуємо.

Усі дружно пішли. Командир дозволив їм відїйти від наших будинків. А бойовики пообїцяли:

— Розрядимо гармату й підемо. Заряджену тягти не можна!

Пішли. Усього їх було п'ятеро-семеро. В інші дні ми бачили, як ці хлопці тягають свою гармату-іграшку з місця на місце. По покинутих садах, по пустирю. Вони вдавали, що їх багато. Викликали вогонь на себе. Стріляли в порожнє небо, задерши дуло своєї міні-гармати перпендикулярно до землі. Пояснили мешканцям:

— Гармата бере 7–8 кілометрів. Ми нікого не дістаємо.

У ніч на сьогодні мені снилася загибла сусідка Раїса. У неї на чолі стрічка. На стрічці арабські літери. Текст: «Нема Бога, крім Аллаха». Вона усміхнулася, сказала:

— Війна скінчиться. Ти залишишся серед живих.

Сьогодні осколок у правій нозі заважає. Він рухається. Ріже зсередини. Страшний біль. Я молюсь. Щодня! Прошу, щоб ні з ким, кого я знаю, нічого поганого не сталося.

Будур

08.12.

Учора, поки мама була на кухні, ми поцілувались. Я щаслива! Я — помру щасливою!

Мама увійшла, а Аладдин стояв на колінах біля дивана. Він прохав прощення, повторював, що любить мене. Мама відразу дала йому запотиличник і сказала:

— Я довіряю тобі і твоїй вірі. Не підводь сам себе!

Він кинувся до мами обійматись і кілька разів повторив:

— Я дурень!

Несподівано Аладдин уткнувся заплаканим обличчям у її плече.

— Зовсім дурний, — пожартувала мама й погладила його по волоссю. — Стрепенись, синку! Час усе розподілить. Розставить по кутках. Дякую тобі! Тільки не збивай мою дівчинку з пуття! Не ображайся, але я рада, що все саме так вийшло. Ти зробив правильний вибір, нині їй тільки 14 років.

Мама вискочила в кухню, щоб не плакати при ньому.

— Діти! Мийте руки! Я їсти вам несучу, — бадьоро, майже звичайним голосом гукнула вона звідтіля.

Ми всі сіли вечеряти традиційними варениками з травою. Потім мама вляглася на ліжку і вдавала, що спить. А ми проговорили всю ніч! Аладдин узяв мене за руку. Він цілував мої пальці. Аладдин кілька разів сказав, що кохає мене. Він гукнув мою маму. Повторив

їй своє зізнання. Виправдовувався, казав, що одружився, щоб мене зберегти. Обіцяв, що в разі моєї згоди стати його дружиною він знайде причину — розлучиться! Аладдин був ласкавим і ніжним! Мій любий Аладдин.

Царівна Будур

13.12.

Немає тепла. Газу давно немає. Лютий холод. Руки червоні від холоду, і пальці не слухаються, коли пишеш.

Забіг метушливий Джин. Відразу попередив:

— Я на кілька хвилин.

Зізнався, що не розуміє Аладдина, його вчинків. Сказав, що на трасі його чекає машина. Він спробує зараз виїхати в біженці.

— До другої години дня мораторій! Не буде обстрілів! Не буде бомбових ударів! Це останній шанс вийти з міста! Тому я заїхав. Я хочу забрати тебе з собою! — звернувся Джин до мене. — Ти згодна? Я поселю тебе у своєї мами!

Я не посміла. Тоді Джин пообіцяв — він обов'язково напише! Через людей або поштою (коли ця пошта буде?) він надішле звістку про себе й про Аладдина. Постарається приїхати! Джин підтвердив, що Аладдин одружився. Повідомив, що Кусум — 40 років! Аладдинові — 23 роки. І додав, що його друг народився 24 вересня.

— Сьогодні, ймовірно, з ночі розпочнеться штурм міста! — повторював Джин. — Їдьмо!

Я відмовилася ще раз. Ми попрощалися як справжні друзі.

Я сіла в нішу. Робитиму записи в щоденник, поки жива. Бережи, Аллаху, Аладдина! Моїх друзів! Старих і дітей, які залишаться в місті!

Я вчуся правильно тримати Уразу. Правда, у нас і так їжі немає. Але під обстрілом або під бомбардуванням чи буде можливо вночі перекусити?

Царівна Будур

15.12.

Сьогодні зранку наші сусіди показали справжнє своє обличчя.

Вони злякалися! Не захистили собаку Лайду. Дворового друга дітей Сулеймана.

У собаку стріляли чеченці у формі бойовиків. Чоловіки з нашого будинку сахнулися вбік. Не мовили ані слова. Поряд, коло їхніх ніг,

нищили живу істоту! Вони мовчали! Це Сулейман, він собаку Лайду годував. З нею постійно гралися його син і дочка. Дядько Султан і старий Ніколай, той, що живе з паралізованою матір'ю. Заступилася моя мама. Сказала, що так чинять жорстокі діти, а не чоловіки на війні! Бойовики навели на неї пістолет. Мама не зрушила з місця. Каже їм:

— За мене з вас питають! — і зухвало стоїть руки в боки.

Тоді бойовики відповіли:

— Ми зайдемо до тебе, тітко!

Мама зовсім розлютилася. Кричить їм:

— Я чекаю! І двері зачиняти не стану!

Я вийшла. Лайду ми занесли в найближчий від неї під'їзд. Той, де квартира бабусі Стасі. Перев'язали, поставили води й пішли. Собака велика! Дворняга. До себе ми б її не донесли. Вона важка.

Коли стемніло, з'явилися ці хлопці. Попрохали в мами оцту. Вибачилися! Сказали, що вони перевірили мужиків нашого двору через цю собаку:

— Гнилі у вас чоловіки! П'ють і крадуть. Крадуть і п'ють! Ми бачимо, хто який! Якщо допомога потрібна, ми ночуємо в середньому під'їзді в Ази. Ображати будуть — кличте! Прийдемо!

Вони пішли. А я і мама, використовуючи затишшя, віднесли пораненій собаці шмат перепічки. Довго гладили її. Собака була жива!

У нас помирає кішка, яку всі хотіли взяти собі, відразу дві сусідки. І врешті ніхто не взяв! Нещаслива вона. Киця на ймення Седа. Вона нічого не їсть! Помирає з голоду. У мого kota Чипса ледве рухаються лапи. Одного разу його врятував Аладдин.

У ніч на сьогодні мені снилася Кусум. Яка могла б бути мені свекрухою.

Ніна і Стася чули по своєму скрипучому радіо: до нас, у Чечню, приїжджає ОБСЄ. Але гарматна канонада не припиняється.

Будур

16.12.

Аладдин! Аладдин! Прийшов учора ввечері! Підтвердив, що одружився. За годину заявив: «Це неправда!» Плутався, брехав, говорив про те, що хотів перевірити мене. Питав, чи піду я заміж за нього другою дружиною. Морозив дурниці, у яких ми з Кусум нібито можемо бути подругами. Я відповіла:

— Так! Піду! Другою дружиною, коли мені буде сорок років. А поки що мені чотирнадцять! Я не хочу заміж. Я буду вчитися! Закінчу школу. Потім університет. І отоді я візьму собі за чоловіка того, кого захочу! Виберу сама!

Аладдин витріщив очі. Такою злою й непокірною він мене ще не бачив. Він попросив, щоб я не квапилась, подумала.

— Жінка, яка вже двічі побувала заміжною, обкрутила тебе! — вставила свою думку моя мама. — Але... Для нас так краще.

Аладдин побіг за мамою на кухню. Казав, що заплутався. Що за книгами потрібно найперше одружуватися з розлученими жінками, щоб зменшити серед людей позашлюбні зв'язки та розпусту.

— Це мудро! — погодилась мама. — Але якщо ти одружений, ти маєш не заходити до нас. Так?! Це тобі ганьба. Нам — бруд! — поставила вона останню крапку в розмові.

Аладдин знітився. Мама явно сердилась. Він став її дратувати. Аладдин став прощатися. Виклав усі гроші, що були в його кишнях, навіть дрібні.

— Вам на їжу, — пробурмотів він і вийшов за двері.

А я перенервувала. Стало нестерпно боляче всередині! Я вискочила за ним у двір. Гукнула його. Аладдин дійшов до середнього під'їзду нашого будинку. Не витримав. Озирнувся! Потер пальцем ліве око. Перенісся. А потім, не зупиняючись, швидко рушив і зник за поворотом.

Лишившись сама, я ридала, не в змозі зупинитись. Погано розуміла, де я, чи жива я ще. Я давала якісь клятви й проклинала себе та весь світ. Війна здалася мені цілковитою дурницею порівняно з моєю втратою. Певно, це найстрашніший день у моєму житті! Але зовні я нічим не виказала себе. Навіть мамі.

Уночі поранену собаку хтось добив каменем. Камінь лежав поряд, у її крові. Уранці ми прибігли її погладити, перев'язати. Усе це побачили.

— Гавкала! Заважала лазити по чужих квартирах! — швидко зрозуміли сусідки-бабусі. — Ми бачимо! Ночами в під'їзді навпроти — світло від ліхтариків! То в одній квартирі, то в іншій! У нас дірочка в ковдрі на вікні. Ми в неї спостерігаємо, — зізналися вони.

Собаку Лайду поховали Ніколай та її господар Сулейман.

Ніколай нас ненавидить. Бурчить гидоту і бруд. За нахабне звернення до мене напідпитку Аладдин уже робив одного разу йому

зауваження. Тому дід Ніколай злий. А мама відверто зве його п'яницею та злодієм.

Ніч. Канонада за вікнами. Я написала Аладдинові лист. Лист, якого він не прочитає. Я не посмію віддати його. Гордість моя не дозволить. Я пришила лист до твоїх сторінок, Щоденнику. Ось він:

«Аладдине!

Нехай буде задоволений тобою Всевишній і береже тебе на твоїй дорозі. Я молю його про те, щоб не була наша розлука занадто довгою, і дуже сумую. Сумую за тими моментами, коли ти був поруч. Чекаю тебе. Твою посмішку і світло від неї в нашому домі. Мені всього 14 років, це так мало, але за них я не зустрічала людини, кращої й добрішої за тебе.

Мені ніколи не забути наші уроки під бомбардуванням і твою турботу про мене, немов я й справді була твоєю сестричкою.

Я бажаю тобі уникнути смерті, пожити на землі й побути щасливим. Завжди пам'ятай, що наш дім — це твій дім.

15.12.99 р.»

Царівна

18.12.

До наших будинків прийшла велика група людей. Жінки та діти. Ватажок у них — чоловік років сорока. Усі його слухаються, він віддає розпорядження. Ці люди розповіли, що йшли пішки з Мікрорайону. Раніше всі жили в одному багатоповерховому будинку. У їхньому колективі переважно росіяни та чеченці. Але є вірменка, татари. Їм необхідно знайти, де ночувати сьогодні. Тимчасово влаштуватися, не розлучаючись. Погрітись. Перевдягти вологий одяг. Потрібні посуд, інструменти. Зрозуміло, харчі. Найкращий варіант — великий приватний будинок. Де все це є.

У стихійній «родині» є молода жінка на ім'я Кіра. Вона відразу подружилася з Азою. З Кірою прийшов її син. Він молодший за мене. Жвавий! Сам підійшов, відрекомендувався: Міша! У перший день вони поставилися до нас непогано: співчували моему пораненню. Фізичній слабкості моєї мами. Я попрохала сокиру (у них інструментів було багато) — наша стара дуже важка. Міша заявив: «Одна секунда!» Покликав мене з собою. Мама дозволила. Ми пішли шукати мені сокиру. Знайшли. Маленьку і легку. Саме для

моєї руки! Чоловік, головний у їхній «команді», подарував мамі канистру з соляркою.

Усі ці люди зовні схожі на бомжів. Знаю, вони не винні. Нещасні. Бездомні. Але мені важко приховати свою відразу. Узявши чужу сокирку, я виживаю. І вони виживають! Нас усіх зробили брудними, голодними і вчать красти. Як це огидно! Люди цієї «команди» йдуть чужими дворами, як сарана. Діти-підлітки відпрацьованими рухами оглядають кишені чужого одягу. Бігають по під'їздах. Крадуть. Усюди, скрізь вони.

Після обстрілу деякі поверхи в нашому будинку просіли, з'єднались. Так само вийшло й у будинку навпроти. З-під даху валує чорний дим. Але в дахах давно провали. Полум'я повільно гасне саме. Стіни сирі, немає опалення. І всередині нашої кімнати йде то сніг, то дощ.

21.12.

Згадую Аладдина. Востаннє ми бачилися позавчора. Він прийшов до мене о десятій ранку. Ми стояли під снігом, тримаючись за руки. Дивовижне відчуття! Він не хотів іти. Він так дивився на мене! Але попросився й пішов. От і все. Листа я так і не віддала.

Царівна

24.12.

Товста Аза наговорила пліток новоприбулим. Тепер Міші не дозволяють спілкуватися зі мною. Не пускають до нашого під'їзду. Ватажок групи, проходячи, пробурчав:

— Ми з вами розберемося!

Незрозуміло, що ми їм зробили, у чому винні? Мабуть, у тому, що не п'ємо. Не беремо участі в казна-чому. Терпимо голод, не ходимо грабувати чужі будинки. А їжі немає.

У пожежному колодязі з водою плаває дохлий кіт, але воду пили, і нічого. Ніхто не відмовився і ніхто не захворів. Живі. Зараз частіше топимо сніг і п'ємо. Тільки з відра снігу — склянка води. У сусідок-бабусь — мішок макаронів. Вони не діляться.

Перед тим як піти з дому, макарони приніс Мансур. У той момент його мати щедро відсипала нам цінне частування. Тепер наші сусіди їдять свої макарони самі.

Матінка моя — дурна. Вона всіх підготовувала восени. У тому числі й Азу. Тоді в нас були харчі. Тепер нічого немає, крім кілограма

гнилого борошна. Сьогодні сильно стріляли з гармат. Горіли верхні поверхи, і частина з них обвалилася. Вибуховою хвилею зламало замкнені двері на другому поверсі. Мама зв'язала їх між собою і водночас прив'язала до поруччя сходів. Але в наш під'їзд прийшли Аза, Ліна, дядько Валера та інші сусіди. Вони сказали:

— Голод! Іде голод! — і стали шукати їжу у квартирах.

Ми знайшли банку варення. Я їла варення ложкою, доки мене не стало нудити. Наша основна їжа — склянка води, одна ложка борошна й покришена туди цибуля. Випиваємо і лягаємо.

П'ять кішок у нас уже померли. Мама ховала їх у садах-городах за будинком. Над кожною ридала, як над дитиною. Залишився один кіт. Великий і смугастий. Він, як і нові люди, з'явився з іншого району міста. Ми звемо його Хаттаб. Кіт дуже хоче жити! Їсть солоні помідори! Гризе напівсиру, без масла, перепічку. (Рецепт простий: сода, вода зі снігу, гниле борошно й розігріта на вогнищі під обстрілом порожня сковорідка.) Кіт приносить убитих обгорілих птахів. У когось періодично краде сушену рибу. Йому щастить — не попадається! Учора ми відняли в ката Хаттаба шматок риби й миттю з'їли!

У дворі мешканці поставили круглу велику сіть. Насипали крихт. Ловлять голубів у саморобну пастку. Ловлять, ловлять... Тільки голуби не ловляться.

Сьогодні наполегливо били по нашому будинку з гармат. З одного і з іншого боку. Ми приймали сусідок з онуком у себе в рятівній ніші коридору. Часом, навпаки, самі перебігали в їхній коридор — посидіти на підлозі. Обстріл тривав кілька годин. Снаряди стали влучати до нас у двір.

Яким чином ми живі?! Своєю ерудицією мені займатися немає коли. Ранній підйом, о 04.00. Шукаємо, колемо, пиляємо дрова. Готуємо в під'їзді або вдома. Усе робимо, доки не розвидніло. Щоб не було видно диму. По димових точках б'ють! Думують — бойовики. Еге ж. Тут повно мирних жителів!

Патושка-Будур

25.12.

Аза й Ліна — брехухи й абсолютні негідниці! Вийшли на свій під'їзд і кричать, що ми в них украла борошно.

Так, наче ми ходимо в їхній будинок. Або взагалі в їхній під'їзд?! Мама навіть не лаялась, каже:

— Хто хоче, нехай іде й дивиться, що ми їмо. Яке в нас борошно!

Зрозуміло, дивитися охочих не було. Але «кіно» було зроблено. Знову громадська думка спрямована проти нас! Чому така ненависть? Я нічого не розумію. Наші вікна не виходять у двір. Ми рідко бачимо сусідів. Їхніми «походами» не цікавимося.

Я не витримала і крикнула товстій Азі:

— Гей ти, погань! Даремно моя мама носила тобі їжу. Провідувала, коли ти хворіла! Ти брешеш, щоб із себе гріхи зняти?

Аза не змовчала, обізвала мене бляддю. Пообіцяла відлупцювати. Мама намагалася зтягти мене в під'їзд, але я вже розлютилась і продовжила:

— Свій біль ти одержиш за наклеп! Мій захисник — там! — Я вказала пальцем на небо. Запала тиша.

Ліна щось зашепотіла Азі на вухо. Повела її в під'їзд. Вони крадійки! Я бачила! Пам'ятаю, було затишшя. Нас не бомбили. Але з вулиці лунало дивне дзижчання, скрегіт. Я висунулася з під'їзду, бурмочучи під ніс:

— Цікаво, що за нова зброя. Як нас убиватимуть?

І побачила отаку картину: ці сусіди йшли з чужих нижніх будинків, навантажені мішками, а в руках тримали мотузку, на якій було багато пирососів, зв'язаних між собою! Пирососи їхали на коліщатах! Саме цей «паровозик» видавав характерне дзижчання. Сусіди не звернули на мене ніякої уваги, радячись, кому який колір більше до вподоби й кому що дістанеться, коли ділитимуть. А я подумала, що люди зовсім збожеволіли, якщо думають не про смерть, а про пирососи в місті, де суцільні руїни.

Стріляють із гармат. Мама кличе мене у квартиру, у нашу нішу, говорить про небезпеку. Я не йду. Стою і дивлюся на будинок навпроти. Туди, де зникли дві жінки, які образили нас брехнею. Я бачу: валяться його поверхи. Горять пожежі. Увесь будинок у чорному димі. Він чорний! Його не видно! На місці будинку — порожнеча.

Де ти, Аладдине?

Не могу продовжувати.

Царівна Поліна-Будур

26.12.

Удень я плюнула на все і вирішила поспати. Нас продовжували обстрілювати з гармат. Зате коли я прокинулася, стояла повна тиша!

До нас прибігав дядько Валера з середнього під'їзду і розповідав військовий гумор нашого двору. Під обстрілом трое «героїв»

вирішили випити: дядько Султан, дід Ніколай і дядько Вовка з приватного сектора (його будинок на розі вже двічі горів). Зібрались у квартирі Ніколая. Але не в кімнаті, де лежала його паралізована старенька мати, а в кухні. Випили. Закусили. Знову випили. І в цей момент по нашому будинку довбонули з гармати. Стіна однієї з кімнат у їхній квартирі вивалилася з речами на вулицю! Старенька мама Ніколая виїхала на ліжку з кімнати в коридор! Попадали полиці з посудом. З меблів збереглася тільки шафа! Решта перетворилася на друзки. (У цей час я спала!)

Але на трьох друзях влучення у квартиру не позначилось. Ніхто не поранений! Обійшлися навіть без подряпин! З курток чоловіки дружно витрушували дрібні осколки й штукатурку.

— А головне, — пританцьовував дядько Валера, — не розбилася пляшка горілки, міцно стиснута в руках Ніколая! Усіх врятувала стіна між кімнатою і кухнею!

Ніколай із хворою мамою відразу переселилися в під'їзд до Ази. У будинок навпроти. Чоловіки на новому місці продовжили своє свято життя! Від радості, що всі живі й не поранені, вони почастиували сусіда Валеру чаркою, а Валера прибіг до нас розповісти про цю пригоду. Отакі дива!

Мама злиться все сильніше й сильніше. Її характер зовсім зіпсувався. Від голоду, певно. Я намагаюся не огризатись. Я, навпаки, розповідаю мамі щось для відволікання. Постійно болить шлунок. Постійно хочу їсти. Мені ввижається шматочок справжнього білого хліба. Здається, немає нічого смачнішого. З'їсти б його, і вже не так страшно помирати.

З ноги за допомогою пареної цибулі вийшли відразу дві осколкові крихти! Нога червона. Опухла.

Сусіди бродили дворами. Знайшли хлопців, убитих у гаражах. Людей десятеро. Сподіваюсь, Мансура там немає. Серед убитих є хтось із наших будинків. Але нам не кажуть.

Поліна

28.12.

Аладдин востаннє був у нас 19 грудня. Я вже дев'ять днів живу, нічого не знаючи про нього.

Обстріл іде з ночі без перерви. Спати не можна. Очевидно, «кафірам», так тут називають російських військових, дали обманні відо-

мості, і вони мочать своїх же. Ми рятуємось у коридорній ніші. Лежимо на матрасику, на підлозі, яка вже частково провалилась у підвал.

Снився Мансур. У капелюсі. З довгим хвилястим волоссям. Він спитав мене:

— Пам'ятаєш, що я люблю тебе? Чекаєш мене?

Я подивилася в його прекрасні очі і сказала:

— Так!

Я бачила: за ним високо в небі горіли дві зорі. Яскраві! Великі! Уранці я запитала маму: що і чому? Мама відгукнулася:

— Мансуру важко. Але йому дано дві удачі! Дві радості! Волосся довге, отже, життя триває! Може, зараз він думає про тебе. У його житті будуть два кохання.

До речі, усіх із прийдешнім! Ще я склала вірш:

Ось літак прилетів бомбити,
І над містом ядучий дим...
А так хочеться жити й любити,
Бути просто собі молодим.

Гарматний обстріл ведуть прямо по наших будинках! У наш під'їзд снаряди влучили не менш ніж тридцять разів. Сусіди-бабусі з хворим онуком у нас. Ховаються. З їхнього боку б'ють прицільно по вікнах.

О! По під'їзду знову влучили. Дим! Усе в димі.

Р. С. Буря! Скоро, мабуть, знову піде сніг.

Царівна Будур

29.12.

Не можу зрозуміти, чому стріляють із танків по вікнах?

Зараз десь у нашому будинку пожежа. Ми не спали всю ніч. Ідуть жакливі бої. Верхні поверхи нашого будинку провалилися, міцно зчепившись між собою. Повністю цілий поки що тільки перший поверх. У будинку навпроти картина така сама. Голодуємо. Продуктів немає.

Сьогодні я вітаю тебе, Щоденнику! З Новим, 2000 роком! Вітаю тебе, мій любий! Мій Аладдине! Мій принце і мое нещастя. Тебе, моя змучена мамо! Мій привіт тобі — Мансуре! Я скучаю, сусіде. Хай тобі щастить! Бажаю надійних друзів. Я дуже хочу, щоб усі, кого я знаю, навіть ті, з ким я ворогую, були живі! Обов'язково!

Нашого останнього kota — смугастого Хаттаба — розірвали голодні пси. Ми не встигли допомогти йому. Він тільки жалібно скрикнув по-котячому в останню мить життя.

Сніг лежить чорний від пожеж. Його треба цідити крізь тканину, щоб пити. Вітер і біла заметіль. Але дуже скоро все стає сірим! Ми розтоплюємо сніг на печі, у залізному відрі. Фільтруємо крізь тонкий чайний рушник. З повного відра виходить два-три кухлі води. Тільки для пиття. Ми брудні як чорти. Збираємо сніг біля рідного під'їзду. Уночі або рано-вранці. Далеко не ходимо. Страшно! Обстріли двору раптові. Спимо на підлозі. Сніг можна зішкрібати прямо з підлоги, тому що шибки вилетіли. Але довго трималися. Ніхто не вірив, що вони взагалі протримаються до листопада.

Під вікнами вчора, як привиди, пройшли чоловіки-росіяни. Вони були в старих цивільних куртках. Але зразу видно — військово! Наліпили «жучків» під підвіконня. Тепер б'ють туди, де чути кроки і де розмова.

Як жити? Стріляють по вікнах. У власній квартирі ми ходимо рачки! Голова нижче від рівня підвіконня! Як собаки. Нам не дають піднятися на весь зріст! Ми загородили вікно всім дерев'яним, що знайшли в себе, і книжками. Сьогодні додали до всіх загорож старий матрац. Він послугує звукоізоляцією. Усі дні ми лежимо в ніші коридору. Часто разом із бабусями — Стасею та Ніною. Мішки зі своїм одягом і з постільною білизною ми підтягли до вхідних дверей. Раптом пожежа? Вдасться врятувати?

Скоро Новий рік! Мама розкопала в купі мотлоху штучну срібну ялинку. Поставила її біля каганця, прикрасила. Ялинка «заграла» блискітками на слабких гілочках. У темній, холодній, із закіптюженою стелею кімнаті вона, на мій погляд, зайвий скарб.

Будур

30.12.

Судячи з ревіння моторів, трасою йдуть великі машини або танки. За допомогою клятих «жучків» тепер стріляють на всі шурхоти і звуки. По наших будинках і по під'їздах. Небезпечно виходити!

Але запас дров на кухні в нас великий. Їжі немає. Розводимо борошно з водою і п'ємо. Щоб не сильно болів шлунок. Борошно має присмак гнилі. Дуже гидко! Крім солоних помідорів, у нас нічого немає. І солоні помідори закінчуються.

Аза й Ліна пристосувалися до обставин. Дружать із бойовиками. Деякі в них ночують. Жінки печуть для них хліб. Тому ситі. У них і масло, і борошно! Ліна до Нового року дала нам трохи борошна. У мисочці.

Інколи в нашому під'їзді пахне димом цигарок (із верхніх поверхів). Але у двері під'їзду ніхто не заходить! Подивитися, чи є хтось нагорі, бабусі не наважились. Мама подумала і сама не пішла. Не стала ризикувати. Каже:

— Нас не чіпають, не кривдять, то нащо лізти?

У ніч на сьогодні двоє невідомих ночували в якійсь із квартир. Повіяло їжею! Не знаємо, хто це. Російська розвідка? Бойовики? Краще не сунутись! Удавати, що ми не помітили. Уранці, зробивши сальто через голову, один хлопець вистрибнув із другого поверху. За голосами — ночували двоє.

Будур

2000

04.01.

З Новим роком! Він настав.

Ми два дні поспіль пекли по одній маленькій перепічці. Я їла її! Гарячу й сиру! Кричала: «Смачно!» Потім ми знову перейшли на воду з борошном, з покришеною в склянку цибулею. Мене нудить.

— Цибуля необхідна для ясен, — сказала мама. — Інакше втрачимо всі зуби!

У мене всі зуби хитаються.

Рано-вранці, поки не стріляють, тримаючись ближче до будинків, ходимо до колодязя. Він через один будинок від нас. Люди, які живуть біля нього, сваряться з нами. Води небагато. Вона зі сміттям.

Виявляється, далі в будинку живуть бабуся-росіянка та її чоловік-чеченець. Самі-одні! На чотириповерховий будинок із трьома під'їздами!

З'явилися нові люди. Теж чоловік-чеченець, дружина росіянка і дочка.

До колодязя, ризикуючи життям, приходять жителі приватного сектора! Сьогодні світловолий чеченець запитав у мами:

— Де вода?

Йому на вигляд років сімнадцять, у військовій формі, без зброї. Допомогає старшим: коле дрова, носить воду, готує їжу. У їхній групі бойовиків — його родичі. Автомат йому не дають! На шиї в хлопця світло-зелені чотки. Він веселий! Жартував російською мовою і чеченською. Допоміг підняти з далекого колодязя мамі та старим бабусям відра! Хлопець насварив тих, хто хотів прогнати нас.

— Вода є? Отже, для всіх! Де живуть люди? Якої національності? Це ролі не відіграє! — звучала його мораль бездушним і нахабним громадянам.

Скоро ми побачили його товаришів. Кременні молоді чоловіки. Вони сказали жителям:

— Ставте відра біля колодязя і йдіть. Ми воду наллємо. Кожному по два відра. Потім заберете! Не ризикуйте! Поряд прикриття немає!

Колодязь дійсно розташований так, що під'їзд найближчого будинку далеко. Кроків сімдесят. Усі стояли в під'їзді. Бойовики налили воду. Коли розливали — повторювали слова: «Бісмі Ллахі!» («Заради Аллаха!») Серед них є голосистий хлопець! Це він читає азан (заклик до молитви). Дивовижний, високий голос! Чоловіки розповіли:

— Коли ми прийшли у ваш район, оселились у великому чотириповерховому будинку. Але, огледівшись, вирішили: треба триматися далі від людей. Забагато жителів! Тому пішли в приватний сектор. У нас є котел, тепло. Є підвал. І якщо станеться вирішальний бій — він буде безпечним для мирних жителів.

Мабуть, із цієї причини ми не бачили їх.

Бабуся Стася довго дякувала помічникам, називала їх «рідненькими синочками». Мама шепнула мені:

— Учора, коли Стася побачила хлопця — наймолодшого й веселого, — вона побажала йому смерті. Показала кулак за його спиною. Бурчала: «Не всі ще здохли?!» А сьогодні? Бач, як кланяється!

Я побачила: на пальці правої руки в Стасі була обручка. Та сама! Знята з пальця Раіси. Жінки, яка загинула на молитві, коли нас бомбили.

— Це схоже на правду! — анітрохи не здивувалася я.

Будур

07.01.

Сьогодні збігаються два світлих свята! Православне Різдво і чарівна ніч перед Ураза-Байрамом.

Завтра — Ураза-Байрам. Завтра слід пригостити гостей і не замикати оселі. Двері ми давно не замикаємо — боїмося згоріти. Жаль, пригостити людей немає чим. Цибуля закінчилась. Борошно залишилося зовсім гниле, на дні мішка.

Сьогодні зранку не вийти. Мінометом б'ють по двору. Часом «працюють» гармати. Танки видно на пагорбах. Вони і з одного, і з іншого боку. Ми — посередині. Кватирки горять. Сильно гримнуло у дворі. Закричали. Мама вилетіла в під'їзд. Четверо чоловіків у військовій формі з відрами йшли в бік колодязів.

— Ви куди?! — закричала мама. — Безстрашність показувати? Про дружин, про матерів не думаєте? Перечекайте в під'їзді!

Обстріл посилювався. Влучання у двір стали частими. У бабусь-сусідок дедалі частіше лунали зойки та крики. Мама вийшла, постукала до них у двері, покликала до себе. Поклала сусідів у нашій коридорній ніші.

Чоловіків із під'їзду мама запросила до кімнати перечекати стрілянину. Вони ввійшли. Здивовані. Нерішучі. Спитали, як у нас із їжею. Мама мовчки вказала на порожній мішок, у якому на дні відволожилося борошно. Бойовики запропонували:

— Через будинок за під'їзними дверима стоїть мішок борошна! Увечері заберіть собі.

Мама зраділа:

— Ви нас урятували! Ми голодуємо. Хлопець, який допомагав нам медикаментами й харчами, пішов. Становище таке: нас двоє. Ноги у дочки в осколках. Пам'ятаєте, в жовтні ракета на ринку? Утекти, схватись у разі небезпеки вона не зможе. Я сама ходити шукати — не ризикую.

— А ми думали, у вас усе є! — здивувалися чеченці. — Ваші сусіди з двору всюди ходять. Одного разу їх у приватному секторі впіймали! Не ми. Інша група. Одна жінка — чеченка. Інша — даргинка. Ще з ними прихватували чуже добро чоловік із дружиною — росіяни. Вони злякались. Пояснювали: «Шукаємо їжу!», — а в мішках був кришталь! Розстрілювати не стали. Гріх на себе брати. Паспорти забрали, і все. Вирішили: потім, після війни розберемось.

Чоловіки згадали:

— Місяці зо два тому хлопець до нас приходив. Сказав: тут на першому поверсі його дівчина — поранена. Прохав, щоб ми заступились, якщо араби схочуть її забрати. Але араби дуже скоро пішли. Вони жили недалеко. Ходили в чорному, з чорними бородами. Мабуть, ви їх бачили. Чекайте! Виходить, це ви?!

Повіяло теплом.

— Мене звати Будулай, — назвався старший чоловік. — Харчуємося просто. Хліб печемо самі. До жінок ми не ходимо. Нам треба тримати себе в чистоті.

Я впізнала його. Цей чоловік частіше за інших розливав воду у відра мирних жителів. Завжди повторював: «Бісні Ллахі!» Рудий, світлоокий і кремезний. «Чеченець, а схожий на російського багатиря з казки», — здивувалася я.

Надвечір ми привезли собі борошно. Миттю з'явилися бабусі. Мама відсипала їм борошна. Сказала:

— Вітаю! З російським Різдом і з «чеченським Великоднем»!

Стася й Ніна зрадили. Пообіцяли подарувати склянку макаронів і дві картоплини! Але не принесли. Обдурили.

Сьогодні нам повністю розбили під'їзні двері. Гримнуло! Самі двері та дошки, що зміцнювали їх, моментально розлетілися вщент. Добре, у під'їзді нікого не було! Поранило кількох собак. Одного вбило. Йому відірвало голову й лапи. Завтра вранці, поки темно, слід навісити нові двері та прибити до них засув ізсередини.

Ходять озброєні люди (під виглядом бойовиків). Грабують.

У Вовки з Ольгою їхній будинок у приватному секторі остаточно догорів і завалився 31 грудня, в новорічну ніч!

Будур

14.01.

Старий Новий рік! Ми з борошном! Спасибі хлопцям! Сьогодні день народження моєї прабабусі Юлі-Маліки. Вона народилась у 1900 році 14 січня. Жила в Ставрополі. Її охрестили підлітком, і вона стала зватися Юля. За своїм батьком вона була мусульманкою. Ми доглядали її, паралізовану. Поховали в Грозному. Через рік на цьому ж Карпинському цвинтарі ми поховали мого любого дідуся Анатолія.

Пам'ятаю: доглядати прабабусю було важко. Мама пішла з хорошої роботи. Зі старшого товарознавця великого заводу вона перетворилася на прибиральницю гуртожитку. Кожні дві години потрібно було підходити до нашої лежачої хворої. Але згодом до прабабусі повернулася мова. Вона стала підводитися! Це після паралізації, у 92 роки! Моя прабабця багато розповідала про свою юність. Ровесниця століття. У той час я пішла до першого класу. Мені було 6 років. Незважаючи на всі труднощі, бабусю Юлю, матір маминої мами, ми дуже любили!

Знати б про прийдешню війну! Тоді не кинули б квартиру-комуналку в м. Ростов-на-Дону. А ми, навпаки, перевезли до Грозного майно: предмети старовини, книжки, посуд. Житло в Ростові-на-Дону здали домоуправлінню. У Грозному наша родина мала дві квартири в центрі міста — двокімнатну й однокімнатну. Обидві вони в районі Центрального ринку. І в нас із мамою своя однокімнатна квартира, по вулиці Завети Ільїча.

Тепер наша ванна, вірніше підлога в ній, провалилася. Каналізація немає, засмічена й пошкоджена. Стіни, стеля — все чорне, у жирній кіптяві. Чи зможемо ми відремонтувати своє житло? Чи вистойть наш будинок? Як ми будемо жити далі? Слабкість сильна. Пиляти дрова важко.

У під'їзд зазирнув хлопчина з чотками на шиї. Він один із тих, що дали нам борошно.

— Тьотю, — попросив хлопець мою маму по-чеченськи. — Ти штани мені попереш? Я не вмю. Старших чоловіків прохати мені соромно і не можна.

Хлопець поставив своє питання здалеку, стоячи у дверях під'їзду. Своєю поведінкою він сподобався.

— Давай, неси! — погодилася мама. — Тільки в мене серце хворе. Усім прати не зможу. Лише тобі.

Він пішов і швидко повернувся. Відро води. Вузька баночка від кави з пральним порошком. У пакеті брудні штани. Усе залишив біля дверей. Мама попрала. Рано-вранці цей хлопець забрав мокрі речі. Сказав, що досушить їх у підвалі будинку, де вони живуть. Подякував. Побажав здоров'я й удачі.

— Можна, я ще прийду? — виходячи на вулицю, запитав він. — Будь ласка! Раптом мене вб'ють? Щоб я в чистих речах був.

Мама кивнула.

Зайшла самотня бабуся Маня. Сказала, що не має борошна на перепічки і гроші закінчуються.

— Грошей і в нас немає. Усього сто рублів, — похитала головою мама. — А перепічку ми дамо! Треба — і завтра приходь.

Вона простягла Мані половину від тієї, що була в нас найбільша! Маня розплакалася. Сказала:

— Якщо завтра буде тихо, я сходжу по хліб на базар «Берьозку». Вам щось купити?

— Ні! Спасибі! — відмовилася мама.

Маня попросила в мами пробачення. І пішла. Ми довго не могли зрозуміти, що саме ми маємо вибачити старій Мані. Згадали не відразу. Давно, до війни, був випадок: Маня прибігла до нас із онуком Вітею. У них удома сталася бійка! Бабуся й онук, перелякані, ховалися в нас. Після того як пішли незвані гості, ми виявили пропажу. «Випарувались» у великій кількості солодкі шоколадні вафлі. Вафлі лежали в коробці під ліжком, на якому ночували гості. Тоді ми торгували шоколадом, печивом, різними солодощами. Оскільки пропала їжа, мама навіть говорити про це не стала.

18.01.

Учора по наших будинках палили з гармат. Один снаряд зробив рідкісну підлоту: він залетів у вікно на першому поверсі, до брата Ази. Усе у квартирі рознесло на дрібні друзки! Брата поранило в голову. Він усю ніч не опритомнював. Уранці Шахрудин помер на руках у своєї сестри — Ази. У дворі цю людину звали попростому — «Шахід».

Поховали біля під'їзду. Могилу ретельно закрили великими гілками від голодних собак. Вони можуть викопати труп і зжерти. Брат Ази був гарною людиною. Мирною, тихою. Дуже жаль! Він був безкрийдний. Цінна риса, особливо у военний час.

Влучення в житлове приміщення на першому поверсі — рідкість. Зазвичай «зносять» верхні поверхи: третій, четвертий і вище.

Могили для Шахіда, ризикуючи своїми життями, копали чоловіки нашого двору. Їм, як і минулого разу (для Раїси), допомагав сусід Тагір із приватного сектора.

16 січня бабуся Маня загинула під час обстрілу вулиці з установки «Град». Маня йшла по хліб на ринок. Ми не знаємо, хто поховав її. Де? Шукати квартирні документи, залишки пенсії та ритись у її речах приходили жінки з будинку навпроти. Отже, вони бачили тіло. Маня хворіла. Мала виразки. Проте навіть цей факт не зупинив любителів зиску.

Р. С. Осколки в ногах завдають мені сильного болю. І болить серце. Я відчуваю, як паморочиться голова, і мушу триматися за стіни, інакше можна впасти. Впасти на підлогу від голоду. І тоді вже дуже важко підвестися, ви мені повірте.

Поліна-Будур

20.01.

Учора вранці, 19 січня, нас вивели з будинку російські військові. На моєму годиннику був початок на десяту.

— Швидко! Дуже швидко! — наказали вони. Мамі не дали взяти її паспорт і пакет, куди вона склала фото померлих рідних. Вони сказали:

— Паспорт тобі більше не знадобиться.

Бабуся Ніна вийшла на сніг у хатніх капцях. Перевзутися вона не встигла. Вирішила: перевірять квартири, подивляться документи й повернемося додому. Так-бо вже було в 1995 році. Але цього разу всіх мешканців, кого вивели з квартир, зібрали в середньому під'їзді будинку навпроти. У ньому живуть Аза з Ліною. Я бачила, коли проходила через свій двір, яскраве сонце й білий сніг, що іскрився. Красиво! Тільки осколки, які вже чотири місяці жили в носі, кололи зсередини, і йти було боляче.

На сходах, що ведуть униз, було багато пачок мила в червоному пакуванні. Воно розсипалося з величезної коробки! Я підняла одну пачку і сховала в кишеню. Раптом стане в пригоді — руки мити? Ще, поки ми йшли через свій двір, я бачила, як військові виносили коробки, як виявилось — з кришталем. Потім вони відкривали їх, ляялися матом і били кришталь прямо у дворі, на очах у всіх. Тільки незрозуміло — навіщо? Потім нам звеліли спуститись у підвал, а розмовляти заборонили. Базікам пообіцяли гранату.

Ми сиділи в підвалі близько трьох годин. Беззвучно спілкувалися, ледь-ледь ворушачи губами. Усі боялися, що кинуть гранату. Дорослі казали, що такі випадки бували. Було тісно, волого і дуже задушливо. А Юрочка, у якого негаразд із розумом, онук бабусі Ніни, шепотів мені про НЛО. Що солдати несправжні, що замість них прилетіли бвивці-прибульці з іншої галактики. А він чекав «своїх друзів, росіян», а зовсім не прибульців.

Нарешті нам звеліли виходити. Тьотя Аза й тьотя Ліна вилізли на світло і відразу стали збирати красиве червоне мило. Заявили, що їм його залишили на зберігання якись сусіди. Мені було соромно, але свій єдиний шматок я не віддала.

— Дозвольте зайти у свою квартиру! Паспорт узяти. Як же я без паспорта? — Мама хвилювалась.

— Не можна! Паспорт вам не потрібний. Речей не брати! Дверей не замикати! Уперед! У супроводі.

Аза дала моїй мамі чорне шкіряне пальто.

— Ти мені хоч це врятуй! — зненацька попрохала вона.

Люди з двох будинків ішли ланцюжком. Я побачила одинадцятьох людей.

За рогом, при виході з двору, обстріл був сильнішим. Шурхотіли і свистіли міни. Неподалік вибухнув снаряд. Спалахнуло прямо перед нами. Ми і військові йшли разом. Свої били по своїх. Солдат ліворуч кричав матом у рацію. Але частину його мовлення я розібрала:

— Агов, ви, перм'яки! Ми той! Ми вже тут! По своїх б'єте!

Ми йшли першими: бабуся Стася, мама і я. Стася ледве йшла. Ми взяли її в серединку, і всі тримались одне за одного. Я сама ледве рухалася від голоду і втоми. Коли лунало шурхітливе вищання міни, всі падали. А потім знову йшли. Нас підвели до обриву. Я поглянула вниз. Там липка глина і сніг. Юрочка трясся, хрестив солдат і бурмотів щось на зразок:

— Киш! Киш! Летить звідси!

Хтось із військових стрельнув короткою чергою з автомата, трохи вище від наших голів. Я злякалася і відчула, що падаю. У мене запаморочилася голова. Мама підтримала мене. А блукаючий осколок у правій нозі прокинувся й різанув зі страшною силою. Стара баба Стася впала на коліна і стала кричати:

— Що ви робите? Ми свої, ми росіяни! Не стріляйте!

Мама стояла мовчки. Солдати засміялись. Той, що був круглий, як колобок, махнув рукою:

— Вільні! Котіться донизу! А додому не смійте з'являться — у нас тут зачистка!

Ми його послухались. Дійсно покотилися вниз по глині й по снігу. Військовий, той, що лаявся в рацію, крикнув навздогін:

— А щодо розстрілу це ми пожартували.

Ми брели невідомо куди, раз у раз засакауючи в чужі гаражі від обстрілу. Чоловік, який нас супроводжував, показав нам дім без вікон і дверей, але з міцними цегляними стінами:

— Тут поки що пересидите. За нами інші частини йдуть. У них жорсткіше. Це ми добрі — москвичі, у нас люди навіть із вищих шкіл є!

Він був високий і дуже худий.

Скоро підтяглися наші сусіди. Будинок, у який нас привели, був зовсім порожній. Тільки стояло всередині кімнати одне ліжко з залізною сіткою без матраца і ковдр. Усі по черзі сиділи на ньому решту дня й усю ніч. А я сіла на підлогу і в чергу не влаштовувалась. У мене в кишені виявилось два малесенькі шматочки цукру. Чорні

від кіптяви і схожі на вуглинки. Я давно їх зберігала. Хотіла з'їсти перед смертю, думаючи, що вона все одно неминуче наздожене мене, але забула. Засунула руку в кишеню — а вони там. Запропонувала людям, але всі відмовились. Тільки баба Стася взяла. І, вдивившись ними, закашлялась.

Уранці всі рушили шукати інший будинок, цілий і щоб у ньому було на чому спати. Ми не їли. Ні вчора, ні сьогодні. Зате знайшли будинок! Там є двері! Є віконні рами. Навіть кухонний стіл! І диван! Наші обличчя, напевне, освітілися щастям, і всі перестали бурчати. Швидко розбилися на маленькі групи й подалися шукати клейонку, щоб закрити нею віконні рами. Так буде тепліше. Наше полювання було вдалим. Ми принесли інструменти — цвяхи й молоток! Вирішили не розділятися! Триматися всі разом!

Ми зайняли крайню кімнату зі старим зеленим диваном. Виявилось, нас у кімнатці шестеро: я з мамою, бабуся Ніна з хворим онуком, старенька Стася й бабуся Марія з приватного будинку, який згорів на розі. Для Ніни з онуком Юрочкою я і мама відкопали з-під снігу залізну іржаву сітку від ліжка. Ще ми придумали для сітки підпори — цеглини. Хтось знайшов чоловічі черевики й перевзув бабусю Ніну, мокрі ноги якої сильно розпухли. Старій Стасі притягли ліжко, як у лікарні, з високими спинками.

Нам одностайно відступили зелений диван, і ми з мамою зручно розмістилися на ньому. Права нога дуже болить. У мене температура.

Пощастило, що в розбитій шафі за склом знайшлися ліки — аспірин і валідол. Їжі ми не знайшли. Під вечір мені завжди гірше. Узагалі я ходжу нормально, але раптом з'являється різкий, страшний біль, я падаю на сніг і кричу.

22.01.

Аза з Ліною принесли з сусідніх будинків теплі ковдри і спали спокійно. Моя мама посоромилася ходити по чужих будинках. І ми мучилися, мерзли. Я заплакала вранці, не витримавши голоду, і сказала мамі:

— Так із них приклад брати треба! Люди орієнтуються, а ми!

Вона сказала:

— Та нехай, — і знеохочено махнула рукою.

Якісь російські солдати пожаліли нас, дали дві банки своєї пайкової тушкованки. Сказали:

— Усе, що вам потрібне, шукайте самі. Закритих дверей у Грозному начебто немає!

Пішли шукати, але нічого не знайшли, крім борошна. До третьої години дня зварили суп із галушками, нарешті поїли! Надвечір хтось виявив трохи рису, хтось склянку макаронів. Ура! Буде макаронно-рисовий суп.

Наш будинок, імовірно, вже згорів, і мамин паспорт теж.

Вовка й Аза десь купили для військових горілку. Це навіщо? Я не зрозуміла. Вовчина дружина тьотя Оля постійно хихотить і шепочеться з солдатами. Каже, що старається заради їжі. Командує всіма, кричить, а сама тягає у свою кімнату чужий кришталь і килими. Наші кімнати розділяє кухня. У другій кімнаті оселилися четверо: Оля з чоловіком, Аза й Ліна. Куди подівся сусід Ніколай зі своєю паралізованою мамою?

Коли нас вигнали на зачистку, ми бачили, як військові витягали матір Ніколая, а він усе повторював, що її не можна чіпати.

У мене болять пальці рук. Учора, коли несли сітку від ліжка для бабусі Ніни, пальці приклеїлися до мерзлого заліза. Рукавиць немає, я забула їх удома на холодильнику.

Сьогодні мама знайшла мішок, а в ньому десь відро-півтора темного борошна! Він лежав у ямі на розі вулиці. Мама взялася нести мішок, а якась чеченка голосно закричала:

— Мое! Віддай! Він лежав біля мого будинку. Я стара! Я не їла три дні!

Мамі стало соромно і жаль бабцю. Вона віддала їй борошно. Як кричав на маму п'яний Вовка!!!

— Я вас не годуватиму! Хто нічого не принесе — їжі не одержить! Ми мовчали. Знали — винні. Поки шукала дрова, склала вірш:

Морозне 19-те. Це Хрещення.
«Геть з дому всі! Дверей не замикати!
І не тягніть з собою ваші речі!
І ніг своїх не думайте взувати!
Виходьте! Уперед! Без паспорта!
Він вам не треба! Геть! Надвір!»
Ми дивимось — перед нами в масці
Військовий росіянин, командир.

23.01.

Вовка п'яний з вечора до ранку і зранку теж. Ніна та її божевільний онук колють і пиляють дрова. Носять їх у дім, роблять запас на випадок обстрілів. Ми з мамою переробили вікно. Ще раз затягли його клейонкою, адже зима, січень, а ми, вважай, на вулиці.

Сьогодні Вовка поставив у кухні залізну піч. Вивів трубу у вікно. Маю надію, що перестануть мерзнути мої обдерті пальці й ноги.

Я ходжу в старому довгому пальті. Я в ньому спала, коли нас вивели з дому. Під ним ще дві кофтини та дірява куртка. Щоб до мене не чіплялися, мама зробила мені на підборідді краплини з тіста, наче прищі. Припудрила їх тертою червоною цеглою. Вийшло як зараза. Я так ходжу. Адже мені 14 років! Мама боїться за мене. Багато п'яних чоловіків навколо. Люди сказали, що у військовий шпиталь мені краще не звертатися для операції. Чому?

Зараз Вовка нагадав мамі, що вона тюхтійка, тому що віддала бабі, «якій здихати час», борошно. Мама не витримала критики й ревла. Наш «обід» чомусь затримується. Куди поділися троє: дружина Вовки Ольга, Аза й Ліна? Уже пів на п'яту вечора.

Виявляється, вони всі троє їздили на БТРах до нас, до наших будинків, разом із солдатами. Нікому нічого не сказали! Домовилися з військовими, і тю-тю. Привезли якісь великі мішки. Пояснили: там, у наших будинках, розташувалась інша військова частина. І вони рятували свої речі. Мішки занесли в другу кімнату. І відразу зачинились. Ми чекали. Я була дуже голодна, але ще сильніше я бажала знати, як там наш будинок. Мандрівниці розповіли:

— Вхід у ваш під'їзд завалений цеглою. Увійти можна, але тільки з інших під'їздів. Через діри, прорубані в стінах квартир. Усі квартири в будинку тепер сполучені через внутрішні перегородки! Але такий шлях потребує часу, а ми поспішали.

— Що ж документи нам не привезли? Необхідний паспорт! — хвилювалася мама. — Мій паспорт — у порожньому холодильнику! Він схований на випадок пожежі!

— На хер він кому треба! — огризнулася чеченка Аза.

А мама ж нещодавно рятувала її плащ! Які стали всі злі! Від цього дня в сусідній кімнаті прижилися барвисті термоси та новий сервіз.

— Якщо чесно, дуже заздрю, що ви змогли побачити наш будинок! — зізналась я.

І відразу побачила, як скривилась тьотя Оля.

— Там, біля входу до вас, сміття й гора цегли. Не пробратися.

— Щось із речей, напевне, лишиться, — заспокоїла маму Ліна.

Вона добріша. І на тому спасибі!

У мене болить серце, і дуже хочеться додому.

Жінки розповіли, що ті військові, з ким вони приїхали, сильно сварилися з тими, хто був там, у наших будинках. З іншою військовою частиною. Вони ледь не побилися і не постріляли одні одних.

Поліна

24.01.

Снаряди з гармат тепер падають зовсім недалеко. Гармати стоять на горі, біля пожежних колодязів, по дорозі до моєї школи № 50. Добре видно, як загоряється й валиться будинок. Гуркіт. Чад. Часто снаряди пролітають прямо над нами. Так військові розважаються. Вони стріляють трохи вище від наших голів, поки ми набираємо воду.

У чужих розбитих будинках буває вода, але вона замерзла, і не завжди можна відірвати відро від підлоги. У нас пічка. Лід у відрі тане. А сніг топити важко. Він завжди з кіптявою — чорний. Спимо ми, як і раніше, в пальтах, але тепер не так мерзнемо.

Сьогодні пощастило — знайшли солоні помідори в балонах. Їмо ми раз на добу. Приблизно о третій дня. Але наші сусіди знайшли й принесли борошно. Тому сьогодні в кожного є перепічка. Хочеш — жуй відразу, а хочеш — сховай на вечір.

Я постійно хочу їсти. Болять ноги. Це все через осколки ракети.

Щойно був жакхливий, свинячий скандал. П'яний Вовка бив і душив бабу Стасю. Він кричав:

— Клятві тварюки! Їжу шукайте собі самі! Я всіляких старих блядей годувати не зобов'язаний!

За Стасю заступилася Аза:

— Вона ж ледве ходить!

Вовка вдарив і її! Аза сильно почервоніла, заплакала. От сволота! Жаль, не маю сил набити йому нахабну пику! Теж мені, великий благодійник.

Деякі солдати-росіяни пожаліли нас — виселених. Зі своїх пайків дали консерви, 1–2 банки. Це на всіх!

— Нам і так дають половину належного пайка, — зізнався один із військових. — Решту начальство наліво продає, бойовикам. Але ви візьміть. Дивитися на вас тяжко. Ви ж голодні!

Усі продукти Вовка і тьоті Ліна, Аза й Оля відразу сортують. Те, що якісніше, ховають. Їдять тихцем, уночі, а бабусям і мені з мамою не дають.

Щодня сварюся з ким-небудь. Це, мабуть, тому, що мені постійно заважають робити мої записи, заважають складати вірші, читати. Вони навряд чи вірять у Бога або в правду. А в кого взагалі тут можна вірити?

Я зрозуміла нарешті! Усі дні наші співмешканці просто мародерствують. Вони спеціально на весь голос кричать на нас. Щоб люди на вулиці чули й хибно думали, що старим бабусям і нам потрібний кришталь. А в нас удома посуду — валом! Мені він узагалі не потрібний. Я згадала, що один філософ мандрував світом, маючи тільки чашу для води. А коли прийшов до струмка і побачив, як хлопець-пастух п'є воду зі жмені, то розбив свою чашу об каміння!

Я постійно відчуваю запах смерті. Вона пахне металом.

Мама, якщо ми йдемо в «похід», не дозволяє заходити в житлові кімнати. Головне — їжа! Їжу брати не гріх. Обов'язково ми відвідуємо ванну кімнату. Там бувають аптечка, вода, мило. Нам сьогодні дуже пощастило — знайшли ліки. Знеболювальні! Я випила відразу дві таблетки. Коли біль у моїй нозі минув, ми пішли на сусідню вулицю, прохати в жителів рукавиці для мене. Ніхто не дав.

— Шукайте самі. Або у своїх просіть. Он «хазяї» ваші хазяйнують, — вони вказали на російських військових.

— Авжеж, пошукаємо! — огризнулася мама.

Треба було спитати чеченською мовою, тоді б дали. А так лайнулись, і все. Рукавиці ми шукали, але не знайшли. Безталанні ми!

Сьогодні був смачний обід. Суп з картоплею! Старалися чергові: тьоті Аза й Ліна. Після обіду я хотіла полежати, але прийшла Ліна й заявила:

— Я вже один раз принесла воду та помідори. Що я, гробитися на всіх мушу?

Старенька Стася спала. Ніни з божевільним онуком не було. Собі на лихо, ми взялися допомогти — принести їжу та воду.

У цегляному приватному будинку були російські солдати і якийсь дід-чеченець. Я взяла відро води й вийшла. Мама також підхопила відро з водою та балон варення. Потім вона побачила в баночці гостру приправу й теж зуміла взяти її. У великий червоний бак із пластмаси солдати ставили собі балони та банки з консервами, видно, на весь свій колектив. Дід-чеченець крутився там само, з мішком. Він теж запасався їжею. Ніхто нікому не заважав! Навпаки, панували розуміння та співчуття. Слідом за нами вийшла Ліна. Бабуся Ніна йшла мені назустріч. Вона допомогла занести відро з водою сходами.

— Ми з онуком цибулю знайшли та сірники! — встигла похвалитися вона.

Щойно ми ввійшли, до нас увірвалися російські військові. Вони кричали, що ми вкрали в них ліхтар! Що зараз за це вони розстріляють нас усіх! Вони тряслися від гніву та злості. Усі наші сусіди мовчали, завмерши від страху, тому що два автомати було знято з запобіжників і націлено на нас.

Ліхтарик я справді бачила. Він був у тому будинку, звідкіль ми щойно прийшли. Ліхтарик стояв лампочкою донизу на підвіконні в кухні. Я вийшла вперед і сказала про це. Умовила розгніваних людей не стріляти, подумати! Повернутись. Подивитись уважно. Сказала, що я не брала. Вони зрозуміли — я не брешу. Плюнули й пішли. Якби не я, можливо, залишилися б самі трупи! А втім, наші сусіди-злодюжки це заслужили. Хто ж підставив нас так підло? Дід чи Ліна? Найімовірніше, вкрала саме вона.

Царівна

25.01.

Уранці розповіли, що двох дівчат російські військові забрали з дому від матері. За віком вони школярки.

Їхня мати шукала, у кого можна купити ящик горілки, щоб повернути дітей, інакше їх їй не віддадуть. Аза й Оля принесли чужі красиві рушники, пояснили:

— Це замість серветок.

І відразу забрали у свою кімнату.

Удень я побачила: в нашому дворі свіжа могила. Дорослі пояснили:

— Це сусід. Убило в будинку поряд.

Це ж треба! А я не помітила.

Уночі сильно стріляють, але ніхто не йде в підвал під будинком. Спимо кожне на своєму місці. Хворий онук бабусі Ніни приносить звідкілясь книжки. Найкращі з них Ліна забирає собі. Коли обстріл, він страшенно лякається і завжди повторює:

— Господи! Невже я маму більше не побачу?! Її вбили? Сховаймося в каналізаційний люк!

Його бабуся жартує:

— Побачиш маму, якщо слухатись будеш!

Насправді тьотя Варя й Башир стали біженцями. І ніхто не знає, чи живі вони. Адже місця в автобусі коштували дуже дорого. При цьому ще й обстрілювали. Так убило всю родину біженців з будинку № 88. 46 людей згоріло, коли в автобус влучив снаряд. Врятувалась одна дитина.

Мамі погано з серцем. Я давала їй краплі. Вона попрохала закопати її в городі, якщо вона помре. І щоб це зробила саме я, а не хтось інше з найближчого оточення. Вона пояснила, що навіть після смерті їй буде огидно прийняти від них допомогу. А я відповіла, що не зможу її закопати, тому що земля мерзла.

— Тоді треба спалити, — запропонувала вона.

Я спробувала уявити, немов побачивши це зверху, мерзлу землю, чорну пляму, що повільно розпливається навколо багаття, і її тіло, яке тоне у вогні. Але, бачачи, як їй погано, пообіцяла:

— Зроблю, як ти просиш.

І, поки вона не бачить, витерла сльози.

Р. С. Наші молоді сусідки стали зникати ночами кудись. Жінки, а не бояться! Оля як піде — її чоловік Вовка все більше п'є.

Царівна Поліна-Будур

26.01.

Знахабніли сусіди з другої кімнати! Сплять покотом і там же палять і п'ють. Це в такий час! У війну, коли життя на волосинці! Дим іде до нас. Ми задихаємось: діти й старі. Зараз вийшло ще крутіше: наші кімнатні двері закрили, загородили стільцями.

Сидимо всі шестеро, як покарані, під замком. До туалету не можемо вийти! А в кухні наші «дівчата» бенкетують із російськими військовими! Мирно розмовляють і жувають. Наварили чогось смачного. Запах! Здуріти! Хоча продукти, напевно, дали на всіх. Ми —

голодні. А вони — п'ють! У дірочку від замка нам добре видно балони з червоним вином.

Російські військові почули шурхіт, питають:

— Що, тут ще люди є?

Тоді Вовчина дружина і тьотя Аза стали роздратовано повторювати:

— Які там люди?! Це в нас кімната для калік. Ми їх годуємо!

Мама, як почула, розплакалася. Сказала:

— Ми відокремимось. У харчах і в дровах. А піч я сама собі з решіткою у дворі зроблю. Битої цегли багато.

Я зраділа й зашепотіла:

— Давай підемо від них зовсім!

Але йти з будинку мама не наважилася. Жінка й дівчинка — явна мішень. Тим більше що в неї постійно болить серце. Бабусі нас підтримали і хором сказали:

— Так! Ми згодні! Ми теж відокремимось і підемо.

Але минуло кілька хвилин, і вони злякалися власного свавілля. Заспівали зовсім інше:

— Треба терпіти! Гордість ні до чого. Ви не вмієте жити в колективі.

Явна зрада й боягузтво. Зрештою вийшло, що відокремились тільки я і мама. Наші сусідки з паралельної кімнати продовжують зникати ночами. Хтось світить їм ліхтариком у вікно і свистить. І в наших дам теж з'явився ліхтар!!!

Мамі краще. Ми з нею знайшли в чужому будинку сухі шкарпетки й перевзулись. Рукавиць знову не знайшли.

В одному будинку, на дивані, побачили вбитого чоловіка. Трохи крові на голові й склянка чаю в руці, що лежить на бильці. Він був немов живий. Тільки в повітрі висів запах металу. Чому від убитих пахне металом і попелом? І дитячі речі, що лежать біля нього, і ліжечко маляти. У цьому будинку мама не дозволила брати навіть їжу. Вона забобонна. Каже, що в мертвих нічого брати не можна.

Потім ми шукали борошно й цукор. В іншому будинку я зазирнула в кімнату. О! Що там було! На столі стояла відкрита валіза! У прозорому пакеті поряд лежала нова шкіряна куртка! Я попрохала маму взяти куртку. Моя зовсім зносилася. Дірява. Але мама не дозволила. Лаялась. От зануда! Наче не бачить: навколо всі і все забирають. Ходять групами. Дорослі й діти, військові і мирні жителі, сусіди та випадкові попутники.

Увечері ми з мамою вийшли, поки немає обстрілу. Бачимо — нема того будинку з курткою. Самі головешки й фундамент. Я сказала:

— Ніколи не зможу поносити таку куртку.

Мама обійняла мене:

— Щоб у нашій квартирі хоч щось залишилося, ми з тобою, крім їжі й ліків, повинні нічого не брати! Є час добрий, а є — недобрий, особливо у війну.

Пізніше вночі я мало не загинула. Вийшла близько 23 години у двір. Темно. Зорі. Мороз. Я сховала шматок перепічки, щоб погодувати бездомного собаку. Через собаку, власне кажучи, й вийшла. Покликала його і стала годувати. Раптом пролунав постріл. За ним другий! Поряд зі мною по стіні чиркнула куля. Хтось зареготав п'яним голосом.

Стріляли в мене. Явно використовуючи нічний приціл. Мабуть, крізь нього ми здаємося снайперам привидами, яких цікаво вбивати. Я смикнулась, сховалась за ріг. Присіла навпочіпки. Простояла, як каченя, хвилин п'ять. Так само, навпочіпках, не підводячись, піднялася сходами додому! Від болю в ногах я до крові покусала губи.

Удома, при світлі газової лампи, ми з мамою розгледіли кульовий отвір у моєму шарфі.

Ще коли я годувала собаку, то чітко чула розмову Ліни, Ази й Ольги про російських солдатів. Слова й цигарковий дим лилися з вікна їхньої кімнати. Жінки реготали і обговорювали, хто кращий як чоловік. У кого яке «багатство» і всілякі брудні речі. Яка нищість.

Час за північ. Щойно я посварилася з Олею, дружиною Вовки. Я нарешті вирішила помити голову, а то вже чешеться (не мила тиждень!), а Оля почала кричати:

— Хочеш сподобатись військовим?! Повія!

Це з моїми поглядами? Це з моїми пораненими ногами? Я відповіла:

— Бог уже всіх вас прокляв! Повії живуть у сусідній від мене кімнаті.

Ольга прошипіла, що ненавидить мене і з задоволенням би вбила, після чого зникла серед мішків у їхній кімнаті. Змія! Вона що, справді думає, що я в 14 років така ж, як і вони?!

Патошка

27.01.

Сьогодні любі сусідки знову «змотались» до наших будинків. На військових машинах із солдатами. У них БТри як автомобілі. Це вдруге після виселення! Ані мамин паспорт, ані її трудову вони не привезли. Хоч обіцяли. Зате притягли багато великих торб. Відзначились Оля

й Аза. Може, вони брешуть і були зовсім не в наших будинках? Я давно перестала вірити розповідям цих ненаситних людей. Оля принесла своїй матері на вибір стос хусток. Бабуся Марія зі словами: «Господи, помилуй!» — вибрала ті, що їй більше сподобались.

Вовка був п'яним, матюкався на мене й говорив відверті непристойності. А я сказала йому, що молодша за його дочку і що совісті він зовсім не має. Після цього він заткнувся.

Потім, коли всі поїли, прибіг дідусь Халід, чеченець, місцевий житель.

— Допоможіть! Горить будинок моєї дочки. Рятуйте речі!

Не піднявся ніхто. Виповзли тільки я і мама. Дід показав на великий будинок. Пожежа була несильною, але гасити її однаково не було чим. Ми витягли дві подушки й велику синю каструлю літрів на п'ятдесят. Якись старі пальта. Кілька відер. Усе це разом із дідом занесли до нього у двір. Будинок, у якому палахкотіла пожежа, був майже порожній, видно, основне майно дочка з зятем устигли вивезти.

Дідусь пообіцяв віддячити, дати нам вермішелі. Ми забули попередити його, що харчуємось окремо. Халід не обдурив. Він приніс те, що обіцяв. Але явно поскупився. Приніс дуже мало. А казав — у нього мішок! Нашу вермішель перехопила Аза. Вона миттю сховала її у своїй кімнаті. Ми з мамою ввіймали облизня. Я страшенно образилась!

Щоб не показати свій біль і своє безсилля, я вийшла надвір. Сліпило сонце. Боліла поранена нога. Я не помітила, як заплакала. І в цей момент хтось простяг мені плюшеву іграшку — зайця. Я не запам'ятала обличчя цієї людини. Вірніше, побачила тільки очі! Це був російський військовий. Він писав сухою поламаною гілкою на білому снігу: «Нам час додому!» Іграшка мамі сподобалась. Вона дозволила її залишити. Заець жовтий, яскравий! Я ляжу з ним спати.

Ще новини, Щоденнику! Наші «дами» принесли красиві сукні. Я була здивована подарункам. Але, як тільки сусідки вийшли від нас, мама повісила все за шафу і сказала:

— Не знаю, хитрощі це чи ні, але додому до себе ми ці речі не понесемо. Зробимо вигляд, що взяли. Щоб не образити.

Я витягла всі вбрання назад і стала приміряти. Найбільше мені сподобалася рожева сукня. Я намагалася вмовити маму дозволити залишити хоча б її! Але мама була непохитна.

— Ти дурна! Це не подарунки. Це щоб свої справи на нас звалити! У нас родичів немає. Їхати нам нікуди. Ми залишимося. От і будуть люди думати, що крали ми. Ненависть до росіян у цьому допоможе.

Я зрозуміла — мама слушно каже.

Харчуватися в ці дні ми стали значно краще. Обстежуємо чужі підвали та кухні. Що знайдемо, те їмо. Іноді двічі на день! Нашу частку продуктів сусіди від військових одержують, але ми її не бачимо.

— Раз самі відокремилися — вам нічого не належить! — заявила Вовчина дружина.

Інші підтримали Ольгу, щоб їжі їхньому колективу було більше. Ми не сперечалися. Вирішили не нервувати. Слід пам'ятати історію з макаронами і з дідусем Халідом!

Ми обходимося без допомоги військових, самі. Правда, мені постійно хочеться їсти. Іноді ми пригощаємо старих сусідок по кімнаті і «спільного» онука. Вони з нами дружать, коли «опозиція» не бачить. Навіть скаржаться потихеньку, а при «своїх» не розмовляють. Гра якась. Дивні дорослі люди.

Царівна

28.01.

Почалися загальні збори. Нам із мамою дали: відро борошна, цибулю, один балон помідорів і (ура!) десяток картоплин. Додатково виділили дві баночки: варення й аджика. Під ліжками в наших сусідів багато різної їжі. Але старим бабулям Стасі й Ніні з хворим онуком дали таку саму маленьку порцію, що й нам.

Я потягла для свого дому багато корисних речей: сірники, вату, валідол і книжку «Прекрасна другорічниця».

Мама викинула колись красиву, а тепер брудну, закіптюжену вуличною пічкою кофтину. Вона перевдяглась у чоловічий светр, який знайшла в кухні. Він зовсім чистий! Свою жовту кофтину вона поклала на місце светра.

— Це навіщо? — спитала я.

— Її можна попрати, коли вода буде. Нехай бачать — виходу не було.

Мама відразу стала красивішою. Светр їй личить!

Сьогодні ми вперше звернулися до військових. Попрохали наповнити сулію соляркою або бензином. Вони дали. Зробимо вдома «каганець»!

Додому! Додому! Ура-а-а-а!

Вечір. Каганець. Ми вдома.

Ми зробили свій перехід. Ішли по глибокому снігу, дорогою, що веде вгору. Попереду всіх — бабуся Стася. Вона несла свою частку пайка в якійсь торбі. Весь час спотикалась. Оберталась, дивилась на нас, чекала допомоги. Іноді вона смішно повискувала. Іноді стогнала. За Стасею йшли ми. Мама полагодила пошкоджений ручний візок. Поставила на нього дерев'яний ящик і склала нашу їжу.

Я несла торбу в кольоровий горошок. Це моя знахідка! У торбі в мене розташувалися: жовтий заець, банка з варенням, вата, різні

ліки, книжка про школярів і ще червоний светр. Подарунок тьоті Ліни. Мама його не бачила. Раптом удома зовсім нічого немає, а треба перевдягтись? На короткий час, до повернення додому, стосунки між усіма налагодились. Наші сусіди перестали битись і лаятись.

Сукні, подаровані мені, я залишила, розвісивши їх за шафою. Усі вони були пошиті на індивідуальне замовлення, що підтверджувало мамину версію про хитрощі.

Відразу за нами засніженою дорогою йшли бабуся Ніна та її хворий онук. Онук ніс два стоси книжок, перев'язані бинтом. Бабуся тягла свою частку їжі. Малоросла, повна, вона провалювалась у глибокий сніг і важко дихала. За Ніною тяглись інші. Дружина Вовки тягла відразу дві тачки: по одній у кожній руці. Вовка теж віз дві навантажені тачки.

Ліна завершувала ходу. Її тачка була майже порожньою. Ішла вона жваво й легко. Ця жінка красива. Руде волосся до плечей, яскраві блакитні очі. Ліна завжди акуратна! Навіть у війну! У сорок років виглядає молодою спортивною студенткою. По дорозі додому з'ясувалося, що залишили бабуся Марію. Охороняти якесь майно. І Аза лишилася з нею.

— Там у нас багато речей. Кидати не можна! — прохопилась Ольга. Спровокували її бабусі простим питанням:

— А де ж усі інші?

— Доведеться ще по Олину матір іти, — зробив сумне обличчя хитрючий Вовка.

Дійсно, поки ми прибирали биту цеглу, щоб увійти у свій під'їзд, усі мешканці з будинку навпроти — покотили по бабуся, прихопивши з собою порожні тачки. От поганці! З дому ж усі вийшли в чому були, без речей. Бабуся Ніна — у капцях... на сніг. Я особисто в старих маминих калошах. Без чобіт. А чеченка Аза рятувала свій єдиний плащ. Побачивши нас, підійшли сусіди з чотириповерхового будинку поряд. Того, де загинула Раїса-вірменочка. Вони розповіли:

— Коли Ніколая з паралізованою матір'ю вивели з будинку, його стара мати почала помирати біля військових машин. Хтось із військових не витримав. Наказав відвезти їх у шпиталь. Через два дні Ніколай осиротів. Він кинув залишки своїх речей! Поїхав у біженці або до далекої рідні. Залишитися не мав де. Одна зі стін його квартири на другому поверсі завалилася ще до Хрещення.

Нарешті, коли стемніло, ми розчистили стежку до своїх дверей. Але самих дверей не виявилось! Біля входу нас зустрів наш розстріляний

холодильник. Його відірвані дверцята лежали поряд. Ми ввійшли і побачили: простирадла в крові. Магнітофона й телевізора немає! Зникли речі: посуд, постільна білизна.

Немає навіть спідньої білизни — перевдягтися! Квартира похилилась остаточно. Коридор із кухнею провалились у підвал. Документів і фото немає. Багатьох старовинних речей, привезених від бабусі з Ростова-на-Дону, теж. Є халяви від моїх нових чобіт. Низ хтось відрізав. Усе запаскуджене. І речі, і диванні подушки.

Ми так натомилися, що просто вдягли на себе те, що змогли знайти. Сніг летів у кімнату через вікно. Начхати! Ми вдома! Мама спорудила каганець із баночки від дитячого харчування. Ми накрилися старим потертим килимом і заснули в коридорі на матраці. До ранку сильно змерзли руки. Своїх рукавичок ми не знайшли. Не було навіть найстаріших.

П.

29.01.

Уранці побачили, що залишилася старовинна ваза, захована в дровах! Збереглася частина книжок. Тарілки від улюбленого маминого сервізу валялися по двору. Знайшлося кілька келихів! Немає нашого столового срібла! Ніким не знайдений великий магнітофон. Останнє придбання передвоєнного літа.

За стіною у квартирі інгушів знов оселилися дві подруги — Ніна і Стася. Бабуся Ніна з раннього ранку кричить на онука. Він вимагає їжу і рветься щось шукати.

Сусіди з будинку навпроти і сьогодні з тачками. Вони працюють. Перевозять до себе чуже добро, давши операції кодову назву «Бабуся».

За вікнами то тихо, а то стріляють. Низько літають літаки. Нам слід терміново знайти наші двері. А найголовніше — знайти документи.

Підлога нашої кімнати піднялася горою. А в кутках, навпаки, опустилася в підвал. Приблизно сантиметрів на тридцять—сорок. З підвалу віє холодом, чути писк щурів. Вони теж голодні. А я ніяк не можу зігрітись. Сиджу біля «буржуйки», що пахне покидьками, на кухні і мерзну. Вона не гріє.

Сьогодні на брудному снігу у дворі ми знайшли мої дитячі фото. Вони були потоптані ногами. Ми сушили їх біля пічки, зробленої з виварки. У коридорі, біля туалету, у бабусь-сусідок виявився мамин паспорт! Це найцінніше!

Завісили ковдрою вікно. Менше холоду буде. Обходити будинок і лагодити вікна небезпечно. Із садів через дорогу весь час стріляють. Ну, нічого, потерпимо, перечекаємо.

Царівна Будур

30.01.

Ми спимо без дверей, прямо на підлозі. Біля входу ставимо табурет, на нього — виварку для білизни з дровами. Свої двері знайшли, але скручені петлі. Необхідно їх замінити. Невідомі вкрали борошно, те, що дали бойовики. Забрали його разом із великими каструлями. У борошні були рештки нашого товару і музичні касети.

Я вже знайшла великі цвяхи та молоток для ремонту. Із садів, що за нашими вікнами, періодично стріляють. Щойно гримнуло під вікном! Короткий спалах, порив вітру. Я визирнула і швидко сховалась. Побачила — з'явилась яма на асфальті. Нас захистив простінок.

Російські солдати розстріляли пухнастого kota Ліни, пустивши йому кулю в лоб. Вона плакала. А дворову собачку Білочку, яку я рятувала від обстрілу в під'їзді, кулею поранили в шию. Але не добили. Вона промучилася три дні, а потім, задихаючись, померла. Моя мама взяла її на руки й поховала в кущах біля дороги. Наші коти й кішки ще пізньої осені померли від голоду.

Будур

31.01.

Мерзну. Їжі майже немає. Сьогодні я повинна долагодити вхідні двері. Я вже поставила їх на місце. Тепер потрібно підточити їх знизу, щоб вони зачинились. Адже підлога біля порога піднялась! Будемо йти — заб'ємо квартиру на цвях, а щипці візьмемо з собою. Інакше ми помremo голодною смертю.

Бабусі обдурили нас. Попрохали борошна на перепічку. Сказали, що онук багато їсть. І в них борошна зовсім немає. Пообіцяли в обмін дати макаронів, але знову не дали. А ми щодня їмо шматочки вареного тіста, кришимо на них цибулю.

Болить живіт і правий бік.

Один раз на день ми печемо перепічку. Без масла (його немає). Склад: сода, вода зі снігу, борошно. Перепічка завжди сира, але смачніша за «галушки». Одного разу, коли бабусі-сусідки готували в під'їзді суп на цеглі, то на хвилину відбігли, тому що поряд

розірвалася міна. Я скористалася цим і, черпнувши ложкою їхній суп, з'їла вогняні макарони. Не хочу померти з голоду.

Сходили по дрова. Ними нам слугують дошки й поруччя балконів, що впали вниз після обстрілу верхніх поверхів. Постійні труднощі з водою. Топимо сніг. Фільтруємо від кіптяви. Виходить дуже мало — тільки пити. Бродимо ми брудні, чорніші за ніч. У колодязях води немає.

Ми вийшли по дрова і... врятувалися! У нашу квартиру залетіла «залізна пташка». Коли повернулися, намели з підлоги повний совок осколків!

На обідньому столі лежала Зелена книга. Їй, на відміну від нас, не пощастило. Вона виявилася вся в ранах. Біля неї дрібні осколки. Цю книгу я збережу. Її треба здати в музей проти війни! Сподіваюся, колись такий буде!

У стіні, спільній із сусідками, з'явилася дірка!

Царівна

06.02.

Холодно. Ми вдома. Спимо, вдягаючи на себе відразу по кілька старих пальт. Я не знімаю взуття тижнями.

На вікнах — тонка фанера й старі покривала. Виварка-пічка не гріє приміщення без шибок. З рота валить пара, як надворі. Руки від холоду червоні, мов гусячі лапи.

Моя права нога зранку не болить. Великий осколок упокоївся з миром. Спи спокійно, мій залізний товаришу!

До нас приходили військові. Дивилися документи. Усіх записували. Суворо сказали:

— Якщо від ваших будинків або з садів стрілятимуть по нашому посту, ми вас усіх розстріляємо!

— Хто стріляв, ті давно пішли, — відповіла мама. — У наших будинках тільки замучені війною мирні люди! Є старі, діти. Ніяких бойовиків тут немає!

Військові нам не грубіянили. Виявилися тверезими.

Тепер стріляють тільки вночі. По садах із гармат — «про всяк випадок!». Снаряди вибухають через дорогу від нас. Уночі постійно мерехтить світло за вікном. Горять паркани. Горять дачні будиночки. А до нас тільки залітають осколки. Удень же «граються» снайпери. Ідеш, а вони лякають. Стріляють під ноги або над головою. Прострелили мені бідон, коли я несла воду з нижньої вулиці. Я зля-

калась, кинула його на залізничному полотні й утекла. Мама голосно вилаялася російським матом. Повернулась і взяла бідон. Сказала: — Хоч половинку, а принесемо!

Оце так! Бідон перетворився на водяний млин. Добре, що по ногах не влучили. Тільки жаль воду!

Ще в поході по воду я бачила труп пса на дереві. Він висів дуже високо, розтягнений між гілок на самій верхівці. Тулуб частково зітлів. Залишилась біло-сіра шкіра. І сумна собача морда, що дивиться на людей згори. Спочатку я не могла зрозуміти, як його занесло туди? Собаки ж не коти. А потім здогадалась — його закинуло туди вибуховою хвилею!

Шукаємо дошки з боку двору, де розташовані під'їзди. Стіни рідного будинку роблять нас невидимими для тих, хто стріляє. Одну жінку нещодавно поранили. Вона переходила дорогу до Зеленого дитсадка з дитиною на руках. Ми боїмося ходити через цю дорогу. Але їсти немає чого. І ми ризикуємо! Перебігаємо трасу на швидкості й «зигзагами».

Світ, у якому ми блукаємо, обвуглений і посічений залізом. Ми заходимо в розбиті чужі будинки без дверей і вікон. Там страшно!

Особливо коли спускаємось у підвали в пошуках їжі, консервів. Ми знаємо, що підвали часто заміновані і люди вибухають у них, протягаючи руку до банки з варенням або зачіпляючи розтяжку. Постійно ми натикаємось на вбитих, і майже завжди це люди середнього віку, жінки, чоловіки в домашньому одязі. Знайти їжу дуже важко! А інакше не вижити.

Харчі давно розібрали голодні люди: мирні жителі і ті, хто захищав місто одні від одних, — бойовики та російські військові. Їсти ж хотіли всі! І, наскільки можливо, — різноманітно! Кілька днів ми взагалі нічого з харчів не знаходили, і я їла сніг, набираючи його, де чистіше. Але нарешті нам пощастило! Учора ми знайшли солоні помідори в банках. Цілих п'ять банок принесли. Я відразу з'їла одну, і заболіли шлунок та печінка. Ще я знайшла сірники й баночку з залишком кави на самому дні. А мама нещодавно знайшла мокру гречану крупу в целофановому пакеті. Не знаємо, чи згнила вона? Може, вона виявиться їстівною?

Царівна Будур

09.02.

Ходили по воду. Повернулись, а в нас удома «гості». Риються в наших речах і в шафі з книжками. Щойно ми зайшли, вони клацнули затворами автоматів і напружено поцікавились:

— Ви хто такі?!

— Ми тут мешкаємо! А хто ви? — запитала в російських військових мама.

Вона зайшла й відразу сіла.

Ми дуже втомилися, бо шлях був неблизьким. Біля далекого колодязя з водою завжди велика черга! Зрозуміло, свої документи з пропискою мама їм показала. Паспорт і свідоцтво про моє народження — теж.

— Як на території великої в'язниці, — сумно пожартувала вона.

— Ми хорошу бібліотеку у вас виявили. Періодично заходимо і книжки беремо! — просто пояснили військові.

Мені відразу згадалася Перша війна і спалене на вогнищі з паркету, прямо посередині дідушевої квартири, дореволюційне видання Пушкіна. Це солдати готували собі обід! «Тоді вони просто палили вогнище з книжок прямо у квартирах, зараз читають — це добре», — подумала я.

Вони продовжували щось шукати, прямо при нас. І водночас із цим заняттям вирішили познайомитись. З'ясувалося: один із них Саша, а другий сказав, що його звати Капітан.

— Правильно! Краще читати, ніж пити горілку день і ніч! — бурчала на «гостей» мама. — Але коли вхідні двері замкнені, не треба їх ламати! Краще по-людськи, почекаати господарів.

Мама, немов бібліотекар, показувала їм полиці, де розташувалися фантастика й детективи, де стояли книжки з історії, листи, мемуари, щоденники.

— Отут подивіться! — непомітно для себе захопилася вона. — У нас тут розташоване веселе й кумедне читво: «12 стільців» Льфа й Петрова, і Аверченко, і Козьма Прутков. — А потім зненацька запропонувала: — Я подарую вам те, що стане згодом вашою пам'яттю! Щоб ви знали, де побували. У нас, на Кавказі, — особлива, неповторна культура! І легенди — чудові! Мій батько росіянин. Він був закоханий у цей край! Учив місцеві мови. Шанував звичаї! Багато з них запровадив у домашній побут.

Мама дістала з найвищої полиці великий кольоровий альбом під назвою «Чеченців прадавня земля» і віддала тому, хто був Сашею. «Капітанові» вона запропонувала книжку спогадів Алли Дудаєвої — вдови першого президента Чеченської Республіки. Російські військові виявилися задоволеними.

— Не слухайте античеченської агітації! — сказала мама. — Не думайте, що тут живуть безграмотні «чурки». Почитайте вірші! Подивіться картини! Цікаві теми й виконання! Ось, наприклад, брошура з виставки дитячого малюнка. Діти-чеченці чудово малюють! Вони схильні до танців і спорту. Дуже музикальні!

Військові нарешті зникли, пообіцяли:

— Речі, які ми у вас забрали, пошукаємо! — вони закашлялися. — Спитаємо у своїх хлопців.

Потім обидва порилися в рюкзак і синхронно дістали по банці тушкованого коров'ячого м'яса! Від погляду на нього мені стало погано — занудило, і запаморочилась голова. Я відразу зрозуміла, що мама не хоче брати в них їжу. Але змовчала.

А Саша й Капітан сказали:

— У частині всіх переконували: у місті мирних жителів нема! Є тільки бандити! Треба знищити всіх! Ми були так вражені, коли ввійшли в місто і побачили, скільки в розбитих будинках і під'їздах живе старих і дітей! І як ви тільки вціліли?! Ми ж довбали прямо по вас?!

— Самі не знаємо, — разом з ними здивувалася моя мама. Нарешті підбила підсумок зустрічі:

— Добре! Повертати нам нічого не треба. Ці книжки — вам пам'ять. Що раніше забрали — того нема! Ми не ображаємось. Нехай у нас із вами буде товарообмін! — Вона вказала на дві банки з консервами.

Я полегшено зітхнула і вийшла у квартиру тьоті Мар'ям. Але тут мене почало дивно трусити. Прийшла слабкість від думок про їжу. Я почула, як мама сказала Капітанові й Саші:

— Не ображайтесь! Але не треба до нас більше заходити!

Військові щось зрозуміли, бо кивнули, хоча, можливо, не зовсім те, що мала на увазі моя мама. Вони чемно попросились і вийшли. У під'їзді їх уже чекала баба Стася.

— Рідненькі! Синочки! Дайте бабусі що-небудь! — пролунав її гучний голос. — Їсти або копійчку!

Ми з мамою розреготалися. «Це ж треба! Знову в неї рідні діти!» — веселилися ми.

Будур

10.02.

Ми щасливі! Поїли вчора після тривалого голодування.

А потім пішли шукати безкоштовну їдальню. Уперто йдуть чутки — така е! Із зупинками на відпочинок — кожні два квартали — ми за півтори години шляху дісталися до зупинки «Катаяма». Обіцяної їдальні не знайшли.

На шосе були чийсь закривавлені куртки. Хто витрусив із них їх господарів? Чи військові, не розібравшись, покидали їх після «зачистки» в БТР, а коли придивились, то погидували й викинули. Зрозуміли: краще йти між будинками. Хоч якесь прикриття! На трасі військові пости. І можливий раптовий бій, куди ми потрапимо, як дрібні камінці в млин. Ми передихнули. Полежали на снігу. Мої ноги боліли так, що йти далі я не могла і мало не знепритомніла. А потім, змерзнувши в заметі, все ж таки піднялась і попленталась додому слідом за мамою, підштовхуючи себе думками про гарячий окріп.

Виявилось, поки ми ходили, у нас невідомі знову зламали замок на дверях. Він валявся в коридорі. Сусідки сказали нам, що спали і нічого не чули. Ми виявили, що забрали наш великий магнітофон (схований під дрова).

Саша і Капітан стали вчашати до подруг Ази й Ліни, у будинок навпроти, як раніше восени 1999 року зовсім інші люди. Ми бачили книжки в руках федеральних військових. Бачили коробки з солдат-

ськими пайками. Аза й Ліна шляхетно пригостили такими консервами бабусь Стасю та Ніну.

А ми все ж таки дізналися: безкоштовна їдальня вже тиждень працює на зупинці «Автобаза». Біля неї розташувався шпиталь МНС, де допомагають мирним жителям!

Ще є новина: сьогодні незнайома дівчина йшла в район приватного сектора провідати своїх родичів. Одягнена добре, але в домашніх капцях. Ноги промокли на снігу.

Мама їй запропонувала:

— Ходімо до нас! Дам тобі калоші та сухі шкарпетки.

Дівчина подякувала, але зайти відмовилась. Вона розговорилась і показала нам фото свого брата. Поруч із її братом зі знімка на мене дивився Аладдин! Дівчина радісно повідомила:

— У січні обидва були живі! Хлопців разом виводили з міста!

Ура-а-а! Ми обнялися, як сестри, і попрощалися. Мама плакала на вулиці. Згадувала, як під бомбардуванням Аладдин приніс нам чорний хліб!

Царівна Поліна-Будур

11.02.

Учора до нас з'явився Вовка, чоловік Ольги. П'яниця та грубіян. У нього горе! Під час нічного гарматного обстрілу загинула його старенька мама, яка жила на зупинці «Автобаза». Снарядом зрізало ріг будинку. Його мати була у своїй квартирі на розі сама. Вона лежала і перед сном дивилася фото рідних. Син поховав її сам. У дворі свого згорілого будинку, у ямі. Пропали всі документи на квартиру матері й паспорт загиблої. Очевидно, як і в нас у дворі, там побували найближчі сусіди!

Вовка сильно напився з горя і несподівано з'явився до нас, поговорити. Було пізно. Близько 21.00. Мама забула сварки та образи. Даремно! Вона розкурила з ним цигарку! Налила Вовці в склянку одеколону з флакончика, і він випив! Лаяв сам себе за те, що не забрав свою матір до себе. А я подумала, що йому грабувати чуже було значно цікавіше, ніж дбати про власну матір.

Тут п'яний сусід-росіянин знахабнів і став тягти до мене руки, чіплятись і говорити, що я викаблучуюсь. А куди можна піти вночі? По двору стріляє снайпер. Видно трасуючі кулі. Я відсахнулася від цього чоловіка і від його п'яних сліз. Вийшла з кімнати. Годину сиділа сама у своїй зруйнованій кухні. У темряві, зі щурами. Я мовчки молилася,

щоб Всевишній допоміг мені й Аладдин повернувся! Я вирішила, що погоджуся стати його дружиною! І другою, і третьою! Аби тільки жити чисто, а не так, як живуть інші люди тут, навколо мене.

«Аладдине! Прийди і врятуй мене! Забери мене звідси, швидше!» — безгучно кликала я, згадуючи свій сон. Мені снилося, що Аладдин загинув і лежить серед руїн. Не дай Аллах, щоб це виявилось правдою!

У кімнаті було чути мат Вовки та дурні розмови. Свою матір у цей момент я майже ненавиділа. Нарешті Вовка пішов до себе в будинок навпроти — спати. Було чути: на нього кричить жіночий голос. Обзиває його брудними словами. Це його рідна дружина.

Р. С. Сьогодні вранці при сторонніх людях у дворі Вовка причепився до моєї мами. Він послав її на х... А я не заступилася, не стала її захищати.

Так їй і треба! Нічого дружбу з «брудом» водити! Нічого пускати цю свиню до себе в дім!

Будур

12.02.

Прийшла Хавина мама. Кинулася до нас. Запитала, де її чоловік Султан. Ми розповіли:

— Султан після похорону брата сусідки Ази пішов провідати ваш будинок, у приватний сектор. Уранці 19 січня нас виселили на зачистку. Але з нами твого чоловіка не було!

Мама красуні Хави відразу заплакала. Її настійливо покликали Аза та Вовка. Сказали, що знають, де лежить Султан, і забрали її.

Як потім з'ясувалось, Аза, Ольга, Вовка та Ліна, блукаючи в пошуках наживи, давно знайшли батька моєї подруги. Його розстріляли, і не самого. Поруч із ним на снігу лежали ще дві людини.

— По цій вулиці і вище, — розповідали місцеві жителі, — ішли федеральні частини з осетинами. Це було страхіття! Інгушів вони особливо ненавиділи після конфлікту в 1992 році через спірні землі. Розстріляли їх утрьох. Були місцевий хлопець-росіянин, чеченець, і привели цього інгуша. «Щоб був інтернаціонал», — сміялися російські військові. А ховати тіла не віддали.

Неподалік від цього місця розстріляли стару жінку, у нічній сорочці й у теплій хустці на плечах, і її дочку. Дочка була повністю роздягнена, років тридцять. Приблизно через два квартали і вище, якщо підніматися від нас приватним сектором угору, розстріляли дівчинку-чеченку семи років з її матір'ю і з тьотею. Люди з цієї

вулиці розповіли, що старшу сестру розстріляної дитини, дівчину приблизно мого віку, військові повели з собою.

У підвал гуртожитку від Хлібозаводу військові кинули гранату. Загинули і чеченці, і росіяни, які ховалися там від обстрілів. Багато людей! Були діти. Матір однієї з убитих жінок, на ім'я Галина, ми зустріли на базарі «Берьозка». Мабуть, там і загинули молоді чеченки, у яких одного разу ми ховалися від бомбардування в районі «Берьозки». У будь-якому разі вони втрюх збиралися саме в цей підвал.

19 січня нас вивели з рідних домівок. Ми поневірялись дев'ять днів на території, де вже закріпилася частина федеральних військ. Тоді ми всі вважали: з нами вчинили жорстко й несправедливо. А насправді нас урятували! Я згадала фразу одного з військових: «Інші частини йдуть. У них — жорсткіше!» Отже, ми помилялися! Вони тільки гралися з нами, вже знаючи, як буде з тими, хто залишиться у своїх домівках. Їх уб'ють ті, хто прийде потім.

Голодні пси давно перейшли на м'ясо мерців. У Султана, зразкового сім'янина, мирного жителя, батька двох дітей, були обгризені обличчя й рука. Його загорнули у великий килим і відвезли на тачці. Удову провели Ліна й Аза. Повернулись і розповіли, що на військових постах питали:

— Що, килими везете?

А дружина показувала ноги чоловіка в черевиках. Випадково їм зустрілись іноземні журналісти. Узяли інтерв'ю, пообіцяли: «Буде документальний фільм!»

Бідолашна Хава! Вона так любила свого батька! Моторошно! До чого дійшли люди!

У голові моїй звучить музика та слова пісні Віктора Цоя:

І дві тисячі літ — війна.
У війни не розгледити причин.
Війна — справа молодих,
Ліки від зморщок, сивин...

Р. С. Ми, мабуть, виїдемо кудись — не можна ж жити в руїнах. Мені треба закінчити школу. На зеленому паркані згорілого дитсадка я обов'язково напишу: «Аладдине! Будур виїхала...» і свою прилизу адресу. Якщо він живий, знайде мене. Я його кохаю.

Царівна

13.02.

Постійно лаюся з мамою. Вона говорить гидоту, кидається з кулаками. У мене з нею були складні стосунки з дитинства. А останнім часом, вочевидь, у зв'язку з війною, її душевний стан погіршився й надламався.

Учора надвечір я стала почуватися погано: боліли печінка, шлунок, серце. Я ж одна роблю всю роботу — рубаю дрова, готую, перу, незважаючи на поранення. А щойно я падаю від слабкості чи болю в ногах, вона кидається до мене і кричить, що підніме мене за волосся, якщо я не буду робити всю хатню роботу. Б'є мене по обличчю й лається.

Відтоді як я стала дорослішати, вона просто щодень лютішала. Гадаю, а я рідко помиляюсь, у неї була дуже складна й сумна жіноча доля, і тепер, бачачи мою молодість, вона потай боїться, що мені пощастить і я знайду своє щастя, кохання. Я дуже прошу Бога дати мені терпіння й мужність це все пережити. Мені не так страшна війна, як конфлікт із матір'ю. Я боюся за її розумовий стан.

П.

14.02.

Були на зупинці «Іваново». Люди казали — там дають гуманітарну допомогу, але це виявилось неправдою. Зате нам зустрілись тьотя Таня та її дочка Юлька. Ми були конкурентами з продажу друкованих видань на ринку. Ридаючи, вони переказали нам подробиці загибелі батька. Їхній сусід устиг сховатися за цегляну стіну, лежав там і все бачив! Їхнього батька військові вбили тому, що він, незважаючи на те що був літнім росіянином, не поголив бороду в метушні війни і був зарахований до бойовиків. Таня лишилася сама з трьома дітьми! Її старший син під обстрілом ніс на собі тіло батька майже дванадцять годин через невеликий двір у кількадесят метрів. Річ у тому, що двір обстрілювали, і він повз повільно, годинами лежав на щербені, ховаючись за руїнами!

Мама забула про старі конфлікти. Запросила їх у гості. Радила приходити влітку по фрукти в наші сади. Ми довго стояли на шосе.

Таня і Юлька вже побували в безкоштовній їдальні. Вони порадили сходити і нам. Узяти з собою бідон. Пояснили:

— Черг кілька. До кожного казана — окрема. Тому плуганина! Можна ситно поїсти там. І взяти кашу додому!

Щойно ми зайшли у свій двір, Аза й Ліна покликали нас допомагати збирати Султанові речі. Пояснили так:

— Нам доручила все підготувати вдова загиблого.

Найперше ми винесли кухонні меблі та склали їх в іншій квартирі, поряд. За словами наших сусідок, саме так розпорядилася господиня. Ліна й Аза акуратно зняли кришталеву люстру. Забрали її.

— Інакше вкрадуть! Ми рятуємо! — запевняли вони.

З'явилася допомагати Ольга. Я побачила, як під її курткою зникла красива каструля, що стояла на підлозі у ванній кімнаті. Я спитала її:

— Ти що це?!

Тоді нещира Ольга мовила:

— Жаль Султана. — І вискочила у двір, удаючи, що плаче.

Я попрохала, якщо господарям не треба, дати мені старі підручники з різних предметів, щоб навчатися наперед. Адже шкільна програма не сильно змінюється. Аза й Ліна дозволили. Мені сподобалися дерев'яні книжкові полиці, та Ліна відмовила мені. Вона задалегідь домовилася про них із мамою Хави для себе. Нам ці жінки дали півбалона штучного меду. За допомогу. Він стояв відкритим, засох, і ніхто ним не спокусився. Хай які, а солодощі!

П.

16.02.

Ми були в шпиталі МНС на «Автобазі». Там такий цікавий рентген! Мене поклали на стіл, і я дивилася на великий білий екран угорі — там усе відразу видно. Дивились осколки. Один просто величезний. А майже вся «дрібнота» вийшла сама.

— Треба терміново його видалити, той, що в правій нозі, а то, певно, вже почав окислюватись! — наполягав хірург.

Мені стало страшно. Але я подумала: поруч зі мною Аладдин, і він каже: «Треба!» Я погодилась на операцію. Хай Бог мені допоможе. Мені призначили операцію. Я дуже боюсь. І анестезію вводити не треба, здається, що я завмру від страху, знепритомнію і нічого не відчую. Лікарі подивилися мою маму. Послухали її серце. Зробили укол і безкоштовно дали кілька таблеток валідолу та валер'янку.

Царівна Будур

17.02.

Уранці попили чай із перепічкою та пішли в бік шпиталю на мою операцію. Але, коли ми вже пройшли більшу частину шляху, виявилося, що російські військові перекрили дорогу. Заявили:

— Сьогодні прохід закритий! На весь день! Без заперечень!
Ідіть геть!
Довелося розвертатись.
Я в душі навіть зраділа.

Я в пеклі! Почалося все з того, що мама мене вдарила. Я спитала її:
— Що трапилось?
Вона стала лупцювати мене віником і разом пояснила:
— Ти вчора робила на столі перепічки й не прибрала за собою борошно!

Але я вчора робила перепічки не на столі, а підстеляючи на стіл папір. Отже, борошна там бути не може! Я пішла подивитися на стіл: там, щоправда, є плями від чаю, але борошна немає. Узяла ганчірку й витерла.

— Ти зчинила такий скандал замість того, щоб витерти стіл? — спитала я її.

— Ах ти, тварюка! — пролунало у відповідь, і, схопивши ніж, вона кинулася до мене.

На мене раптом така байдужість найшла від людської підлоти, що я зовсім спокійно стояла і дивилася на неї з ножем. Вона постояла так трохи і відійшла.

Поки я мила тарілки в тазі, мама примостилася поруч, склавши на грудях руки, як полководець, і кричала, що ненавидить мене за мою зовнішність (!), за мій голос (!) і взагалі за все.

Я її мовчки слухала і зовсім не вловила той момент, коли вона цим скористалась і, підкравшись, щосили вдарила мене по обличчю. Я її відштовхнула від себе зі словами:

— Я тебе слухаю як дочка, а ти!

Це її розлютило ще більше, і вона продовжила мене лупцювати, не перестаючи вигукувати лайки. Мені знову довелося тікати. Я навіть на кілька хвилин вискочила під обстріл, з думкою, що тут мені й настане кінець. Але потім згадала про тебе, Щоденнику, отямилась і зайшла назад. Матінка кричала, що смерть — порятунок! Від голоду та хвороб. Порятунок від вад і гріхів! У неї сталась істерика! Вона говорила чужим, незнайомим голосом:

— Не можу бачити людей. Нікого! Ніяких!

Повторювала, що хоче в ліс або на острів. Туди, де квіти, дерева й ласкаві звірі, пісок, вода. І головне — немає людей! А в мене після

всього ще сильніше заболіли серце та печінка. Я ледве рухаюся. Сил немає! Очевидно, до шпиталю ми поплентаємося завтра.

Царівна

18.02.

Сонце. Тане сніг. Справжній весняний день! Я зробила зарядку: дихала за системою йогів. Для такого життя потрібні міцні нерви. Страх немов розсипався і пропав. Потім ми випили чай зі шматочком обгорілої перепічки без масла. Я ледве прожувала її, позавчорашню. Учора не пекли. Перепічка тверда, як взуттєва підошва. Я взяла свій ціпок. Час у дорогу!

Будур

19.02.

Учора, 18 лютого, мені зробили операцію. Лікарі знову «фотографували» мою ногу. Зробили мітки-орієнтири зеленкою. Навколо стріляли, десь ішов бій. Я відчувала уколи, їх було чотирнадцять: «блокада з новокаїну». Але мені було боляче, і я кричала. Тому, помучившись, не видаливши осколок і розрізавши ногу в кількох місцях, лікарі МНС усе-таки наважилися на повний наркоз. Вони боялися робити його спочатку через серце, думали, що воно не витримає. Операція тривала близько двох годин.

Поки мене готували до наркозу, я познайомилася з худенькою медсестрою Наташею та моїм хірургом Сулейманом-Бауді. Він лікар із московської лікарні № 9. Лікар — чеченець. Медсестра — росіянка. Обое з Москви.

Єдине, що виявилось погано, — я вимагала свій великий осколок. Але його мені не віддали. Зате дали довідку про поранення з печаткою МНС. Потім нам трохи пощастило: «швидка допомога» везла якусь жінку до міста Моздок, до шпиталю. Хвору рятували. Лікарі на ходу робили їй уколи. Тому по дорозі назад машина підвезла нас ближче до будинку. Висадили за три квартали — далі не могли проїхати через завали. Ми перепочили на лавці, під гарячим сонечком, і попленталися додому.

Лікарі попередили:

— Через день слід приходити, міняти пов'язку!

Дали серветок і бинтів. Безкоштовно! Сказали:

— На випадок боїв, якщо не зможете дістатися до нас.

До ночі знеболення минуло. Горіли рани! Я приймала ліки. Мама сама пішла по кашу. Вона попрохає для мене харчі — додому.

Усе гаразд. Мама прийшла. Їжа ще тепла. Можна не гріти. Бабусям ми дали на честь мого одужання какао з молоком, а сусідові Валері — трохи каші на тарілці.

Будур

21.02.

Синок літньої чеченки, яка вчила Раїсу молитов, виявився росіянином! Він усиновлений. Йому 23 роки.

Прийняв іслам у 1993 році. Працював на будовах. Цей хлопець чув від дворових кумась про Аладдина. Розповів, що ніколи не думав про мене, але одного разу я з'явилася в його сон і відрекомендувалась: «Я — царівна Поліна-Будур!» Його нічне видіння особливо вразило мене. Про це ім'я знали четверо: Аладдин, я, Джин і мама.

Алкаш Вовка сьогодні відколов таку штуку: взяв і поцілував мою маму в маківку. Яка ганьба! Нестерпне нахабство! Мама розсміялась і почухала це місце.

Аладдинова подруга

24.02.

Шви мені не зняли. Зробили перев'язку. Лікарі подивилися ногу і сказали:

— Там велика порожнина. Не можна піднімати важке, багато ходити небезпечно.

В іншому наметі пластирем на вказівний палець руки приклеїли маленьку батарейку, як від годинника. Пояснили:

— Вона прискорить загоєння. Точка на твоєму пальці відповідає рані на нозі!

Мені зробили укол із серцевими ліками, і ми пішли до їдальні. За довідкою одержали чотири баночки паштету. Вони дуже маленькі! Але якраз по дві, зручно ділити.

Про мого нового друга дозволяю, Шоденнику, мовити слово: Алік — його чеченське ім'я. Він людяний. Багато розповідає про себе. Про минуле. Про наркотики. В'язниці. Алік зізнався, що кілька разів був доведений до крайнього відчаю стосунками в родині своїх

батьків-росіян. Намагався покінчити з життям. Різав вени. Вішався. Його дивом урятували.

Будур

26.02.

Учора в нас сидів Алік. Мені було нудно! Часом шкода його.

Сьогодні я посварилася з мамою. Вірніше, не сварилася. Просто так вийшло. Мама довго шукала ручку. Не могла її знайти. А «письменник» у домі — тільки я. Вона розсердилася! Відразу покрила мене матом. Коли ми вийшли по кашу — продовжила свою промову на вулиці. Я пройшла з нею поруч трохи, потім плюнула й повернула назад, додому. Полізла під ліжку, шукаючи клятву ручку, а там здорovenний дохлий щур! Але ручку я знайшла!

Сусід Алік простежив — мами немає. Заявився в гості й заговорив зі мною про «заміж». Я чесно сказала:

— Ні! Але приходити і спілкуватися — можна.

Алік заявив, що не наполягає. Провідуватиме нас як сусід. Добре, що він є. Мені не так самотньо. Спасибі йому за це.

Мама «прогулялася» до їдальні. Утомилася і не чіпляється до мене. Їжу принесла. Знову прийшов Алік. Ми, перебиваючи одна одну, розповіли Алікові мій сон. Снівся казковий гном. Він був серйозним і суворим. Увійшов і сказав:

— В одному з покинутих садів лежить убитий. При ньому є скарб. Якщо ви знайдете його — скарб буде ваш. Але ви зобов'язані людину поховати. Не знайдете вбитого (молодого чоловіка) — його відшукають Аза з Ліною. Вони скарб заберуть. Ховати загиблого не стануть. Той, хто лежить у садах, хоче, щоб ви знайшли його.

Ми з мамою ходили. Шукали. Але не знайшли. Щоправда, у глибину саду, до залізничних колій, іти побоялися. Там можна напоротися на постріл або розтяжку, і тоді — кінець! А найгірше — кінець, який настане не відразу.

— Сон є сон! — бурчала мама. — Дарма ми сприйняли все буквально.

Але попрохала Аліка, щоб він оглянув сади.

— Річ не в «скарбі». Людській душі допомогти треба! — переконувала його вона.

— Зроблю! — пообіцяв Алік.

Будур

28.02.

Сьогодні день народження бабусі Галини. Вона померла. Я жила колись у неї в місті Ростов-на-Дону. Перша думка: як пом'янути сьогодні бабусю — художницю й акторку? Це вона навчила мене любити хороші книжки! Дарувала мені радість спілкування з театром!

— Ось! Ти добрим словом уже пом'янула свою бабусю! — зазирнула до мене через плече мама.

Алік нікого не знайшов у садах.

Завтра я точно йду знімати шви, а зараз варитиму суп.

Сьогодні ще був чорний гумор у наших сусідок, у квартирі Мар'ям. Баба Стася підводилася зі стільця і сперлася на ніжку від чавунної пічки. І в цю мить проіржавіла ніжка хруснула й надламалася. Стася плюхнулася задом на гарячу пічку! Вона сильно обпеклась і стала кричати:

— От бля! Рятуйте! Пожежа!

Її подруга баба Ніна взялася її гасити. А дим валує! Дужчає! Старі кофтини на Стасі тліють. Тоді хворий, божевільний Нінин онук відштовхнув свою бабцю, схопив відра з крижаною водою і вилив їх із розмаху на Стасю. Як вона верещала! Засмерділо старою вовною. Стася матюкалась і лупила чужого онука з останніх сил. Її подруга Ніна репетувала, як скажена, на обох:

— Ідіоти! Води вдома більше немає! Ні краплини! Ми три години під обстрілом її несли додому, паразити!

Усюди розтеклися калюжі. І виникла гостра суперечка між урятованою і рятувальниками. Ми чули добірний мат, звуки міцних ляпасів і скривджене ойкання.

Мама подарувала сусідкам повний чайник води. Допомогала бабцям розганяти дим рушниками. А я сміялась і не могла зупинитись.

Ходили по кашу. У мене стріляв снайпер. Снайпер розташувався в порожній згорілій п'ятиповерхівці в трьох будинках від нас, у бік перехрестя. Я почула свист кулі й миттю нахилилась. Якби я цього не зробила, то в тебе, мій Щоденнику, я вже нічого не змогла б написати. Куля пройшла ліворуч від мене. Уже при кінці льоту. Пролетівши кілька метрів, камінцем стукнула по асфальту за мою спиною. Мама й баба Ніна були поруч у той момент і дуже злякались. Навіть говорити про це на посту заборонили. А я хотіла підійти й запитати: навіщо так робити?

Царівна Будур

01.03.

Ми були на зупинці «Іваново» в адміністрації. Це від нас дуже далеко.

Мені терміново потрібний паспорт! Паспорти тепер — із 14 років! А ми жили собі тут спокійно і не знали. До мого свідоцтва про народження чіпляються.

А на паспорт і на фото до нього гроші потрібні! Де ж ми їх візьмемо? Як заробимо? На кинутих порожніх пляшках з-під горілки? Хіба на цьому заробиш?

Ходили по кашу. У величезній черзі я познайомилася з дівчинкою Наташею, яка навчається у Владикавказі. Вона стала біженкою в 1999 р. Їхню родину обстріляли під час виїзду з міста вертольоти. Вони кинулися під свою машину, залізли під неї і лежали там, ховаючись за колесами, поки машина перетворювалася на металобрухт. Потім спіймали момент, скотилися з дороги на узбіччя. Пробыли там кілька годин. Дочекалися ночі. А в темряві відповзли до лісу. Вціліли! Наташа не хоче жити в зруйнованому Грозному. Вона не любить його. Вирішила: закінчить навчання, відразу вступить в училище знов, на інше відділення. Щоб далі жити в гуртожитку. Потім вона постарається вийти заміж. Байдуже за кого, аби тільки не повертатися сюди.

Російські солдати вбили чорну собаку в нашому дворі, поки мене не було. Аза показала їм собаку і попросила її вбити. Сказала, що та — людоджерка. Вона зла відьма, а не жінка! Хіба так можна?! А баба Ніна сказала:

— Брехня! Наклеп на собаку! Трупів вона не їла. Вона кидалась на мародерів. Не пускала чужих людей у порожній будинок у приватному секторі, де раніше жила. Велика, кругла ходила.

У неї мали народитися цуценята. Застрелили солдати її біля нашого під'їзду. Кажуть, Алік прийшов і забрав, щоб я на неї не дивилася. Він мене пожалів. Не можу отямитися після цієї смерті. Намагаюсь відволіктись, а думки вперто повертаються до чергового негідництва нашого двору.

05.03.

Я з мамою останнім часом не сварилась. А тут їй стало погано з серцем! Вона не може встати. Каже, що коли вночі сильно стріляли в садах, то в неї виник сильний біль у грудях. Кладу сулії з гарячою водою до стоп її і до рук. Я роблю укол ліками кордіамін щогодини.

У мене залишилося шість ампул. Є ліки валідол і нітрогліцерин — їх дали в шпиталі.

Вечір. Я дуже боюсь! Чи діждемось ранку?

Зараз знайшла книжки професора В. Нунаєва. Читаю. Тут сказано, що потрібні вітаміни для м'яза серця. Уколи слід робити кожні три години. Я завтра обійду всі намети шпиталю МНС! Вирішила: у цей момент головне — розмовляти з мамою. Не дати їй замовкнути, знепритомніти. Інакше я можу не побачити в півтемряві кімнати, коли їй стане гірше. Мама ледь чутно розповідає мені про те, що вона бачить.

— Кажі! — прошу я її.

Мама розповідає:

— У нашій квартирі кілька прозорих істот. Вони прийшли по мене. Я бачу жінку в тубетейці, в оксамитовій сукні. На ній короткий жилет. Вона сидить на килимку. Поряд чорна кішка. Волосся жінки заплетене в кіски.

А прямо навпроти, біля своїх ніг, мама бачить чоловіка. Описує:

— Волосся темне. До плечей. Він у білому. Обличчя, очі затулив руками. А зараз він прибрав свої руки від обличчя, але стоїть. Боком. Не повертається. Так хочеться роздивитись! Чоловік одягнений у просторий одяг. Підперезаний.

Праворуч від ліжка моєї мами — трое. Вона пояснює:

— Знайомі силуєти. Мама, бабуся. Стоять дуже близько одна до одної. Усі в довгому одязі. Кольори їхнього вбрання ледь помітні.

Біля самого ліжка мама бачить, як крутяться гноми. Вони в чорних костюмах і в чорних крилатих капелюхах!

Мама відключилась. Я злякалась і стала молитись. Проганяти смерть. Мама ледь чутно шепнула:

— Не бачу нічого.

Я зробила мамі два уколи.

Мама опритомніла. Я змусила маму випити дуже гарячу воду з цукром. Зараз я все записала, щоб не забути.

Світанок. Мама сказала:

— Він пішов!

Я нахилилась і почула.

— Чоловік у білому. Той, що стояв біля ліжка. Пішов, — повторила мама.

Мамі було важко говорити. Але мені вона змогла пояснити, що, коли молилася, побачила: з кутка кімнати, там, де наші двері, на неї став струменіти золотавий потік проміння. Вона відчула — світло ввійшло в неї. І тієї ж миті настало полегшення!

Я попрохала сусідів, щоб вони посиділи з мамою. Показала їм, де ліки. Майже бігцем, минаючи пости, я попрямувала до шпиталю. Мене могли пристрелити. Була комендантська година. Але проскочила. Я повернулася з пакетом ліків і з медсестрою. Лікаря в шпиталі не було. Сестра маму послухала, подивилася, сказала:

— Треба вас везти до міста Моздок! Там реанімація. Там спеціаліст! Необхідні електрокардіограма та знімок серця. У вас, найімовірніше, мікроінфаркт!

Але мама відмовилася. Сказала:

— Мені вже краще.

Без сну я провела три дні й три ночі. На четверту добу я заснула сидючи і гримнулася разом зі стільцем. Чим усіх у нашому під'їзді налякала. У садах через дорогу почалася скажена стрілянина.

Бабусі приносили суп. Шкода, пропали талони! Ніні важко нести, тому наші порції вона в їдальні не взяла. Я сходити туди не можу. Маму небезпечно лишати саму. Сусід Валера прийшов. Приніс чотири картоплини! Посидів хвилин десять і пішов.

Будур

08.03.

Мамі ще погано. Не може сидіти. Навіть спершись спиною на дві подушки. Спасибі, Алік допомагає. Пиляє й коле мені дрова.

Інколи я думаю, що мама помре. Сусіди притихли. Люди не вірять, що моя мама одужає. Дехто приносить їжу, потроху підтримує нас. Спасибі!

Мама майже не їсть. А коли їсть — неприємно. «Боже, зроби так, щоб мама одужала! Прийшли свою допомогу! Врятуй нас від голоду! Ти правиш світом. Ти знаєш, як важко жити на землі!» — повторюю я своє прохання кілька разів на день.

Будур

20.03.

Сьогодні мій день народження! Мені виповнилося 15 років.

Ми з мамою були на зупинці «Іваново». Зібралися були йти пішки, але проїжджали знайомі з ринку на машині. Запропонували

підвезти. Звичайно, ми зраділи й поїхали. Я одержала посвідчення в комендатурі. Страшна черга, але ми пролізли через паркан, пояснивши солдатам, що в мами погано з серцем і ще сьогодні мій день народження. Документи й фото я здавала заздалегідь. Мені пояснили, що спочатку видадуть тимчасове посвідчення. Потім, через шість місяців, мені вручать постійний, мій перший у житті паспорт!

Треба на нього ще знайти грошей. На дорогу назад ми витратили чотири з половиною години.

Учора, 19 березня, приїхала сусідка з третього поверху. Це бабуся моєї подруги Патошки. Вона дала мені куртку, світло-блакитну. Бачить, що вдягти мені нічого. Дякую! Привіт, березню!

Патошка-Будур

21.03.

Був Алік. Він сказав, що я йому дуже подобаюсь. І він чекатиме на моє рішення цілий рік. Сьогодні Алік був особливо гречний через мій день народження. Він знайшов у руїнах маленького зайця. Іграшка. Приємно, що хоч хтось подумав про мене.

Учора, 20 березня, у с. Знам'янку тьотя Аза відвезла величезний рефрижератор із якимись речами та меблями. Але це ще не все! Вона повернулася і сказала, що багато речей у неї залишилось!

Алік тільки пішов. Він зізнався мені, що не має документів. Тому не може виїхати з цього понівеченого міста. Зараз Алік прибився до об'єднаної військової групи людей. Вони мешкають у тому будинку, де загинула вірменка Раїса. Нині там туляться літні росіянки Ліда й Галя з крихітним кімнатним песиком.

Там же мешкає бабуся-чеченка, яка вчила Раїсу мусульманських молитов. І двоє її синів: рідний Бауд і прийомний Алік. В іншу квартиру переселилися чоловік-чеченець і його дружина-росіянка. Прибилися до цієї «компанії» два невідомі хлопці. Імен їхніх не знаю. Хлопці часто п'яні.

Скелет, що лишився від чотириповерхового сусіднього будинку, небезпечний, він ледве стоїть. Частина балконів верхніх поверхів зависла, як гірлянда, над прірвою, а квартири давно завалилися вниз. Пенсіонерка Галя перед військовою жила на найвищому, четвертому поверсі і дуже прихильно ставилася до вторгнення федеральних військ.

— Ви не розумієте! — вигукувала вона на весь двір патріотичні промови. — Російські військові не будуть знищувати наші будинки! Вони завдають точкових ударів тільки по бойовиках!

Цікавий факт: коли на початку війни бомбили — найпершою завалилася вниз саме її квартира. Галя (вийшовши з підвалу будинку) довго тоді стояла у дворі й мовчки плакала. А її руденький песик дрібно трусився на руках.

До речі, вчора у Грозний прилітав Путін. Цей дядько балотується на посаду президента РФ. Дорослі кажуть, що він — молодий і перспективний. Хоча до ладу ніхто нічого не знає про нього.

Ті мешканці, яких не виганяли з дому на «зачистку», всі плачуть, що в них нічого немає. Ми зайшли в сусідній будинок, до Галі й Ліди. Біля стіни однієї з кімнат стоять приблизно 20 мішків з-під цукру, дуже білі й чисті, набиті якимись м'якими речами. Вони акуратно зашиті, приготовані до відправлення.

— Бажаєте переглянути? Самі розпоріть шви й шукайте своє! А потім самі зашиєте! — нахабно заявила Ліда, коли мама в неї на кухні знайшла наш рушник.

Мама їм відповіла, що нічого не шукатиме. А в усьому розбереться Бог. Мама відбрала в них із наших речей те, що відразу впало нам у вічі, — кришку від великої каструлі, в якій колись було борошно, та рушник. Наш чайний рушник Галя, за її словами, знайшла на смітнику. Сваритися не стали. Розпорювати чужі мішки, шукати там свої речі нам було противно. Нервувати, ритися сил не було. Мама вперто й гордо мовила:

— У нас усе було і знову буде!

Увечері ми дізналися, що солдати вбили родича бабусі Ніни. Він працював на телебаченні до війни.

Будур

25.03.

Я цілий день удома. Болить серце.

Алік у нас щодня, але я намагаюся не давати йому надії, щоб не завдавати болю потім. Увесь вечір він розмовляв із моєю мамою. Пояснював, що спиртне п'є рідко. Говорив, що я йому подобаюсь і він хотів би одружитися зі мною. Розповідав, що, коли російські військові нас і людей із будинку навпроти забрали, їх, хто залишився,

посадили в підвал. Самого Аліка, його прийомну матір, названого брата і російських пенсіонерок Галю та Ліду. У Галі на руках був маленький домашній песик, що дивом вижив. А зверху на кришку підвалу військові поставили холодильник. Так вони просиділи чотири доби. Без їжі й питва. Чоловіки й жінки. Молоді і старі. Пенсіонеркам стало погано з серцем. Люди зуміли вибратися, розламавши частину стіни і прокопавши шматком заліза тунель надвір! Інакше б померли від голоду! Бауда й Аліка військові побили за такі «самовільні» дії, але на цьому все й закінчилося.

А тиждень тому в черзі по безкоштовну кашу я познайомила з молодого жінкою Машею. Вона має сина, а чоловік загинув у Першу війну. Маша живе зі старою хворою матір'ю. Виживають. Мусять збирати банки, пляшки і здавати. Алік був із нами. Він сподобався Маші. Я хочу їх подружити.

Сьогодні мені не пишеться. Серце горить усередині, якщо різко повернутися — гострий біль.

Патошка

27.03.

Я знепритомніла на кілька хвилин. І ледве не померла. Побачила, що люди й предмети складаються ніби з золотих танцюючих мушок, і відключилась. Я потрапила в трубу з кришталю або чогось подібного. Мене тягло вгору на величезній швидкості, і напівпрозорі створіння, схожі на електричних пуголовків, кричали мені:

— Швидше вгору! Швидше лети з нами! Скоріше, а то не встигнеш!

Я відчувала легкість і зовсім забула, що помираю. А потім мене перестало тягти — і я звалилася вниз. Це сталося в черзі по безкоштовну їжу. Черга билась, і голодні люди виривали шматки хліба й кашу в «роздавальників безкоштовних харчів». Потім мене возили до військово-польового шпиталю МНС і робили уколи. Лікар сказав:

— Це серце. Його ледь чути.

І дав іще з собою таблеток.

Мама казлася, що я не можу робити ніякої хатньої роботи. Сьогодні стала на мене кричати через чайник: він розлився. Вдарила!

Несподівано мама вдягла найдовшу сукню. Найбільшу хустку. І пішла. Без документів. Шукати смерть. Сказала, що не хоче жи-

ти. Ніж так голодувати й принижуватись у чергах, постійно хворіти — краще куля снайпера! Сподіваюсь, усе обійдеться і вона прийде назад.

П.

29.03.

Мені снилася сусідка Тамара. Вона зникла на початку зими 2000 р. Зібралася стати біженкою. Вирішила провідати свою дочку й новонароджену онучку в місті Ставрополі.

Обіцяла повернутись. І пропала безвісти. Зараз родичі шукають і не можуть ніде її знайти. Сон такий. Ранок. Тамара стукає в наше відчинене вікно. Каже:

— Не шукайте мене! Мені від цього погано. Я померла.

Мама сказалась. Побажала мені смерті. У неї зовсім здали нерви. Який жах!

Алік прийшов. Повторює, що за чеченськими законами ми укладемо законний шлюб, тому що я вже в «сімейному віці» — 15 років! Багато моїх однокласниць 13 і 14 років ще до війни вийшли заміж. Одна з них, Міла, уже чекала восени дитину! Я бачила її з величезним животом і важкими торбами в районі ринку, а чоловік, старший за неї років на двадцять, покурюючи цигарку, вальжно йшов попереду. Але я знаю, що щасливою не буду. Не зможу. Тому що я якоюсь мірою померла. Алік хороший. Але це — не моя доля. Звичайно, можна погодитися, щоб піти від мами — «Злючки-Колючки». Але чуже кохання, якщо йому немає відповіді, швидко набридне і залишить тільки силу безвиході. А він не з тих людей, хто тривалий час може залишатися просто другом.

Патошка

02.04.

Усі дні я хворіла. Приходив Алік. Допомогає по господарству. Їмо траву й висмикуємо часник у покинутих садах.

Грошей зовсім немає.

13.04.

Дядько Валера з середнього під'їзду ходив у занедбані сади, не побоявшись мін і розтяжок. Усім жінкам двору приніс квіти. І мені. Мій букет — нарциси й гіацинти. Сказав: «Для юної леді!» — і пішов.

Ходимо з мамою по гуманітарну кашу. Це дуже далеко, район «Катаями». Каша — наша єдина їжа. Інколи вдається схитрувати, взяти трохи більше. Тоді ми ділимося з дядею Валерою і самі їмо не раз, а двічі на день. Усі старі з сусідніх будинків просять:

— Мені принеси поїсти, я голодний!

— І мені!

Черги під час роздачі величезні. Біля віконця, де дають їжу, — тиснява. Багатьом людям стає погано. Ті громадяни, які харчувалися нормально в біженцях, фізично сильніші. Вони нахабніші й лізуть без черги.

Алік не розмовляє. Кивне нам здалеку, і все.

— Опустився до веселої компанії, де все можна. Випиває! — повідомили обізнані сусідки з будинку навпроти.

Ці дні я багато думаю про себе. Яка я? Згадую Аладдина. Я завжди згадуватиму його. Навіть у старості, якщо вона настане. Одного разу гримнув вибух під нашим вікном, вогонь і вітер увірвалися в кімнату, Аладдин, прикривши мене собою, пожартував: «Я думав, нас уже відправили в рай!» А потім нас розлучила війна. Мені, самій іще підліткові, хотілося мати сім'ю, дітей. Війна ріже по живому, без анестезії, з мого життя пішли шкільні друзі, сусіди й ті, з ким я дружила.

Я стала тут чужа, але й там — не своя. Одні мене не люблять — мати росіянка. Інші цураються — у батька рідня чеченці.

Брате мій названий, друже мій Аладдине, я кохаю тебе! І суддя нам — Бог, а люди — не судді. Я багато про тебе написала б, та гордість моя не дозволяє. Але ці рядки написані тобі:

Якщо суджено смерть,
Будеш ти у Раю!
Мій коханий, молюсь
За дорогу твою!

Сьогодні я бачила дивовижний сон і була цілком щаслива. Мені снились дельфіни й острови.

Царівна

16.04.

Алік тягає шматки алюмінієвого дроту. Лець вітається.

Приїжджають у двори машини. Водії скуповують метали. Платять гроші: алюміній — три рублі за кілограм, мідь — сім рублів. Гроші — це

хліб! Усі жителі великих будинків і люди з приватного сектора зайнялися пошуками пробитих каструль, дротів. Обстежують звалища, купи сміття. Чоловіки й жінки, з тих, хто сильніший, потрошать радіатори, газові колонки заради мідних і латунних деталей у них. Нам із мамою таке не під силу. Кожен сусід складає своє «багатство» біля рідного під'їзду і стереже! Хлопці, які нещодавно оселились у наших будинках, нанесли всього стільки, що зуміли завантажити повний автобус!

А ми плентаємося по безкоштовну кашу.

Царівна Будур

18.04.

Слава Всевишньому! Джин передав лист і фотографію, де він і Аладдин! Скоро приїдуть у гості.

Алік став брехати, ніби я дала згоду вийти за нього заміж. Він і Бауд ходили по під'їздах недобитих великих будинків до мешканців і говорили цю нісенітницю. Мама, як почула, обізвала їх брехунами. За чеченськими звичаями я зобов'язана погодитись. Інакше нам будуть мститися за своє приниження. А старих, щоб залагодити конфлікт, поруч немає. Мама ганьбила «братів» при всьому народі. Вони злі як чорти і погрожують нам. Заявили, що напишуть на нас якийсь донос. Думають страхом змусити мене спілкуватися з ними?! От негідники! На справжніх мусульман і християн такі люди схожі, як кіт на собаку.

Плювати! Я не піду по життю похиленою. Я нічого не маю, але маю гордість!

Нехай береже мене Всевишній від подібних «друзів» і сусідів. І сьогодні, і завтра, і завжди!

Будур

19.04.

Приїхали Мар'ям і Варя. Мар'ям привезла мені одяг своєї молодшої сестри. Разом пили чай!

Друзі Аліка й Бауда продовжують хамити. Намагаються залякати. Мстяться за відмову. Вони подружились із хлопцями з інших вулиць, які мародерствують на руїнах. Потім продають свої знахідки та пиячать. Щодня!

Один із них, у формі гантамировця (військова частина чеченців, які прийшли на свою батьківщину з російськими військовими), погнався за мною. Біг двором. А всі жителі вдавали, що сліпі. Я заскочила

до тьоті Мар'ям. У неї у квартирі було багато людей: моя мама, бабусі Ніна й Стася, тьотя Варя та Башир. Озброєний автоматом гантамировець був п'яний. Він пишався своєю зухвалістю. Сміливо вибив ногами дверний замок і ввірвався в чужу квартиру. Усі злякалися. Притихли. Жінки навіть запропонували йому чай. Але хлопець був сердитий. Він заявив:

— Я вашого чаю не хочу!

Його ніжно вмовляли не гніватися.

— Ми тобі не захист, — відразу квапливо попередили мене Варя та бабусі, позадкувавши, як раки.

А я підійшла до нього і сказала:

— Іди геть! Забирайся!

Бо мені вже набридло постійно чекати й боятися смерті. Він здивовано подивився на мене і... вийшов. Сів у дворі недалеко від наших вікон. А моя мама вийшла до нього. Розповідала про те, що ми пережили. Сказала про «зачистку» в січні. Як ми були поранені на ринку ракетою. Гантамировець попросив пити. Мама винесла йому чаю.

Хлопець його випив. На прощання він заявив, що прийде ще. Сказав:

— Мене звати Магомед або Асламбек, як хочете, на вибір.

— Не гай свого часу! Ти це дарма! — заперечила мама.

Але попрощалися вони мирно.

Мар'ям і Варя завтра від'їжджають. Я радо поїхала б із ними, та грошей немає. Ні в нас, ні в них. Квиток в автобусі коштує дуже дорого.

Царівна Будур

21.04.

Знаєш, Щоденнику, що розповідає прийомна мама Аліка? Він одружився! Тижня не минуло, як приходив до мене.

Твердив, що кохає.

Я чула: Алік уранці посварився з гантамировцем і відразу виїхав. Кажуть, до рідної бабусі-росіянки. Його «брат» Бауд сильно запив. Звичайно, Алікові прикро, що я не погодилася стати його дружиною. Він сподівався, що з Аладдином що-небудь трапиться! Але Всевишній вирішив інакше. Мені здається, плітки про весілля — вигадки. Друзі та Бауд нікуди не йшли. Цілий день у дворі. Вони не знали, що Алік зникне. Саме тому ніхто не пішов одержувати безкоштовну кашу до їдальні. Лишилися голодними.

Азі й Ліні на повідомлення про весілля я відповіла, що бажаю Алікові щастя! Слава Аллахові — відчепився! Сусідки з цікавості підступно підійшли ближче. Хотіли подивитися мою реакцію. Раптом я зареву? А вони насолоджаться і з новими плітками побіжать по дворах. Але такого задоволення я дати їм не змогла.

22.04.

Скільки мені люди дали одягу! Бачать: нічого не залишилось, ходжу в обносках. Усе гарне й нове в нас украло.

Учора багатодітна жінка подарувала мені черевики! Але вони малі. От лихо! Доведеться продати або поміняти їх на хліб.

До нас прийшов кіт. Смугастий. Він оселився в нас. Я назвала його Ібрашкою.

Р. С. Мені снився Султан. Він сказав, усміхаючись: «Це помилка! Я не мертвий, я живий!» Після сну я довго приходила до тями. Тільки через кілька годин мені вдалося переконати себе, що він, мирний житель, був розстріляний і живим бути не може. Просто його душа ще не прийняла це.

24.04.

Потрапив Алік із вогню в полум'я! Розповідав, що в рідному домі були пиятики й наркотики. І зараз усе повторилося. Він живе з дівкою, набагато старшою за себе. Вона нафарбована, з розпущеним волоссям. На ній була обтисла сукня та клейончаста чорна куртка. Прийомна мати Аліка журиться. Скаржилась:

— Ніяка віра його не тримає! Дівка курить анашу! І він туди ж, у наркоманію.

Шкода Аліка. Він і сам не радий! Бідолаха.

Після того як у дворі довідалися, що Аладдин живий, до мене побільшали ненависть і злість.

Ми з мамою були в коменданта району. В адміністрації нам сказали, що з 25 квітня гарячу їжу даватимуть не всім. Тільки дітям до 14 років і пенсіонерам. Ми не пенсіонери. Мені 20 березня виповнилося 15 років. Так що нам їжа «не світить»! Ми подумали й принесли довідки від лікарів. Показали. Росіянин-комендант написав папір, щоб нам давали їжу весь місяць травень. Ми врятовані від голоду!

Будур-Патошка

25.04.

Довго балакали з працювитою Машею, яка працює в безкоштовній їдальні. Вона єдина росіянка, хто зумів улаштуватись туди. Усюди рідкісні робочі місця позаймали чеченці.

Удень приїхали мешканці з будинку навпроти нашого. Молода жінка, котра нещодавно овдовіла. Звати Еліта. Вона лишилась одна з чотирма дітьми! Її чоловік — водій автобуса, возив біженців: старих і дітей з гірських сіл, ризикуючи собою. Його машину обстріляли військові. Автобус упав у прірву з людьми, і всі загинули. Еліта ошелешена! Вона зовсім молода жінка, а волосся — сиве. Її родина завжди допомагала сусідам у нашому дворі. Добре ставилася до росіян. Тепер удова з російськомовними мешканцями не розмовляє. Не вітається. Нас зробили ворогами!

Приїхали сусіди і з нашого під'їзду. Мати й син. Це вони в жовтні минулого року возили мене до лікарні. Рамзеса було поранено в місті Урус-Мартан у руку й у ногу. Його врятували бойовики! Відвезли до шпиталю.

Аліка у дворі не видно. Пішов дощ.

Дядька Валеру з середнього під'їзду сильно побили. Я не знаю хто. Ліна й Аза зовсім знахабніли. Щоранку виходять із дому з порожніми руками, а надвечір тягнуть мішки з чужим добром. Інколи через тканину видно предмети, схожі формою на відра. Десятки відер! Інколи в мішках дзеленчить скляний посуд. Пенсіонерка-росіянка Ліда, з будинку поряд, кричить на всіх, робить зауваження. Щодня миє біля свого під'їзду красиві вази з чужих будинків. І повторює:

— У мене пряме влучення у квартиру. Нічого не лишилося! Зовсім нічого.

Ще, Щоденнику, запам'ятай. Сьогодні вранці виїхали Вовка з Олею та бабусею Марією. Їхній від'їзд охороняли четверо солдатів з автоматами! Солдати вантажили майно у величезну машину! Річ у тому, що Оля зо два місяці пропрацювала у військовій комендатурі й поверталася додому пізно. Чоловік переживав. Напивався. Намагався зустрічати дружину з роботи. В Ольги на роботі, в комендатурі, він зчиняв скандали, обзиваючи її нехорошими словами. Усім скаржився. Розповідав, як його, законного чоловіка, за місцем роботи дружини федеральні військові прив'язували до дерева і хотіли розстріляти! А тьотя Оля просто хитра! Вона подружилася з начальством. Зробила

собі й чоловікові нові паспорти. Замість старих, відібраних восени бойовиками, що застукали їх у чужому домі на крадіжці речей! Про що сама базікала у дворі! Тепер це звучить так: «У зв'язку з втратою під час пожежі». Оля сама нам усе по дурості розповіла. Свого чоловіка вона прописала у квартиру до його загиблої матері. А вже квартирні документи там украли! Ідуть уперті слухи про компенсацію за житло.

Коли ця сімейка вантажила речі, одна зі стареньких сусідок, на прізвище Андерсен, упізнала свій саквояж із речами. Стала кричати: «Мое! Моя торба! Віддайте, мародери!» — і плакати. Але її ніхто не слухав. Один із російських військових, навпаки, заступився за тих, хто від'їжджав:

— Заткни пельку! Не вий людям на дорогу, а то одержиш! — і перемикнув автомат.

Я побачила: на руках у тьоті Ольги — мамині коричневі рукавиці. Вони в момент виселення залишалися у нашій квартирі. На холодильнику. Тепер, одягнувши їх, Оля допомагала вантажити на машину «свої» речі. Подорожани планують із військовою частиною, що виходить із Грозного, відбути до міста Моздок. Можливо, обман. Своє повантаження вони не довірили нікому з сусідів! Тільки військовим. Ця родина вивезла три великі вантажівки різних речей.

А бабусю Андерсен мені було дуже шкода. Я вже усвідомила тлінність речей, а вона, певно, сумуватиме за своїми, вкраденим на її ж очах іншими людьми.

Але ми нічого не візьмемо з собою, помираючи, зовсім нічого. Я це точно знаю.

Патושка-Будур

26.04.

У нас гість. Його брат передав мені записку від Аладдина — з табору біженців в Інгушетії.

Брати Борзови, їхня стара мати й сестра тимчасово від'їжджають до Інгушетії. Днями там даватимуть додаткову гуманітарну допомогу. Беруться передати мій лист Аладдинові та Джину. Виявляється, в Інгушетії з родичами Джина вони жили на одній вулиці! Коли наші сусіди застудилися взимку і хворіли — родичі Джина щодня давала їм молоко! Який тісний світ!

Коли вантажили залишки речей Еліти, я стояла у своєму під'їзді. Не допомагала. Еліта тепер не може бачити тих, у кого російське

прізвище. Ненавидить. Я її розумію. Зате сусіди-чеченці, які допомагали їй вантажити речі й плакали від співчуття над долею її чоловіка, поцупили частину торб, сховавши їх за під'їзні двері. Зокрема — Аза, Ліна й Резван. Потім, коли машина з нещасною вдовою зникла за поворотом, вони витягли ці торби прямо до під'їзду і стали ділити награване. Не соромлячись нічого й горлаючи від збудження! Але виявилось, що вони вкрали дитячі курточки! Адже в тій родині багато малят-дівчаток! Вони міряли їх прямо у дворі, але дитячі курточки дорослим бовдурам були малі. Аллах їх покарав! Потім вони подивились і побачили, що я за всім спостерігаю зі свого під'їзду.

Аза прошипіла:

— Буде тепер розпатякувати, російська тварюка!

І вони зайшли в будинок навпроти.

Будур

01.05.

Два дні тому приходив міліціонер. Він розповів новину. Виявляється, мене у війну вкрали бойовики! Така пригода, а я не знала! Але мама та бабусі-сусідки заявили: цього в нас не траплялося!

Міліціонер-чеченець, що прислужує при комендатурі нової влади, підійшов до нашого стола, відкрив книжку і побачив фото Джина й Аладдина. Він запитав:

— Це хто?

Мама страшенно розсердилась.

— А ви нахаба! — зауважила вона.

І, щоб подразнити цю людину, сказала:

— Це хлопці з бухгалтерських курсів, які я проходила перед війною!

Візитер — справжній бегемот! Зачинив наші двері — і до мене. Тягне свої ручиська! Худоба! А коли ми його присоромили, дали відсіч, він розлютився! Заявив:

— Я — влада! Я захочу — до вас о дванадцятій годині прийду! Влаштую перевірку паспортного режиму. Щоб не викаблучувались!

Мама порожевіла від злості:

— Один раз зайдеш — більше не захочеш! — закричала вона й показала «владі» непристойний знак із пальців.

Тепер сторопів він. Пообіцяв, що відвезе мене на допит. Мама обізвала його «кретином» і сказала, що в мене було поранення на

ринку в жовтні. У нас десятки свідків! Що якщо вона ще раз побачить його на нашому порозі, скарга російському комендантові в нову адміністрацію забезпечена! З копіями довідок від лікарів. З лікарні № 9, шпиталю МНС!

— За наклеп і вигадки вилетиш зі своєї «хлібної» роботи! — кричала вона, остаточно розлютившись, і він утік, бурмочучи від злості щось по-чеченськи.

Ми з'ясували: попередньо цей «товариш» розмовляв із Баудом. А потім мент залишився ночувати в Ази. З Ліною поговорив і відіслав її. А хитрюча Аза вийшла у двір і голосно заявила сусідам:

— Міліціонер пішов!

Але ми стояли на під'їзді і бачили: цей чоловік не виходив! Мама і я обійшли будинок. Перевірили! «Влада» мирно розмовляла біля вікна з Азою. Про війну, про якісь комп'ютери. Про те, що Аза потрапила в список. І що він їй допоможе! Але тільки в тому випадку, якщо Аза буде розумницею! А ще краще, якщо вона про когось зможе розповісти, дати наводку. Ми обережно зазирнули до них у кімнату на перший поверх: Аза дістала свої істівні припаси. Розставила перед гостем.

Дуже скоро вона вийшла у двір. Я і мама, мов двоє шпигунів, уже встигли обійти її будинок. Підійшли близько до великої дворової печі з битих цеглин у середині двору. Сподівались, Аза скаже нам хоча б частину правди. Але Аза розвела вогонь. Поставила на піч великий чайник. Голосно повідомила ще раз:

— Міліціонер давно пішов!

Дочекалася, доки чайник закипів. Заявила, що сьогодні її дістали. Зараз вона піде вечеряти й відразу ляже спати.

— Не стукайте до мене! — попередила всіх сусідів Аза. — Я таблетки вип'ю і буду спати. Голова болить!

Удома мама сказала:

— Вона ж колись нормальна була! Смілива! Невже так змінилась? Чи сильно боїться?

09.05.

Сьогодні всі, хто п'є, встигли втратити людську подобу.

Постійно стріляють із гармат. Негідники! Але ж багато родин повернулися додому з дітьми! Як можуть спати немовлята?! Совісті немає! Вони, забувши звичайні земні звуки, оглушують самі себе, як наркотиком, цією стріляниною.

А 7 травня до Маші з їдальні ввірвалися четверо місцевих чеченців. Побили її стару хвору матір та її шестирічного сина. Відібрали всі гроші, що були в домі, всі продукти, документи. Побили, згвалтували Машу і пішли. Як жити далі, Маша не знає. Сусіди хочуть захопити їхній старенький будинок і ділянку. Влада змінилась, а захисту для росіян — ніякого!

Поки ми стояли в черзі по харчі, за нашою порадою Маша сходила в комендатуру розповісти про інцидент. Їй дали кілька банок консервів — уся допомога. Це молода жінка з нещасливою долею. Їй 24 роки. З першим чоловіком-чеченцем жила недовго. Чоловік загинув. Розбився на машині. Другий її чоловік був хлопець-росіянин. Вони прожили разом вісім місяців. Загинув у вересні 1999 р. Порядний чоловік! Непитуший! Він подав папери на всиновлення її дитини. Але не встиг. Маша плакала. Казала, що боїться. Можливо, через старий будиночок і ділянку землі їх уб'ють!

— Продати неможливо! — скаржилась вона. — Ніхто не купить! Чекають, що ми втечемо, рятуючи своє життя.

Я порадила Маші поміняти ім'я. Пообіцяла принести їй кинджал для самооборони та книгу з молитвами. Я вирішила попрохати в кого-небудь або купити для неї гранату. Зараз ці штучки багато росіянок купують у солдатів. «Тримати оборону! Рятувати своє життя!» — основні завдання. Я бачила й чула на «Берьозці», як російські солдати вчили двох бабусь:

— Треба зняти кільце, затиснути запал! Краще стояти за стінкою. Безпечніше! Кидати гранату слід якомога далі.

— Що робити? — перепитувала глуха бабуся.

— Отак треба! — показував їй солдат.

Я бачила, як бабуся, взявши гранату, дала військовому натомість банку з варенням!

Учора зустріли Аліка. Він сказав, що йому говорили про нас гідоту. Що в його чеченській родині йому заборонили бачитися з нами. Замикали! Напували спиртним! Переконували: нам слід помститися! Але він, Алік, не погодився. Він зламав замкнені двері! Пішов! Цього разу Алік вважає, що залишив свою прийомну родину назавсім.

— Шкода маму! — повторював Алік. — Я буду її відвідувати!

Він мав на увазі літню чеченку, що замінила йому рідну матір. Розповів, що дійсно живе з молодою жінкою, але не одружився. Алік пообіцяв передати Маші від себе цінний подарунок — гранату. Він знайшов її, коли на наше прохання шукав убитого в садах.

— Один раз Маша налякає! Не підійдуть більше! — розмахуючи руками, міркував Алік. — Тільки краще кидати не в людей, а в інший бік. Аби тільки шум був!

Чому росіянам і чеченцям, які бажають виїхати з республіки, не допомагають?

Країна поставила таких, як ми, малосімейних і пенсіонерів, під удар! Кинула напризволяще. Самотніх. Матерів із дітьми. Інвалідів. Хворих. Потрібно: охочих — вивезти. Надати житло, працевлаштувати в мирних містах, рівних за категорією Грозному.

Сталін за три дні в лютому 1944 р. депортував чеченців до Казахстану. Чому сьогодні, у 2000 р., стало нерозв'язною проблемою врятувати й вивезти звідси мирних людей? Виходить: нікому вони не потрібні.

Будинки та квартири всіх добровільних переселенців слід віддати тим, хто залишається. Хто в кращому становищі і може, а головне — хоче жити в республіці. Ті, хто виїжджає, обов'язково мають одержати хорошу грошову компенсацію за моральну й матеріальну шкоду. Усі! Люди будь-якої національності й віри. Це мій проект. Якби я мала владу, я саме так зробила б!

Уже 9 днів, як пішов мій лист! Аладдине, брате мій, друже мій, невже ти не прийдеш?

Царівна Будур

10.05.

Сьогодні ми спокійно (у маминій кишені) пронесли гранату через усі військові пости. Їх було три або чотири.

Побували в Маші вдома. Кричуща бідність! Речей немає. Я збрала з того, що мені дали сусіди, коли виїжджали, подарунки для Маші. Ми купили шоколадку її синові. Назбирали грошей, здаючи порожні пляшки з-під горілки, які тепер усюди валяються! Мама спекла дві перепічки. Промазала їх варенням. Я сподіваюся — Маша стане мусульманкою. І тоді зі зміною імені зміниться її життя.

Ми голосно повторили біля помешкання постраждалої Маші, що наші чоловіки, якщо треба, проживуть у її домі. Упіймають хуліганів! Ті, хто мешкає поряд, підглядали й підслуховували. Вочевидь, вони вирішили: ми — родички її першого чоловіка, батька дитини. Коли ми йшли від Маші, слідом за нами дуже довго маячив хлопець на велосипеді. Явне стеження!

11.05.

Я зомліла в черзі по кашу. Мені стало погано з серцем. Мене довго ніхто не міг привести до тями.

Випадково поряд опинилася лікарка. Ця жінка кричала:

— Пульс зникає. Ми втрачаємо її!

Урятував мене російський військовий, водій-водовоз. Він скинув величезну цистерну на землю. Обурено закричали чергові. Питна вода — дефіцит. Жителі прийшли здалеку. Але водовоз не слухав людей. Він швидко затяг мене в кабінку машини.

Мама всілася поруч. У мами в руках була біла ганчірка. У метушні, що зчинилася навколо мене, непримітний молодий чеченець своєю кров'ю на білій ганчірці зобразив червоний хрест! Мама виставила «прапор» у вікно. Завзято сигналячи, минаючи всі блокпости, російський військовий домчав нас до шпиталю! Лікарі встигли. Повернули мене мамі й планеті Земля.

Царівна

14.05.

Маша повідомила: з нею почали вітатися! Сусіди по вулиці передали зі своїми дітьми частування! Отак! Виходить, наш «номер» пройшов.

30.05.

Привіт!

Снився легендарний корабель «Титанік», і недарма! Я зустріла на ринку родичку Кусум! Її стару тітку. Вона відразу стала пропонувати вийти заміж за її сина Абдулу. Так прийнято в чеченців — знайомити й одружувати. Багато про що нам розповіла. Наприклад, що Кусум поранило і скоро вона має приїхати до своєї мами в Грозний. Я записала адресу. Але головне, я дізналася гірку звістку: син Кусум загинув на війні! Дауд! Йому був 21 рік! Сталося це взимку.

І я згадала! Однієї зимової ночі я прокинулась. Пищали й притискалися до мене від холоду щури. Я запалила свічку, але вони вже не боялися світла. І лізли до мене ближче, щоб зігрітися. Врешті я перестала їх ганяти і вони затихли в ногах. Раптом відчула поштовх. Розплющила очі. А біля мене — привид. Я не спала і бачила його! Високий чоловік у білому плащі. Своє обличчя він ретельно ховав за каптуром.

— Я прийшов прощатися до тебе. Не хочу лякати! Мене сильно поранили, — сказав він. — Я прийшов востаннє поглянути на тебе.

— Коли Дауд загинув, у який час? — спитала я родичку — Перед Новим роком чи після нього?

— Дня не знаю! — ухильно відповіла родичка Кусум. — Але поранення було в шию і в голову, навіть матері не дали подивитися — настільки спотворилось тіло.

Будур

04.06.

Були в Кусум. Вірніше, в її старій хворій мамі та в молодшій сестри. Вийшло дивно: ми постукали, хтось підійшов до вхідних дверей! Потім легкими кроками втік. Хвилин за п'ять до нас вийшла молодша сестра Кусум із чудовою дитиною на руках. Ми вже знали — це її дочка. Вона народилася в січні 2000 року! Під обстрілом! Дівчинку назвали східним іменем Райсояна.

Сестра Кусум нервувала, особливо коли говорила зі мною, але запросила нас у дім. Подала чай. У неї дивно смикалось обличчя. Сказала, що Кусум і Аладдин щасливі. Скоро в них народиться дитина! Смерть свого племінника Дауда вона підтвердила.

Великий, багатий дім! Тільки дивно: її мати, яка помирає, не має простих ліків від головного болю. Я пожаліла бабусю. Посиділа поруч. Зробила легкий масаж. Ми попрохали, щоб Кусум прийшла до нас. Незважаючи ні на що, ми будемо раді зустрічі!

Аладдине! Не будь боягузом! Розтлумач правду! Ми зрозуміємо. Тільки не зникай безвісти з нашого життя!

Насправді я так утомилася від брехні, загальної і всеосяжної, що рятуюся тільки віршами.

Я дорогу пройшов нелегку,
У житті не чекаю на диво.
Та люблю землю цю нещасливу,
Бо я інших не знав на віку.

О. Мандельштам

07.06.

Знову війна! Усю ніч ідуть бої в напрямку селища Чернореч'є. Це приблизно дві години їхати від нас автобусом.

Ми бачили три важкі літаки. За звуком моторів — бомбардувальники. Вони летіли над нашими будинками саме в «той» бік!

О Всевишній! Дозволь мені ще хоч раз побачити Аладдина! Як тужить моя душа!

У наших садах восьмеро цуценят. Їх охороняють великі собаки — тато й мама! Мій кіт Ібрашка весь час спить. Постарів!

З гармати сьогодні сильно довбають! Влучають у сади, через дорогу від нас. Горить Заводський район.

Будур

11.06.

Приїхала тьотя Мар'ям. Розповіла, що до її родичів заходив Резван, брат Рамзеса. Брехав, що я і мама спимо на шкіряних меблях! Стверджував: ми нечувано забагатіли. Виходить — накрали?

— Та хіба можна так брехати? — озираючись, здивувалася Мар'ям. — Зрозуміло! Ошуканець має мету! Списати свої справи на вас. А совість у нього завжди була у великому дефіциті.

Старі мешканці пам'ятають його «квартирні подвиги», ще довоєнні: крадіжки та спроби вбивств.

Мар'ям зробила висновок:

— Абсолютна правда — коли бачиш на власні очі. Вуха можуть почути обман. Їх використовують брехуни!

13.06.

Сьогодні ми знайшли в абрикосовому саду мертвого чеченця. Хлопець у зимовій військовій формі. Я відчинила хвіртку і тільки збиралася була ступити, як побачила його прямо перед собою! Кодова назва знахідки — «комбінезон». Чи не про нього колись снівся сон? Не знаємо, що з убитим робити. Тіло не спотворене. Здається, молодий чоловік спить. На щоках рум'янець від вечірньої зорі. Каштанове, ледь рудувате волосся. Сіро-блакитні очі. Голова лежить на руці. Дивно!

— Чіпати не можна! — попередила мама.

Вирішили сказати Мар'ям і дядькові Валері. Жаль, фотоапарат наш украли. Можливо, його мати шукає, є дружина. Я засмучена. Вирішили зробити так: опишемо місце, де лежить тіло. Зовнішність убитого. Роздамо записки на Центральному ринку. Хто своїх шукає — прийде подивитись.

Згадую пісню Тимура Муцураєва:

Гей, Шахіде!
Твій прекрасний, чистий лик
Раптом усміх освітив!
Що, Шахіде, ти уздрів?
Чи сади пресвітлі раю,
Де так солодко тривають
Нескінченні твої дні?

18.06.

Збираємо в садах фрукти. Встаємо о 5.00 ранку. Ми носимо з собою складану драбину. Лазити по деревах ми не вміємо. Необхідно до осені купити товар: цигарки, шоколадки, сік. Робочих місць немає. Допомога з безробіття смішна. Та нам її ніхто й не дає!

Три дні тому на «Новій» зупинці було вбито двох російських солдатів. Тих, хто стріляв, вітром здуло. Військові відігралися на простих людях. Забрали школярів. Стріляли багато й безладно. Поранили дівчину.

На базарі розмовляли з сивим Хасаном і його дружиною. До війни ми сварилися через місце на ринку, а тепер — друзі! Хасан — акуратний, красивий чоловік. Має сина й дочку.

Щоденно народжуються нові вірші:

Без вороття відходять дні,
Життя таке мале й крилате.
А я люблю тебе, як брата,
Тож любим братом будь мені!

Часто плачу. І якась страшна туга.

Царівна Будур

21.06.

Несподівано побачили дівчину Луїзу, яка підпрацьовувала в кафе і мріяла стати письменницею! Вона написала книгу про Першу війну! Називається «Життя таке мале». Як слова з мого вірша! Луїза одержала премію на конкурсі молодих письменників.

Дівчинка Зарина на ринку продає перепічки з сиром «чеполгаш». Пече її мати. З того живуть. Їй 13 років. Мама росіянка, батько — чеченець. Батько залишив їх. Вони самі. Ми разом із Зариною чекаємо на рідкісних покупців і мріємо: її тато обов'язково повернеться! Він забере Зарину та її маму в мирний край!

Учора знову вбили двох молодих солдатів. На маленькому ринку, в районі «Автобази». Усі продавці миттю втекли! Боялися: російські військові помстяться, все зметуть.

Царівна Будур

22.06.

Усе, що вкручував мені про релігію Аладдин, вельми відносно. Мене, як незнайку, він у багатьох питаннях обдурив. Розумію: хустка на голові — захист від нескромного сприйняття. Вона — мій «оберіг».

Мені не потрібний ніхто. Єдиний, перед ким мені соромно, — це Всевишній. Адже тепер виходить, я кохаю чужого чоловіка! За отриманими мною відомостями, Аладдинові та Джину ведеться цілком добре. Вони відкрили свою справу. Бізнесмени!

В Інгушетії порівняно з Чечнею — рай. Цивілізація! Ситі мої «брати», напевне, завжди. Розважатись можна. Там явно є електрика, телевізор і облаштоване житло з вигодами. А я продовжую жити в якійсь чорній дірі, що раніше була містом. У проваленій, холодній квартирі. Без каналізації, без води. Без нормальної їжі.

Щоправда, ми купили з мамою собі по одній сукні. Але фрукти в садах — тимчасовий харч. А що потім? Роботи немає!

Я не можу їсти звичайну їжу після тривалого голоду й солоних помідорів, сирих перепічок на соді. Кілька зимових місяців, крім такої їжі, ми нічого не мали. Я слабну, і я — одна у світі жорстоких повоєнних чвар.

Царівна Будур

24.06.

Усі чекають нападу бойовиків. Маленький ринок із зупинки «Автобаза» прибрали. Перенесли в центр. Усі чеченки-крамарки бились і сварились за місяць.

Були з мамою на зупинці «Іваново». Російські солдати на постах нас запам'ятали, мабуть, через фрукти. Кивають головами. Кричать: «Добрий день!» Мені ніяково. Намагаюся не дивитися в їхній бік — більшість чоловіків роздягнені. У жилетах на голе тіло. Це така військова форма?

З убивством двох молодих солдатів мені вдалося з'ясувати: до них заду підійшли двоє якихось хлопців. Одночасно обом військовим вистрілили в потилицю. І показово спокійно пішли в бік лікарні № 9.

Взагалі стріляти в спину в чеченців не прийнято. Особливий випадок! Можливо, до росіян вони своїх звичаїв не застосовують.

Патושка

26.06.

Учора вела розмову з дівчиною-росіяркою Надею. Надя під час війни жила в одного «дідуса» разом із Кусум. Каже, що «дідусь» молодий і симпатичний, але дуже порядний. Надя довго сиділа з нами. Згадувала своє життя. До війни Надя була заміжня за арабом. Чеченську мову вона знає добре. Вивчила ще дитиною, граючись у дворі. Арабську мову вивчала у вищій школі, на відділенні «Сходознавство». З майбутнім чоловіком познайомилися теж на студентській лаві.

Восени 1999 р., на початку війни, вони оформили свої стосунки. Чоловік виїхав першим із Грозного, сказав, що пришле по неї родича або друга. Родич прибув. Але вчинив дивно. Він відвіз Надю в інше місце. Не туди, де був її чоловік! Молоді одне про одного нічого не знали. Одружилися вони в жовтні, а загинув чоловік у грудні, під Новий рік! Надя вагітна. У її чоловіка чудове ім'я. Так могла називатися зоря в якомусь арабському атласі — Абутальха. Дідусь і бабуся Абутальхи живуть у Мецці. У нього є перша дружина та двоє дітей.

А Надя залишилася зі своєю мамою. Коли вони повернулися до Грозного, з'ясувалося: квартиру нещадно обікрали. Тепер мати й вагітна дочка виживають, торгуючи гасом для ламп і соляркою. Надя має одну сукню. Чорну. Ми даємо їм фрукти й печиво, те, чим торгуємо. Сьогодні я купила кілограм помідорів і моркву. Поділила навпіл із Надею.

Будур

27.06.

На Центральному ринку ми зайняли стіл. Один на чотирьох. З нами дві сестри-чеченки Роза й Аліда. Вони продають зелень. Збирають її в радгоспі «Родіна», на нічійх полях. Ходять групою по стежці на замінованому полі. Кажуть, дехто зі знайомих уже підірвався. Рвуть петрушку й кріп. В'яжуть у пучки. Аліда розлучена з чоловіком. У Розі — чоловік у Грузії. Вона чекає на візу і збирається в дорогу. Її маленький син живе з нею. Роза запропонувала:

— Рік або два ви можете мешкати в мене у квартирі. Зрозуміло, безкоштовно! Води й електрики немає. Зате каналізація працює, не те що у вас, виносити відрами! Щурів немає. А на зиму є чавунна піч!

Ми обіцяли подумати. Але грошей немає. Навіть на найменшу машину — перевезти залишки речей по місту. Роза розповідала про себе. Як одного разу вона втекла з дому до чоловіка. Жодного разу Роза не пошкодувала про це. Вони разом сімнадцять років! А коли вона була дівчиною — її вкрали (як належить за місцевими звичаями). Примушували до іншого шлюбу. Але Роза була свавільною. Не погодилась. Старі думали-гадали та й повернули її додому, до матері. Роза світла блондинка, блакитні очі. Її сестра Аліда смаглява й темноока.

Приїхала тьотя Мар'ям у свою квартиру. Там досі мешкають бабусі Стася й Ніна.

Аладдин мені наснився. Дякую!

Царівна

30.06.

На ринку нас стали ображати! Наш стіл зайняла велика чеченська родина. От нахаби! Я маю намір стіл спалити, обливши гасом. Не дістанься ж нікому! Але мама не радить. Каже: інші люди не винні. У них столи теж дерев'яні, згорять. Вона радить зробити інакше. Підпиляти ніжки нашого стола. Коли загарбники розкладуть свій товар, стіл завалиться на землю. У цьому випадку ніхто, крім винних, не постраждає!

Учора підходила Надя. Вона принесла фото чоловіка. Чоловік Наді кремезний, молодий. Усюди на фотографіях Надин чоловік сміється! Наді дуже личить, коли вона без хустки. На фото вона стоїть поруч із чоловіком з непокритою головою. Видно її світле волосся.

— Чоловік не змушував кутатись, — зізнається Надя. — Тепер я ходжу, повністю закривши волосся. Сама так вирішила! На згядку про нього.

Жінки навколо рано вдовіють! У Чечні ранні шлюби в 14–16 років, і тепер зовсім молоді жінки — вдови! Скільки знищено родин! Сироти заповнили мою Батьківщину.

— Серед дітей багато інвалідів! Часті поранення в ноги. У моді милиці, — сумно зауважують торгівці.

Як мені пощастило! Тільки інколи мучать сильні болі. Не смію нарікати.

Удруге, вже надвечір, я помітила Надю з молодим хлопцем. У нього на мизинці срібний перстень з агатом. Такий самий носив Аладдин. Я вдала, що не побачила їх. Не моя справа.

Царівна Будур

01.07.

Ми купили товар: три блоки цигарок. На кожній пачці можна заробити 1 рубль! Ну як тут забагатієш і прохарчуєшся?

У дворі часто сварилося з пенсіонеркою-росіянькою Лідєю з сусіднього будинку. Вона під час війни ненавиділа бойовиків. Принаймні на словах. Пізніше виявилось, що її зять один із них! Саме Ліда потопила цуценят зі щасливої собачої родини. Я бачила, як плакала собака-мати. Одного малюка мені вдалося врятувати. Колодязь у саду дуже глибокий. Він до країв повний дощової води. Я не змогла допомогти всім.

На ринку розповідають, що зараз ті люди, які сварилися до війни, пишуть брехливі доноси. Нацьковують владу одне на одного. Тому часто гинуть безневинні. Ніхто всерйоз не розбирається. Головне, у владних структур з'явилася можливість швидко зробити кар'єру, створити видимість роботи. Іноді наклепники мають фінансову мету — пограбувати багатий будинок, що раптово став порожнім. Один такий випадок мені відомий. Господарі тільки продали машину.

Ночами в різних районах міста йдуть бої.

Будур

? . 07

Не знаю, 9-те чи 10-те число?

Снився чоловік Наді, Абугальха. Його я бачила на фото. І ніколи не бачила живим. Він говорив про барана, якого потрібно зарізати! Вибачте, це не до мене. Я не зрозуміла побажання. Просить його пом'янути?

Мені подобається маленький онук пенсіонерки Ліди. Хлопчикові 5 років! Він сказав, що треба покарати тих, хто зруйнував його будинок. Повторює, що коли виросте, то стане сильним і сміливим, як тато!

Тьотя Мар'ям відкрилася мамі. Вона серйозно хвора... рак.

18.07.

Сьогодні день народження Аліка! Приходила його цивільна дружина. Запросила нас. Але в середовище, де п'ють і палять, де вільні стосунки, ми не можемо ввійти. Чемно пошлемося на нездоров'я.

Торгуємо цигарками. На харчі ми стали заробляти! Продовжуємо ощадливо жити. Аби не стріляли!

У Наді 13 липня народився хлопчик! Ось тому в мій сон приходив його померлий батько! Абугальха, як я пам'ятаю, говорив про

пожертву барана! Пологи були легкі. Синові дали російське ім'я: Михайл. За документами він — росіянин. Ми привітали молоду маму й щасливу бабусю. Дали їжі, тієї, що була на нашому столі, і трохи грошей.

Ще був випадок: я збирала ягоди смородини в садах, а вже настав вечір. Стемніло. Я пішла звідти, а вранці вирішила продовжити — доповнити бідончик ягодами. Прийшла, стала збирати й відчуваю: мої ноги провалюються. Земля пухка під куцями. Свіжоскопана! І раптом я зрозуміла, що під моїми ногами — людські тіла. Погано засипані. Це був сад-город біля дороги, яка веде на військовий блокпост.

Мені стало так страшно! Страшно тому, що я стою на мерцях, можливо, вбитих і закопаних уночі. Я стала вибачатися перед ними. Вискочила з цього саду і все вибачалась. Говорила:

— Пробачте. Я не знала, що вас тут закопали. Хай буде Бог милосердний до вас. І забере вас у рай! Тоді ви забудете всі муки, що пережили!

За кілька днів із цього саду пішов відповідний запах. Зараз же літо!

Царівна Будур

22.07.

Надина мама дала на щастя 20 р. За вагою першого обстриженого волосся малого Михайла. Це чеченський звичай!

26.07.

Я зустріла Заїру, яку ми іноді називали «Зарема». Люба моя школа! Мій 8-й клас! Я розповіла Заїрі всі новини. Ото вона здивувалась!

Повернулась тьотя Варя. Вона привезла додому Башира. Вони змінилися. Зіпсувалися в біженцях, на ситому житті.

31.07.

Стрілянина жаклива! Гарматні снаряди влучили в наш двір.

І в сади! Горять дерева й дачні будиночки. Дим і осколки летять! З автомата стріляв чоловік у масці під нашим вікном. Він цілив у сади. Снайпери кричать на зорі: чий він? Хто він? Хтось підірвав два танки й машину. Ми чули їхню розмову. Чистою російською мовою, без найменшого акценту!

У нас у гостях дочка Золіни, Зара. Їй виповнилось 11 років! Дівчинка не знає, що її батька знайшли серед розстріляних. Вони з матір'ю при-

їхали по свої речі. Думали, наша сусідка Мар'ям тут, у Грозному, й допоможе. Але Мар'ям немає! Мати й дочка набралися страху. Говорять:

— Тут жити неможливо!

Вони їдуть. Терміново! Назад! До табору біженців в Інгушетію.

Учора я зустріла Кусум! Вона постаріла. Змінилась. Але не вагітна. Сказала мені твердо, дивлячись просто в очі:

— Аладдин — мій! Моя власність!

Ну що ж. Тільки мені дивно: ця жінка не знає, чи був він поранений?

У Кусум новий дорогий одяг. Ми попрохали її про допомогу для Наді з новонародженою дитиною.

— Надя зараз не може торгувати. Її мати без роботи, — розповіла моя мама.

Кусум гордовито й грубо заявила:

— Багато вас таких! Усім дай! Я сама винна гроші. Купила будинок!

Ми ошелешено промовчали.

Хитра суперниця за кілька хвилин біля нашого стола встигла посваритися з його основною хазяйкою. Хазяйка терпляче дочекалася, поки піде Кусум, і, щоб помститися, влаштувала мені капость із продажем води. Коли ми обурились, вона заявила:

— Не подобається — можете йти звідси!

До нас додому зайшли російські солдати з розумним собакою. Знайшли мою гранату в шафі, за другим рядом книжок. Її на прощання залишив Аладдин. Для самооборони від грабіжників і в разі спроби наруги над нами. Натерпілися ми страху! Нам військові повірили. Зрозуміли нашу беззахисність і нашу правду. Але бойову гранату вилучили. Так я втратила предмет, якого торкалась його рука. Я її навіть Маші не віддала! Берегла як пам'ять.

Царівна Будур

10.08.

Сьогодні військові влаштували перевірку на дорозі. Усім: чоловікам, жінкам і дітям. Такого раніше не було.

Автобус тримали дві години!

Учора я побачила Надю. Ледве впізнала її! Вона в новій, чудовій сукні! Купувала найдорожчий торт! Сказала таємниче, що їй допомогли з умовою: з нами вона спілкуватися більше не буде. І, не знаючи, що від її матері ми чули ім'я дитини — Михайл, вона жваво

збрехала, що її син — Магомет. Моя мама подумала й відповіла, що в нашій республіці треба мати два паспорти, два імені та дві національності, щоб вижити.

Ще новина: стара тітонька Кусум, яка завжди носила смужку на волоссі і повторювала: «Я сучасна жінка!» — раптом одягла дуже велику хустку! Раніше їй це не подобалось. Навесні ми зустріли її на зупинці «Автобаза». Вона стояла на перехресті доріг і кричала: «Пиріжки! Пиріжки!» Почастувала нас. Смачні!

Тоді на ній був старий халат із ситцю. Тепер у торгівлі відбулися зміни: з'явився чудовий стіл. І дорогий товар у величезній кількості. Імпортна косметика, парфуми.

Щодня ми з мамою шукаємо, де стати. Від цього торгівля погана. Поки я торгую, мама шукає пляшки від води й від пива. Відразу їх здає.

До Маші ми не пішли. На гостинці грошей не маємо. А там дитина! З порожніми руками з'явитися не можна!

Немає води. Купуємо — 1 рубль відро. І водовоза ловити треба. Він привозить каламутну, брудну воду. Живемо у квартирі, що частково провалилася в підвал зі щурами, які гризуть меблі, одяг і нашу їжу! У нас удома — холод із підвалу й дуже сильна вогкість. Щури нас не бояться — звикли. Вільно пересуваються вдень кімнатою, пишцять. По-своєму вони милі й прекрасні створіння. Каналізації в будинку немає. Газу готувати й грітися в прохолодні дні — немає! Про електрику не варто мріяти! Ми продовжуємо жити в умовах військової блокади міста. Але 60 р. ми назбирали. За тиждень! Завтра, щоб не розтратити їх, потрібно терміново сфотографуватися для мого паспорта.

Аладдин виявився слабкою людиною. Обставини перемогли його. Він зрадив мене й урятував. Я начебто мала б образитись. Адже він казав, що кохає без тями! І того ж тижня одружився з жінкою, старшою за мене на 20 років! Він залишив мене в надзвичайно важкому становищі. Навіть не поцікавився, як я пережила війну. Чи врятовані мої поранені ноги? Я — його «робота»? Чи чергова примха?

Царівна

13.08.

Голова болить страшенно!

Кусум, добре вбрана, сита, у великій красивій хустці, учора вкрала в мене фото Аладдина і Джина! Зробила вона це досить підло. Його знімок завжди був зі мною. Я попередила маму й жінок із ринку: «Як-

що мене вб'ють — поховайте фото разом зі мною». Кусум підійшла зі своєю сестрою, тією, в якої дочка Райсаяна. Вони попрохали подивитися фото. Я не дала. А мама показала. У цей момент Кусум миттю відсунула пояс на своїй спідниці і сховала знімок у труси!

— Там йому місце?! — запитала мама.

Я закричала:

— Віддай, злодійко! Не треба мене обманювати! Це моє життя! Це все, що в мене є!

А Кусум на те:

— Не можна дивитися на чужих хлопців! Треба тримати їх у пам'яті!

Саме «хлопців», а не «чоловіка». Я зовсім заплуталась у їхньому наклепі. Може, він мертвий? Хотіла дати їй ляпаса, але матінка схопила і втримала мене. Потім мама припустила: Аладдин влип у неприємну історію. Не хоче, щоб його знімок бродив світом. Або Аладдин кинув Кусум. Якщо Аладдин загубився, то Кусум викрала фото для себе, щоб шукати його.

Ми пішли обідати в кафе і побачили «св'яту трійцю»: Кусум, її стару тьотю та її молодшу сестру-вдову. Довелося вітатися з тіточкою. Вона не винна. Ми зайняли стіл окремо. Мамі спало на думку:

— Треба дати почитати старенькій тьоті твій щоденник. Ту частину, де все про Аладдина! Про те, як ви кохали одне одного. Чисто й красиво. Нехай звірять дні й години. У цей же час Кусум спокушала його, молодого хлопця, як доросла, досвідчена. Буде скандал! Ми помстимося за крадіжку твоєї фотографії.

18.08.

На ринку зламали наші столи!

Щоденник ми давали читати старенькій тітці Кусум. Спочатку вона розлютилась, а потім довго сиділа нерухомо, накривши обличчя газетою.

Зустріли сивого Хасана. Він засмучений. Його стіл теж зламали. Я розповіла йому про крадіжку фото. Він шепнув кілька слів дружині. І вони подарували мені плеєр! Я можу слухати музику! Подякувала. І ридала на вулиці. Незнайомі люди питали:

— Що трапилось?

А я ніяк не могла зупинитись. Плакала і плакала.

Мамі купили костюм. Вона мала одну сукню. Увечері мама прала — вранці вдягала, ще вологе. Тепер у неї є зміна одягу!

Борги в нас — колосальні. Ми винні 400 р.

Дізналися, що Надю і її матір обікрали. Забрали нову хустку та м'ясні консерви. Гроші! Надю хотіли помучити. Їй погрожували ножем! Але вона так кричала й билася, що бандити пішли. Мати Наді скаржиться, говорить:

— Грошей немає!

І тут же відійшла від нас і купила горілку. Я не розумію, як жінка може пити горілку! А втім, мені байдуже. Головне, в момент візиту «прибульців» малюк спав, не злякався.

23.08.

Побачили Надю. Умовили почитати тебе, Щоденнику! Вона зацікавилась. Читала залюбки. Аладдин (Надя з ним зустрічалася до війни) не врахував моєї щирості й правди.

— Ти — єдина за все його життя, кому він був потрібний! — подумавши, сказала Надя. — З ним же спілкувалися, сподіваючись одержати гроші. Періодично Аладдин мав пристойні суми! Він був скарбником. А тобі перепали копійки! 70, 160, 200 рублів, справді, тільки допомога хворій дитині, як крихти, що їх кидають птахам, проходячи повз них. Ти не тягла його на ринок. Він не купував тобі одяг, косметичку, взуття. Ти нічого не вимагала. Це «диво» — далеко не ангел!

24.08.

На ринку знову вбили двох російських солдатів. Це сталося на бульварі. На моєму годиннику була 16.10. Повітря наповнилося криком, і мов зграя ворон злетіла в повітря. Убиті на вигляд — тендітні підлітки. Хвилину тому вони пройшли поряд. Побачили персики. Спитали в хазяйки стола:

— Що це?

Сказали, що назву фруктів чули, але ніколи не їли, тому що жили на Півночі. Вони купили кілограм персиків і пішли назустріч своїй смерті. Їхня смерть — смаглявий чоловік у білому одязі — підійшла до них упритул. Пролунали постріли.

Одночасно з ними на ринку було багато російських військових. Після перших пострілів вони згрупувались і побігли від проспекту Перемоги, стріляючи з автоматів! Вони злякано озиралися на верхні поверхи зруйнованих будинків. Військові не зрозуміли, звідки пролунали постріли і що трапилось. Продавці товарів тікали. Боя-

лися випадкової автоматної черги або снаряда з найближчого військового поста.

Один мертвий солдат упав головою в ящик із рибними консервами. Я була порівняно недалеко і все бачила. Ці консерви жінка-чеченка взяла під реалізацію, в борг. Тому кинути їх продавчиня не могла. І от вона страшно верещить, нещасного вбитого з простреленою головою відштовхує ногами, а свою коробку з кількою тягне до себе.

Я швидко збрала наш товар. Вчасно! Приїхали інші російські військові. Стали лаятись матом і стріляти автоматними чергами (спасибі, в повітря), розганяти людей. У них тряслися руки від ненависті й від безсилля. Російські військові хрипіли зі сльозами на очах:

— Вони ж тільки приїхали! Позавчора! Необстріляні! Ми не відповідаємо за себе! Ми не відповідаємо за тих із вас, хто повільно ворухиться! Ідіть! Геть! Ми будемо стріляти!

Ми бачили: жінки з першого ряду, що були ближче до них, кинули сметану у відрах. Тікали. Злодюжки-підлітки її хапнули. Деякі військові забирали зі столів сири, соління, цигарки, випивку... і на решті забрали своїх убитих. Господарка персиків плакала. Казала:

— Якщо хто хоче, то в російських найманців треба стріляти! Тих, хто до нас заробляти приїхав на нашій крові! А не в дітей, яких батьки викупити не змогли!

Будур

06.09.

Дороги перекрили. Чекають нападу бойовиків. Ми йшли пішки. Рух транспорту заборонено. Тільки почали торгувати — з постів обстріляли Центральний ринок. Ми втекли чужими дворами. Не знаю, чи пощастило іншим?

У синів Тані, вдови-росіянки, російські військові вчора на блок-посту відібрали сумку з харчами, а синів побили.

Вітер носить чутки, що в місто заслали смертників. Усі загинуть? Хто залишиться?

Царівна Будур

09.09.

Увечері, коли ми вже збиралися йти з ринку, по торговельних рядах вистрілював снайпер. Він мало не вбив жінку-чеченку. Вона торгувала. Куля ввійшла в шию. Жінка залишилася живою. Її відвезли до лікарні.

Заощаджуємо. Ходимо пішки. Наша попутниця — тьотя Тоня. Вона торгує книжками. Возить товар сама. Але у своїй квартирі не живе. небезпечно! Живе в подруги-чеченки. Більше росіян у наших рядах немає!

Російських жителів узагалі в місті не видно. Усі очеченилися зовні. Боятися. Хтось, можливо, знайшов житло й роботу, ставши біженцем. Інші осіли у своїх рідних. Повертатися не хочуть.

Будур

18.09.

У напівзруйнованій кімнаті я мила стіни. І ми їх трошечки побілили. Кіптявою дихати важко, а попереду нова зима без газу, з сирими дровами, щурами та проваленою підлогою. А над усім цим висить, розмірковуючи, чи не придавити нас, бетонна плита.

14 вересня ми їхали з ринку, а в цей час на трасі підірвали БТР. БТР горів біля пам'ятника Трьом героям. Наше маршрутне таксі кинуло на тротуар. Ми сильно перелякались.

А наступного дня був ще один вибух. Там же! Машина, у якій ми їхали, повернула на один квартал раніше. Ми почули гуркіт, побачили чорний дим. Як це може бути на військовому посту? У зоні чудової видимості.

Ми з мамою продовжуємо жити в нашій квартирі. Роза, яка обіцяла нам своє житло, раптом зникла. Щури в нас у будинку величезні! Руді з сірим. Якась далека рідня садових хом'яків. Жерти щурам нема чого. Можуть покусати вночі. Вони мало не з'їли нашого кота. Позавчора погризли мою майку! Вимагають їжі. Пищать! Бігають під ногами й нічого не бояться. Зазвичай я ділюся з ними хлібом — від цього вони стають трохи добрішими.

З підвезенням води — напружено. Водовози не хочуть відвідувати ті двори, де людей мало. Їм не вигідно.

Торгівля йде погано. Вистачає, щоб купити їжу на два рази — поїсти вранці та ввечері. Збираємо грошики — віддаємо борги. Боїмось наближення зими. Добре б завести чавунну піч, щоб хоч якось грітися!

Чоловіки, неподалік від місця нашого проживання, крадуть один в одного. Часто чуємо їхні розбірки з криками та погрозами у дворі. Бійки! Жінки-сусідки ворогують через скляні банки, украдені ними з чужих підвалів.

На ринку ми подружилися з новими сусідами по столу. Продовжуємо спілкуватися зі старшою сестрою Кусум. Вона торгує. Непо-

гані стосунки з Аміною, продавчиною чаю. Вона — друга дружина, має двох дочок. Дружини приятелюють між собою і разом торгують.

Мене обіцяють прийняти в школу № 11. Піду, заберу свої документи з розбитої школи № 50 (від неї залишився тільки скелет). Це була моя п'ята школа, яку зруйнували. Документи, кажуть, сховали в іншому будинку, і вони цілі! Виконуватиму домашні завдання на ринку.

Склала вірш:

Добраніч, друзі, кожному із вас!
Без грому й блискавиць у небі яснім.
Хай схилить сон чоло перед прекрасним,
Хай коні сонця мчать крізь світлий час.

Нехай листок на дереві заснулім
Нам візерунком скаже таємницю.
Серед розмов, де суета й дурниці,
Будь — іншим! Не забудь своє минуле!

Веселки світло втримай у руках,
Побач красу землі в дощинці тихій,
І хай Всевишній береже від лиха
Цей твій високий, понадхмарний шлях.

Спокійно в полі коням-промінцям,
Ні грому, ані хмар у небі яснім!
Хай схилить сон чоло перед прекрасним.
Добраніч, друзі, на добраніч вам!

Люблю казку Гауфа «Визволення Фатьми».

Сьогодні моє ім'я — Царівна Фатьма.

08.10.

Нарешті я навчаюсь!

Ані Аладдин, ані Кусум не показуються. Її сестра обдурила, що горілкою не торгує. А ми подивились — повний стіл! Це замість книжок.

Я по 8—10 книжок виношу з дому — продаємо їх. Розоряємо рештки домашньої бібліотеки, зібраної трьома поколіннями. Прибутку немає. На одній пачці цигарок ми заробляємо один рубль! Я три пачки продала — вийшло 3 рублі! Автобус уранці нас привіз за 10 р. За те, що стоїш за столом (є торгівля чи ні), треба віддати ще 5 р.! Мінус зворотна дорога! Дехто обурюється, побачивши на нашому столі тютюнові вироби. Кажуть:

— Ви до війни скромніші були! Торгували друкованими виданнями та іншим нешкідливим товаром!

А самі щодня долари міняють. Ніхто не питає: «Хліб у вас є?»

Бувають дні: зі школи прийду, а їжі вдома немає. Зовсім. Скоро зима. Я без чобіт. Так що коли мої друзі, «брати», а також «сестри» проїжджатимуть повз на особистому автотранспорті, вони зможуть побачити мене в капцях або в калошах на снігу. У такому вигляді я піду до школи. А у квартирі, що до того часу звалиться в підвал, я разом зі щурами жадібно гризтиму шматок хліба! Ото й усі перспективи. Саме тому після уроків я стою на холоді багато годин. Продаю цигарки, намагаюся заробити на їжу собі й мамі. Фрукти в садах закінчилися. Добре, що ми не підірвалися на мінах і розтяжках!

Болять ноги. Дається взнаки те, що по кілька місяців у війну я не перевзувалась і спала під обстрілами у взутті.

У центрі міста відремонтували світло й газ. Там розселилася торговельна еліта. І ті громадяни, хто влаштувався в силові структури або в уряд. Один із родини таке місце купує і тягне інших. Ні для кого не секрет — робочі місця, місця в міліції продаються. Хто може їх купити?

1. Ті, хто багато крав за місцем проживання.

2. Одержував на померлих рідних за їхніми документами гуманітарну допомогу і продавав її. У місцевого населення прийнято не здавати документи після смерті родича, а зберігати вдома.

3. Хто воював і заробив на війні.

21.10.

Сьогодні — день Ракети! Цього дня, рівно рік тому, я була на Центральному ринку. Було прохолодно. На мені була стара коричнева куртка, на голові — хустка. Я торгувала: журналами, газетами, булавками, нитками. Мені було 14 років! Близько п'ятої години вечора я була поранена. Через двір мого дитинства (де раніше жив дідусь) молодий чеченець під обстрілом ніс мене на руках. Тоді я злякалась і плакала. Бажаючи мене заспокоїти, він повторював на бігу:

— Не плач, царівно!

І казав, що я схожа на царівну Будур із казки. То був Аладдин! Людина, за яку й сьогодні я легко віддам своє життя, порожнє, непотрібне без нього.

Скільки людей тоді загинуло. Факти приховували тоді і приховують тепер.

Маша подружилася з жінкою, яка водить її в мечеть! Жінка навчає Машу ісламської віри. Вона познайомила її з багатим чоловіком. Він не хоче зустрічатись. Хочє одружитись! Але Маша опирається. Повторює, що не кохає його. Попри це, порядність чоловік довів! Коли захворіла Машина дитина, жінка в цілковитому розпачі прийшла до нього. Чоловік возив дитину до лікарів. Як свою (щоб лікували!). Маші дав величезні, за нашими мірками, гроші — 5000 р.! На лікування й харчування дитини.

— Ох ти недотепа! — лаяли Машу росіянки й чеченки.

А вона, гордо показавши пачку грошей і повні торби з харчами, вперто заявила:

— Я з нелюбом жити не буду! Багатий він чи бідний — значення не має!

Маша купила нам із мамою подарунки. Мені — хустку, ніжну, тонку, зі сріблом. Мамі — яблука.

У тьоті Мар'ям замість двох бабусь-росіянок тепер живе чеченка Золіна. Дружина розстріляного Сулеймана. Сулеймана розстріляли, коли той намагався вийти з міста в біженці. Її відвідує один із братів Борзових, Джим. Сусіди відразу пустили чутку: Золіна в біженцях у будинку, де ночувала з дітьми, вкрала шкіряний плащ і гроші. У нашому дворі багато брешуть! Але в цьому випадку, думаю, — не все неправда. Золіна когось боїться. Не виходить. Ми мовчимо. Удаємо, що не знаємо, де вона. Адже так хоче Мар'ям! А багаторічній маминій подрузі шкоду робити ми не станемо.

Кусум два дні тому бачили в Інгушетії. Стало відомо, що вона знімає квартиру. А де будинок? На який вона, за її словами, позичала гроші? Бачив там Кусум її довоєнний близький друг. Він пам'ятає — ми дружили. Дивилися за товаром Кусум, коли вона відлучалася з ним години по три. Цей чоловік підійшов до нас. Усе про Кусум розповів. Ми його підставили. Передали через нього привіт своїй «подрузі».

Дуже, дуже зле життя. Навіть занадто.

Поліна — Фатима — Будур

01.11.

Приїхав Мансур! Я його побачила! Він у себе в квартирі з проваленою від влучення «Граду» спальнею. Худий!

Накульгує! Дивиться здалеку. Багато палить і не приходить. Я здивована. Ми ж дружили! Ми — вороги? Раз немає довіри, немає дружби.

У школі виставили оцінки. З математики маю трійки. Усі інші предмети — «чотири» і «п'ять». У мене нова класна керівниця. Ми добре спілкуємось. Жінка — багатодітна мати. Природжений педагог!

Знову вбили двох солдатів у районі зупинки «Нефтянка». У відповідь пішла серія вбивств мирних жителів — молодих чоловіків у нашому районі. Нас вразили випадки загибелі людей:

1. Чоловіка, який ішов вулицею від сусіда (грали в шахи).
2. Чоловіка, який пізно добрався додому з роботи.
3. Двох хлопців, які пішли з відрами в сади по горіхи та груші.

Люди, що живуть у нашому районі, вважають винною нову військову частину з Москви.

У дворі Джима били його старші брати. Жорстоко й сильно. Довелося бігти манівцями по стару матір і сестру Борзових. Я завжди робитиму це — рятуватиму! Зберігати життя — найкраще, що можна робити на землі! Ніхто не має права вбивати!

Патошка

05.11.

Приходила Маша. Вона знає сури з Корану! В особистому плані Маша зовсім самотня. Чекає на прекрасного принца. Працює у двох місцях прибиральницею. Збирає пляшки з-під спиртного. А могла б жити забезпечено, з пристойною і доброю людиною! Але Маша каже:

— Важко! Але краще так. Без нещирості!

Ми вирішили задля особистої безпеки три дні побути вдома. Свята. Можливі напади на військові частини.

У маму стріляв російський снайпер! Я його побачила на горищі. Не влучив. Мабуть, це в нього «навчання» таке. Я навіть не встигла злякатись. Чим моя мама йому не сподобалась? А мама нахилилась, почувши звук пострілу. І відмахнулась від кулі рукою, як від мухи.

До Мансура залицяється молоденька чеченська вдова 19 років із двома дітьми. Одній дитині вже чотири роки! Ця дівчина — дочка однієї з сусідок. Ще одна молода самотність. Ще одне поламане життя.

Царівна

13.11.

Мансур зайшов. Усе розповів. Він хворіє після поранення. П'ять місяців жив у чеченській оселі. Намагалися лікувати.

Його матір повідомили, де він. Але вона тривалий час не хотіла забирати сина. Там, у гірському селі, його дбайливо доглядала молоденька дівчина тринадцяти років, приносила їжу. Прийшло кохання. І отепер, зовсім невчасно, з'явилась його рідня! Забрали з дому, що став дорогим.

Ми дали Мансурові обліпихову олію. Обіцяли в знайомої купити це. Спеціально для нього. За допомогою такої олії лікували мою ногу після операції. Мансур спитав, як Аладдин. Я чесно все розповіла, як другові. Мансур повідомив, що знайшовся їхній батько. Скоро родина втече з республіки в Росію, на північ.

— Я не зможу прижитися в іншому місці, — зізнався він. — Не витримаю!

— Звикнеш! — обіцяла я. — Усе забудеться, як кошмар!

— Моя душа завжди буде на цій землі! А тіло — де трапиться, — пояснив він.

У ніч на сьогодні мені снився дивний сон. Аладдин та його старший брат. Насправді я ніколи не знала його брата. Брат Аладдина загинув наприкінці вересня 1999 року в Дагестані: до мого поранення, до нашого знайомства й дружби. Але я відразу зрозуміла вві сні: це він! Брат Аладдина простягнув мені дві записки і сказав:

— Прочитай! Він не той, ким ти його уявляєш.

Обидві вони були написані дрібним почерком зеленою тушшю і були ніби таємними записами самого Аладдина.

— Це те, про що змовчала його душа, — пояснив його брат.

Записка № 1. Мій місячний прибуток становить 2100 доларів, іноді більше. За роботу з людьми. За виконання особливих доручень. За «прибирання». За загиблого брата. За перебування в польових умовах.

Записка № 2. Я не хотів покохати тебе. Не повинен був. Але закохався! Не зміг заподіяти тобі зло.

Я боявся вас (?) — тебе і твою маму. Боявся тих змін, що відбувалися зі мною у вашому домі. У багатьох випадках це виявлялося в моїх примхах і моїй брутальності.

Я одружився з тією жінкою, з якою мені зручно. Я не люблю свою дружину. Але такий шлюб був необхідний. Так треба, навіть для моєї роботи.

Прокинулась. Записала ці тексти. Я дуже добре їх пам'ятала! Це велика рідкість — пам'ятати все, що снилось! Випадково чи ні, але мені трапилась ручка, яка пише зеленим кольором (?). Записки вийшли точно такі, як були в моєму сні.

Будур

20.11.

Учора ми потрапили під обстріл! Їхали в переповненій маршрутці, повертаючись із ринку. Як зазвичай, попрохали водія зупинити на нашій зупинці — «Нефтянці». Машина зупинилась, і тут гримнув вибух! Перед маршруткою в п'ятнадцяти метрах вибухнув фугас. БТР і бортова машина з солдатами постраждали.

Військові стали стріляти в темряву без розбору. Кричати матірні лайки. Їхали вони трасою назустріч нам. Не по своїй смузі і мало не зіткнулися з нашою маршруткою!

Однак ми й пасажири злякалися зовсім не фугасу! А того, що буде за цим. Солдати непередбачувані й безтямно злі в такі моменти. Ми вискочили з маршрутки. Куди тікати? Темно! Зруйнований вибухом п'ятиповерховий будинок. Купи плит, щєбінь. Косо завалений бетонний дах автобусної зупинки. Усі люди кинулися ховатися за неї, полягали на землю. Військові продовжували стріляти з кулемета й автоматів по деревах і будинках. Один хлопець-чеченець вискочив із маршрутки на милицях. Розгубився. Кажє:

— Що мені робити? Я не можу лягти!

Моя мама кричить:

— Кидай милиці і падай!

Він упав. Жінка, знайома тітки Кусум, лежала біля мене. Я закричала від страху, так що вуха заклало, а вона вмовляла мене: «Потерпи, патрони в них скоро закінчаться!» Я бачила: якісь діти ховалися зі своєю матір'ю між бетонними плитами підірваної п'ятиповерхівки. Вони кричали й плакали, що в торбах, залишених ними в машині, — печиво! Погано розуміли, що відбувається. Підводились, щоб роздивитися: чи цілі торби. Мати нажахано збивала своїх дітей з ніг стусанами.

Поступово стрілянина припинилась. Пасажири поспішили рачки залітти в маршрутне таксі. Я і мама залишились одні. Візок товару.

Темрява. Пустир. Військові. Як ми перебігли через дорогу на свій бік?! Пам'ятаю: ми, задихаючись, мчали пустирем угору, через залізничне полотно й сади-городи! А військові за нашою спиною холоднокрівно радилися (ми чули!), чи пристрелити нас. Але, видно, пожаліли! Російська мова і наш явний переляк урятували нас.

Прибігши живими додому, ми стали розповідати людям про свою пригоду. Сусіди висипали нам назустріч — вони теж чітко чули стрілянину. Сусідка Нура відразу сказала:

— Ви дивом залишилися живі! За свій порятунок, за звичаєм, треба роздати подарунки. Трьом! — і простягла руки.

Звісно, ми прислухались. Дали мешканцям по пакетику з вермішелью «Ролтон». Сусіди лишилися задоволені.

Р. С. Учора під обстрілом, у темряві, я загубила з голови хустку. Сьогодні вранці ми знайшли її біля бетонних плит зруйнованого будинку. Уявляєш, Щоденнику! Пощастило! Ніхто не взяв!

Царівна Будур

21.11.

Мені подарували парфуми. Подарувала жінка, якій ми допомогли знайти її чоловіка-таксиста! Чоловіка забрали на БТРі.

Їхню машину — білу «Волгу» — забрали на наших очах. Випадково я і Ліна опинилися поблизу, запам'ятали номер БТРа. Сусід-каратист, Джимів брат, повідомив про подію дільничного міліціонера. Вдалося встановити, де тримають таксиста. А наступного дня я почула розповідь жінки, яка плакала й говорила про зниклого чоловіка, котрий поїхав удень підзаробити на власній машині. Зіставила дані. Зрозуміла — це він! Підказала:

— Ваш чоловік у РВВС нашого району.

Пояснила, як виглядає дільничний. Таксиста знайшли. Живий! Зараз у лікарні. Побитий. Зламані ребра.

Якщо стріляють по ринку з постів, то ми, торгівці, сидимо під столами, сховавшись за дошками. Я не йду. Боюсь! Але — торгую. Мені цікаво дивитись: хто як поводить. Боїться багато хто. Але вдають, що стрілянина їх не турбує.

Фатима

26.11.

24 листопада на ринку вбили російських солдатів! Майже біля нашого стола. Мене не було. Я їхала зі школи до мами. Виходжу з автобуса і бачу: затор машин, черга на виїзд. Перелякані люди мчать потоком назустріч. Кричать:

— Тікай! Солдатів убили на ринку! Зараз буде стрілянина! Росіяни йдуть!

А я біжу величезній юрбі назустріч — туди, де буде стрілянина. Мені треба до мами, вона ж залишилася «там»! Думки підганяли: «Швидше! Уперед! Як там мама?» Пасажирські таксі помчали як божевільні тротуарами. Перехожі та продавці, тікаючи з ринку, ухилялися від машин. Вони застрибували на сходинок магазинів. Я бігом — до мами! Питаю:

— Що сталося?!

А мама в метушні загубила наш гаманець із усіма грішми! Ми їх збирали, щоб віддати борг! Товар ми в торби поклали, а гаманця нема! Злодюжки схопили на бігу?

Побачили: наша сусідка втекла! На її столі залишилися гроші! Ми їх зібрали. Перерахували разом із жінкою, яка торгує неподалік. Щоб був свідок знайденої суми.

Наступного дня все чуже віддали. Вдячності жодної! Мабуть, хазяйка грошей вирішила: сума має бути більшою. Може, хапнули і з її стола частину купюр у метушні, як і наш гаманець!

Ми двоє пішли, незважаючи на те що зчинилася безладна стрілянина.

До останнього випадку з солдатами було ось що. Хтось знімав камерою ринок із висотного будинку.

— Ця камера незвичайна! — доповіли доларовики. — Вона бере відстань до двох кілометрів!

Ми бачили яскраві спалахи від знімання. Дивувалися. Що саме знімають? Нас? Ринок? Пості? І хто знімає?

Недобрі чутки приповзли. Сподіваюсь, це помилка. Машу, яка прийняла іслам, убили! Вона ж росіянка. Якщо все так, то лихо скоїлося через маленький будинок і ділянку землі. Думала провідати Машу, але ніяк не складається. Найгірше, що ті підлітки, які раніше до неї в дім лазили (а Маша нам цих недоумків показала), стали стежити за нами. Уже третій день!

Царівна Будур

27.11.

Перший сніг! Матінка вдома. Дороги в місті перекриті федеральними військами.

— Вони грабують ринок! — сказали сусідки, які приїхали з центру міста. І додали:

— Їжі не купити! Нікого не пускають! Ми бачили: у свої машини військові вантажили курей, молоко й цигарки прямо з камер схову.

Мені на це сьогодні плювати з високої вежі. Як добре вдома! Я вчу уроки, п'ю чай із перепічкою в коридорі та спостерігаю за щурячою родиною — вона живе в нас у зруйнованій кухні! Краса! Щуренята смішно пищать!

30.11.

Російські військові розгромили ринок. Немає столів. Немає заробітку. І зовсім немає їжі. Люди плачуть, розповідають, що пограбовано камери схову. Забрали чоловіків. Учора ми пішки йшли на ринок подивитись, чи є дошки, чи все попалили? Ми трохи поторгували на нічних коробках. Купили дві буханки хліба та рибні консерви.

Під вечір хтось підірвав БТР біля мечеті. Почалася стрілянина «абикуди». Кулі так і свистять по ринку! Сильно десь поблизу бабахнуло! Народ кинувся тікати! Ми, природно, теж. Мчали щодуху з Тонею, яка торгує книжками. Тікали бульваром. Потім через територію пологового будинку. Нарешті вийшли на трасу. До нас долучився чоловік у робочому одязі. Він зізнався, що після вибуху боїться йти сам. Можуть забрати, і тоді є варіант зникнути. Ми пообіцяли на посту збрехати, що знаємо його. Попутниця Тоня повернула до свого будинку. Чоловік — теж. Вони виявилися дійсно сусідами!

Поряд дорогою тупали багато людей. Усі з вантажем. З торбами або з візками, навантаженими товаром. Поступово народу на трасі ставало дедалі менше й менше. Хтось зупинив машину. Хтось зумів залізти в переповнений автобус. Деякі попутники вирішили повернути з траси на бічні вулички. Їм краще блукати довгими переходами приватного сектора. Але не йти беззахисно в темряві відкритою дорогою. У нас стріляв снайпер із Будинку друку, але не ті нині пішли снайпери. Він не влучив! Трасуючі кулі в сіро-синьому небі були то червоними, то золотими. Ми аж милувалися ними, задерши голови.

Подолавши більшу частину шляху, ми з мамою опинилися на дорозі самі. Стемніло остаточно. Годинник показав сьому вечора.

Аж раптом на зупинці «12-й трест» до нас долучився попутник. Мама запропонувала йому йти поруч — безпечніше! Він погодився. Сказав, що його вже раз забирали. Побили трохи. Повідомив, що він «невезучий».

— Якщо живий — везучий! — заперечила мама.

Він іде й каже:

— Зараз БТР підірвали. А в мене робота така, пізно.

Сказав, що він живе на зупинці «Катаяма». Пост військових маячив удаліні. Нам вдалося зупинити по дорозі машину й посадити попутника. Хлопець хотів, щоб ми їхали з ним. Але ми не сіли зі стороннім чоловіком разом. Наші будинки були недалеко. На прощання хлопець відрекомендувався:

— Я Ідрисов Ільяс. Дякую! Може, колись зустрінемося?

Мама згадала: були в нас сусіди з таким прізвиськом! Наші діди дружили!

Будур

01.12.

Я дотримуюсь Урази.

Снився сон: Кусум — чаклунка і має величезний зачарований замок із подружками та служницями. За її велінням Джин повинен був відвезти нас у пустелю і кинути. Там у пісках на мене й на маму чекала певна смерть. Але він не зміг. Не підкорився!

Тоді розлютилася Кусум і зачарувала мене! Вона принесла мою фотографію й проколола її голкою вісім разів.

— Це печатка безшлюбності, — засміялася вона. — Ти вийдеш заміж не раніше, ніж через вісім років!

І навісила якусь печатку на шнурку. Я бачила маленький папірець, написаний її кров'ю. Уві сні я злякалася її сили й нажахано подумала, що тепер залишуся самотньою, але голос звідкілясь із висоти мовив:

— Тебе розчаклує чоловік із синіми очима. Він буде не мусульманин. Який страшний сон!

Будур

02.12.

Ураза. Голова паморочиться. Люди зазвичай їдять двічі вночі. М'ясо. Фрукти. Молоко. Спеціальні смачні пастилки. Я забула їхню назву.

У нас тільки хліб і суп на олії. За допомогою Урази зміцнюється воля, опір гріхам і злу. Сподіваюся, сили знайдуться.

Сьогодні знову на дорозі підірвали БТР. Військові людей перевіряли. Дивилися торби.

Вечір. Буду молитись.

03.12.

Ринок став дуже небезпечним. Щодня там убивають солдатів. Військові в боргу не лишаються. Якщо з 1994 року рахувати, то кошмар триває вже шостий рік!

Якась невидима зброя потворно змінила психіку жителів Землі, збивши багатьох із них гвалтівниками та вбивцями.

Учора, щойно ми проїхали автобусом повз «Автобазу», — вибух! У задне тріснуло скло бачимо: горить БТР! Ще трохи, і нам би «дісталося». Хто віддав би тоді сусідові борг?

У нашому торговельному ряду з'явився чоловік. Щедрий, як заморський принц! Учора мені та Айні, з якої я на ринку намагаюся займатись математикою, він подарував шоколадні цукерки! Такі смачні! А сьогодні він пригощав жінок за столами навпроти. Його зовнішність: кучеряве волосся й видовжені очі. У нашому ряду всі милуються ним. Називають Чорний Принц.

Удома їжі немає. Мій кіт постарів і хворіє.

Надвечір зі мною заговорила незнайомка. Сказала, що вона живе недалеко від Чорного Принца:

— Він — людина потайна! Але не жадібний! Він не християнин і не мусульманин.

(Явна брехня, бо Чорний Принц — чеченець.) Я зрозуміла: жінка намагається мене заплутати, схилити до поганого. Я сказала:

— У мене є наречений. Я його кохаю!

Незнайомка ображено пішла.

Аладдин, Аладдин — без моєї волі, сама по собі виводить рука на аркуші: Аладдин!

Я малюю загадкові, неземні квіти й Чорного Принца з пов'язкою на обличчі, як у злочинців.

До мене позалицявся Тодді. Дорослий чоловік. У нього понад десятеро продавців. Він хитрун — нікому не платить! Але під запис

дає на продаж книжки без грошей. Його продавці самі набавляють ціну. Живуть якось. Тодді сказав:

— Товар я привожу з Москви. Книжки! Інколи мені допомагає брат. Я не одружений. Звик сам! Дружити зі мною можна.

Я як почула, так і зрозуміла — дослівно. Частина його книжок до своїх у Тодді бере Тоня.

Царівна

13.12.

Тут — вічний бій. Нам спокій тільки сниться! Була в школі.

Російські солдати перекрили дороги. Учора були напади на них. Ми ледве врятувалися від БТРа. Як звичайно, обстріляли пост, де пам'ятник Трьом героям. У цей момент я й мама їхали з ринку в переповненому автобусі. Бачимо: зовсім не дорогою, а бульваром, де йдуть перехожі, мчить біла машина. А за нею, як у фільмі, женеться БТР! Гармату наводить, цілиться! Напевне, зараз їхні товариші на посту загинули. Там — чорний дим. Нічого не видно! Машина — під гарячу руку потрапила. У ній майнули перелякана жінка та двоє дітей. Гармата за машиною так і повертається! А тут — ми! Наш автобус! Автобус повернув до них боком. Усі пасажери присіли, сховались одне за одного. Наче це від снаряда врятує! Машина різко повернула і мало не потрапила під наш автобус. Проскочила спереду. Врізалась у паркан пологового будинку. Що було далі — не знаю.

Ми, мало не перевернувшись в автобусі, промчали повз, тому що водій збільшив швидкість і поїхав (матюкаючись і молячись одночасно) не своїм маршрутом.

Сьогодні я з однокласником ішла зі школи, а російських солдатів уздовж дороги штук сто! Час 12.00! Російські військові кричать нам:

— Швидко! Дуже швидко! Дорога прострілюється!

А мені цю трасу треба переходити. Кулі свистять! Біжимо з однокласником Дені зигзагами. Він узявся мене провести. Мій однокласник побоювався, що солдати можуть мене скривдити. Сам він живе в нижніх будинках. Йому потрібно знову перебігти дорогу, щоб повернутись!

— Вашу матю! — уперше в житті вилаялась я, перебігаючи шосе під свист куль.

Для безпеки ми пішли дворами.

— Посидиш у нас? — запропонувала я. — Поки «червоні» й «білі» відстріляються і розійдуться.

Дені сказав, що не може:

— Сестра пішла додому, а я — ні. Мама чує постріли. Хвилюється!

Ще солідно додав, що не боїться. Помолиться й перебіжить назад. Я стояла і дивилась, як він іде. А коли Дені був на середині траси, я прочитала коротку молитву на його захист.

Події в місті за останні дні. Два дні тому горіли відразу два БТри та машина «Урал». Місце дії — зупинка «Ділова», неподалік лікарні № 9. Щоб помститися, військові повністю знесли житловий будинок! Будинок, на біду, був недалеко від місця трагедії. З мешканців ніхто не загинув, їх було мало. Встигли повискакувати! На зупинці «Електроприлад» обстріляли автобус зі звичайними пасажирами. Убитих немає. Багато поранених. Військові вибачились. У районі «Мінутки» вчора був бій. З гармат обстріляли житловий будинок. Загинули маленькі діти. Їх замкнула мати, яка пішла на роботу.

Солдатів убивають багато разів на день, у різних районах міста, потім завжди страждають мирні жителі. Тільки й чекаєш, що потрапиш під вибух або у вуличний бій. Рівно чотири дні тому стався бій у центрі міста, біля тунелю. Снаряди летіли туди з інших постів, у вигляді підтримки, за принципом: «Хоч кудись, але влучимо!» Я і мама торгували на ринку, а снаряди й міни летіли над нами. Куди побіжиш від снаряда? Краще на місці стояти.

Уже 12 днів я дотримуюсь Урази.

Патошка-Будур

18.12.

Учора, тільки ми проїхали, вибухнув уазик на базарі. Стали мінами начиняти порожні машини! Тепер якщо бачиш: стоїть транспорт без водія й без пасажирів — обминай!

Стріляли й поранили двох чеченців-гантамировців, обидва живі. Відвезли до лікарні. Убили одного солдата. Додатково, я чула, підірвали БТР. Надвечір військові оточили ринок! Я йду до школи!

22.12.

Військові обстріляли центр Грозного. Люди говорили, що поранило дітей і хтось загинув зі школи № 8. Снаряди вибухнули на вулиці, біля школи. Діти щойно вийшли!

Ще снаряди влучили в будинок університету. Ішли лекції. Загинули студенти економічного факультету. Важко поранена їхній педагог. На ринку — близько двадцяти пораниених, є загиблі. Частина цього «феєрверка» летіла над головами торгівців і над головою моєї мами зокрема. А вона продовжувала торгувати.

Учора бойовики напали на будинок МНС і Будинок уряду в районі зупинки «Автобаза». У всеозброєнні вони відступали житловими дворами (де гралися діти!) до приватного сектора, через великі будинки. Військові не вступили в прямий, контактний бій, а стріляли їм услід із гармат і великокаліберних кулеметів. Тому вибухнула велика газова труба! Сусідка по ринку Тоня бігла зі свого верхнього поверху на перший. І лежала в коридорі у гостинних сусідів. Збожеволілі від страху батьки довго шукали дітей, тому що йшла тільки п'ята година дня. Надворі було світло, сонячно.

БТР підірвали на зупинці «Електроприлад». Перекрили дороги. Загинула дитина. Сьогодні мама поїхала по мою дитячу допомогу в той самий бік, на зупинку «Бутенка». Я пішла до школи. Удень я чула кілька сильних вибухів.

Малюю красиве жіноче обличчя, закрите напівмаскою, і підписую його: «Обережно! Війна!»

Читаю оповідання Жана Гриви про громадянську війну в Іспанії. Я в захваті від його «Ноктюрна».

26.12.

Ми сидимо вдома. Не працюємо. Так триває тиждень. Тьотя Варя виїхала з синами назавжди. Прощайте! Хай щастить тобі на новому місці, Мансуре! Ваша родина як привіт із мого дитинства. Лишилась бабуся Ніна. Бабуся чекає на пенсію. Відправлятиме залишки речей.

Уже кілька днів, як зникла Ліна — з «братами», що приїхали до неї. Відчуваю, з нею не все гаразд.

— Де вона? — питаю у дворі, але ніхто не знає.

Житлові будинки до свята спорожніли. Багато родин, за традицією, вирішили провідати родичів у селах.

Сусід Рамзес допоміг нам. За допомогою гнучкого шланга він провів газ у наше житло! Йому 32 роки. Часто сварить молодшого брата — Резвана. Не п'є. Розважливий. Чи хитрий? Його сестра Маліка приходила до мене, вчила пекти хліб.

Ліна з'явилася! Коліна побиті. Видно, вскочила в халепу і ледве вибралася.

Я набирала воду у водовоза. Ліна, щоб принизити мене перед чоловіками, заговорила російським матом. Із брудними словами звернулася до мене. Чекала, мабуть, що я тим же їй відповім. Про-вокувала! Куди там!

Я очі підводжу на неї й кажу:

— Я, звичайно, розумію, що ти до такого поведження звикла. Але я рідко від кого чую таку брудну мову у святий місяць!

Вона від злості не знає, що відповісти мені, почервоніла й бурчить:

— Святий місяць! Можна подумати!

Я відповіла їй:

— А це для кого як!

Усі засміялись, і явно не на її користь!

У школі я знову билася через «російське прізвище». Багато хто мене ненавидить. Обзивають. Але то дрібниці. Директорка говорить, що діти некеровані. Мене не любить через хустку, яку я завжди ношу. Метаморфоза: до війни, навесні 1999 р., дівчат не пускали в цю ж школу (!) на уроки без хусток. Учителі стояли біля входу, перевіряли наявність змінного взуття й покритої голови. Тепер до школи, на-впаки, велять ходити з непокритою головою.

Я вважаю: під кожную владу не підлаштуєшся!

29.12.

Стрілянина жахлива! Смертельний феєрверк. Темно-червоні розпечені болванки добре видно на тлі сірого неба. Снаряди — білі й помаранчеві. Яскраві кулі. На будь-який смак! Треба йти по воду.

Прийшов у двір чоловік. Йому подобається Ліна. Годинами він сидить поруч із нею, розмовляє. Кажуть, його дружині у війну відірвало голову снарядом. Може, Ліна зміниться? Стане скромнішою? Вона — жінка красива.

Новий друг заходив кілька разів і до наших верхніх сусідів. Розмовляв із ними про релігію. Про поняття «честь» і «совість». Але його бесіди мало що змінили.

Ночами обстріли. Недалеко, у приватному секторі, знайшли чотириох убитих хлопців. Вік від 12 до 15 років!

Фатима

2001

06.01.

Знемагаю від нудьги! Скоріше б до школи!

Учора допомагала вантажитися Мансуровій бабусі. Вона вивозила решту речей. Їсти нічого. Дені немає. Сам він не прийде. Скромний.

Верхні сусіди злодійкуваті й хитрі!

Ліна «дружить» відразу з кількома чоловіками у дворі. Той гарний хлопець, що був уважний до неї, перестав приходити в наш двір. Ліна заздрить моїй молодості. Дарма! Ліно! Придивись! Я стара всередині! Схоже на те, що я буду самотньою.

Будур

07.01.

Помер кіт Ібрашка. Мир йому у верхніх котячих світах!

08.01.

Усе, що було в нас удома: залишки посуду, найкращі книжки з домашньої бібліотеки — я віддала задурно! Купила мамі ліків.

У родині, де є чоловіки, вони щось майструють або крадуть. Я не засуджую нікого. Але що робити мені? Я — школярка. Мені необхідно здобути освіту, а мама хворіє. І сама я не в найкращій формі. Наче якась сила викидає мене з життя. І, як прибудного звіра, мене підготовують сусіди. Як страшно й гірко! Не можемо померти. Жити теж!

У школі в нас 400 людей! Класна керівниця запропонувала зібрати для мене по одному рублю, щоб людям не було важко. Директорка школи дозволила. Мені соромно, але я погодилась. Дві мої однокласниці особисто від себе дали мені по сто рублів. Самі принесли до нас додому. Подивились, як жахливо ми живемо.

Я принесла мамі сірого гладкошерстого кота. Страшний! Худий! Там, у будинку, їх було шість штук! Мама побачила, забурчала:

— Що, гіршого за цього не було?!

Але кіт їй гріє руки, поки я в школі. Я обіцяла віднести кота назад, якщо мамі не сподобається. Мама поцілувала його й заявила:

— Він такий же худий і нещасний, як ми!
Так Борзик залишився! Борз — вовк чеченською мовою.

Коли прийшла зі школи, то зробила мамі укол, погодувала її рисом.
В очах танцюють чорні цятки. Бачу погано. Треба варити суп. Потім — сідати за уроки. Замість уроків я склала вірш. Зрозуміло кому.

В нашій дружбі — клич орлиний, брате,
Миць і чистота високих гір!
Хай те найдорожче, що ти втратив,
Зійде в ніч оцю перед твій зір!
Вірила, не знаючи вагання,
Посестрою я тобі була.
Чом же ти прирік нас на страждання,
Чом же втрата у життя прийшла?
Брате мій! Ти у тяжкому горі
Дівчинку — мене — лишив одну!
Чи ж ти не боїшся дуже скоро
Впасти у безодню вогняну?

11.02.

Учора ми всім двором допомагали від'їзду бабусі Андерсен. Я побачила, як згуртована компанія, у якій були чеченці Рамзес, Резван, брати Борзови й Ліна, вкрала їй кольоровий телевізор. Спільники: шість чоловіків і одна жінка. Я звеліла повернути! Усі стали мені брехати, що це жарт! Потім щось загорнули в ковдру й передали в машину. Сказали хазяйці:

— Це телевізор!

Згодом я почула, як вони іржали у дворі. Раділи, що обдурили мене та хазяйку речей. У ковдрі замість телевізора була тумба від ліжка! Від цієї хвилини, дорогий Щоденнику, маю ворогів у рідному дворі. Головне — не боятись!

Ці люди довго шепотілися про те, що нас треба залякати. Або вбити. Однак сьогодні вони явно соромились. Ліна опускала очі. Хлопці з другого поверху прислали свою маму з двадцятьма рублями, «сахал» (чеченською мовою — «милостиня заради Аллаха»). До війни дехто з цих людей обкрадав квартири. Переважно — «росіяни». Двічі за Резвана бралася міліція. Але мати викупиляла його.

Пожежі війни прийшли на допомогу. Багато архівів знищено.

Мама сварила мене за історію з телевізором:

— Виправити ти нічого не в змозі. Навіщо ж лізти?!

Мені скоро 16 років! Крім війни та масового злодійства, я нічого не бачила! Дуже прикро!

Стріляють у садах і на трасі. І, немов акомпануючи пострілам, звучать із вікон пісні про війну та героїв-чеченців. Співає Тимур Муцураєв. Намагаюся наслідувати його:

Страх забудь!
 У п'ятому заводить страх!
 Сонця блиск убезпечить тобі шлях.
 Мінарет, місяць, зірка лине ввись.
 Бачив ти щось прекрасніше колись?
 Ніч прийшла,
 І зірки блищать, мов сніг!
 В небесах
 Міст твій зоряний проліг!
 Вічний Рай!
 Зелене там трава.
 Обирай!
 Бо життя дає права.

16.02.

Торгую тричі на тиждень. Навчаюсь у школі, роблячи уроки на перерві. За п'ять хвилин завчаю вірші. Учителі мене поважають. Знають, що в інші дні я не можу приходити — треба годувати маму. Вона хворіє.

Днями я маю поїхати, щоб одержати гуманітарну допомогу — борошно (дають відро). Сіль — 200 грамів, олію — 1 літр. Це ми одержуємо раз на місяць.

Якщо зі мною і з мамою станеться біда, люди, майте на увазі: сусіди в нас не тільки крадії, вони учасники й іншого «діла». Жив у нашому будинку на другому поверсі ветеран Великої Вітчизняної війни — Тунзін. Пенсіонер-росіянин. Дивна в нього сталася смерть. Юрій Михайлович виїхав по пенсію в інший регіон. Одержав гроші. Повернувся додому. Два сусіди-чеченці, з якими він прожив поряд тридцять років і дружив, допомогли старому занести додому торбу-візок. Більше у двір він не вийшов. Той, хто бачив тіло, розповів: «Кров текла з рота. Лежав обличчям додолу. Схоже, його вдарили зі

спини». Квартира його перейшла найближчим сусідам, а дружину-бабусю вигнали під страхом смерті, і вона гірко плакала на зупинці. Квартиру старого закріпили за Рамзесом. З усім майном! Тепер ці самі люди здають скупникам чужі меблі, ванни, газові плити, посуд.

Фатима-Будур

21.02.

З директоркою школи я здійснила тривалу подорож! Їздили до всіх філій «Міжнародного комітету допомоги». Розповідали, що я й мама живемо без вигод, тепла і світла, в проваленій у підвал квартирі. Не маємо ні їжі, ні одягу, ні ліків! Але всі дружно відмовили мені в будь-якій допомозі. Під різними приводами. Мовляв, мені вже 15 років, і я не дитина, але ще не пенсіонер, і я (!) не вагітна. Тоді директорка сама від себе купила мені й мамі яблука, банани, цукор і ліки!

Зустріла Аліка. Потрапив у гидку компанію, але пізніше допоміг Маші. Я була дуже вдячна йому за це. Але сталося те, чого я аж ніяк не чекала: Алік запропонував мені торгувати собою. Сказав, що таким є мій єдиний шлях у житті. Якщо я дійсно голодна, а моя мама хворіє, не може працювати.

— Нема чого час тягти! Однаково у твоєму віці тільки інтимом можна заробити! Годі з себе недоторканну робити! — бовкнув він.

І тоді я, несподівано для себе самої, заговорила з ним добірним російським матом і послала його далеко! Сказала:

— Я зароблю! Але працею, а не так, як ти мені рекомендуєш. Зрозумів?!

Вочевидь, це наша остання бесіда.

Ходила до сивого Хасана. Розповіла: «Хворіє мама». Він прислав до мого стола свого друга. Друг накупив багато всього, явно не потрібного йому. На обід я зробила й підбадьорилась.

Почастішали обстріли. Учителі бояться за нас. Говорять, усіх школярів відпустять по домівках до кінця лютого.

Зі мною поруч торгують хлопці. У них на столі телевізор із відеоприставкою! З їхньою допомогою у свій робочий день я слухаю музику й дивлюся відеофільми. Збирається натовп. І я теж намагаюся хоч щось побачити — головне, щоб у цей час не вкрали товар.

Найкращий фільм — «Гладіатор». Фраза звідти, сказана генералом Максимусом перед боєм: «Ми вже мертві! Ми вже в раю!»

Увечері в наші двері постукала Ліна. Несподівано дала «сахал», милостину — 50 рублів! Нечутно ворухнула губами: «За дитину!» — і відразу пішла. Вона щось накоїла.

Стався землетрус. Будинки розхитані. Диво, що не завалилися на всіх нас. Мені скоро 16 років. А я безглуздо метушусь, як баба! Дівчата навколо поспішають заміж — їх підганяє батіг війни. Багато шлюбів із 13 років!

Я приготувала уроки. Дістала «Майстра і Маргариту». За чорним котом Бегемотом із Воландом скучила!

27.02.

Нарешті в наш двір водовіз зазирнув! Доти питну воду я двічі везла з ринку в плящі! Тільки для чаю.

Вона дефіцит! Рук ми не мили. Обтирали мокрою ганчіркою.

Уночі читала при каганці чудові повісті й оповідання В. Бикова про війну 1941—1945 рр. Дуже правдиво! «Альпійська балада», «Дожити до світанку», «Сотников». Найбільше мені сподобався останній твір. У повісті «Сотников» описані два партизани, які намагаються врятуватись, але потрапляють у полон до фашистів. Один із них, після всіх разом пережитих труднощів, зраджує іншого. Допомагає стратити, повісити друга — висмикуючи в нього з-під ніг табуретку. Побачивши це, навіть фашистський кат дивується.

— Хороше ж ти падло! — каже він.

А той, хто щойно вбив свого друга, іде на службу до фашистів, думаючи: «Я ж тільки хотів жити!»

Царівна Будур

07.03.

Чорний Принц намагається заговорити. Я намалювала його на серветці: у чорній куртці з великим каптуром і з бородою. Один із його охоронців моє малювання підгледів і доповів.

З певного часу незнайомі люди наглядають за мною. Думають, я не розумію чеченської мови! (Я цю версію підтримую! Живу, як розвідник у кіно.) Ці люди часто обговорюють: з ким, куди я йду. Сьогодні двоє «незнайомців» говорили: «Не сама! Родич, певно?»

І попрямували до Чорного Принца. А сусід почув ці переговори, здивовано на них подивився, спитав: чи знаю я цих людей?

— В обличчя, і то погано, — зізналась я чесно.

— Будь обережна! Іди до зупинки з ким-небудь, — співчутливо порекомендував сусід. — Украдуть, а мати хвора. З ким вона залишиться?

Учора вибухнув рейсовий автобус № 7, повний людей, прямо на мосту. Мабуть, одного когось «прибирали». Загинули студенти.

А на зупинці біля мого будинку на машину «Волгу» з чеченцями-гантамировцями налетіла велика машина з п'яними солдатами. Чеченці випадково залишилися живими. Виявилися тренуваними хлопцями! Викинулися зі своєї машини за секунду до зіткнення! «Волгу» сплющило! Колеса летіли по дорозі! Почалися перестрілка та крики. Прибігли тверезі військові з близького поста. Російські солдати ляляти тих і тих. «Заспокойтесь!» — кричали вони. Зв'язали мотузками своїх шибайголів-п'яниць (ті виривались) і забрали на пост. А чеченці виявилися поважними особами. Відразу зупинили машину й вирушили до комендатури скаржитись начальству. Господар «Волги» так кричав, що зірвав голос.

Ми, на нещастя, саме вийшли з автобуса. Коли все почалося, миттю відповзли по траві з іншими пасажирами. Ховалися за каменями підірваного будинку.

Ще в мене було цікаве знайомство. Молода жінка підійшла до мого стола. Імені її я не знала, але відгадала зразу. Я заговорила як продавець, запропонувала книжки. Звернулася до неї, несподівано назвавши незнайомку Світланою. Виявилось — я вгадала. Жінка підійшла не сама, а зі своєю сестрою. Вони захоплені Індією. Світлана пообіцяла подарувати мені книгу «Агні-Йога». Вона їде до Бразилії. Назавжди! Мріє про експедицію в джунглях!

Мама продовжує хворіти, не встає. Я торгую. Природно, за три дні на їжу на сім днів на двох я не заробляю. Голодуємо постійно. Допомогає багато хто, але можливості в наших помічників мізерні. Хто дасть 1—2 картоплини. Хто хліба принесе, а хто огірок. Так живемо! Школу я не кидаю.

Фатима

13.03.

Учителька біології передала ліків для мамі. Чорний Принц їхав за автобусом на своїй машині.

Я стояла біля заднього оглядового скла. Хотілося вгадати його плани стосовно мене. Гра? Закоханість? За деякими його діями можу сказати: він не в злагоді з законом. Але не виключено, що при цьому він якраз представник влади!

Ще тьотя Лейла познайомила мене з хлопцем Володею. Він не п'є і не палить. Уміє робити ремонт! В одному чеченському будинку він лагодив дах. Хазяйська дочка відразу на нього поклала око. Мати дівчини була не проти такого зятя, хоча хлопець росіянин. Але у Володі є симпатія: інша чеченська дівчина. Тьотя Лейла піклується про Володю: пере, готує. Він прийняв мусульманську віру.

15.03.

Підійшла Маша. Вона живе з новим чоловіком! Маша дуже сподобалася його старим! Особливо тим, що після весілля встала затемна й вигнала пастися корів! Прибрала, поки всі спали, великий двір! Тепер раз на тиждень вона приїздить із продуктами до своєї мамі й до сина. Живе в селі. Її чоловік має дітей від першої дружини. Одружитися з Машею йому дозволив старійшина. Маша готувалась. Їй необхідно було здивувати рідних чоловіка. Адже посагу в неї немає. Вона напам'ять вивчила й розповіла кілька сур із Корану! Найстаріший дід дивувався і тільки головою крутив.

Тепер її ім'я — Макка. На ній трое чужих дітей! Вони звуть її мамою. Слухаються. Вона зовсім очеченилась! Я простодушно похвалила її хустку, сказала, що вона їй до лиця. Макка її зняла і простягла мені:

— Хустка — твоя! Якщо сподобалась — дарую!

Це було настільки зворушливо, що я у відповідь теж зірвала з голови косинку й заявила:

— Ти мені — сестра! Міняємося! На пам'ять!

Ми обнялися при всіх. Макка на радощах купила моїй мамі виноградний сік і оселедця. Ох! Як я рада за Машу! Вона заслужила щастя.

А я саме сьогодні добре наторгувала! Купила два кілограми картоплі й триста грамів сиру. У нас із мамою буде шикарний, святковий

обід! Мій сусід, який торгує відеокасетами, передав для моєї мами тістечко! Директорка школи дала нові ліки.

Царівна Будур

17.03.

Ранок. Я вдома. Учора одержала допомогу — 116 р. Жінка з черги побачила, що я в порваній куртці. Вона сходила додому, принесла мені пальто загиблої дочки. Просила молитися за неї. Дочку, дівчину сімнадцяти років, поранило 31 грудня 2000 року на вулиці! Вона померла. Пальто світле, майже біле! Коли я вдягла його, черга по допомогу дружно «ахнула», так було красиво!

Я була задоволена, бо почула слова замилювання. Я грішу марнославством і дуже скучаю за добрими словами. Цілувала й дякувала за чуйність заплаканої жінці. Побажала здоров'я її молодшим дітям! Світлої пам'яті й милості від Всевишнього загиблій дочці.

Я встигла помітити, що молодий торгівець касетами на прізвисько Козеріг сумний. Не такий, як завжди. Спитала:

— Що з тобою?

Але він не відповів. Тільки кивнув: «Привіт!»

Царівна Будур

19.03.

Завтра мій день народження. За «хіджрою» він уже минув. Зараз вечір. Усе смачне ми, хоч як розтягували, з'їли.

Завтра, Бог дасть, — піду торгувати! Щойно вибухнув снаряд за вікном, дуже близько. Уся кімната освітилася білим світлом. П'ята година вечора.

31.03.

Мені 16 років! Вік першого балу! Здається, так писав Толстой?

Навколо мене — смітник. Ями в коридорі та в підлозі, пахне з сирого підвалу щурами й нечистотами, уламки стін нависають над головою, і брудні сирі дрова, здається, назавжди оселились на кухні. Невід'ємний складник тутешнього балу — падіння цеглин: привіт від зруйнованої стіни мого будинку.

Треба вибігати, а не виходити з під'їзду, інакше плита або цеглина можуть звалитися на голову. Поверхи лежать один на одному похилими шарами.

Мій день народження пройшов вдало. Прийшла люба тьотя Лейла! Вона принесла пакет харчів і дезодорант «Чорна магія». Так Магія зараз дуже б знадобилася!

Козеріг прогнав мене зі стола! Ось чому він був сумний. Сумував, розлучаючись зі своєю совістю. А я думала — ми приятелі. Дякую! Він навчив: у бізнесі дружби немає.

Я знову блукаю з важкими пакетами книжок. Покупці, які йшли по певну літературу, замовивши собі книжки, не можуть відшукати мене!

Постійно чути канонаду. Ідуть бої.

Царівна Будур

11.04.

Я була в комендатурі. На прохання директорки школи мені дали продукти. Картоплю — 4 кілограми; буряк — 2 кілограми; балон консервованої моркви; капусти — 2 качани. Консерви: 2 банки тушкованки та 2 банки сайри. Олію в маленькій каністрі. Я ледве допхала це додому! Стільки їжі! Колосальне багатство для нас із мамою.

На ринку підірвали БТР. Була паніка.

Три дні тому Хасан повідомив, що Аладдин тиждень перебуває в Грозному. Хасан сказав Аладдинові: моя мама другий рік хвора. Але Аладдин не підійшов до мене.

Мені подарували сто рублів! Склалися сусідки по торговельному ряду. Сказали:

— Купи собі взуття літнє. Спека! Калосі давно знімати час!

Царівна Фатма-Будур

15.04.

На ринку вбили росіянок. Очевидці розповідали:

— Помираючи, вони довго мучились. Ніхто не надав їм допомоги, не викликав лікарів!

Навпаки, деякі люди підходили до них і зривали з поранених золоті прикраси! Це бачив один із синів Нури. Я їх не бачила. І нічим не могла допомогти.

За якийсь час до цієї події я відійшла до кіосків, де торгували шоколадом. Почала мити руки після їжі. Я була у великій хустці

й у старій синій куртці. Несподівано біля мене опинився світлий чеченський хлопчина років шістнадцяти з пістолетом у руках. Він прошепотів:

— Іди звідси! Збирай товар і тікай! Зараз буде стрілянина!

Я не стала ні про що розпитувати незнайомця, а зібралась і пішла з ринку. Потім почалося. Натовп зірвав з росіянок прикраси, коли ці жінки помирили, і ніхто не надав їм допомоги. Це були жінки, які на свято християнського Великодня прийшли на ринок по харчі!

— Уявляєте, в них витікав мозок, а одна жінка півгодини не вмилала, — ділився побаченими подробицями сусід Ваха. — Їхні торби з ковбасою та яйцями відразу забрали. А сережки з вух висмикнули потім!

— Так їм і треба! — раділа сусідка Ліна. — Росіяни нас грабували, коли впала ракета 21 жовтня 1999 року. А зараз наші вбили їх і пограбували!

— Усе ти брешеш! І совісті в тебе немає! — не витримала я, слушаючи біля під'їзду це марення. — Коли впала ракета — грабували свої рідні чеченці, тому що федеральні війська ще навіть у місто не заходили!

Терпіти не могу несправедливість.

Царівна

01.05.

Поїхала я на ринок торгувати. По дорозі зі мною трапилось кілька «чудес»: моя мереживна спідниця зачепилася за колючий кущ, і я довго її звільняла з полону, боячись порвати. Потім я, посковзнувшись, упала. І подумала: щось мене зупиняє. Але їжа потрібна. Мама лежить удома, а я повинна заробити й принести. Щойно я розклала товар, дивлюсь: БТРи й танки оточують ринок. Почалась автоматна стрілянина. «Раптом що трапиться? Книжки — чужі!» — злякалась я.

Миттю збрала товар у два пакети й бігом до маршруток. Тільки дорогу нам уже перекрили. Водій, щоб вивезти людей у безпечне місце, поїхав не звичайним шляхом, а в бік мечеті іншою вулицею.

«Бах!» — вистрілили з гармати. Почалася паніка. Страшно закричали люди. Після цього вдарили автоматні черги. Кулі поряд із машиною. Ми вискочили з неї на вулицю в пошуках сховку. Частина пасажирів побігла рятуватись у мечеть. А я з жінками й дітьми — у приватний сектор. Смикаємо ручки хвіртток, штовхаємо їх — дарма! Все замкнене! Жаж! Нарешті одна відчинилась! Забігли в чужий

двір. Обстріл триває. Гуркіт. Нас усіх пустили в будинок. Ми хотіли сховатись у підвалі, але він був далеко і на замку. А стрілянина така, що замок відкрити немає ніякої можливості. Довелося просто лежати на підлозі години чотири.

Будинок, де ми ховалися, трясся від вибухів. Одного разу гримнуло поряд. Загорівся будинок у сусідньому дворі, приблизно в ста метрах від нас. У кімнаті, де ми були, зі стелі впала люстра. Усі пили в гостинної господині заспокійливі краплі зі спільної склянки. Одна з жінок була вагітна. У неї почалися болі. Сказали: перейми. Вона так закричала, що чоловіки миттю втекли з нашої кімнати. Я і ще одна дівчина вискочили у двір. Побачили: біля паркана стоїть військова машина, танк чи БТР. (Я не роздивлялася.) Стріляє з гармати! У відповідь така сама машина палить у наш бік. Навіть видно звідки! Ми стали кричати:

— Їдьте! Не викликайте вогонь на нас. Учення у вас, чи що? У цьому будинку — маленькі діти!

Господиня будинку силою затигла нас назад у приміщення. Обізвала ненормальними. Стала пояснювати:

— Жити набридло? Хто вас почує, хто взагалі послухає?!

У цьому ж дворі, але в іншому будинку теж ховалися люди. Не знаю їхнє число. Нас в одній кімнаті було п'ятнадцятеро! Дорослі й діти. У цю халепу втрапили навіть зовсім маленькі, немовлята! Їх уклали всіх разом, на одне ліжко. Залишитися в живих ми вже не сподівалися. Потім ми почули ревіння моторів великих машин. Визирнули на вулицю. Там «Урали» відвозили кудись людей, переважно чоловіків, яких військові зуміли схопити. Жінок, що чіпляються за машини, військові намагалися зсадити, виштовхати, але вони не залишали своїх чоловіків і братів.

Я виповзла на вулицю з жінкою-чеченкою. У неї на руках була трирічна дівчинка. Знову і знову люди вперто піднімалися на машини, виснули на високих бортах, намагаючись звільнити своїх.

— Усе зачистили! — казали ті, хто приповз із боку ринку.

Багато хто плакав ридма. Були поранені. Були вбиті.

— Камери схову відкрили і все віднесли, — повідомили на вулиці. — Тепер порожньо!

Деякі жінки віддали військовим свої золоті прикраси, щоб визволити молодих хлопців. Адже забирали на зачистці навіть школярів.

На зупинці міського транспорту зібрався величезний натовп. Тут розповідали дивні епізоди сьогоdnішнього дня. Наприклад, як одна

літня чеченка бігла за БТРом і буквально стягла з машини свого онука. Вона, міцно вилаявши матом військових, показала їм непристойний жест, що, видно, сподобалось. Військові розреготались і дозволили: «Бери свій скарб!» «Скарб» був підлітком років чотирнадцяти зі шкільною торбою. Він прийшов на ринок допомогти бабусі до початку занять.

Мені показали її. Цю жінку термосили, обіймали люди. Сміялись і плакали. А безстрашна героїня раптом перетворилась на невеличку зіщулену бабусю й ридма ридала.

Перехожі говорили, що крім «Уралів» були автобуси, навантажені людьми з ринку, але цього я не бачила. Люди стояли групами, збирали гроші для поранених. Шукали для них транспорт, бо він розбігся. Сторонні люди допомагали одне одному. Більшість, як і я, намагалися виїхати додому. Швидше вибратися з точки, де відбувся ще один «фільм жахів» міста Грозного.

Звістка про події на ринку випередила моє повернення. Мама нервувала, переживала. Коли я дісталася додому, то побачила на пустирі, біля нашої зупинки, величезні вирви — метри по два завглибшки. Виявляється, в районі наших будинків теж був обстріл! У приватному секторі, у двох кварталах від нас, убило жінку. Цю татарську родину ми знали. Чоловік і дружина обідали у дворі свого будинку. Осколок влучив жінці в голову. Чоловік Тагір залишився вдівцем.

Р. С. 16 квітня знайшли труп хлопця біля нашого будинку. Він виявився з с. Шалажи.

18 квітня військові, влаштувавши стрілянину біля перехрестя, забрали чеченця, який їхав повз них на машині.

Грошей немає. Їсти все так само хочеться.

Будур

02.05.

Позавчора на ринку вибухнула «лимонка». Загинуло три людини. В одній зі шкіл дітей забрали в заручники!

У школах батьки тепер будуть оплачувати озброєну охорону! Учора на «Берьозці» молодому хлопцеві міною відірвало руки. З'явилися міни у вигляді іграшок, запальничок, фотоапаратів! Непереборна спокуса для дітей, підлітків. Це не війна — підлість!

Можливо, це робиться, щоб звалити провину один на одного? Адже ці штуки працюють проти всіх. Експерименти на людському матеріалі. А матеріал — це ми!

Я готуюсь до іспитів.

Царівна

13.06.

Я третій рік читаю в темряві! Гасову лампу вкрали! Купити поки що не виходить. Рветься одяг.

Учора, коли я з мамою збирала черешню в садах, за нами ув'язався кіт Борзик. Його мало не вкусила гадюка. Я йшла з відром попереду, озирнулась і бачу — його немає. Кинулася назад. Дивлюсь, він чудно похитується. А перед ним чорна змія сичить і дивиться на нього. Я покликала kota, але він мене не чув. Тоді я кинулася до нього і, схопивши за шкірку, побігла геть від змії.

Мама й сусіди ляляли мене потім, говорили, що змія могла кинуться і вкусити. Випадок уже був: у кількох кварталах від нас змія вбила дитину. Але я kota кинути все одно не могла!

Потім був скандал у нашому під'їзді! Дикі, звірячі крики й мат! Резван бив свою сестру Малику! А вона — його! Бився і літав посуд.

— Я тебе заріжу!

— І я тебе заріжу! — кричали вони одне на одного.

Ми боялись, раптом вони серйозно покалічаться. Їм обом давно за двадцять. Я з мамою вийшли у двір, хотіли покликати на допомогу, щоб їх розборонили. Але інші сусіди слухали вереск, сміялись і навіть скрикували від радості! Авжеж — безкоштовна вистава! Піднятися на другий поверх, розвести ворогів ніхто не побажав. Довелося мені покричати їм знизу:

— Припиніть! Не ганьбіться! Згадайте про Бога!

Тепер верхні мешканці з нами не розмовляють і не вітаються.

Друг Золіни Джим викопав кабель і поніс його продавати. Йому їсти хочеться.

Царівна Будур

27.06.

Сусіди змінилися. Нас ненавидять! Хоча ми рідко бачимо їхні «справи».

Я втомилася. Бігаю по допомогу туди-сюди, а нас із усіх списків прибрали. За тиждень я не змогла в них відновитись! А причина

така безглузда, що аж дивуюсь: «Ви не підходите під категорію». Хто ці «категорії» вигадав? Мені сказали:

— Вам не належить. Ваша мама не пенсіонерка!

— Тим більше! — обурювалась я. — Отже, нам зовсім жити немає на що! Пенсіонери хоч пенсію одержують. А мені 15 років, але всі харчі, одяг дають дітям до 14 років. Мені що, кидати школу й торгувати собою? Моє виховання не дозволяє принизити себе! Отже, мені доведеться голодувати? Збирати пляшки з-під горілки. Їх тепер на вулицях багато! Жити в непридатному для життя холодному помешканні? Це щоб елементарно закінчити школу? Що за ідіотські правила? І хто зуміє протриматись, маючи одну дитячу допомогу 116 р. на місяць? Хто пробував? Хто?!

Але ситим дорослим було на мене наплювати. І пішла я з цієї конторки ні з чим.

На жаль, у нас нічого не змінилось. Один сусід дає 1 картоплину, другий сусід — 1 солоний помідор. Масло? Його я не бачу. Уже не пам'ятаю смаку! Борзови дали булку хліба. Хліб здається незвичайним, наче смакуєш якісь вишукані ласощі!

Де всі, хто має в цих обставинах підтримувати людей? Держава?! Гуманітарні організації? Допомагають нам інші — ті, хто не багатий. Наприклад, моя вчителька Луїза Тагірівна зі школи № 11. Вона подарувала мені з особистої ласки 10 р. і банку квасолі. Ми щасливі! Імо!

Кіт Борзик ледь тримається на лапах, годуватися не має чим.

Я ненавиджу тих, хто зробив навколишній світ таким безвихідним. Я ненавиджу їх за мою поламану юність! За неможливість усе забути і в нормальних умовах жити далі. Хай буде проклята вся сволота в моєму житті! Ті, хто розбив мій дім. Ті, хто підло бреше. Хто знищив мене. Зрадив! Ошукав! Пограбував! Щоб прокляв їх сам Бог! Хай не пробачиться їм нічого в Судний день! І якщо серця негідників не тремтять — це дарма! Вони камінь! Але й камінь затремтить від гніву Всевишнього! Тому що Він — справедливий!

Амінь. Амінь. Амінь!

Будур

03.07.

Учора сварилися з Малікою. Їй близько тридцяти. Не була заміжною. Стала некрасивою, потворною товстухою.

Але я пам'ятаю її школяркою! Славне дівча, дивовижна коса! Тепер це інша людина. Зла, заздрісна, нервова! В останні роки душами править війна. Але я вважаю: нахабства навіть війна не виправдовує!

Молодій сусідці стало дуже зле, коли вона дізналася, що ми продали свої скляні балони: 10 штук за 50 р. Сама вона зі своєю матір'ю наносила в чужу квартиру, якраз над нами, склотари стільки, що вантажівка заповнилася з горою! Скупник відрахував їм 7000 р.! На сьогодні сусіди знову з ним домовилися, повідомили: «У нас є ще!»

Добре, зручно, весь під'їзд порожній. Ми й вони. На третій поверх, у квартиру № 39, заносили вночі меблі. Самі замки ставлять. Самі їх міняють. У колишньому магазині на розі будинку розташований їхній меблевий склад! Склад драбин, паласів, чужого посуду. І наша квартира на першому поверсі теж під сховище підійшла б! Вирівняти підлогу дошками трьом чоловікам цієї родини неважко буде. Заносити й виносити на вантаження чуже майно було б зручніше!

Так ні ж! Ми тут. Не вибираємось, як на гріх. Яку ж гидоту Маліка нам кричала! Про те, що ми забули, де живемо. Що росіян усіх різати треба! Кожного росіянина мало вбити, його треба мучити. І так далі! Особливо нас із мамою, бо ми, «російська сволота», багато бачили. А ще ж недавно вона вчила мене пекти хліб. Що з нею? Я пам'ятаю: ця дівчина кілька років тому плакала на плечі в моєї мами, коли помер її батько.

Щоб сильно не втручатися в сьогоднішні дурниці, я крикнула: — Досить! Ви явно переїли і з жиру казитеся! — І повела свою маму у квартиру. Але мама встигла прокричати про підлі душі:

— Навіть своїх сиріт не жаліють і крадуть дитячі куртки. Нещирі й брехливі, — бурмотіла мама.

Я ж приготувала терпуг вагою кілограми у два-три, гостро заточений. Рипнуться любі сусіди нас убивати — одержать!

Пам'ятаю, був випадок, коли саме Маліка не давала бабусям-росіянкам і моїй матері набрати води зі спільного пожежного колодязя. Кричала: «Вода тільки наша! А ви хоч здохніть, вам не дам!» Тоді моя мама підійшла до неї з порожнім відром і сказала: «Я тобі не поступлюсь. Вода від Бога. Хочеш битись? Будемо. Але знай, хоч ти молодша й сильніша за мене, я потягну тебе за собою в колодязь!» У той момент Маліку вмовив піти Рамзес, щоб уникнути ганьби, бо моя мама не поступилася б.

Заспокоюючи маму, я випадково назвала крикливу сусідку Маліку Міланьєю. Чим розсмішила маму. Виявилось, у зоопарку Ростова-

на-Дону, в маминому дитинстві, була слониха з таким прізвиськом! Від цього дня Маліка в наших домашніх бесідах стане носити нове ім'я — Міланья.

Сестру забрав молодший брат Резван. Той, що, за словами Мар'ям, особливий брехун! Він наказав, щоб сестра заткнулась. Додав, що знає, як потрібно з нами вчинити. Я не звернула на його шепіт особливої уваги й тріумфувала. Але довго слухати погрози з другого поверху на нашу адресу я не могла. Відчинила двері в під'їзд і закричала так, щоб мене добре чули:

— Ти, Маліко, що тричі живеш у біженцях! Що втекла з будинку в 1994 році, в 1996-му і в 1999-му! Ти, що лаєш при цьому росіян і Росію, де годувалась і переховувалась, — боягузка й брехуха! Чуєш мене?! Я прославлю тебе на віки за допомогою свого щоденника. Я запам'ятаю цей день! Твої слова! Коли ти про них забудеш, то прочитаєш про свою поведінку в книжці! Я зроблю тебе безсмертною, негіднице!

05.07.

Найцікавіша людина — це Чорний Принц. З його незбагненними справами. Натовпом охоронців. Із дивними очима, що легко змінюють колір. Він — найчудовіший у моїх думках! Тільки це не кохання! О, ні!

Атестат за 9 класів у мене з п'ятірками. Думаю піти в медичне училище. Завжди є робота. Зазирну до директора школи, пораджусь.

Кілька днів я займаюся тим, що лажу по садах. Збираю фрукти і продаю. Сусіди теж збирають урожай у покинутих садах. Навіщо їм це? Дивні люди! Купують золоті прикраси. Кажуть, що виїдуть до Америки як біженці! На квиток до Америки їм явно не вистачає трохи. Між собою вони щодня ворогують. Ниці й жалюгідні, незважаючи на свої доходи.

Сьогодні, вже вдруге, верхня сімейка продала скляних банок на 5000 рублів! За два дні тільки на склотарі вони заробили 12 000 р. А багато чого ми не бачимо, тому що не буваємо вдома. $7000 + 5000 = 12\,000$ р. (Вартість однієї банки 5 р., тож виходить 2400 трилітрових банок. Міні-завод?)

Торгівля йде жваво: чужі меблі, варильні газові плити, ванни, килими, паласи, посуд. Я розумію: поле бою належить мародерам. Але не заздрю. Мені соромно. Тільки соромно за них.

Царівна Будур

11.07.

У kota Борзика хтось стріляв. Хай буде цей лиходій проклятий і покараний! Влучив йому в черево, і куля застрягла в спинці, на рівні задньої лапи! Температури немає. Годуємо kota сметаною.

Сьогодні о 7.30 був сильний обстріл на ринку. Я не втрапила в халепу дивом. Стріляли з міномета і з підствольників. Убиті чотири людини, поранені дванадцять.

По радіо пліткують, що вбито Бараєва. Одна з його дружин нібито впізнала... тіло. Усі люди знають — він живий! Перебуває в спецтаборі під Москвою. Кому вірити? Нікому! Доки від його родичів, які живуть неподалік, не почуємо справжніх новин, не варто навіть записувати!

У період літніх боїв 1996 р., в серпні, ми бачили Шаміля Басаєва з його людьми на двох чорних машинах. Народ довкола хором бажав йому перемоги.

Улітку 1999 р. вчителька-росіянка просила милостиню на ринку. Ця жінка тривалий час дружила й допомагала по господарству в домі Дж. Дудаєва. Знала його дітей, племінників та племінниць. Її захищали від зазіхань на її приватний будинок. Алла Дудаєва, вдова президента, від'їжджаючи на початку серпня 1999 р., розпорядилася передати вчительці борошно.

Я люблю історію. Вона в мене на третьому місці після філософії й парапсихології.

Зустрічі, здавалося б незначні, пов'язані. Немов майбутнє приміряє на себе кимось наперед пошитий одяг. Це дуже цікаво! Двоє зустрілись... До чого приведе зустріч?

Сьогодні або завтра хтось у кількох кілометрах від мене скамандує: «Вогонь!» — і моє життя може завершитись. А якщо я доживу до післязавтра — то поїду по свою дитячу допомогу!

Будур

03.08.

Ми переїжджаємо! Будемо жити в будинку навпроти. У чистішій квартирі. Ми її вичистили й прибрали. Правда, там теж немає каналізації. Зате є некерований сусід — Джим! Але з підвалу не дутиме. Чорної кіптяви на стінах і на стелі — не буде!

Із Джимом кепські справи. Він випиває. Ненавидить росіян. Усіх без розбору. Він живе там із Золіною. Інші квартири в під'їзді згоріли або завалились. Є їхня квартира на першому поверсі і ще одна на другому поверсі, куди зібралися переїхати ми.

Одержала хліб. Наш борг різним людям — 200 рублів.

Солдати засіли всюди. Шосте серпня — початок Літньої війни 1996 року. Присутність федеральних військових — нам допомога. Сусіди поведуться тихіше, трясуться від страху. Деякі несподівано мовили вранці: «Доброго дня».

Вони нудьгують від неробства. Нічого ніде не можуть потягти. Бояться російської засідки й кулі в лоб. І нас у цій ситуації не вб'ють — не наважаться!

А яка в нас зустріч була! Знімаємо ми ґратку з вікна великого розбитого будинку, і тут крадуться до нас російські військові. У масках! Один — із кулеметом. Другий — з автоматом. Я подумала: «Нам кінець!» Але хлопець у масці, синьоокий, сміється:

— Хай Бог помагає! Ви що тут робите?

А я йому жалібно:

— Зміцнити житло хочемо. Боїмось! Знімаємо ґратку. Тільки сил немає. Не виходить!

Хлопець запропонував:

— Ми вам допоможемо!

Я йому:

— Не треба, ми самі.

Але вони залізли через інше розбите вікно в порожній, зруйнований будинок. Солдат ударив один раз ногою зсередини — ґратка вилетіла! Ми їм — «Дякуємо!» Головне, худий, а який сильний?! Мені б отак уміти!

А мама як схопить кулемет! Вони його залишили біля бордюру, коли лізли ґратку знімати. Солдати злякалися:

— Бабо, ти що?!

Вона сміється. Каже:

— Вирішила молоді літа згадати!

Я весь цей час стояла на карнизі будинку, метри за два від землі. Той, хто був у масці, галантно подав мені руку. Допоміг спуститись. Хлопці стали проситися до нас на чай.

— У нас цукру немає! — сказала військовим мама.

— Зрозуміло! — здогадалися вони. — Близькі сусіди покарати можуть, зарізати.

Ще військові спитали:

— Чи немає бойовиків?

— Давно не видно, — заспокоїли ми їх.

Потім ці люди з задоволенням сиділи й палили біля нашого під'їзду. Грілися на сонечку. Теревенили з чеченцями, своїми ровесниками. Підступу не боялися. Двір було оточено.

Я пам'ятаю випадок у 1995 році: двоє молодих солдатів на прохання сусідів-крамарів приносили різні консерви на продаж. Жартували, сміялись. Дружили з кимось із нашого двору. Вони довіряли. Ходили в наші двори без зброї. Одного разу обох знайшли зарізними на доріжці саду.

Однак сьогодні наші молоді чеченки охоче й люб'язно спілкувалися з російськими військовими! Ми пішли до себе. З ними я не сиділа. Була в Золіні — Джимової дружини. Не виходила, але прислухалась. Російські хлопці розповідали:

— У Чечні ми перший місяць!

Вони дивувалися, що в нас дівчата чисті, як за старих часів. Не такі, як у них удома. Сказали:

— У нас живуть інакше. Дівчата п'ють і гуляють із дванадцяти років!

Солдати заявили, що я — красива. Багата пожива тепер для розповідей і пересудів у кумась, які сьогодні стали їхніми співрозмовницями. Добре, що я пішла звідти! Але я зробила висновок, що і російські хлопці бувають тверезими та спритними.

Царівна

17.08.

Наш борг Мадині на ринку — 350 р. І 1000 р. ми позичили в Розі. Для нас — суми колосальні! Віддавати будемо кілька місяців. Їсти нічого.

Зустріла знайому дівчину. Вона гордо повідомила, що вийшла заміж у 13 років! Чоловікові — 18 років. Від неї я дізналась, яке кохання в біженцях! Дорослі їх одружили за чеченським звичаєм. Молодята тепер сплять за ганчір'яною перегородкою! Ковдра замість стіни відгороджує пару від сторонніх мешканців. Де? Як ти гадаєш, Що-деннику?! У залізничному вагоні! Я давно так не сміялась.

21.08.

Привіт, Щоденнику!

Живемо в новому під'їзді з Золіною та її чоловіком, схожим на кабана. Джим часто напивається і її ганяє. Вона ховається в нас. Яюсь ганявся за нею з сокирою.

Я нічим не торгую. На ринку постійна стрілянина. Мама не хоче, щоб я йшла туди.

— Краще поголодуємо, — каже вона.

Наші нові сусіди — дивні люди! Чоловік і дружина приходять до нас, розвішують у нас те, що попрали. Раніше вони робили це у дворі.

Мама довго прибирала балкон, недоступний для користування через бите скло, цегляний щербинь і сміття. Тепер він чистий. І став у пригоді! Уже можу записати два випадки.

№ 1. У нас був алебастр, приблизно половина мішка. Дали кілограми три Золіні. Пояснили:

— Ми стіну зміцнюємо між кімнатами. Стіну розбито.

За десять хвилин повертається Золіна з відром.

— Ще! — каже. — Мені треба ще!

Ми відмовили. Вона образилась. Чоловікові поскаржилась. Мовляв, вони нас пустили у «свій» під'їзд, а ми, нахабні тварюки, не віддячили.

Того ж дня Джим зустрів у дворі мою маму й каже нахабно:

— Чи вистачило вам алебастру?!

Мама відповідає:

— Вистачило!

Не хотілося через своє добро сваритись. Мама хотіла піти. Та де там! Джим заявив:

— Я дав дружині грошей. Вона з'їздила на ринок і купила все потрібне. Нам від вас нічого не треба!

— От і гаразд! — відповідає мама. — У нас на автобус грошей немає. І на хліб. Ремонт у квартирі потрібен великий.

№ 2. У квартирі людини, куди ми перейшли жити, стояла ванна. Піч і колонку Джим продав скупникам краденого, а ванну — не встиг.

Прийшов господар квартири. Попросив Джима зберегти ванну. Сусід пообіцяв. Але того ж дня з'явився до нас, сказав: «Ванна тут моя!» І забрав її до себе. Родина Нури з цікавості відразу з'явилася.

— Де ванна? — нас питають.

Він пропив цю ванну наступного дня. Нас підставив. Ні, не буде нам тут спокою! До нас, на другий поверх, залізи нашим же сусідам — легко. Тому ми поставили всюди залізні ґрати. Забили в край балкона цвяхи, щоб ті, хто полізе до нас, поранили руки. І ще я сховала канат на балконі — щоб самим можна було спуститися по ньому — на випадок, якщо ввірвуться у двері. Вхідні двері слабкі. На допомогу кликати нікого.

У дворі живуть дві чеченські родини. Їхні близькі родичі й друзі розселилися поряд, по цілих чужих квартирах і приватних будинках. Ми одні.

Усім подобається наша старовинна книжкова шафа. Джим уже вимагав її собі. Казав: куплю або заберу так. Але ми не віддали. Заразом сусіди задивляються і на два килимки. П'ятиметровий килим винесли, а ці, малі, залишилися. Ображений за алебастр Джим добряче випив і голосно міркував, що я не мусульманка. А мусульманин у мене лише дід.

Тільки вчора останній шматок нашого хліба я віддала його вагітній дружині. Більше в нас немає ні грошей, ні хліба. Просто мама сказала, що жінці при надії ні в чому відмовляти не можна!

Читала Мережковського «Тутанхамон на Криті», про жрицю Діо, і «Юліан Відступник». Коли я прочитала, як християни розбили храм язичницьких богів і вбили дитину, я заплакала. Взагалі плачу я рідко. Юліан дав обіцянку дбати про дитину старому, який помирав і не бачив, що хлопчик уже мертвий. Я знаю, чого варта обіцянка тому, хто помирає. Мені зрозуміла віра цезаря в язичницьких богів. Він просто побачив, яким є новий «гуманний» рух.

Ми поховали маленького kota. Мир йому! Він знайшов і з'їв щось неїстівне, сильно хворів.

Людей чесних, справедливих, сміливих майже не залишилося довкола. У скорботному хаосі, некультурному і злому.

Сьогодні повз наші вікна рухаються якісь військові колони. До зустрічі! Цілюю тебе, Щоденнику!

Люди з родини Нури вбили нового Ліниного kota. Разом брешуть проти нас. Разом крадуть. І водночас ненавидять одні одних. Мама правильно каже: жити у світі неправди й розбрату — гірше, ніж загинути від бомби.

24.08.

Написала листа маминій однокласниці з Ростова-на-Дону. Її звати Наталя. Не знаю, чи вистачить сміливості його відіслати. Взагалі я соромлюся прохати людей про допомогу.

«Це лист із міста Грозного.

Я — Поліна, дочка Єлени, вашої давньої подруги й однокласниці. Пишу вам про наше надзвичайно скрутне становище. Будинок наш розбито. Папери на компенсацію (кажуть, за квартиру вона належить) не можемо оформити — грошей немає. Поневіряємось. У мамі був інфаркт. Я сама роблю їй уколи. Майно наше майже повністю вкрадене й знищене.

Мене було поранено восени 1999 р. на ринку. Гуманітарну допомогу ми не одержуємо, тому що не відповідаємо “категоріям” тих, хто її потребує. Довідки про інвалідність мамі теж не можемо зробити, щоб оформити пенсію за інвалідністю. У війну частина документів пропала. Я закінчила 9 класів. У мене три оцінки “добре”, решта — “відмінно”! Я продаю на ринку свої старі книжки, але це мало що дає. Зі школи їжею допомагають учителі й директорка.

Найголовніше було б для нас виїхати з Грозного із залишками речей, тому що ставлення до людей із російськими прізвищами дедалі жорстокіше. Що б ви нам порадили? Може, десь приймають на роботу людей із Чечні і їм надають кімнату? Відпишіть нам, будь ласка. Грозний, головпоштамт, до запитання».

Подумала і зрозуміла — не відішлю. Ніхто не в змозі мені допомогти. Ніхто.

П.

28.08.

Сусід Джим щодня п'є горілку. Учора він давав нічний концерт. Голосно кричав, що ми — «російські тварюки» і нас давно час зарізати, а він — уміє! Ми записали його голос на диктофон дідуса. Уранці ми пішли до його мамі та братів.

Маті й сестра Борзови бігли до Джима зі скандалом. «Синок» і «братик» їх прогнав. Грубо виштовхав зі свого житла. На наших очах пхнув ногою матір, стару чеченку!

Тоді до нього прийшов серйозний брат-каратист. Джим відразу припинив. Від страху.

— Його проти нас підбивав синок Нури — Резван, — пояснила моя мама. — Я особисто чула!

Аладдине! Чому я без тебе? Ти — у в'язниці? Сам потребуєш допомоги?

Я триматиму оборону! Попри те, що мені все частіше хочеться, щоб пропало все, весь наш світ, щоб зіткнулися галактики, планета зійшла з осі й усе зникло, розсипалось і перетворилось на порошок.

Через прізвище багато хто вважає нас за росіян. Але хіба це можна вирахувати? Мати моєї мами — вірменка. Батько моєї мами — дон-

ський козак. Мати мого батька — польська єврейка. Батько мого батька — чеченець. У родоводі мами були татари, грузини, осетини, вірмени, українці, черкеси. У родоводі батька — французи, іспанці, поляки, чеченці. Хто по краплинах вирахує склад моєї крові? Прабабуся Юля-Маліка часто повторювала: «Ми — кавказький народ!», «Ми — люди миру!»

Будур

31.08.

Джим красномовно гострив великий ніж під нашим балконом. Я в цей час, заглушуючи жах, що йшов із глибини серця, слухала пісні Т. Муцураева з плеєра, стояла біля вікна і думала, що без бою не здамся.

01.09.

Із сусідом — мир! Джим був у нас із дружиною. Про себе розповідав. Зокрема, про те, як за бійки й витівки в рідній домівці його били до неприємності і як він місяць сидів на ланцюзі в нашійнику. Його на ланцюг саджали рідні брати! І тримали як звіра.

Мені стало тужно, і згадалися «Паризькі таємниці».

15.30. НЛО летіло над нашими будинками, вібруючи, дикими стрибками. Світіння червоно-помаранчеве. Я малюю на аркуші це диво!

НЛО в нас бачили часто, особливо в період бойових дій. Незрозумілі летючі об'єкти висіли гронами, збираючись у вигадливі геометричні фігури. Навіть військові говорили про це, а не тільки мирні жителі. Іноді припинялися бої, коли вони підлітали занадто близько.

13.09.

Я чула від людей — у нас-бо ні радіо, ні телевізора, — що 11 вересня в Америці було захоплено кілька літаків! Два літаки врізалися в біржу — там більш ніж сто поверхів. Передали: загинули сотні людей! Щодо інших викрадених літаків Америка мовчить! Їх наче й не було? Для безпеки самі збили?

Передають: перша інформація — помилка! Крім двох, ніякі літаки не захоплювали. Цікаво, коли ж прозвучала правда? За першим чи другим разом? Чи це взагалі неправда?

В. Путін, «наше сонце», як, посміюючись, кажуть шкільні вчителі, висловив припущення про «чеченський слід».

15.09.

Страшно усвідомлювати, що я жива, а на іншому континенті люди так загинули! Щойно вони були живі! Мали близьких, плани на майбутнє. Нехай буде проклятий той, хто задумав і спланував скоєне! Той, хто заробив на крові випадкових, безвинних жертв! Йому має не бути прощення!

Амінь.

18.09.

Бомбардують міста Аргун і Гудермес. Це близько від Грозного! Збили з землі або підірвали вертоліт із московською комісією. Комісія летіла перевіряти військові склади в Чечні! Видаток і прихід. Винними стали чеченці. Жителі міст Аргун і Гудермес.

Я намалювала палаючий будинок, з діркою в даху.

Треба ж! Саме сьогодні я була перший день у школі! У своєму 10-му класі.

Ринок розбігся об 11.00! Але не тому, що перекриті всі дороги й біля Грозного бомби падають. А тому, що вдень неподалік від рибного магазину застрелили в голову двох молодих людей! За однією версією — загинули російські військові, за іншою — чеченці.

Мені в ніч на сьогодні снився сон. Двоє хлопців підходять до мене й кажуть:

— Для нас припасені чотири кулі! Ми завтра помremo. Дві кулі ввійдуть у шию, а дві в голову.

Мої сні часто провіщають майбутнє. Тільки я не завжди розумію. Аура людини знає інформацію про те, що має відбутися! Може, це приходили їхні душі?

Будур

19.09.

Ми збираємо речі. Торби повинні бути неважкими: кухлі, ложки, зошити щоденника, книжки, ковдра. Раптом спати доведеться на землі? Треба тікати! Грошей на транспорт немає. Стріляють сильно. Ідуть бої в районі селища Стара Сунжа. Мама каже:

— Кинемо все, що залишилось. Твоя нога болить менше, осколки видалено. Ми зможемо піти! У біженцях в Інгушетії годують! Ми більше не будемо голодувати.

Сусідка Мінат із приватного сектора принесла гарбуз. Зваримо його на обід і на вечерю!

Щойно стріляли з БТРа. Влучили в будинок. Добре — він порожній. Від нас недалеко, наприкінці провулка. Горить! Ох, як горить!

Американські літаки бомбардують Афганістан! Приймач у Мінат передав: Росія хоче в цю гидоту вплутатись. Вихід — списати бідність основного населення країни на війни! Можливі удари у відповідь? Куди нам тікати?

Фатьма-Поліна-Будур

27.09.

Сьогодні — дощ.

Останні п'ять днів торгувала на ринку, щоб назбирати на їжу в дорогу. Ризикувала неабияк. Навколо гуркотіло. Відкласти потрібну суму не вдалося. Тільки харчі купила.

Путін наплював на жителів Чечні. Сусіди кажуть, по радіо оголосили строк: 72 години. Стільки нам дозволено жити. Після того моему Грозному та селам усієї Чечні загрожує доля талібів. Що означає: бомбитимуть нас за методикою Дж. Дудаева, як в Афганістані, — «килимовими» бомбардуваннями. Це коли знищують усе й усіх.

Президент Росії домагається масової здачі зброї. А ми, мирні жителі, тут до чого?! Бомбити ж нас будуть! За п'ятнадцять хвилин цей термін минає. Курям на сміх! У якомусь селі одна людина здала одну одиницю зброї.

У нас телевізора немає і світла теж. Тому дані до нас прийшли від Мінат із гарбузом.

Учора в районі Консервного заводу стався гарматний обстріл. Убило дівчину 19 років! Хто поверне матері її дочку?

Я поспішаю. Якщо вб'ють, то хоча б мої записи про мирних людей залишаться! Термін, судячи зі стрілок годинника, минув!

Я зараз думаю: у нас є сім картоплин. Аж сім! Посмажити їх і з'їсти? Щоб померти ситим. Чи не їсти? Раптом нас не вб'ють? Чимось і потім харчуватися треба.

До нас прибігла сестра Борзових. Розповіла, що війська в місті почали стрілянину! З усіх видів зброї!

— Нас не бомбитимуть! — здогадалася моя мама. — Псують нерви жителям! Я переконана!

Начальство, напевне, домовилось. Це ми, «пішаки», нічого не знаємо! Сьогодні нас не скинуть із дошки!

03.10.

Вертоліт розсипав листівки: «Стежте за молоддю! Не пускайте воювати!» У нас у дворі люди зайняті іншим: виживанням і збагаченням. Листівку я хочу зберегти!

Тепер сусідам скрутно. Майно найближчих будинків вони «прикінчили». Грабувати нема чого. Розбирають чужі дахи. Знімають із будинків і відкопують різні труби, арматуру, дроти. Скупники їздять дворами.

24.10.

Учора застрелили блакитноокогого майстра ключів — Володю! Того хлопця, що по три місяці тримав Уразу! Працював! Не мав жодної шкідливої звички! Він збирався одружитися з дівчиною-чеченкою. Дістав згоду її рідних. Йому було 26 років! Наша тьотя Лейла реве безперестанку! Володя жив у її родині. Потім зняв окрему квартиру. Як його ховати? Хто нам допоможе?! Сказали: Володя-Ваха лежить на стільцях у міліції. У Заводському районі.

26.10.

Завтра ховаємо Володю. Його мати не приїхала. Телеграму відправили. Домовилися про поховання на мусульманському цвинтарі. Недалеко від селища Алди. Ходили по мечетях, питали:

— Хто зробить обряд? Як поховати мусульманина, підкажіть?

Знайшли старого муллу. Він погодився допомогти і сказав, що потрібно купити тканину, мило, парфуми без спирту. Лейла дала грошей, і я купила. Багато хто проти поховання росіянина серед чеченців. Але Володя-Ваха такий відданий вірі, такий чистий душею! Прийшли два діди. Сказали:

— Грошей не треба! Поїмо — і досить.

Читали молитви. Однак чоловік Лейли, скільки зміг, заплатив їм. Мама допомагала: все подавала, мила, прибирала. Я навчилася робити поминальну халву. Жоден корж не поламався! Хоч я робила її

вперше в житті. Сусіди тьоті Лейли скуштували і похвалили мене. Її слід роздати перед тим, як винесуть тіло.

Дивна, таємнича смерть. Свідчення з найближчого військового поста: до Володі-Вахи підійшов підліток. На вигляд років п'ятнадцяти. Гукнув його. А коли Володя повернув голову — вистрілив. Чи правда це?

На звук пострілу почали стріляти відразу з двох російських постів. Вони не знали, що саме трапилось. Просто відгукнулись. Почався бій у центрі Грозного. Загинула хороша людина. Багато хто з чеченців плакав.

Царівна

29.10.

Приїхала Володина мама. Правильно, що не чекали її. Інакше не обійшлося б без інфаркту! Виявляється, в нього були з собою великі гроші. Їх украли! Той, хто вбив? У міліції? Лікарі?

Приїздила наречена-чеченка. Ридає! Як мені її жаль! Вона тихенько шепнула, що хоче померти на його могилі.

Мені снився Ваха-Володя! Він усміхався.

Тоню — продавчиню книжок — пообіцяли вбити. Щоб росіян на ринку не було. Вона злякалась і плакала. Її син у борг купив будинок. Тоня ризикує, щоб допомогти синовій родині. Має чарівну онучку.

Мадина на ринку поминала загиблих братів. Її молодший брат у 19 років загинув поруч із нею під час ракетного обстрілу ринку 21 жовтня 1999 р. Йому відірвало голову. Старші брати розчищали завал розбомбленого будинку в м. Урус-Мартані. Під плитами будинку стогнали люди. Кранів не було. Брати самі, вручну, намагалися плити підняти. Але з'їхала верхня плита. Відразу на них обох.

08.11.

Переїхали 30 жовтня. Ми довго слухали, як змовляються сусіди.

Вони вирішили нас убити. Гадали: скільки одержать за книжкову шафу? Планували розділитися на дві групи. Одна буде агресивною. Друга зробить вигляд, що бажає допомогти. Так у нас однією рукою вітаються, дають хліб. А друга рука — з ножем.

Брат проти рідного брата ніколи не піде! Це ми добре знаємо. Крім двох чеченських родин, що розселились у двох чотириповерхових будинках (ці родини численні), біля нас ніхто не живе. Кепські наші справи!

Я розповіла про все сусідкам на ринку. Відгукнулася Таїса з зупинки «Електроприлад». Пообіцяла спитати дозволу вдома. У разі згоди близьких — переселити нас в одну зі своїх порожніх квартир. І дозвіл отримано!

Я попередила Лейлу. Вона й мати Вахи-Володі пригнали машину. Ми швидко повкидали в кузов наше барахло, що для людей навколо стало цілковитою несподіванкою. Нам трохи допоміг молодший брат Джима. Він простодушно радів:

— Я так і знав — утечете! Зумієте!

Резван суворо дивився і злився. Його план знищити нас — шкідливих свідків, списати на нас усі дворові розкрадання не вдався! Джимові ми віддали ключі від своєї квартири, що завалилася в підвал, де прожили всю війну. Сказали:

— Ми пам'ятаємо добро твоєї мами. Пам'ятаємо коротку дружбу з тобою.

Дозволили йому забрати й продати нашу стару ванну і стару газову плиту. Самі ми їм не дамо ради. З гумором зазначили:

— Це, звичайно, не старовинна книжкова шафа 1924 року, але на цигарки, хліб і пиво тобі вистачить!

Ми постаралися розбудити рештки совісті цієї людини. Як показали події — цілком даремно!

Джим і Золіна, випереджаючи конкурентів, рушили по «подарунки». Поки Володина мама та Лейла вантажили книжки, зник їхній кольоровий пакет. Ми про його існування не знали. Згодом жінки розповіли, що поставили пакет під Джимове вікно. Ми відїхали. Вони похопились! Повернули машину назад. Але пакета на місці не було. Володина мати й тьотя Лейла нас кинули! Засмучені, обидві жінки пішли шукати свої речі.

Борзови почали сварити жінок із нами. Вони подумались, як потягти час. Заявили, що пакет із документами та грішми — в одному з наших мішків (?). У книжках. Вони «бачили» його там.

Коли ми заїхали в новий для нас двір, було темно! Розплатилися з водієм пральною машинкою, подарунком мого діда. Розбирати й затягати наше майно нам допомагали незнайомі підлітки. Але ніхто нічого не вкрав! Дітям ми віддячили моїми іграшками й печивом. Мучились із шафою, ледве її занесли!

У під'їзді цього п'ятиповерхового будинку багато цілих квартир! Мешканців мало: бабуся-росіянка з сином-інвалідом на першому поверсі. Чеченська родина на нашому поверсі. Троє дітей, чоловік і дружина. Четвертий їхній син утік від армії, не абикуди, а в Арабські Емірати!

Чоловік, одначе, співробітник російської міліції. Його дружина — родичка Айшат і Адама, брехунів, які колись оббрехали Валю й Альонку. «Міліцейська родина» дала їжу. Вони підтримали наш підупалий бойовий дух: «Біліть, мийте стіни! Ми допоможемо!»

Наступного дня приїхали Лейла з Володиною мамою. Разом з нами вони почали розбирати книжки, шукати пропажу — кольоровий пакет! Виявляється, в ньому лежали близько трьох тисяч рублів. Два паспорти — Лейли та її чоловіка. А також двісті доларів на поминки Вахи-Володі.

— Треба ж так! Наварилися з убитого! І нас очорнили! Хотіли підмішати у свою брудну справу! — обурювалася мама «подвигами» колишніх сусідів.

Наплювавши на безпеку, ми поїхали назад, у свій рідний двір. Відразу пішли до матері Борзових. Говорили про гріх. Про покарання Всевишнього за вкрадене у людей, які в горі. Про крадіжку в мертвого, з поминок!

Потім ми з'явилися до Джима й Золіни. Бадьоро повідомили про рішення знайти пакет. Зняти з нього відбитки пальців. Зажадати, щоб усіх, хто живуть у цьому дворі, перевірили! Домагалася моя мама від подружжя клятви: «Клянёмось Аллахом, ми не брали!» Але так і не домоглась. Тоді мама наголосила:

— Незважаючи на сварку з другою родиною у дворі, я впевнена: з тих сусідів ніхто не підходив! Ніхто пакет не брав!

Мама спеціально повідомила:

— Мати Вахи-Володі та Лейла, які допомагали нам під час вантаження, моя дочка й особисто я подамо заяви в міліцію. Завтра! Строк подумати — одна ніч! У чоловіка Лейли в міліції Заводського району є зв'язки!

Хитрі злодюжки злякались. Повернули вкрадене. Ту суму, що належала Лейлі, і її документи. Гроші матері покійного Володі не віддали! Розрахували тонко: жінка — росіянка, хоче поїхати звідсіля живою.

Джим з'явився вранці наступного дня до Лейли й повернув частину вкраденого. Він, пройдисвіт, примудрився ще й випрохати грошову винагороду за знахідку. Розповів Лейлі, що той пакет знайшла Золіна.

— Ну хіба могло бути інакше?! — сміялася моя мама. — Тільки вчора ми разом з ними ходили, шукали. Нічого не було! Мабуть, пакет цієї ночі «прилетів»!

Ще варіант складеної Джимом брехні: «Російська жінка, що втратила сина, випила. У горі вона забула, куди поділа двісті доларів. Сама винна. Я співчужаю їй!»

Істина в тому, що ця людина не боїться Бога! Найближчими днями один із його братів справив шикарне весілля. Чи винуватий він був — ми не знаємо! Які гроші використав — теж.

Заплутавшись у цих справах, я не записала випадок. П'ять днів тому в центрі міста, біля маршруток, чеченці вбили чеченця. Стріляли в голову! Хлопець сидав у таксі. Убивці знімали «роботу» камерою. Нікого не затримали! Вони спокійно сіли у свою автівку й поїхали.

Негайно в маршрутках, що від'їжджали, знайшлись «очевидці», які клялися, що нічого особливого не сталося — вбили всього лише росіянина! Але я бачила: в істериці билася чеченка середніх років. Вона повторювала:

— Не вберегла! Сусід мій! Що я скажу його матері?

Виходить, знову чийсь розбірки, на очах у всіх! Із брехнею. Убили все ж таки чеченця! І де закони моєї країни?! Де влада?

Будур

09.11.

Випадок, який стався в жовтні, до нашого переїзду. Я, як зазвичай, торгувала книжками на ринку. Уже зібралася йти, збрала товар. І поквапилася до автобуса. Тут з'явилася Айна. Та сама, що вчила мене математики. Я не бачила її тривалий час! Вона затримала мене. Я не зайшла в маршрутку.

Ми проговорили хвилину десять, і я сіла в наступне маршрутне таксі.

У цей час на нашій зупинці стався вибух. БТР підірвався на фугасі й почав горіти. Коли я підїхала, обабіч дороги бігали російські солдати, стріляли. БТР лежав догори колесами. Поряд стояла ціла бортова машина. Кілька безстрашних чеченських жінок кидалися на військових з кулаками. Вони кричали:

— За що вбили хлопця? Негідники!

Шофер, не зупиняючи маршрутку, спитав мене:

— Будеш тут виходити?

Я відповіла:

— Ні. Можна далі, на наступній зупинці.

Проїхавши зайві чотири квартали, я швидко вибралася з машини. Стрілянина тривала. Під свист куль, із двома торбами чужих книжок я перебігла дорогу. Видерлась на горбок, за великі будинки і, пригинаючись, побігла в бік свого двору. Бігти довелося зупинку!

Мама зустріла мене на вулиці. Стривожені сусіди (мати й сестра Джима) метушилися на підїзді. Усі злякалися стрілянини. На мої питання всі навперебій стали пояснювати: «Коли вибухнув БТР, солдати з переляку почали стріляти. Убили сімнадцятирічного хлопця Зелімхана. Сина водовоза, який приїжджав до нас у двір зі своїм батьком. Його вбили не відразу».

Люди, які бачили вибух на зупинці і зуміли живими втекти, сказали: «Хлопця було поранено. Найімовірніше, осколком, коли він переходив дорогу. Він почав кричати, просити про допомогу. А військові, не розібравшись, застрелили його при всіх». Ось чому скандалили й кидалися на озброєних військових ошаленілі від несправедливості й горя чеченські жінки!

За кілька хвилин до вибуху мама ходила зустрічати мене до зупинки. Вона дійшла до залізничних колій і побачила: попереду молодий чоловік у білій сорочці, чорних штаних наближається до траси. Далеко по шосе швидко рухаються військові машини. Мама гукнула:

— Військові на дорозі! Перечекай!

Але хлопчина за інерцією продовжив свій шлях. Мама не захотіла лишатися на видному місці. Розвернувшись і бігом помчала назад, до наших будинків. Дві хвилини по тому за її спиною гримнув вибух!

І як це Айна затримала мене? Містика! Інакше я переходила б дорогу назустріч синові водовоза.

Царівна Будур

10.11.

Прибираємо в новій квартирі. Побілили сім разів! Тут була пожежа — всі стіни чорні, в кітпяві. Витратилися на вапно та щітки. Тепер чисто. Вікно з шибкою! Шибок ми три роки не бачили! Квартира з вхідними залізними дверима. Я пофарбувала двері. Правда, фарбою для підлоги. Натомлювалися страшенно! Кітпяву зі стін змивали ганчірками. Хоч би півроку пожити в такій чистоті! А головне — безкоштовно!

Мама береться нянчити маленьку дочку Таіси. Тендітне, хворобливе створіння, але дуже гарненьке! Вік дитини — півтора року.

Нові сусіди-чеченці взялися нас годувати! Дали банку яловичої тушкованки. Ми щиро їм дякували. Але в спілкуванні з людьми маємо досвід. Ми не довіряємо. Пам'ятаємо про наклеп на Валю. Про те, що коли допомагають — часто ніж або отруту тримають напоготові за спиною.

Тут, на нашому новому місці проживання, вибухи гримлять постійно. Жителі розповідають: «Теракти повторюються. На одній і тій самій дорозі! Не рідше двох разів на тиждень!»

Ще тут живуть наркомани. Вони ж злодюжки. У цілому — жителів багато!

Воду водовози доставляють щодня. Щоправда, вона з водоростями й піском. Продають хто за один рубль відро, а хто за півтора рубля. Перебоїв із водою немає! Каналізація та злив у квартирі працюють! Ми у своєму старому будинку після боїв 1999 р. носили помийне відро на вулицю. Щоправда, тут немає електрики. Опалення, звичайно, теж немає. Але умови після наших нетрів райські.

Царівна Будур

22.11.

Міліцейській родині передали посилку з ОАЕ. Я дивилася в них касетний фільм. У фільмі рідні та будинок.

Приватний готель, що належить родичам, які виїхали в 2000 р. після війни. Діти розповіли: кожні два тижні вони одержують подарунки!

Звичайно, коли живеш поряд, дізнаєшся багато того, чого й не хотів би. Починають нападати сумніви.

У новому будинку, як і в старому дворі, повно крадіїв! Під'їзд на ніч ми замикаємо. Але, незважаючи на це, невідомі ходять по поверхах! (Очевидно, залазять через балкони й вікна!) Я взяла цвяхи

в родичів нашої квартирної хазяйки. Забила всі двері квартир на нижніх поверхах. Щоб крадії, коли в яку-небудь квартиру залізуть, у під'їзд не змогли вийти. Так я сподівалась. Але мої розрахунки не виправдались. Ці люди не бояться висоти! Вони відвідали наш під'їзд через четвертий поверх! Потягли лічильник! Я відшукаю ще цвяхів (мої закінчились!) і заб'ю всі двері четвертого поверху! «Злодіям — ні!» — таке моє гасло.

Царівна

28.11.

Уже три дні, як мама няньчить дівчинку хазяйки. Крім наданої квартири, Таїса дає 20 р. на день і часто годує мене на ринку!

Стався інцидент із Тонею. Я продала її книжку, але покупку повернули. Довелося забирати гроші назад.

Повз мене йшов хлопець. Зупинився. Відрекомендувався — Іслам. Відразу спробував улаштувати мене на роботу в кафе. Але там хазяйка — подруга Кусум. Мене не взяли. З'явився наступного дня. Веселий! Повідомив, що він одружений, але я йому як сестра. Таке я вже чула кілька разів. Однак приємно. Подарував на талан 50 рублів.

У Козерога вчора вбили друга. Другові 16 років! Він школяр. Убили в рідному під'їзді! Вистрілили, коли він подзвонив у двері. Це тому, що його батько працює в міліції! Козеріг сильно засмучений.

Я в пороженчі. Любити нікого. Сьогодні я втрапила в перестрілку на дорозі. Вистрілили по військовому посту, через мою спину. З пошта — відповіли. Я встигла сховатися за дерево.

До чого сумно жити! Ніхто не розуміє мене.

Будур

29.11.

Підірвали фугас. Я випадково не потрапила. Бабахнуло поряд.

Завтра торгувати. Дізналась: дружина міліціонера відвідала наші двори. Назбирала пліток. Зрозуміла: ми знали її близьких, їхні витівки.

Таїса приносить продукти. Мама готує дівчинці й собі.

Убивства щодня! То чеченців випадкових, а то — пересічних російських солдатів. Безглуздо й страшно. Зате ті, з кого треба б спитати, — здорові, живі, все з ними гаразд.

Під час вибуху загинув підліток на зупинці «Електроприлад».

У нас у новому дворі є непоганий сусід, звати — Арбі. Він допомагав бабусі-росіянки з першого поверху вантажити її майно. Зовсім безкорисливо. Бабуся відправила речі рідним, а сама залишилась. Чекатиме на кращі часи, щоб продати вцілілу квартиру. Арбі одружений. І дружина в нього симпатична. Ми набирали воду у водозвола, розговорилися. Чому я не вмію жити?

Царівна Будур

2002

16.01.

Знову дружина міліціонера пліткує. Розповідає чеченцям, ніби бачила, як я ходжу до російських солдатів на пост. А іншим жителям околу вона ж продовжує брехати, що я дружу з чеченськими бандитами. Кого має на увазі? Чи не своїх знайомих? І чому на кінокадрах, які вона сама мені показувала, її найстарший син у військовій формі? На вулицях в ОАЕ! У дворі мати й батько розповідають: «Син навчається».

Але поряд існує багато хорошого. Таїса дала сто рублів (за п'ять днів роботи з її донечкою). Аміна, яка продає чай, подарувала джинси. Їх не схотів носити син першої дружини. Я щаслива!

Наші колишні сусіди-зłodі з вулиці Завети Ільїча йшли повз мое торговельне місце, побачили — мене немає на ринку — і поширили нову брехню про мене, про що мені відразу розповіли найближчі торгаші. Чому за наклеп і обмови в нас у країні не судять? Наклеп подібний до чаклунства.

За одну ніч, при свічці, я перечитала книжку «Майстер і Маргарита». Тому вчора мала якнайприємніше спілкування.

Усім добраніч! Хай не буде обстрілу!

Царівна Будур

18.01.

У момент моєї відсутності на ринку Чорний Принц посварився зі своїм охоронцем. Той був такий злий, що насмілився ногою вдарили хазяїна. Зрозуміло, ніхто з продавців не знає причини. Але люди бачили: вони бились! Інцидент трапився днів сорок тому. Потім, коли сміливий охоронець спокійно йшов проспектом у центрі міста,

у нього вистрілили з пістолета! Кулі влучили в ноги! І ці кулі виявились отруєними. Тепер йому загрожує ампутація.

А 14 січня близько 16.00 Чорний Принц і його молодший брат, який виконує роль охоронця, сідали в «БМВ» коло Біржі. Було велике ринкове скупчення людей. Повз те місце саме проходили мої сусіди з торговельного ряду Козеріг і Мадина. Із «шістки», що стояла поряд, вийшли двоє хлопців приблизно по 15—17 років з автоматами. Вони почали стріляти по машині Чорного Принца. У його молодшого брата-охоронця влучило 24 кулі! Він помер на колінах у Козерога, який від страху забився за «БМВ». Мадина знепритомніла — теж біля Козерога. А ті, хто стріляв, спокійно сіли в «шістку» і спокійно поїхали.

У Чорного Принца влучило 7 куль. До лікарні пораненого доставив Козеріг! Чорного Принца зразу відвезли в реанімацію. Тепер, кажуть, його переховують. Мати Чорного Принца й загиблого молодшого сина зробила Козерогові подарунок — срібний перстень!

Нічого до ладу написати не можу. Абсолютно нічого не знаю. Чоловіки біля мене шепотілись. Вони з'ясували номер «шістки», з якої стріляли в брата Чорного Принца! Знову будуть розбірки.

Панує гасло: «Хто сильніший!» Триває беззаконня! Навіщо була війна? Адже злочинність тільки посилилась! Хто винний? Хто правий? Я не суддя. І, на жаль, не слідчий. Але рослили всіх — матері! У більшості загиблих лишаються діти. Це нові сироти моєї батьківщини.

Ще вранці двоє невідомих хлопців підбігли до наших столів. Вони попрохали передати записку Козерогові та його друзям: «Потрібна допомога. Валет підійде. Шок». Знаю, що негарно, але в записку я зазирнула. Ні чорта не зрозуміла. Віддала папірець своїм сусідам-торгівцям, щойно вони з'явилися. Записка справила враження. Вони затрусились від жаху й миттю зникли.

Ми купили сосиски! Уперше за три останні роки! Яке щастя!

Мій кіт Борзик видужав після поранення й гладшає!

Убитого брата Чорного Принца бачу як живого. Йому вже ніхто не нашкодить. Я напишу його ім'я — Салман. Він часто підходив до наших столів. Пригощав мене й Мадину чаєм.

Аллаху! Бережи моїх живих друзів! С, Т, Є, А та інших. Ми живемо в пеклі! Виявляється, воно тут, на землі!

Будур

19.01.

Мама весь день була вдома в хазяйки нашої квартири. Прибирала в неї, доглядала дітей. Ми в цілковитій залежності. Виживаємо. Вдячні всім, хто простяг руку допомоги!

Увечері старшій Таїсиній дочці я допомагала збиратися до дитячого табору. Школярів відправляють у м. Нальчик. Дітей-росіян у школах немає. А якщо є, то одна дитина на всю школу. Уявляю ставлення до неї! Як їй важко витерпіти всі приниження. І як нервують її батьки!

Я не вірю людям. Нікому. Ніяким. Ніколи.

20 березня мені виповниться 17 років! «Страшно, аж жах!» — слухна фраза зі старого фільму. Я ходжу пильно запнута хусткою, як Квазимодо-страшило. Я повністю, абсолютно самотня. Багато ровесників почали пити. Уживати наркотики. Дивлюся на це з жахом.

На планету Земля я прийшла, щоб стати свідком. Видно, свідок — моя карма. Я — свідок, але я — не учасник. Мені ще гірше. Виходить, я повинна все записувати. Фіксувати історію. Не знаю, чи зрозуміють ті, хто прочитає мої записи: зло калічить тих, хто його чинить, набагато сильніше, ніж тих, над ким його чинять.

Знаєш, Щоденнику, інколи я буваю щаслива. Коли розмовляю сама з собою. Аби тільки відпочити від навколишнього життя!

Удалині працює установка «Град».

20.01.

Ранній похмурий ранок. Удалині стріляють. Але треба їхати на ринок. Працювати, щоб купити їжі мамі й собі.

Ми ще в цьому світі!

30.01.

Їздила по талони на харчі. Дізналася, що Чорному Принцу в лікарні стало краще! Хвала Всевишньому!

Вимкнули газ. Електрики давно немає! Сусід-міліціонер кип'ятив на старому примусі чайник! Ми пили чай! Може бути людиною?

02.02.

Субота. Єврейський вихідний. Я вдома.

Учора на ринку дивом урятувались! Приблизно в двохстах метрах від нас із даху Будинку моди обстріляли відразу два БТри. Сказали, що вбили трьох російських солдатів. Я вбитих не бачила. Відстань велика. Стрілянина, коли таке скупчення людей! Центр міста, ринок! Діти! Жінки! Військові почали у відповідь стріляти з гармати! Порохом запахло звідусіль. Таїса, моя хазяйка, кричить:

— Кидай товар! Кидай! Хапай гаманець і тікай, тікай!

А я кричу їй:

— Товар — чужий! А гаманець — пустий!

І я стала закидати в торбу чужі книжки. Мама вчить: «Чуже берегти треба краще, ніж свою власність». Ото я від страху тремчу! Але книжки зі стола в пакет стягаю, складаю. Так збрала весь свій товар. Мій сусід Козеріг зібрав свій. Ми обоє не витримали стрілянини й утекли. А сусідка на прізвисько Коржик залишилась! Вона сиділа під своїм столом, затуливши голову руками, сподіваючись, що потім покупці будуть! Товар у неї дрібний — ліки. Збирати довго. Тож мусила вона, бабуся, своїм життям ризикувати!

Удома дружина міліціонера впіймала мене і стала просити:

— Не забивайте двері на четвертому поверсі!

Отут би поставити знак питання.

Інша сусідка, бабуся-росіянка з першого поверху, та, що боїться всіх, шепнула: «Ваші сусіди винесли з четвертого поверху стільці». Мама підтвердила це. Вона бачила дружину й дочку міліціонера зі стільцями в руках. Але мама так утомилася від усього, що була байдужа. А я розлютилась:

— Накрадуть, а потім на нас звертати почнуть, бо тимчасово тут живемо! Скажуть: «Росіяни були та обікрали». З таким перебігом подій ми знайомі!

Я піднялася на верхній поверх. Забила чужу квартиру на п'ять найбільших цвяхів, які знайшлися. Тепер я ще й охоронець порядку!

Сусідка, дружина міліціонера, щоб помститися, довго шепотілася з криміналом двору. Намовляла! Дідькова личина! Вони зі злістю дивилися на мене, а я — на них, у своє вікно.

Мама згадала: найближчі сусіди шепотілися про те, що ввечері треба спустити вниз ліжко.

— Ти їм плани зламала покрасти. Посилиться ворожнеча, — попередила вона. — Ти навіть господарів квартири на четвертому поверсі не знаєш! Не лізь! Згадай, що дала тобі історія з телевізором у рідному дворі? Його не повернули! А нас зненавиділи.

Але я все одно робитиму своїм розумом і воюватиму за справедливість. Інакше навіщо жити?

Сьогодні бачила Аліка. Він привітався. Перепросив! Обіцяв допомогти. Розповів про мерзоти старого двору. Радив виїхати нам із Чечні. Повідомив, що по-давньому живе цивільним шлюбом із наркоманкою — чеченочкою Синді. Вона хворіє. Він не приховував, що став уживати наркотики.

— Так не страшно! — міркував Алік. — Тільки ТАК не огидно жити. Інакше треба йти у світ кращий, у світ інший.

— Їхати нам із мамою немає до кого! — стала відверто розповідати я. — Тільки в чисте поле. Усе життя мама і я прожили тут, у Чечні. Це моя батьківщина! Матеріальне становище таке: раді, коли є на автобус до ринку і не треба тупати в таку далечінь пішки.

Вийшла сварка з Таїсою. Вона жаліє, годує мене. Але ворожість, бажання принизити прориваються навіть у неї. Як прикро! Мені так часто хочеться назвати її мамою.

У Чечні — загальний вірус: ненависть до росіян. Ось що накоїла війна! У чеченців за роки СРСР бували змішані шлюби. Уже вирости, стали дорослими їхні діти. Мама й бабусі в багатьох — росіянки або українки. Особливо численними були такі шлюби у 80-х роках. Тепер родинні зв'язки з росіянами — ганьба! Їх ретельно приховують. Деякі жінки обмінюють паспорти, стають чеченками. Переїжджають до іншого району міста, складають легенду, щоб вижити.

При мені бабусю-росіянку викинули з автобуса за те, що вона насмілилася заговорити російською! Я навіть нічого не встигла зробити. Російською краще не розмовляти в громадських місцях! Я не почуваюся ані росіянкою, ані чеченкою.

Але повернімося до конфлікту: Таїса пожартувала, звернувшись до старшого брата хазіяна книжок:

— Забирай Поліну-Фатиму собі. Вона мерзне тут. Хворіє! Хто її візьме за дружину, з матір'ю-росіянкою?!

А цей «красень» до мене:

— Ну що? Будеш зі мною спати як друга дружина?

Я від слів Лечі мало не розридалася. Стала перекладати товар на столі. Не витримала, звернулася до Таїси:

— Я з ним поговорю! Присоромлю!

Таїса злякалася. Схопила за руку. Заходилася пояснювати:

— Не годиться! Ти що?! Дорослому чеченцеві будеш виговорювати?! Терпи!

Вона благала мене не ходити. Але я відсмикнула свою руку й утекла від неї. Я завадила Лечі та двом доларовикам рахувати їхні гроші. Заявила йому:

— Ви підете зі мною, і ми поговоримо!

— Бачиш, я зайнятий. Почекай! — попрохав він.

Але я чекати не могла. Я знала: є варіант — залишитися без товару. Зовсім без грошей. Мене можуть підставити, зробивши мені недостачу.

— Чекати не буду! — вимагала я.

Брат хазяїна книжок, Лечі, підійшов до мене.

— Ви — старий поряд зі мною! — стрілила я. — На сорок років за мене старший! І тільки тому ви не одержали по фізіономії! Мені соромно за вас! Знаючи моє ставлення до життя й до релігії, як могли ви сказати таку мерзоту?! Ви мені за віком як батько або дід! Я завжди ставилася до людей ваших літ із повагою. Особисто до вас — із вдячністю! Тому що допомагати вижити чесною працею — свята справа! Вам здалося, що я повинна вам дякувати, як вулична дівка?! Ви помилилися! Краще я помру голодною. Так! Я голодуватиму! Мені не потрібен ваш товар!

Він отетерів! Навколишні слухачі — теж. Солідний чоловік, сімейний, побожний чеченець перепросив мене, голосно, привселюдно, п'ять разів! Його бліде обличчя стало рожевим.

— Це був невдалий жарт. Таке ніколи більше не повториться! Вибач! Вибач, заради Аллаха!

Я бачила: йому соромно! Старший брат хазяїна книжок швидко пішов. До своїх вибачень Лечі встиг додати:

— Торговельні стосунки залишаться, як були. Ти мені вибачиш?

На обличчях людей навколо я побачила явне невдоволення моїм учинком. Думки розділилися. Плітки обігли ряди! Ринок є ринок! Пізніше багато продавців крутилися біля мого стола. Бажали подивитися — що за молода «нахабна росіянка».

Удома я зробила уроки й читала книжку. Автор — Італо Кальвіно. Мені сподобались оповідання «Стежка павучих гнізд» і «Дорога до штабу».

Царівна Будур

04.02.

Більшу частину дня я сидні справляю. Чекаю на покупців.

Ще я познайомилася з дівчиною. Її ім'я — Вайда. Вона чеченка. За гороскопом Вайда — Риби, як і я. Ми розмовляли цілу годину!

08.02.

Підходила Вайда. Вона синьоока. Довге золоте волосся. Принцеса з казки! Її батько живе в Росії, на річці Волзі. А в мамі та її сестер квартира тут, у Грозному. Квартира в будинку, де колись жив мій дідусь Анатолій. Вайда має сімох сестер! І жодного брата.

Підходила Маша-Макка. Вагітна. Каже, що дуже втомлюється. Вона розповіла, що її новий чоловік — тесляр. Робить столи для продавців, віконні рами, лагодить двері. Вони живуть нормально!

Бувай, Щоденнику!

Царівна

10.02.

Завтра Козеріг має зробити мені *N*-пропозицію. Я чула, як хлопці про це говорили. Шепочуться, як дівчата, і все чути! Купив собі куртку, джинси та майку. Він має, за їхньою грою, спокушати мене. Я на таке не ловлюся. Мені людина потрібна.

Ось він стоїть поруч, суб'єкт, який посперечався на мою душу. Часом піднімає голову до хмар і повторює: «Я кохаю і хочу бути коханим». А згори капає дощ! Сміхота!

Підходив хлопець на ім'я Омар-Бек. Усі дружно звуть його Бублик. Він із бідної родини. Нічого не має. Але пощастило: знайшов «спонсора». Йому допомагає сам Чорний Принц! Улаштував в інститут. Дає 1000 р. щомісяця на харчування. Інші кошти Бублик повинен знайти сам! Тільки не пити, не лінуватися, вчитися! Не кидати навчання!

Спілкувалася з Вайдою. Вона розповіла, що її батько багато заробляє. Добре допомагає їм. Працює в спецслужбах. Не під своїм іменем.

Патושка

13.02.

Сьогодні я одержала булку безкоштовного хліба в крамничці Червоного Хреста. Спасибі директорці школи — Ханум. Це вона допомогла, щоб ми його інколи одержували.

Нашій опіканці маленькій виповнилося два роки! Ми подарували дівчинці нехитрі солодощі та книжку з картинками. А Таїса купила для дочки дорогого музичного ведмедика. Ведмедик працює на батарейках. Співає! Діти з двору заходять помилуватись! Більшість таких дорогих іграшок не має!

Побачила Машу-Макку. Вона йшла з величезними торбами. І з величезним животом! Як же вона підіймає таку вагу?!

Грошей нема. Їжа на вечір і на ранок. А до наступного вечора мамі доводиться чекати на чай! Завжди невідомо, густо чи пусто.

Багато пишу для школи. Лягаю спати о другій ночі. Свічки, каганці. Сусід-міліціонер протяг собі дріт із приватного сектора. Там є дизель! У них світло! Але нам «накидним дротом» електрику провести не можуть, бо осоромляться перед іншими чеченцями — за допомогу «родині з російським прізвищем».

Скоро весна! Час порожніх і дурних надій! Бувай.

15.02.

Під вечір на темно-синій автівці прибули невідомі.

— Тут вони не жили! — шепнула стривожена дружина міліціонера Пліткарка.

Вона постійно когось боїться. Сказала, що, побачивши чужаків, її чоловік спершу навіть хотів утекти зі свого балкона третього поверху!

Зрозуміло, у дворі нових людей ніхто ні про що не питає. Вони мають серйозний вигляд, зброю. Якщо маєш такий вигляд — заходь і живи, де захочеш, у будь-яку квартиру. Люди навкруг давно залякані тотальною сваволею! «Осліпла» й «оглухла» бабуся-росіянка на першому поверсі. Те саме сталося з чеченською родиною міліціонера.

Отож: трое брюнетів і один блондин зайняли, нікому нічого не пояснюючи, квартиру № 58. Саме під нами! Поки що тихо. Тільки ночами б'ють ногами у двері на другому поверсі. Ці самі фокуси синхронно повторюють на четвертому поверсі над нами. Але наш міліціонер не виходить. Навіть маючи зброю!

Будур

18.02.

Четверо хлопців, які зайняли квартиру № 58, не з'являються. Мабуть, вони тут не житимуть і просто поставили речі.

Алік немає. Шукати його в селищі, в передмісті я не можу. Там живе його бабуся. У бабусиному дворі в бочці є те, що мені дуже хотілося б мати для особистої самооборони. Алік поїхав туди два тижні тому. Чи не трапилося з ним лихого? Молодики йдуть і не повертаються додому.

Зіткнулась у своєму під'їзді з чеченськими хлопцями із заможної родини. Вони несли чужі двері! Зняли з квартири другого поверху. По очах видно: вживають наркотики.

Треба бути насторожі! Звичайно, я розумію, в республіці роботи немає! Молодь пити й палити хоче щодня. І від ласого шматка ніхто не відмовиться. От і ходять по чужих під'їздах міцні й сильні, нагородвані старшими ледарі. У всіх дворах — однаково. Діти подорослішали між війнами, багато хто з підлітків не зміг закінчити школу. Їм добре знаний страх під обстрілами та бомбардуванням. Бачили смерть. І постійне масове злодійство навколо себе. Не день, не два, не один рік, а протягом кількох років! Отакі їхні життєві зразки. Люди поспішають! Змагаються між собою у винесенні й у продажі того, що ще не вкрадено й не продано.

Гадаю, історики визначать нашу молодь як втрачене покоління.

Були неприємності з сином Таїси. Її син на рік молодший за мене. Він удень катався по шосе на велосипеді. І тут прогримів вибух! Підлітка не поранило. Але він мало не постраждав за чужі дії. За хлопцем погналися військові, подумавши, що він має стосунок до вибуху. (Вони саме повз проїжджали на БТРі.) Звичайно, він був непричетний — він катався по цій самій дорозі, граючись і пустуючи. Школяр таки втік. Він кинув велосипед. Стрімко забіг на горище сходами нашого будинку, звідти — на дах. Мчав по ньому, обминаючи провали, на протилежний бік. Крізь люк спустився в рідний під'їзд. Хлопець таки вдало дістався своєї квартири. Замкнувся! Уцілів! Слава Богу!

Будур

22.02.

Я вдома. Привіт!

Завтра небезпечний день! День депортації чеченців з рідної землі. Можливі теракти — на пам'ять про загиблих під час переселення.

З Козерогом один день — дружба, другий — мовчання й відчуженість.

Чеченочка Вайда, та, в якої тато «секретний агент», обіцяла передивитись одяг старших сестер. І принести в дарунок!

Я ходжу в «гуманітарній» синій болоньєвій куртці. Куртку я одержувала з великими труднощами, зі скандалом, протягом тижня! Ніхто не хотів давати мені допомогу. Але, влаштувавши істеріку в установі з допомоги населенню, я змусила дати мені куртку, тому що не можу ходити в дірявій. Холодно. Прохала й для мами, але не дали. «Бідні», кому допомога належить згідно з категоріями, — багатодітні родини, вагітні, люди старші за 60 років і т. д., — під'їжджали по гуманітарні куртки на іномарках! Їм ще чомусь вручали дорогі матраци.

Не секрет, що чеченці не здають документів своїх померлих родичів. Тому одержують допомогу на всіх дідусів і бабусь, яких давно немає на світі! Весь ринок у продовольчих «гуманітарних» консервах. Їх на ринок здають КамАЗами! А такі люди, як ми з мамою, — голодні. Куди дивиться влада?!

Джинси, подаровані мені Аміною, яка продає чай, — єдині. Вони починають рватися.

Сьогодні чітко чути гарматну канонаду. Свято Курбан-Байрам!
Царівна

24.02.

Бачила Аліка! Живий і здоровий. Те, що він мав принести з бабусиною двору, — зникло! Невідомі знайшли і вкрали.

У нашому дворі собака народила цуценят! Двоє замерзли й загинули відразу. Іншим мама послала своє старе закіптюжене пальто. Чи виживуть? Діти міліціонера і ми підготовуємо собаку-матір. Вона вдячно махає хвостом, коли я віддаю їй залишки супу або шматочок окрайця.

Приїхав хазяїн книжок, літній Тодді. Сподіваюся, нові книжки хоч трохи поліпшать мої торговельні справи.

Царівна, яка чекає весну

26.02.

Я засмучена. Ринок розганяють. Куди йти? Як виживати? На місці ринку, за наказом якогось ситого зрадника простих людей, будуватимуть спортивний комплекс. На чорта він здався голодним і безробітним?

Давно моя республіка у фінансовому плані — двійник Бермудського трикутника.

Тодді попросив стати його дружиною. Жарт? Усерйоз? Повторює, що кохає мене! Але нічого, крім вдячності за надану роботу, в мене до Тодді немає!

У нашому районі вбили росіянку! Отже, становище росіян на краще не змінилось.

Уранці з віконця маршрутного таксі я бачила Машу-Макку. Вона від своєї зупинки піднімалася вгору, до дому батьків. Мабуть, провідати свою маму й сина.

Підходила золотоволоса Вайда. Вайда ревла і зовсім не соромилась. Говорила, що їй шкода життя, яке минає. Вона вважає, що її ніхто не любить, окрім мами.

— Прикро! Зовсім немає уваги чоловіків. Самотність, — скаржилася худенька красуня.

Я зрозуміла: у Вайди поганий настрій! Купила й подарувала Вайді сонячний апельсин.

Будур

29.02 чи 1.03? Не знаю!

Що сьогодні було! Російські війська й гантамировці-чеченці, які воюють на боці РФ, дуже швидко оточили Центральний ринок. Усі були в масках! Стали хапати людей і тягти в автобуси без будь-якого пояснення. В основному хлопців і чоловіків! Хто впирався, того підганяли прикладами! А в багатьох торгівців товар узято в борг. Як бути?

Набили випадковими людьми багато автобусів і автівок. Дійшли й до нас. Схопили «нашого» Козерога та інших молодиків! Відразу надягли наручники, як на злочинців. Щоб налякати? Чи мали на це законне право? Ну так, ми тут усі без прав. З Козерогом поруч опинився сусід дівчинки Вайди. Має 19 років! Уже років зо два одружений. Він закричав:

— Якщо мого друга забираєте, забирайте й мене!

І вчепився мертвою хваткою в Козерогову куртку. Їх повели обох. Я думала, мені буде байдуже. Адже ми сваримося більше, ніж дружино. Де там! Я мало не заревла. Миттю приготувалася бігти їхніми слідами. Пам'ятаю, як ми дивом урятували «таксиста». Тільки тим, що запам'ятали номер бойової машини, яка його забрала.

Кличу дорослих жінок, які торгують поряд:

— Таїсо! Соню! Куржан! Ходімо! Подивимось, куди їх потягли? Запишемо номер транспорту — треба батьків повідомити!

Жінки й вухом не ведуть. Навпаки, говорять мені:

— А яка тобі справа? Перевірять — відпустять. Їж! Ми на тебе манти в кафе взяли!

Я розлютилася:

— Що? Їсти?! Коли відбувається лихо? Я — йду!

І я побігла шукати хлопців. Довго зазирала в автобуси й автівки з нещасними людьми, яких охороняли військові. Не знайшла. Іду назад. Плачу! Але хвилин за п'ятнадцять після того, як я пішла, жінки збагнули: усе не так просто! Я не знайшла хлопців. А жінки — знайшли! Вони, відшукавши сусідів по торгівлі, зчинили лемент. Дали військовим грошей. Хлопців, уже прив'язаних до крісел автобуса, відв'язали й випустили! Жінки повернулися з ними як героїні! А я знову — непомітна тінь. Будемо вважати, що так і треба.

Будур

02.03.

Чому в нас була зачистка — зрозуміло. Учора ми в метушні не подумали, але причина є! Від нашого Грозного до м. Тбілісі в Грузії — чотири години їхати. Туди добу тому прибули американські військові!

Люди навколо мене на ринку розмріялися: «Хоч би й нас захопили! Швидко все відбудували! Робота для всіх скоріше знайшлася б! Добробут! Нормальне життя!»

03.03.

Привіт! За 17 днів мені виповниться 17 років. Я ще нічого не встигла. Поряд зі мною сваряться, кохають, воюють, помирають, руйнують і будують. А я? Пишу щоденник і сміюсь, бо не люблю плакати.

Пам'ятаю: мої однокласники мріяли стати слідчими, багатодітними матерями, лікарями. Я ж часто змінювала свої плани. Навчитись дідусявих книжок, бажала стати черницею в Шаоліні. Мріяла заслужити на довіру в тибетському монастирі. Бути послушницею, як Єлена Блаватська. Опанувати мистецтво лікування. Навчитись левітації. Про це нині можна згадати зі сміхом і з журбою. Мое дитинство понівечила війна. Проблеми стали «земними»: їжа, вода, схватися під час обстрілу. Головне — вижити!

Пізніші захоплення пов'язані з космосом. Я креслила зоряні карти неба. Зимове, весняне, літнє, осіннє небо. Мріяла стати уфологом. Усе розсипалося. Зникло. Зрозуміло, через війну.

Тепер, у 16 років, я нездорова: невроз, ревматизм, хвороба серця. Мої шлунок і печінка «страйкують». Досі ми живемо без опалення й мерзнемо. Без електрики. Без води — її носимо знадвору, привозять водовози у великих цистернах і продають уже по два рублі відро. Вода неочищена, і незрозуміло, де вони її набирають! Часто вона каламутна і з водоростями. Іншої немає.

Єдине, що з'явилося завдяки переїзду у квартиру до Таіси, — є туалет і слабенько працює газова конфорка на плиті. Не мусимо готувати на вогнищі у дворі! Можна готувати вдома. Щоправда, готувати особливо нема чого. Після тривалого голоду я не можу їсти звичайну їжу. Приблизно те саме зі здоров'ям було в колишніх в'язнів німецьких концтаборів. Зокрема, табору Бухенвальд. Друг мого діда, художник Леонід Царицинський, побував там. Він довго відновлював здоров'я за системою хатха-йоги. Ця людина — мій взірць!

Мені потрібна тривала дієта. Поступове звикання до звичайної людської їжі. Але, на жаль, наше матеріальне становище таке — не до дієти. Ми з мамою будь-якому шматку раді! Тому в мене трапляються напади нездоров'я.

Закінчити б школу! Вступити б до вищого навчального закладу! Це важливо! Я очевидець! Я зобов'язана все розповісти!

А в центрі міста знову зачистки. Мені б навчитися радіти життю!

Дружина веселуна Іслама образила мене. Ця юна жінка висловилася біля сусіднього Козерогового стола, зверхньо на мене поглядаючи: «Хто б міг подумати? Маючи росіянку матір, вона знає наші звичаї? Усе одно ніхто їй не повірить і не пустить у пристойний чеченський дім!»

Дурниці! «У нас гідний Покровитель», — мовиться в одній із сур Корану, і вона, як мусульманка, мала б це знати.

Знайшла в М. Лермонтова вірші про Кавказ. Мені вони дуже сподобалися. Навіть не віриться, що сам Лермонтов брав участь у каральних походах.

Ніколи ще аул Джемат
Не обкладався даниною.

Його стіна — ручний булат,
Його мечеть — на полі бою.
Його славетні сини
Гартовані в огні війни.
І знана між земель Кавказу
Багата й вільна їх земля.
І росіянина щоразу
Їх куля в серце поціля.

04.03.

Що відколола Таїса! Вона взяла в руки переклад Корану (Крачковського). І поклялася на книзі, що я їй сказала: «Погоджусь вийти заміж за Тодді — хазяїна книжок. Але я це зроблю, якщо він купить мені дорогий перстень із діамантом!»

Я ніколи такого не казала! Вийшло глузування. Я зразу відчула жіночі хитрощі. Раптом залицяння Тодді до мене з часом стане серйозним? До кого?! Навколо сотні «своїх» удів, молоденьких наречених! «Цій» треба перешкодити. Вийшов привід нас посварити, на таємну втіху багатьох. Торгівці були задоволені! Сміялись! Казали солідному рудуватому холостякові: «Оце так! Ура! Біжи по перстень!»

Так, жартома, його образили. І підписували наші стосунки. Я розлютилася на Таїсу! Що їй до чужих симпатій і антипатій? Зробили людині від мого імені неприємність. Тодді віджартовувався. Червонів! Знаю, Тодді трохи жадібний. Однак до мене хазяїн товару ставиться добре. Навіть по-батьківськи. Він дійсно кілька разів говорив про те, що закоханий у мене! Я, зрозуміло, не вірю.

Царівна Будур

08.03.

Мій вісімнадцятирічний сусід Козеріг, якого я шукала на зачистці, — свиня! Не привітався! Й інші сусіди по ринку (хлопці, друзі Козерога), що цілими днями ошиваються в нашому торговельному ряду, не зробили навіть крихітного подарунка. Та ще й зловтішалися, що сьогодні мене ніхто не привітав! Настрій мені виправив перероблений вірш поета Некрасова:

Раз якось зимою в холодную пору
Із лісу я вийшов; мороз так і гриз.
Дивлюсь — підіймається тихо під гору

Конячка, вивозячи доларів віз.
 Статечно простуючи з нею додому,
 Конячку під повід веде мужичок.
 З гранатою в жмені, в кожусі тяжкому,
 «Калаш» за плечима... а сам — як грибок.
 — «Здоров, парубище!» — «Ану не чіпай-но!»
 — «Який же ти грізний, по правді скажу!
 А звідки валюта?» — «Із банку, звичайно.
 Там батько грабує, а я от вожу».
 (Із лісу лунали удари по пиці
 І крики «Віддайте ну хоч би труси!»)
 — «А, он воно що! А як звать тебе?»
 — «Власом!»
 — «Котрий тобі рік?» — «Та вже сьомий пішов!
 Ну, мертва!» — хлоп'ятко промовило басом,
 Застрелило дядька і рушило знов.

Підійшла Вайда. Вона засмучена. Її теж ніхто не привітав із 8 Березня. Я втішила подругу:

— Можу тебе ошчасливити! З тобою віталися сьогодні?

— Так, — відчужено відповіла дівчина.

— А зі мною й привітатися «забули»? Які тут подарунки?! Тож я — попереду тебе! Можу похвалитися!

І Вайда нарешті розсміялась.

Купила булку хліба та банку кільки. Буде неабияка вечеря!

Будур

09.03.

Слухаю музику на плеєрі. «*Enigma*».

Свято! Я купила вісім відер води, наносила їх на третій поверх і скупалась! У мого котика Борзика болить лапа. Мажу зеленкою.

Ще мені вирвали зуб. У лікаря Беслана, на зупинці «Електроприлад».

Познайомилася з Мархою. Має 37 років. Вона розповіла, як на неї напали в під'їзді і, погрожуючи ножем, забрали сережки.

Добре, що не маю жодної прикраси.

16.03.

Ішов дощ, і я лишилася вдома. Уявляю злющі пики сусідів по ринку. Я забрала клейонку-дах, яка натягається над столами під час дощу, додому, тому що саме мою хтось повсякчас ріже ножем. А грошей купувати нову клейонку не маю.

Зате сусідам з ринку тепер під ноги лле дощ, і утворюються калюжі. Вони мокнуть і зляться! Хазяйка квартири Таїса, напевне, стоїть у калюжі. Та й Козеріг із друзями — теж.

Маленька, яку доглядає моя мама, хвора на висип. Таїса нічого не пояснює. Ми можемо захворіти? Виходить, по-справжньому і їй на нас плювати.

На ринку я вічна рабиня. Усе подай. Усе принеси. Розумію: за все слід платити.

Займаюся за книжкою «Ніндзя». Там є енергетичні вправи! Бачила лікаря Лялечку! Живий! Його було поранено під бомбардуванням. Одужав.

17.03.

Хворію. Заразилася від маляти, яке няньчить мама.

Мене нудить. Я вийшла в під'їзд, знепритомніла на сходах. Занесли додому сусіди. Родина міліціонера.

Таїса приховує, що це за хвороба. Схожа на шлунковий вірус. Удома в неї хворіють усі.

Перед моїми очима кола. Стеля обертається.

18.03.

О, як мені погано! Я знову хвора.

Несподівано дружина міліціонера подарувала 50 р. У нас лежали копійки, дріб'язок. Хто друг? Хто ворог? Тут, у Чечні, все це злилося. Кожен може бути і негідником, і шляхетним (в один і той самий час!). Це — по-східному.

Переживаю за Куржан — жінку на базарі. Я вчу її арабських літер. Бідолашна Вайда! Вона, мабуть, бігає шукає мене.

У мене прикрість — ручки немає. Закінчилась! У цьому будинку все не слава богу!

Мені погано. Мабуть, через мою хвору печінку та занапащений війною шлунок.

До зустрічі, Щоденнику!

Ура! Знайшла ручку! Продовжую. Повністю згодна з Цицероном: «Я віддаю перевагу найнесправедливішому миру перед найсправедливішою війною».

Лежу й думаю: явно з певним наміром переробили сказане в Корані та в Біблії. За допомогою таких «новацій» стало легше

маніпулювати людьми. Ті, хто організував війну, — нажилися. Гарно вбралися. Теж непогано вдягли своїх жінок. Придбали житло. Збільшили рахунки в банках. Контраст постійний! Будинки-руїни. Поряд новенькі норкові шуби.

Будур

19.03.

От чорт! Мені погано, а завтра — мій день народження! Хочу поїсти й неспроможна. Знову блювота.

Нікого зі старих друзів, однокласників немає.

Привіт, весно! Привіт, 17 років!

Зі мною поряд на подушці спить, згорнувшись клубком, наш гладкошерстий сірий кіт — Борзик. Знаєш, Щоденнику, яке повне ім'я придумала я для нього? Хасан бен Саїд — Сірий Хаттаб — Чаборз Муджаїд. А коли кіт мене сильно розлютить, потягне щось із моєї їжі, я кричу на нього: «Мукхдахк», тобто: «Щур» (чеченською мовою).

Уранці я виходила. Була на сусідній зупинці. Купила трохи продуктів. Думала: пройдуся — полегшає. Де там! Ледве доповзла додому. Я повернулась, і прийшла Таїса. Вона нарешті принесла мені ліки, такі, як брала своїм дітям від шлункового вірусу! Лежу. Читаю навчальні книжки.

Будур

20.03.

Мій день народження!

Мама подарувала пачку печива. Жую. Таїса обіцяла маленький торт, але не принесла.

Цуценята у дворі підросли. Гавкають. Це багатьом не до вподоби. Побоююся за їхні життя. Сусід-міліціонер заборонив своїм дітям годувати цуценят. Пообіцяв песиків пристрелити з табельного пістолета! Особливе ревне мусульманство?!

Зате його дружина Пліткарка раптом постукала у двері. Передала маленьку свіжу рибку! Ми її посмажили. Миттю з'їли. Ням-ням! Дякуємо за те, що сьогодні була людиною!

22.03.

Знову я вдома. Слабкість. Але виходила. Намагалась одержати свою дитячу допомогу. Нічого мені не дали.

Стався моторошний випадок. У далекому від нас районі міста о 8.30 зі свого під'їзду вийшли дві чеченки. Мати й дочка. Раптом із

будинку навпроти пролунали автоматні черги. Жінок убили. Їхній сусід, працівник міліції, чеченець, вискочив на допомогу. Але пролунала нова автоматна черга. І його було вбито!

Інші мешканці витикатися побоялись. Зі свого вікна все бачив ще один співробітник правопорядку. По рації він викликав допомогу. Прибув уазик із підкріпленням. Але вибух! Фугас виявився під автівкою! Керований? Майже всі в уязику загинули.

Так багатьох міліціонерів «прибрали». Усі потерпілі — співробітники одного районного відділення. Що вони знали? Хто все розраховував? Хто так майстерно передбачив хід подій? Там на виїзді був друг чоловіка Пліткарки — від нього вона про все й довідалась.

Про інше. До нас у гості завітала літня сусідка Люда з середнього під'їзду. Це росіянка, у якої молоденька дочка живе з чеченцем і народила йому дочку. Періодично під час сварок зять погрожує тещі в її ж квартирі. Вона його боїться.

— Але інших, — зізнається вона, — боюся ще більше.

Каже, їх теж приходили якось убивати, намагалися виламати двері в їхній квартирі серед білого дня й вона нажахано стукала по сусідньому балкону шваброю і кричала: «Допоможіть! Рятуйте!», а сусіди були вдома, але вдавали, що глухі. На щастя, вчасно нагодився тоді ще майбутній зять і вмовив прибулих заспокоїтись і віддати родину росіян у його розпорядження.

А наша «шефіня» Таїса дала солоденький рулетик. Замість обіцяного торга. І то добре! Я дуже вдячна.

Ще дружина міліціонера принесла газету. У газеті про терориста Бен Ладена. Пишуть: він організував загибель людей у США 11 вересня. Але якщо він знаменитий, то чому ми ніколи не чули про нього?

25.03.

Щоденнику, слухай!

Ти пам'ятаєш хитрого Лиса — приятеля Чорного Принца? Він завжди ходить із портфелем. Моторний чоловік років сорока. Сьогодні він підійшов і розпочав бесіду. Пізніше я довідалась: це сивий Хасан «потурбувався».

Навдивовижу меткий Лис годину з гаком розмовляв зі мною на теми ісламської релігії. Я чемно, не підводячи очей, кивала головою. Намагалася розповісти, що знаю. З таким мовчати не випадає, як не

крути. Усі чоловіки навколо слухають цього чоловіка, підкоряються. Кажуть, він багато що вирішує.

Не знаю, як чемно пояснити цій особі: я маю рішучий намір навчатись. На його думку, жінці таке ні до чого. У мусульманській родині невістка рідко здобуває вищу освіту. А я мріяю саме про такий диплом!

Зараз я намалювала Лиса. Біля нього я зобразила його знаменитий портфель! Як прикметний знак.

Будур

02.04.

Сьогодні, близько 4.00, розстріляли двох чеченців 18–20 років біля будинку навпроти. Жителі бачили, як під ранок приїхав БТР. На ньому хлопців привезли. Але люди не заступилися. Сховалися за шторами вікон. Злякалися. Хлопців перед стратою роззули.

Ми підходили близько. Самі бачили вбитих.

Сьогодні, після вбивства в нашому дворі, я з Таїсою і з її чоловіком поїхала на ринок. Ми всі сильно затрималися. Таїса купила й поставила мені чудовий новий стіл. Я горда! Але побоююсь: раптом мені загрожує «виганялівка»?

Старшу дочку Таїси я вчу стійок і ударів за книжкою «Ніндзя». Вона хоче вчитись! Але громадська думка несхитна: для дівчини-чеченки такі заняття є непристойними.

Грошей у нас немає. Мене прийняли до групи карате безкоштовно. Зважили на три причини:

- 1) я жителька близького житлового будинку;
- 2) мене було поранено;
- 3) я расту без батька.

Мое перше заняття — в четвер.

Мені здається, я трошки закохана в милого вухатого Козерога. Та це секрет!

Будур

12.04.

Пройшло чотири тренування з карате! Болять поранена нога й печінка. Я вся в синцях. Ніяких мат немає. Виконуємо всі вправи просто на старій щербатій підлозі.

Продавчиня книжок Тоня стала сварити мене з Тодді. Видно, її прибуток знизився. Адже вона також торгує книжками!

Козеріг добряче упадає коло дівчини, яка стоїть із товаром неподалік. Хитрючої пустоб'яхи.

13.04.

Дівчина Седа, партнерка по заняттях, принесла мені одяг, що їй набрид і старий. А як на мене, одяг дуже гарний!

Була ще одна дівчина на тренуванні. Мені сподобалось її ім'я — Мар'ям. Її батьки дозволили відвідувати заняття, тому що туди ходить її родич.

18.04.

У районі старого аеропорту підірвали автівку. Міна потужна. Загинули 13 чеченців-гантамировців! Так свої мстяться своїм за те, що ті спільно стоять з військами РФ.

Перекрили нашу трасу. Я ледь дісталася додому. Спізнилася на карате. Добре, що ми з Таїсою торгували на ринку! Не дай боже потрапити в такі «розбірки»!

А два дні тому на зупинці «Катаяма» вночі було розстріляно чоловіка, чеченця років тридцяти. І... розірвано на шматки. Лежав на трасі. Кажуть, люди бачили при цьому БТР.

А я бачила свою подругу Вайду. Її сестра вчора вийшла заміж! І Козеріг зібрався одружитись.

Це ж моему котові на сміх! Він людина самостійна. Але за останніми вчинками — дитя! О! Якби ця дівчина була приємною! А то брехлива і лицемірна.

Зате Лис подарував мені апельсин! І сказав, що я молодець! І можу пишатися своєю чистотою та розумом. Сказав, що він поважає мене! Так несподівано цей чоловік дав мені підтримку. Ну, що встигла, про все попліткувала.

Абдулкаримов. Мені сказали, що таким було прізвище батька мого тата. Тобто мого діда-чеченця. Може, буду письменницею, візьму його за псевдонім.

Зустріла дівчину — Зурхан. Ми торгували в одному ряду влітку 1999-го. Тоді Зурхан було 11 років. Батько, з яким вона торгувала, загинув. А маленька дівчинка швидко стала дорослою.

Царівна

29.04.

Військові російські літаки й вертольоти забули, що тут не поле, а місто з людьми. Літають низько. Пікірують прямо над дахами. Виють дуже противно!

По телевізору сусідів показали померлого Хаттаба. Сказали: «Його отруєно. Помер!» Люди навколо не вірять. Дехто плакав. Говорили про Хаттаба як про душевну, шляхетну й освічену людину. Розповідали: він допомагав російським жінкам шукати солдатів-синів. І живих — полонених, і тіла загиблих.

Майже одночасно підірвали російського генерала Лебеда. Наче одна рука! Генерал не догодив тим, хто був проти війни в Чечні?

Ми боїмося нового загострення ненависті. П'ятого числа — християнський Великдень. Можливі теракти. Ото життя! Хоч узагалі нікуди не ходи. А їсти нічого. Треба торгувати. Дорогу на ринок, найімовірніше, перекриють військові. І не на один день, а на декілька. Що ми будемо жувати в такому разі?

Я малюю в тобі, Щоденнику. Оце — Русалка. Вона пливе задумливо. Її волосся прикриває ніжна шаль. Русалку супроводжує друг — рибка.

Царівна

03.05.

Приїздить наш учитель з карате! Почнуться цікаві заняття! Він склав іспит на чорний пояс. Учора на тренуванні були три дівчини: я, Мар'ям і Седа. Решта — хлопці.

Козеріг скаржився Таїсі, що не може позбутися дівчини-«мимри». Вона виявилась нахабною. Нарешті Козеріг додивився!

Нашим сусідам на поверсі, міліціонерові та красивій Пліткарці, надійшла посилка з ОАЕ. Одяг, долари, касети.

09.05.

Була в гостях у нашої благодійниці Таїси. Дивилася по її великому кольоровому телевізору французький фільм про татусів «Один шанс на двох». У Таїси й електрика, й телевізор!

Коли я повернулася додому, дізналась: у сусідки горе! Помер їй батько. І не на батьківщині, а там, в ОАЕ.

Мама забула наклепи та сварки. Ревла разом із нею. Згадувала померлих родичів. Я поїла обох краплями заспокійливої валер'янки та солодким чаєм.

Удень бачилася з Вайдою. Вайда в мене купила книжку. Після цієї покупки торгівля була вдалою.

Уночі, зробивши уроки й зарядку, я захопилася томиком Нізамі. Читала до ранку при каганці:

Простіше поночі піти
за мурашем на лови,
аніж таємний зміст знайти
в моїй, о друзі, мові.
Хтось знати хоче, що в думках,
в душі моїй чайться?
Простіше носом у пісках
вам вирити криницю!

13.05.

Сьогодні впіймала десятирічну дівчинку Женю з неблагополучної російської родини на крадіжці моєї заколки для волосся. Ми ділилися з нею їжею. Жаліли. Довелося читати мораль. Я сказала:

— Не кради, попроси, я тобі подарую!

І переказала їй уривок із роману В. Гюго «Знедолені» про благородного священика, злодія-каторжанина та срібні свічки.

Женя заплакала і сказала, що більше не крастиме. Хочеться вірити. Заколку я їй подарувала.

Скоро день народження мами. Я купила їй красиву хустку та халат.

Була в старому дворі. Гостювала в Джимової мами. Довідалась: сусідка Мінат, яка дарувала мені сукні своєї дочки і не раз підбадьорювала нас із мамою олією та гарбузами, відбудувала свій дім.

На святі День перемоги, 9 травня, були теракти. Але мені насто-чортіло їх описувати, тож утримаюсь.

Торгівлі ніякої. Хоч іди й жебракуй!

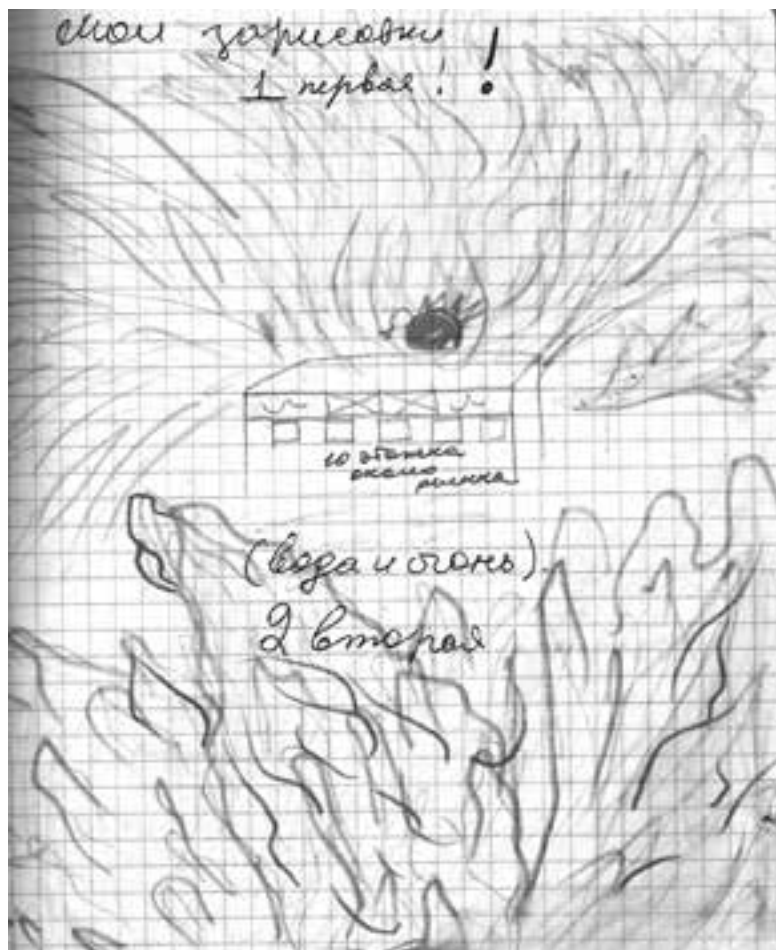
Вічно вбога Царівна

17.05.

Учора була в школі. Здала письмові роботи. Клопоталася про дозвіл скласти іспити з 11-м класом. Мені усно дозволили. Сподіваюсь на перемогу!

Мамі виповнилось 52 роки. Скільки років такого життя витримає її хворе серце?

Учора на тренуванні з карате не було жодної дівчини. Я і 60 хлопців! Жах!!!

Давня проблема: вирішили закрити ринок. Побудувати той самий спортивний комплекс. А де ми будемо заробляти і що ми будемо їсти?

21.05.

Нові сусіди, які теж працюють у міліції, як і чоловік Пліткарки, — страшні. Пиячать. І це — міліція?! Їх уже встигли налаштувати проти нас. Гадаю, Пліткарка.

Сьогодні ця жінка викинула коника, поки я була в школі. Групі людей, які прибирають сміття в нашому дворі, не соромлячись, під

нашими вікнами вона у відповідь на слова про мене: «Яка Поліна-Патимат дівчинка гарна. Багато працює, вчиться, дбає про матір», — сказала, що я «знайома» (!) з російськими військовими. «Люди кажуть, — значуще закочуючи очі, брехала Пліткарка, — її часто бачать на постах».

Мама не витримала, почувши нісенітницю з балкона. Висловилася хитрючій сусідці, що бруд на чисте безкарно не лють! І що вона попросить Всевишнього помститися наклепниці. Брехуха одержить «винагороду» за брехливі слова. Страждатиме. Ще мама побажала, щоб сусідські діти так працювали, так хворіли й були так поранені, як я.

— І поголодувати не завадить — мозок проясниться! — додала мама в гніві.

Тепер уже півдня мама плаче. При цьому вона постійно тримає праву руку на Зеленій книзі. Носить її за собою з кімнати в кухню і назад.

Я пишу уроки. І тебе, мій Щоденнику.

Ми зробили висновок: Пліткарка продовжує мститися за рідню. Ту, з якою ми боролися, відстоюючи Валю й Альонку. Інших причин немає.

Царівна Будур

25.05.

Привіт, Щоденничку!

Я дала дівчинці Мар'ям із карате книжку про йогу. Ту саму, що стала мені несподіваним подарунком від жінки, яка від'їжджала до Бразилії. Бачила Седу. На тренуваннях вона старається. Седа найстарша з нас, їй 28 років. Не має чоловіка й переймається. Виглядає собі когось, хто може ним стати. Це її секрет!

Із дружиною міліціонера, Пліткаркою, ми вороги, це ясно. Але зі східною впертістю, як тут уміють, ми продовжуємо спілкуватись. Я зовні помирила її і маму. Не битися ж на одному поверсі щодня? Ну бреше людина. А інші взагалі вбивці й наркомани!

У нас навіть була спільна пригода 23 травня. О 4.00 ми з сусідкою Пліткаркою пішли займати чергу по дитячу допомогу. Вона — на дітей. Має їх трійко. Я — на себе, у надії, що заплачать! Була комендантська година. Вона до 6.00. Це час, коли стріляють без попередження. Але люди йдуть у справах. Ризикують! Інакше нічого не одержати. Ні грошей, ні гуманітарної допомоги харчами. Черги

скрізь колосальні. Дивимось: стоїть біля дороги машина «жигулі», а номери зняті. Наче порожня. Але раптом ізсередини пролунав тихий стукіт. Ми побачили в машині двох чоловіків у масках! Вони лежали на сидіннях. Побачивши нас, підвелися. Навіщось ізсередини постукали в скло. Після їхнього стукоту з куців вибігає хлопець. На вигляд років 25, у синьому камуфляжі. Чеченець.

Він миттю наставив на нас автомат. Позаду цієї особи ми побачили дівку, явно росіянку, що стояла на проїжджій дорозі! У білявки в руках був тонкий дріт! Ми не зрозуміли: хто це? «Червоні? Білі? Тікати! Рятуватись!» — спрацювала інтуїція. І ми побігли. За нами погнався чоловік із автоматом.

Біжимо через шкільний сад. Через свіжу канаву. Широку! Ми її просто дивом перескочили! Моя попутниця голосно плаче. Молиться! Сильно злякалась! Кричить, перебиваючи слова молитви: «Нас зараз уб'ють! Уб'ють!» А мене сміх розібрав. Біжу й думаю: «Ото життя, уб'ють, і не помітиш — побіжиш далі!» Далі! Далі! Крізь куці. Ми подряпались. Повернувши за ріг, дружно помчали приватним сектором. Нарешті відірвалися від переслідувача. Здається, врятувались. Я встигла подумати: «Який добрий хлопець! Не вистрілив відразу!» Зайняли чергу. Сусідка — № 9 (тому що бігла швидше). Я — № 10. За п'ять годин гроші одержали. Ідемо назад о 10.20 і міркуємо: «Хто ж це був?» Машини тієї вже немає.

Царівна

16.07.

Цілий місяць я нічого не писала.

На прохання хазяйки ми переїхали в іншу квартиру. Відтепер мешкаємо через один будинок від попередньої адреси. У нас нові сусіди. Перший поверх — росіянка Валя, 50 років. Її, бідолаху, бандити рік тому припікали прасками й катували з метою пограбування. Усіх боїться, тремтить. Замикає двері під'їзду навіть удень!

Другий поверх — чеченці. Чоловік і його друга дружина. Чоловік має ще першу дружину та дітей. Він служить у міліції. На цьому самому поверсі мешкає кумичка. Пенсіонерка. Має онука. Онук відзначився! Утопив улюбленого kota бабусі. Поклав у мішок. Кинув у озеро. Закидав камінням. «Добра» підростає людина.

Третій поверх — ми! Вище від нас, на четвертому поверсі, мешкає «змішана» родина. Дружина росіянка, чоловік чеченець. Їхній син старший за мене на рік. Бігає зі шприцами. Дочка доросла. Заміжня,

в чеченській родині. У цій самій квартирі мешкає їхній родич, молодик 27 років, безробітний, на прізвисько Котячий Племінник. Мати сім'ї вирізняється гонором і різними дурущами.

Ми, як і раніше, живемо на третьому поверсі. Наші хазяї вигребли бруд і пил. Адаже їхня квартира стояла без вікон. У квартирі стріляли! Кулі в стінах. Під шпалерами. На стелі. Ми все помили й пробілили. Запнули вікна клейонкою. Дах на четвертому поверсі над нами пробито. Через горішню квартиру дощ заливає нашу.

Мешканці нашої квартири трагічно змінювали одне одного: спочатку циганка зникла безвісти. Вона торгувала на ринку. Знайшли не відразу. Її було по-звірячому вбито. Російських робітників, які тимчасово оселилися тут 1996 року, викрали. Просили викуп. Не одержали. Розстріляли.

У великій кімнаті відбувається дивне. Кілька разів на шпалерах з'являлася голка з чорною ниткою і з обгорілим, відламаним кінчиком. Ми виносили її надвір як сміття. Закопували в землю. Тричі! Але голка з'являється знову! От і не вір у магію!

Уночі кімнатами блукає привид чорного kota. Зникає під ранок. Довелося звернутися до книг. Шукати захисні обряди. Ми старанно зібрали на обідню сіль зло цього дивного будинку. Закопали баночку з сіллю під трьома деревами, що зрослися, на перехресті.

Я склала всі іспити! Щоправда, мені допомогли з розв'язанням контрольної з математики. Спасибі Айні та її сестрі! Заняття протягом року неабияк стали мені в пригоді. Вийшло, в моєму атестаті три оцінки «добре». Усі решта — «відмінно».

Я вирішила здійснити свою мрію. Вступити до вищого навчального закладу. Усі сміються, не вірять: «Жебраків, без грошей — не беруть!» Але я не як усі. Я інакша. Вірю в дива.

Наших каратисток, Седи й Мар'ям, на тренуваннях немає. Мене ставлять у навчальні бої до дорослих хлопців. Мені неабияк дістається. Та я не скажусь. Один із партнерів мені сподобався. Йому 20 років. Я обманюю, кажу, що мені 16 років. Нехай він почувується дорослим. А насправді мені за півроку виповниться 18!

Ні з ким не зустрічалася. Закохана була серйозно всього один раз. Я живу не так, як мої однолітки. Ніхто мене не розуміє. Говорять: — Ганьба! Ти стара. Хто потім одружиться з тобою?! Уже ж скоро 18 років! Дівчата виходять заміж у 14 і 15 років!

Таїса збирається втекти до Норвегії. Планує у вересні.

Багато росіян міняють собі паспорти. Роблять «чеченську» прописку. Тимчасово вони стають жителями нашої республіки. Спеціально для цього приїзять із інших регіонів. Наприклад, із Москви або Краснодарського краю. Це багатії! Вони терміново «очеченюються», а насправді — росіяни. Річ у тому, що в них з'являється шанс змінити своє життя. Емігрувати за кордон як «біженці з Чечні!» Я довідалась: оформлення на одну людину коштує 30 000 рублів! Плюс дорога. Це явно не для бідних!

В інших державах для них приготовано рай! Умови чудові! Навчають безкоштовно мови. Потім робітничого фаху. Годують, одягають, возять країною для ознайомлення! Додатково видають гроші на витрати. «Нянькаються!» Потім біженців улаштовують на роботу. Їм дають окреме муніципальне житло.

А ми з мамою і далі ледь виживаємо. З Таїсою почали сваритись. Адже ми — сторонні. Не рідні по крові. До того ж вони постійно отримують «штурхани» за допомогу людям із російським прізвищем.

Будур

17.07.

Близько року тому мені на ринку підсунули старі монети — цілих 20 рублів! Я продала товар, промінявши його на монети старого зразка!

«Який жах! — подумала я — Грошей і так немає, а на ці нічого не купити». І тоді я наважилась на обман. Це, звичайно, погано. Але я пишу про всіх правду і про себе теж. Отож, я взяла й купила собі склянку чаю та млинець. Розплатилася застарілими монетами, змішавши їх із сучасними.

Спочатку пораділа. Але потім побачила, що жінка показувала старі монетки сусідкам по торговельному ряду і плакала, що її обдурили. Я тоді торгувала цигарками й жуйками. Дивлюсь, а зі стола вкрали пачку цигарок. Нема її, і все! Лазила під столом — нема!

Тоді я зрозуміла, що Всевишній покарав за підлість. Я втратила більше, ніж придбала хитрістю. Мені стало дуже соромно.

Пішла купила печиво на решту — нормальні 15 рублів. Підійшла до продавчині чаю. Сказала, що Бог неодмінно покарає того, хто з нею так учинив. Не говорити ж, що вже покарав. Вона якось чудно подивилася на мене й відповіла:

— Можливо, покарає. Але я ошуканцеві пробачаю, — і завсміхалась. Я почастувала її печивом. Вона залюбки ним похрумтіла.

Потім я повернулася до свого стола, міркуючи про те, що навіть маленька хитрість може згубити душу людини. І тут сусідка праворуч як закричить:

— Дивись! Пачка цигарок із твого стола завалилась у мій ящик із шоколадом!

Всевишній — милосердний!

А кілька «фальшивих» монеток, що залишились у мене, я закопала в землю. Щоб більше ніхто нікого не обманював.

Царівна

29.07.

Позавчора я знепритомніла на тренуванні. Підвело серце. Я виповзла, щойно розплющила очі, в коридор. Полежала на підлозі, де повітря більше, а потім повернулася до залу. Ніхто не надавав мені допомоги. Тільки дівчинка Мар'ям виходила подивитися, що зі мною. І говорила:

— Ти не помирай! Добре?

А я відповіла:

— Добре.

З Таїсою знову сваримось. Її накрило:

— Ти вступаєш до інституту?!

На жаль, її діти — ледарі. Навчаються в школі з допомогою підношень педагогам у вигляді тістечок і тортів. Їй прикро! Конфлікт розпалився, коли її чарівне маля принесло до нас у дім воші. Втрете за місяць! У нас електрики немає! Праски немає! Ми обурились. Хоч би попередила! Вони мають гроші на дорогі лікувальні засоби. А ми палимо свої голови звичайним гасом!

Збирали речі. Куди нам подітись? Ніхто з чеченців не пустить до себе, щоб не відповідати за наше життя. Не побоюватися за своє. Та ще й безкоштовно! Але хвала Всевишньому! Минуло два дні, і Таїса з маленькою дочкою знову постукали в наші двері.

— Ми вошей вивели! — повідомила хазяйка. Я зітхнула з полегшенням.

Пішла з Таїсою на ринок. І раптом вона каже, щоб я забиралася з її стола.

— Є кому стіл здати. За гроші, а не задарма! — вимовила мені хазяйка Таїса.

Я не образилась. Робити постійне добро вони не зобов'язані. Однак наше становище жадливе! Я мовчки склала книжки. Поїхала до мами. І застала маму в люті. Виявляється, мама зайшла в гості до сусідки Зайчика. Не сама, а з Таїсиною дочкою, щоб діти погрались. Але Зайчик побачила і зняла «живність» із голови хазяйської дівчинки. Засмутилася:

— Я пустила малу до своїх дітей. Отепер і в них це?

Увечері знову трапилася сварка. Мама висловилась:

— Ти, Таїсо, вже вісім місяців не приносиш нам цукор і масло, хоча добре знаєш: ми варимо пюре та робимо каші для твоєї дитинки щодня! За мізерну оплату, що дорівнює вартості двох булок хліба (20 р. на день). І за це ми додатково повинні хворіти на всі хвороби твоєї родини? Ми не хочемо!

Результат вийшов не на користь нам. Я два дні торгую на чужих столах. Шукаю, де вільне місце.

Водночас ми підшукуємо інше житло.

Уяви, Щоденнику, ми помирились! Я щаслива! Залишаємося з Таїсою!
Царівна

03.08.

Я на ринку. Торгую книжками. Хочу записати думки. Є така давньоіндійська методика.

«Що буде, коли моя душа вирветься з цього тіла?

Ти пам'ятаєш? Сніг у кімнаті, пекельний обстріл і регіт божевільного!

Це сміється хворий онук баби Ніни, Юрочка. Він сміється й каже, що ми померли.

У кімнату влетів снаряд, і тепер нам тільки здається, що ми живі. Ми — мертві.

Мила сусідка тьотя Мар'ям. Мені сім років. Вона говорить, що є легенда про смерть.

Раніше, коли Ангел смерті приходив по одну людину, помирало дуже багато. Від розриву серця. Від страху.

Ангела смерті люди вмiли бачити! А потім Бог пожалів людей, і Ангел смерті став невидимим. Відтоді помирає тільки той, по кого послано.

Моє волосся — сила, моє волосся — життя. Хочу, щоб у мене було довге світле волосся. Нестерпно жити з темним! Волосся — це дорога. Дорога життя».

Коли я почала писати думки, прийшов страх — а раптом хтось їх прочитає? Приходила бабуся Надя. Її ми знаємо з ринку. У бабусі Наді онук прийняв іслам і зараз у в'язниці. Там його сильно б'ють. Не дають молитись і читати Коран.

Вона спитала, як Таїса. А я відповіла, що кусається!

Баба Надя сказала:

— Це мине! Все минає.

І пішла.

А я відразу згадала притчу про царя Соломона і його великий перстень із написом «*І це мине*». Мені шкода юного онука бабусі Наді і її теж.

Складаю вірш про Тибет. Про лам і мого улюбленого Лобсанга Рампу.

Будур

09.08.

Учора я вперше ночувала не вдома. Була в Мар'ям із карате. Її будинок стоїть у чистому полі. Їли на вечерю кавуни та помідори. У Мар'ям велика дружна родина. Красиві сестри! Ввічливий, симпатичний брат. Йому близько дев'ятнадцяти років!

Ванна й туалет — надворі. Саморобні. Дуже весело! Випадково торкаєшся, і падає стіна.

Від Мар'ям уранці ближче бігти займати чергу. Необхідно мою маму поставити на допомогу у зв'язку з безробіттям. Від нас — далеко. Я ходила два дні. Ризикувала! Але так і не змогла з 6.00 до 17.00 підійти до заповітного віконечка (робочий день із 9.00 до 17.00). Величезні натовпи люду. Тисяня! Постійний прохід родичів і друзів, по благу. Жінка, яка торгує поряд, «заробляє», маючи зв'язки. Вона продає весь перший десяток номерів по 50 р. за кожний. Для нас це дуже дорого.

Учитель карате приїхав із Єгипту. Посів перше місце! Принаймні нам так повідомили. Я пишаюся ним.

Батько Мар'ям дозволив, щоб я сідала в його автобус, коли він у рейсі, і не платила. Можна також безкоштовно їхати з його товаришем. Я записала номери автобусів. Зраділа! Стане в пригоді для поїздок до інституту в момент сесії. Інститут у протилежному кінці міста. Пішки не дійти й за кілька годин, тим більше з моїми хворими ногами.

Царівна

11.08.

Пам'ятаєш, Щоденнику, ми зібрали погану енергетику по кутках квартири? Треба ходити з баночкою, зо дві ложки солі, і читати молитву — тоді погана енергетика збереться на кристали. Сіль потрібно закопати на перехресті! У нашій нинішній квартирі часто бродять примари і ночами важко заснути — усе наче хтось живий ходить. Паркет рипить! Отож, ми закопали сіль під трьома великими деревами на перехресті, і туди нещодавно вдарила блискавка! Усі дерева впали одне на одне. У квартирі після цього стало набагато тихіше й спокійніше!

17.08.

Один хлопчик на карате іронічно привітався зі мною російською мовою, що за тутешніми мірками — ганьба! Інший мало не побився з ним. Мій захисник кричав:

— Якщо батько її батька — чеченець, вона — чеченка! У нас це визначається за батьком! Не смій принижувати її! Вона твоя сестра!

Дякую тобі, Шамілю! Річ у тому, що російська мова після війни — ганьба в дитячому і в підлітковому середовищі, ну а деякі дорослі просто лицемірять.

Мар'ям на заняття не з'явилась. Певно, так їй звеліли батьки. Саме у вівторок до нас приїхало телебачення. Я дала інтерв'ю.

Я тримала у своїх руках унікальний меч із Єгипту. Його привіз учитель. Він пообіцяв подарувати меч Ахматові Кадірову.

Сьогодні в приватному секторі в Таїси весілля. Мене запросили. Я подивилася на наречену. Пощастило — поїла торт. Наречена — хороша сором'язлива дівчина 16 років. Мені її шкода. Я часто бачу її нареченого, Таїсиного племінника, в нетверезому стані.

Наречена за чеченським звичаєм стояла в кутку і, коли я ввійшла, вклонилася. На чеченських весіллях нареченому бути не годиться. Наречена повинна цілий день стояти й мовчати. Тому що при старших сидіти не дозволено. Головне — ні з ким не розмовляти. Тоді за звичаєм нареченій мають розв'язати язик, насміхаючись із неї. Іноді на неї ще додатково вдягають запинало.

Гості підходять і глузують із неї, інколи дуже образливо, називаючи жабою, страшилою. Але наречена має не відповідати, тому що багатослівність — ознака поганого виховання. Зазвичай увечері першого дня весілля або вранці другого наречена заговорить із батьком свого майбутнього чоловіка або його літнім дядьком.

Гості бенкетують окремо. Є стіл для чоловіків і стіл для жінок та дітей. Наречений з'являється вдома два-три дні по тому. Він у родичів у селі або у друзів. А перша ніч у домі в чеченської нареченої починається з миття гір посуду.

Пам'ятаю, на весіллі в Борзових із нареченої глузували — давали їй потримати важке відро з водою. Вона все смиренно виконувала. Я, щоправда, цього не бачила, тому що нас через російське прізвище не покликали, щоб не знеславити весілля. Але інші сусіди весело переказували ті жарти у дворі!

Уранці о 6.00 я поїхала з чоловіком і шестирічним сином Зайчика на одноденний Північний базар. Крамарі розповідали:

— Недалеко від Грозного в села зайшли бойовики! Не йдуть звідти! Добряче озброєні, з бородами.

Чоловік Зайчика, Командир, веселий! Я всю дорогу реготала. Так можна сміятися тільки поза війною. Ця родина живе недалеко, у приватному секторі.

Мигцем бачила Аладдина. Він пробігав ринком і мене не помітив. І я його не погукала.

Приїхав Козеріг.

19.08.

Була в подружки — дівчинки Мар'ям. Дізналася про їхнє горе! 13 серпня коли я торгувала книжками на Центральному ринку, то почувла страшний вибух! Виявляється, це на фугасі вибухнув автобус родини Мар'ям! Батько вийшов по цигарки. У машині був єдиний брат Мар'ям. Брата вбило! Йому всього лиш 19 років! Отакі гади! Хто ж

це зробив? Ті люди, що без націй і віри, які спеціально вносять у життя мого міста безлад?

Усі молоді люди з нашої групи карате були в Мар'ям. Співчували. Мене про подію не повідомили. Бажали нашкодити нашій дружбі? А один хлопець став корчити при мені злі пики, шепотітись і вітатись російською мовою! От у чому справа!

Коли я востаннє бачилася з дівчинкою Мар'ям, то, подивившись на неї уважно, не знаю чому, заявила:

— Ти не ходитимеш на заняття. Якась перешкода. Може, заміжжя? Навчання? Раптовий від'їзд? Або щось інше.

Мар'ям обурилась:

— Неправда! Буду! Я завжди буду тренуватись!

Звідки я знала?

Тепер Мар'ям, за родинними обставинами, два-три місяці відвідувати заняття не зможе. У родині жалоба! Будуть приїжджати з численними візитами родичі та знайомі. Чому в маленький мирний будинок, що стоїть у полі, прийшла смерть? Тікати звідси треба! Але куди? Немає куди. Немає до кого. Немає коштів.

Хто такий бойовик? Це мирний житель, у якого зруйновано будинок, убито близьку людину.

Учора я бачила подругу дитячих років, дівчинку Хейду. Хейда і її мама запросили мене на свято Ураза-Байрам. Я обіцяла їм, що приїду в гості на другий день мусульманського свята.

Будур

01.09.

Усі країни на земній кульці сваряться! А в нас тривають стихійні перестрілки та вибухи на вулицях.

Я на тренуванні билася з Юсупом, йому 20 років. Потім із дівчиною Седою. Седа мене перемогла. Добре настукала мені ногами й руками. Вона чудово віджимається і дуже сильна! Але я розбила їй губу. А Юсуп мене жалів. Тому бій не вийшов.

Коли я з Седою ввійшла в контактний бій, сталося щось дивне, над чим я тепер думаю. Чи то це від тривалих занять йогою, чи то ні? Я раптом побачила себе збоку: немовби частина моєї душі вирвалася з тіла і дивилася вниз із відстані чотирьох метрів! Я бачила всі свої удари і її теж. Бачила краплини поту в себе на шії, як лежить пасмо волосся, що вибилося з-під пов'язки на голові. Але тілу вистачало енергії битись, і «воно» не потребувало тієї частини «душі»,

яка споглядала. Я була і «там», і «там» водночас. У моїх книгах немає цього пояснення!

26 серпня я проколола вуха «пістолетом». Моя тьотя Лейла дала гроші, і я купила найдешевші золоті сережки! Маленькі рибки на довгому ланцюжку. За 150 рублів! Збулася моя мрія. Там мій знак зодіаку — Риби. Сподіваюся, ці малесенькі сережки принесуть мені талан!

Приходила Вайда. Козеріг жартує, розмовляє дошкульно. Якийсь він ображений.

Хазяїнові книжок я зробила додаткову послугу: у свій особистий вихідний на Північному базарі продала його товар. Тодді покупився чи ображається? Не купив мені навіть шоколадку!

Нейши

04.09.

Торгівлі не вийшло. Чеченською мовою це «мах цахил». Завадили вибухи та обстріли. Покупців не було.

Була 2 і 3 вересня в інституті. Дізналась: мене зараховано!!! Я не платила ані копійки хабара. Інші абітурієнти розповідають, що платили! Та ще й у доларах. Ніколи не тримала в руці долар. І хабара в мене ніхто ніколи не прохав. Може, неправду кажуть? А може, мене взяли, тому що бачили, як я хочу вчитись? Початок занять 16 вересня. За часом незручно. Мої спортивні заняття накриваються.

Новини. Старий двір одержав від Золіни подарунок. Вона народила Джимові одразу двох хлопчиків! Незабаром з'явилися її діти від першого чоловіка. Золіна від своїх «колишніх» дітей сховалась. Її маленька дочка довго й невтішно ридала. Кликкала маму. Вона відчувала: мати недалеко. Цікаво, як таке витримало серце Золіни? Джим на radoщах, що став батьком, пиячить і б'ється. Відзначає продовження свого роду.

26.10.

Привіт!

Я не в курсі, де аркуші та інші щоденники. Не писала нічого місяць. Не було грошей на зошит. Не відвідую заняття карате. Думала, що піду після сесії, та не пішла. Пояснюю причину: наш учитель — невіглас у питаннях науки й медицини. Мене відштовхує його жорстокість до молодших у групі. Із хлопцем 12 років (сином начальника міліції) він ставить дитину 7—8 років, без підготовки. І дванадцятирічний «синок» із насолодою б'є новачка.

Я знаю, існує правило: «Якщо я обговорюю викладача, то не маю права бути його ученицею». Коли я знепритомніла під час тренування, то почула його голос: «Каліки нам не потрібні!» Учитель заперечує йогу, енергетичні удари. Із комерцією не обізнаний. Але апломб має великий. Два місяці тому відкрив кафе. Художньо оформив. Витратився!

— Місце не людне, — зауважила я. — Чи буде прибуток? Навіть у центрі міста кафе прогоряють. Зробити кафе рентабельним можна лише за рахунок дешевої випічки.

Учитель не дослухався. Образився. Нагрубіянив. Але через Мар'ям передав: «Приходь працювати офіціанткою!» Оплату вчитель не призначив і не побажав уточнити.

Я не наважилася покинути торгівлю книгами. Час показав: правильно зробила! Але допомогти вчителю я хотіла все одно. Приблизно й мили кафе наші хлопці з карате.

А я направила на роботу до нього свою сусідку з будинку. Знала: вона живе з трьома дітьми, бідує, голодує. Учитель пообіцяв оплату — 100 р. на день за роботу. Жінка пропрацювала три тижні. Мій безсовісний сенсей нічого їй не заплатив! Сусідка залишилася ні з чим. Весь цей час вона безкоштовно прибирала бруд, шкребла розливу на підлозі фарбу. Нам із мамою було так соромно, що, хоча грошей у нас немає, ми почали ділитися з нею своїми харчами — хлібом, рисовою крупою. На щастя, невдовзі приїхав її чоловік! Життя цієї родини налагодилось.

Хочу розповісти тобі, Щоденнику, інший випадок. У нашому клубі був концерт. Виступали всі спортивні секції. У тому числі моя «рідна» група карате. Діти склалися собі на їжу! Сенсей купив на ці гроші тільки банани й солодку воду.

Концерт готували до свята — Дня вчителя. Раптом у залі вимкнулося світло. Але виступи тривали. Зала була повна! Навіть у проходах стояли школярі та літні люди. Однак наші каратисти заявили: «Без пишної сцени, без музики та світлового супроводу ми виступати не будемо!» Учитель підтримав такий настрій. А міг би все виправити! Вийшла цілковита неповага до людей! Банани й солодку воду вчитель забрав собі.

Урвався і повністю розвалився мій терпець, коли один із заступників учителя на тренуванні зненацька розвернувся й завдав мені удару по голові. Я встояла! Але почула його роздратований голос:

— Ти навіть сюди ходиш? Якого біса? Росіяни нехай ходять на... танці!

І моя подруга Мар'ям догідливо посміхнулась:

— Ой! Вона буде в нас рок-зіркою!

Відразу нагодився сам учитель. І заявив голосно:

— Я тебе ненавиджу! Коли ти говориш і коли бігаєш. Як ти мені набридла!

Я у відповідь не вимовила ні слова. Я розгубилася.

Тренування продовжилося. Мені звелили стати в пару з М. Йому 19 років, жовтий пояс. Але я не здалася. Тримала бій. Минуло кілька хвилин. Мені поміняли пару. У спаринг зі мною став сам заступник учителя. Зрозуміло, він осипав мене градом ударів. І один із них, дуже сильний, я пропустила, знову по голові. У мене вирвалося: «Ой!» і «Боляче!»

Заступник, він же мій напарник, задоволено розреготався. І навіть по-дитячому в 25 років став пританцьовувати! Але тут я, остаточно розлютившись, зосередилася. І завдала йому удару в живіт. Він його пропустив! Скоцюрбився й відійшов від мене.

З невідомої причини попередній мій партнер М. розплакався. Цей дорослий хлопець заявив у манері примхливого малюка:

— Більше я з нею до навчального бою не стану! Нехай краще мене вб'ють!

На цій ноті тренування скінчилось. Образилась я не на удари. Навіть не на заяву про росіян. Річ в іншому: я йшла з ринку, не торгувала. Сварилася з хазяїном книжок через малий виторг. Голодувала, і мама сиділа голодна, тому що вдосталь не могли навіть купити хліба! Намагалася не спізнитись на тренування. Бігла з величезними торбами по вулиці. Чоловіки з подивом підіймали мої сумки, подаючи мені цей тягар з транспорту. Дивувалися з їхньої ваги! Виявляється, саме це дратувало?

Сталося ще багато різних подій. Потерпи, Щоденнику. Я розповім тобі про все!

На Північному базарі я торгую регулярно у вихідний. Туди нас підвозить на машині чоловік милої Зайчика, чеченець-жартівник, Командир. На базарі я познайомилася з особою, яка глибоко вірує. Багатьох людей цікавили вчинки цього чоловіка. «Замолоє гріхи? Поминає когось?» — шепотілися люди.

Було так. Високий чоловік ішов там, де торгують мотлохом. Роздавав гроші. Він не звертав уваги на національність продавця. Проходячи вздовж ряду, він не пропустив жодної людини! Мені незнайомець подарував 500 рублів! Пояснив, що робить це на честь Урази. Я витріщила очі. Чоловік помітив це, розповів:

— У мене були дружина й дочка. Ми розлучилися. Дружина — росіянка. Дочка не хотіла вчити мою мову — чеченську. Не хотіла прийняти мою віру. Це моя провина. Це мій гріх!

Незнайомець розпитав мене про родину. Здивувався, довідавшись, що я розмовляю чеченською мовою. Знаю першу молитву з Корану. Чоловік запропонував свою допомогу. Мама нашорошилась. Але поступово й вона розговорила з ним. Чоловік залишив свою адресу, «про всяк випадок».

У під'їзді, де ми мешкаємо, люди зовні різні. Але вчинками, смаками, інтересами вони всі однакові. А ми знову не «вписуємось». Не п'ємо спиртного. Не приводимо чоловіків. Не шукаємо, що і де можна «прихватувати».

Знаю, я чиню негарно, але не можу стриматись. Придумала прізвиська мешканцям на четвертому поверсі: Чувирла — матуся, Вобла — її синок, Завжди в розшуку — чоловік жінки. Ну й, зрозуміло, Котячий Племінник — молодий родич цієї родини.

Тепер про себе. Я не торгую на Центральному ринку. Ходжу на Північний базар у вихідний день. І доглядаю вдома дітей, разом із мамою, як нянька. Їжу батьки малят приносять. Готуємо відразу на всіх, у тому числі й на себе. Діточок четверо. Двоє хлопчиків і двоє дівчаток. Добре бавляться. Їм не нудно. Ми навчаємо їх: пишемо палички, кружечки, малюємо. Справжній дитсадок!

Щоденнику! Послухай, що трапилось! У Москві бойовики захопили концертний зал — там понад 800 людей! Відпустили мусульман і дітей. Повідомили: «Приміщення заміноване». Бойовики висунули вимоги:

- 1) закінчення війни в Чечні;
- 2) виведення федеральних військ із Чечні.

Лідер цих людей, за повідомленням ЗМІ, — Мовсар Бараєв.

А сьогодні на світанку до них пустили якийсь газ. Новий і секретно страшний. Усіх отруїли, давши порцію більшу, ніж треба. Про це прокопилися коментатори. Потім пішов штурм будинку. Різні канали телебачення показали збентежені обличчя учасників.

Їхнє керівництво вперто повторювало про «успішну операцію». Деякі потерпілі потрапили до лікарень Москви. Лікарі, не знаючи складу газу, не могли допомогти їм. Це лікар пояснив у телекамеру. Вийшло так: отруєні глядачі та бойовики, всі разом, задихались і помирали в будинку «Норд-Осту». Пізніше в московських лікарнях.

Офіційно оголосили: убито понад тридцять бойовиків, і серед них були жінки-смертниці. Потім повідомили: деякі з бойовиків, узяті в полон, утекли! Це після газу?! Вочевидь, цю частину повідомлення придумано для «полювання на відьом». Нормальною мовою говорючи — на людей з Кавказу. Мета? Звичайна. Одержувати підвищення на службі.

Мовсару Бараєву явно підсунули спиртне. Він лежав застрелений, у позі людини, яка знепритомніла. І поряд — коньяк? Суцільна дурниця!

1. За його вірою.
2. За серйозністю ситуації.

Багато людей, побачивши ці кінокадри, відразу заявили: «Брехня! На таку серйозну, ризиковану справу чеченці йдуть після додаткового посту. Тривалих, багаторазових молитов. Перевдягнувшись у чисте».

Зрозуміло! Масам країни подано страву — «Брехня!» «Оформлювачі» перестарались. Ті громадяни, хто довго жив у мусульманських республіках, відразу розпізнають підставу!

В одному з репортажів із місця трагедії телеглядачам передали приголомшливу звістку: «Мін не було. На стінах залу муляжі! Пояси шахідок несправжні!» Я гадаю, це повідомлення схоже на правду. Відомо, що великий обсяг вибухівки провезти в Москву можливості немає. Перевірки! Багаторазові! І дорогою до столиці, і на вокзалах. Або вибухівки ніякої не було. Або вибухівку купили на місці? У кого, напрошується питання?!

Зрозуміло, війська з Чеченської Республіки ніхто виводити не збирається — вони тут крутяться. Питань багато:

1. Навіщо була ця клята війна?
2. Навіщо загинули російські й чеченські сини?!

Уся операція в концертній залі, за теледаними, тривала 58 годин.

28.10.

Таїса забирає доччині речі. Образилася, що ми доглядаємо не тільки її дівчинку, але й інших малят. А як нам жити вдвох на 20 р. у день? Книжки купують рідко, а тепер ще й тільки у вихідний! Я продаю від

трьох до семи книжок за робочий день. З кожної маю 3–5 рублів. Дорожче не куплять.

08.11.

Учора прийшла в наш будинок незнайомка. Пояснила: потрібно доглядати дітей. Сказала, що ми з мамою можемо переїхати в її дім. Мама доглядатиме дітей, а я — прибиратиму й готуватиму. Мені молода особа не сподобалась. Навіть не сама чеченка, а можливість потрапити в рабство. Потім дуже важко врятуватись.

Я добре розуміюся на таких людях і всією душею проти авантюри. Але мама — людина довірлива, тому ми часто влітаємо. Робити-му все, щоб мама не погодилась на цю махінацію.

Раз на рік мені сниться той самий сон. Я ззято лізу до вершини, як справжній альпініст. Але лізти важко, я падаю в прірву і прокидаюсь. Інколи в моєму сні присутні сторонні. Вони вже досягли вершини й хочуть допомогти. Простягають руки. Мені не вистачає сил утриматись. Сьогоднішньої ночі я майже досягла вершини! Чекала! Сподівалась! І... впала.

Хто стоїть на місці — той іде назад. (Чао Ши)

Будур

25.11.

Я була в районі «Мінутка». Гостювала в Хейди та її мами. Колись Хейда вчила мене готувати кавказькі страви.

І ми дружили!

А 19 листопада, вперше після перерви, пішла на тренування. Упала, роблячи сальто. Лікар сказав:

— У лівій руці тріщина.

Я й далі тягаю важезні торби з книжками. Усе без скарг. Мовчки. Інакше буде наганяй від мами.

З дівчиною Мар'ям ми помирились.

Пам'ятаеш, Щоденнику, незнайомий чоловік подарував 500 р.? На Північному базарі! Так от, він продовжує балувати мене. Дарує щоразу 50 р. на обід! Щоб я не відмовилась і взяла гроші, він віддає таку ж суму трьом людям неподалік. Дотримування пристойності необхідне. Ми ж не рідні. Бабусі та хлопці зрозуміли: біля мене стояти пожитно. Простягають руки. Не дивно! Багато людей досі голодують.

Ми були в гостях у цього чоловіка. Він не багатий. Живе в напівзруйнованому будинку. Познайомилися з його мамою. З'ясувалось:

у минулому родина була забезпеченою. Мала кілька автомобілів. Тепер автівки згоріли, стоять пам'ятками довоєнного життя в маленькому дворі. Нині господар не має змоги зробити ремонт. Його дім досі з дірами в стелі та в даху. У таких умовах ця дивна людина живе кілька років! Головне — він допомагає стороннім людям, забуваючи про себе!

Дивно: ця особа абсолютно не їсть м'ясо! Тільки каші, рослинну їжу. Так живе вже десять років! Вегетаріанець повідомив: за півроку він постаріється закінчити ремонт будинку. Тоді ми з мамою можемо жити в нього. Безкоштовно! У Грозному, звісна річ, чудеса бувають.

Під нашим доглядом усього одна дитина. Тому їжі немає. Ідуть дні передсвяткової Урази. Ми були в жінки, тієї, що шукала няньку своїм синам. Няньку вже мають! І я радію на голодний шлунок. Знаю, ми уникли рабства!

У галасливу родину Зайчика й Командира приїхали багаті друзі з Москви. Тимчасово в них достаток! До дружби з нами вони охололи. Зайняті!

Часто стріляють військові. З висотного будинку поряд. Інколи стріляють навіть удень. Діти бояться гуляти у дворі. Охочі до спиртного з нашого двору, ті, кого ми періодично присоромлюємо, а також місцеві продавці спиртного гуртом налаштовують російських військових проти нас. Авжеж, ми не хочемо, щоб торгували горілкою в нашому під'їзді. Краса! Податків немає. Сусіди самі похвалялися, що в горілку на продаж навіщось додають ліки для сну димедрол. Горілка з димедролом, яку продає чеченська родина, що недавно переїхала на перший поверх у наш під'їзд, — наррозхват! Купують усі! Російські військові й чеченці. Небезпечно. Зброя в руках.

Поки на провокації продавців горілки — пальнути в нас — російські військові, спасибі, не піддаються. Ми чуємо. Вони відповідають підбурювачам: «Ні! Якщо бій! А в беззбройних? У жінок? Ні!» Військові чинять дуже шляхетно за мірками війни. І з урахуванням масового пияцтва. Але коли ми з мамою проходимо двором, часто ворожимо: «Чи дійдемо до свого під'їзду?» Військові на висотці поряд. У них там — пост. Доходимо поки що.

Я кілька разів була в хазяїна книжок. Перший раз мама стерегла мене, сиділа в його дворі. Але Тодді гарно поводитьсь. Він скромний і ввічливий. Я заходжу, вибираю книжки для продажу. Риюсь у вели-

чезних ящиках. Шукаю ходовий товар. Ми все записуємо. Рахуємо. Інколи п'ємо чай.

Читала книжку оповідань. Автор — емігрант із СРСР, В. Максимов. Чудова крихітка Таміла спить. Я люблю дивитись, як сплять діти. Ми виконали свій концерт. Танці й пісеньки перед денним сном. Тепер вона сміється вві сні. Її сусід із під'їзду Хамзатик теж у нас. Це дуже добрий маленький лицар двох років. Як я хочу собі таких діток!

Холодно. Скоро сніг. Пічка газова в нас вугла, гріє погано, у квартирі морозно.

Будур

04.12.

Вегетаріанця на Північному базарі не бачила. Цей чеченець — патріот своєї віри. Але його дружина й дочка бігцем утекли від нього в центральну Росію.

Учора я одержала допомогу у зв'язку з безробіттям — 750 рублів! Ще до цієї видатної події я купила собі зимове взуття. «Мачі» (взуття чеченською мовою) за 700 р. і дві теплі хустки собі й мамі. Тепер я передусім роздам борги — Мадині й Соні з Центрального ринку. Скоро — свято Ураза-Байрам. А я хворію! Знову відмовляє шлунок. Подруту Мар'ям усі дні я не бачила. За місяць мені до інституту! Хочу, як завжди, вчитися на відмінно!

Мені скоро багато-багато років. Уже прожиті роки, до країв заповнені нескінченною ворожнечею та хворобами. Іноді я питаю себе: може, краще померти? І народитися заново! В іншій державі. Там, де немає війни. Тоді я могла б із раннього дитинства зайнятися йогою й карате.

Але неможливо вгадати, куди захоче вселитися моя душа. Раптом те, інше тіло захопитися наркотиками, випивкою або палінням сигар? Який жах! Біда в тому, що тоді я буду вже зовсім не я.

Сиджу вдома. Дітей не привели нікого. Зашиваю старі черевики, на той випадок, якщо промокнуть нові. Справи такі: холодно й голодно. Поряд щодня триває зла війна. Особливий світ ненависті.

У моїх ровесників інакше життя. З розвагами! Із закоханостями!

Царівна Будур

06.12.

Марх дал кхобал Дойл! Сьогодні — Ураза-Байрам! Ми ходили всіх вітати. Роздали жуйок і цукерок дітям!

Вирішили навідати родину мільйонера, там, де дружина Пліткарка. І от я в них за столом! Ріжу торт. У цій родині ми перші гості. Нас приголомшили шикарні речі, кришталь, срібло! Відмінно сервірований стіл!

До нас додому рано-вранці теж приходили сусіди — вітати. Ми відвідали перший поверх. Гостинну Яху. Подорікали їй за торгівлю горілкою. Але вона віджартовувалась і казала, що жити якось треба.

Вобла не привітався. Він удає з себе чистокровного чеченця. А його мама росіянка! Так само, як моя. І його сестру насправді звати Наталі, а не Маліка. Але пиха, навіть ненависть виявляються чітко. Цей молодий сусід показує: він — затятий супротивник росіян. Дурний! Нічим не зайнятий. Ні навчанням, ні працею.

Ми були в гостях у Зайчика. Поздоровляли родину доброго Джамала, сусіда з приватного сектора. У цій чеченській родині — чудові сини! Вихована красуня дочка.

Солдати російські постріляли трохи. Метушилися на «Вишці» — дев'ятиповерховому напівзгорілому будинку, де в них пост.

Хочу записати сон. Я його добре пам'ятаю. Хоча снівся він давно. 1999 року. Уві сні я заходжу в світле приміщення. Бачу: на столі лежить старовинна книга. У кімнаті невеликий диван. Сидять на дивані двоє. Чорнява дівчина. Має 25 років. Одягнена просто: сині джинси й майка. А поруч із нею хлопець. Він старший. Вогненно-рудий блондин! Дівчина каже мені:

— Підійди! Я покажу тобі книгу.

Я наближаюсь. На мені синя сукня з золотим шиттям. Велика біла хустка на голові. Раптом із коридору мене покликали. Я добре знаю, це Аладдин! Я не дійшла до дівчини й повернула до нього. Дівчина спритно підбігла і вчепилась мені в руку. Не відпускає.

Навколо незнайомки з мого сну, навколо рудого хлопця по всій кімнаті розлилося яскраве золоте світло, немов пульсує гігантська аура. Я відчула — неспритомнію. Нудота. Запаморочення. Стан схожий на загальний наркоз під час операції. І тут із туалету, з брудом і зі щурами, витикається Аладдин! Отаке казна-що! Аладдин тягне мене за другу руку до себе! І мені все гірше й гірше. Я майже помираю.

«Невже з Аладдином мені буде краще, ніж із цією дівчиною і з рудим хлопцем?» — думаю я. І силкуюся прийняти правильне рішення. Але сил немає.

Аладдин ривком вивільняє мою руку від дівчини. Фатальну роль відіграли моя слабкість, погане самопочуття. Він зтяг мене в туалет. Миттю зачинилися двері! Стало темно. Ані краплинки світла! Аладдин зрадив. Заявив:

— Все! Тепер ти наша! Ти з нами!

Будур

07.12.

Учора в нас були гості: дівчинка Мар'ям, із нею дитина з карате — чарівна дев'ятирічна Хеда — та її братик. Нас провідали Люда з онучкою Айшею та Алла — мама маленької Таміли. Пізніше, ввечері, ми побували в гостях у нашої покровительки — Таїси. Зустріли нас галасливо й радісно. Ми їли салат олів'є! До Зайчика не встигли зайти.

Чотири роки тому можна було написати: А + Ф = ... Але не тепер.

08.12.

Я об'їлася! Було стільки їжі! Ми пішли до Мар'ям на Ізмурдну вулицю. Вони пригостили нас смакотою, поминаючи нещодавно загиблого на ринку брата Мар'ям. Мати Мар'ям виконувала роль суфлера, підказуючи моїй мамі, як чеченською мовою сказати слова співчуття батькові Мар'ям. Мама все знала, але так розхвилювалася, що забула потрібну фразу. Батько Мар'ям у великому горі. Від вибуху, підлаштованого їхньому автобусу, загинув його єдиний син.

Дорогою назад провідали родину Командира. Зайчик була привітна й хлібосольна. Бачили Вегетаріанця. Він люб'язний і простий. Привітав нас зі святом. Подарував 100 р.

Тоді, чиї книжки я продавала, не було вдома. Я залишила йому записку з «приколом»: «Була. Цілую. Фатима».

У нашому дворі живе нова чеченська родина. Чоловік — охочий до спиртного швець. Його дружина — проста чеченська жінка. Працьовита багатодітна мати. Сьогодні вони запросили нас до себе в гості. Пригощали домашнім пирогом, абрикосовим варенням і чаєм.

Темнішає.

Минулої ночі до мене в сон прийшли двоє. Обое — померлі. Тьотя Мар'ям (вона нещодавно померла від раку) і мій любий дідусь Анатолій, батько моєї мами. Тьотя Мар'ям спитала:

— Можна, твій дід до тебе підійде? Він хоче побачитись. Мене послали по твій дозвіл. Він християнин, ти можеш його не прийняти.

Я відповіла:

— Нехай заходить. Я сумую. Я хочу його бачити!

І негайно з'явився мій дорогий дідусь! Журналіст-кінооператор. Чудовий автор віршів і знавець розіграшів. Ми поговорили.

Треба помолитися за них обох. Це хороші люди з мого минулого. За 16 років мені буде 33.

Я задоволена тим, як пройшло свято Ураза-Байрам. Ми побували в семи домівках. Одержали безліч привітань. У нас були гості. Ми прийняли всіх із радістю. Змогли почастувати.

Російські військові — охоронці дороги — стріляли, але мало.

Будур

09.12.

Спробую вивчити ази французької мови за розмовником. Може, мені коли-небудь пощастить? Усю ніч снівся Париж!

Заходила днями до редакції місцевої газети. Залишила свої вірші, оповідання. Обіцяли подивитися. Спитали: чи можу я написати статтю? Сказала: «Спробую!»

Будур

16.12.

Привіт! Знову в оселі ані крихти. Піду на базар торгувати. Книжки я приготувала з вечора.

Учора до нас заходили дівчата Мар'ям і Хеда з карате. Сказали, що Седа знайшла собі чоловіка і на тренування більше не ходить. Я читала їм свої вірші, а вони жували сухарі і слухали.

19.12.

У нас з'явилась електрика!!! Учора наш літній сусід-чеченець на прізвисько Анкел Бенс провів нам світло зі своєї квартири. Він побачив, як я ввечері писала контрольну для інституту в холодному під'їзді. Сиділа не на своєму третьому, а на першому поверсі. Там є маленька лампочка. Я писала конспект у рукавицях, бо руки мерзли.

Анкел Бенс попередив, щоб інші сусіди не знали, звідки проведено світло! Інакше він не уникне скандалу. Напруга електричного струму в багатьох мешканців стане зовсім слабкою.

— Ви — росіяни, і це має значення! — пояснив він.

Дякуємо, сусіде! Принаймні ми одержали необхідну допомогу. І пояснення одержали без прикрас, чесне. До цього чоловіка часто

приїжджає автівка з друзями. Вона завжди різко, з вищанням гальмує. Автівку прикрашено малюнками. З багажника миттю з'являються об'ємні торби. У них якісь пакети. Маленькі, з білим порошком, схожим на пральний, і пачки грошей.

Хлопці з групи карате й сенсей повернулися зі змагань. Програли. Я капосна. Я радію!

Незнайома жінка розговорилася зі мною біля дверей клубу, де проходять тренування. Розповіла про свою родину. А я розповіла, як живу з мамою. Раптом вона розплакалась і подарувала мені 50 р. на солодке! Але я купила макаронів, цукор і чай.

Будур

24.12.

Одержала допомогу з безробіття.

Дітей, яких ми нянчили, не приводять. Результат — порожнє підвіконня. Холодильників у нас із 1999 р. немає.

Із сусідом Джамалаєм ми їздили на Північний базар. Торгували. Купили картоплю — два кілограми! Якщо ощадливо використовувати, вистачить на тиждень. Ура!

Біля будинку періодично стрілянина! Кидають із «Вишки» гранати! Небезпечно! У нас третій поверх. Саме в нашому під'їзді чеченська родина торгує горілкою. Цей трунок російські військові беруть щодня.

Нещодавно у дворі пролунала автоматна черга. Без причини з поста «Вишки» військові розстріляли собаку з маленькими цуценятами. Вони шукали їжу біля сміттового бака. Бак стоїть від нас через дорогу, у будинку з російськими військовими. У цей час (16.30) мама, я й сусіди сиділи у дворі на лавці — зовсім поряд. Сусіди дружно кинулися навтіки, а маму затрусило від обурення. Вона закричала на солдатів з «Вишки»:

— Якого хріна?! Ви що, граєтесь? Поряд під плющем діти! Вам не видно?! Іроди!

На моє щастя, військові не відповіли.

Скоро Новий рік!

3 січня починається сесія. Проблема: потрібні гроші на дорогу до інституту.

На карате стався інцидент. Мар'ям, відтягаючи увагу, спитала:

— Ти не знаєш, де моя сумка?

Коли я відвернулася пошукати її сумку, вона завдала мені удару в живіт. Я відразу видала їй «відповідь». Було прикро. Ми друзі?

Вечір. Негучно стукає літній чеченець, наш сусід Анкел Бенс. Він робить крихітні отвори в спільній з нами стіні. Цікаво, для чого? Підслуховувати? Чи щоб зруйнувати її?

Неочікуваність — частина перемоги.

Анкел Бенс живе, як і ми, на третьому поверсі, але в під'їзді поряд. Учора вночі невпізнаний мною громадянин ліз по наших віконних ґратах! Ґратах третього поверху, бажаючи потрапити на четвертий — у чужу, замкнену квартиру! Знайомий голос Анкел Бенса давав зі свого вікна вказівки: куди краще ставити ногу і за що слід ухопитися руками. Сьогодні з'ясувалося: з квартири на четвертому поверсі вкрали трилітрові скляні банки.

Я написала вірш і хочу віддати його твоїм сторінкам, Щоденнику. Дозволь висловити тобі подяку за те, що завжди був найкращим другом. Тільки тобі я можу довіряти.

І ось я знов ялинку прикрашала,
Як у ті дні, криваві і старі, —
Й російського солдата пригадала,
Убитого осколком у дворі.

Це урочисте слово «ополченці» —
Є в ньому щось від мрій, юнацьких дум.
Мов сильні, непокорені чеченці
Хоробро й відчайдушно йдуть на штурм.

Кривавий сніг. І спалені машини.
Як мародер тягав добро в мішках!
І тіло жінки — на лиці хустина.
І батько з трупом сина на руках.

25.12.

Була в гостях у Тодді. Ми пили чай з коржиками. Що пропонував, на що зваблював?! Жартую, звісно. Він коректний.

Але повторив: «Якщо даси згоду стати моєю дружиною — ми виїдемо. Тут жити не дадуть». Ці слова були так сказані, що я зрозуміла — правда. Мені від такої привабливої пропозиції стало погано. Тодді 52 роки, як моєї мамі! Відразу згадалася картина «Нерівний шлюб» художника В. Пукірева. Ото наш портрет!

— Це вихід! — сказала мама, довідавшись про все й відразу повеселішавши. — Будеш сита й одягнена!

Але я відповіла:

— Ні! Я всього в житті досягну сама.

До мене приходили дівчата з інституту. Вони писали контрольну. Допомогала їм. Вони попрохали на згадку мій вірш про Грозний. Звичайно, написала.

Учора я вперше пофарбувала волосся. Розраховувала стати блондинкою. Виявилася — рудою! Купила собі зелені тіні для повік. Мабуть, тому хазяїн книжок Тодді так біг за мною по вулиці, проводжаючи додому. Зазвичай я не фарбуюсь.

У сусідки Чувирли з четвертого поверху горе. Уночі військові в масках забрали її зятя. Чоловіка Наталі-Маліки. Переплутали з іншим хлопцем. Однаковими виявились імена, а прізвище не спитали! Це потім з'ясувалося. Кажуть, його вже немає серед живих.

У Маліки-Наталі за тиждень має народитись дитина!

Полфат

29.12.

27 грудня, в п'ятницю (14.34), на зупинці «Автобаза» підірвали Будинок уряду. Загинули люди! Переважно працівники з персоналу. Нікого з великого начальства на місці не виявилось! Тема для розслідування?

За однією версією, це зробили смертники-ваххабіти, заїхавши у двір на двох автівках, одна з яких точно була КамАЗ. За іншою версією — будинок обстріляли ракетами з боку радгоспу «Родіна». Тепер уже два дні горить у тому краї школа № 7.

Ми — гаряча точка на планеті. Тому на Північному базарі було затишшя.

Коли торгувала, познайомилася з молодим чеченцем на ім'я Умар. Я відразу назвала його Дракоша. Він народився в рік Дракона. Хлопець розповів, що кілька років займається за системою йогів. Він сміявся з мене. Пропонував:

— Придумай нову релігію, що об'єднує всіх людей, станеш Пророком! І на землі більше не буде війни.

Про себе він зробив таку заяву-афоризм:

— Вважаю, не потрібно виходити з молитви. Я, наприклад, завжди в ній.

Богохульство? Насмішка? Постійний зв'язок із Богом?

Умар, у чеченській манері спілкування, спеціально сердив мене і дражнив. Говорив, як із маленькою. Я з'ясувала: він не читав Гомера, Аристотеля, Рериха. Аж раптом! Легко почав декламувати вірші Пушкіна! Проговорили години чотири. Я зробила висновки: він людина з характером. Захоплюється магією й парапсихологією. Розпитує багато про що, нічого не говорячи про себе. Йому місце в спецслужбах!

Ми домовилися про «заочне побачення» — телепатичне. Я «стезитиму» за ним у п'ятницю, 3 січня нового 2003 року, з 19.00 до 21.00. Для цього мені потрібно ввійти в стан спокою. Заплющити очі, помедитувати, сидячи в позі лотоса, а потім просто спостерігати. Сила думки долає сотні кілометрів, і є можливість бачити того, хто далеко. Коли побачимо, розповімо одне одному, хто чим був зайнятий, у що вдягнений у домовлений час. У мене подібні досвіди були. Бачити виходило.

Зеленоокий хлопець добре виглядав. Акуратність доповнювала образ. Я прийшла додому й відразу написала вірш:

Ні, я тобі не довіряю.
Ти гордий, хитрий. Ти — Дракон!
І до воріт пресвітлих Раю
Не наближатись — твій закон.

Ти — в горах, в морі, у діброві.
Не пес — не візьмеш шмат з руки.
Людей пуста і марна мова
Не ввійде в серце — там замкі.

Малюєш полум'я, квадрати.
Вогнем і дихаєш, авжеж!
Як твої родичі-пірати,
Між скель відлюдних ти живеш.

Земні тобі навіщо карти?
Твій світ — Галактика сама!
І в серці, сповненім азарту,
Ні краплі святощів нема.

Коли вночі промчиш стрілою
У світовій самотині,
То переглянутьсь з тобою
Дзеркальні відбиття одні.

2003

01.01.

З Новим роком!

Учора, 31 грудня, російські військові стріляли, але не так сильно, як очікувалось. Торохкотіли, як торохтушки, автомати й кулемети. Кулі, трасуючи, замінювали ілюмінацію в непроглядній ночі і створювали атмосферу якоїсь урочистості. Але бойові гранати з російського поста «Вишки» військові вниз не кидали. Із гранатомета «Муха» не вистрілили жодного разу. Ми навіть здивувались. Затягти пекельну стрілянину на свято — для них норма. Може, на російському посту змінився командир? Або на них вплинула одна подія.

Незважаючи на часті «святкування» у моєму місті, мені все ще важко звикнути до життя на постійній, нескінченній війні. Я, як і в дитинстві, боюся гучної стрілянини й наївно мрію про мир.

Тепер кулі входять у житло тихо, без дзенькоту. Вони пробивають не шибки, а прозору клейонку, напнуту на набухлі від дощів дерев'яні рами. Шибок на вікнах давно немає.

У новорічну ніч я й мама пили чай із перепічкою, на яку намазали варення. У квартирі лютий холод. Загорнувшись у старі ковдри, що тримають у собі вологу, ми сиділи при світлі каганця в кутку коридору. Туди менше залітають осколки й кулі. Каганець ми зробили зі скляної банки, наливши туди гас і вставивши через кришку гніт. Слабка електрика, проведена накидним дротом від Анкел Бенса, під стрілянину швидко вимкнулась.

Хоробрі сусіди шмигали біля під'їздів — засакаували одне до одного в гості. Вобла, який голосно й не до речі заявляє: «Я чеченець. У мене тато — чеченець. Ненавиджу всіх росіян!», забуваючи про те, що його мама — росіянка, покохав Зірочку. Вона має 14 років, а він — 18 років. Зірочка засватана за літнього чоловіка з Дагестану. Незабаром весілля. Але вона теревенить із Воблою, ховаючись у під'їзді.

Учора, близько 23.00, вони, втікши від батьків, зачинились у порожній квартирі на нашому поверсі. Там немає замка. Якийсь час по тому ми почули крики — мати Зірочки бігала, незважаючи на стрілянину, по темній вулиці й кликала свою дочку. П'яні військові кругом. Чотирнадцятирічна дівчина зникла!

Зірочка і Вобла тихо сиділи в чужій квартирі й не озивались. Першим їх знайшов Котячий Племінник, безробітний здоровань. Він став стукати у двері, чимось підперті зсередини, і шепотіти — так, що було чути на весь під'їзд:

— Ти, Вобло, ганьба нашої родини! Відчини двері негайно!

На його зміїний шепіт прибігла Чувирла. Усе зрозуміла. Затулила обличчя руками:

— Синку, вб'ють же тебе. Вб'ють, а я заступитися не зможу. Відпусти її, відпусти, нехай іде додому. Що ж ти робиш?!

Росіянка плакала. Але до її прохань син залишився глухим. Терпець урвався в Котячого Племінника:

— Хто потім із Зірочкою одружиться?! Ти про неї думаєш? Що люди скажуть?

У відповідь ані звуку. Було незрозуміло, чи живі вони.

Родичі Зірочки, організувавши пошукову групу, прочісували район, голосно кликали дівчину на ім'я, ридали. У руках вони мали саморобні смолоскипи. Хтось із жінок покричав на «Вишку» про те, що пропала дівчина, і солдати припинили безоглядну стрілянину!

Душа кидалася: кому допомогти — нещасним закоханим чи матері дівчинки? Тихі прохання відчинити двері не мали успіху. Поки я міркувала, що робити далі, у Чувирли виник підступний план. Вона сказала племінникові:

— Я спробую відволікти людей, скажу, що побачила у вікно, ніби Зірочка блукає в кущах, а ти Воблу вмов двері відчинити.

Щойно Чувирла спустилася вниз, Котячий Племінник сказав, грюкнувши кулаком у двері:

— Наркоман ти клятий! Говорив — одним шприцом колись. Одним. Не двома!

Відповіддю на таку неприємну заяву була тиша. А вибити двері він не наважився — щоб не привернути увагу. Хвилин за сорок дядьки, брати, мати Зірочки, родичі Вобли та сусіди з першого поверху (чеченці, які торгують горілкою) зібралися біля злочасних дверей. Зі смолоскипами в руках, які освітлювали темряву нашого під'їзду, вони здавалися схожими на майстрів інквізиції. Зсередини не долиняло ані звуку. Двері вирішили вибивати. І вибили ногами.

Мати Зірочки з криком: «Дочко, ти тут?» — влетіла у квартиру і за кілька хвилин витягла за шкірку дочку, що впиралась.

— Що ти з нею зробив?! — кричала вона Воблі. — Ти ніколи її більше не побачиш!

Не знаю, що він відповів і чи відповів узагалі, але дядьки Зірочки відразу кинулися його бити. Зав'язалася страшенна бійка. Лунали виття, вереск, удари та крики. Чувирла хоробробо кидалася на юрбу і кричала:

— Відпустіть його! Це мій син! Зірочку сюди ніхто не кликав — вона сама прийшла. Сама-а-а-а!

Зрештою Котячий Племінник і тато-чеченець відбили в юрби Воблу й потягли на свій поверх зі словами:

— Ми самі розберемося!

Оце новорічний сюрприз! У метушні пробило дванадцятую годину ночі.

Поліна-Будур

02.01.

Людина народжується, живе, помирає. Вона повинна чогось навчитись. Вона осягає закони цього світу. Іде з нього — залишивши пам'ять.

Сьогодні я зустріла бабусю, яка жила біля нас, на зупинці «Нефтянка». Під час бомбардування ми з мамою одного разу рятувалися в неї. Бабуся — росіянка, кругленька і дуже симпатична. Її огрубілі руки зберігають пам'ять про важке життя, її обличчя прокреслюють зморшки, немов річки на мапі землі: біля очей вони променисті. Бабуся розповіла, що було з нею нещодавно:

— Поїхала я на ринок по картоплю. Одягла довгу сукню, велику хустку. Мовчу, якщо хто заговорить. «Так» і «ні» — киваю. Мені соромно, якщо за росіянку вважатимуть. Трясе чеченський народ від образи за бомбардування, за смерть рідних. Скільки дітей загинуло! Скільки стало каліками! Я в Грозному народилась, усе життя прожила. Хай думають, що я — вірменка або татарка. Не так боляче людям буде поруч зі мною. Відразу, щойно я ввійшла в автобус, молодий чеченець поступився мені місцем. Ми проїхали одну зупинку і — вибух! Налетів автобус на фугас. Загорівся. Люди кричать. Повискакували. Усі живі. Кілька поранених. А той хлопець, який поступився мені місцем, мертвий. Убило осколком. Такий молодий, на вигляд мав років шістнадцять. Чому він?

Бабуся заплакала. Я, зовсім не знаючи, що сказати у відповідь, просто її обійняла. Вона дала:

— Краще б він мені місцем не поступався. Пожила я вже на цьому світі! — І пішла.

03.01.

Снився сон. Стріляли кременні гладкоствольні рушниці, бігли-метушилися люди. Ляскали гаубиці, дзвеніла сталь. Велика армія ще не переправилася через Стикс, щоб наганяти жах на полях земних боїв. Я і Наполеон сиділи на узвишші, достатньому для того, щоб спостерігати. Але участі в сутичці не брали.

— Навіщо ти воюєш? — спитала я. — Війна — це пекло. Подивись, ці душі мертві, ці тіла стануть землею.

Наполеон посміхнувся:

— Навіть у пеклі є маленьке, але щастя!

Ходили з мамою по воду в сусідній двір. Там стоїть іржава колонка і можна, доклавши певних зусиль, накачати води. Вода каламутна, але прати нею можна. Опалення ніякого: духовка в газовій пічці не працює, а двома конфорками не обігрієшся. Удома йде пара з рота. У дитинстві ми раділи, випускаючи з себе «хмаринку». Тепер не до сміху. Воду гріємо у відрі й зігріваємо руки, поки перемо речі в тазі. Дуже болять плечі та спина. Ми у квартирі не знімаємо вуличних курток і теплих штанів. Одяг вологий, мокрий від постійного холоду.

Біля колонки з водою був натовп. Усі жінки й діти прийшли з відрами, бідонами. Сусідку Зайчика, з якою дружимо, ми теж зустріли там. Мама розмовляла з Зайчиком російською мовою, та відповідала. Раптом незнайома жінка звернулася чеченською мовою до Зайчика. Зайчик немов перестала чути мою маму. Вона моментально стала чути тільки рідну мову. Таке сприйняття світу.

Ще поки ми стояли в черзі, я почувала, як молоденькі матері-чеченки з малятами на руках, показуючи на бойові машини, які проносилися повз трасою, казали:

— Це росіяни. Гаскі. Їх треба вбивати! Вбивати! Всіх!

Діти кумедно белькотіли у відповідь: «гу-гу-агу». Яким виросте нове покоління, котрому зараз рік-два від народження? Навіщо представники влади нацькували народи один на одного?

Ми живемо в районі, де 2001 року молодих чеченців забрали з мирних домівок російські військові, а потім їхні понівечені тіла знайшли біля гаражів. Збожеволілі від горя жінки-двірники, які виявили страшну знахідку, перекрили трасу. Не давали проїхати автівкам — вимагали журналістів.

— Коли припинять убивати наших дітей?! — кричали вони. — Вони помирають тому, що чеченці. Тому, що їх вигідно вбивати! За це платять гроші!

Я тоді проходила з зупинки «Електроприлад» (їздила в таку далеку чинь по дитячу допомогу на себе). Усе бачила особисто. Це жах: така ворожнеча, така ненависть з обох боків! Люди збожеволіли.

Не пам'ятаю, чи повідомляла, але ми купили крихітний чорно-білий телевізор. Я перед новим роком торгувала книжками. І мою дитячу допомогу, яку вкрали й не виплачували, нахабно прибравши мене зі списків, після скарги до адміністрації віддали за три місяці відразу (!). А за півроку все ж таки вкрали. Зображення погане, але телевізор можна слухати, як радіо. Запрацювала «накидушка» від Анкел Бенса.

Учора я довго медитувала. Потім, як у дитинстві, стала подумки клікати:

— Де ти? Озвись!

При цьому слід чітко уявити собі того, кого хочеш побачити. Це схоже на гру уяви. Я не знала, де перебуває ця людина: в селі чи місті. Просто покликала: «Умаре!» — і знайшла його, проникнувши крізь видимі бар'єри цього світу. *Кімната-напівпідвал із численними книжками, мапами й малюнками. На столі стояв глобус, а на звичайній взуттєвій коробці в кутку лежав людський череп. Роздивившись довкола, я побачила Дракошу і зовсім невідомого мені літнього пана в чорному. Літній пан щось розповідав співрозмовникові.*

Зрозумівши, що моє видіння має вигаданий характер, я розсердилась і припинила медитувати.

05.01.

Ми подорожували на Північний базар. Дракоша з'явився раптово. Я не люблю програвати. Тому зізнатися в промаху мені нелегко. Дракоша радісно сміявся, та ще й вирішив, що можна мене постійно дражнити. Я вирішила: розповім Дракоші про свої видіння, він зрозуміє, що я нецікава співрозмовниці й піде собі геть. Але коли я стала оповідати про картинки, які прийшли з медитації, у Дракоші перехопило подих. Думала, його грець ухопить!

— Як?! Як це?! — тільки й зміг сказати він.

Віддихавшись, Дракоша пояснив:

— Я займаюсь парапсихологією, магією та гіпнозом. Те, що ти бачила в підвалі, це мій інвентар. А в тебе Божа іскра!

— Я магією не займаюсь. Це гріх. Що будемо робити?

— Дружити!

Остання фраза здалася мені такою кумедною, що неабияк на-
смішила. Трохи згодом підійшов пан у чорному. Теж чеченець. Су-
хоробрий. Пан у чорному простягнув мені руку, але я не потисла її.
За місцевим етикетом не годиться. Натомість я чемно привіталася
чеченською мовою, як зі старшим за віком.

Звідкіля вони?!

Поїду завтра до інституту. Вчитися мені подобається!

Р. С. Я перечитала Євангеліє від Матвія та Коран у перекладі Крач-
ковського. Треба б і Тору перечитати.

Поліна-Нейши

06.01.

Слухала пісню, яку Тимур Муцураєв присвятив Хаві Бараєвій.
На ринках торгівці розповідали про юну чеченку: вона сіла в ма-
шину з вибухівкою, приїхала на російський військовий пост
і вибухнула разом із машиною. Так вона помстилася за вбитих
родичів. Мабуть, треба бути дуже хороброю, щоб так зробити. Тим-
ура Муцураєва я не розумію: чому він присвятив пісню Хаві? Люди
на ринках кажуть: вона була не сама. Коли вона вже сіла в машину,
то останньої миті туди заскочила її подружка років п'ятнадцяти
і сказала:

— Я поїду з тобою!

Вони загинули разом. На базарі люди плачуть, дотепер їх згаду-
ють. Говорять, якщо таке почалось, війна ніколи не закінчиться!

Світ, у якому ми живемо, страшний. Мирне життя — цілковита
ілюзія. На планеті Земля за всю історію людства мир був близько
ста років! Усю решту часу в різних куточках планети війна.

07.01.

Переписувала контрольну роботу з психології.

Холодно, руки мерзнуть. Удома ходжу в рукавицях. Коти бігають
голодні по квартирі. Не хочуть їсти шкурки від картоплі. Дурні ву-
саті істоти!

Мій дідусь розповідав, як замолоду доскочив біди: із загону всі
загинули, лишився він та ще один хлопчина, а навколо фашисти.
Друга світова. Дідусь Анатолій, тоді ще зовсім молодий хлопець, був

поранений. Два тижні вони вибиралися до своїх. Два тижні їли кору з дерев і жували солдатські ремені. Але не кинули зброю в тилу ворога! За це потім їх нагородили.

— Якби я був перебірливий у їжі, ніколи б не вижив, — часто говорив дід.

Шкода, наші коти не розуміють його історій. А я розумію: він багато хворів — гастрит, виразка. Але залишився живим і прожив чесне, славне життя — 72 роки! Це не з кожним буває. У моєму місті багато хто не доживає до двадцяти.

11.01.

Бачила Дракошу. Ми говорили про можливість людського розуму. Розуму, не перейнятого війною та наживою, здатного еволюціонувати. Про те, що думки матеріальні і здатні змінити світ.

Я вірю в дива, і вони зі мною відбуваються. Нещодавно ми з мамою брели по шосе вдаль від житлових будинків. З одного боку дороги простяглися поля, з другого, приблизно в кілометрі від нас, були приватні будівлі. Сірі, важкі хмари віщували негоду. Ми йшли пішки, не маючи грошей на маршрутне таксі. Квиток по місту коштує 8 р. на одну людину. Я подумала, що життя несправедливе. Мама хвора, ми обидві втомились і ледве плентаємось уздовж траси. Почав накрапати дощик зі снігом. Щоб хоч якось утшити себе, я стала читати молитву. Раптом прямо з неба, разом із краплями дощу та обережними сніжинками, струменіючи в повітрі, як у романі Булгакова «Майстер і Маргарита», виникли 20 р. Не більше, не менше, а саме дві десятки!!!

Мама ні слова не могла сказати від подиву. Я впіймала їх прямо в польоті. Про всяк випадок я роззирнулась, але поблизу не було будинків — вони не могли впасти, наприклад, з балкона. Але ж дива не потребують пояснень? Хвилини за дві зупинилася маршрутка. Заплативши, ми зуміли швидко доїхати додому. Якби не ці гроші, плестися нам ще години дві!

Поліна-Нейши

14.01.

Зірочку видали заміж. Наречений, літній чоловік, заплатив калим її матері.

— Дав багато золота і грошей! — повідомили сусідки.

Зірочка росла без батька. Усе вирішувала мати.

Вобла ходить із розбитим обличчям і вигляд має нещасний. Йому б не дозволили цього шлюбу: він бідний, і мати в нього росіянка. Чувирла втішає його, як може.

19.01.

Матінка, яку долає невроз, стала кидати в мене речі під час чергового істеричного нападу. Мало не зламала ребро. Усе через те, що я не підтримала її сварку з сусідами й висловила свою думку: «Годі сваритись!»

Мама має жорсткий характер — нікому не поступається. І мене виховувала в тоталітарних умовах, бо не терпить якнайменшого непослуху. У дитинстві мені сильно влігало. Набагато сильніше, ніж зараз. Але навіть коли вона б'ється, я не можу відповісти їй, тому що вона — моя мати. Я читала в Корані: *Рай — під ногами матерів*.

20.01.

Снився страшний сон. До мене прийшов Ангел. Він був суворим, недружнім:

— Ти! — сказав він. — Пропускаєш час молитви! Ти знаєш, що буває з тими, хто пропускає час молитви?! Вони — жителі пекла.

Уві сні я затрусилася від страху й почала белькотіти щось про інститут і про те, що мені ніколи.

— Кому потрібні твої жалюгідні виправдання? — гнівався Ангел. — Геєна вогняна збирає врожай!

Зрозумівши, що накоїла щось жахливе, я злякалася ще більше. Але тут Ангел подобрішав і вже більш спокійним голосом сказав:

— Диви, які живуть у раю, просили за тебе. Ми почули їх. Але пам'ятай, якщо будеш нехтувати молитву заради справ земних, ніхто більше не заступиться за тебе.

Я побачила за спиною суворого Ангела щось таке, ніби гігантський екран із плесом озерної води, на якому відбилося поле у квітах і величезний дуб. Під зеленим деревом сиділи дівчата, закутані в східні шалі, і я зрозуміла, що Ангел говорив саме про них. Дівчата не підняли на мене очей — вони читали суру аль-Іхлас.

Я прокинулася. Але вже дніло, і молитися мені, ледарці, було пізно.

Поліна-Нейши

26.01.

Читати доводиться для інституту багато. Очі болять, утомлюються. А тут ще нова напасть: зуби стали хитатись і випадати. Видно, від голоду.

Періодично чути стрілянину вздовж траси.

Після медитацій бачу в повітрі «іскри-краплини» синьо-золотого світла. Вони маленькі, як сніжинки. Не знаю, як пояснити, але я відчуваю, що вони перебувають усередині мене, проте бачу їх я чомусь зовні. Те, що ми бачимо, — відбиття внутрішнього світу. То неуже всередині моєї душі завжди йде битва?

Мале знання — найгірше. І під час пожеж говорю я про діброви найтихіші. (Н. Перух)

27.01.

Перечитувала щоденник, де мала 11 років! Там Сашка, мій сусід по вулиці Завети Львіча, в осінній вечір зізнався мені в коханні. Йому десять. Багато чого ще не сталося на тих жовтих потертих сторінках.

Наш час схожий на закільцьовану стрічку. Померши, ми можемо опинитись як у «минулому», так і в «майбутньому», бо це зовсім не важливо для «теперішнього». Іноді я говорю про себе в минулому часі, начебто вже померла.

Шукала зошит, де креслила зоряні карти, але не знайшла.

Усе ж таки добре, що я зовсім маленькою дитиною зайнялася йогою. Це дало мені деякі переваги: навчилася бачити «чарівні сни»!

Мої віршовані рядки зі старого зошита 1997 року:

З ким думи свої розділити?
Кому я свій виповім жаль?
Я — крикну! Хай голос по світу,
Мов сяйво, полине удаль.

Шукатиме він там нещасних
Всіх духів Вогню і Води,
Невірних, коханих, прекрасних,
Що кликали в надра, туди.

Покличе він Леду¹ тендітну
І Тихе² з безумством в очах.
Гукне Океана він, діда,
І Матір Світів у льодах.

Помчить до Геракла з богами —
Їх учта не знає кінця!

¹ Леда — мати Єлени Прекрасної.

² Тихе — богиня щастя.

До Пана, що пан над лісами.
До Німф, що чарують серця.

Я згодна з Є. Блаватською: «У світі немає нічого, що вигадала б сама людина. Усе, про що вона може подумати, існує реально».

29.01.

Які страшні мене оточують люди! Багато з них не знають, хто такі Сократ, Платон, Аристотель. Вони не читали Гомера! Вони зайняті крадіжками, спиртним і війною.

Як урятувати нашу планету?

Після смерті не можна з'єднуватися з Двійником. Згідно з давніми вченнями, Дзеркальний Двійник — це штучно створене енергетичне тіло. Ми створюємо його самі, концентруючись на земних бажаннях. В останню мить переходу, подумавши не про Бога, а про дім, рідних, друзів, ми дамо Двійникові силу.

Тоді буде ось що: Душа з'єднається з ним і на певний час ми станемо привидами. Тими, хто блукає між просторами, не маючи «маси спокою».

Щоб набути справжньої невагомості, доведеться чекати, доки зітліє тіло. Ми не зможемо піти у ВИЩИЙ світ. Треба думати лише про Бога в момент переходу тунелем.

На жаль, я не маю ні Вчителя, ні Учня. Я зовсім сама.

Хороша книжка В. Леві «Мистецтво бути собою» прикрасила мій вечір у коридорі під обстрілом.

Відчуваю себе давньою, ніби на мене поклали вантаж усіх попередніх століть. Я втомилася від війн. Тут, у моєму місті, щодня на вулицях вибухи. Здається, ми всі збожеволіємо, перш ніж правителям набридне воювати за нафту. Як же я хочу виїхати звідси! До країни, де немає нафти й газу. Де хоча б із цього приводу не вбивають людей.

Нехай після смерті моє тіло перетвориться на попіл, а попіл понесе ріка. Мені не потрібна могила.

Під час війн у нас цвинтарі бомбили та обстрілювали. Ми з мамою не знайшли могили дідуся Анатолія і прабабусі Юлі-Маліки — лише ями з перемішаними людськими кістками та надгробки, перетворені на порох. Тут немає спокою ні живим, ні мертвим. Така країна.

31.01.

Купила пачку снодійного. Якщо випити всі таблетки, серце зупиниться? Це буде вважатися самогубством? Чи це сон, з якого не змогли розбудити?

У понеділок поїду до лікаря. Не знаю, що він скаже. Річ у тому, що не можу стерпіти сварок і надламаного війною маминого душевного стану.

Не так давно в пориві гніву мама кинула в мене твердим капцем. Він влучив мені під ребра. Тепер на дотик там утворилася пухлина.

Не боюся померти — тому що з'явлюсь у цьому світі знову. Відкрила пачку, потовкла на порошок таблетки. Їх було рівно десять.

Я примарних цілей не бажаю,
Не люблю ні тюрми, ні закони.
Прилягти б у сніг посеред гаю —
Похорон влаштують гайворони.

Мій вірш.

Прощай, Щоденнику!

Поліна

06.02.

Усі дні думки про смерть. Згадую бабу Ніну та її хворого онука Юрочку. У Юрочки часто потьмарювався розум у момент сильних обстрілів. Одного разу у квартирі тьоті Мар'ям, де їхня родина мешкала під час війни, він схопив сокиру і вдарив нею рідну бабусю по голові. Тієї миті я зайшла до них. Не встигла нічого подумати, як опинилася поряд. Схопила руків'я сокири і тримала його. А Юрочка намагався вихопити в мене сокиру, щоб добити свою бабу.

Нінине сиве волосся стало червоним. Вона нерухомо лежала на підлозі, схожа на зламану стару дьяльку. Частки секунди, ми з Юрочкою зустрілися поглядами, і я зрозуміла, що нізащо не можу випустити сокиру, у яку вцепилась, бо він її вб'є!

Моя мама, почувши шум, поспішила на допомогу. Удвох ми ледве стримували божевільного: у миті нападів хворі дуже сильні. Юрочка, коли побачив, що сокиру вихопити не виходить, страшно закричав і втік із квартири. Баба Ніна, отямившись, плакала. Я і мама перев'язали їй голову бинтом, а зверху теплою хусткою. Юрочка невдовзі повернувся і зовсім нічого не пам'ятав.

Узагалі баба Ніна була веселою. Вона співала пісні, особливо коли страх підбирався близько й перехоплював горло сталевією розтяжкою. Якось наш Старопромисловський район кілька годин поспіль «трощили» літаки й вертольоти. Я лежала на підлозі в коридорі й відчувала, що від бомб, які летять із російського літака, наш чотириповерховий будинок розгойдується, наче корабель, що потрапив у дикий шторм. Мене засипало штукатуркою. Я думала: якою буде остання хвилинка? Доведеться довго задихатися під завалами будинку чи милосердний Аллах, усемогутній Бог моєї землі, забере мене відразу до себе? Баба Ніна теж боялась. Вона сиділа, обхопивши голову руками, і повільно погойдувалась у такт хвилям бомбардування. Юрочка белькотів:

— Смерть тут. Вона прийшла. Я знаю!

Мама стала в під'їзді рубати дрова, вдаючи, що момент переходу її зовсім не цікавить. Стара бабця Стася, подруга Ніни, тихо плакала.

В день народження раптом
Чарівник завітає,
Безкоштовно покаже кіно!

(пролунало зовсім несподівано)

Вертольотиком синім
На мої іменини
Привезе триста штук ескімо!

— голосно співала баба Ніна.

Пахло горілим, десь із важким скреготом з'їжджали один на другий поверхи. Штукатурка вже не літала лапатими шматками, а обвіювала нас, подібно до заметілі в лютому. Але все здавалося нереальним, неважливим, а існувала тільки баба Ніна і пісенька з доброго радянського мультфільму. Нічого, крім єдиного куплету, баба не пам'ятала. Я підхопила її пісню:

В день народження раптом
Чарівник завітає,
Безкоштовно покаже кіно!

Тієї миті я зрозуміла, що є щось, що залежить тільки від нас: ми можемо боятися або не боятися. Ми можемо збожеволіти або взяти себе в руки й вижити! Незважаючи ні на що, всупереч усьому!

Але зараз не хочеться жити. Миру немає.

08.02.

Джамалай і його син возили мене на своїй машині до лікарні. Поки ми їхали до лікаря, я думала про снодійне, яке зберігається в старій пластмасовій чашці. Про те, що я прийду, наллю в цю чашку води і... мені потрібно запам'ятати дерева й сонце. Хто знає, як я їх бачитиму потім? Можливо, померши, я стану просто відчувати їх, подібно до енергетичних потоків у своїй нескінченній мандрівці світами.

Сонце світило надзвичайно яскраво для цієї пори року. З подивом я виявила, що не все листя облетіло. Частина з нього так міцно вчепилась у гілки, що тріпотіла тепер подібно до маленьких брунатних прапорців.

Якщо чесно, я дуже втомилась. Втомилась від війн. Як я благала маму виїхати, доки друга війна ще не починалась! Як я плакала дитиною! Вона була глуха до моїх благань. Вона знала: нам нікуди їхати.

Була надія, що любий Грозний не рознесуть бомбами, що залишаться цілими наш дім і сад за вікном. Місто розбомбили. А речі та дім ми втратили все одно. Не хочу жити! Не хочу жити на війні!

Мама з винуватим виглядом сиділа поруч. Мені зробили знімок, але не знайшли нічого страшного. Лікар сказав:

— Ушкоджене ребро. Ви впали?

Я кивнула. Вирішила, що коли вже ми опинились у лікарні, то треба вирвати хиткий зуб. Хтозна, коли ми знову відвідаємо це місце, де блукають люди в білих халатах? Зуб видалили.

Син Джамалай, Ісмаїл, навчається зі мною в інституті. Він устиг сказати, що він би до мене посватався. Але йому не дозволять одружитися зі мною: мама моя — росіянка. Якщо чесно, сьогодні подібні розмови хвилювали мене найменше.

Поліна-Будур

09.02.

Привіт, Щоденнику!

Переглянула життя: воно схоже на трохи засвічені фото, що нерівномірно миготять у просторі прямо перед моїм носом. Промайнули молитви й пісні, видіння та страхи. Невже я лише посудина, наповнена тими чи іншими снами? Але розбити її має право лише Той, хто створив.

Може, війна та всі нещастя — тільки рівні якоїсь гри, у яку я погодилася грати, перебуваючи на вищій частоті? Тому не можна здаватись. Давні воїни не здавались.

Вийшла на балкон і витрусила снідйне з чашки. Спочатку воно замаскувалося під сніжинки, а потім розчинилось у величезній калюжі.

Поліна-Будур

10.02.

Яка була зустріч! Ми побачили на ринку високу худу жінку Зарган та її синочка Тіму. Ще до першої війни ми дружили з цією чеченською родиною. Вони жили в нашому районі.

Я і мама пам'ятаємо, яка була радість, коли Тіма народився! Єдина довгоочікувана дитина в родині. Він був здоровим і красивим. Тепер це нещасний страждалець дев'яти років. Тіма ламає речі, кусається і часто плаче. Він хворий. Під бомбами малюк зазнав такого страху, що в ньому згас розум. Щойно Тіма чує гуркіт літака або бачить танки, він починає кричати, битися в істериці і дряпає себе, лишаючи на тілі шрами. Його важко вгамувати.

Віїхати вони не мають змоги. Жити тут — ніде: самі руїни. І якщо мати Тіми змогла пережити лихо, що впало на них, то батько здався.

— Чоловік покинув мене, — просто сказала Зарган. — Він лютує, що єдиний син збожеволів. Чоловік узяв собі іншу дружину, а нас прогнав.

— Де ви живете? — спитала в неї моя мама.

— Усе, що в мене є, — це мій син. Іти нам немає куди. Рідні мене не приймуть із такою дитиною. Вони думають, що в хлопчика вселилися злі духи, джини. Кажуть: «Залиш його в притулку». Я не можу його покинути. Кілька тижнів ми жили в чужому зруйнованому під'їзді. Спали на матраці, який знайшли надворі. Зараз малознайомі люди пустили нас у свій підвал. Там ночуємо.

Тіма почав плакати й дряпатись, почувши, як мчать танки трасою. Вони гуркотіли, видавали лиховісний скрегіт, але я помітила це тільки зараз, побачивши, як спотворилось обличчя дитини. Доти страшений гуркіт не проникав у мою свідомість тому, що давно став чимось звичним, повсякденним. Я й Зарган узяли хлопчика за руки, вмовляли не хвилюватись.

Було помітно, що Зарган у 40 років виглядає набагато старшою за свій вік — зовні вона була схожа не на матір, а на бабусю. На ній був засмальцьований халат, порвані калоші та великий коричневий жакет із чужого плеча. Червоно-помаранчева хустка не накривала голови Зарган. Вона впала на плечі й теліпалась, як потертий піонерський галстук.

Моя мама купила Тімі смажений пиріжок із картоплею й запропонувала їм переночувати в нас.

— Теж немає води, опалення. Холодно. Але вже не підвал. З Таїсою, хазяйкою нашого тимчасового житла, думаю, домовимось, — сказала мама.

Але остаточно вирішити ми нічого не встигли: Тіма, жадібно схопивши пиріжок, кинувся тікати геть від траси й важких військових машин. Зарган побігла за ним навздогін.

Я полізла по валідол, тому що мамі від усього цього зробилося погано з серцем. Вона задихалася.

14.02.

З мамою погано. У неї нервовий зрив. Мама лається без жодної причини, кричить. У неї істерики! Учора вона взяла й витратила всі зароблені мною гроші, що були вдома. Тепер немає на що купити їжу. Мама кілька разів погрожувала мені:

— Повішусь, а ти будеш винна!

Я дуже лякалася, плакала. Просила її цього не робити.

Останній раз вона хотіла стрибнути з даху п'ятиповерхового будинку. Я хапала її за руки — вмовляла отямитись. Вона кричала, що їй важко і вона не може так більше існувати. Що рідна країна губить громадян і влаштовує війни на власній території! Боюся за неї.

22.02.

Мама все лається й лається. Через її лик ніби проявляється невідома мені сутність. Вона жахлива. Кричить, погрожує, плаче. Але я не звертаю уваги. Сиджу й молюся, щоб злі духи покинули наш дім.

23.02.

Сьогодні день жалоби.

Я слухала історії старих, які під час депортації були дітьми. Їхні розповіді викликають у мене сум'яття: виявляється, і раніше росіяни жорстоко нищили мій край. Примусово в лютому 1944 р. за указом Сталіна дітей, жінок і старих, як худобу, заганяли в товарні вагони! Не годували. Вивозили з рідної землі до Казахстану. Багато помирили в дорозі від неймовірно важких умов — їхні тіла скидали з поїзда. Не давали ховати!

— Моя мати померла десь у середині дороги, — розповів старий, що живе неподалік. — Люди, знаючи, що її труп кинуть на поживу

тваринам, обманювали, удавали, що вона жива. Я, тоді малюк, тримав її за руку. Обіймав її. Коли приїхали до Казахстану, вдалося її поховати за мусульманським звичаєм. Мені пощастило. Мою матір віддали землі. Тіла багатьох померлих у дорозі роздерли звірі.

Були ті, хто відмовлявся залишати свої оселі, нажите роками майно, були фізично не здатні до дороги: таких людей розстрілювали або палили живцем, як це сталося в аулі Хайбах. Усіх — старих, дітей і хворих — працівники НКВС зігнали у великий сарай і живцем спалили. Тих, хто намагався вирватись і врятуватись, розстріляли.

Так, саме так поводяться військові, відчуваючи свою цілковиту безкарність.

На «Вишці» російські солдати нажерлися трунку. У них сьогодні свято — День захисника Вітчизни.

Ніяк не вгамуються торгівці горілкою на першому поверсі в нашому під'їзді! Ми говорили, ляялись, просили не торгувати спиртним. У відповідь — погрози.

А в сусідньому будинку теж були такі торгівці-чеченці, які продавали оковиту. Невідомі кинули їм гранату у вікно. Залишився чоловік-удівець і четверо дітей. Дружина загинула. Дітей шкода. Але ж дорослі повинні розуміти?!

От і зараз російські солдати налигались. У руках зброя. Стріляють по будинках.

28.02.

Кілька днів я нічого не їла, поєднуючи корисне голодування з цілковитою відсутністю їжі. Мама ходила до Зайчика. Зайчик, привітна душа, передавала мені хліб із цибулею та пригощала маму своєю їжею. Від хліба я відмовилася на користь котів і мамі. Коти добре їдять хліб, змочений водою. Облизуються! Певно, второпали, що, якщо не їсти просту їжу, можна померти.

У вівторок, 26 лютого, відбулася *Дивна річ*. Спочатку, Щоденнику, я навіть її записати побоялась. Але потім, одержавши незаперечні докази її дійсності, наважилась.

Отже! О 22.40 я лежала на дивані й дивилася фільм «Важкий метал». Щоб наш крихтний телевізор увімкнувся, ніде у квартирі більше не має горіти світло, інакше не вистачить напруги. Мама пішла спати на кухню, на ліжкову сітку, яка стоїть на підлозі нижче від рівня підвіконня: туди менше потрапляють кулі під час обстрілу.

О 23.10 почалася сильна стрілянина з кулемета й автомата. Це казилися п'яні солдати на «Вищі». Ми на третьому поверсі. Певна смерть, якщо влучать у вікно. Недалеко ухкала, як моторошний пугач, гармата. Це інші російські військові — підтримували нічну «розмову».

Несподівано я заснула. Провалилася в темряву, де не було нічого. Розплющую очі — телевизор вимкнений. Його можна вимкнути, тільки підійшовши до нього! Я не вимикала. Мама спала за зачиненими дверима на кухні й не заходила в кімнату (це точно)! Телевизор не вимикається автоматично, а якщо мигне електрика, він увімкнеться самостійно. Після пробудження я була нездатна міркувати. Породжені думки здавалися плутаними, неясними, наче я відходила від загального наркозу: «Уже пізно», «Стрілянина припинилась», «Я заснула», «Мама вимкнула телевизор?»

Однак щось здалося мені підозрілим — адже мене немов «вимкнули», і я миттю провалилась у темряву. Тому я, долаючи знесиленість, підвелася, підійшла до телевизора й натисла кнопку «Пуск». Як же я здувалася — годинник у кутку екрана показував 23.27, і фільм тривав! Тобто минуло всього 17 хвилин.

Світло місяця, що проходило крізь штори, було яскравим і освітло мою руку. Загальна слабкість ледь дозволяла стояти на ногах — немов я була дійсно після загального наркозу або в маренні. Провівши рукою по обличчю, зрозуміла, що воно в крові! Я кинулась у ванну кімнату, увімкнула електричну лампочку й зазирнула в старе тріснуте дзеркало. Від жаху заціпеніла: моє підборіддя й частина шиї були розсічені вертикально, немов хірургічним скальпелем, і звідти юшила кров! Зрозумівши, що від страху не можу говорити, я схопила перший-ліпший рушник, намочила в тазі з холодною водою та приклала до рани. У моїй голові гучно співала невідома сирена, і мене невблаганно хилило в сон. Я кинула рушник у кошик із брудними речами, лягла на диван і миттю заснула.

Наступного ранку, 27 лютого, щойно розплющивши очі, я побігла до дзеркала. На кухні мама й коти ділили між собою хліб і цибулю. Коти голосно нявкали, вимагаючи свою частку, а мама, як зазвичай, лаяла навколишню дійсність:

— Чекає влада, щоб старі й діти остаточно повиздыхали! Нікому ми не потрібні! Скільки можна так голодувати?! Навіщо розбили наше місто? Навіщо вбили російських і чеченських синів? Навіщо нацькували один на одного народи?!

На питання відповідей не було. Тільки жалісне котяче нявкання. Відбивок в дзеркалі показав моє обличчя без слідів нічного страхіття.

Не було навіть натяку на нічну подію. Початкова думка, яка мене навідала: усе, що сталося, — поганий сон! Мама, навантаживши мене хатніми справами, це підтвердила:

— Чого тільки не вигадає ледарка, щоб не прибирати, не прати й не ходити по воду!

На всі мої запевнення вона покрутила пальцем біля скроні, взяла смугасту кішку й пішла надвір — подихати повітрям.

А наступного дня рано-вранці, тобто сьогодні, у мене на тому місці, де я бачила глибокий кривавий розріз, з'явилася вертикальна довга смуга. Немов слід від лазера. Опік трансформувався в тонку червону лінію, яка починалася від нижньої губи й закінчувалася біля ямочки на шиї. Причому цей слід був як тонка червона нитка.

Тільки тут мені спало на думку поритися в кошику з брудними речами! Начебто доти фрагмент із кошиком з пам'яті вирізали! Яким же був загальний подив, коли я витягла звідти рушник, червоний від засохлої крові. Він був весь у крові! Мама ніяк це пояснити не змогла.

А я думаю: чому сам, без причини, вимкнувся телевізор? У нас третій поверх. Грати. Замкнені на два оберти вхідні двері. Що за містика? До речі, тонка червона лінія без сліду зникла години за дві. Ця подія — загадка.

Поліна-Будур

01.03.

Сьогодні я і мама їздили на Північний базар. Нас зовсім безкорисливо підкинув до ринку на своїй автівці Джамалай. Голова чеченської родини з провулка. Повненький, вусатий і щирий. Спасибі йому!

Торгівля була! Я продала книжки, ті, що брала під реалізацію в літніх братів Тодді й Лечі. Купила їжі. На Північному базарі бачила Таню та її дочку Юльку, тих, які раніше торгували на Центральному ринку. Таня розповіла свої останні новини про те, як місцеві бандити вдерлися й катували її старшого сина та невістку. Відібрали всі гроші й прикраси! Погрожували вбити, зарізати, як «російських хрюшок». Син тьоті Тані та її невістка провели кілька годин в очікуванні смерті у власній квартирі. Невістка після цього виїхала. Син залишився в Грозному. Лікується після катувань — йому порізали ножем ноги. Молода родина розпалась.

А у квартиру Тані та Юльки теж увірвалися чеченці з автоматами. Правда, вже інші — представники влади. Шукали Юльку. Хотіли забрати з собою. Але Юлька сховалась, і вони її не знайшли.

Їхати ця російська родина не хоче, попри всі нещастя, які трапилися з ними, — батька Юльки російські військові розстріляли, сприйнявши помилково за бойовика. Літній чоловік був неголений.

— Нікуди ми не поїдемо з Чечні! — каже тьотя Таня. — Тут у нас житло. А в Росії що робити? Поневірятися? Ніякої допомоги немає! Хто нашій родині там дасть квартиру? Державі на нас наплювати! Краще ми вдома загинемо! Тут наша домівка!

03.03.

Вклеюю в тебе, Щоденнику, талони для бідняків. За ними можна безкоштовно одержувати в спеціальному місці одну булку хліба кожні два-три дні й одну пляшку олії раз на місяць. Це дуже нам допомагало. Домоглася цих благ для нашої родини директорка школи № 11. Більше мені талони не дають. Останні чотири талони на хліб я дарую тобі, Щоденнику. На добру згадку!

Весь час збиралася записати подію, яка відбулася трохи раніше. Я саме тоді з талонами на хліб прийшла в спеціальне місце на зупинці «Берьозка», куди приїжджала вантажівка Червоного Хреста. Юрба голодних людей зібралась і клекотіла. Кожен хотів пролізти без черги. Кожен бурчав, що більш нещасний і хворий, ніж інші охочі поїсти. А ті, хто роздає хліб, тобто команда Червоного Хреста на чолі з іноземцями, розганяли народ криками, щоб мати змогу підігнати вантажівку до порожньої крамниці на розі й вивантажити туди булки.

Оскільки я не беру участі в подібній штурханині, то стояла ближче до під'їзду житлового будинку. Якщо поміркувати, там найбезпечніше. Часто бувають теракти, вибухи, перестрілки. Трасою сунуть військові машини, тож ближчу трасу можуть у будь-який момент обстріляти.

Найстрашніша війна — партизанська. Незрозуміло, хто й коли почне стріляти. А недалеко від місця роздачі хліба — база російських військових. Її видно неозброєним оком. Там гармати, БТри й танки.

У невеликому дворичку, де я знайшла собі тимчасовий притулок, уже траплялися неприємні справи: тут вибухнув снаряд, і маленькій дитині на руках матері осколком зрізало голову. Мати, молода чеченка, залишилася зовсім неушкоджена фізично, але збожеволіла.

Поки я чекала розвантаження хліба, то встигла помітити, як чарниками біжать від військової бази двоє беззбройних російських

солдатів. Замурзані, брудні. Вони бігли до натовпу! Люди трохи ошаліли, помітивши солдатиків, коли ті наблизились, — їхній одяг був у крові, і бігли вони, ледь дихаючи.

У нас тут ні для кого не секрет, що серед військових розвинена дідівщина й деякі російські військові знущаються зі своїх побратимів: б'ють, змушують робити всіляку гидоту... гвалтують. Тому, коли один із солдатів вигукнув: «Ми хочемо врятувати своє життя! Не видавайте нас, заради Бога!», — народ співчутливо закивав головами. Замурзані худенькі солдати без зброї, в одного з яких я встигла помітити жаклиний синець, пробігли повз натовп і помчали вгору вулицею, де приватні будинки й багато провулків. Якесь хвіртка випадково відчинилась — вони стрімголов залетіли туди. Слідом ми почули страшний брязкіт і гуркіт. Цей шум видавали їхні переслідувачі — інші російські військові. Але вигляд їхній був зовсім іншим — це були широкоплечі мордовороти, схожі на бійців елітних загонів спецпризначення. Вони кричали матірні лайки й зі злості вертіли в руках, як іграшки, автомати й кулемети.

— Де вони?! — суворо прохрипів той із переслідувачів, який біг попереду. — Куди побігли?! Відповідайте, а то постріляємо всіх до біса!

У цей момент уся різнолика юрба бідняків, не змовляючись, показала в абсолютно протилежний бік від того, куди проскочили солдати. Тоді мордовороти-спецназівці про всяк випадок перепитали представників Червоного Хреста:

— Вони точно побігли туди?

Представники знизали плечима і з карикатурним акцентом відповіли:

— Ми не помітити. Не побачити.

Переслідувачі, вивергаючи лайки, помчали по неправильному сліду, обіцяючи жорстоко покарати солдатиків-утікачів. А прості люди, чеченці й росіяни, перестали лізти без черги — принішкли. Досить швидко одержали по булці хліба й розбрелися по руїнах, які тепер є нашою спільною домівкою.

08.03.

Коти мурчать — радіють, що настала весна! Нюхають повітря і стрибають від щастя. Коти в Грозному довго не живуть. Найвідоміша мені кішка-довгожителька в Чечні жила три роки. Вони помирають від голоду, від куль або потрапляють під автівки.

Я раніше писала, що у дворі, де ми зараз живемо, у сусідньому під'їзді мешкає працьовита багатодітна родина. Чеченці. Голову родини всі дружно звать Шевцем. Він лагодить чоботи й полюбляє випити. Себе цей пан гордо йменує Художником, тому що замолоду любив малювати. Сусіди глузують:

— Агов, Пікассо! — гукають йому вслід і сміються.

Позавчора серед ночі до квартири Шевця завітали російські військові. (До цього вони ломилися на перший поверх до торгівців горілкою, але ті сказали, що в борг спиртне не дадуть.) Солдати схопили Шевця-Художника, який п'яним голосно співав пісні чеченською мовою, і забрали. Його старша дочка кинулася слідом за ним. Інші, малі, побоялись. Матері сім'ї не було вдома. Старша дочка плакала, прохала повернути батька. Але солдати його не відпустили. Сказали Шевцевій дочці:

— Хочеш побачити батька живим? Принеси нам завтра ящик горілки!

Наступного дня, тобто сьогодні, ридаючи, тому що в них удома їжа буває не завжди, а день із хлібом і супом запам'ятовується надовго, старша дочка Шевця витягла свої старенькі речі у двір: спідницю, куртку, чоботи, капці, сумку.

— Купіть за будь-яку ціну! — прохала вона в сльозах. — Мені потрібно батька повернути додому! Живим!

Сусіди співчували. Хтось за 20 р. купив тапочки, хтось за 50 р. сумку. Але всієї суми однаково не набралось. А тут ми з мамою нагодилились. Ми одержали гонорар за мої вірші, які були опубліковані в газеті, плюс наторгували. Купили картоплі, макаронів, та ще й двісті рублів залишилося. Ми вважали себе багатіями!

Довідавшись, що сталося, ми засмутились: незрозуміло, чи живий ще Швець-Художник, чи сім'ї віддадуть те, що від нього лишилось. Адже навіть понівечені трупи військові продають за гроші! Тому без роздумів ми віддали свої заощадження юній сусідці. Вона зраділа. Простягла куртку коричневого кольору, дуже симпатичну. Мені куртка відразу сподобалась, але я спитала:

— А ти в чому ходитимеш?

— У мене ще куртка є, інша, сірого кольору. Мені дали з гуманітарною допомогою в Інгушетії! — повідомила дівчина. — А ця куртка не моя. Вона стара, мені її подарувала сусідка, що живе через вулицю.

Я прийшла додому, вдягла куртку. Боже мій! Краса невимовна! Замість моєї потертої болоньєвої страшили на мені була куртка під «шкіру»!

Художник-Швець повернувся додому. Але тепер сидить тихо. Пісень не співає.

19.03.

Ми сиділи на лавці. Підійшла Люда з онучкою Айшею.

Росіянка дуже боїться чеченця, який їхньою сім'єю грізно командує, але виїхати їй нікуди. Люда розповіла, що нещодавно пішла на християнський цвинтар у нашому районі. Хотіла відшукати могилу матері.

— Але те, що я побачила там, вразило мене! Змусило затремтіти! — здригнувшись, мовила вона.

— Ями зі шматками трун після бомбардування? — спитала я.

— Ні! Зовсім ні!

— А що ж, Людо, так тебе вразило? — поцікавилась моя мама.

Айша залізла до неї на руки, і мама її колихала.

— Я побачила там діда й цапів.

— ?!

— Я зустріла там старого діда-чеченця. Пастуха. Він навмисне виганяв своїх кіз пастися на християнський цвинтар. Вони там щодня топчуть могили та щипають траву! Я приходила двічі і двічі з ним лаялась. Він сказав мені, що я російська свиня, він не поважає тих, хто «росіянин», і завжди своїх кіз пастиме на могилах! Уявляете? Вони там і влітку пасуться, і навесні горішню траву доїдають! — Люда хотіла заплакати, але стрималась. — Я так і не знайшла могилу своєї матері.

Айша, з червоною ниткою на руці, яку прийнято в Чечні зав'язувати дітям від зурочення, позіхнула і сказала: — Люблю тата, маму й бабу!

Я дивилася на чарівне личко маленької дівчинки і думала, що світ дорослих людей збожеволів: мусульмани топчуть християнські цвинтарі козами, християни видають живими мусульман сім'ям за ящик горілки, а червона нитка, яку так модно носити на зап'ясті, — юдейський кабалістичний талісман, але про це в Чечні ніхто не має уявлення.

Світ дітей чистий. Він досконалий. Світ дорослих заплутаний і перевернутий.

Нейши

20.03.

У мене день народження. Виповнилось 18 років! Я кашляю — застудилась.

Американський президент Буш підготував зранку «подаруночок» — розпочав бомбити Ірак. Маленький Ірак оголосив американській армادі джихад. Іракці пообіцяли підпалити свої свердловини нафти, через які, власне, і зчинилася вся веремія. І декілька підпалили. Проти війни офіційно висловилися Росія, Німеччина, Італія, Франція. За війну понад сорок країн! У Багдаді все неспокійно.

Багато простих американців були проти цієї безсоромної війни. Навіть голлівудські зірки погрожували, що поїдуть в Ірак і залишаться там. Тоді льотчики-американці не зможуть його бомбити. Але поговорили-поговорили, а потім почалася війна.

Мені дуже жаль простих людей, яких убиватимуть, людей, які кричатимуть від болю. Які ховатимуть старих і дітей. Я знаю, що таке війна.

23.03.

Зустріла Хабіру — вона до війни 1999 р. торгувала фруктами на Центральному ринку. Хабіра радісно сказала, що їде за кордон! Назавжди! У неї знайшлися гроші оформити документи. Далекі родичі допомогли. Її родина загинула 1995 року. Люди ховалися в підвалі Грозного біля магазину «Аракелівський» від авіанальоту, але туди влучила бомба. Живцем згоріло близько сотні мирних людей.

— Моя подруга Анна загинула там зі своєю бабусею. Їй тільки виповнилося 15 років. Ще там загинули мої брати, мій батько й моя мати. Ми з тьотею пішли по хліб, а потім... Я довго не вірила, що нічого більше немає, все кричала: «Мамо! Мамочко!», щось шукала. — Хабіра не могла говорити. Її трусило від ридань. Ми помовчали. На прощання вона сказала:

— Заради всіх, хто загинув, ми повинні виповзти з цієї поганої держави і ЖИТИ! Жити нормально! Жити там, де є закони й порядок! Де на своїх громадян не скидають бомби!

Я сумно дивилася їй услід, доки вона не зникла за поворотом.

П.

25.03.

До нас заходив новий сусід. Знайомитись. Він друг Анкел Бенса, того самого літнього пройдисвіта, який провів нам електрику. Новий сусід у Чечні нещодавно. Він жив у Росії, на Волзі. Має 32 роки.

Чеченець. У маленькому російському містечку в нього залишилися дружина-росіянка та двоє синів. Тут у нього відразу з'явилася молоденька дружина-чеченка п'ятнадцяти років. За місцевими традиціями над ними провели мусульманський обряд Ніках. Документи й печатки в Чечні не шануються та не визнаються, немов на знак помсти законодавству РФ, де не визнаються шлюби без печаток.

Я відразу дала новому сусідові прізвисько Сімка, бо він явно не може бути «шісткою», але вище за Сімку в справах Анкел Бенса йому не піднятися. Сімка високий, гарної статури чоловік. Але по очах видно — вживає таємничі зілля. Усім своїм виглядом він доводив, що заслуговує на нашу прихильність. Та ми показали йому книжки, запропонували почитати й випровадили, сказавши, що треба займатися хатніми справами й ми гостей не любимо.

Анкел Бенс позичив нам 50 рублів, і вчора я витратила їх на дорожку до інституту. В інституті зустріла Ісмаїла, сина Джамалая. Він надихнувся ідеєю виїхати у Францію і вступити до Іноземного легіону! Ісмаїл навіть спеціально став тренуватися на брусах щодня.

— Головне — це виїхати! Виїхати звідси!

— Це, звісно, чудово, — підтвердила я, розуміючи, що от мені вже точно тут гинути.

— А ти поїдеш зі мною? — зненацька сказав Ісмаїл і взяв мене за руку.

Руку я швидко висмикнула. Це непристойно! Я вже доросла й відповідаю за свої вчинки. Тут, у нас, так поведуться тільки розпусниці. Нормальні дівчата до весілля не повинні бачити чоловіка. Про весілля домовляються батьки. Якщо молодим дозволять поговорити й познайомитися, то на відстані одне від одного метри три і при свідкові! Ніхто не тримається за руки, не обіймається й нічого такого собі не дозволяє. От нехай Ісмаїл не думає, що якщо мама — росіянка, то мене можна за руку тримати й залицятись. Я швиденько попрощалась і пішла на навчання.

Лазила в книжках і знайшла, що моє перше ім'я Поліна перекладається з давньогрецької як «Присвячена Аполлону». Оце так! Я й не знала.

Історія була шість років тому. Може, я зумію розгадати її. Мене рятували — перитоніт від запалення апендикса. Довга операція. Передозування загального наркозу. Зупинка серця. Я була в темряві, а потім побачила під ногами Землю завбільшки з футбольний м'яч. Прямо переді мною у Всесвіті з'явилася дорога, напівпрозора

й блискуча. Ця дивна дорога простяглася від моїх ніг до білого мармурового палацу з важкими доричними колонами. Щойно я почала підійматися сходами палацу, відчуваючи босими ногами холод античного мармуру, як з'явилася дівчина в білій туніці. До неї лащилися дві чорні жовтоокоі пантери. Дівчина кивнула мені, мов старій знайомій, і відчинила двері. Я зрозуміла, це — Діана-Артеміда.

Там, усередині, відбувався справжній бенкет! Внутрішнє розкішне оздоблення палацу створювалося невідомим генієм зі сліпучого, білосніжного мармуру. На цьому тлі сонячні стиглі фрукти здавалися надзвичайно яскравими. Фрукти прикрашали стіл, за яким сидів пантеон давньогрецьких божеств. Тільки-но я ввійшла, свято затихло. Я впізнала Діоніса, який розливав у срібні келихи жовтогогарячий пінний нектар.

— Ти прийшла! Ти повернулася! — такими словами зустрів мене Аполлон. Він сидів на чолі столу та підвівся, щоб привітати мене.

Коли галас навколо моєї персони затих, я сіла з ним поруч. Він узяв у руки кіфару. Став грати й співати:

Підеш ти туди,
Де гора висока, чарівна.
Очі там — листок іскристий.
Там душа й повітря чисті!
І, мов срібло, усмішка ясна.

Я не бачила себе збоку. Мала всього 12 років у світі людей. Але знала, що я дуже давня, сильна й прекрасна. Я втілилась у дорослу жінку з довгим смарагдовим волоссям у білосніжній туніці.

— За твоє повернення! — підіймалися келихи за столом. — За твоє повернення!!!

Але тільки-но я взяла свій келих із нектаром, як сталося щось. Це як клацання вимикача: раз, і я залишилася в темряві. Усе зникло. А у світі людей у цей самий час лікарі повернули мене до життя.

Минав 1997 рік. Серпень. І от уже шість років я шукаю в усіх книгах рядки, які мені співав Аполлон, і ніде не можу знайти їх. Не можу розгадати, що в них зашифроване.

Ось які я пишу вірші:

Ми раніше уже помирили.
Десь далеко, не в наших краях.

Кров'ю змита вечірна заграва
Відкривала для Місяця шлях.

І, вдихнувши нічну прохолоду,
Не узявши й плаців мандрівних,
Піднімали до вуст насолоду
Різноколірних трав степових.

У потоках чарівного світла
Ми злітали! Скоріше! Вперед!
У краї, де Міста заповітні,
Звідки Вічність початок бере.

Потім ми крізь світи повертались,
В заповітних з'являлися снах,
Із коханими в парку стрічались,
Коли Місяць сидів на гілках.

Ми у танці кружляли й співали,
Ми відлуннями повнили світ.
Ми Христа й Магомеда приймали
І молились творцю Пірамід.

Багатіли і жебракували,
У чужих загинались боях.
Ми раніше уже помирили.
Десь далеко. Не в наших кряях.

26.03.

Саме цього дня, тільки три роки тому, російський військовий Ю. Буданов убив чеченку Ельзу. Полковник був п'яний, бо того дня в нього десь у мирному місці народилася дитина від його дружини. Він увірвався вночі в багатодітну чеченську родину з підлеглими йому військовослужбовцями й наказав їм викрасти дівчинку.

Удома було кілька дітей, і вони вже спали. Спочатку військові схопили маленьку Хаву, але потім відпустили і схопили Ельзу, бо вона була старша. За наказом нетверезого полковника Буданова вони загорнули її в якийсь килимок і силоміць вивезли з дому. У результаті нещасні батьки знайшли труп у близькій лісосмузі.

Потім полковник розповідав, що вона на нього напала. Розповідав, що вона була бойовиком, а врешті-решт Буданов навіть удавав божевільного — типу «я був не при собі». Російською армією керують полковники, які себе не контролюють?!

Але на нього все одно завели кримінальну справу. Цей страхітливий злочин було розкрито завдяки порядному російському військовому. Якби не він, нічого б не довели. Він пішов проти «своїх», але при цьому був за правду! Жаль, я не пам'ятаю його прізвище. Негідників ми краще запам'ятовуємо, ніж справжніх героїв. Хоча якщо поміркувати, то діяв подібним чином Буданов далеко не один, і, мабуть, йому прикро, що інші мерзотники залишилися безкарними.

Мені теж прикро, бо я пам'ятаю, що в нашому Старопромисловському районі, після того як увійшли військові, були знайдені трупи молодих жінок, яких згвалтували, потім зв'язали й живцем спалили, обливши гасом.

Я боялася писати такі речі. Бо дуже небезпечно. Можуть убити за це. А зараз думаю: все одно помирати. То хоча б за правду. Адже часто люди помирають за неправду або просто так.

П.

07.04.

Грошей немає! Є борг Лечі за книжки, які він давав мені під реалізацію. Довелося перепрошувати.

У суботу на Північний базар приходив Дракоша. Шукав мене. Я в цей час складала іспит із педагогіки в інституті. Склала на «відмінно»! Наступної суботи теж складатиму іспит. Тому Дракошу не побачу.

Зненацька до нас у квартиру заявився син Таіси, нашої квартирної хазяйки. Раніше ми з ним практично не спілкувалися. Моя мама доглядала маленьку дочку Таіси як нянька, а я гралася зі старшою дочкою, навчала її карате.

Синочок був у зміненому стані свідомості, вочевидь, щось прийняв, тому що зовсім нічого не тямив і ніс ахінею. Ми його чемно виставили. Цього ще бракувало! Ми не можемо псувати стосунки з його матір'ю, але нам такі візитери не потрібні.

Зараз я няньчу дівчинку двох років Тамілу. Платять 20 р. на день — хоч на хліб.

Російські солдати на «Вишці» вчора казились і в п'яному вигляді стріляли з автомата по житловому двору. Разів зо два кинули згори гранати.

Прибігав син Джамалая — просив мої вірші, які я давала в місцеві газети.

Р. С. Перечитала книжки з астрономії, які є в нас удома, і зробила висновок, що колись люди самі були «прибульцями» на цій прекрасній планеті. Імовірно, вони захопили її і тепер, зовсім позбавлені жалю, продовжують нищити.

Р. Р. С. Знайшла дві зморшки в себе на лобі. Багато думаю.

10.04.

На Землі зараз лютує невідома вченим хвороба — атипова пневмонія. Проти неї немає ліків.

З'явилася вона, як усі подібні захворювання, раптово. Померло на сьогодні понад сто людей.

Приємні новини: сусід Анкел Бенс приніс дві котлети! Ми накинулися на них і з'їли. Досита ми їли тільки до війни.

Мамі знову погано з серцем.

В Іраку війна. Узяли штурмом місто з моєї улюбленої казки — Багдад.

Поліна-Будур

16.04.

Пізній вечір.

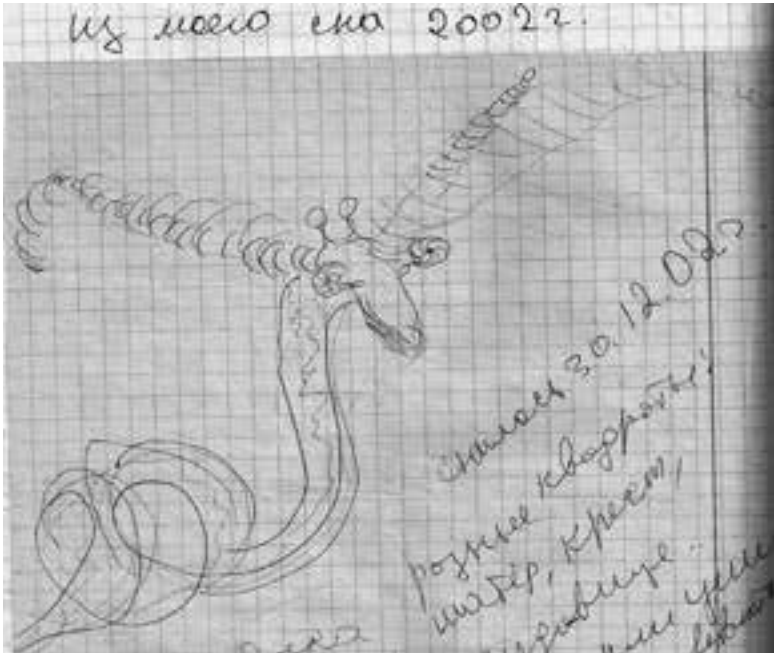
Коли бардак закінчиться?! Знову на «Вишці», де розташовано пост військових, прямо біля житлових будинків, російські солдати нажерлися горілки. Сусіди їм її продають, хай їм грець! Солдати нестямно репетують (може, їм увижається від паленої горілки нечиста сила). Стріляють із різної зброї. Рази два моторошно бухнув гранатомет.

Стіни будинку затрусилась, я нажахано, разом із мамою та котами, притислась у коридорі до підлоги. Судячи з того, як забігали інші мешканці по своїх квартирах, вони теж поспішають у коридорні ніші. Там стін більше — є ілюзія рятунку.

Знову не спати всю ніч?! Знову всю ніч стрілянина?! Які тварюки!

18.04.

Заходив у гості Сімка. Книжки приніс. Ті, які ми давали днями. Розповів про себе: як у Першу війну в Грозному сидів у підвалі і, щоб позбутися страху смерті, вивчив при каганці підручник географії. У школі як слід не вчився, зате тепер знає всі столиці світу, назви великих міст, річок і озер.

— Перевірте мене! — попрохав Сімка. — Мені нікому продемонструвати свої великі знання. Нікому це не потрібне.

— Столиця Албанії? — навмання бовкнула я.

— Тирана! — без затримки відповів новий сусід.

— Столиця Хорватії?

— Загреб! — чеченець Сімка сявав від щастя. — Я розумний, я знаю! Правда, подорожував я тільки в книжках.

Потім Сімка зізнався, що пов'язаний із криміналом і вже сидів у в'язниці. Мама натякнула, що час би й schaменутись. Зайнятися якоюсь пристойною справою і до в'язниці не прагнути. Сімка махнув рукою й відповів, що в нашій державі це нереально.

— Тут крадуть усі — від правителя до двірника. Законів немає ніяких, крім законів зони. Інші закони просто не діють! — заявив він.

Я сиділа, схилившись над книжкою, — участі в подібній розмові брати не хотіла. Несподівано Сімка запропонував:

— Давайте когось пограбуємо! Ви знаєте, кого можна пограбувати? Просто дати по голові й забрати гроші? Мені дуже треба!

Мама тільки руками розвела:

— У нас усі знайомі вбогі після війни, як і ми. Досита не їдять. Усе втратили: домівки, здоров'я, рідних.

Перед моїм носом був детектив про бандитів, і я вставила «п'ять копійок»:

— Знаю такого чоловіка. Він літній. Завжди має з собою пачку грошей. Знаю, де живе.

Сімка неймовірно пожвавішав:

— План такий: ми підстережемо його біля під'їзду. Ти заговориш із ним ласкаво, і, поки він відвернеться, я його вирублю!

— Ти ж чеченець. Як бути з тим, що він теж чеченець, та ще й літній? — запитала я.

— Та хоч китаець! Це зовсім не має значення.

— А гроші як поділимо?

— Фіфті-фіфті! Я чесний злодій.

Словом, ми ще півгодини радились, як будемо грабувати. Мама нажахано показала мені кулак, а я їй таємно моргнула, що розводжу сусіда Сімку. І Сімка купився! Він реально повірив, що я можу пограбувати людину! Напасти на людину! Оце так! Сміх який! Коли я, вже голосно сміючись, оголосила, що це — жарт, він спочатку не міг отямитись:

— Як жарт?! Який жарт?!

Думала, розлютиться. Усе ж таки людина була на зоні. Але він образився. Щось зворушливе й світле промайнуло в його очах з далекого дитинства, де він ще рівнявся на мушкетерів і лицарів.

Він швидко попрощався й пішов, втягнувши голову в плечі, немов шкідливий кіт. На прощання побажав нашому дому миру й добробуту. Уже спускаючись сходами, Сімка все бурмотів:

— Треба ж... і таке буває.

Поліна-Будур

19.04.

Я торгувала на Північному базарі. Ібрагім, який має 24 роки й торгує неподалік деталями від машин, прислав сестер і маму — подивитися на мене. Ті прийшли, поговорили про етикет, купили книжки.

Я подобаюсь Ібрагіму, і він не приховує цього. Ібрагім чорноокий, худенький, з попелястим волоссям. У нього багато братів і сестер — вони всі живуть в одному будинку. Метушня й гумор об'єднують усіх у цій оселі. Сам Ібрагім, крім торгівлі на ринку, навчається у вищій школі.

Газети взяли на друк мої статті та оповідання. Мені виплатили аванс. Частина боргу я віддала Лечі й узяла ще книжки під реалізацію.

В інституті скасували іспит. А я так готувалася — читала при каганці книжки, писала конспекти! Прикро.

Хворію. Після війни радіоактивний фон у цій зоні перевищує норми. Трави ростуть неймовірно високі, і багато змій.

Коли я була в центрі Грозного, то зустріла парубка, який скаржився на постійне погане самопочуття. Прямо на вулиці, на аркуші, написала йому дихальні вправи з йоги. Він зрадив. Сказав, що його звати Анзор і він працює в газеті «Плюс». Запросив мене туди — щоб я могла попрацювати журналістом позаштатно.

20.04.

Була в районі Центрального ринку. Біля нього величезні чорні скелети, немов згорілі людські кістяки. Це будинки.

Літня чеченка плакала — роздавала пиріжки, поминала чоловіка, свого брата. Вона розповіла, що її брат жив в одному з цих будинків. Коли влучила бомба, почалася страшна пожежа — верхні поверхи відрізало від нижніх, і люди горіли. В одній із квартир були мати й дитина. Мати в паніці вискочила з житла, а дитина залишилась. Повернутися мати не могла — вогонь затримував. Брат цієї жінки проліз крізь полум'я і зумів знайти дитину. Будинок хитало — обстріл тривав. Стали валитися внутрішні конструкції. Тоді чоловік кинув дитину вниз сходовим прольотом, крізь вогонь. Дитина трохи обгоріла, але мати зуміла впіймати її, схопити й вибігти з нею надвір. А чоловік загинув у вогні.

21.04.

Я помітила, що дівчата в інституті мене цураються через те, що я погано вдягнена і вчусь без дачок педагогам. Звичайно, через російське прізвище теж. До всього російського в Чечні непримиренна ненависть. Я маю необережність носити прізвище, яке дісталось мені від діда по моїй матері. Усім не поясниш свою багатонаціональність.

Студентки носять коштовні речі, золото. Деякі однокурсники навіть намагалися принизити мене, посміявшись, що в мене не модний одяг, а старе лахміття. Проте, коли я спитала у відповідь, скільки сур із Корану вони знають напам'ять, чи вивчили матеріал до іспитів, чи читали Тору, студенти, соромливо потупившись, швидко відступили.

22.04.

Двадцять другий випадок втрати пам'яті в Росії. 14 березня 2003 р. чоловік вийшов з дому і зник. 17 березня його знайшли в безлюдному місці. Що за експерименти?

У газеті «Молодість» мої роботи під різними прізвищами-псевдонімами друкуються відразу на трьох шпальтах.

23.04.

Була в газеті «Плюс». Віддала статті. Бачила Анзора. Сказав, що займається за методикою йогів. Дякував.

Вирішила, що можу скласти екстерном іспити в інституті відразу за два-три роки. Я здатна на це. Запропонувала в деканаті. Але мені не дозволяють. Кажуть:

— У нас такого ще не було!

Тоді буду вчитися на двох факультетах. Сходила до університету. Можливо, варто вступити на філологічний факультет. Не можна гаяти час. Людина повинна встигнути зробити й дізнатись якнайбільше за це життя. Тим більше що в нас у республіці офіційно перша вища освіта — безкоштовна! Тільки друга, додаткова, за гроші. Але поки ти не закінчив навчатись і не одержав диплом про першу освіту, то можеш учитись і на другому факультеті — безкоштовно!

Мама мене взагалі відмовляла від навчання у вищій школі. Казала, що вища освіта ні до чого. Потрібен простий фах, і потім якомога швидше слід почати працювати на виробництві. Але працюю й допомагаю своїй родині я з восьми років — майже як діти за царя. Торгувала на ринках, базарах. Ніяких канікул — ніколи. Усього, що я знаю, мене навчило життя.

Торік я сама дізналася, де інститут, приїхала туди, не платячи в транспорті (не було грошей на оплату, намагалася втекти, не заплативши), і вступила. Мені ніхто не допомагав, не підтримував, та й мало вірили, що щось вийде. Я вірю тільки сама собі.

Фатима

24.04.

Цей вечір я хочу провести з тобою, Щоденнику, за розмовою про Смерть. Про свої контакти з цією сутністю. Приходить до мене вона почала в снах, коли мені виповнилося сім років.

Смерть може набувати будь-яких подоб і форм. Вона не раз була в чорній сугані католицького священника, була в образі романтичної

дівчини, кумедного маленького хлопчика, величної старої жінки. Але я завжди впізнаю Її. Безпомилково.

Ми сидимо й розмовляємо про все. У цих снах Смерті властиві певні емоції. Вона здатна сумувати, жаліти й ненавидіти. Здатна навіть радіти й лютувати. Іноді ми сварились. Кілька разів Смерть давала мені цінні вказівки.

Історія № 1. Я мала 11 років, і мене вже кілька разів намагалися вбити (почалися складні російсько-чеченські стосунки). Смерть же, прийшовши до мене в подобі дитини, довго гралася зі мною. Ішов дощ, і ми радісно стрибали по калюжах. Замість обличчя в хлопчика був череп, а на голові його був одягнений блазнівський ковпак із бубонцями. Я тікала. Смерть наздоганяла. А потім, сміючись, сказала:

— Носи «Джейн» — мусульманську захисну молитву! Інакше я візьму тебе в потойбіччя!

Я, здивовижена, прокинулась, розповіла про сон мамі й вітчимові Руслану. Руслан написав захисну молитву, зашив її в шкіряний трикутник. Маю «Джейн». І дійсно, відтоді зло стало обминати мене.

Історія № 2. 1999 року Смерть знову завітала в мої сни. У темній сутані, у подобі священика-католика вона стала забирати моїх котів! Мали їх чимало. Понад десяток. Вона приходила по кожного kota або кішку окремо й говорила мені:

— Скоро помре оцей!

І справді — обраний кіт незабаром помирав від голоду. Так було з усіма. А по сіро-білого kota, мого улюбленого Чипса, Смерть прийшла насамкінець. Я сказала:

— Ні!

І полізла до неї битись. Я вчепилась у її одяг і зірвала з голови католицьку чорну бірету.

— Не віддам! — кричала я у гніві. — Чипса я тобі не віддам!

Смерть важко дихала, але відступала під моїм тиском до наших вхідних дверей. Ми лялись і бились, доки Смерті це не набридло. Тоді вона сказала:

— Гарзд. Залишу його ненадовго. Він помре за два тижні.

І пішла. А я прокинулась. Серце калатало так, наче бійка відбувалася насправді!

Якраз 14 днів по тому кіт Чипс заснув на моєму ліжку, згорнувшись клубком, і помер уві сні.

Історія № 3. Коли моя мама гинула від серцевого нападу у 2000 році, я не бачила, але я знала, що Смерть стоїть у нашій кімнаті. Я відчувала її, як звір відчуває лісові трави. Немов я була якимсь радаром, що безпомилково визначає місце її присутності в кімнаті. Маму трусило, в неї були конвульсії. Сусіди сказали: це останні хвилини, агонія. Але я продовжувала боротись. Я повторювала про себе якимось просто несамовито: «Я знаю, що ти тут. Іди звідси! Забирайся! Залиш маму! Геть! Ти не посмієш. Геть!» Я кликала на допомогу Всевишнього, щоб він дав мені сили, щоб Його іменем я змогла прогнати її. І мама, яка з останніх сил згадувала Бога, вижила. Її раптово й різко покращало. Сусіди були шоковані.

Смерть тієї ж ночі з'явилася до мене уві сні. Священик у чорній католицькій сутані зайшов і сів. Стіл, за яким ми сиділи, не був поцяткований осколками, він був таким самим цілим, як до війни. На столі стояла кришталева ваза, у якій лежали грона зеленого винограду. Смерть не приховувала свого обурення.

— Знаєш, як мені набридло через тебе ходити туди-сюди? Де це бачено! — лютувала вона. — Я скажу тобі останній строк, коли я прийду по твою матір. І нічого ти мені тоді не зробиш. Нічого! Це буде...

І тут вона назвала дату. Підвелась у гніві, забрала з кришталевої чаші виноград і пішла, гримнувши дверима. Відтоді в снах ми рідко спілкуємось. Я вирішила так: недарма вона, хитрюга, назвала дату! Це щоб остаточно переконати мене, щоб я не могла опиратись. Але якщо існує Ангел Смерті, існує й Ангел Життя! І я протистоятиму!

Я не дозволю забрати маму, хоча «додатковий» строк, сказаний мені, і цілком непоганий для життя.

Знову завзято займаюся йогою, молюсь і медитую.

Р. С. Згадала онука Зулай, своєї колишньої сусідки з вулиці Завети Льїча: він загинув молодим, у Другу чеченську війну. Хлопець Муслім, який умів збирати квіти.

П.

26.04.

Завтра християнський Великдень. У Єрусалимі, місті, за яке, кажуть легенди, ще мають бути бої між Хрестом і Півмісяцем, є дар. Він полягає у Вогні, який сходить із Неба.

Що діється! На вулиці лемент і бійка. Виповзла я на балкон. Виявляється, хтось «стукнув» на сусідів із чотириповерхового будинку навпроти, що вони торгують анашею та горілкою (я не знала про наркотики; зараз із криків зрозуміло, що про анашу верещать). Прийшли їх заарештовувати російські солдати. Але не ті, які весь час купували горілку, а інші, тверезі російські хлопці. Вони підїхали на бортовій машині.

Поки з підїзду витягали гендлярку трунком, її сестра, літня чеченка, спритно злізла з балкона другого поверху і побігла вздовж будинків. Її спочатку не помітили. Кинулися ловити — не впіймали.

Стою, дивлюсь на все це і ще встигаю записувати! Цікаво, хто їх здав владі? З нашого підїзду виповзли «наші» торгаші горілкою. Багатодітна чеченська родина. Чомусь радіють. Певно тому, що тепер не мають конкурентів!

Р. С. Сьогодні йде дощик. Він змиває бруд. Якщо не повністю, то хоча б частково.

Поліна-Будур

29.04.

Була в газеті «Молодість», розмовляла з головним працівником, якого відразу прозвала «Професор». Він такий поважний і носить великі круглі окуляри!

Бачила Каратиста — сусіда з вулиці Завети Ільїча, рідного брата Джима. Каратист одружився. Його син вже має сім місяців. З Каратистом ми нормально поспілкувалися. Він навіть показав деякі стійки з ушу. Зараз він подався працювати в місцеву міліцію. Охороняє вулицю біля редакцій.

Я сильно забруднила туфлі, і колишній сусід допоміг знайти трохи води, тому що це великий дефіцит. Воду в моєму місті все так само возять у цистернах і продають відрами. Вода брудна й каламутна. Громадяни купують і п'ють.

07.05.

Зараз усім міняють паспорти. Обмін паспортів викликає дикі черги та плутанину. Голодні бідлахи ночують під адміністрацією, щоб одержати документ, без якого міліція може забрати громадянина у відділок: побити, покалічити. Офіційно паспортний стіл працює з 9.00, але споглядати працівників цієї установи можна лише до 11.00! Працюють вони ледь-ледь: увесь час зачинаються на перерву,

п'ють чай і по-сатанинському регочуть. Тим часом старі й жінки в черзі непритомніють.

— Поки 100 рублів не даси, взагалі не приймають документи, — повідомили мене люди.

Я, простоявши цілий день, мало не непритомніючи, зуміла-таки віддати мамині документи на новий паспорт.

08.05.

У мами 16 травня день народження — 52 роки. Треба купити хоч маленький подарунок. Я завжди дарую їй подарунки.

Ще не вмючи добре читати, задовго до школи, я ходила до ятки, недалеко від під'їзду, і купувала листівки, витрачаючи гроші зі своєї скарбнички.

Пам'ятаю, як мама сміялась, а я не могла зрозуміти чому. Тітка в ятці була з гумором і продала мені якось листівку з написом: «Ново-народжений». Я не змогла прочитати — надто важке слово. Але мамі все одно сподобалось!

Ненависть навколо, ненависть усередині. Є люди, які ненавидять мене. За те, що я не вмю мовчати, коли «треба» або коли «слід заплющити очі» — я розплющую їх ширше. Я записую справи та вчинки. А кому це приємно?

Але люди забувають: я милосердна і змінюю їхні імена у своїх зошитах. А є ангели, по два на кожного двоногого паразита, і вже вони опишуть усі їхні вчинки як слід.

То чому можна ненавидіти мене й не боятися Того, за чиєю волею крилаті записують кожен крок? Чому потрібно ненавидіти мене через «російське прізвище» так люто, щоб бажати смерті?!

Знову сьогодні з цього приводу був скандал! Я завжди між росіянами і чеченцями: росіяни мене та моє місто бомбардують і калічать, а чеченці не визнають через слов'янське прізвище й часто незаслужено кривдять і ображають. Прагну крикнути:

— Я не з вами і не з вами! Я — просто людина! Мені однаково, яка у вас нація! Я за справедливість, незважаючи на довжину носа та колір шкіри!

Ще я міркую над тим, що вкручував мені Аладдин. Він говорив, що раз у моєму роду є мусульмани, то мій обов'язок — дотримуватися їхніх переконань, нехтуючи інші. Але я знаю, що байдуже, як люди називають Бога. Головне, як виконують заповіді. Усе інше — дрібниці. Люди можуть називати себе хоч ким: юдеями, християнами, мусульманами. Лише за справами їхніми судитимуть їх.

Днями перечитала Гете «Фауста» 1902 року. Стара книга, дивом уціліла з бібліотеки мого діда. Уже не знаю, що вчити напам'ять. Вивчила майже повністю «Гамлета» й «Отелло» Шекспіра.

Як страшно жити в цьому світі! На що я погоджувалась, коли вирішила тут народитись?

Дивний сон наснився мені на 30 грудня 2002 року. Спочатку була Темрява. І я усвідомила, що помираю. Мене підхопила дзвінка тиша і ввібрала в себе, немов малу осяйну порошок. А потім я побачила будинок свого дитинства — він був унизу, під моїми ногами: стара чотириповерхівка з червоної цегли.

Я стала якоюсь субстанцією, трохи густішою за повітря. І цієї миті з'явилися Квадрати. Весь простір Неба поділений на них, як шахівниця. Вони дорівнювали кільком метрам у діаметрі, і між ними були позначені чіткі межі. Межі відчувалися на рівні свідомості.

У кожній геометричній фігурі був Вартовий або Вартові. Мені запропонували вві сні «помандрувати» подібним чином, щоб я зрозуміла, що стається з деякими людьми після смерті.

Найперше я потрапила на Християнський Квадрат. На ньому були жінки з мітелками із сухих гілочок у руках.

— Іди звідси! — відразу закричали вони. — Ти не християнка!

І, розмахуючи гілочками, відразу мене прогнали зі своєї території.

Друге місце, куди я потрапила, був Мусульманський Квадрат. Вартові за мною не пішли, а заспокоїлись і розсілись у рідних чотирьох кутках — чекати на нових гостей. Спочатку у Квадраті я нічого не бачила, але поступово, подібно до гри сонячних променів, утворилось легке шатро. Я ввійшла в нього й сіла на ложі з квітів. На мініатюрному столику лежали фрукти та східні солодоці. З'явилася дівчина в запиналах, уклонила і спитала:

— Чого ти бажаєш?

І запропонувала дивовижної на смак води. Випивши її, я стала забувати все погане.

Лунала музика невидимих інструментів, неповторна, тому що нічого подібного я ніколи не чула, і дзеркальна, тому що в кожній її ноті відбивалася моя свідомість.

Я вийшла з шатра і зрозуміла, що цей Квадрат за рівнем трохи вищий від попереднього. Від нього тяглася легкими маленькими хмарками дорога. Я пішла цією незвичайною дорогою, насолоджуючись кожним кроком: нічого не боліло і ні від чого я більше не страждала.

Мій шлях проходив до Великої білої хмари, на якій сиділа істота небаченої природи: Її роги або вуха (?) були неймовірно довгими, постійно вібрували й звивалися, мов антени, ловлячи сигнали. Саме ж створіння було схоже на гігантського Равлика.

— Я, — сказала дивна Істота, — Володар Скорпіонів. Я створюю. Я відаю. Я є.

Вона заходила глумачити Веди, а я розглядала неймовірні вуха й дивувалась: вони були наче з маленьких заокруглень, схожі на бивні слона, але вигиналися легко, як вужі.

— Знаєш, — сказала мені дивна Істота, — на вашій планеті є місця, де люди можуть ходити повітрям — там дороги з хмар. Ці дороги буває видно лише під час снігу. Особливі хмари! Вони підносять високо, а падати з них страшно. Один хибний крок — і загинеш. Однак якщо зможеш зійти й не впадеш донизу, то пізнаєш глибину висоти. Зрозуміло?

Нічого мені зрозуміло не було, але Істота так сподобалась, що я радісно їй усміхалась.

Прокинувшись, я намалювала Володаря Скорпіонів на аркуші зошита і саме сьогодні знайшла малюнок у хатньому мотлоху. Приклею його до твоїх сторінок, Щоденнику.

09.05.

У нас у Грозному теракт! Вибухнув фугас на стадіоні «Динамо» — біля газети «Молодість», де я весь час публікуюсь. Неподалік від цього місця розташовані центральний пологовий будинок і Національна бібліотека, куди я ходжу по книжки для інституту, саме стадіоном «Динамо». Там чергує Каратист. Хоч би він був живий!

По телевізору передали: вбито міліціонера, кількох людей поранено. Ще затримали жінку. Її було обмотано вибухівкою. Жінка хотіла підірвати себе та людей на стадіоні. Готувалися, певно, масштабні теракти.

Я гадаю, жінці дали наркотики — інакше як можна пояснити настільки страшний учинок? Чи, можливо, в неї загинула родина і хтось переконав її, що, вибухнувши, вона потрапить до раю.

Наші сусіди з приватного сектора Командир і Джамалай не пойдуть завтра на Північний базар. Бояться. Адже будуть тотальні перевірки — можуть похопати безневинних людей, катувати, домагатися «зізнань». А завтра саме базарний день.

Солдати на «Вишці» стріляли. Бойові гранати в них — замість салюту. Дай Боже пережити ще САЛЮТ о 22.00. Хоч би не влучили у вікно, і бажано, щоб самих солдатів на посту-«Вишці» теж ніхто не замінував і не підірвав, а то заваляться від вибухової хвилі всі найближчі будинки з мирними мешканцями!

Торгівля в нижніх сусідів горілкою сьогодні жвава.

12.05.

Пишу статті, новинні дописи, фейлетони. Журнал «Вай», головний з поезії, взяв кілька десятків моїх віршів.

Ми бачили Каратиста. Живий! Патрулює вулицю. Показав лист від колишніх сусідів з вулиці Завети Ільїча. Цю родину ми знали. У них був кіт на ім'я Френк Синатра. Сусіди восени 1999 р. всією родиною виїхали в біженці до Європи. Тепер живуть у Бельгії! Будинок із двома басейнами! Надіслали лист у старий двір із розповіддю про те, як їм живеться, яку допомогу вони одержують!

Ми купили на ринку трохи продуктів і шампунь. Хоч би воду привезли! Купимо відро — помиємо голову.

Р. С. Мені неймовірно подобається працівниця газети «Известия» на ім'я Уміша. Ця чеченка підкорила мене своєю добротою та чесністю. Я з нею дружу.

У нас у Надтеречному районі, у с. Знаменське, бойовики-смертники підірвали комендатуру ФСБ. Загинуло багато простих людей, які прийшли туди у справах документів, паспортів.

Машина з вибухівкою під'їхала й наткнулася на шлагбаум. Вибух! Загинуло понад сорок людей. Поранили більш як двісті. Біля комендатури обвалилися житлові будинки. Під завалами є вбиті й поранені. Загинули жінки та діти.

По телевізору говорять, що теракт був «презентом» від нашого колишнього президента Масхадова, у народі прозваного «Вухастиком». Не знаю, чому вірити.

Я довідалася, що в Лечі, старшого брата Тодді, який давав мені книжки під реалізацію, 1999 року загинув мій тодішній ровесник, син чотирнадцяти років. Підліток загинув під бомбардуванням. Його батько давав мені книжки під реалізацію, допомагав мені, незважаючи на моє російське прізвище. Хоч один раз його довелося поставити на місце, загалом він поведився дуже порядно. Мужній чоловік.

Поліна-Будур

13.05.

Сьогодні о 10.00 ранку теракт у Саудівській Аравії. За таким самим сценарієм, як у нас учора. Наче його планувала одна людина. Загинуло безліч людей.

У Кармадонській ущелині більше не шукають зниклу групу, яка знімала фільм «Зв'язковий». Мені дуже жаль Сергія Бодрова-молодшого. Мені він сподобався у фільмі «Брат». У нас в інституті поширювали звістки, що нібито вони знімали фільм проти чеченців, маючи бажання виставити тих у поганому світлі, і тому підлаштували вибух, типу так їх покарали. Обвалом.

Дивилася першу серію фільму «Ідіот» за Достоєвським. Відмінна робота режисера Володимира Бортка! Актор Євгеній Миронов грає незрівнянно. Bravo!

Я люблю творчість Миронова ще з фільму «Мусульманин». Він зіграв блискуче й був гідний найвищих похвал, його чоловіча роль — найкраща! Але, оскільки в нашому світі місце під сонцем належить злодіям, убивцям та п'яницям, головна нагорода дісталася не йому, а іншому акторові, який досить правдиво зіграв відповідного персонажа.

14.05.

Привіт!

Сьогодні ми вирішили відсвяткувати мамин день народження! Хоча він 16 травня, а отже, тільки за два дні. Але треба відзначати, поки живий!

Теракти в нас щодня, наче настало загальне, глобальне потьмарення розуму. Невже навчилися застосовувати психотропну зброю, як у книжках наукової фантастики? Вона діє безвідмовно. Хоча подібна версія й пояснює навколишню дійсність, це скоріше мій чорний гумор, аніж правда.

Тож ми пили чай, гризли сухарці й раділи, що живі. Отакий день народження. Мамі я подарувала майку, заколку, недорогий наручний годинник, шоколадку та сік. Ще я дарувала їй, як особливий шик, 50 рублів, але вона не взяла. Сказала:

— Залиш собі на дорогу до інституту!

Удень я лягла спати, і мені наснився черговий неймовірний сон. Наче мені 35 років. Я живу за кордоном. (Хтось розповідав мені.) Я відкрила якісь планети в галактиці, яка є дзеркальним відображенням нашої. Дала їм назви. Розробила разом з іншими науковцями якийсь Промінь, за допомогою якого можна дізнатися все про найвіддаленіші зорі. Його слід було спрямовувати спеціальний чином: промінь, долаючи тисячі світлових років, показував ґрунт далекої планети в якнайдокладніших подробицях. За допомогою цього пристрою людство зробило неймовірний стрибок у розвитку.

Крім усього цього, маю друга, журналіста-американця. У нього син одинадцяти років. Я дружу з хлопчиком. Ми часто разом граємо у футбол на природі.

Невидимий лектор у моєму сні сказав:

— Існує багато граней однієї реальності. Для того щоб усе було так, ти повинна в молодості виїхати з Росії. Навчатись у Франції,

в Сорбонні. Потім в Англії. Ми подарували ці знання й можливості тобі. Але не переймайся, якщо ти не зможеш цього зробити: усі знання не більш як спільний енергетичний простір. Усі люди пов'язані спільним розумом, але багато з них не знають про це. Неважливо, хто зробить відкриття — воно належить усім людям.

— Мені подобається цей сон! — сказала я.

— Ми знаємо. Але знання несуть небезпеку.

І я побачила, як мене (точніше, академіка) прийшли заарештовувати невідомі. Але в будинку були таємні ходи. Зокрема, один починався серед книжкових полиць, у коридорі. Лаз ішов під гаражем і виводив на іншу вулицю. Я та друг-журналіст зуміли втекти.

Хотіла додивитися, чим скінчиться це життя, але Хтось сказав:

— Усе, що треба, тобі показали.

Я прокинулась. На годиннику 15.10.

Нейши

15.05.

Учора вдень у Гудермеському районі, у с. Глісхан-Юрт, на святі з нагоди дня народження Пророка Магомеда на вулиці було багато людей. Шахідат Баймурадова, обмотавшись вибухівкою, підірвала себе в натовпі. З нею загинула її подруга Зулай, а також понад двадцять мирних жителів, які опинилися поблизу. Багато поранених. Усе перелічене вище мені відоме з теленовин. Передали, що завдання жінок було — вбити тимчасового голову адміністрації ЧР Ахмата Кадирова. До речі, в народі ходять чутки, що був замах на його сина — Зелімхана. Але Ахмат Кадиров не залишив посаду. Незрозуміло, коли все це скінчиться?!

В Ізраїлі така петрушка роками триває. Нещодавно показали документальний фільм про тамтешній «порядок»: з одного боку, жорстокість, катування, насильство, і з іншого боку — нітрохи не краще. А в результаті страждають безневинні діти. Дівчинка-інвалід, у якої не ворухиться шия, руки-ноги в страшних шрамах, глуха після того, як потрапила в розбірки дорослих, розповідала, як пішла з друзями до дельфінарію, де терорист вирішив підірвати себе бомбою.

І в нас то автобус замінують, то будинок обстріляють.

Поліна

17.05.

Написала колишнім сусідам листа до Бельгії. Розповіла про життя тут.

23.05.

Сьогодні їхала до редакції. Водій випадково задавив бездомного пса на дорозі. Маршрутка зупинилась. Шофер зняв із себе сорочку і прямо на ній переніс пораненого пса під дерева. Я помітила, як чоловік відвертався й витирав сльози, щоб ніхто їх не побачив. Чеченець. Соромно бути розчуленим через собаку. А серце — добре. Я теж дуже засмутилась і всю дорогу молилася.

У редакції взяла декілька примірників газети зі своїми віршами й подарувала на Центральному ринку Таїсі та колишнім сусідкам по торговельному ряду.

Розмовляла з Аланом, заступником боса в газеті «Молодість».

24.05.

На Північному базарі бачила Ібрагіма. Він розповів, що вчиться на факультеті сходознавства. Сказав, що був знайомий з Аладдином. Але зараз нічого про нього не знає. Я відповіла, що мене ця історія зовсім не цікавить, і він, швидко змінивши тему, став читати вірші О. Хайяма.

Торгівлі не було, зате було приємне спілкування.

Я трохи переймаюся, що, певно, не вийду заміж і вестиму скромний спосіб життя, як самотня бабця, тому що вибрала навчання, а не сім'ю. Тут, на моїй батьківщині, те й те поєднувати не прийнято. А заміж виходять дуже рано — потім важко влаштувати життя. Але будь-яке рішення ми приймаємо самі і самі відповідальні за нього.

26.05.

Приїжджала тьотя Лейла. Вона взяла пачку газет із моїми роботами, а також написані в зошиті вірші та оповідання і пообіцяла відвезти до Інгушетії. Лейла подарувала хліба й картоплі. Як я її люблю!

27.05.

У газеті «Известия» співробітниця Уміша, довідавшись, що в мене немає коштів на проїзд до інституту, довго рилась у своєму гаманці, а потім дала мені 30 р.! Я відмовлялась, але взяла.

Востанне, коли їздила здавати контрольні роботи, знову тікала, не заплативши в автобусі. Водій мене впіймав як зайця і став дорікати. А я йому відповіла, що не гріх бідних підвезти безкоштовно, особливо в четвер, коли потрібно давати милостиню заради Аллаха. Він, вражений, замовк, та все одно незручно якось вийшло.

31.05.

На Північному базарі Ібрагім купив у мене книгу рецептів Авіценни. Ми говорили про астрологію. Він, як і я, Риби. Мрійник! Каже, закінчить навчання і працюватиме в уряді. Я ставлюся до нього як до брата. Ібрагім заявив, що, якби я не була така завзята в навчанні, він би офіційно посватався до мене. Його рідні не заперечують. Я їм сподобалась. А це головне — щоб наречену схвалили старші в родині.

Я розповіла Ібрагімові про життя Сократа, про останні години його життя і про Золоту квітку. Ібрагім вважає, що дружина має не бути грамотною:

— Розумна жінка в кавказькому будинку не потрібна. Слухатись не буде! Жінці доля — город і діти!

Цим усе сказано.

З понеділка в мене сесія.

Учора в Октябрському й Заводському районах були підірвані автобуси з мирними людьми. Дуже небезпечно — можна загинути щомиті.

Якщо в місті припиняються теракти, військовим не платять боївих. Війна — єдиний спосіб для багатьох із Росії підзаробити.

Джамалай, літній сусід, який возить нас на Північний базар, розповів, як перед його старенькою «Волгою», метрах у десяти, вибухнула легкова машина. Загинули водій і жінка з дитиною в салоні. На дорозі серед білого дня невідомі підклали фугас! Після цього військові похапали людей: була зачистка.

Однак, Щоденнику, маю і приємні новини: я йшла вулицею, і раптом до мене кинувся чоловік із фотоапаратом. Він сказав мені:

— Можна, заради Аллаха, я тебе сфотографую?

Я запитала:

— Навіщо це?!

Він мусив мене вмовляти. Виявилось, він місцевий фотограф і прикрашає свою студію в центрі міста. Він просто на вулиці зробив кілька фотографій. Сказав:

— Чудово вийшло!

Я була в жовтому костюмі й невеликій хустці — ішла до редакції журналу.

02.06.

Бачила в інституті Ібрагіма. Ми разом перебігали відкритий простір між корпусами — незрозуміло звідки лунали автоматні черги. Гриміла перестрілка.

У журналі «Вай» мене дістав співробітник на ім'я Інал. Інал загравав, намагаючись привернути до себе увагу. Це чеченець поважного віку. Одержав по лапах, почав злитись. Але Інал цікавиться містиком. Тому ми спілкуємось, навіть коли я заходжу до редакції зовсім в інший відділ.

Ще я подружилася з чеченським поетом У. Яричевим. Його вірші я любила з дитинства. Часто розповідала в школі, на позакласному читанні. Тепер, коли я прочитала йому свої рядки, він сказав, що захоплюється мною.

03.06.

Мама бачила Зарган і хворого хлопчика Тіму. Вони переселилися до порожнього зруйнованого будинку. Пічку топлять дровами й купують каламутну воду у відрах.

Зарган подала документи до уряду на надання допомоги їй і дитині, але їй усно пояснили, що допомогти не можуть і що таких самих нещасних багато. Зарган підробляє на їжу тим, що розбирає з іншими людьми великі п'ятиповерхові будинки на цеглу. Скупники платять копійки.

Вона розповіла, що під Грозним знайшли величезне поховання трупів. Багато тіл без внутрішніх органів. Вирізані були навіть очі.

У нас часто бувають випадки, коли люди виходять із дому й зникають безвісти.

04.06.

Я забігала до журналу «Вай». Інал упрохав мене «подивитися на відстані». Експеримент із індійських практик. Я обіцяла.

Мама допомагає мені нянчити дівчинку Тамілу. Гуляє з нею, поки я зайнята на сесії.

06.06.

Сьогодні потрапила з однокурсницею в халепу. З інституту в центр вирішили їхати разом. Підїхала маршрутка, а я дивлюсь: у неї номер 666! Кажу:

— Не поїдемо!

Однокурсниця стала заперечувати — мовляв, нічого страшного не трапиться, я завеликий містик. Але тривога посилилась, коли ми сіли на два порожніх місця всередині салону. Біля водія розмістилась бабуся з торбами. Колектив був переважно жіночим, тільки один хлопець-чеченець складав чоловічу компанію водієві. Людей у салоні відокремлювала залізна панель із віконцем від водія — для передачі грошей. Вікна були суцільними й не відчинялися, мов у клітці. Маршрутка їхала, не перевищуючи швидкості, аж раптом щось грюкнуло. Удар! «Аварія», — промайнуло у свідомості.

— Ну, що я казала?! — вирвалося в мене.

З «москвича», який у нас урізався, вискочили озброєні люди та на водія наставили автомат. Витягли водія з кабіни.

— Ти владу пропускати повинен! — кричали чеченці у військовій формі. — Давай тисячу рублів. Чуєш?!

У відповідь водій поділився з ними великою кількістю чеченського та російського мату й показав важку дулю.

— Я зараз тебе... — сказав чоловік із мужнім обличчям і зняв автомат із запобіжника.

Наш водій стояв спиною до лобового скла. Гримне черга — дістануть усі! Ми забилися у машині. Бабуся з переднього сидіння вискочила з двома величезними торбами й побігла вулицею. Це все відбувалося біля мосту, де пост із російськими солдатами. Хтось із них підскочив і став кричати:

— З глузду зїхали?! Ви ж чеченці! Нохчі! Ану перестаньте!

Солдати розвели учасників конфлікту. Слава Богу! Незважаючи на сьогоднішнє число «6» і номер маршрутки «666», усі залишилися живими.

Ми доїхали до центру, і тут з'ясувалося: висувні двері заблоковані. Ніхто не міг вийти з салону. Зневірившись, водій бив двері маленьким ломиком. Зібралися навколо роззяви. Багато хто нас жалів. Наш майбутній рятівник, молодий міліціонер, акуратно взявши ніж, піддів гуму на вікні маршрутки, пояснивши, що саме так вони з братом завжди відкривають чужі машини!

Скло він акуратно відсунув убік, і ми стали вилазити. Першим вискочив, відіпхнувши решту, єдиний хлопець, який був у нашій компанії. За ним вилізли з «полону» літні жінки. Я вийшла останньою.

Обов'язково напишу щодо цього фейлетон до газети!

09.06.

В інституті спілкуюся з дівчиною Габі: фарбована блондинка, худа й симпатична, старша за мене на сім років.

Габі — чеченка, не виходила заміж. Переживає через це страшно. Пішла в інститут, щоб не сидіти вдома. Ми дружимо. Є ще двійко гарних дівчат, усі старші за мене.

На жаль, багато студентів навчаються за хабарі й дачки та нічого собою не являють. Хабарі становлять основу навчального процесу. Це огидно. Але це ніяк не стосується мене.

На Північному базарі в суботу я влаштувала скандал незнайомому чеченцеві, який підійшов до нашого торговельного місця і став голосно кричати, що я — чистокровна росіянка і мені слід забиратися з «великої» Чечні до «поганої» Росії. Саме слово «росіянка» — це за тутешніми мірками найбільше тавро ганьби!

Я дуже розлютилась! Але після того, як я у відповідь обізвала його паскудною сволотою і додала кілька лайок чеченською, він злякався, вибачився й пояснив, що його налаштували наші колишні сусіди з вулиці Завети Ільїча. Ті самі, що мародерствують і нападають на старих. Вони його попросили вчинити конфлікт і нас настрахати! Ми з мамою голосно відповіли, що не боїмось, а про розкрадання, які відбуваються на наших очах, будемо й далі розповідати.

Ще мені снилися жахливі сни. Мені снилися бої, зима та багато мирних людей. Військові стріляли в дітей і жінок. Я бачила, як убивали старого чеченця лише тому, що в нього з собою не виявилось паспорта. Ми ж зобов'язані носити з собою паспорти, як на території в'язниці. І це — реальність. Я так кричала, що зірвала голос. Але нічим не могла допомогти нещасним і теж була серед них. Прокинулася, вкрита холодним потом.

Поліна-Будур

11.06.

Нещодавно біля Будинку моди підірвалася закладена під автобусом вибухівка, і загинули студенти, які їхали до інституту й університету.

Таїса, наша квартирна хазяйка, нажахано кинула товар і бігала, шукала серед мерців мене, бо подумала, що я сіла саме в той автобус. Але я того дня забула книжку й повернулася додому. Сьогодні ж я вчасно залізла в автобус № 29, і туди ж раптом зайшов Аладдин. Він поголив бороду, але залишив чорне, кольору воронового крила, довге волосся, що неслухняно в'ється, як у стародавніх мандрівників. Було видно, що він щодня займається спортом: Аладдин став набагато впевненішим у собі.

Ми перебували метрах у двох одне від одного і зустрілися поглядами. У мене до нього було надто багато питань, тому я змовчала. І він змовчав. Ми дивилися мовчки одне на одного, доки я не встала й не вийшла на зупинці інституту.

Поліна-Будур

12.06.

Мене офіційно оформлюють у штат газети «Молодість»! Поза штатом я співпрацюю відразу з чотирма газетами та двома журналами. Мій оклад — 1600 р. на місяць.

13.06.

Рівно рік тому, саме в цей час, у мене почала облазити шкіра на долонях. Підіймається температура, шкіра горить вогнем, стискається, лопається. Алергія? Але звідкіля? Солодкого не їм, солоного, жирного вдома немає, від каші вівсяної, яку з труднощами переносить мій занепаний війною шлунок, навряд чи буде алергія. М'яса місяцями не бачу. Квітів у квартирі немає. Торік із руками діялося те саме: шкіра тріскалась і злізла, вийшли рани, як у фільмі жахів!

Я накупила ліків, бігала до лікарів — ніхто не знав, що це й звідки. Урятувала мене незнайома стара чеченка. Я йшла ринком і ховала руки в ранах. Вона це побачила і сказала:

— Купи дигтярне мило та ромашку.

Так я врятувалась.

Залишилась одна версія: радіоактивний фон. Після стількох років застосування різної зброї, а нас обстрілювали навіть ракетами, екологія порушена. Від цього бувають дивні й страшні прояви на шкірі: рани, виразки.

Я кинулася до лікарів лікарні № 9, і з мене відразу зажадали гроші за огляд.

Віддала 70 р., пояснивши, що більше немає. Просили 200 р. Лікарка подивилась і сказала:

— Я не знаю, що це. Ми всі заражені! Ми всі помremo!

Чи варто було віддавати за цей буденний вислів стільки булок хліба?! Знову купила дігтярного мила. Допоможи собі сам.

14.06.

Роблю ванночки з квітами ромашки. Дуже важко такими руками тягати воду у відрах на третій поверх. Вона останнім часом тухла, її доводиться цідити через марлю, щоб пити. Вода не проходить ніякого очищення — водовози набирають її у свердловинах. Був випадок, коли в одній зі свердловин знайшли труп.

Заходила на Центральному ринку в «Аптеку для вірян». Там дві чеченки-сестрички у великих хустках. Торгують. Обидві мають по п'ятнадцять років. Неймовірно кумедні дівчата! Запитала в них ліки галстену. Це гомеопатичний засіб, що допомагає від болів у печінці. Мені люди порадили пропити. Їм саму кашу, а болі в боці не минають. Сестрички чесно сказали:

— У нас є справжні ліки і підробка. Справжні коштують 200 р., а підробка 100 р.!

Мене сміх розібрав.

— Як, — кажу, — підробка?! Навіщо ви підробку продаєте?

— Підробка дешевша, — відповідають. — Бідняки куплять, помолятся Аллахові, вип'ють, вірячи в зцілення, — їм допоможе!

І усміхаються чарівно з хіджаба.

— Дайте флакончик справжніх ліків!

Купила, випила, і така в мене почалася блювота. От сиджу й думаю: може, вони переплутали флакончик?!

Поліна-Будур

15.06.

Несподівано до нас з'явилася Таїса і прямо під час моєї сесії попросила нас виїхати з квартири! Ми повинні знайти інше житло.

Удома у зв'язку з заробітками в газеті є 700 р. Хто пустить до себе? Безкоштовно — ніхто. Та й за плату навряд чи хтось ризикне. Адже нами потрібно опікуватись як людьми з російським прізвищем, і можна отримати від своїх за це. Люди навколо бояться ризикувати.

З Іналом я побачилась, коли ходила до редакції «Вай». Ми поговорили про бачення на відстані. Збіглося на 90 %. Він був здивований і не хотів мене відпускати, усе говорив і говорив. Я увялення не маю, де він живе, але розповіла йому про меблі в його будинку, про дружину, сина, про телевізор і навіть про передачу, яку вони дивилися. Не збігся тільки колір одягу.

Інал був захоплений бесідою, але ненависть за національною ознакою проскакувала все одно, хоч як він намагався зовні бути толерантним. Мені це швидко набридло, і я пішла у своїх справах.

Снився сон. Хтось Невидимий сказав мені:

— Є вимір, паралельний вашому світу. Другий. Смерті немає. Тому померлі не розуміють, коли ви вважаєте їх мертвими. Вони продовжують жити! Багато з них мають вибір місця перебування, і вони нікуди не хочуть йти. Вони залишаються жити у своїх домівках, вони разом із живими подорожують літаками та їздять транспортом — хоч і не потребують цього. Вони сидять за столом зі своїми родичами, коли ті їдять, вони сплять у своїх ліжках, хоча ви не бачите їх. Люди твого виміру — сліпі! Не говоріть на вбитих «мертві», тому що вони живі! Вони так само гуляють улюбленим містом і складають вірші. Але їх не видно вам.

Потім я вві сні побачила їх. Діти розповіли мені:

— Нас убили злі люди під час війни, але ми так любимо маму, що, поки вона жива, ми нікуди не підемо. Ми щовечора вдома. Ми молимося разом із нею і плачемо, коли вона говорить про нас.

— Вони обрали цей шлях. Вони бачать вас, вони заходять усюди, і немає їм перешкод, — сказав невидимий голос.

Я прокинулась. І подумалося мені, туди потрапили тьотя Мар'ям і батько моєї подруги Хави — Султан. Адже в снах вони завжди повторюють: «Ми не помирили».

Поліна-Нейши

24.06.

Сьогодні я побачила дивовижного чоловіка. Мене вразила його хоробрість! Він ішов сам, у відповідному до його віри одязі, зовсім спокійно через натовп. Я подумала, що люди, які збожеволіли від ненависті, можуть кинутись і розтерзати його, але рішучий крок і могутність погляду робили цю людину невразливою! Вочевидь, він віддав свою долю на волю Бога, тому що був без будь-якої зброї.

Прямував цей чоловік у бік напівзруйнованого православного храму. Це був християнський священник-росіянин!

29.06.

Я вдома. Склала всі іспити в інституті.

Дочка Джамалая, юна дівчина, сьогодні виходить заміж. Її віддають за чеченця, який живе в Центральній Росії. Вона муситиме виїхати з Чечні. За місцевим звичаєм, перших півроку їй не дозволять побачитися з матір'ю.

Дочка Джамалая — домашня дівчина. Я бачу її за роботою, щойно прокидається сонце. Увечері, коли зорі заповнюють небо, вона все ще знаходить собі хатні справи. Купає та чистить корів, мете двір, працює на городі.

Родина Джамалая живе не в нашому дворі, де багатопверхові будинки-коробки, а в приватному секторі, поряд із родиною Зайчика.

У суботу ми не їздили на Північний базар. Торгувати немає чим — я не встигла взяти книжки під реалізацію.

У газеті «Молодість» устигла ввіймати шефа на тому, що він видав мої вірші під чеченським прізвищем, наче їх написала якась сільська дівчинка. Я дозволяла використовувати псевдоніми на статті, але не на вірші. Довелося дати втик!

Була на літературних зборах. Кожен поважно виходив і читав вірші. Коли я прочитала свої, пролунав хор голосів, що неабияк здивували мене: місцеві поети були вражені. Але намагалися пояснити мені, що мої вірші — зовсім не мої! На думку вчених мужів, вони мов написані самим Пушкіним!

— Дорослі поети не пишуть так! Як могла це скласти ти? Дівчисько?! — лунали вигуки.

Нічого спільного з Олександром Сергійовичем у своїх віршах я не бачу, тож стала сперечатись і врешті мало не пересварилася з усіма.

Виношу вірш на твій суд, Щоденнику.

АНГЕЛОВІ СМЕРТІ

На світанні ми колись полинем,
Підспівавши птаству голосами,
У тривозі й радості дитинній
В інший світ, з новими чудесами.

Вічність усміхнеться ясно й синьо,
Ангел Смерті ніжно на порозі
Скаже: «Тихше! Не збудить дитину,
Щоб піти спокійно бути в змозі».

Сонячні зайці стрибнуть урозтіч,
І запахне горами, лісами...
Помандруєм, тимчасові гості,
В інший світ, з новими чудесами.

Я написала цей вірш на сірниковій коробці ранньої весни.
Не було аркуша.

04.07.

Заступник шефа в моїй газеті, Алан, носить мене з віршем, який я йому подарувала. Усім показує! За ним бігає багато дівчат, тому що він симпатичний, а чоловіків-чеченців після війни мало. Тож він неймовірно пишається собою.

Вірш у мене вийшов отакий:

Серед ілюзій і обману,
Коли речей згубилась суть,
Ти сури пам'ятай з Корану —
Вони тебе не підведуть!

Інал узяв мої роботи для збірки чеченської поезії.

Інша працівниця журналу «Вай», Ліана, подарувала мені й мамі трохи грошей на їжу. Соромно, звичайно, але авансу не дали, і жити немає на що. З Ліаною ми часто ведемо бесіди. Вона, як і я, містик. Вірить в аномальні зони та неймовірні події.

Я склала всю сесію. З усіх іспитів тверді п'ятірки! Перейшла на другий курс.

На вулицях — вибухи. Весь час перестрілки в різних куточках міста. Коли настає вечір, я думаю: чи доживу до ранку? І так — щодня.

05.07.

Бачила Дракошу. Він купив книги про Схід. Знайшов книгу про Платона. Зізнався, що прочитав п'єсу Рериха «Милосердя», як я йому порадила. У захваті! Дракоша був одягнений у все чорне. Ми розмовляли під гіллям дерева. Але він усе зіпсував. Чомусь вирішив, що я дозволю себе поцілувати. Одержавши замість поцілунку лекцію

про правильну кавказьку поведінку, чеченець Дракоша ображено відступив із місця подій, а я посміялась.

Учора, в п'ятницю, разом з іншими людьми я спостерігала непізнаний об'єкт. Він сяяв темно-червоним і безшумно витанцьовував геометричні фігури неймовірної складності. А потім просто розчинився в просторі над головами здивованої юрби!

Є неприємна новина: літнього чоловіка, якого ми знали з Центрального ринку, вбили російські солдати два дні тому. Чоловік, літній чеченець, торгував лимонами. Він купляв ящик лимонів оптом. Потім перекладав лимони у звичайне пластмасове відро синього кольору і продавав три штуки на десять рублів. Ходив уздовж торговельних рядів і кричав:

— Купіть три штуки за десять, люди! Чай із лимоном смачнішим буде!

Він був простою мирною людиною, далекою від воєнних подій. Просто жив тут. Тут був його дім. Він, як зазвичай, повертався з ринку і випадково став свідком убивства чотирьох зовсім молодих хлопців, яких, імовірно, запідозрили в тому, що вони бойовики. Без будь-якого розбирання їх розстріляли серед білого дня просто на вулиці російські солдати. Продавця лимонів прибрали разом як свідка — він проходив повз і нажахано став кричати:

— Що ж ви робите?!

Усе сталося неподалік Зеленого дитсадка на вулиці Завети Ільча, приблизно о 16.00. Інші мирні люди бачили страту, сховавшись за парканом.

Поліна-Будур

08.07.

У рідній «Молодості» знову накрутили! Нехай друкують під прізвисьцем Жеребцова, через яке я зазнала безлічі принижень у зв'язку з національним питанням! Якщо в дитинстві я соромилась чи боялась, то тепер я пишаюсь ним.

Сьогодні поїду по зарплату.

З Ліаною дослід, аналогічний дослід з Іналом, не вийшов. Я не змогла «побачити» її на відстані в домовлений час. Чи, може, вона не сказала правду? У неї сильний захист, і вона зізналася, що в дитинстві її водили до мулли, щоб той прочитав над нею молитви, бо вона могла робити незбагненні вчинки. Наприклад, злітати невисоко над

підлогою, подібно до птахи, або викликати дощ. Після прочитання молитов це минуло, і її рідні заспокоїлись, бо вирішили, що всі чудеса, які творить маленька дівчинка, — підступ злих джинів.

Але вже дорослою вона змогла зробити вчинок: після пологів умирала її близька родичка, і вона раптом зрозуміла, що хтось му- сить загинути — або молода жінка, або новонароджена дитина. Тоді Ліана зайшла до новонародженого і сказала:

— Я не віддам свою дорогу родичку N!

Дитина години дві по тому померла. Молодій жінці раптово (вона була у вкрай важкому стані) стало краще. Отака неймовірна і стра- хітлива історія, яку розповіла сама Ліана.

Бачила поета У. Яричева. Він узяв мій вірш, написаний на музику танго. Його друг хоче співати пісню.

12.07.

Днями одержала зарплатню. Кинулась і розцілувала бухгалтера, жінку п'ятдесятьох років. Яка я щаслива: можна купити їжу та ліки!!!

Бачила в журналі «Вай» Інала. Він у своєму репертуарі — хоче сподобатись і водночас вередує. Ми говорили про всезагальну сві- домість.

— Трава під ногами, земля, з якої ростуть дерева, — наші предки, а наші тіла стануть ґрунтом для нащадків, — сказала я.

Але він мені не повірив. Або зробив вигляд.

Потім я мандрувала до Національної бібліотеки, тієї самої, що є спадкоємицею грозненської бібліотеки ім. Чехова. У ній працюють освічені та виховані жінки. Дружу з однією з них. Її звати Зура. Ця жінка — чеченка, дочка відомого письменника Берсанова. Вона з дитинства любила книжки й прийшла працювати в бібліотеку зо- всім юною дівчиною 1971 року. Ми розмовляємо з нею на різні теми: вона по-материнськи жаліє мене, дає поради. Зура — чудовий знавець літератури, і мені ніколи не буває нудно!

Ще я в бібліотеці несподівано натрапила на Дракошу. Він брав додому книжки з філософії та медицини. Дракоша зрадів, засяяв і став розповідати мені про новий напрям у магії.

20.07.

Вступила до Школи кореспондентів. Поєдную з інститутом. Викла- датимуть в нас люди, які працюють у міністерствах Чечні, та педа- гоги вищих навчальних закладів.

Інал, літній чеченець, працівник журналу «Вай», поводить себе дво-значно й часом зовсім безглуздо. Питаю, наприклад, чи подобаються мені дівчата. Я спитала, чому йому відвідують фантазії подібного штибу, а він відповів, що так йому здалося, коли він прочитав одне з моїх оповідань. Каже, що взагалі весь час думає про мене і йому цікаво, як я можу жити чистим життям, не зустрічаючись ні з ким. Його це дивує і, як він сам зізнався, дуже ображає! На що я відповіла, що книжки замінюють мені спілкування з людьми. А фантазії літнього пана, яким він є, мене зовсім не цікавлять.

Далі я зачитувала свої афоризми в редакції журналу «Вай», і він (знаменитий письменник) раптом запропонував один із них у мене купити! За гроші! Від подиву я витріщила очі й сказала:

— Дарую!

Ще ніколи мої афоризми не купували, як яблука. Ось трохи тобі, Щоденнику, моїх творинь:

Ділячись обідом, не ділись ідеями. Обід перетравиться — ідею можуть украсти.

Зірвавши квітку, ми вбили її.

Бажання грошей — не жадібність. Це лише пошук розради.

21.07.

Був теракт у Тушині, в м. Москві, на початку липня. Дві чеченки підірвали себе на рок-фестивалі. Загинули самі й убили людей.

Ще одна чеченка пізніше здалась. Її ім'я Зарема. Вона вирішила, що не зможе просто піти й підірвати людей. Гадаю, це був болісний вибір: вибухнути молодою й загинути чи гнити в російській в'язниці. Зрозуміло, що ніхто її не помилує, а швидше за все, ще й «вибиватимуть» зізнання, імена тих, кого вона знає.

Я попитала людей довкола: що вони про це думають? Чи не жаль їм мирних людей, які загинули в столиці Росії? Але мені сонно відповідали одне й те саме:

— Це їм за війну в Чечні!

— Кому — «їм»? — перепитувала я.

— Москвичам клятим!

До чого тут саме москвичі, для мене лишилося загадкою.

Після всіх цих подій приснився сон: за великим дерев'яним столом, надворі, сиділи чорти й грали в карти. Двоє чортів були руді, а двоє — чорні як смола.

— Ми граємо на душі, — хихикнув один із рудих і клацнув об лаву хвостом. — Не важить, хто програє, а хто виграє. Або ми забираємо душі поганих людей, або вони, — він показав на смоляних побратимів, які виглядали зовсім недружно.

P. S. На квартиру знову пішла електрика — кілька днів ми сиділи без світла.

Я одержала свою офіційну перепустку кореспондента газети і тепер можу вільно ходити до міністерств Чечні й до Будинку уряду.

Цілую тебе.

П.

24.07.

Заступник шефа в моїй газеті Алан весь час створює провокації, і я вихиляюсь, як еквілібристка, аби не посваритись. Остання його теорія про те, що я когось «боюсь» і «від когось ховаюсь», мене сильно зачепила, і я викликала його на розмову.

Так, я мала неприємності у зв'язку з моїми статтями, але я нікого не боюсь. Не треба створювати хибні настрої.

В Іраку вбили синів Саддама Хусейна, Удея та Кусая, а також його онука, хлопчика чотирнадцяти років. Тому, хто видав місце їхнього перебування, належить винагорода — тридцять мільйонів доларів. Підлість подорожчала! Юді заплатили всього тридцять срібняків. Якби він жив у наш час, непоганий би наскиртував капітал!

P. S. Люди зовсім перестали боятися Бога.

П.

02.08.

Учора солдати, ті, що на «Вишці» біля нашого будинку, знову стріляли. Як набридли серед білого дня автоматні черги та «бух-бух» із гранатомета. Люди, охоплені жахом, забігають у під'їзди, кричать. Діти плачуть.

У нас з'явилася нова сусідка. Молода чеченка Зарета дивовижної краси: світловолоса, синьоока. Вона заміжня за некрасивим старим чеченцем. Про себе розповіла: у 15 років, після восьмого класу школи, батьки видали її заміж. Свого чоловіка вона вперше побачила тільки після весілля! Життя важке. Чоловік б'є. Повернутися до батьків вона не може — там бідність. Змирилась. Має дитину, хлопчика.

Зарета багато хворіє. Зовні молода жінка подібна до голлівудської кіноакторки. Хитра, як лисиця: заманила мене допомогти їй зі збиранням, а сама стала знайомити з «чоловіковим братом», на прохання своїх мужчин. Я відразу пішла, але встигла суворо їй дорікнути.

12.08.

Три роки, як затонув підводний човен «Курськ». 118 осіб загинули. Усі офіційні версії, на мою думку, липові.

Правда написана лише в неофіційних джерелах. Були якісь таємні навчання. Щось пішло не так.

У кишені загиблого капітан-лейтенанта, Дмитрія, знайшли передсмертну записку. Ось частина тексту, яку офіційно озвучили: «13.15. Весь особовий склад із шостого, сьомого та восьмого відсіків перейшов у дев'ятий. Нас тут 23 людини. Ми прийняли це рішення в результаті троці. Ніхто з нас не може піднятися нагору».

Стукіт про допомогу виявив екіпаж крейсера «Пьотр Великий», який прибув на місце аварії. Проте наша влада вперто відмовлялась від допомоги іноземних рятувальників, стверджуючи, що на підводному човні «Курськ» моряки все одно мертві. Коли все ж таки прийняли допомогу, стукіт на човні «Курськ» справді припинився.

16.08.

У моїй редакції поводяться нещиро, і, з усього видно, працювати мені там недовго.

У газетах, де я працюю поза штатом, стосунки кращі. Ми рідше бачимось, і я менше знаю про внутрішні правила. Правда, в газеті «Плюс» повернули частину робіт, сказавши:

— Не будемо друкувати!

Одна з працівниць на прізвисько Білочка, озираючись на всі боки, щоб ніхто не почув, тихо прошепотіла:

— Через російське прізвище!

Інал у журналі «Вай» подарував 100 р. дитині. Я заходила туди з Тамілою, яку няньчу. Купила їй іграшку. Так він усе ж таки віддячив мені за афоризм, подарований йому.

Я казала письменникові про те, що всі ми існуємо в різних формах: дерева, стихії, комахки. Сивий Інал на це заявив:

— Була б ти комашкою, я посадив би тебе в коробочку й нізащо не відпустив! Годував би травинками й гладив по спинці!

Інші співробітники поважного журналу, підслухавши таке, трусилися від сміху.

Надворі темнішає. Вічні світильники ночі скоро дадуть нам світло.

Часто над будинками зависають дивні світні об'єкти. Люди навколо зі страхом шепочуть: «Джини» або «НЛО». А я не маю ані підзорної труби, ані телескопа! Що цим об'єктам треба? Спостерігають? Я їм не заздрю — тут таке можна побачити!

Вірші писати не хочеться.

Серце немов океан: безкрає, холодне і, незважаючи на незліченні морські створіння, не належить нікому. А мені так би хотілося закохатись. Щоб він був хоробрим і добрим, щоб не боявся смерті, не боявся життя, не боявся ні бідності, ні багатства. Ми б вирушили подорожувати автостопом. Весь світ належав би нам двом!

Але день помирає. Я вбила його. Скоро ніч. Я прощаюся зі скорботою в серці.

Поліна-Будур

17.08.

Визирнула з балкона: сусід-чеченець придбав на ринку живого кролика. Зібрав малюків і вчив, як треба різати бідну тварину. Діти по п'ять-сім років були в захваті. Я мимоволі побачила цю «картину», тому що на балконі вішала щойно випрані в тазі речі.

Шкода кролика. Кролик був для цих людей не створінням, а їжею! Яку ще можна й мучити! Відібрати тварину я не могла — вони купили її собі до вечері. Довелося помолитися за кролика, щоб його страждання були зменшені. Убивши комара, я вже вбивця, а поїдаючи котлету, провокую вбивати ні в чому не винних тварин.

20.08.

Була відразу в трьох школах — брала інтерв'ю про приготування до нового навчального року. Сама подумую влаштуватися ще на півставки — викладати.

Таїса знову вирішила водити до нас малу доньку. Їй уже три роки. На гонорари купила собі трохи нового одягу.

Продовжую дивуватися своїй редакції. Працівник газети, який вирішує, чи публікувати матеріал, зненацька розгнівався, побачивши мою статтю про родину Пушкіна, подану в розділ «Культура»:

— Який стосунок це має до Чечні?! У Пушкіна кров арабська, мусульманська. Але його дружина... це ж просто... російська тварюка!

Я настільки сторопіла від почутого, що навіть не змогла заперечити начальникові. Забрала статтю та мовчки пішла.

07.09.

Якось тьотя Лейла сказала, що я можу зібрати яблука в занедбаному саду біля приватного будинку її друзів.

Я прийшла з відром і полізла на дерево. Яблука були не дуже смачними, але з них можна було зварити компот і пити його — хоч які, а вітаміни. Але мене бентежив запах... Мерця. Роззирнувшись, я побачила, що поблизу на понівеченому й частково пробитому снарядами горищі приватного будинку лежить небіжчик у військовому одязі. Він наполовину зітлів і був страшний. От від нього і йшов цей запах!

Спершу я вирішила, що зараз утечу. Зістрибну стрімголов із дерева і просто втечу. Навіть уявила, як це зроблю: побачила свою втечу в деталях, немов це було кіно в моїй уяві. Але потім узяла себе в руки, зрозуміла, що нічого поганого померла людина зробити мені не може, набагато страшніші — живі. Вони катують, убивають і звірюють. Мертві не роблять шкоди. «Зелені тверді яблука допоможуть вижити. Вони не винні, що людей поглинула війна», — подумалось мені, і я позбирала яблука з усіх гілок. Помолилася за душу нещасного і пішла.

Людей у тому дворі немає. Ніхто там не живе. І небіжчика котрий рік не ховають.

Що буде з рідною газетою, невідомо. Раніше всі газети підпорядковувались Міністерству преси, де всім заправляв Гантамиров, найвідоміший прихильник Москви. Тепер усе захопили люди Ахмата Кадірова. Вони в чорних майках, на яких зображений їхній лідер, і з автоматами в руках. Гантамиров утік із Міністерства преси, коли вони туди ввірвались.

Усі газети бояться: не знають, кого нова влада залишить, а кого закриють. Новий військовий підрозділ «кадіровців» — так їх тут називають — складається з сільських кремезних хлопців-бороданів з автоматами, які зовсім некеровані й нічого не бояться.

Один із представників нової влади, з автоматом у руках, перегородив мені вхід до газети «Молодість» і не давав пройти. Умовляння не допомагали ні російською мовою, ні чеченською. Він мене не відпускав, говорячи, що я з ним зараз кудись відправляюсь. Ні мій цілком скромний вигляд у довгій одежі, ні велика хустка на голові не справили на чоловіка з автоматом жодного враження.

Місцеві міліціонери, які охороняють проспект міста, завбачливо відвернулись, а працівники моєї газети ще й шторку запнули на вікні, усім своїм виглядом показуючи лояльність до нової влади. Визволив мене дорослий чоловік, давній працівник міністерства на ім'я Муса. Я трохи знаю його, тому що допомагала йому редагувати вірші. Муса сказав, що я — дочка його брата і мені негайно час додому.

— Ах ти, неробо! — навмисно гучно закричав Муса. — Де ти ходиш?! Негайно йди додому, ледарко! Я скажу братові, яка його дочка неслухняна.

І поки «кадировець» ошелешено витріщав очі, Муса, підхопивши мене за лікоть і голосно вигукуючи чеченською мовою нотації, зумів завести мене за ріг будинку, звідки ми кинулись бігти, як зайці. «Кадировець» був набагато молодшим і, попри свою зухвалість, вихований по-східному. Тому старшій людині поступився. Не став нас переслідувати.

Яка я була вдячна Мусі! Він провів мене до автобусної зупинки й попередив, щоб я була обережнішою.

П.

11.09.

У газеті бардак! Алан, заступник шефа, знахабнів і, як я підозрюю, приховує частину моїх гонорарів. Газета державна, на неї виділяються гроші. Шеф, заступник і бухгалтер їх ділять. Замість заявлених семи журналістів у штаті насправді троє. Їх випускають під різними прізвищами. Наклад газети має розповсюджуватись безкоштовно, але тут теж хитрість — він здебільшого просто знищується. Гроші кореспондентам нараховують абияк. Так, щоб величезна частина діставалася зовсім не тим, на кому все тримається.

Потрібно змінювати роботу. Але як?! У Чечні всі робочі місця продаються або даються по блату родичам. Знайти заробіток чесним шляхом складно. Багато старих і молодих просять милостиню з простягнутою рукою біля Центрального ринку і на «Мінутці».

Колись у моєму дитинстві на «Мінутці» була найкрасивіша площа Грозного. Сьогодні панорама сумна: скелети згорілих будинків, гори плит і заліза.

— Добре тим, хто помер, — повторюють старі, втомившись від лиха. — Мертві мають спокій!

— Війна в усьому винна, — говорять жінки, які продають насіння на сходинах підземного переходу, що став смітником.

Хто чужого не брав, тепер підучився. Хто працював, став вимушеним ледарем. Безробіття. Постійний брак харчів і предметів першої необхідності. Складне «завдання» — вижити.

Біля розбитої площі, на «Мінутці», я познайомилася з жінкою. Вона сиділа на бордюрі і була вдягнена в довгий плащ. На її обличчі були застарілі круглі окуляри. Поряд на землі валялися торба з пляшками та алюмінієвий ціпок. На здушені бабусині схлипи перехожі повертали голови. Подавали милостиню. Деякі намагалися розпитати її про горе, але жінка не відповідала. На моїх очах вона ридала близько години. Я не змогла піти.

— Заспокойтесь, — попрохала я. — Грошей у мене немає, але я можу поговорити з вами.

Бабуся мовчала. Я сіла поруч і запропонувала їй валідол. Вона покликала мене:

— Ходімо зі мною, якщо не боягузка. Ти, сподіваюся, не викажеш мене?

Мені стало цікаво, і я пообіцяла:

— Не викажу!

Ми ввійшли в зруйнований багатопверховий будинок. Я йшла обережно, намагаючись не наступати на бите скло і на людські та собачі фекалії. Жінка попрохала мене:

— Відвернись!

Я відвернулась. Інакше чого я за нею йшла?

— Тепер дивись! — сказала жєбращка.

Переді мною опинилася молода, красива жінка з помадою на губах.

— Та як же це? — здивовано спитала я.

— А отак! — із гордістю відповіла «бабуся», тримаючись за серце. Воно в жінки дійсно боліло. — Я на товар заробляю, щоб на ринку торгувати! Ми втрєох живемо: я, мама та мій син. Мама за віком ще не на пенсії. Погано ходить. Хворі ноги. Усе цінне в нас у квартирі вкрали. Мої прикраси, сережки ми давно продали. Гроші пішли на ліки. Люди радили мені в п'ятницю йти до мечеті. Я не наважилась. Раптом родичі колишнього чоловіка побачать? Засудять! Роботи немає. Можна тільки завали розбирати та вулицю мести. Оплата така, що втрєох не жити, а від голоду вмирати будемо! Без роботи тепер навіть кваліфіковані фахівці з вищою освітою.

— Ми заощаджуємо, — продовжувала жінка. — М'ясо ніколи не купуємо. Каші й макарони — ото наша їжа. Синові беру молоко, раз на тиждень що-небудь солодке. Зате рублів по сімдесят можу від-

класти! Ще тиждень попрацюю і по товар до Дагестану поїду!
До останньої війни я торгувала!

У Чечні непроста ситуація: ставленик Москви, колишній поборник джихаду А. Кадиров захопив владу. У народі ходить не підтверджена офіційно новина, що Гантамирова (давнішого «друга Кремля») отруїли! Ніби той зараз у лікарні. Нічого про це особисто не знаю: ні підтвердити, ні спростувати не можу.

Люди А. Кадирова засіли в Міністерстві преси навпроти моєї газети «Молодість». Саму будівлю відразу переробили в Міністерство політики, а Міністерство преси ліквідували.

На всіх вулицях стоять з голови до ніг озброєні кадировці — точно так само, як раніше стояли гантамировці. Вони погано говорять російською, багато хто з гірських сіл. Що діється!

Людям у всіх громадських місцях наказують голосувати на виборах за А. Кадирова. 5 жовтня в нас вибори президента ЧР. Тим, хто відмовиться за нього голосувати, погрожують не виплатою заробітної платні! Російських солдатів теж змушують голосувати за нього. А нещодавно ж він агітував убивати всіх загарбників чеченської землі і просто росіяні! На всіх вулицях плакати: Президент РФ Путін потискає руку А. Кадирову!

В інституті хаос. Нас не переводять на другий курс! Вимагають іспиту з анатомії (який ми, до слова, вже склали). Хочуть, мабуть, доларів? Я агітувала студентів ходити, домагатися переведення на другий курс! Вирішено зібратися всім у понеділок 15 вересня і йти до декана.

П.

17.09.

Я забрала з інституту шкільний атестат за 11 класів — щоб не згорів у разі обстрілу. Обстріли часті і стихійні.

Війна триває з 1994 року, а всі інші регіони Росії обманюють по радіо й телебаченню, що в нас мир. Я спеціально після чергових щоденних перестрілок і терактів чекаю, коли ж про них скажуть російські ЗМІ? Але багато що, майже все замовчується!

Почали відновлювати один будинок у центрі міста, пофарбували його різною фарбою з різних боків: жовтою, зеленою та рожевою. Тепер знімають то з одного, то з іншого боку і показують як «масове відновлення», а ми продовжуємо жити в руїнах.

У «Молодості» не закінчується з'ясування стосунків між мною й Аланом. Я дізналась, як він та інші люди з керівництва газети махлюють із зарплатою: грошову надбавку, яка приходиться на всіх співробітників, вони забирають собі. Нікому мої розмови на цю тему не сподобались. Не бажаючи відновлювати справедливість, Алан став хамити мені. Аби образити й зачепити, він раптом заявив:

— Вірші, ті, що ти мені написала, з'їв шур!

І злостиво засміявся. А я відповіла:

— Шур має смак.

Він не зметикував, що б ще сказати. Але мою вимогу платити мені зарплатню нарівні з усіма знову проігнорував.

Давно не бачила літнього Інала. Навіть трохи скучила за його бурчанням.

Поліна-Будур

19.09.

Дружу з кореспондентом Умішею. Добре спілкуюся з поетом У. Яричевим. Недавно ще познайомилася з працівником газети «Известия», сивим Гапуром.

Мені неймовірно подобається цей освічений літній чеченець, який уміє тактовно пожартувати і, попри всі негаразди, залишатися порядним. Він заступник шефа в газеті «Известия», а головний там Аланів тато.

Гапур пообіцяв, що якщо «моїм» вдасться викурити мене з рідної редакції, то він постарается влаштувати мене в газету «Известия» спеціальним кореспондентом. Щоправда, Аланів тато, після того як я не віддала йому свій воєнний щоденник, висловлюється проти. Але Гапур має мрію відкрити власну газету «Народ».

Мені б дуже хотілося розпрощатися з «Молодістю», але через фінансові труднощі й відсутність робочих місць мушу терпіти. Учора хитрий Алан підлаштував мені зустріч із бухгалтеркою — вона простягла мені порожній папірець і попрохала: «Підпиши, це формальність». А сам Алан утік.

Я підписала, не розібравшись, навіщо це треба, і, як виявилось згодом, то був не до кінця складений (!) папір про те, що я згодна з тим, щоб мене звільнили! Найцікавіше: у списках на звільнення немає ні керманіча нашої газети Професора, ні самого Алана, ні бухгалтера!

Я швидко написала заяву про те, що в мене на утриманні хвора мати, ми не маємо житла й пенсії і на цій підставі мене слід звільнити

в останню чергу, а не підсувати мені папірці такого штибу. Вони скривились, але сильно сперечатися побоялись, знаючи мою вдачу.

P. S. Крім усього іншого, любий Щоденнику, мені погрожували. Військові. Я дуже боялася, що вони заподіють мені зло, але вони сказали, щоб я спалила тебе і забула все, що писала у війну, інакше не жити ні мені, ні мамі.

Ще лаяли за деякі статті, які мені «більше писати не слід».

П.

21.09.

Привіт!

Багато було думок. Однак я не зможу вбити тебе, Щоденнику, бо в тобі набагато більше, ніж життя одного або двох людей. Якщо покласти на терези моє життя і твою значущість, ти переважиш.

У новинах розповідали про Кармадонську ущелину і зниклу знімальну групу Сергія Бодрова-молодшого. МНС спочатку вело пошук людей, але потім, пославшись на те, що в тунелі, куди люди забігли перед обвалом, є гірська річка й усіх там затопило, припинило пошуки. Але волонтери-рятувальники не пішли з місця трагедії. Самі, без техніки, бурили свердловини, шукали живих або тіла померлих! Знайшли цілий футляр від плеєра, без батарейок. Отже, хтось був живий увесь цей час?! Хтось же їх вийняв.

Нижній поверх тунелю залито водою. Звичайні люди, які мимоволі стали рятувальниками, досі не йдуть звідтіля, сподіваються знайти хоч когось.

Я вмію розмовляти з книгами. Запитала за Кораном: чи живі вони? Мені відповіли: «Вони — постали перед Нами». Отже — ні.

Мені дуже жаль, що з людьми в Кармадонській ущелині трапилося нещастя. Я бажаю їм, щоб у них було все, чого вони захочуть у часі та просторі. Хай допоможе їм Всевишній!

05.10.

День виборів!

Ніщо не є таким близьким до дурості, як розум без здорового глузду. *(Неккер)*

Стрілянина вчора й сьогодні на вулицях міста. Але не сильна.

Народ «обирає» А. Кадірова! Хоча його давно вже обрали. Ніхто про інших кандидатів не говорить. Усюди чути: «Кадіров! Кадіров!» У народі вперті чутки. *Хто сьогодні одружиться — одер-*

жить у подарунок машину від Ахмата. Хто народить дитину — 50 тис. рублів.

Звідки такі фінанси в простого мулли?! Загадка.

Я продовжую навчатись у Школі кореспондентів. Бачу там поета У. Яричева — він викладає. Інал передумав мене публікувати в антології поезії, образився на байдужість до його персони.

Мені потрібно ставити шість коронок і ставити пломби в десять зубів. Коли це стане можливим у моїй країні? Ми з мамою відсилали до адміністрації Старопромисловського району лист про допомогу. Адже в новинах по телевізору вперто передають, що бідним людям допомагають, хворим виділяють гроші на ліки тощо.

Наш будинок відновленню не підлягає — його зруйновано, мене було поранено, ми живемо досі без опалення та ліків. Але нам прийшла відповідь з адміністрації: у будь-якій допомозі відмовлено. Про що папір із підписом долучаю до твоїх сторінок.

13.10.

А тепер відгадай, хто переміг на виборах? Правильно, А. Кадиров!

Знову легко затрусилися будинки — люди цього навіть не помітили в метушні проблем і нещастя. Науковці попереджають про можливий землетрус на Кавказі до дев'яти балів.

Не дивно. У Чечні є місця, які тутешні старі називали особливими, священними. Проходячи цими місцями, подорожні знімали взуття й говорили пошепки. Тепер там носяться, брязкаючи залізними гусеницями, російські танки, БТри і стріляють із важких гармат.

Ніхто не думає, як жити далі.

Грошей і на половину зубів не знайшлося, але частину з них усе ж таки вдалося відремонтувати. Я виявила небачену хоробрість, коли мені виймали нерви відразу з кількох зубів. У лікаря пробула близько семи годин. Поки сиділа, відкривши рот, устигла помедитувати на стелю, помолитись і подумки переказала собі дві поеми Шекспіра.

24.09.

У нас з'явилося кошени. Було так: російські солдати покинули свій пост «Вишку», недобудовану дев'ятиповерхову споруду біля заводу «Електроприлад». Наказ іти звідти був раптовим, тому що вони скотилися стрімголов. Спочатку люди нашого чотириповерхового бу-

динку, де ми живемо з ласки Таїси, зраділи: тепер не буде дурної стрілянини по собаках і по двору з мирними жителями з автомата (широ засмутилися тільки торгівці горілкою — адже вони втратили постійних і надійних клієнтів), але потім мешканці знову виявились невдоволеними. Річ у тому, що в російських солдатів на «Вишці» завелось кошеня. Маленька триколірна кицька — їхня бойова подруга. Але, тікаючи похапцем, вони забули її аж ген угорі. Крихітна істота не могла спуститися сама.

Шість днів крики голодної, нещасної тварини чув увесь наш двір. Люди не наважувалися йти до «Вишки», слушно припускаючи, що її заміновано. Ніхто не хотів помирати! Тому невпинно висловлювались припущення, коли ж здохне саме кошеня! Тільки моя мама на шостий день, помолившись, прийняла рішення залізти на «Вишку». Я, зрозуміло, її відмовляла, розуміючи, що вона може покалічитись або померти, наступивши на міну. Але вона дуже вперта. Якщо вирішила йти, пішла. Я пішла за нею. Тому що поділяю долю того, хто поруч.

Ми акуратно розчистили дорогу, розсуваючи руками траву — на випадок, якщо там мінні розтяжки, але їх не було. Однак залізти нагору «Вишки» ми не зуміли — виявилось, там не всюди є простір зі сходами. Кошеня кричало, вже ледь живе. Воно завивало подібно до захриплого вовчяти в лісі. І зненацька цієї миті до нас підбіг скуйовджений сусід із першого поверху. Отой, знаний тим, що торгує горілкою. Він утік від дружини та дітей, які не пускали його на порятунок кішки з криком і лайками. Сусід побачив у вікно, як я й мама намагаємося залізти нагору і як у нас нічого не виходить. І він виліз на «Вишку» по залізних покручених шматках паль, які, звиваючись, звисали донизу. Сусід дістав кошеня й віддав нам.

Мама взяла на руки тремтячу маленьку грудочку шерсті, і ми понесли її додому. Назвали Кариною.

Дякуємо тобі, сусіде!

П.

25.10.

Ми з мамою приїхали з Північного базару. Торгували! Купили їжі собі й кішкам.

Джамалай та його син Ісмаїл були такі ласкаві, що підвезли нас своєю машиною до під'їзду. Зазвичай ми виходимо за два квартали (біля їхнього будинку) і плентаємося до себе, навантажені торбами.

Ще, Щоденнику, я хочу поділитися з тобою своїм смутком. Не думала, що можу впадати в депресію. Я сильна. Як не я, то ніхто. Я вергатиму гори й перепливатиму океани. Я не можу бути слабкою. Мені не можна. Але чомусь останнім часом так хочеться плакати, без явної на це причини.

Мама каже:

— Це — осінь!

А я пишу вірш:

У моє віконце осінь
Суне мордочку чудну.
Сивина вже у волоссі —
Чорних кіс не поверну.

Не верну гірську стежинку,
Що в смородину вела.
З того літа павутинку,
Там, де тінь твоя була.

Я помітила, що депресія починається у вихідні. Можливо, це пов'язане з тим, що весь тиждень я бігаю в справах, навчаюся у Школі кореспондентів, готуюся до сесії й мені просто нема коли подумати над навколишнім простором.

У вихідні час починає плинути повільно, задумливо — і це найстрашніше. Я починаю переглядати своє життя, переливаючи його, наче по краплині, з однієї чаші в іншу. Вишукую найнегативніші, найжахливіші фрагменти та оплакую їх. Навіть у моменти тяжких образ і злигоднів я не проливала сліз. А тепер, переглядаючи життя, я сідаю сама в кімнаті перед дзеркалом, розбитим і старим, і плачу ридма.

З понеділка час прискорюється, і до наступних вихідних я живу спокійно. Цієї осені подібне було тричі, і це мене лякає. Зазвичай я сиджу в маленькій темній кімнаті й розмірковую так.

Що, якби в мої дев'ять років не трапилась війна й ми жили, як доти? Усі сусіди дружили між собою, ніхто не ворогував! Ворожнечу принесли війни на мою землю!

Яким було б моє життя без голоду, поранень і хвороб? Життя, у якому я могла б подорожувати й любити, купатися в річках і озерах, співати пісні і влітати у волосся квіти. У мене не розбомбили б дім, не забрали здоров'я та любого дідуся. Я була б щаслива. Я могла б пройти по траві, не боячись наступити на міну. Я не вмiла б ухилятися від куль.

Після чого, озирнувшись і помітивши голодну кішку, а також розуміючи, що зима не принесе нічого, крім лютого морозу у квартирі й чергового нападу ревматизму, я починаю гірко ридати. А стрілянина за вікнами ніби відлунює.

Не можу знайти точку відліку, де припустилася помилки. Не виїшла заміж? Але я нічого не почувала до тих, хто сватався до мене. Я чесна в почуттях — дурний прибуток мені не потрібен.

Я кохала Аладдина, але й це не зробило мене щасливою. І от я засмучуюсь, стаю злою і дратуюсь. Мені починає здаватися, що всі навколо винні в моїх стражданнях. Мені хочеться вийти з дому й утекти, не розбираючи дороги. Геть! У нікуди! Під грозою з блискавицями та під гуркотом канонади. Не думати ні про що й нічого не жаліти. Закінчити життя так, як воно починалось: нічого не розуміючи, не контролюючи розуму. Неймовірно, що я зізналася-таки тобі в цьому, Щоденнику.

P. S. За вікном буря. Деревя танцюють у ритмі вітру.

26.10.

Привіт!

Мріяла про прозорий океан і величезних мудрих черепах. Уяви, мені полегшало! Я не можу подорожувати фізично. Але ніщо не заважає мені заплющити очі й створити реальність усередині себе.

З мамою важко. Багато чого не пишу, але характер її дедалі більше псується. Війна довела її стресами та хворобами до жахливого стану.

Електрики знову немає. Холодно. Воду наносили на третій поверх відрами. Мені не можна піднімати важкого після поранень, але я намагаюся не думати про це. Слабко горять, маленькими вогниками, дві газові конфорки на пічці — все наше тепло.

Мама зітхає і скаржиться на біль у спині — застудила поперековий нерв. Хотіла написати вірш, але... Свічки закінчились, і тебе, Щоденнику, я пишу, впіймавши місячне сяйво, яке струменіє з вікна.

Люди для мене — істоти загадкові й незбагненні. Може, тому я намагаюся фіксувати майже кожен випадок із життя?

П.

27.10.

Бачила Аміну. Це молода чеченка, з якою я познайомилася на Північному базарі. Аміна має модний вигляд, не носить хустку. Вона була в одній зі страшних в'язниць, де катують і вбивають людей:

Чернокозово. Аміна розповіла, що її викрали й привезли туди 2001 року, коли їй було 15 років, щоб «з'ясувати особу», тому що в неї з собою не було паспорта. У результаті вона пробула там півроку! Розповіла мені всілякі жахіття: наприклад, що кати, які працювали в цій в'язниці, роздягали догола в'язнів і змушували рачки, по-собачому, тягати в зубах помийне відро. І це ще не найгірше, що кати чинили!

Про себе Аміна сказала так: «Я сподобалась одному російському військовому, і мене не чіпали інші». Потім раптом розплакалась і сказала, що більше не хоче жити. Що хоче померти. Я стала її відмовляти. Наполягала на тому, що в неї живі батьки і їй варто було б подумати про них. Але Аміна махнула рукою:

— У нашій родині ще п'ять дівчат. Батьки переживуть! Я однаково тепер «ганьба родини»!

І пішла своєю дорогою. А я стояла під зливою, не помічаючи, що мій одяг наскрізь промок, і думала, що, мабуть, війна, голод і холод — це не найгірше, що може трапитись у нашій країні з людиною.

29.10.

Пломба, яку мені поставили в поліклініці, випала через чотири дні. Довелося знову рушати до стоматології.

17.11.

Привіт, Щоденнику!

Наснився сусід із вулиці Завети Ільча, учасник Другої світової, Тунзін Юрій Михайлович. Я добре пам'ятаю старого та його дружину. У серпні 1996 р., коли військові залишали місто, а бойовики їх підганяли, була пекельна стрілянина, і наша сім'я та російські старі, які прибилися до неї, разом перечікували бої, рятувалися від обстрілів. Коли бої трохи стихли і ми знову розбрелися по своїх квартирах, старі посварились. Дід звинуватив бабу, що вона взяла його пенсію. Вона клялася, що не брала. Невдовзі старого, який знову приїхав із пенсією, вбили. Її ж вигнали найближчі сусіди-чеченці, захопивши двокімнатну квартиру з усім майном. Тіло Юрія Михайловича нові власники житла загорнули в поліетилен і десь прикопали. Його літню дружину вони звинуватили в тому, що вона нібито крала пенсію діда і тому є поганою жінкою, яка не заслуговує квартири в місті Грозному.

Однак тижні два по тому сусіди розповіли, що зникла пенсія знайшлась у дивані. Старий сам поклав її туди й забув! Пенсію сусіди-чеченці теж прихватизували й вельми з цього приводу веселились.

Уві сні Юрій Михайлович був веселий і бадьорий. Він був одягнений у нову білу сорочку та сині штани. Із собою він віз дорожню сумку на коліщатах.

— Настав час їхати, — сказав старий, чомусь радіючи. — Я довго чекав, і от мені дали квиток. Тепер я назавжди виїду з цих місць.

— Як ви почуваетесь? — запитала я його.

— Убили мене, — сказав він. — Довелося це пережити.

І засміявся.

— Вам погано було?

— Я з фашистами воював. А вбили ті, з ким багато років спілкувався, сусідив. Прикро було.

Під нашими ногами лежала асфальтована дорога, котра в якийсь момент змінилася гравієм. Я взялася провести старого сусіда. Ми йшли поруч, прямо по гравію, а гравій хрускотів. Маленькі камінці боляче кололи ноги, і сумка Юрія Михайловича підсакувала на своїх коліщатах і торохтіла. Небо затягли хмари. Сонце весь час було десь далеко.

— Дякую, що не забуваєш мене, — сказав старий, усміхаючись. Свою дорожню сумку він віз сам.

— Пам'ятаєте, як одного разу ви сварилися з дружиною, а я постукала у ваші двері? Я попрохала у вас солі. Мені не потрібна була сіль — просто я хотіла, щоб ви не сварились.

Старий кивнув:

— Скільки тобі було тоді, років дев'ять?

— Одинадцять!

— Хитро придумала, — і знову засміявся. — Молодець!

— Ви перестали тоді сваритись?

— Так, ми того дня помирилися.

Ми йшли довго, доки не з'явився безлюдний берег моря. Вода була по-осінньому холодною. Хвилі з силою накочувалися на гальку й шуміли. Старий Юрій Михайлович сів на найближчий валун, яких на березі було безліч, і попрощався зі мною:

— Далі я сам, дякую.

— Як же ви переправитесь? — здивувалась я. — Тут немає човна.

— Трохи ще почекаю. Має припливти. А ти йди. Тобі треба встигнути повернутись. Світ живих — отам, за дорогою, тут — нейтральна територія. Прощай!

Я побажала старому, щоб йому щастило, і пішла. Царство йому небесне!

19.11.

Посварилася з Аланом усерйоз. Йому близько тридцяти років, симпатичний хлопець. Про себе любить розповідати, що довго жив і працював у Москві. Щоправда, працівники газети «Плюс» виказали, що близько року тому цей громадянин працював у їхній редакції поза штатом. Про Анну Політковську Алан каже:

— Вона тільки робить собі ім'я на чеченцях!

Як він може вчити мене літератури? Наша сварка цього разу була через мою статтю «Художники», яку він до невпізнання переробив. Після жадливих виправлень вона перетворилася на бридку подобу своєї первісної версії, і мене в міністерстві насварили.

Коли по роз'ясненню звернулася до Алана, він відповів, що відтепер і надалі виправлятиме мої статті, як забажає, і ніколи не стане радитись або показувати мені їх перед випуском: якщо я не хочу звільнитись і втрачати засоби до існування, я погоджусь з його вимогами. Навмисне кричав і принижував мене перед бухгалтером та іншими співробітниками. Заявив, що мої статті «російсько-християнські», тож йому, чесному мусульманинові, ненависні. Далі на мої слушні зауваження щодо вкраденого гонорару Алан розлютився ще більше. Хоч я й навела докази.

— Ти нічого не доведеш! — верескнув він і втік.

22.11.

У четвер я подорожувала до Гудермеса. Для мене це неймовірна пригода, адже я не знала адреси того, кого хотіла знайти, і не мала з собою телефону. Уперше в житті я була в чужому місті без мами! Я прибула туди з метою знайти голову Спілки журналістів.

Питала в перехожих, де редакції місцевих газет. Люди показували. Незважаючи на війну, деякі читають. Я з'ясувала, де працює голова. Мені пощастило. Застала його, нахиленого над паперами. Розповівши в усіх подробицях, як поводить ся Алан, як приховують гонорар, я заручилася словом голови, що він розбереться. Провівши мене до автобуса на Грозний, голова подарував мені щоденник і красиву ручку на згадку про мою першу поїздку до його містечка.

Прочуханку Алан має одержати у вівторок — перший святковий день мусульманського свята Ураза-Байрам!

Р. С. Сьогодні о 13.00 у клубі буде виступ чеченської команди КВК. Мене запросила туди дівчина Лариса. Не знаю, чи пропустять без квитка? Концерт платний. Маю тільки перепустку газети «Молодість».

Лариса бере участь у концерті. Вона пише вірші, прозу. Перебуває в якійсь партії. Молодь захоплюється партіями, до ладу навіть у них не розбираючись. Я намагаюся триматись від цього на відстані.

Поліна

23.11.

Привіт, Щоденнику!

У мами нова робота. На пошті. Я їй допомагаю. Але, крім цього, продовжую няньчити дитину та пишу матеріали в газети й журнали. Поштове відділення розташоване на зупинці, де ми тепер живемо. Там офіційно оформлено невідому нам людину, але вона не працює. Певно, чийсь родич, як тут прийнято.

А нам товста тітка з адміністрації пообіцяла платити 700 р. на місяць, якщо мама прийматиме пошту, продаватиме конверти й буде прибирати територію навколо відділення. Ще потрібно стежити за котлом і працювати з листами. У них мало не вибухнув автономний котел опалення! У нього слід наливати воду й стежити за пальником. Якщо рівень води знижується до певної межі, то котел може вибухнути. Води туди залити забули (у єдиний маленький котел). Добре, ми у свій перший робочий день встигли збігати купити воду по два рублі відро у водовоза й урятувати поштамт від вибуху! «Спасибі» ми так і не почували.

Завдяки опаленню автономного котла легке тепло поширюється на все приміщення поштамту і ми гріємося, тому що нічого подібного давно немає у квартирах. Там — лютий мороз. Червоні від холоду руки поступово зігріваються, і біль від застуджених нервів у плечах і попереку тимчасово вщухає. Також від тепла весь час хочеться спати.

22 листопада, в суботу, я пішла як кореспондент від газети в клуб для дітей і підлітків. Цю виставу я забуду не скоро! Актова зала, у якій відбувалося дійство, розрахована на малу кількість глядачів. Але люди зголодніли за видовищами. Адже останні десять років немає нормального навчання, мирного життя і багато хто, крім крадіжок і пияцтва, нічим не зайнятий. Молодь пішла кривою стежкою! Пристойно поводитись уміють одиниці. Більшість через жахливу реальність, що руйнує всі норми моралі, напівписьменні або ж стали хворими й неадекватними.

Війна занастила навіть здібних до навчання дітей і підлітків! Молоде покоління знає, як потрібно ховатись, коли літак кидає на будинки бомби, і як потім шукати в руїнах їжу. Інші знання виявились не настільки важливими.

До зали набилося кількасот людей! Устати й піти звідти в мене згодом не було можливості — зала була переповнена. Хлопці, дівчата й діти сиділи на всіх сходинах зали, стояли в проходах, щільно притиснувшись одне до одного через неймовірну тісноту. Було задушливо.

На сцені артисти показували номери самодіяльності, маючи мужність виступати в нестерпних умовах холоду, шуму й нерозуміння. Спочатку в артистів місцевий контингент кидав пляшки з-під спиртного й недокурки цигарок. Лунав свист і тупіт ногами. Так одні глядачі виражали невдоволення, інші — радість. Голосний мат звучав відразу двома мовами: російською та чеченською. А десь посередині вистави почалася масова бійка між глядачами.

Ті, хто схвалив артистів, заходилися лупцювати тих, хто виявляв невдоволення. Біснуватість охопила залу. До молодих людей, які билися, стали пробиратися військові чеченці, що охороняли виставу. Саме вони відкрили стрілянину з автоматів! Прямо в залі. Кулі замигтіли над головами. Я перебувала приблизно в середині залу. «Яка безглузда й дурна смерть... на КВК», — чомусь майнуло у свідомості. І я відчула злість.

Від стрілянини заклало вуха. Підлітки й діти налякано верещали! Кулі влучили в лампи для освітлення, і всіх огорнула пільма. Думки зникли. Немов їх і не було ніколи, а була пільма та кулі, що блищать у темряві.

Якимсь неймовірним дивом у жахливій юрбі, яка, виючи, намагалася вирватись із зали і давила одне одного, біля мене майнуло обличчя Ібрагіма. Хлопця з Північного базару. Він, не кажучи ані слова, розгорнув дублянку та обійняв мене. Я все так само сиділа на своєму місці, обхопивши голову руками — захисна реакція під час стрілянини, вироблена роками. Тільки тепер поруч був він. І він мене рятував. Від страху. Від невідомості. Від куль. Затулив собою.

Худенька дівчина-чеченка, яка не знала справжньої війни і, як багато біженців, нещодавно повернулася зі спокійних регіонів Росії, злякалася. Знепритомніла. Вдалося винести її з зали надвір. Надворі завивав вітер і скрізь лежав сніг.

Я гарячково шукала в сумці ліки. Війна навчила мене: з собою мають бути медикаменти, бинти, ніж, вода й сірники.

Дівчина отямилась, і з'ясувалося, що її звати Рахімат і в неї хворе серце.

Ніхто не загинув, бо чеченські міліціонери, охоронці заходу, стріляли над головами. Спасибі, що не нижче!

Ібрагім, як тільки метушня вляглася, сказав:

— Я одружуюсь наступної неділі. Родичі знайшли наречену. Їй тільки виповнилося 14 років. Вона на десять років молодша за мене. Зовсім дитина. Мої рідні хочуть багато онуків. У нас великий город. Дівчина потрібна працююча, яка й худобу попорає, і город скопає. Але я не кохаю її. Росіяни вбили багатьох чеченців, слід відновлювати чеченську кров: потрібно багато дітей. Одружуватися важливо тільки з чеченками. Я знаю, так наказали старійшини. Але я нічого не почуваю до неї. Моє серце мов камінь. Я не знаю цю дівчину. Я жодного разу не розмовляв із нею. Я не бачив її. Батьки самі домовились і заплатили за неї калім — викуп.

— Як ти опинився в нашому районі? — спитала я. — Ти ж тут не живеш. Це містична випадковість?

— Шукав тебе. Я думав, ти прийдеш на цей захід. Хотів сказати... Якщо ти погодишся, я скасую весілля. Я клянусь. Будь ласка, подумай! Ти любиш книжки, і я теж. Пам'ятаєш історії про Сократа? Я не зможу без тебе жити!

Було сумно. Ішов сніг, огортаючи нас із голови до ніг. Натовп молоді розбрівся дворами, голосно лаючись, і якоїсь миті, озирнувшись, я зрозуміла, що ми стоїмо на вулиці вдвох і мені чути тільки стукіт мого серця. Ібрагім шанобливо стояв у кількох метрах від мене, не сміючи навіть подивитись мені в очі. Він чекав відповіді. Я сказала:

— Ти — хороший друг. Ти — справжній чеченець і славний син своїх батьків. Дякую тобі. Але не треба робити те, що так засмутить усіх і не принесе щастя. Одружуйся. Хай Аллах береже тебе і твою майбутню дружину.

Ібрагім кивнув головою, а сказати у відповідь нічого не зміг. Уперше мені так боляче було відмовляти. Ібрагім — хоробрий і добрий. Я це точно знаю.

24.п.

Біля сміттєвих баків, недалеко від нашого під'їзду, бездомна собака народила цуценят. Сусіди їх довго ганяли й бажали смерті. Я принесла цуцикам води і трохи хліба, за що відразу одержала нотації.

— Не можна годувати собак, Патимат! — суворо крикнула мені друга дружина міліціонера. — Це гріх!

— Гріх не годувати, — відповіла я. — Пророк Магомед велів дбати про тварин!

Друга дружина презирливо пирхнула й зникла.

У навколишніх будинках люди називають мене Патимат або Фатима. Ніхто на новому місці проживання не знає мого паспортного імені. Тому ми досі живі.

Собак у Чечні не люблять. Місцеві забобони говорять, що в собак може вселитися злий дух (зовсім як у старих російських казках у котів). Тому собак побоюються і женуть.

У нас у моєму дитинстві жив пес. Мій дідусь Анатолій знайшов його під час капітального ремонту будинку на початку 90-х років. Хтось кинув щеня в підвал, і воно вило кілька днів. Дідусь, прив'язавши міцну торбу до своєї палиці, спустив «сачок» униз, і цуценя самé залізло в сумку. Так його вдалося врятувати. Вирішили, відігріється, і відпустимо надвір. Та наступного ранку цуцик із коридору приніс дідусеві капці в зубах! І лишився. Виявився дівчинкою. Назвали Чапа. Але деякі сусіди з вулиці Завети Ільїча не могли заспокоїтись: вони весь час погрожували зарізати Чапу. Мама ніколи не відпускала її з повідка. Сама собака була неймовірно добра.

Були сусіди, які Чапу любили й приходили гратися з нею. Одні ж люди придумали ось що: вони підіслали свого малюка. Він постукав до нас у двері й сказав:

— Я обідав, і в мене залишилися шматочки курки. Я так люблю вашу собачку — можна її погодувати?

Мама, не підозрюючи підступу, дозволила. Чапа померла за дві години в страшних муках: у їжі була отрута. Ми не змогли їй допомогти. Поховали Чапу взимку, за городами. А в сусідів, які отруїли нашу собаку, відтоді так і траплялися нещастя: чоловік-наркоман бив дружину, а дитина збожеволіла.

Зарета стукає у двері. Вона прийшла на уколи. Потай їй подобається Сімка. Проте вона, боячись стусанів від чоловіка, не сміє навіть вітатися з новим сусідом. Але іноді, поки ніхто не бачить, вона милується Сімкою, визираючи з нашого балкона, і мрійливо зітхає.

Сімка палить біля свого під'їзду цигарки й не помічає закоханих поглядів.

25.11.

Сьогодні з ночі починається свято Ураза-Байрам.

Учора в газеті зарплату не дали тільки мені. Я прийшла о 14.30, але двері «Молодості» були на замку. Газети «Плюс» та «Известия» продовжували працювати. Алан, який біг мені назустріч, відвернувся й побіг далі, не озируючись. Отже, грошей немає.

Мама в депресії. Скаженіє. Ображає мене, кричить. З'явилися фантазії на тему «вбити мене, коли я сплю». Ходить мама по хаті, стискаючи в руках ніж. Я розумію, що її стан дедалі гіршає. Нема лікарів, нема психологів. Мама бажає, щоб я почувалася винною, звинувачуючи мене в тому, що я не вийшла заміж за Тодді.

— Через тебе я голодую! — кричить вона, задихаючись. — Ти зобов'язана мене годувати й утримувати!

Якщо я вмикаю наш маленький телевізор, вона вихоплює пульт і вимикає його, дрібно трусячись. У неї істерика. Я не можу її заспокоїти.

І мені дуже прикро — адже я завжди звикла заробляти сама, чесним шляхом. Мої перші заробітки почалися у шість років — я продавала печиво в пачках на початку перебудови. Мама соромилась торгувати — відверталася.

У мене сильно болять скроні, голову немов стискає невидимий обруч. Я не можу покинути її — вона хвора, війни позбавили її здоров'я — і не можу так жити, адже це нестерпно!

Вона страждає від безсоння. Не може заснути ночами. Помучившись трохи, вона будить мене серед ночі стусанами:

— Якщо я не можу заснути, і ти не спатимеш! — повторює вона.

Як я можу залишити її? Я мушу бути впевнена, що зможу допомогати їй, що вона завжди матиме можливість купити їжу та ліки. Але, вийшовши заміж, за місцевими звичаями, я не зможу бачити її. Матір можна побачити не раніше ніж за шість місяців, і то — з дозволу чоловіка.

П.

27.11.

Другий день свята Ураза-Байрам!

Хочу зазначити, що цього року люди стали менш приязними, ніж минулого. Жити важче, їжі немає. Сусіди замикались і навіть своїм родичам не відчиняли двері! Хоча всі двері мають бути відчинені на свято — такий звичай.

Люди нашого двору поводитися непривітно. У гості не ходили, їли приготовані ласощі кожен у своїй оселі. А Зарета постраждала: вона, за звичаєм, не стала замикати двері квартири. Залишила їх відчиненими, коли вийшла, щоб купити хліба. Хтось із сусідів скористався з цього. Прудко забігши в її квартиру, злодюжка схопив каструлю зі щойно приготованими тефтельками й зник! Зарета плакала, боячись гніву чоловіка. Мені її жаль.

Ну й народ розперезався — вкрасти у велике свято тефтельки в доброї людини, яка лише дотримувалася звичаю. Безсоромний злодюжка! Хоч би повернув каструльку!

Нам перепавав тільки запах тефтельок, якими чомусь запахло на першому поверсі.

Ми на свято привітали кілька родин. Батько Вобли постукав у наші двері й простягнув трохи грошей. Він ходив і всім роздавав по чотири десятки. Таким чином Воблин тато ділився з сусідами святом.

Ми зробили олів'є і всіх потроху пригощали.

Сусідка Люда з онучкою Айшею не змогли прийти в гості, і Мар'ям із карате не прийшла, хоч і обіцяла. До Вегетаріанця ми навряд чи поїдемо. Далеко й нема охоти: можна потрапити під обстріл.

01.12.

Сьогодні допомагаю мамі на пошті. Тут і статті пишу. А ще мені власноруч робити дурниці. Наприклад, я, зустрівши Ларису на вулиці, розповіла їй про Алана: як той хитрує з гонорарами. Але, як говорить арабська приказка: якщо боїшся — не кажи, якщо сказав — не бійся.

Завтра мені повинні нарешті видати зарплату. На третій день свята Ураза-Байрам на роботі мені дали 2000 р., причому 200 р. відразу забрали, навіть не спитавши згоди, на «подаруночок керівникові»!

У сусідів трапилося нещастя: дочка Джамалая, яка вийшла заміж, повернулася додому. Її чоловік виявився наркоманом, він б'ється! Родині Джамалая перед усіма ніяково: понад місяць дівчина ховалася, не виходила до людей. Адже вона тільки вийшла заміж — і відразу повернулася! Важко тепер улаштувати життя. Сусіди будуть шепотітись і тицяти пальцями на їхні вікна. Як пережити бідую?

Батько родини дуже страждає і дозволив собі те, чого ніколи не дозволяв, — він випив спиртного і прийшов у гості. До цього ми бачилися лише на вулиці, дорогою на ринок, але він ніколи не заходив до нас. І ми ніколи не бачили, щоб він випивав. Зайти до

жінок, в оселі яких немає чоловіка, — дуже непристойно за кавказькими звичаями. А вже п'яним, то взагалі неможливо!

Нас із мамою охопив жах: у нашій родині ніхто не п'є, навіть не сідає за стіл, де стоїть спиртне, і, що робити з п'яними, ми зовсім не знаємо. Негайно я поспішила додому до Джамалая і покликала Ісмаїла. Хлопець швидко зібрався, і ми побігли назад, до нас. Ісмаїл переконав батька повернутися додому. Шанобливо сказав, що мати сильно плаче і їй погано. Джамалай вибачився, сперся на сина й відразу відкланявся.

А наші сусіди (ті, які торгують горілкою, і друга дружина міліціонера) нас засудили: мовляв, людина, випивши, прийшла посидіти, поговорити, а ми отак.

03.12.

Ми на пошті: я, мама й Таміла. Маленька дівчинка сидить разом з нами на потертому дивані. Тут веселіше й тепліше, ніж у холодному будинку! Інколи ми вибігаємо на вулицю — граємося з Тамілою в доганялки. Вона сміється і танцює навколо сніговика з чорними камінцями-очима, поки я й мама розчищаємо доріжку від снігу біля вхідних дверей.

Відвідувачів на пошті немає. Приходять листи з Франції, Бельгії, Австрії — від тих щасливців, кому вдалося покинути батьківський край завдяки своєму достатку. Багато жителів республіки загинули, не маючи фінансової змоги виїхати до найближчого регіону Росії — не те що в Європу. По листи ніхто не приходять: рідні або загинули, або зубожіли. Або не знають, що пошта працює.

Учора я була в «Молодості». Начальник упіймав мене в редакції й сказав:

— Навіщо їздила до Гудермеса? Навіщо розповіла голові?! Невже зі мною не можна було домовитись?

А я відповіла:

— Тебе викличуть до міністерства, там і «домовляйся».

І пішла.

Алан не на жарт злякався. Бігав по міністерству — шукав, куди я пішла скаржитись. Але не знайшов.

Я ж у приймальні міністерства написала заяву з проханням перерахувати кошти, що виділяються на нашу редакцію. Мені дали гонорар за два місяці 1600 р. і зарплату 2751 р. Як це розуміти? Якщо в мене десять повних сторінок у газеті за місяць! Але, попри всі

неприємності, ми з мамою купили мені дублянку. Штучну. Але з коміром «під лисицю». Таку гарну!

П.

06.12.

Учора сварилася з Професором. Він обурено кричав, що ніякого права я не мала на них скаржитись і мою заяву їм віддали прямо з міністерства, з головної бухгалтерії, навіть не розібравшись.

— Отак-о! Дурна шукачка правди! — розмахував моєю заявою Професор. — Нічого ти не доб'єшся в цій країні! Зрозуміло?!

І, бажаючи мені помститися, керівництво газети відразу придувало ось що: якщо я не сидітиму в редакції з 9.00 до 16.00, то мене звільнять за прогул! А я відповіла, що ніколи жоден кореспондент не сидів у редакції: усі бігають у пошуках цінних матеріалів. Але якщо подібний захід буде застосовано виключно до мене, то я подам до суду за дискримінацію. Після чого розвернулась і пішла.

Сумно. Я так і не домоглася справедливості.

10.12.

Сніг кружляє і падає з неба в небачених кількостях. Він вистеляє землю, чорні будинки, що згоріли, і такі ж чорні душі. Я підмітаю сніг біля поштового відділення, а за півгодини знову риплять замети й не відчинити двері.

У понеділок, 8 грудня, я і мама їздили в Дагестан. Ми хотіли відкрити рахунок у банку. Кажуть, що за зруйноване житло належить компенсація, а гроші переказують на рахунок. Але в нас його, зрозуміло, немає. Та й компенсацію нам ніхто не пропонує. Однак ми все ж таки вирішили «підстрахуватися».

У ЧР запросто можуть убити за компенсацію зруйнованого житла, тому тут одержувати гроші дуже небезпечно. Усі люди бояться. Хоча знають: від обіцяної компенсації за житло дають тільки третину, а розписатися потрібно за все, інакше вб'ють. Адже вбивають старих навіть за пенсію!

Але наша важка дорога до Дагестану була даремною. Нам не відкрили рахунок, прогнали від віконця в банку, пояснивши це тим, що відкривають рахунки лише в «особливі» дні й години! Не уточнивши, в які саме. Транспорт до Чечні ходить погано, і ми не змогли повернутися. Довелося ночувати в незнайомих людей. Ми заплатили 50 р. за помешкання і спали на старому дивані до ранку.

Алан у редакції зустрівся мені радісний. Веселився. Голова вирішив спілкуватися з ним по-хорошому, по-братерськи й тільки трохи дорікнув. Алан заявив мені, що сотні віршів, які я давала для газети, пропали і він не знає куди (а багато з них уже були готові до друку). Статтю про стрілянина в клубі Алан забракував, сказавши:

— З глузду з'їхала?! Таке не можна писати про чеченців! Про чеченців можна писати тільки хороше!

Батько Алана міцно тримає владу в газеті «Известия».

А сім днів тому мені наснився сон. Замок Тіней у Білій пустелі. Там вічна мерзлота і сонячне світло ніколи не потрапляє на територію Диявола. Іде батько Алана, а Тіні вклоняються йому й шанобливо повторюють:

— Сам батько Диявола вшанував нас своєю присутністю!

Я опинилася в замку, в темних коридорах страхіття. Я стала шукати, як запалити світло. Та Алан (він же вві сні Диявол) ухопив мене за руку й грізно сказав:

— Тільки спробуй!

Я кинулась тікати, тому що боялася замерзнути в цьому моторошному місці, але коридори-лабіринти нікуди не вели. Проте я випадково зустріла чийсь Душі. Спочатку я побачила Аланову наложницю. Вона шепнула:

— Я помираю, бо він так захотів. Я більше йому не потрібна.

Розуміючи, що нічим не можу зарадити нещасній, я кинулася далі й наткнулася на вбитого російського солдата, якого чомусь було розп'ято на хресті. Охоплена жахом, я застигла на місці, а мертвий російський солдат повернув голову й розплющив очі.

— Я загинув, — сказав він. — Знаєш, хто вбив мене? Диявол! Під час війни мене було сильно поранено в ноги. Я просив допомоги. Він сказав, що допоможе мені, а сам узяв ніж і добив. Але я не залишив його. Я ніколи не дам йому спокій! Коли він робив своє лиходійство, гудзик зірвався з мого одягу й покотився під підлогу в його будинку. У цьому моя сила. Моя влада! Туди, де є моя річ, я маю право приходити. Я лякаю його. Я — його нічні кошмари! Він нічого не зробить мені тепер. Запам'ятай — він Диявол!

Я озирнулась і побачила, що заступник шефа газети наздоганяє мене, в чорному плащі, схожому на крила кажана. Але тут просто зі стіни замка проявилася золота з фіолетовим куля. Велике Око!

Алан наздогнав мене й пригрозив:

— Скажи, що твоя душа належить мені. Скажи! Скажи!

Але сповнене золотого й фіолетового блиску Око втрутилось. Воно затулило мене від Диявола своїм світлом. Я почула, як наростає гудіння: «Скажи Дияволу Ні! Скажи — ні! Скажи, що твоя душа належить Богу!»

І я крикнула:

— Що б ти мені не зробив, моя душа належить Богу!

Замок став валитися на моїх очах, падати й тліти. Алан страшно завив і зник. Я опинилась у снігових полях і кинулася геть від цього страшного місця. Бігла, забувши про втому, падала в замети... і прокинулась!

П.

21.12.

Ніч.

Сварилась у редакції з Аланом. Він гучно послав мене на три букви, прямо при поважному голові Спілки журналістів! Голова хотів був щось сказати, але молодий журналіст не розгубився і послав і його. Голова, шокований таким хамством, не зметикував, як заперечити, а я сказала:

— Фраза, гідна літературного працівника!

Після цього Алан став яскраво-червоним і несподівано перед нами вибачився. Але насправді голова давно перейшов до ворога. Мені він тихцем сказав:

— Іти тобі нікуди! Терпи. Вони — одна команда, нам їх не здолати.

26.12.

Землетрус в Ірані. Багато людей загинуло. Потрібно молитися за тих, хто пішов із цього світу, і за тих, кому зараз потрібна допомога й підтримка.

27.12.

З «Молодістю» коїться не розбереш що. Професор і Алан раптово звільняються (чи їх «звільняють?»).

Новий редактор — жінка. Не знаю, яким шефом буде вона. Зовні красива чеченка сорока років, у величезній хустці. Люди звуть її «Цариця» за горду поставу. Мені Цариця відразу сказала:

— Під російським прізвищем не публікуватиму!

Алан наостанок привласнив мій гонорар за листопад, а голова з цього приводу сумно змовчав. Але, все ж таки розуміючи мое

тяжке становище й несправедливість, голова взяв мої статті для газети в м. Гудермесі.

Ми з мамою носили кошения до лікаря. Котик Серж упав з балкона і зламав задні лапки. Лікар сказав:

— Можливо, він одужає.

Мій кіт Борзик загубився у зв'язку з переїздами. Зараз у нас дві кішки й один котик.

Подарунків до Нового року немає. Ми поставимо в кімнаті стареньку ялинку зі сріблястою мішурою, і все.

31.12.

Одержала зарплатню за грудень місяць. Гонорар за грудень мені теж, на жаль, не віддали. Алан подбав.

Купила трохи солодкого печива та чай.

Я бажаю всім здоров'я! Дуже хочу, щоб мама одужала і її більше не мучили страшні спогади й страждання, від яких вона стає сама не своя.

Хай буде проклята ця війна і всі, хто її влаштував, щоб убивати простих мирних людей!

2004

01.01.

Місто закопалось у сніг, як великий капловухий пес. Коли годинник бив «Бом! Бом!», я за традицією написала бажання, підпалила папірець і кинула його в склянку з гранатовим соком. Хочу бути здоровою і красивою!

Читала улюбленого Вертинського.

Коли музика млосна до танцю поплине —
Голос труб і фаготів в старім казино, —
Ми за Ваші вуста і печаль їх дитинну
Будем пити вночі золотаве вино.

P. S. В оселі страшний холод. Болять застуджені суглоби, і сильні болі в ногах, де були осколки. Немає ніякого опалення.

Крихітна лампочка горить — завдяки накидному дроту від сусіда. Він теж від когось із провулка провів собі електрику. Там хтось

невідомий нам має дизель. Звідки? Який? Цього не знає ніхто. У місті часто бувають пожежі — через подібні маніпуляції з накидними дротами, адже люди, зробивши в житлі заземлення, тягнуть дроти далі й далі, до сусідів.

Поліна

02.01.

Зарета знову хитрувала. Покликала в гості:

— Допоможи, будь ласка. Я сама вдома. Не встигаю приготувати пельмені. Чоловік насварить мене, якщо залишиться без обіду. Поб'є!

Але насправді це був привід. У неї вдома виявилися сильно напідпитку чоловікові родичі й сам чоловік! Зарета як чеченка не має права не послухатися наказу чоловіків. Її попрохали покликати — вона покликала. Я, щойно переступила поріг, відразу оцінила ситуацію, голосно насварила хитрющу сусідку і швидко пішла!

Кошеня, яке зламало ніжки, не видужало. Воно ледве повзає будинком і жалібно нявкає. Я боюся, що воно скоро помре, і почуваюся винною — того нещасливого дня, коли воно впало з балкона, я відчинила йому двері.

На балконі стояв горщик, куди воно ходило в туалет. Кошеня інколи бігало по поруччю, і ми йому дозволяли, але цього разу був мороз, і воно зірвалося вниз.

Сьогодні я і мама вже вийшли на пошту. Прибирали сніг, перевіряли стан котла імили підлогу. Ще ми, хоча це зовсім не належить до наших обов'язків, ходимо одержувати мішки листів із-за кордону. Чеченці виїхали в біженці тисячами. Родини росіян із Чечні не змогли виїхати так далеко. Майже всі вони поневіряються й голодують на хуторах Росії. Щоб виїхати до Європи, потрібні колосальні гроші.

Крім росіян і чеченців, на моїй батьківщині жило багато вірмен, циган, дагестанців. Жили тут євреї, українці, болгары, аварці, поляки, кумики. І багато інших.

Я дивлюся на листи. Вони прийшли в наше пекло з Ніцци, Парижа, Брюсселя, Мілана, Барселони. Мозаїка різнобарвних марок на конвертах із чеченськими прізвищами.

Конверти списані нерівним почерком, багато з помилками. Інших листів немає. По ці ніхто не приходить. Ми спитали начальницю:

— Що робити з ними?

— Спаліть. Це непотріб, — відповіла та.

Але так не можна. Не по-людськи це! І от я й мама рвемо останнє взуття, але ходимо за п'ять-сім зупинок пішки й відносимо листи за адресами — зовсім безкоштовно, безкорисливо. Одні люди кажуть нам «спасибі» (чеченською це звучить «баркалла»), інші лише дивляться з презирством і здивуванням на двох чудних жінок у поношеному одязі, які ходять серед руїн із сумкою закордонних листів у пошуках адресата.

Але ми робимо це не задля вдячності. Просто треба щось робити для Всевишнього. Адже ті, хто виїхав, дуже сумують і хочуть донести звістку про себе родичам і друзям.

Воду привозять водовози в цистернах і продають відрами. Я тягаю воду у квартиру на третій поверх і тягаю на пошту — заливаю в котел.

Нестерпно болить нога, де був великий осколок біля кістки. Чому держава не дає компенсації за поранення?!

Я готуюсь до сесії — повторюючи історію своєї країни. І знову жахаюсь: виселення, революції, ГУЛАГ!

Займаюся йогою — це рятує від розпачливого бажання припинити це життя, у якому через війну не було ні дитинства, ні юності.

Я давно не вважаю себе росіяночку. А ще мені дуже соромно, що я громадянка Росії.

Р. S. Про сусідів, які кричать, що вони мусульмани, котрі «особливо вірують», і постійно повчають мене, «як правильно вірити в Бога», я дізналася багато новорічних історій.

Вони вміщуються в афоризм: *праведні «мусульмани» на свято п'ють шампанське, а особливо правовірні — горілку*. Як же я ненавиджу пияцтво й наркоманію! Без будь-якого жалю саджала б за це до в'язниці й відправляла на примусові роботи!

П.

03.01.

Привіт!

Хотіла почитати античних філософів, але всі книги, що є в нашій оселі, я знаю напам'ять.

Люблю оперу, камерний спів. Щось магічне є в цьому. До війни ми з мамою щотижня ходили до театрів, на балет, у цирк. Мама була веселою і часто співала російські та циганські романси, пригощала сусідок чаєм і пирогами. Усі сусіди хотіли потрапити в нашу оселю. А потім літаки кидали бомби і земля тікала з-під ніг. Сусіди

стали ворогами одне одному. Війна заволоділа душами людей. Відтоді ми живемо в пеклі.

А радощі отакі: ми змогли купити, після того як усе втратили, дві підковдри й не вкриваємося лахміттям, як раніше. Також ми купили хлібницю! Нову.

Сьогодні маю вихідний!

Щодо нового керівника газети. Є така приказка: поміняли шило на мило. Так і тут. Цариця — характерна, доросла жінка і не раз уже встигла висловитися, що ненавидить моє російське прізвище. Заявила, що в її газеті друкуватись я буду виключно під чеченським. Наша газета має державний статус і державне фінансування. Не є приватною крамничкою. Однак такі гучні заяви вже були: спочатку у вигляді жарту, потім — усерйоз.

Батько Алана, керманіч «Известий», повідомив, що в них я більше ніколи не опублікуюся — за скарги в міністерство на його синопка, який украв мій гонорар за листопад і грудень місяці. Гонорари мені так ніхто й не виплатив. Зате з'явилася Цариця.

П.

04.01.

Пізня ніч. Світло вимкнулося. Перегоріли дроти, і мало не сталася пожежа. Пишу при свічці.

Сумна новина: бабусю-вірменку з сусіднього будинку знайшли мертвою в її квартирі. Вона пролежала там шість діб! Сьогодні її ховали. Міліція навіть не приїхала подивитись. Сусіди самі прикопали. Хай буде їй душі радісно! Хай забуде вона все погане! На квартиру нещасної бабусі відразу знайшлися «господарі».

Інша старенька сусідка, яка живе від нас через під'їзд, інвалід дитинства, провела померлу подругу в останню путь. Шляхетна жінка, з одухотвореними рисами обличчя, все життя пересувається за допомогою милиць. Люди дружно зуть її Василівна.

Є хороша новина: я купила фотоапарат! Він простий, «мільниця». Я придумала фото: плямисту кішку Карину посадила у вазу — так, щоб було видно тільки мордочку й передні лапки. Ваза непростя: вона розбита, але ми бережемо її як пам'ять. Колись, сто років тому, ця ваза була лампою! З японської порцеляни, з обрамленням зі срібла та розписом із чистого золота. На ній зображена Чіо-Чіо-Сан, яка збирається померти.

Ваза-лампа стояла до війни з фашистами в кімнатці однієї з моїх прабабусь. Ця прабабуся, мати мого дідуся Анатолія, була української крові, і звали її Поліна Крамаренко. На честь її назвали мене! У Другу світову ваза розбилась, але її склеїли. Зараз від неї теж відламався чималий шматок, у російсько-чеченську війну.

05.01.

Удома з рота пара йде постійно — незважаючи на те, що вікна закриті клейонкою.

Уряд ухвалив, що з людей потрібно брати податки, і скоро ми всі будемо платити за світло й газ. Яке нахабство! Люди бідують! Ні пенсії, ні хорошої роботи.

Сваволя триває — знову знайшли понівечені трупи мирних людей за гаражами. Їх катували, а потім убили.

В інституті студенти всі лекції писали в рукавицях. На підлозі в аудиторії сніг. Він залітає через розбите вікно. Студенти мерзнуть. Вирішили збирати гроші на газовий камін. Я сказала:

— Грошей не дам! Ач, холодно вам! Звикли біля вогника сидіти. Ми у війну на снігу спали й досі мерзнемо. У нас навіть удома каміна немає.

Усі розізлились, але промовчали.

Поліна

06.01.

Біжу до інституту! Надворі темрява.

Кішки, Смугастик і Карина, застудилися: кашляють, чхають, у них температура.

Мені здається, я сама «дерев'янію» від холоду. Адже купаюся теж за цієї температури. Болі в спині та суглобах. Пальці рук червоніють, і я на певний час перестаю їх відчувати. Але переконаю себе, що навколо тепло. Самопереконання — велика річ!

Друг мого діда, художник Леонід Царицинський, двічі був засуджений до розстрілу і кілька разів тікав із табору смерті. Він розповідав, що в молодості про його не знав нічого. А коли потрапив до Бухенвальду, там фашисти проводили страшні експерименти. Його вразила французенка. Під тортурами жінка сміялась. Леонід спершу подумав, що вона втратила розум від мук. Але французенка пояснила йому, перед тим як її востаннє повели на допит:

— Я з дитинства займалася йогою. Я переконую себе, що мені не боляче!

Коли її, ще живу, везли на візку, щоб спалити в печі, вона голосно співала «Марсельезу». На майбутнього художника це справило незабутнє враження, і він сам, після всіх перенесених страждань, усерйоз захопився йогою.

Габі на парах не було. Учора я фотографувалася з нею біля міської прикрашеної ялинки. Там нещодавно хтось кинув гранату (замість «хлопавки»), і були поранені.

Голова поводитьсья дивно — він явно не може або не хоче показати хитрунів.

Бачила свого колишнього шкільного вчителя історії — хоче влаштуватися в газету, безробітний, нещасний. Будинок його зруйновано, він не має постійного житла.

07.01.

Захворіла. Горло болить, мене трусить. Незважаючи ні на що, продовжую повзати вулицями в руїнах, присипаних снігом.

Була в «Молодості» — віддавала довідку, що перебуваю на сесії. Щоб не загубили, зробила копії й роздала в різні відділи.

Алан перебрався в газету «Известия». Його батько — великий друг Цариці, мого нового керівника, тож відразу почалися каверзи, і сьогодні мені знову сказали, що в мене дурне прізвище.

08.01.

Нові предмети в інституті: соціологія, дитяча література! Іспити з наступного тижня.

Габі поскаржилася, що зустрічає хлопця, який їй подобається, раз на тиждень біля смітцевого бака з відходами. Хлопець-чеченець, її сусід. Він, теж виносячи своє сміття, бачить її й вітається. Ото й уся радість життя! Я порадила Габі сподіватися на краще, вона у відповідь сумно зітхнула.

Р. С. Я забігала в «Известия», бачила сивого кореспондента Гапура. Як і в усіх редакціях, у них теж холодно. Але всі працюють, щось пишуть. Апаратура стара. Інтернету немає, і газети, які виходять у нас, не потрапляють у Мережу, а отже — ніхто не може дізнатися правду про Чечню, скажімо, в інших регіонах Росії. Ми розмовляли на цю тему з Гапуром, а на підлозі в коридорі лежав сніг.

10.01.

Я вдома!

Мою довідку про те, що я на сесії, у газеті «Молодість» «загубили». Ну хто б сумнівався?! Доведеться нести нову!

— А то ми не нарахуємо тобі зарплатню й напишемо прогул, — попередили мене з усмішкою в рідній редакції.

Я, бігаючи на навчання, часто забуваю зачесатись, так поспішаю з книжками в руках! Добре, що з дитинства я ношу хустку і вона приховує непорядок у волоссі.

Алан відкрив нову газету! Тепер ми бачимося часто. Його газета в сусідньому приміщенні. Називається «Крик».

11.01.

Мені погано — нудота, паморочиться голова. Гадаю, що це — чаклунство. Помиляюсь я рідко, та й люди навколо не раз зізнавалися, що чаклюють! Біля своїх дверей ми з мамою знаходили голки, нитки з багатьма вузликами та горілі сірники.

У нашу квартиру накидним дротом світло приходиться від сусіда Анкел Бенса. Від нас до себе протягли електрику Зарета і її чоловік, а від них (без будь-якого дозволу) — нова сусідка Мінах. В Анкел Бенса й у нас став замикати дріт, і ми попросили Мінах від'єднатись. Мінах, зчинивши дикий скандал і кленучи нас, від'єдналась від нашої електрики. І після всіх цих подій мені різко стало зле, а в Анкел Бенса сталося таке замикання, що вибило всі розетки (!) й завалилася стіна в кімнаті.

У себе під дверима ми знайшли три згорілі швацькі голки.

Поліна

12.01.

Мені снилося море, синій слон і помаранчевий бегемот!

В інституті Габі образилась через те, що на мене звернув увагу її знайомий хлопець. Та не потрібний мені ніхто! Мені аби тільки іспити скласти.

Батько Алана змахлював із моїм гонораром уже в газеті «Известия»! Добрий літній Гапур, який працює там, нічим не зміг допомогти.

Голова газетки «Крик» Алан відзначився тим, що, дурнувато хихикаючи (у 30 років), прокрався до нашої редакції й кинув мені під ноги «вибуховий пакет», прямо в кабінеті бухгалтера. Ми саме сиділи

й розмовляли про зарплатню в новому році. Жахливо ляснуло, і кабінет затягло димом! Бухгалтер ойкнула, закашлялась, але змовчала. А я стала навмисне реготати (щоб усім було чути), а тоді голосно сказала:

— Хто так тихенько вонюкнув? Мабуть, той, хто ховався всю війну в Росії і не чув справжніх вибухів!

Після чого Алан з ганьбою втік. Тільки його чорний плащ майнув у вікні, мов крила кажана.

Чеченці зневажають боягузів. А хоробрих і кмітливих шанують.

14.01.

Старий Новий рік! 14 січня в 1900 році у гірському селі, де грізні вежі тримали сіре небесне склепіння, народилася моя прабабуся, Маліка. Її матір Єлену, жінку надзвичайної краси, викрав зі Ставрополя чоловік у папасі. Горянин на ім'я Муса. Він перекинув синьою оку діву через коня й відвіз у гори. Там народилася Маліка, їхня дочка. У старості вона розповідала: «Отари овець, наче піна морська! Мій батько був багатієм. Він мав бороду й вуса. Робив намаз. Коли мені було вісім років, він привів у дім другу дружину. Мама плакала. А потім, уночі, взяла мене за руку, і ми втекли».

Два тижні Маліка з матір'ю пішки діставалися до Ставрополя. Її мати Єлена захворіла на сухоти. Але смерть пожаліла молодість. Єлена одужала й вийшла заміж за красивого росіянина. Він удочерив Маліку і став батьком її одинадцяти братів та сестер.

«А коли мені виповнилося чотирнадцять, мене похрестили. Нарекли Юля. Батько приїхав по мене, шукав, хотів забрати з собою. Він казав, що наш рід — “той, який буде вежі”. Та мати й вітчим мене не віддали. Але я завжди пам'ятала його. Мого батька звали Муса!»

Померла Юля-Маліка у віці 93 років, у сні.

Р. S. Електрики немає. Дві конфорки газу нагадують, що колись тут була цивілізація. Нас відкинуто в часі на століття.

Сьогодні мала дивну зустріч із чоловіком у чорному одязі. Йому на вигляд було близько сорока. Він мовчки, з пістолетом у руках, погнався за мною. Ми зустрілися поглядами, і цього було досить, щоб зрозуміти його наміри: він хоче мене вбити. Я кинулася до військових чеченців, які оточили ринок і вчоргове ламали столи та гнали торгівців. Торгівці кричали й плакали, бо ринок — єдине місце в місті, де можна продати товар і купити їжі дітям. Я показала військовим чеченцям перепустку журналіста й попрохала мене пропустити в спра-

ві. Вони мене пропустили. А того хлопця з пістолетом — ні. Незважаючи на те, що він умовляв їх. Отак, по-хитрому, я втекла.

Хто його послав? Ті, хто забороняє мені публікувати матеріали про поранених і вбитих серед мирного населення, чи...?

П.

15.01.

Важкий день. Від нервів у мене тик. Праве око смикається, наче я весь час комусь підморгую.

Центральний ринок міліціонери-чеченці та російські солдати ламають третій день. Усюди БТри, танки. Торгівців лупцюють і розганяють, товар відбирають. Люди кричать і плачуть.

Маю проблему: як дістатися на навчання? Гроші відсутні. Допомоги немає. З маршрутки важко втекти й не заплатити, хоч я зробила цілу систему, як приспати пильність водія. Платити нічим, пішки так далеко не дійти. Стану багатою, обіцяю чеченським водіям пам'ятник! Пам'ятник буде у вигляді маршрутного таксі, з якого в мене стільки разів виходило втекти, не заплативши.

Р. S. Сусідка Зарета все хворіє. Знову я роблю їй уколи.

П.

16.01.

Жахливий день! Біля інституту підірвали чи то вантажну машину, чи то БТР. Будинок хитнувся і затрясся. Налякалися студенти й педагоги. Була стрілянина.

Удень я забігла в газету. Там мене надрукували під моїм ненавистим їм прізвищем, але до величезної статті (на весь газетний аркуш) поряд із моїм підписом поставили невідоме мені чеченське прізвище! На мій подив (адже статтю писала я сама) мені звелі мовчати, якщо я хочу продовжувати працювати в редакції. Мовчати я не збиралась і сказала Цариці все, що думаю, після чого гримнула дверима й пішла.

Тик ока посилювся.

20.01.

Сьогодні на ринку ми дізналися, що Оксана, яка торгувала на ринку картоплею, виїхала з дітьми в російське село і живе там. Державна ніяк не допомагає: Оксана з дітьми тулиться без вигод, голодує. Є варіант, що вони повернуться.

Я Оксану добре пам'ятаю. Ця жінка трохи молодша за мою матір, із довгою чорною косою. 1996 року їй семирічна дочка Кристина після операції жила в нас близько тижня. Дівчинку було сильно поранено. Разом з іншими дітьми Кристина гралась у дворі, коли вибухнули снаряди. Гриміли серпневі події в Чечні 1996 р., Літня війна. Водночас поранені були понад десятеро дітей, двоє з яких опинилися при смерті: Кристина і ще одна дівчинка. Обидві дівчинки були приблизно одного віку, і обидві непритомні: Кристина з чорним довгим волоссям і білява синьоока чеченка. Оксани не було вдома, коли її дочку відвезли до лікарні. Матері другої дитини теж не було поруч, була на ринку.

Прооперувати можна було лише одну з дівчаток. Термінові операції були потрібні обом. Лікарі стали радитись, кого рятувати. Хто з них — чеченська дитина? Світла й синьоока дівчинка, звичайно, здалася росіяркою, а Кристина, навпаки, була схожа на чеченку. Поки лікарі радились, Кристина прийшла до тям і, добре з дитинства знаючи чеченську мову, розмовляючи нею з усіма дітьми у дворі, прошепотіла:

— Го де!¹ — після чого знову знепритомніла.

Сумнівів не лишилося. Дочку Оксани прооперували. Після того як з'ясувалася правда, лікарі були шоковані. Медсестра, яка допомагала під час операції, плакала ридма. Білява синьоока дівчинка-чеченка померла.

25.01.

Пробач, Щоденнику! Не можу писати щодня — не встигаю.

Знову сварилася з мамою. Почалося з того, що я згадала давню історію: тільки скінчилася Перша війна і мама хворіла. У неї трапився сильний напад ревматизму. Грошей і їжі вдома не було, і вона просто вигнала мене на вулицю зі словами: «Йди й заробляй!»

Я ридала. Я, буди дитиною, звикла торгувати з мамою, але самій іти на ринок було страшно. Такий жах увійшов у мене, що здалося, краще померти, ніж зрушити з місця. Адже в нас дівчата самі не ходять, без дорослих, по вулицях. Чим торгувати, я теж не знала — товару не було. Але не послухатися матір здавалося найстрашнішим, тому я стала гарячково міркувати, що ж робити. Пішовши на кухню, я знайшла старий великий термос дідуся Анатолія. Насипала в нього

¹ Допоможіть!

трохи заварки, трохи цукру й залила окропом. Що це вийшов за чай, годі й увявити! Узявши кілька склянок і важкий термос, я пішки, сама, вирушила за кілька зупинок на ринок. Я розуміла, що в мене не вистачить духу ходити торговельними рядами і кричати: «Чай! Чай!», я — сама, і весь мій світ котиться в прірву! Якщо я насмілюся не послухатися матері, удома мене поб'ють так, що я буду ледь жива. Тож я пішла в кафе, до знайомих чеченців, і запропонувала свою допомогу:

— Ваші працівниці продають пиріжки, а я буду ходити й пропонувати чай до пиріжків, — сказала я.

Цілий день ходила й торгувала. Коли чай закінчився, попрохала для продажу пиріжки. Руки втомилися від важкої таці. Кричати «Пиріжки!» було соромно до сліз. Усе, що я заробила того дня, вистачило на:

- 1 булку хліба,
- 2 банки кільок у томаті,
- 2 пачки макаронів по одному кілограму,
- 1 пачку масла 200 грамів,
- 1 пачку цигарок «Космос».

Мама так сильно нервувала, що в якийсь момент стала палити, і я вже не могла з нею боротися. Без цигарок вона ставала злою. Пачка «Космосу» була темно-синьою, з маленькою червоною зірочкою.

Прийшовши додому, я приготувала їжу й погодувала маму.

Зараз я питаю її: як вона могла так повестися з дитиною? Прогнати її саму? Я ж була домашньою дитиною, яка боялася бути сама в кімнаті, вірила в казки й дива. Потім я роками торгувала на ринку, без жодного вихідного, уривками відвідуючи школу. У відповідь мама каже, що вона добре вчинила — інакше з мене не вийшла б людина, яка вміє заробляти і дбати про родину, виживати.

— Подібна жорстокість корисна, — говорить мама. — Слабаки тут довго не живуть! Якби не було тієї «школи», ти не пройшла б війни.

Мене навчав мій тренер з карате: жалості до себе немає місця. Не вмійш пливти — потопай.

Добре, що мама зараз не палить — я вмовила її кинути.

08.02.

Хворий котик, який упав і зламав ніжки, помер. Він не прожив і року. Мир йому в котячих світах!

09.02.

Зустріла Зарган і хлопчика Тіму. Вони знову бездомні. Добрі люди, що їх тимчасово пускали до себе жити, затіяли ремонт, і тепер мати й хворий хлопчик мусять ночувати де трапиться. Тіма боїться військової техніки, солдатів. Страшно кричить і плаче, коли їх бачить. У нього істерики: він б'є й кусає свою маму.

— Не можу працювати, не можу його ні з ким залишити, — скаржилася мені Зарган.

Я порадила їй прохати допомоги в адміністрації:

— Нам відмовили в будь-якій допомозі, але, можливо, хоч вам допоможуть.

— Я там ночувала, і просила, і писала заяви — ніхто не допоміг, — утомлено сказала Зарган. — Хочеться просто піти і стрибнути з даху раз. Але я мусульманка і не можу — гріх це.

Під очима мала жахливі синці. Жінка ледь стояла на ногах. Єдине, що я змогла зробити, — це купити булку хліба й банку сметани, з чого вони сильно зраділи і з'їли все прямо на ринку, вмочаючи хліб у стаканчик зі сметаною. Ще я пообіцяла подивитись яке-небудь взуття для них, не сильно діряве. Зарган ходить у калошах, а Тіма — у літніх капцях.

11.02.

Снився сон: наче Друга світова й усюди фашисти. Навколо нашого міста колючий дріт, і воно перетворене на концтабір. Бійці СС віддають накази. Собаки, нацьковані розривати полонених, вдихають запах крові, облизуючи ікла. Лікарі ставлять експерименти над людьми, вводячи препарати, що змушують помирати полонених у муках. Я шукаю вихід із цього табору і ніяк не можу його знайти.

Прокинулася, вкрита холодним потом, і подумала, що все дуже схоже на правду: у Другу чеченську воювати в російську армію найманцями відправили багатьох кримінальних злочинців із в'язниць. Їм скорочували строки за їхні військові «заслуги». Чи не тому стільки живцем згорілих жінок, облитих бензином? Розстріляних чоловіків і дітей? Убитих під тортурами бабусь? Навіщо до нас відрядили злочинців? Їх боялися прості російські солдати й навіть попереджали нас: «Найманці йдуть. Ховайтесь. Вони нікого не залишають у живих, у них наказ згори!»

12.02.

Привіт!

Йога улюблена! Роблю дихальні вправи на світанку, але енергії вистачає лише на те, щоб прожити в цьому пеклі один день.

Зараз я на пошті — мамі допомагаю. І примудрююсь курсову писати.

У суботу на Північному базарі бачила Вегетаріанця. Він вирощує кіз, але ніколи не вбиває їх. Продає вовну. Люди плетуть одяг і торгують ним на ринку.

— У моєї кози народилися козенята! — повідомив новину Вегетаріанець. — Біле козеня я назвав на твою честь, Патимат.

Не знала, що на це відповісти. Сказала про навчання. Він грізно подивився на мене, почувши про сесію, і заявив:

— Плювати на інститут! Кому він потрібний? Жінка робити хатні справи повинна, а не вчитись!

Після цих слів ми швидко попрощалися.

Цариця сказала в «Молодості», що моя справа — робити опитування. Вірші та оповідання вона не публікуватиме.

— У нас є свої поети! — заявила Цариця. — Твоя справа — брати інтерв'ю.

Це щоб на папері моїх думок не було. Тільки чужі.

P. S. На пошту заходив Сімка з останніми новинами: він вирішив вибратися за кордон як чеченець, що постраждав від війни.

Його шістнадцятирічна дружина прямо вдома, на ліжку, народила йому хлопчика. Він заборонив їй народжувати в лікарні, тому що бувають випадки викрадення дітей. Коли пологи почалися, Сімка вийшов із квартири. На крики породіллі прийшла лише стара сусідка й читала біля ліжка молитви. Шістнадцятирічна дружина ледве не померла від кровотечі, але такої дрібниці ніхто навіть не помітив.

П.

22.02.

13 лютого, у п'ятницю, знайома тітка, яка працює в міністерстві, влаштувала мені скандал. Її звати Айбіка, і вона відповідальна за газети, у яких я працюю. Як вона кричала! Як водала! Вона звинуватила мене в плагіаті моєї ж статті. Я згарячу її послала. Але потім охолола й написала лист, у якому закликала її не слухати наклепників, що дурили мене з гонорарами, і долучила розрахунки, скільки вони мені залишилися винні.

Айбіка принишкла. Але одну з її фраз я все ж таки процитую: «Кожен чеченець від народження — поет, артист і танцюрист! Ти нам тут не потрібна!»

Не встигла я відійти від цього, як літній Гапур в «Известиях» розповів, що в них у редакції одна з працівниць (подруга Цариці), Морґана, поширює про мене брудні плітки: «Поліна вийшла заміж у 13 років за бойовика та народила йому двох дітей». Це при тому, що я ще ні з ким не зустрічаюсь і няньчу чужих дітей!

Я влаштувала брехусі скандал. Морґана — худорлява чеченка. Саме ця особа допомагає Цариці правити мої статті. Вона пояснила, що особисто «прочитала» цю інформацію в газеті! Це ж як треба напитись або накуритись, щоб таке «побачити». Якою ж треба бути ханжею та брехухою! Причому довести я їй так нічого й не змогла. Вона залишилася «при своїй думці».

Р. С. Була в лікаря-кардіолога, серце не хоче працювати.

Сходили з Заретою до Будинку уряду. Влада обіцяє допомогу бідним. Але поки що, крім обіцянок, ми нічого не одержували.

По телевізору бачила програму за участі Ахмата Кадірова «Свобода слова». Уперше він викликав повагу, бо все, що він говорив про нещастя мирних жителів, — правда.

25.02.

Учора була бурхлива бесіда з бухгалтеркою в «Молодості». Вона підкралася до мене й зі сльозами почала голосити:

— Так як ти посміла?! Як ти могла? Звідки в тебе мої кошториси? Ти що, слідчий?! Ти навіть їх скопіювала й відіслала до міністерства?!

— А ви не знали? — відповіла я. — Кожен хороший журналіст — ще й слідчий! Кошториси я ваші не крада, ви мені їх самі віддали.

— Як?!

— Так. Ви мені давали папір для статей. Але економили. Не давали чистий папір. Давали вже відпрацьований папір, із редакції. Я уважно читала, що на звороті, і, коли зрозуміла, що ці хитрі кошториси приховують у собі розкрадання мого гонорару, зробила багато копій. Зрозуміло? Якби я віднесла їх у прокуратуру, завели б карну справу!

Спершу бухгалтерка, порожевівши від злості, відмовлялась у таке вірити. Але потім згадала і, схопившись за голову, побігла від мене геть коридором. Тепер вони дружно думають, як мене згубити. А я купила диктофон і всі їхні погрози записую.

Газетка Алана — передрук звідкілясь. І з сильним «східним» ухилом.

Ми з мамою вирішили достукатись до А. Кадирова. Може, хоч він допоможе? Адже гроші виділяються на республіку. Куди ж вони діваються? Нужденні все так само в пошуках хліба, поряд — іномарки.

Ніщо не змінюється в колообігу поруки.

28.02.

Тепер, Щоденнику, ми будемо всі разом! Ліана відкрила свою газету, Інал — свою, Алан створив газету «Крик».

Усі вони, плюс газета «Молодість», зібралися в одному неопалюваному коридорі напівзруйнованої будівлі, але в різних кімнатах.

Бухгалтерка мене уникає. Зате Алан радісно привітався. Причин його раптової дружньої прихильності може бути дві: газета терміново потребує матеріалів або не за горами нова гидота, підготована спільними «друзями».

Муса з міністерства приніс мені свої вірші й попросив «відредагувати». Це означає — написати заново, на цю саму тему. Моїх віршів не друкують. Гарзд, напишу йому.

Я подружилася з хлопцем-чеченцем зі Школи кореспондентів. Його звати Нух. Арабською Нух — ім'я Пророка Ноя! Ми часто сидимо й розмовляємо. Нух непогано пише. Хочє вступити до університету. Має 22 роки. Високий, красивий, із чорним кучерявим волоссям.

Чомусь Алан відразу незлюбив Нуха. Я розповіла Нухові про те, як усе влаштоване в редакціях, і він трохи занепав духом.

Р. S. Чекали з мамою на комісію з Адміністрації. Вона не прийшла. Комісія мала перевірити умови нашого існування. А. Кадиров оголосив, що прожитковий мінімум у республіці на душу — 2300 рублів. Як не крути, в нас із мамою й близько не виходить потрапити під цей мінімум.

05.03.

Сьогодні Інал чіплявся, як міг. Річ у тому, що Інал — новий учитель етики в Школі кореспондентів! Ні, Щоденнику, ти не помилився — саме етики!

Нух, який навчається зі мною, не міг зрозуміти його зухвалої поведінки, і довелося пояснити Нухові про розмови на тему «орієнтації» та фантазій.

У газеті Цариця поставила наді мною начальником відділу Моргану. Я відразу сказала, що напишу заяву, у якій відмовлюся від цієї

керівниці у зв'язку з її некомпетентністю. Статті не йдуть, бракують-ся. І створюється громадська думка, що я — «нахаба», можу «розкопати» те, що треба закопати «якнайглибше», і мене в багатьох виданнях стали цуратись як «непотрібного шукача правди».

З газет «Молодість» і «Крик» «перевірені й гідні» кореспонденти їздили на зустріч із американськими колегами. Зустріч була присвячена війні в Чечні з погляду очевидців. Що могли знати люди з редакцій про війну в Чечні, коли під час бойових дій їли в інших регіонах Росії, в біженцях, тушкованку?! Адже нікого з них не було тут під бомбами! Я поставила сьогодні це питання, і воно нікому не припало до вподоби.

Мене ж про майбутній форум просто колективно не повідомили.

Ще я була в уряді. Там було призначено збори письменників Чечні. Ведучий закликав говорити на зборах тільки чеченською мовою! Цей захід відвідали Ліана, Інал та інші відомі особи. Мене туди привіз своєю машиною Гапур, чесний і простий чоловік, який ніколи не брав участі у чварах. Гапур підвозив до уряду людей з усіх редакцій. На мене в залі багато хто дивився з нездоровою злістю й ненавистю. Гапур сильно дістав!

— Як ти посмів привезти її сюди?! Цю російську... (нецензурна лайка), — почула я особисто, але Гапур тільки суворо махнув на співрозмовника рукою, змусивши його замовкнути. Голова Спілки журналістів обминав мене, щоб і собі не дістати, боячись утратити загальну прихильність.

Усі дві години, що тривали збори, пройшли в стогонах пригноблених «друзів Пегаса». Поети й письменники вимагали матеріальні блага!

Інал устиг попередити, що друкувати мене не будуть, тому що він — єдиний у Чечні засновник «вірша-афоризму», і добре б мені продати або віддати йому всі свої афоризми (?).

Президія на сцені позіхала, серед чоловіків виділялася поетка з яскраво нафарбованим ротом. Вона виглядала зачарованим звір'ятком у страшному лісі. Письменники позували, мов кінозірки, фотоапарати клацали, як кулемети: тра-та-та.

Променем світла в нашому пеклі був чеченець арабського походження, Сабсабі. Сабсабі виявився доброзичливим до всіх, дав телефон для тих, хто негайно потребує допомоги: 22-24-01. Ще він оголосив, що всім, хто входить до Спілки письменників ЧР (з фізіономією присутніх я зрозуміла, що мене туди не візьмуть навіть під

страхом смерті), компенсацію за зруйноване житло буде виплачено раніше за інших.

До нас додому ніяк не з'явиться комісія, що перевіряє умови проживання, а доки не поставлять печатку на акті про наше становище (що ми котрий рік живемо без нормальних засобів до існування), ніхто допомагати нам не зобов'язаний. Такий порядок.

Моя вчителька зі Школи кореспондентів, привітна чеченка, запропонувала мені попрацювати в газеті, де працюють вона та її чоловік. (Їх люто відмовляли Алан і Цариця, але вони все одно запропонували мені допомогу.) Їхня газета не в Грозному, а в місті Аргун. Я радо погодилась.

В «Известиях», скориставшись із короткої відсутності начальника (Аланового тата), Гапур устиг опублікувати трохи моїх віршів!

З Нухом ми фотографувались. Сміялись і жартували. За нами з невдоволеною міною спостерігала дружина його брата, того самого, який колись на місцевому каналі знімав про мене передачу. Тепер її чоловік — безробітний.

З роботою в Чечні погано: усі місця продаються або даються по благу родичам. Якщо керівника виганяють — змінюється вся команда.

Білочка з газети «Плюс», зрозумівши моє безгрошів'я, дала мені до зарплати 500 р.

П.

06.03.

Привіт!

У редакції оголосили конкурс «Прекрасна леді Чечні». Потрібні фото молодих дівчат у накинутій на голову шалі або хустці.

Я побачила там знайомі обличчя, і в мене виник «підступний» план. Річ у тому, що на пошті, де підробляє мама, є пес на прізвисько Батон. Він рудий, худий. Їсть тільки хліб. Його підгодовуємо ми, Анкел Бенс і Сімка (інші мешканці нашого двору пса кóпають ногами та обіцяють пристрелити).

Я взяла хустку, пов'язала псові красиво й сфотографувала. Замість дворового пса Батона в результаті моїх маніпуляцій вийшла праведна собака Шарлотка. Потім я написала лист від імені псини, яка живе на купі сміття, але мріє про те, щоб її фото помістили

в людську газету, і відправила поштою (з придуманої адреси) у свою «Молодість»! Ох, як весело!

Гроші Білочки пішли на користь, ми купили їжі. Почастувала Батона хлібом, недарма ж він був моєю моделлю.

Вирішили, що на пошті працювати не будемо. Зовсім знахабніло керівництво. За 700 р. на місяць мама вже повинна не тільки мести вулицю навколо поштамту, прибирати всередині, стежити за котлом, розносити листи, але ще й приймати і здавати пошту (іздити в спеціальне місце). Годі!

Мама хвора, їй можна одержувати пенсію з інвалідності, але оформлення коштує грошей. Про це говорять в очі — хабар, хабар, хабар! Багато здорових людей, маючи можливість, накривши на війнах, зробили собі інвалідність і живуть добре, не переймаючись.

Був ще випадок: ми з мамою тікали з маршрутки, щоб не заплатити за проїзд, бо нічим, і мама посяла пакет з усіма документами та кількома моїми зошитами записів. Думали: що робити? Я знайшла ту саму маршрутку в районі Центрального ринку і чемно, по-чеченськи, попрохала повернути мені пакет. Водій подивився на мене суворо, а потім запитав:

— Зовсім погано живете? Грошей немає?

Я відповіла:

— Немає.

Водій сказав:

— Я почитав зошити.

Потім він узяв пакет і простягнув мені:

— У мою жовту маршрутку можете завжди сідати з матір'ю і їхати безкоштовно. Бісмі-Ллахі.

Яка добра людина!

Р. С. Узялися лікувати kota сусідки Чувирли, сірого й дурного на вигляд. Кіт хворіє на лишай і коросту. Господарі його лікуванням займатися категорично не хочуть.

Ми стали мазати kota зеленкою, а він махнув лапою, і вся банка перевернулася на нього! Сирій кіт став Зеленим котом. Дістанемо тепер від господарів!

08.03.

Зранку з'явилася молода сусідка Зарета. Вона принесла печива й цукерок! Разом попили чаю.

Багатодітні сусіди з першого поверху, що торгували горілкою, стали продавати солодоші. Як добре!

09.03.

Привіт!

Мене запросила Зура до Національної бібліотеки, на зустріч зі славетною чеченською артисткою Зінаїдою Ісаковою.

Ця жінка з дев'яти років працювала в театрі. Вона віддала творчості все життя: не вийшла заміж, не створила сім'ю. Була вислана Сталіним до Казахстану й розділила долю свого народу 1944 року.

Народилася Зінаїда 8 березня 1926 року. Ми багато розмовляли. Я читала свої вірші на її прохання. Слухала її розповідь про важку долю.

Зінаїда поділилася зі мною сумною історією: вона єдиний раз у житті прокляла людину, коли той чоловік на її очах убив цуценя, яке лащилося до нього.

— У Чечні артисткою бути складно, — говорила Зінаїда. — У народі існує думка, що артист — людина вільна. Це непристойно, ганебно. Доводиться пробиватися крізь нерозуміння та осуд. Осуд буває не словами, а кинджалом і кулею. Мою подругу, Розу Бутієву, вбив брат її чоловіка, щойно дізнався, що та — артистка. Розі було 19 років!

Мені неймовірно сподобалася Зінаїда. Вона втратила батька ще до народження, потім був дитбудинок у Владикавказі й видатний талант, не до кінця визнаний і сприйнятий епохою!

11.03.

Цариця самовільно, без жодного попередження, вирішила раптом із січня (заднім числом) переоформити мене на півставки, про що сама мене повідомила!

По-перше, це протизаконно. По-друге, підло.

— Тепер зарплата в тебе буде 1000 р. на місяць! — тішилась начальниця.

У середовищі людей вона та її друзі продовжують говорити гідоту. Мовляв, вони підібрали мене з вулиці, дали роботу. Хто — «во-ни»? Я прийшла працювати в газету, коли Цариця не була керівником. Вона ж змістила Професора!

Папери, які так змусили страждати нашу забудькувату бухгалтерку, виявилися «кришталево чесними», про що мене також повідомила Цариця.

Р. С. У старенької сусідки з будинку, Василівни, взяла сто рублів у борг на їжу. Вона одержує пенсію. На це живе. Я іноді ношу їй ліки, роблю уколи.

Швидше б одержати зарплату й роздати борги. Їжі зовсім немає. Скоро мій день народження.

Учитель фото в Школі кореспондентів запропонував мені посаду головного редактора невеликої газети. Яюсь несподівано все.

Треба розпитати Гапура, чи немає в цьому чогось підступного. Чесний літній Гапур, який не зав'яз у нетрях націоналізму, і чоловік із міністерства на ім'я Муса справді добре ставляться до мене. Вони не лицеміри. Обидва навчалися і вирости в радянський час. Вони не дивляться на російське прізвище, бачать, що я за правду.

П.

14.03.

Сьогодні в Росії обирають В. Путіна. Насправді на посаду президента РФ претендують іще п'ять кандидатів.

Але кого хвилюють чийсь безглузді претензії?

Чинний президент, він же й майбутній, міцно тримає владу. Я навіть знаю людей, які плескають у долоні, щойно побачать його по телевізору. В основному це пенсіонери, які, зазнавши горя та страждань, побачили в ньому молодого керманіча.

Однак я за своє життя ще жодного разу не чула, щоб у нас у республіці хтось казав: «Ми — Росія», завжди кажуть: «а от у Росії» або «як ми цю Росію ненавидимо», «подамо на Росію до суду!», тобто ніхто на території Чечні з усіх, кого я знаю, від дітей, яких няньчу, до людей з уряду, у яких беру інтерв'ю, не вважає, що живе в «Росії».

Сама «Росія», тобто інші суб'єкти РФ, підтримувала війну в нас. Отже, Росія вела війну проти самої себе, як змія, що пожирає власний хвіст. Свої літаки бомбили свої міста і своїх жителів! Росія провела рідкісний для історії маневр самознищення чи ми дійсно, у підсвідомості влади, завжди були «чужими» й не були її частиною?

«Росія» для нас, жителів Чечні, щось міфічне, дивне й страшне, схоже на стародавнього змія. Я не знаю, як живуть люди в «Росії», як організовано їхній побут, яка їхня свідомість і менталітет. Можливо, колись я поїду в «Росію» і напишу про це.

Сама я далека від політики і захоплення нею як такою вважаю патологією свідомості. Політика — неминуче прагнення лідерства

та влади, змушує жити згідно зі штампами і створювати безглузді межі. У нашій республіці народ живе погано, його нацьковують одне на одного, прирікаючи на конфлікти. «Живе» лише група людей на самій верхівці піраміди, інші ледве виживають. При цьому негідники вбивають і пригноблюють своїх земляків за національною ознакою і називають це «політикою». А інші негідники бомбардують і обстрілюють своїх співгромадян — і це теж «політика»!

Для мене ж не важить, хто ти за вірою або нацією, для мене важливо, чи людина ти і несеш у собі добро чи тільки мерзоту й зло.

Р. С. Сьогодні дощ. Ми нікуди не пішли. Які, до біса, вибори? Усі й так знають, хто президент. У цій країні можна не обтяжувати себе голосуванням.

17.03.

Привіт!

Сьогодні я зустріла старого друга мого дідуся. Колись, у далекі роки радянської влади, Азиз працював головним редактором однієї з грозненських газет. І мій дідусь, і Азиз були завзятими сперечальниками. Часто вони не сходилися в думках щодо виправлень тієї чи іншої статті і прямо в редакції влаштували бійки. Дідусь Анатолій був непоганим боксером, і худенькому чеченцеві Азизу часто доводилось поступатися донському козакові.

— Я пам'ятаю твого діда! Ми билися майже щодня! Ох і діставав же я, — радісно сказав старий Азиз. — Які гарні були часи! Ми були молоді, і в республіці був мир!

Мені стало радісно, що літній пан із такою приємністю говорить про старого друга. З'ясувалося, що нині Азиз працює в приймальні уряду. Він відразу вирішив допомогти мені з роботою, пообіцяв познайомити з керівництвом нового каналу ТБ, який відкривається в Грозному. Також Азиз узяв мою заяву на ім'я А. Кадірова про наше тяжке становище і обіцяв передати у відповідний відділ.

Удома ні грошей, ні їжі. Причому цього разу грошей немає навіть одного рубля. Сидимо без хліба. Хоч би дали зарплату!

20.03.

Мені виповнилося 19 років!

Оскільки в нас немає навіть пакетика з чаєм, щоб випити його без цукру, ми сьогодні встали о 6.00 ранку й подалися на Північний базар.

Сусід Джамалай продавав деталі для машин в одному ряду крамарів, ми ж в іншому стояли з залишками книжок. Із домашньої бібліотеки, незважаючи на всі війни та руйнування, збереглися дивом два томи історика Карамзіна, які придбав іще в СРСР в антикварній крамниці мій дідусь. Колись у десятитисячній домашній бібліотеці дідуся Анатолія було дванадцять томів Карамзіна «Історія Держави Російської», виданої в XIX столітті. Я читала їх дитиною. Перечитувала в ранній юності, під бомбами!

А тепер ми з мамою, щоб не померти від голоду, продали ці два томи за 500 р. якомусь чеченцеві, який прийшов на Північний базар і побачив реліквію нашої родини.

— Я продам їх у Москві й зароблю! — повідомив нас незнаний покупець, але нам було однаково.

— Ми купимо хліба й картоплі, — сказала сумна мама. — Книг шкода. Вони — пам'ять про мого батька та наш дім.

Більше ми нічого не продали. Решта товару — нікому не потрібний мотлох.

Коли зібралися йти, зненацька підбіг Вегетаріанець і, дізнавшись про день народження, квапливо сунув зраділим бабусям поруч по 50 р., а мені подарував 300 р. зі словами «Заради Всевишнього», після чого так само квапливо втік.

21.03.

Я народилась у день весняного рівнодення 20 березня. Пологи в мамі були важкі.

— Найбільше я хотіла спати, — згадує мама. — Але не виходило. І раптом сон... Немов із повітря, виник високий старий у довгому білому плащі. Він був схожий на мудреця або чарівника. Голову його прикрашав тюрбан, а в руках він тримав чашу. Чаша повільно наповнювалася чистою водою. Наповнену, він простягнув її мені і сказав:

— Випий!

Я взяла в руки чашу й отямилась: у цей момент ти ризикнула з'явитися на світ.

22.03.

Знову скандал у рідній газеті!

Цариця й Моргана кричали, що не пліткували. Пообіцяли, що подадуть на мене до суду за клеп.

— Я не брехуха! — верещала Моргана, мов кішка, яку схопили за хвіст. — Я нікому не говорила, що ти «повія, маєш двійко дітей від бойовика»!

Тоді я спокійно повідомила, що в мене справді немає дітей і ніколи не було чоловіка, зате є касета в диктофоні, і навіть запропонувала її разом послухати.

Із записів магнітофонної касети стало зрозуміло, що Моргана цей безсоромний наклеп поширює не тільки в нашій газеті, але ще й у газеті «Известия», розташованій за рогом.

Цариця спробувала виштовхати мене з редакції силоміць, на ходу покрикуючи:

— На диктофон нас записуєш, сволото?! Я тобі покажу!

Але мама, яка чекала мене надворі, не розгубилась. Почувши галас, вона забігла на допомогу і встигла сказати про націоналістичні настрої в редакції, наклепи та махінації з зарплатнею, а також про те, що треба про це повідомити в уряд.

Після цього настала гнітюча тиша, а потім усі присутні стрімголов розбіглися хто куди. Ми, зрозумівши, що більше ніхто не сперечається, теж пішли.

Були в Лейли. Вона пригостила нас смачним борщем.

У п'ятницю, 19 березня, до нас у Школу кореспондентів прийшов фотограф Емзиф, добрий знайомий Моргани й Цариці. Мала бути загальна фотографія до величезної статті про нашу школу та її видатних випускників. Усі дівчата-чеченки, які навчаються на кореспондентів, були без хусток! Навіть легкі косинки не прикрашали їхніх гарних зачісок. Лише я, як зазвичай, сиділа у великій хустці.

— Я в хустці нікого не фотографуватиму! — відразу заявив Емзиф. — У нас тут Європа!

— А я її не зніму! — сказала я.

— Отже, на фотографії школи тебе не буде!

Але я хустку так і не зняла. Просто мене не буде на їхній фотографії. Адже я Чечні — невизнана дочка.

23.03.

Мені в ніч на 20 березня наснився сон.

Я опинилась у Єгипті, всередині Піраміди. Там є саркофаг. У ньому я опам'яталась. Я лежала й відчувала, як небаченої сили енергія проходить крізь мене. У мене розкрився лоб (у якийсь момент я спо-

стерігала своє тіло збоку), і всередину, скручуючись спіраллю, ввійшло біле світло. Це повторилося двічі.

Після цього я опинилася зовсім в іншому місці. Навколо були долини й пагорби, ледь проросла зелена трава. Я стояла в білосніжній туніці на підвищенні.

Худенький юнак в одязі, який носили на Русі в XV—XVI століттях, з'явився й уклонився мені. Юнак мав довге волосся й вигляд пастуха або землероба.

— Ти повинна зробити вибір, — сказав він.

Після цих слів він поклав біля моїх ніг чотири стріли. Кожна з них указувала напрямком сторін світу: Північ, Південь, Захід, Схід.

Спочатку я була схильна обрати Схід, але, трохи повагавшись, вибрала Північ.

— Вибір Шляху зроблено, — сказав він. — Сила Півночі буде з тобою! І він простяг мені Північну стрілу.

24.03.

Почалася сесія!

Днями я зустріла Вегетаріанця та Дракошу. Вегетаріанець чемно поцікавився здоров'ям мами й пішов собі. Дракоша повідомив, що в нього завдання і він виїде. Я побажала йому успіху! Може, ми ще зустрінемося?

— Ти обов'язково житимеш у Москві! Я бачив це в майбутньому. Наше майбутнє — всього лиш матриця. Тому, хто вміє бачити, нескладно подивитися, — сказав він, прощаючись.

Я сховала посмішку і з серйозною міною помахала йому рукою.

Вигадник! Яка Москва?! Москва — це столиця Росії, там живуть багаті люди! Для мене це — інший всесвіт.

Бачила вчителя етики, поважного письменника Інала. Ми розговорилися біля міністерства. Він гордо сказав:

— Чеченською мовою потрібно перекласти Шекспіра й Канта! Шопенгауера та Гете! Перекладати слід не з російської мови. Перекладати філософів і великих письменників ми, літератори-чеченці, будемо з оригіналів!

Я нічого не встигла відповісти, тому що саме цієї миті згори, з вікон міністерства, хтось вилив помий й викинув недогрязки на тротуар. Ми випадково встигли відскочити!

03.04.

Склала іспити й заліки. Найважчий іспит виявився з російської мови. Мені довелося не спати кілька ночей і вчити правила. У результаті — «відмінно»!

Цариця встигла нашкодити мені й у вищому навчальному закладі. Виявилось, я вчуся разом з її племінницею Лу. Лу, з якою ми добре спілкувались, раптом образилась. Цариця їй розповіла, що я поширюю «ганебний наклеп». Нібито в моєї однокурсниці — батьки-росіяни! А це ж — страшна ганьба. Я ніколи такого не говорила про Лу! Довелося пояснювати це дівчині.

Були в Лейли. Вона люб'язна й привітна. Мріє виїхати в Україну. Її чоловік має там родичів.

Кішка Смугастик народила кошенят, але вони померли від голоду: у кішки немає молока. Нас, звичайно, кошенята обтяжують. Але ми ніколи не станемо вбивати живу істоту — тому що це страшний гріх. Дурні люди помиляються, що можна убити, а потім — відмолити. Так не буває! За все є розплата. Ми намагалися годувати їх із піпетки, але вони не їли. Кішка страждає. Мені її шкода.

10.04.

Сьогодні мама прокинулася на світанку, і в неї раптом порвалися чотки, які вона носить і дуже дорожить ними.

Це подарунок від мого безвісти зниклого вітчима Руслана.

Мій вітчим, мирна людина, поїхав до друга, щоб допомогти відвезти в село речі, і зник по дорозі. Потім на віддаленій дорозі знайшли згорілу машину його друга, але тіл там не було. Більше ми про Руслана нічого не знаємо. У Чечні люди часто пропадають. Але він зник ще до війни 1999 р., що дивно.

Я вирішила допомогти засмученій мамі і стала збирати чотки з підлоги назад на нитку — однак кілька разів наче невидима сила вибивала з рук мою роботу, і я нічого зібрати не змогла — намистинки розкотилися під шафи й диван.

А потім у нашому під'їзді був скандал! Усе почалося з того, що товстий Рудий кіт (другої дружини міліціонера) побився з Сірим котом Чуwirли, отим, якого ми нещодавно ненароком облили зеленкою.

Сірий кіт — великий, гладенький, із прищупленими вухами та сильними лапами — живе на четвертому поверсі, а Рудий кіт — пухнастий, хитрий, схожий на солодку вату — живе на другому. Битися

вони вирішили на нашому, третьому поверсі, страшно завиваючи й кусаючись.

Рудий кіт кинувся першим, люто розмахуючи лапами, але — схибив й упав. Сірий кіт Чувирли не розгубився і, підім'явши його під себе, заходився з насолодою дубасити. На котячі крики вибіг увесь під'їзд, і люди побачили, що «міліцейський» вихованець обкакався від страху. Причому напаскудив він не тільки на нашому поверсі — він залишив слід у всьому під'їзді! Друга дружина міліціонера, внюхавши «презент», стала репетувати, що я і мама (!) повинні мити під'їзд.

— Зовсім знахабніла! — обурилась моя мама. Однак, упіймавши «міліцейського» Рудого, стала купати його в тазі. Він увесь забруднився у своєму «страху».

— Хто під'їзд найчастіше прибирає? Ми! — сказала я. — За своїм котом, будьте ласкаві, приберіть самі! Відірвіть зад від дивана!

Друга дружина міліціонера, гладка й нахабна чеченка, під дружний вереск сусідів закричала:

— Нічого я не робитиму! Я покажу, хто тут хазяїн! Ви, російські тварюки, прибирайте!

Я спитала чеченською мовою, кого це вона вважає росіянами?! На що друга дружина прокричала, що моя мати — росіянка, а живи ми лише тому, що в мого батька в роду — чеченці, і тому, що мене звати Фатима.

Далі сварка почалася з новою силою: прибігли сусіди з двох інших під'їздів нашого будинку і, розділившись у думках, кому ж слід прибирати — «російським слугам» чи хазяйці kota, верещали дедалі сильніше. Не тільки жінки брали участь у суперечці, але й чоловіки. До рукопашної сутички було недалеко. Я, розлютившись, ув'язалась у скандал і голосно кричала про дегенератів, які мене оточують, бруднуть і брехунів (про всяк випадок тримаючи в руках здоровенну арматуру, завбачливо принесену з городу для оборони).

Друга дружина міліціонера, у гніві за невиконання її наказів, пригрозила вбити нас і наших кішок, голосно заявивши присутнім, що наша кицька Карина — «нечиста сила»! Місцеві вірять у чаклунство, багато хто сам ним не гидує, тому на їхніх обличчях застиг непідробний жах, коли вони почули аж таку неперевершену ахінею.

— Вони врятували кішку, яка жила в російських солдатів на «Вишці»! — верещала друга дружина, остаточно впавши в істеріку. — Плямисту кішку Карину треба вбити! Це — «російська» кішка! У неї вселились чорти, і вона літає повітрям! Я сама це бачила! Уб'ємо!

Уб'ємо! Будуть заважати оці... (про нас) — їх теж! Вони — йоги! Вони пов'язані з кішкою, яка літає повітрям!

— Так чого ж кішка Карина не злетіла з «Вишки», коли російські солдати забули її там? Чому вона кричала шість днів? Чому її рятували моя мама та сусід із першого поверху?! — голосно сказала я, гарячково міркуючи, що арматурою тепер навряд чи вдасться захиститись. Народ, мов отямившись від моїх слів, недовіжливо подивився на другу дружину міліціонера. Почулися здивовані вигуки:

- Кішка не злетіла?!
- Шайтани? Чорти?
- А чому не злетіла кішка?!
- Хто ж бреше?

Мама не розгубилась і, схопивши Коран, звернулася до присутніх:

— Хто з вас може покласти руку на оцю книгу й поклястися, що сказане другою дружиною міліціонера — правда? Може, хтось скаже, що хоч раз наша кішка нагидила в спільному під'їзді? Або хтось може звинуватити кішку в чаклунстві?

Правовірні, побачивши Зелену книгу, кинулися навтіки, як від ладану, і буквально за кілька хвилин уже не було нікого: в усіх знайшлися термінові, невідкладні справи. Друга дружина, схопивши викупаного Рудого kota, мовчки прошмигнула у свою квартиру. Дітей і підлітків позатягали додому батьки. Лишилися тільки я з арматурою в руках, наче давній воїн із мечем, мама з Кораном та кішки Карина і Смугастик, які притискалися до ніг.

Купи в під'їзді лежать і смердять! Усі нюхають — ніхто не прибирає.

Ніч. Моя мама прибрала наш під'їзд, голосно сказавши на весь двір, що кіт не винний, що виріс боягузом у родині міліціонера, а міліціонер винен, що дружина в нього — ледарка.

П.

11.04.

У будинку немає ні краплини води. Водовоз не приїхав — води набрати нізвідки. Качалка, що була в сусідньому дворі, зламана.

Їздили вчора на Північний базар. Після того як Джамалай «завинив», з'явившись до нас у неналежному вигляді, він став тихий і неймовірно скромний. Допомогає зовсім безкорисливо. Тільки торгувати нам немає чим. Ледве вдалося купити картоплі та банку рибних консервів.

Сьогодні бачили Зайчика. Вона гуляла зі своїми діточками. Поговорили з літньою Людою, сусідкою з колишнього будинку. У Люди, бабусі Айші, зламана рука. Каже — впала.

Р. С. Міліціонер вибачився перед мамою за другу дружину. Та ходить зла й заплакана. Сусіди передали міліціонерові слова моєї мами про лінь.

Р. Р. С. Мені надіслали лист із фонду А. Сахарова! Слід прийти до якоїсь пані Байсарі.

14.04.

Привіт!

Ми пішли до жінки, яка надіслала лист. Виявилося, Байсарі зашувала фонд на кошти зі США, а також їй допомагають російські правозахисники. Я зрозуміла, що правозахисники — це люди, які мають когось захищати, і вирішила докладніше в цьому питанні розібратись.

Її фонд випускає журнал. У ньому публікуються такі місцеві знаменитості, як Ліана й Інал. Байсарі подарувала мені книжку «Чечня. Право на культуру». У книжці є прекрасні малюнки Асі Умарової. Дивовижно, але я особисто знайома з цією дівчиною; у малюнках Асі є філософія та мудрість.

Байсарі розповіла, як подорожувала до Америки. Її рідна дочка живе в Європі. Щодо моїх воєнних щоденників Байсарі відразу заявила, щоб я віддала їй оригінали. У суботу вона летить до Москви, в музей Сахарова. Оце вже ні! Перепишу, в чому суть, і дам кілька сторінок.

Ми купили печива. Почастували дітей Зайчика. Її брата вбили. Тіло ховати рідним не віддали. Сестра не бачила його багато років, з юності. Я чула від людей, що її брат був наймовірніше хоробрим. Тепер я можу написати його ім'я — Гелаев Руслан.

Забігала до рідної редакції — зарплатні немає!

Літаки останні два дні скидають бомби на прилеглі села. Люди навколо розповідають, що вчора вони скинули бомбу в Ножай-Юртівському районі. Загинули мирні люди.

16.04.

Була в уряді. Розмовляла з радником президента. Писатиму статтю.

Гапур із газети «Известия» віддав гонорар.

Муса з міністерства задоволений: вірші, що я йому «відредагувала», він видав у місцевих газетах як свої. Мені довелося їх повністю заново скласти, тому що було задано тільки тему.

У Школі кореспондентів іспити, заліки, курсові! Я готувалась. Але сьогодні мене повідомили:

— Усі твої документи загубились!

— Як?!

— Ти сама в цьому винна!

Щойно я спитала, в чому моя провина, мені прокричали, щоб я забиралась. Але я відповіла:

— Нікуди я не заберусь. Я вчусь на червоний диплом. Прошу його віддати!

17.04.

Голова болить. Температурую.

Учора я і мама, оскільки нам серйозно натякнули, що час би виїхати з чужої квартири, пішли до чиновника з уряду. За законом людей, чие житло перетворилося на руїни, розміщують у ППРах (пунктах тимчасового розміщення). Там суцільне пекло: поширені крадіжки, немає вигод, але хоч якийсь дах над головою. Зазвичай ППРи розташовуються в будівлях старих розбитих шкіл або гуртожитків.

Ми теж пішли прохати кімнатку в ППРі. Дорога видалася важкою: багато кілометрів пішки, по вибоїнах. На транспорт коштів немає. Адресу високопосадовця з уряду нам тайкома дав Азиз, друг мого покійного дідуся. Вулиця, куди в результаті тривалої подорожі ми потрапили, всуціль складалася з приватного сектора. Її будиночки, малі й зруйновані, дивилися на нас провалами вікон через згорілі паркани, які ще й частково завалились. Однак будинок чиновника ми з мамою впізнали відразу. Це був палац на кілька поверхів із фонтаном у дворі!

Ми стояли й дивилися в чотири ока, не розуміючи, чи в Грозному ми?! У місті, де руїни — спільні житла і немає в крані питної води багато років? Чи ми дивимося на гравюру голландського художника, що раптово проявилась у вигляді реальності? Але це була реальність! Ми акуратно зазирнули в щілину височенного паркана: крім фонтана, у дворі будинку-палацу стояли клітки, як для звірів у зоопарку. Дивна думка відвідала водночас мене й маму: у таких клітках бандити тримають заручників або рабів. Хоча, найімовірніше, в державного чиновника все ж таки планувався вдома зоопарк!

Хвилюючись, чи підемо звідти живими, ми несміливо постукали в браму. Самого господаря не виявилось. Вийшов його син років двадцяти і, дізнавшись про мету нашого візиту, не пустив за поріг. Показавши на ріг особняка, він сумно повідомив, що їхня родина постраждала у війну і не має коштів закрити край даху на другому поверсі, а також остаточно розібратися з ландшафтним дизайном.

— З кімнаткою в ПТРі допомогти не можемо. Самі шукайте, як жити й де! Ми ось теж нещасні. Постраждали від війни, — сказав синочок. — І тата мого не турбуйте. Він і так для Чечні старається! Працює!

Друга дружина міліціонера заявила, що збирається пристрелити дворового пса Батона, побачивши, що ми його годуємо. Як на зло, Анкел Бенс виїхав у справах. Хто заступиться за Батона?

П.

24.04.

З 26 квітня в Школі кореспондентів іспити поставили щодня. Це нормально?

Захворіла старенька сусідка Василівна — я роблю їй уколи. Інші сусіди ставляться до неї з ненавистю і мені виговорюють за «допомогу росіянци, якій однаково треба здохнути». Василівна заповіла свою квартиру чеченській родині, щоб її не вбили інші. Але ці люди навіть не купують хліба й не приносять інвалідці ліки. Усе їй доводиться робити самій, зате таким учинком вона зберегла життя.

На новому місці мешкання ніхто не знає мого справжнього імені. Ніхто! Усі вважають, що мене звати Фатима, інакше давно б прибили, незважаючи на скромний одяг і хустку. Ненависть за національними та релігійними ознаками робить людей неадекватними. Я так звикла до імені Фатима у дворі, що на Поліну вже не зразу відгадуєш у редакції.

Мені дуже подобається благородна й порядна жінка Василівна. Намагаюся заступатись за неї в міру можливості. Вона інвалід дитинства. Василівна — велика любителька книжок. Вона подарувала мені на пам'ять зібрання творів чудового автора Ериха Марії Ремарка. У нас із нею одна улюблена книга на двох — «Життя в борг»!

Р. S. Мені поремонтували два зуби, щоб було чим жувати, але грошей на їжу не лишилося.

— Немає у світі досконалості, — говорив Маленькому Принцу Лис у книжці А. Екзюпері.

Як він був правий!

Р. Р. С. Є радісна новина: опублікували мої вірші в журналі «Вай».

Байсарі обіцяла допомогти матеріально, говорила, на це є кошти фонду, але поки що все тільки слова, слова, слова.

П.

26.04.

У нас у дворі знайшли два трупи. Обидва вбиті — міліціонери. У будинку навпроти вчора був чийсь день народження. Була п'ятитка й веселощі. Молоденькі місцеві дівчата бігали туди. Міліціонери, запрошені на це свято, сильно випили. Дорогою додому, коли вони вже пішли від своїх друзів, їх хтось розстріляв. Зброя, що була при них, зникла.

30.04.

Сьогодні йду складати залік Іналові. Приготувала шпаргалки! Хоча ніколи ними раніше не користувалась.

Пропала кішка Карина. Невже сусіди все ж таки вбили?

Серце болить кілька днів. Важко дихати, задихаюсь.

01.05.

Інал, тільки-но мене побачив, мовчки поставив залік! Я не встигла ні слова сказати, не те що шпаргалку витягти.

— Кавказьку етику з усіх, кого я зустрів за все життя, ти одна знаєш на «відмінно»! — пояснив він свій несподіваний учинок.

Роблю уколи Василівні. Їй погано. Вона розповіла, як у дитинстві їй неправильно поставили діагноз. Через лікарську помилку вона залишилася калікою. Бабуся гірко плакала. Мені її дуже жаль. Зазвичай вона жартує і ми розмовляємо про книжки.

Мама на пошті не працює. Пішла. Мені обіцяли гонорар з аргунської газети. Чудова жінка, чеченка Аза, моя вчителька російської зі Школи кореспондентів, допомогла з публікаціями там.

03.05.

Я і мама були на вулиці Завети Іль'їча! Наш рідний будинок ось-ось завалиться! Він спучився, як гора. Цеглини летять згорі весь час — діти намагаються швидко вибігати з під'їзду, щоб їх не вбило.

Єдині мешканці чотириповерхового будинку — наші сусіди з другого поверху. Вони повністю зламали вцілілу стіну в нашій квартирі — щоб виламати й продати вбудовану туди шафу. Її мій дідусь колись умонтував.

У дворі, як і раніше, живуть дві великі чеченські родини. Золіна народила Джимові ще хлопчика. Тепер у нього троє синів! Плодиться! Малята гарненькі, але родина живе без жодних вигод, тому вони замурані й смішні. Сплять на м'ятих брудних підстилках замість ліжка.

А стара баба Стася знайшла родину!!! Стася повзала перед російськими військовими на колінах по снігу, і тому нас усіх не розстріляли у 2000 році! У приватному секторі чеченська родина, де недавно померла старенька мати, взяла Стасю до себе. Оселили її в чистій побіленій кімнаті. Дали гарне ліжко, білизну. Доглядають її. Стася обіцяла віддати компенсацію за розбомблену квартиру своїй новій родині. Оскільки наші будинки відновленню не підлягають, компенсацію колись, напевне, буде видано.

Я зробила фото нашого будинку та будинку, де загинула сусідка Раїса.

Сусіди, дізнавшись, що я тепер журналіст, припишкли й поводитися чемно. Ми обійняли бабусю Нуру й попрощалися добре. За шафу ми не ображаємось.

09.05.

Наснився дивний сон! Пророк Магомед постукав у мої двері. Відчинила й відразу зрозуміла: це він! Пророк Магомед був у білій східній одежі. Спитав чемно:

— Можна зайти?

Я запросила його. Але зникла, тому що вві сні прямо зі стелі йшов дощ. Згадала, що їжі немає. Незручно перед таким поважним гостем. Пророк Магомед увійшов і сказав:

— Ні про що не турбуйся. Я побуду до світанку.

Сусіди кричать на весь двір, що бачили в новинах убитого А. Кадирова. Президент загинув! Загинув його заступник. Це трапилось на святі з нагоди Перемоги. Вибухнув фугас десь о 10.30 (?).

Ми у Василівни. Писали заяву на її прохання до пенсійного фонду, потім я робила їй уколи.

Побігла дивитися телевизор! У новинах підтвердили смерть А. Кадірова — він помер, не приходячи до тями. Вибух стався на стадіоні «Динамо», біля газети «Молодість» і міністерства. Цим стадіоном я ходила майже щодня — брала в Національній бібліотеці книжки для навчання. Бачила нещодавно, як там люди в робітничій формі фарбували й щось ремонтували до свята. Стадіон ніколи не охороняли — всі могли ходити спокійно.

Знову крім чиновників загинули прості люди. Було ж свято! На концерт поприходили з дітьми. Поранено чеченську співачку Т. Дадашеву. Показали на місцевому каналі відео: зчинилась паніка, безладна стрілянина, охорона відкрила вогонь уже після вибуху — видно, не розібравшись, що сталося. Багато поранених: черепно-мозкові травми, відірвані кінцівки.

Нині в нас уведено надзвичайний стан. В. о. президента призначений С. Абрамов. Три дні буде жалоба!

Син А. Кадірова, Рамзан, який дбав про безпеку батька, опинився на момент вибуху в Москві (?). Про трагічну новину його повідомив В. Путін у Кремлі (що також показали в новинах).

10.05.

Зранку я вирушила до Школи кореспондентів. На сьогодні було призначено іспит, але двері виявились на замку.

Вирішивши, що це пов'язане зі смертю президента — хоча ніякого попереджувального оголошення не було, я попленталась до дверей рідної газети. Довідалась: учора загинув знайомий кореспондент. Усміхнений, молодий. Його звали Адлан Хасанов. Адлан був на святі — готував матеріал для газети і, як багато хто, потрапив під вибух.

На стадіоні «Динамо» сьогодні безлюдно. Нікого не виявилось і на ринку — люди поховались. Усі налякані, не знають, чого чекати. Навіть на переговорному пункті, де завжди черга, порожньо. Ніхто нікуди не телефонує.

Учора, крім усіх сумних новин, був чорний гумор: під виглядом «ловіння терориста» після вибуху на стадіоні «Динамо» охоронці А. Кадірова зламували всі замкнені двері — у редакціях газет, у кабінетах тощо.

У святковий день газета «Молодість» була на замку. Двері до редакції виламали ногами. Нічого цінного в редакції не виявилось, але в бухгалтеря були куплені симпатичні нові капці. Вони зникли.

Р. С. Рамзана Кадірова призначено 1-м заступником уряду Чечні. Ахмата Кадірова сьогодні поховали.

П.

15.05.

У «Молодості» зміни. Моргану з її посади змістила Квіточка. Квіточка — симпатична чеченка тридцяти років, яка тепер є моєю начальницею відділу. Зовні вона розмовляє дуже ввічливо. Незважаючи на погрози Цариці, мені платять повний оклад. Наша підприємлива бухгалтерка зняла в мене тільки мою персональну надбавку — 1500 р. Залишилася гола зарплата — 2008 р. Моргана після скандалу мовчить. Не пліткує.

Перевибори в Чечні призначено на вересень цього року. Усе літо безвладдя і бардак. Може спалахнути в будь-який момент заваруха — люди дуже налякані.

До нас підкралася нова неприємність: виганяють із квартири. Таїса дала п'ять днів, щоб ми виїхали. Мотивувала вона відмову тим, що квартира різко знадобилася родичам.

Ми з мамою обійшли пішки весь Старопромисловський район і весь центр Грозного. Але хто здасть квартиру жінці з російським прізвищем?! Це — самогубство. Росіян так ненавидять, що в громадському транспорті я своїй матері не можу сказати російською ані слова. Розмовляємо тільки чеченською.

Наші пошуки житла не завершилися успіхом.

П.

16.05.

Були в Байсарі, правозахисниці. Вона дала 3000 р. Ці гроші для мене передав директор музею А. Сахарова, дізнавшись про наше становище. Коли ми прийшли до Байсарі, вона сфотографувала мене й маму. Ще я написала розписку за гроші. Байсарі навмисне прикрила прізвище директора музею іншим аркушем, щоб я не побачила його, але поки вона відвернулася, я підглянула — «Ю. Самодуров». Напишу йому особисто. Подякую.

На гроші, які в нас з'явилися, можна полагодити частину зубів мені й мамі! Купили собі нові футболки та косинки. Ще я залишила для журналу Байсарі повість. Байсарі попередила, що гонорару не платять, але для мене важлива пам'ять про загиблих людей.

Потім я повела маму в кафе. У мамі день народження — 53 роки. Але який це вік! Хай буде здоровою та щасливою! Мамі я подарувала велику шоколадну плитку.

Дітям доброї жінки на прізвисько Зайчик я купила іграшки та цукерки.

18.05.

Мені знову погрожували. Викликали «куди слід» і говорили про те, що я маю писати в статтях, а що ні. Радили зайнятися «дитсадками та квітами». Іншим не захоплюватись — а то погано буде.

Квартиру ми так і не знайшли. Хоча виходили кілометри й наслухалися всіляких історій. Ніхто не здає ні за гроші, ні просто так. Чесно зізнаються і старі, і жінки:

— Боїмося. Дізнаються, що прізвище російське, і вас приріжуть, і нас. Кому поясниш, що ви нормальні люди? Та й чи буде можливість пояснити? Пристрелять, і все!

Поки блукали в пошуках житла, бачили кількох росіян. Переважно це самотні старі люди, які нікому не потрібні ні тут, ні в інших регіонах Росії. Їхати їм нікуди. Вони трясуться, як зайці: у багатьох найближчі сусіди відібрали документи на квартири й паспорти.

Ще ми відвідали організацію «Меморіал». Вона розташована неподалік пам'ятника Трьом героям. У «Меморіалі» працюють дипломовані юристи й правозахисники. Працюють вони оперативно! Співробітниця Наталя примудрилася нишком записати мою маму на диктофон, коли та розповідала, як я викривала Професора. Коли ми виявили запис, Наталя не стала відмовлятися, а сказала, що в такий спосіб збирає відомості. Ми посміялись. Повне ім'я співробітниці Наталя Естемирова. Ми розговорились і трохи подружились. Наталя попрохала мене знайти й записати дані про найближчих сусідів із Центрального ринку, яких було вбито або поранено під час обстрілу ракетою 21 жовтня 1999 року. Вона пише про це книгу.

Я, мама й Наталя пили чай, сидячи в конторці «Меморіалу», і розмовляли. Працівники «Меморіалу» пообіцяли допомогти з серцевими ліками для мами. Наталя Естемирова виявилася подругою журналістки Айзан із газети «Трудяга». «Трудяга» — стара грозненська газета. Колись там працював мій дідусь Анатолій. З конторки «Меморіалу» я прямо вирушила до редакції «Трудяги» й познайомилася з Айзан. Вона пообіцяла, що я працюватиму в їхній газеті.

19.05.

Інвалід дитинства Василівна їздила до Північної Осетії, у м. Моздок. Там вона одержує пенсію. На озброєних постах усіх пасажирів перевіряють, беруть хабарі, щоб дати можливість проїхати в автобусі. Це давно стало бізнесом військових. Після того як бабця одержала пенсію, уже дорогою назад, до неї на виїзді з Моздока під час перевірки автобуса підійшли військові. Спитали:

- Куди, бабо, їдеш?
- Додому їду, у Грозний.
- Звідкіля їдеш?
- Пенсію в Моздоку одержала!

Усю пенсію негайно відібрали. А картоплю, яку вона везла, розсипали по дорозі, пославшись на те, що в торбі старої росіянки інвалідки може бути вибухівка! Вона плакала. В автобусі громадяни співчували, але заступитися побоялись.

20.05.

Учора приходила Таїса зі своєю матір'ю. Дали полегшення — нас виселяють на вулицю до 1 червня.

Наступного тижня мені слід зайти в організацію «Меморіал». Хочу поговорити про ПТР. Може, вони допоможуть? Нам зовсім немає де жити.

Завтра, 21 травня, нам вручать дипломи журналістів. Я всі предмети склала на «відмінно».

Алан побажав мені всього хорошого у зв'язку з таким успішним закінченням курсу. Наче й не він посилав мене і шанованого голову на три літери, наче й не лаялись ми через зарплату!

Ходила до редакції «Трудяги». Розмовляла з Айзан. Професор притупцював туди ж і тинявся без діла в чужій газеті. Він тепер безробітний, шукає, де прилаштуватись. Айзан вирішила написати про мене статтю, а Наталя Естемирова висловила бажання присвятити мені брошуру. Але я не хочу популярності. Відмовлялась, як могла.

У рідній «Молодості» я подала заяву на відпустку. Цариця здивувалася, що я вже рік працюю без відпустки. Вона, як з'ясувалось, цього навіть не знала. Бухгалтерка, побачивши мою заяву, зробила загадкову міну й трохи зраділа. Мабуть, тому, що цілий місяць можна буде дурити і ніхто не суне ніс у її папери.

У «Трудязі» мене приманюють хорошими гонорарами та місцем у кабінеті. Айзан навіть пообіцяла, що буде публікувати мене в додатку до газети, який незабаром відкриє сама. Але найбільше її цікавить воєнний щоденник.

22.05.

Ми пили чай, і Василівна розповіла, як була заміжня: один добрий чоловік одружився з нею попри те, що вона інвалід на милицях. Жили вони щасливо, але недовго. Сталося горе: чоловік загинув під час аварії на заводі. Відтоді Василівна самотня.

— Інколи від безвиході хочеться вити. Підняти голову до багряного місяця на заході й вити, як вовк, — сказала бабуся. — Клята

війна! Раніше ми жили нормально. Зараз люди мов подуріли: ненавидять, убивають одне одного!

Ще ми домовилися, що я, приходячи до неї, стукатиму особливим стуком: тук-тук-тук (потім тиша) тук-тук. Тому що до неї вже вривалися місцеві лиходії і били, незважаючи на те що вона — інвалід дитинства і їй 80 років. Ім'я цієї благородної жінки Таїсія Василівна.

25.05.

Іти нам нікуди! Таїса виганяє. Нічого знайти не можемо. Кімнатку в ПТР не добитися. Житло нам шукають друзі-чеченці: родина Зайчика, родина Джамалая та родина моєї старости Габі. Але нема! Курсові роботи для сесії писати не встигаю. Я в пошуках нового помешкання.

Вирішили з мамою розпродати свої останні речі, але сусіди змовилися і не купують. Кажуть:

— Вони й так нам дістануться. Вам однаково їх не забрати на вулицю, де ви будете жити!

Крім усього цього кошмару, я збираю дані для Наташі Естемірової та «Меморіалу», пишу статті про порушення прав людини.

Зовсім занедбала поезію.

26.05.

Я і мама відвідали вчора Міністерство праці. Написали заяву з проханням надати нам матеріальну допомогу. Ніхто нічого не надає й не збирається — до кого ми тільки не зверталися. Сміються:

— Яка допомога?!

Бачили списки на компенсацію за зруйноване житло: вони як лотерея. Наприклад, будинок з вулиці Завети Льйча теж бере участь у «лотереї». Прямо на загальний огляд, на розі єдиного в Грозному відділення банку, приклеєні папірці, де написано, що компенсацію одержать мешканці квартир № 20, № 27 і № 46. Інших номерів немає. Це «щасливі» номери? Причому поряд із номерами квартир зазначено прізвища власників, але я і мама ніколи цих прізвищ не чули. Ніяких знайомих прізвищ мешканців із нашого зруйнованого будинку немає!

Ще мене турбують питання: де будемо жити? Що буде з кішками? З 1 червня сесія.

У Школі кореспондентів змудрували. Видали корочки дипломів, а табель з оцінками — ні. Як дізнатись, хто як навчався? Я була від-

мінницею, проте були ті, хто ледь дотягував до трояків. Корочки всі червоного кольору, і ми заплатили за них по 150 р.

Потім пройшла чутка, у вигляді «сарафанного радіо», що в міністерстві є десять місць для «особливо обдарованих». Для тих, хто має продовжити навчання за кордоном. Директор Школи кореспондентів бігцем побіг у міністерство. Цікаво, хто поїде вчитися до Європи?

Я склала списки мирних жителів, які постраждали від обстрілу 21 жовтня 1999 р. Але прізвищ небагато — тільки ті, чийх родичів я знайшла зараз. Наші торговельні ряди були на великій відстані від епіцентру вибуху.

В організації «Меморіал» працівники видали ліки, вітаміни — для підтримки маминого хворого серця. Спасибі!

02.06.

Сесія накрилася мідним тазом!

Габі виручає мене, робить ксерокопії лекцій — інакше як потім складатиму іспити?

Я дуже втомилася, смертельно хочу спати, але просто зобов'язана записати все, що сьогодні сталося: ми поїхали до тьоті Лейли, вирішили пошукати в її районі квартиру і потрапили під обстріл!

На зупинці «Автобаза», недалеко від Будинку уряду, проходив мітинг. Близько двохсот жінок прийшли туди з вимогою відпустити їхніх синів, незаконно затриманих військовими. З подивом я виявила, що не всі мітингувальниці — чеченки. Були й росіянки в хустках, з фото на транспарантах — їхні діти теж зникли безвісти. Жінки кричали й плакали, що спочатку їхніх синів катують, а потім продають їхні трупи рідним або ж просто десь таємно прикопують. Таких випадків сотні! Через фатальну випадковість ми з мамою опинились у самій гушавині подій і застали той момент, коли військові стали бити ногами якогось кореспондента, котрий знімав процес мітингу на камеру. Кореспондент качався по землі, подібно до футбольного м'яча, а його били ногами. Кореспондент кричав: — Допоможіть!

Ми і ще кілька жінок кинулися були до військових, але тут кимось із начальства було віддано наказ — знищити мітинг. Почалася люта стрілянина з автоматів і кулеметів, і моментально мітинг, де в основному були жінки й бабусі, оточили БТри і танки. Військова техніка перекрила трасу і шлях до відступу.

Кулі свистіли й падали біля нас. Юрба мітингувальників, злякавшись стрілянини, кинулася тікати повз військові машини. Люди падали, штовхали одне одного, кричали. Переді мною впала стара чеченка, і кілька людей, не тямлячи себе від жаху, побігли прямо по ній. Я і мама допомогли їй підвестись і, взявши її за руки, стали вибиратись із зони обстрілу.

У метушні військові кудись потягли нещасного кореспондента. Інші громадяни під свист куль бігли вздовж траси, до найближчої будівлі — медичного училища, розташованого неподалік Будинку преси.

Деяких мітингувальників військові змогли схопити й повезли їх кудись у вантажівці. Бабусю, подякувавши нам, підхопив онук років чотирнадцяти, після чого вони задріботіли до найближчих дерев, сподіваючись за ними сховатися. Ми встигли добігти вздовж бетонної стіни й прослизнути за ріг будинку, де розташована конторка «Меморіалу».

Хвилини за сорок стрілянина остаточно затихла, і в бік «захоплення», де проходить доти мітинг, моторошно виючи, помчали машини «швидкої допомоги». Видно, були поранені.

Р. S. Повертаючись додому після «пригоди», ми зустріли хлопця. Він — божевільний. Стареньку матір убили в нього на очах військові, після чого хлопець схибнувся. У нашому місті його багато хто знає. Жаліють. Мати в нього була росіянка, хто батько — невідомо. Цей хлопець знає мусульманські молитви, весь час їх читає вголос і плаче. *Бісми Лляхі Рахмані Рахім*. Він відгукується на ім'я Ігор. Ночує в руїнах. Ми відламали йому шматочок перепічки.

Потім рушили до Зайчика. Віднесли їй на зберігання наші найцінніші речі: мої щоденники (дитячий і военний), мамину куртку й книги: Тору, Біблію та Коран. Більше в нас нічого немає.

03.06.

На світанку в повному розпачі ми вийшли і стали питати всіх зустрічних, чи не візьме хто нас під свій дах. Я і мама обійшли майже весь Грозний і витратили ще один день життя.

Зазвичай ми шукали житло з 6.00 до 20.00. Люди, не соромлячись, говорили, що через наше російське прізвище ризикувати своїм житлом не можуть. Відмовляли чемно і не дуже. У голові надвечір гуло, ноги не слухались, і в напівнепритомному стані ми вдсяте пішли дворами великих цегляних п'ятиповерхівок у районі зупинки «Іваново».

І о диво! Ми зустріли незнайому чеченську родину, яка, вислухавши наше розпачливе становище, дозволила пожити в одній зі своїх квартир, на вулиці Гірників. Квартира розташована на третьому поверсі великого п'ятиповерхового будинку. Як і всюди, там немає ніякого опалення, електрики й води. Воду возять водовози і продають по два-три рублі відро. Нові знайомі сказали, що купили житло для сина. Він поки що не одружився, студент, живе з батьками. За місяць оренди вони попрохали досить скромну суму в 500 р.

Лейла допомагала нам: вона розповіла господарям житла, що моя мати — росіянка, а я — метиска. Відрекомендувала мене як Фатиму. Це, звичайно, справило враження. Ми були такі вдячні цим людям! Зараз Лейла приїхала до нас, допомагає збирати книжки та нехитре майно. Сусіди принишкли, довідавшись, що в мене є тьотя Лейла. Думали, ми самотні — без друзів і рідних, і будь-яка їхня гидота мине безкарно. Лейла заходила до оселі Таіси, розмовляла з її родичами, дякувала. Вони довго нам допомагали — дозволяли жити у своїй квартирі.

У мене сильна застуда, кашель. Я роблю сама собі уколи пеніциліну.

П.

08.06.

Коли я торгувала на ринку, у сусідньому ряду стояла дівчина років двадцяти з медикаментами. Її звали Томіра.

До неї приходив хлопець, веселий балакун. Він грався з дітьми крамарок і пригощав усіх насінням. Діти охоче бігали за ним, випрошуючи солодоші. Оскільки я давно не торгую на ринку, то зовсім забула цих людей. І раптом дізналася з новин: цей хлопець виявився бандитом. Добрий товстунчик, завжди усміхнений і кумедний! Телебаченню я не вірю. Але як бути з поясненням його вини: на відео, показаному як доказ, «добрячок» власноручно відрізає полоненим російським солдатам голови!

Війна — страшна річ. Але відрізати голови зв'язаним людям?! Пішла по роз'яснення на ринок.

Р. S. Жінки на ринку сказали, що це правда, але Томіра вийшла заміж і нічого не знала. Коли чоловіка прийшли заарештовувати, вона хоробро билася з російськими солдатами й сильно побила когось із них сковорідкою, тому що в цей момент на кухні смажила котлети. Влада до молодої жінки особливих претензій не має, і її відпустили.

10.06.

Привіт! Переїхали ми 6 червня. Допомогали переїздити нам шість людей, якщо врахувати, що будинок № 2 і кв. № 31, то маємо $2+3+1=6$. З якогось моменту мене залишила сімка, що переслідувала мене все життя, і поступилася місцем шістці. Я вірю в містику та числа, тому що числа збігаються з вібрацією енергетики людини.

Отже, 6 червня вранці до нас прийшли: Лейла з «Автобази», Маша-Макка, дружина Шевця-Художника і Джамалай із сином та племінником. Усі тягали наші книжки й мішки з рукописами у вантажівку, також завантажили старе залізне ліжко та полиці — все наше майно. Маші-Мацці за допомогу ми подарували 100 р., а дружині Шевця-Художника — 50 р. Я купила два нові матраци, інакше немає на чому спати. Цією покупкою ми особливо пишаємось.

У нове місце речі затягали я, мама й Лейла та троє малознайомих хлопців, які охоче взялися допомагати, побачивши мене у великій хустці.

Зарядку не роблю. Медитую. Уже три дні бігаю до інституту. Нічого не встигаю.

На новому місці, за давньою прикметою, в першу ніч я загадала, щоб мені приснився коханий. Побачила чоловіка, яка живе на мості. Унизу — бурхлива річка. Він світловолосий і синьоокий. Дуже красивий. Він простягнув мені лист і сказав:

— Ми будемо довго листуватися з тобою.

Яких тільки снів не буває — у цей я не повірила. Зате далі містика так і повалила!

З'явившись посеред відпустки в газету «Молодість», я виявила, що під час моєї відсутності мене стали друкувати в кожному випуску! Думали, я не дізнаюсь? Набрала газет із різних випусків, одержала зарплатню. Нарахували копійки! Як на них прожити?

Цариця встигла, побачивши мене, сказати: «Геть звідси!», але на поведінку керівниці я вирішила не звертати уваги.

Переглядаючи останні номери газети, я наткнулася на статтю. У ній розповідалося про молоденьку дівчину Зарему, студентку університету, яка загинула під час перестрілки, що раптово почалася біля Будинку моди, в центрі Грозного. Звичайно, ця історія справила на мене враження, і, помолившись про її душу, я лягла спати. І наснився мені сон. Криваво-червоні лабіринти, обтягнуті оксамитом. Пурпуровий оксамит на стелі, на підлозі, на стінах. Красива дівчина в хустці вийшла до мене назустріч.

— Ти знаєш, як мене вбили? — спитала вона.

Я впізнала Зарему — дівчину з газетної статті — й відповіла:

— Ні.

Вона стала розповідати, а я відразу опинялася в потрібному часі та просторі. З'явилися кілька чоловіків у чорному одязі. Вони покликали на розмову молодого хлопця років тридцяти і вбили його. Зарема проходила повз і все побачила. Вона кинулася хлопцеві на допомогу, не розуміючи, що він уже мертвий. А його вбивця відкинув каптур, і Зарема випадково розгледіла обличчя. Він помітив її погляд і тихо сказав їй:

— Я не стану тебе вбивати. Іди! Ти мені не потрібна.

Вона злякалась і побігла. Чоловік зробив у її бік кілька пострілів. Після чого зник у натовпі. Я спитала Зарему:

— Чому ти не врятувалася? Чому ти померла?

— Я могла повернутись і жити, але вирішила лишитися тут, — сказала дівчина.

Потім вона схопила мене за руки й закричала:

— Вони — вбивці! Вбивці! Люди, що малюють свастику! Люди, що малюють свастику! Вони в Чечні. Вони в Росії. Їх безліч. Але інші про це не знають. Ці люди страшніші за диявола, ті, що малюють свастику!

Під враженням від такого неймовірного сновидіння, адже в статті нічого не написано ні про якого вбитого чоловіка, я пішла до Будинку моди. Там багато продавців газет, соку та пиріжків. Свідки були. Відразу до мене підійшла висока чеченка, схожа на вчительку. Вона торгувала книжками. Ось що вона повідомила:

— Якись люди, я їх погано запам'ятала, вбили хлопця років тридцяти. Він лежав отут (вона показала на асфальт недалеко від свого стола). Усі закричали й кинулися тікати. А через якийсь час пролунали ще постріли, і впала дівчина. Вона померла не відразу. Спочатку вона була непритомна. Померла по дорозі в лікарню.

Я нічого не могла зрозуміти: адже якби не сон, я ніколи б не дізналася, що вбили ще й чоловіка! Якби не сон, я про це б навіть не здогадалася! Прочитати такого ніде! (Статтю, Щоденнику, прикріплюю до твоїх сторінок.)

12.06.

Сусіди на новому місці проживання накидним дротом провели нам електрику. Але хитрують. Вимикають її. Чекають, щоб ми покликали їх у гості — полагодити. А ми не кличемо. Вони почекають-почекають — потім сама електрика вмикається.

Кішкам подобається нова квартира — вони радісно бігають нею: квартира трикімнатна, величезна й порожня. А мені не подобається — її довго прибирати.

В інституті єдиний хлопець із нашого факультету став залицятися до мене. Однокурсниці зляться — всі хочуть заміж! А ми просто дружимо, але їм цього не зрозуміти.

Деякі дівчата загуляли. Раніше я після занять ішла з ними до найближчої зупинки, але тепер, побачивши цих чеченок у неналежному вигляді з мужиками, ходжу до зупинки сама. Не дай боже, мене сприймуть за їхню «подружку».

Після метушливого переїзду я відсиплюсь. Зарядку не роблю. Не роблячи дихальні вправи з йоги, я втрачаю енергію, як кров з аорти. Бігаю тільки по воду з третього поверху. Воду привозять один раз на десять днів: за воду черга та бійки!

У дворі нового місця проживання стоїть військкомат. (Хоч би його не підірвали — адже стільки мирних людей навколо постраждає.) На сусідньому п'ятиповерховому житловому будинку, прямо на даху, військова база! Зброя, солдати, гармати. Ніхто не думає, як жити людям у своїх квартирах у цьому будинку з дітьми. Адже будинки можуть підірвати бойовики, тобто військові свідомо прикриваються цивільними особами (!).

16.06.

Що сьогодні було в інституті! Нонсенс! Стріляли в учителя на ім'я Зелімхан. Одна зі студенток поскаржилася своєму чоловікові, що вчитель не ставить їй «залік» з літератури. Хлопець прийшов із пістолетом і розстріляв бідолаху. Крові було багато. Відвезли педагога до лікарні № 9.

18.06.

Привіт!

Отож, усі новини коротко. Знову бардак в інституті: хлопець, який стріляв у педагога, виявився з ФСБ. Він приходив і кричав на викладачів, що, якщо ті будуть погано ставитися до його дівчини, він їх усіх постріляє! Погрожував. Педагоги дуже налякані. Не знають, що робити.

У рідній газетці «Молодість» мене надурили (як завжди) — не захотіли оплачувати сесію: через це, власне, й довелося брати відпустку.

20.06.

Сьогодні вперше за останній місяць я виспалась! Прокинулась не о 5.00, як зазвичай, а о 8.20.

Тепер подробиці останніх подій. Коли ми відносили родині Таїси подарунки в подяку за те, що жили в їхній квартирі, то з'ясувалася чергова брехня. Виявилось, що квартира, з якої нас попросили прямо в розпал моєї сесії, нікому не потрібна. Порожня, замкнена тепер квартира. Вона не знадобилася ні міфічній тьоті з Франції, про яку нам довго розповідали, ні молодій Таїсиній родичці. Нікому. Виходить, могли почекаати, доки я складу сесію? Адже ми так просили! Зате друга дружина виявилася задоволена.

— Ач, багаті! Купили собі нові футболки! — сказала вона, побачивши нас. — Виставили вас, російську погань, із нашого під'їзду, так вам і треба! Усіх росіян убити треба або вигнати! І наполовину росіян — теж. У метисів — нечиста кров!

Мама назвала її дурепою і сказала, що для всіх, хто народився або живе тут, Чечня є батьківщиною, після чого друга дружина зникла, не маючи від людей навколо неї підтримки. А багатодітні сусідичеченці з першого поверху засмутилися:

— Тепер ніхто не прибирає під'їзд. Ніхто не годує бездомних котів і собак. Нікому довірити своїх дітей. Зовсім погано без вас!

В інституті пересварилася. Люта заздрість до того, що вчуся своїм розумом, а не плачу гроші за іспити й заліки. Я йду на червоний диплом. Принижувати я себе не дозволяю і завжди ставлю нахаб на місце. Учора я пішла в деканат і побачила табель оцінок нашої групи: 3, 3, 3, 3, 3, 3, 4 і раптом 5! У кого?! Я єдина відмінниця! У якоїсь

Ахмади. Я не бачила цю дівчину на заняттях жодного разу! Хто заздалегідь купив собі червоний диплом?!

Нещодавно в Чечні виявили місце, де катували ув'язнених людей. Сильного розголосу ніхто цьому не надає. І мені звеліли мовчати. У місцевій газеті про це не напишуть. Проводились експерименти. Ті, хто залишився живим, збожеволіли. Розвага катів була перед камерами відрізати людям руки й ноги. Хто міг це робити?! Хто міг це знімати?!

У 2000 р. в районі зупинки «Ташкала» в Грозному саме так уже катували людей у занедбаному двоповерховому будинку. А тіла їхні топили в каналізаційних люках.

Р. С. Я не вірю цьому світові — він прогнів наскрізь, як хворе яблуко. Якщо існує пекло, то воно тут, розплюште очі. Багато людей страшніші за демонів. Вони завдають одне одному страждань, не тільки війнами, витонченими катуваннями та відвертим фашизмом. Кожен із них має на меті вижити в пеклі. Тут і розгортається справжня диявольська діяльність, у хід іде все: і розум, і краса, і кмітливість.

Бажання — вижити. Вжити за будь-яку ціну.

На війні місто — майданчик для ігор. Воїн починає розуміти, що потрапив у гру, де ставка на його шкуру. У крові адреналін. Це робить скаженим і розгойдує маятник до неймовірних меж. Людина, яка скоює воєнні злочини, внутрішньо повністю перебудовує поняття про добро і зло.

Є вислів: *війна все стихше*. Це перша заповідь воїнів-загарбників. Заповідь воїнів-захисників: *помста, помста і знову помста*. Але ті й другі варті одні одних.

21.06.

Квіточка ніколи не була заміжною. У Чечні в дівчини до двадцяти років часто вже кілька дітей. Квіточка вчилася, віддаючи перевагу навчанню перед сім'єю та дітьми. У плітках Квіточка помічена не була, але сьогодні мені піднесли новий «гумор» нашої редакції. Виявилося, Квіточка дарма прийшла в колектив! Я довідалася про себе те, про що навіть не могла здогадатися: виявляється, я встигла «знятись» у кіно! Квіточка це «бачила» особисто!

Виявляється, в 1994 р. я, семирічна (хоча мені мало б бути дев'ять років!) дитина-росіянка, у фільмі невідомого режисера співала пісню (дослівно цитую Квіточку) — «Ла Іллаха Ілла Ла». Мені навіть

захотілося таку неймовірну ахінею якось особливо відзначити за талант і драматургію, але я стрималась.

А в інституті якраз розпал знань. Розцінки лежать у методиста. Рівним красивим почерком написано:

Залік — 300 рублів

Істит — 500 рублів

Курсова робота — 600 рублів.

— У зв'язку з воєнним станом у республіці на хабарі знижка! — пояснила дівчина в кабінеті.

Ось розклад для нашої групи на завтра:

О 9.00 — лекції;

О 9.00 — здавання контрольної роботи;

О 9.00 — залік.

Щоб усюди встигнути, треба мати здібності героїв роману «Майстер і Маргарита» і літати повітрям! На крики студентів про несправедливість методистка знизала плечима й гаркнула:

— Геть!

Ми випарувались в одну мить.

Студенти з моєї групи зляться, що я не плачу хабарів. Так не маю чим! Ніколи не платила. Я навіть жартую з однокурсників: «Шкода, не я у вас викладачка». Хоча дещо в позитивний бік змінилося: деякі педагоги, запобігливо всміхаючись, ставлять дурням-студентам заліки «просто так». Бояться.

Та дівчина, через яку була стрілянина й поранили вчителя, вчитися продовжує, як нічого й не було!

Чому?!

Сьогодні на лекціях з філософії ми спитали про це сивого педагога Ваха. І сивий філософ Вах відповів:

— Тому що всі люди — боягузи! Я не знаю, за що стріляли в педагога з літератури, але якщо за хабарі, то потрібно було вишикувати весь наш педагогічний склад у шеренгу й розстріляти з кулемета! Ми боїмося навіть пискнути щось цьому дівчиську. Інакше прийде її хлопець зі спецслужб і розстріляє нас усіх... педагогів.

На цьому урок філософії скінчився.

П.

22.06.

Електрики немає, воду не привозять — пити нічого. Купила в пляшечці мінералки.

Натомила як собака. Але напишу тобі все, про що довідалася за день.

Інститут гримить: студенти платять за всі заліки й іспити хабарі, я лаюсь, закликаю їх до навчання, але дарма! Особливо вирізняється підношеннями студентка Товсарі з нашого факультету. Сьогодні вона кричала на мене:

— Закрий пельку! Забирайся звідси! — це вона побачила, що я помітила, як вона з гаманця відраховує гроші — педагогові.

А тридцятирічна чеченка на прізвисько Петька взагалі взялася мені доводити, що платить хабарі з принципу, щоб не ускладнювати своє нелегке життя зайвими знаннями!

— Я бізнес-леді, — сказала Петька, — торгую. В одному з маленьких гірських сіл маю крамничку. Це простий залізний вагон, набитий усякою всячиною. Я продаю золото, годинники, одяг та їжу. Неподалік від моєї крамнички розташована військова частина з російськими солдатами. Я взяла й подружилася з російським майором Сметанкіним. Після чого ми уклали усний договір. Він присилає мені своїх російських солдатів і офіцерів — я продаю їм товар, а йому за кожного даю 1000 р. Якийсь час ми успішно співпрацювали так. Але днями я дала йому 50 000 р., а він мене обдурих! Відправив своїх солдатів до іншої крамниці перед відбуттям із Чечні до Росії. В іншому магазині мої конкуренти віддали майорові Сметанкіну по 2000 р. за кожного солдата!

— Звідкіля такі суми?! — спитала я, витріщивши очі.

— Річ у тому, — пояснила Петька, — що солдатів обманюють. Годинник, який на ринку коштує сто рублів, у наших крамницях продають за тисячу і так далі. Сама розумієш, який у нас навар — десятки, сотні тисяч! Мені було дуже прикро, що майор Сметанкін зрадив мене. Адже я не спала до пізньої ночі — в'язала однакові пакети на п'ятдесяткох російських солдатів. Кожен пакет на величезну суму! І от наступного дня я викликала майора Сметанкіна і влаштувала йому скандал. Він не очікував такого повороту подій, стояв та іржав, як кінь. Він, російська сволота, іржав на мої докори — докори чесною чеченки! А знаєш, що сталося вже за день? Моя крамниця зникла! Випарувалась! Вона цілком за допомогою будівельного крана переїхала на територію військової частини! Сметанкін її повністю вкрав собі!

— Що ж було далі? — спитала я.

— Я подумала й вирішила, що зможу постояти за своє добро. Я поїхала до генерала в місто Грозний. Теж росіянина, який теж любить гроші. Пообіцяла йому 50 % від того, що є в моїй крамничці.

Він спочатку чухав потилицю і гучно сміявся, але потім, довідавшись, що половина товару оцінюється в 600 000 р., погодився мені допомогти й викликав на підмогу підлеглу йому особисто військову частину. Але майор Сметанкін не дрімав! Він, як ми дізналися, збирається повантажити мій вагон-кранницю, як надзвичайно секретний військовий об'єкт, у рефрижератор і відправити до міста Моздок, у Північну Осетію. Там товар легше збути!

— Нічого собі! — тільки й змогла сказати я.

— Я побігла. Поспішаю, — продовжила Петька. — Треба встигнути перехопити майора Сметанкіна в Шатойському районі. У мене з російським генералом із Грозного стратегічний план! Тобі порада: не напихай себе знаннями з книжок — людям, крім неприємностей, вони ще нічого не приносили!

І зникла. А я ще якийсь час була під враженням від її розповіді. Так ось чому в нас у республіці бардак! Усім начхати на воєнну ситуацію, на теракти — усі торгують!

Тим часом учора близько 22.00 в Інгушетії почалися бої. Від нас це недалеко — приблизно дві години їхати машиною.

Бойовики, захопивши малі містечка Інгушетії та столицю Назрань, намагалися прорватися до міста Магаса. Бої були довгими й тривали аж до ранку. Загинуло багато людей — військових і мирних. Багато поранених. Але один факт мене особливо цікавить: у бойовиків не було гармат. Чому стріляли з гармат у мирній Інгушетії? Від цього людей загинуло ще більше!

Тепер у новинах передають, що бойовики вирушають до Чечні. У мене іспити, а тут — війна!

Р. С. Студентка Жанна в інституті розповіла:

— Ми живемо в чеченському селі, на кордоні з Інгушетією. Я щодня приїжджаю до Грозного на навчання. І сьогодні ми бачили вертоліт. Він скинув листівки. Знаєте, що в цих листівках? Заклик до інгуського народу йти на джихад (!).

Звідки в бойовиків вертоліт (?). Хто насправді скинув листівки?!

П.

23.06.

Складаю заліки.

Бої в Інгушетії стихли. Зате в Шатойському районі сьогодні був бій. Чи не за рефрижератор Петьки часом?!

Бачила Айзан із газети «Трудяга». Сперечалася з нею. Мені не сподобалося, що вона назвала мене росіянкою, і я сказала їй про це. Образ росіянки — не мій образ. Я не знаю, хто такі росіяни! Як вони живуть? Чому вони моляться і яких дотримуються звичаїв? Мені неприємно, коли хтось каже мені, що я росіянка. У мені забагато кровей, вір і часток цього світу. Вона знизала плечима у відповідь і сказала:

— Я тебе не розумію.

Дочка Айзан двадцяти п'яти років працює в гуманітарній організації в Інгушетії. Позавчора, в момент найсильніших боїв, вони обидві опинилися там. У новинах по телевізору сусідки Хазман передали, що російські війська йшли з міста Грозного допомагати інгушам близько п'яти годин. Сама ж Айзан із дочкою та іншими жителями Інгушетії кілька годин не могли встати з підлоги й підняти голову — такий був обстріл! В Інгушетії били з установок «Град». Айзан сама особисто бачила багато обгорілих трупів. Усюди летіли осколки.

У нас немає електрики. Дроти перегоріли від грози. Я пишу при спалахах блискавок.

Р. С. У мене сильні болі внизу живота. Може, тому що моє взуття пропускає воду і я застудила ноги?

П.

26.06.

Склала іспит на «відмінно». Єдина дівчина, котра вчиться, як і я, своїм розумом, одержала трояк. Староста Габі на іспит не з'явилась. У неї тепер є друг серця. Інші студенти з сумними обличчями віддали по 500 р. за трояки.

Готуюся до іспитів з літератури. Дали 48 питань (Карамзін, Пушкін та інші). Удома матеріалів мало — бігаю до бібліотеки. Перечитую Достоєвського та Жуковського.

Сьогодні їздили до Байсарі. Байсарі належать три квартири на одній сходовій клітці: усі цілі, не розбиті війною. В одній із них розташований журнал під назвою «Кудесник». Я і мама прийшли, постукали. Нам відчинив редактор «Кудесника». З ним ми й почали розмовляти. У цей час до нас підбігла Байсарі. Я її обняла за кавказьким звичаєм і спитала про самопочуття. На що одержала відповідь про швидку смерть (так усе погано). І одночасно з її появою до редакції прийшов ще один персонаж, вусатий і меткий. Він прийшов у «Кудесник» у своїх справах. До Байсарі, коли вона побачила

вусатого громадянина, повернувся дар гучної сільської мови, і вона закричала на нас із мамою досить несподівано:

— Що ви тут робите?!

Ми сторопили. Я стала пояснювати, що ми прийшли до неї й до редактора журналу поговорити про твори. До того ж перед цим Байсарі обіцяла віддати фото. Вона ж сама нас фотографувала! Почувши мою відповідь, Байсарі схопила фотографії з полиці, кинула їх на стіл, так що вони полетіли зі свистом, і сказала:

— Беріть і йдіть!

— Але це не все, — заперечила я. — Тут тільки дві, а де ще фотографія?

Байсарі заявила, що віддала нам її раніше. Але це, звичайно, було неправдою. Редактор журналу, чоловік, почав шукати зникле фото, допомагати нам. Вусатий громадянин сидів мовчки. Господиня апартаментів стала робити зауваження:

— Мій редактор має працювати! Ви його відволікаєте!

Мама показала редакторові нову мою роботу, про мирних чеченців, дітей і старих, які загинули на ринку восени 1999 року. Байсарі, яка раніше заявляла, що вона — правозахисниця, верескнула:

— Нам цього не треба! Ми цим не займаємось!

— А чим ви для Чечні займаєтесь? — запитала я. — Що це за журнал такий, який не хоче допомагати сиротам, у яких мати загинула на восьмому місяці вагітності від обстрілу ракети? Сиріт лишилося семеро! Чеченці! Про них — моя стаття.

— Таких випадків багато! Усім не допоможеш. І писати про це нічого! — Байсарі затупотіла ногами.

Ми пішли. Ніхто не сказав «до побачення», ніхто не підвівся, щоб провести.

Байсарі — часта гостя в Америці. «Мабуть, — у мене майнула думка, — вона поводитьсь по-американськи».

П.

27.06.

Щоденнику!

Хочу розповісти тобі про одну особу. Ми познайомились у 2000 р. на Центральному ринку. Молода жінка, бідно вдягнена, вагітна, дуже худа й голодна, бродила вздовж торговельних рядів. Вона продавала гас. Я почастиувала її ягодами з садів, які продавала або міняла на хліб. Розговорившись із нещасною, я довідалася, що її звати Надя і вона знає

Кусум, яка колись могла стати моєю свекрухою. Надя чекала дитину від араба на ім'я Абутальха. Абутальха до війни в Чечні, за словами Наді, був простим студентом і навчався на факультеті іноземних мов.

— Мені було 19 років, — розповідала Надя — коли я вперше закохалася. Мій хлопець був високим, широкоплечим. Красень! Ішов 1999 рік, і про війну ніхто не говорив. Ми одружились, за мусульманським звичаєм, при свідках і Корані, без жодної печатки в паспорті. Потім почалася воєнна кампанія, і до мене вранці приїхав друг чоловіка. Він забрав мене й відвіз до одного з сіл. Мій чоловік нічого не знав про це й усюди шукав мене! Мені ж сказали, що чоловік у курсі й сам відправив мене туди, — мене ошукали. Усього три тижні домашнього щастя. Але я вже завагітніла. Коли війська Російської Федерації захопили гірські села, жінки з того будинку, які готували бойовикам їжу, розбіглися і кинули мене саму в чужому селі голодувати. Я ледве врятувалась від голоду й холоду, вагітна, у якихось чужих людей, що дали мені притулок. Я шукала чоловіка, але мені сказали, що мій чоловік загинув. Минув якийсь час, і я зустріла тих самих жінок, які жили в тому будинку й носили довгий одяг. Вони дуже здивувалися, що мені чогось не вистачало і я непритомніла від голоду. Вони мали великі гроші! Ці жінки, сказавши мені, що є родичками чоловіка, забрали в мене його паспорт — нібито для похорону. Свідки нашого шлюбу загинули у війну, і я навіть не могла довести, що я — його дружина. Адже в документах це не написано!

Потім Надя твердила про те, що її обікрали злодії, і плакала — адже вони вкрали банку з тушкованкою! Її мати теж була засмучена крадіжкою та погрозами місцевих злодюжок.

І ти уяви, Щоденнику, ми сьогодні її зустріли!!! Надину маму. Ту саму фарбовану жінку, яка колись при нас купувала горілку. Ось що вона розповіла:

— Моя Надя закінчила університет. Онукові Михаїлу-Магомеду вже чотири роки! Родичі Абутальхи передали нам з ОАЕ тисячі доларів! Крім того, його друзі приїхали до Грозного і купили нам відремонтовану квартиру в мікрорайоні. Моя дочка за підробними документами зуміла оформити пенсію за загиблого чоловіка. Вона взяла документи від убитого сусіда, і люди підтвердили, що Михаїл — його син. Тепер маємо ще й пенсію! Моя дочка-мусульманка носить величезну хустку, що дуже подобається Кусум, яка після загибелі свого старшого сина Дауда має велику шану. Кілька разів за її вибором Надя виходила заміж, але нинішні чоловіки недовговічні:

кого вб'ють, кого посадять років на двадцять. Щоправда, були в нас і неприємності: чеченці з міста Баку намагалися викрасти Михайла-Магомед і продати за валюту родичам Абутальхи в ОАЕ. Але їм не вдалося. Родичі не дуже засмутилися. З'ясувалося, що в них і так близько десяти онуків, від різних жінок Абутальхи. Я зараз працюю директором школи. Маю кавалера. Ми з Чечні нікуди не поїдемо — нам і тут добре!

На цьому руда жінка без хустки закінчила бесіду й пішла. Сподіваюсь, ніколи в житті я її більше не зустріну. Як не зустріну Кусум, лицемірку, яка вкрала фото Аладдина.

П.

28.06.

Уже котрий рік те саме! Щойно сонце починає припікати, шкіра злазить на руках і утворюються виразки. Я тримаю руки у відварі з ромашкою, мажу дігтярним милом. Боже мій! За що мені цей біль кожного літа?

29.06.

Не повіриш! Але я просто зобов'язана потрапити до Книги рекордів Гіннеса!

Сьогодні я пішла складати іспит. Педагог з дитячої літератури славиться тим, що підношень не приймає і суворо питає предмет. Склала я, як завжди, на «відмінно», хоча боялась і багато днів працювала в бібліотеці. І раптом педагог подарувала 1000 р.! Мені! При цьому вона сказала:

— Ти знавець літератури.

Виявилось, вона до цього випадково прочитала мою розповідь про жінку-вірменку, яка прийняла іслам. Я була розчулена й мало не заплакала. Ми купимо їжі з мамою і помолимося за добру жінку. Мамі потрібні ліки!

Несподіваний подарунок зовсім спантеличив мене. Я навіть не зуміла до ладу подякувати чеченською мовою. Позадкувала до дверей у геть зніченому стані. Але тепер можу написати: баркалла!

01.07.

Над містом літає літак, а в ньому, мабуть, не людина — робот із кам'яним серцем. Літак кілька годин поспіль робить віражі, ніби перебуває на військовому полігоні.

Після війни я дуже боюся літаків. У мене німіють руки і починає паморочитись голова, хочеться сховатись, утекти — така реакція. Я починаю задихатись, згадуючи бомбардування за десять років, які пережила.

Наші кішки, чуючи гудіння літаків, забиваються під ванну або в комору. Їм страх передався на генетичному рівні, від їхніх батьків, що загинули у війну. Я намагаюсь опанувати себе. Сиджу оце і думаю над пропозицією Айзан. Вона наполягає, щоб я розповіла на камеру все, що знаю про війну та злочини, а також про мародерів-сусідів. Тоді мене точно вб'ють! Мені й так погрожували.

Айзан це розуміє, але каже:

— Яка історія без жертв? Твоя смерть стане абсолютним доказом правди!

Сьогодні Айзан відіслала мене з завданням шукати дівчинку Хеду, яка поїхала з розгромленої Чечні до Москви, на одне з найвідоміших шоу «Поле чудес». Причому, як її відшукати, Айзан не сказала. Мені довелося йти в Національну бібліотеку, до Зури. Зура дала адресу.

П.

03.07.

Мені таке вчора привиділось! Батько Хави, Султан, якого розстріляли російські військові, прийшов уві сні й став розповідати всяку всячину. Як зазвичай, спочатку він переконав мене, що живий і ніколи не помирав. «Та і як же він помер, якщо я розмовляю з ним?» — подумалося мені, і я йому, природно, повірила.

Він повів мене асфальтованою дорогою невідомого міста, а попереду було море. Я бачила причал і катери. Вулицю заливало сонце. Але нікого, крім нас, не було поблизу. Поступово я почала здогадуватися, що тато Хави хитрує. Він міцно тримав мене за руку і, чим ближче було море, тим сильніше стискав пальці на моєму зап'ясті. І тут я зрозуміла, що є межа, котру, якщо перейти, вже не повернешся у світ живих. Ніколи не повернешся: помреш, загинеш! Я різко зупинилась і сказала:

— Куди ти мене ведеш?

Він зняковів, але продовжив розмовляти.

— Я з тобою далі не піду! — сказала я і спробувала вивільнити руку.

Та куди там! Його обличчя страшно змінилося, спотворилося гримасою хитрості, наче я мала ні про що не здогадатися. Дорога під нашими ногами змінилася на золотий пісок і дрібні камінці.

— Ні, я тебе відведу. Ти повинна пройти сюди, до нас! Тут краще! Ти не розумієш! Ти живеш у кошмарі! — прохрипів він і потяг мене волоком по піщаному березу. Море жбурляло назустріч свої хвилі.

— Нікуди я з тобою не піду, Султане! — вигукнула я, насилу висмикуючи руку.

Він зі злістю подивився на мене і зник, а я розплющила очі, і — о жах — уся моя права рука боліла й ніла, наче мене за неї справді тягли. Я дуже налякалась.

І сталося так, що сьогодні я і мама потрапили в страшну пригоду. Ми поверталися додому з ринку. У районі зупинки «Ташкала» за нашою маршрутною, приблизно в десяти метрах від неї, поїхав БТР із російськими солдатами. Військові машини і пасажирський транспорт давно сусідять на дорогах. І військова техніка весь час їздить поряд із цивільною, наражаючи ту на неймовірну небезпеку.

У нашій маршрутці, крім мене й мами, їхали з ринку жінки, навантажені торбами провізії, малі діти і сліпий старий чеченець із ціпком та онуком-підлітком. Раптом пролунав оглушливий вибух! Вибухнув фугас, який заклали на трасі бойовики. Маршрутку підкинуло в повітря приблизно на метр, а коли вибуховою хвилею жбурнуло назад на дорогу, з вікон повилітало скло. Громадяни закричали від жаху, передчуваючи свою швидку смерть. Я озирнулася назад, усе в диму. Знавіснілі від вибуху російські солдати почали стріляти з автоматів крізь дим... прямо по навколишніх машинах і будинках!

Фугас вибухнув між ними і нами! У кількох метрах від обох машин. Наша маршрутка дивом фугас проїхала, а БТР до нього ще не доїхав. Водій не зміг упоратися з керуванням, і нашу машину потягло вибуховою хвилею та вдарило об тротуар. А БТР зупинився і став стріляти з гармати. Снаряди так і замиготіли навколо! Ті люди, які були на трасі, у легкових машинах, з неймовірною швидкістю намагалися прудко втекти. Наш водій погано тямив, що робити. Злякався, як і всі. Маршрутка стала, перехилившись на один бік.

— Скоріше! Швидше! Треба їхати! Сіх!¹ Сіх! — кричали шоферові пасажири.

Тільки сліпий дід зовні був спокійний, він нічого не кричав, а просто сидів, наче в напівсні.

¹ Швидше!

— Твою матір, вмикай мозок! — заволила моя матінка на увесь салон, кашляючи від ядучого диму, яким затягло все навколо. — Їдь із траси! За найближчі будинки! Давай! Сіх!

Водій нашого транспорту різко натиснув на газ, і машина рвонула з місця. Маршрутка, проїхавши між будинками, зупинилася під деревом, де ми й пережили обстріл.

Якби фугас у районі зупинки «Ташкала» сьогодні о 14.00 за московським часом вибухнув на три метри ближче до нас, маршрутка перетворилася б на шматки понівеченого металу. Я не змогла б продовжувати з тобою бесіди, Щоденнику. Але той, хто вищий за нас, вирішив інакше. Ніхто не загинув! Ні ми, ні солдати.

Добре, що я зуміла висмикнути руку в Султана. Він приходив, щоб забрати мене в царство мертвих.

05.07.

По телевізору так нічого й не сказали про фугас. Я помітила, це далеко не перший випадок замовчування подій.

Видно, на каналах є «фільтри», і справжня інформація туди не доходить або доходить у викривленому вигляді.

У справах роботи зустрілася з чарівною дівчинкою Хедою та її підприємливою симпатичною мамою. Дівчинка дев'яти років написала вірш Ахматові Кадирову. Вірш опублікували в газеті, і подруга матері з Міністерства освіти подарувала його ще живому президентові Чечні. Ахмат зацікавився молодого поетесою і запросив дівчинку та її маму на концерт, який відбувся 6 травня, на честь майбутнього Дня Перемоги. Хеда з допомогою мами піднялася на сцену і голосно прочитала вірш президентові! Ахмат Кадиров був розчулений до глибини душі і з кавказькою щедрістю сказав малій:

— Прости, що хочеш! Виконаю будь-яке твоє бажання!

— Уявляєш! — розповіла в інтерв'ю мати Хеди. — У цю мить я просто отетеріла!

Я штовхнула дочку ліктем і зашепотіла: «Квартиру! Прости в нього квартиру!!!», але моє норавливе дівчисько сказало:

— Я хочу на шоу «Поле чудес»! Ведучий шоу Якубович — мій другий тато!

Ахмат Кадиров 9 травня трагічно загинув, але його син Рамзан виконав батькову обіцянку. Він відправив Хеду та її маму до Москви. Вони потрапили на «Поле чудес». Хеді подарували комп'ютер, а її мамі — музичний центр.

— Я була на «Норд-Ості». Там чудово! — повторювала чарівна Хеда. — Ми були на мюзиклі «Ромео та Джульєтта». Були на Воробйових горах і в «Макдональдсі»! Я їла смачний бутерброд і картоплю!

— Рамзан Кадиров пообіцяв видати збірку віршів моєї дочки. Він — чудовий син свого великого батька, — по-східному додала мама Хеди на прощання.

06.07.

Сьогодні я була в сім'ї танцюристів Турпулханових. Одного разу я бачила їхній виступ на місцевому телеканалі.

Вирішила зустрітись, і ось — я в них удома! Вони нещодавно приїхали до Чечні, що відчувається з їхньої поведінки: вони життєрадісні й позбавлені будь-якого націоналізму люди. Мама Мілана. Дві старші дочки Фатима та Раїса, жвавий хлопчина Шаміль. Йому 5 років. Дівчата мало навчались у школі, але чудово танцюють! Грація, пластика незрівнянні. Голова родини — музикант: він робить аранжування для виступів. Танцювати дітей навчила мати. Крім цього, діти пишуть вірші, казки, чудово малюють! А які голоси! Як вони співають!

Бідні неймовірно, сплять на підлозі, у квартирі немає меблів. Але прагнуть стати відомими, вивчають нові па, займаються гімнастикою. Мати сама шиє дітям костюми. Домашня улюблениця, кішка, померла під час пологів, і вони взялися виходжувати чотирьох новонароджених кошенят. Годують їх із піпетки молоком і морозивом. Кошенятам уже два тижні, і вони живі!

На жаль, допомогти я нічим не могла: дала адресу Байсарі й «Меморіалу» — може, хоч хтось зможе їх підтримати? Подарувала їм своє фото, де сиджу в позі лотоса й медитую. Дала поради щодо гімнастики, щодо книжок. Вони були вдячні — поїли мене чаєм, були ввічливі й відкриті. Я обов'язково поширю звістку про них. Це люди, які мають яскравий, неймовірний талант!

08.07.

Усі думки матеріальні. Здається, я знала це завжди. Але одна річ знати, а інша — робити. Цим знання відрізняється від мудрості.

Автобус, який прямував від моєї зупинки до центру, зібрав на себе весь бруд і кіптяву околиць вулиць: крізь немите багато місяців скло не можна було роздивитися силуети пішоходів. Діти писали на них свої імена та малювали картинки. Вода в нашому місті рідкість, а мити автобус — неймовірна розкіш.

Я їхала на автобусі до своєї редакції й думала про те, що я — боягузка. Найбільша боягузка на світі: я боялася кинути маму й не ризикнула виїхати в біженці під час війни; я не стала дружиною Аладдина, тому що боялася недовчитись у школі; я не дала ляпас Кусум за крадіжку фотографії, тому що боялася осуду людей; так, я — боягузка. І з цією думкою виникла в мене думка інша, немов зачепившись за цю гачком для плетіння: *«Якби мені дали шанс усе виправити. Я б перемогла боягузтво, я б заступилася за страждальця, я б...»*

Настав час виходити на вулицю. Вулиця несла в собі тривожність і запах зброї: у моєму місті з певного часу зброя є практично в усіх. Зробивши декілька кроків, я помітила свого керівника з роботи, Царицю. Вона втомлено шкутильгала в мій бік, а побачивши мене, махнула рукою і навіть наддала ходи. Водночас із цим я встигла помітити таку картину: маленького хлопчика років семи біла його мати або тьотя, циганка. У жінки в руках була палиця, і вона біла його так сильно, що дитина впала і не могла встати (!). При цьому жінка своєю мовою за щось йому дорікала. Навколо було багато людей: десятки чоловіків і жінок, але ніхто не втручався. Чеченці не люблять циган, але дивно, що ніхто не заступався за хлопчика. Я кинулася до жінки, яка біла дитину, і вигукнула:

— Що ти робиш?!

Циганка повернула голову в мій бік, а я з жахом подивилася на палицю — вона була в крові. У цей самий момент мені на руки звалилася Цариця зі словами:

— Мені погано, ой, щось із головою. Я ледве йду!

Вийшло, що я мушу вибрати: залишити жінку, яка хапає мене за руки й не відпускає від себе, чи рятувати дитину. І я не стала допомагати дитині, тому що не могла покинути керівницю. Циганка після мого вигуку хлопчика не біла, але стояла й кричала на нього. А я сказала Цариці:

— Треба заступитися! Ви ж бачите, що відбувається!

На що та з вальжною посмішкою відповіла:

— Я так ненавиджу циган! Нехай вони всі повбивають одне одного!

І тут стало зрозуміло, що все це вигадки: їй насправді не погано, вона навмисне схопила мене за руки, щоб я не врятувала хлопчика. Циганка потягла циганчатко, і вони загубилися в юрбі байдужих людей.

Усе, що сталося, було створене думками, які набули матеріального втілення. Всевишній дав шанс перевірити себе: і виявилось, ось

воно — незмінне нутро боягузки. Як же мені соромно! Ніколи, я клянуся, ніколи більше не зроблю так, і нехай засудять мене всі: я скажу і зроблю те, що вважатиму за потрібне. Тому що немає нікого, хто б засудив мене страшніше, ніж я сама.

П.

09.07.

Учора була в рідній газеті. Цариця озвіріла в ненависті до мене. Мої роботи, написані на її ж замовлення, «губляться». Зникають! Усі, хто хоче довго й плідно працювати, підтримують цю забаву. Мої дні йдуть до завершення.

Одна Квіточка цю гру зовні не підтримує і навіть свариться з колегами, шукаючи мої роботи під столами й за шафами. Роботи написані від руки — я не маю ні комп'ютера, ні друкарської машинки! Але в самих пошуках і вигуках: «Ах, вони безповоротно загубилися!» — відчутне таке глузування, що мимоволі гримаса відрази з'являється в мене і хочеться піти й більше не повертатись. Та оскільки все, що відбувається, саме до цього й має довести, я ніколи не дам їм такої радості. Тому я пишу свої роботи вже у двох-трьох примірниках і, як тільки мені з посмішкою кажуть, що вони «загубилися», видаю копію!

Скільки сил! Скільки енергії! Щоб не збожеволіти або взагалі не померти від розриву серця — я знову зайнялася медитаціями.

Мої відфутболені роботи я відношу до газети «Трудяга», яка за статусом найповажніша в республіці, там їх друкують! Мої статті йдуть іще в семи газетах, де я працюю поза штатом.

— Як ви це поясните? — запитала я в начальниці. — Чому в моїй газеті вони — «слабкі», а в провідних газетах їх беруть і не вносять правок?

Цариця, дивлячись мені в очі, на це відповіла:

— Ти найстрашніша людина в моєму житті! Тебе нічим не можна знищити! Ти — нав'язлива прима! Я докладу всіх зусиль до твоєї ліквідації.

Я тужно подивилася на шефіню і, згадавши персонажа Булгакова, Шарикова, відповіла:

— А дулю вам!

Р. С. Нух проситься в «Молодість» на роботу. Для цього спеціально подружився з Царицею та Морганю. Прощавай, мій друже!

П.

13.07.

Сьогодні, трусячи газетою «Народ», Цариця оскаженіло бігала по редакції і кричала на мене:

— Забирайся! Геть!!!

Від ненависті їй було зле: у шефині стався нервовий напад. Вона не могла пережити, що Гапур у своїй газеті опублікував мою статтю «Хто буде п'ятим президентом Чечні?». Також було зазначено, що я — заввідділу соціальної політики.

— Заввідділу? Політики? Ти?! — верещала шефиня. — Звільняйся з «Молодості»!

Але хвилювалася вона марно. У Гапура я опублікувалася зовсім безкоштовно — щоб підтримати його дітище. Як з'ясувалося, Царицю Гапур не покликав до себе в штат.

Дісталось й іншій кореспондентці — Ельзі.

— Тебе теж звільню! — кричала їй, блискаючи очима, Цариця. — Ти теж зазначена в новій газеті!

Ельза сумно мовчала, а я сказала:

— Нічого не вийде! Не верещи!

Пішла до Гапура, і ми сиділи й розмовляли про несправедливість. Він повідомив, що Аланів тато, незважаючи на двадцятирічну дружбу, чинить йому підступи, а я зовсім і не здивувалась: людей псує заздрість!

Думала позичити в Білочки з газети «Плюс» грошей до зарплатні, але вона поскаржилася, що фінанси співають романси. Вона гарна жінка і потай продовжує зі мною спілкуватись, попри заборону керівництва.

Ще я заходила до Байсарі. Її не було. А редактор її журналу дозволив мені посидіти за комп'ютером!!! Я ніколи не працювала за комп'ютером, і він учив мене, як відкривати сторінку *Word* і зберігати файл. Набирала я дуже повільно — не могла розібратися, де яка літера на клавіатурі. Він терпляче пояснював мені, що робити. Дякую!

Дорогою додому я зустріла Мілану та її чоловіка. Турпулханови подарували мені чорно-білий плакат, зроблений на принтері, — афішу свого концерту — і підвезли мене додому. Щоправда, старенька машина заглухла рівно за зупинку. Але все одно дякую! Дай Аллах, щоб у цих людей було все добре! Вони заслуговують на це!

15.07.

Сьогодні в рідній газеті видали зарплату за два дні 150 р. і гонорар 700 р. Судячи з усього, вважається, що цим я зможу прогодувати себе й матір цілий місяць? Це — наш єдиний дохід.

17.07.

Два дні на тиждень, у понеділок і середу, я зобов'язана сидіти в рідній редакції і нічого не робити. Не писати, не ходити на завдання. Просто сидіти на стільці. Раніше така практика в них провалилась, тому що в такий спосіб кореспондент, не маючи стільникового телефону й комп'ютера, ніякої інформації одержати не міг. Кореспондента годують ноги та нюх. Ноги в розбитому взутті ведуть його куди слід, а нюх підказує, де сталося чергове свавілля або теракт.

Тепер щодо мене ця процедура відновилася: при цьому інші кореспонденти ніколи такого не знали. Серед працівників пера прийнято знайти хороший матеріал, написати — принести в газету. Хоч п'ять разів за день. Але не сидіти, нічого не роблячи, не дізнаючись про новини.

Однак є в усій цій затії й позитив: я сидітиму в редакції й відпочиватиму від матінки. Знову її нервовий стан загострився. Мама плаче, говорить про смерть. Вона змушує мене сидіти на балконі годинами і тримати її за руку. Побоюючись за її здоров'я, я йду їй назустріч. Авжеж, це не вся правда — за своє здоров'я я теж побоююсь, мама кидається і б'ється, якщо її не слухатись.

Підкоряючись цим нервовим примхам, я вишукую собі ділянку зоряного неба і стежу за тим, як падають зорі.

Не можу залишити маму. Що буде з нею? Мама відчиняє вікна — вона задихається. Я через це хворію на ангіну. Ані почитати книжку, ані зробити зарядку — сиджу з нею. Людям не можу говорити про це — соромно. Не зрозуміють, тільки засудять. Я нікому не вірю.

Думала про душу й тіло: учені з сивої давнини намагалися довести, що душа первинна і її цінність незаперечна. Якщо тіло смертельно поранене, душа не має куди повертатись. А якщо людина божеволіє? Це ж хвороба душі! Виходить, що душа може хворіти.

Молюся тому, хто створив усі світи. Його імена звучать по-різному. Кожен пояснює Його по-своєму. Він створив Світло і Темряву. Я прошу Його про еволюцію своєї душі, щоб, пізнавши багато на Землі, наступного разу вона вирушила на планету вищого рівня. Я прошу про те, щоб Він не залишив мене в жодному зі своїх світів.

П.

18.07.

Я познайомилася з чеченським карикатуристом. Його ім'я Хожа. Він збирається знімати кіно про художника Петра Захарова. Пьотр

Захаров був чеченцем. Його справжнє ім'я невідоме. Трирічним хлопчиком Петра знайшли в с. Даді-Юрт, у момент каральних походів царського генерала Єрмолова. Сам генерал, відомий своєю суворою вдачею, сприяв порятунку життя хлопчика і віддав його на виховання в родину козака Захарова. Пізніше Пьотр Захаров здобув прекрасну освіту. Роботи художника знані. Чеченці пишуться ним!

Хожа обіцяв у разі позитивного рішення про зйомки покликати мене в кіно.

Р. С. Гостювали в Зайчика. Привезли солодощі діткам — в однієї дитини сьогодні день народження. Я подарувала хлопцям годинники. Діти були в захваті! Кричали:

— Тепер ми — як тато! З годинниками!

Їхній тато, Командир, страждає. Лагодив дах, і в око потрапила залізна стружка. Він погано бачить. Може, потребуватиме операції.

19.07.

Добридень, рідна газето! Добридень, чергування! Прийшла о 9.00. Нікого немає, крім комп'ютерної групи, що дісталася «Молодості» ще з часів царювання Професора й Алана. Заступниця шефа Совгат, секретарка юна Фрида і Магомед.

Магомед із моєю появою заплескав у долоні, хоча зазвичай не показував виглядом, що треба вітатись, і радісно запосміхався, усією своєю зовнішністю демонструючи: «Ага. Отак тобі! Прийшла і сиди!» Кабінет Квіточка, моєї персональної начальниці, був на замку. З'ясувалося, що в понеділки Квіточка на роботу не ходить. Про це всі знали й навмисне підлаштували: адже я часто віддавала матеріали в редакцію, не шукаючи, де саме Квіточка! На моє питання: «Де інші кореспонденти?» — заступниця шефині Совгат відповіла:

— Не твоя справа!

9.40. Ніякого завдання не дали. Совгат, проходячи повз мене, кинула фразу:

— Будеш просто сидіти до 17.00! Зрозумієш, хто тут хазяїн! Сиджу, пишу вірші.

11.00. З'явилися Моргана та бухгалтерка, весело хихикаючи. Я пішла в кабінет до бухгалтерки.

— Скільки, — питаю, — кореспондентів у штаті газети?

Бухгалтерка, почервонівши, крутилася дзигією, але, так і не збагнувши, де саме в питанні підступ, видала:

— Вісім!

Пішла до Совгат:

— Чому я мушу сидіти в редакції двічі на тиждень, якщо тут вісім людей?! П'ять робочих днів!

У відповідь:

— Не твоя справа!

І показала здалеку бухгалтерці кулак. Моргана не стрималася:

— Наша Цариця всім дозволяє говорити по телефону в редакції, а тобі — ні!

З'явилася щойно згадана найголовніша владна особа.

— Правда, — кажу, — що тільки мені не дозволяєте телефоном користуватися?

Гордовите мовчання. Грюк дверима. Народ п'є чай, веселиться. Завдань немає.

12.30. Прийшов Нух. Зображує залицяльника Моргани, яка йому матір'ю могла б бути. Проситься до штату.

Слава богу, перерва!

14.00. На перерві не обідала. Бо немає чого.

Ходила до журналістки Айзан у «Трудягу». Там зіткнулася з Професором. Він приніс у їхню редакцію торт і квіти. Проситься хоч поза штатом... Безробітний.

Забігала в газету «Известия». Сивий Гапур налив мені склянку чаю і дав два сухарі. Дякую!

14.30. Професор, зробивши коло вулицею, як білка, прибіг у «Молодість», де колись був головним. Розмовляє з Совгат. Радіє, як вони придумали мені роботу. Чую:

— Так їй і треба! Буде знати! Ми їй покажемо!

Громовий сміх.

Пишу оповідання — треба вбивати час змістовно.

16.30. Моргана підкралася з радісною посмішкою:

— Хоч завтра і не твій день, але для тебе є робота! Ти завтра йдеш на прес-конференцію до міністерства.

- А що робитиме кореспондент, той, який чергує завтра?!
- Не твоя справа!

Після роботи побрела до Білочки, в газету «Плюс». Белочка — не чеченка, кумичка. Їй теж зовсім немає життя на роботі. Принижують. П.

03.07.

Воду привезли у двір! Усі біжать, як божевільні, в темряві, падають із відрами! У під'їзді немає жодної лампочки! Вода — велика рідкість. У єдиному фонтані, що поставили в центрі Грозного для «показухи», люди перуть, миють взуття. Є навіть фотофакт цього. Я помчала по воду!

Коли ми побігли зі свого третього поверху, здогадалися поставити в під'їзді свічку, інакше б усі повбивались на сходах. Люди в боротьбі за воду билися, кидали одне в одного порожні відра й чув'яки. Замурзані підлітки зневажливо шепотілись, показуючи на мене і мою маму пальцем:

– Гаскі! Гаскі!

Я голосно спитала:

– Мічах ю гаскі?!¹

І хлопці, почувши чеченську мову, злякано замовкли. Воду ми набрали. Заплатили водовозові 10 р.

Зараз за вікнами гроза, спалахують блискавки. Автоматні черги на трасі. О! Хтось став відповідати з гармати. Пішла я до ванної кімнати — там більше стін і менше залітає осколків.

П.

25.07.

Вразив випадок, який стався нещодавно. Міліціонери-чеченці катували старого чеченця і відрізали йому вухо!

Було так: міліцейська машина довго кружляла дворами, вишукуючи жертву. Їм трапився дід, який ішов вулицею. Вони спитали його:

– Котра година?

Він відповів:

– Сьома вечора.

¹ Де росіяни?

Міліціонери вискочили з машини й заштовхали його туди. Потім привезли у відділок, де били, катували. У результаті відрізали вухо ножем. Через якийсь час відпустили, не висунувши жодних звинувачень. У людей остаточно з'їхав дах. Інакше це й пояснити неможливо.

Дід, якого, до слова, ми з мамою знаємо, тепер, виходячи надвір, весь час озирається і намагається не розмовляти з міліцією ні про що.

28.07.

У центрі міста була стрілянина. Підірвали БТР.

А рідна «Молодість» гриміла скандалом! Але цього разу сварка ніяк не стосувалася мене. Цариця, загорнута у величезну шаль, кричала на працівників: Совгат, Фриду, Магомеда та інших.

— Ідіоти! Кретини! Ви купилися на квіточки й пиріжечки Професора?! Та як ви сміли пустити Професора до мого комп'ютера?! Чому він зібрав на мене компромат під час моєї відсутності?! А ви знали й мовчали! Зрадники мені не потрібні! Звільню! Беріть ручку й папір — пишіть заяву за власним бажанням! Думали, я не дізнаюся про зраду?! Я покараю вас жорстоко!

Дівчата голосно ридали. Виявляється, в Цариці був на неї ж, у її комп'ютері, компромат!

Мою персональну надбавку до зарплати (цілих 1500 р.) мені давно ніхто не платить. Може, щось ще?! Пір'ячко на пискі, як кажуть?

Було жаль співробітницю Саміру — від погроз шефіні з нею зробилась істерика. Вона багато працює, допомагає своїй родині. Саміра боялася звільнення більше за всіх, тому що її батьки бідні й сильно хворіють. Вона єдиний добувач у родині: якщо вона втратить роботу, старі помруть із голоду. Дівчина дрібно тремтіла і плакала. Просила помилувати.

Я сиділа в редакції. На мене ніхто не звертав уваги. Усі були зайняті розбірками. Про роботу забули.

Р. S. Який спритний Професор! Він вирішив хитрістю повернути газету собі, а колектив потай підтримав його. Він набагато ліберальніший. Цариця — деспот. Нехай Професор повернеться!

П.

30.07.

Учора ввечері в мене піднялася температура до 40°. Почалася блювота. Може, інфекція в неочищеній воді? Я була при смерті. Лягла на підлогу, тому що на підлозі легше, ніж на ліжку. Спочатку кричала

від болю, потім занурилась у стан, коли вже не розуміла, що зі мною. Шлунок горів вогнем. Мама нічим допомогти не могла. Немає телефонів! Неможливо викликати «швидку допомогу». Ми живемо в «чорній дірі», де немає ніякої цивілізації.

Мама бігала до сусідів-чеченців: вони помолилися за мене і дали попити води з молитвою. Так я пролежала до ранку — на підлозі, під стрілянину з автоматів за вікнами. Чомусь у моторошному маренні я пояснювала комусь Невидимому, що не можу померти зараз.

— Чому? — питав прохолодний сріблястий голос. — Тобі було не досить випробувань? Що ти хочеш зрозуміти?

У відповідь я починала говорити (подумки), що я винна гроші: журналістці Айзан 1000 р. і Білочці 100 р., які позичала на їжу. Я обов'язково мушу віддати борги!

Уранці температура впала до 38°, я стала вирізняти обличчя мами, яка заснула поруч, спершись на спинку стільця. Плямиста кішка Карина сиділа неподалік. Вона уважно стежила за мною. Побачивши, що я ожила, Карина стала мурчати й тертись. Зараз мені вже краще.

Їсти вдома немає чого: мені воно, звісно, ні до чого, я навіть воду ледве п'ю. А от мама й кішки виглядають не дуже. Їм би хліба! Стеля кружляє.

Хочу повідомити, що керівник Школи кореспондентів, де я навчалась, не відправив таких відмінників, як я, за кордон. На моє питання: «Як це розуміти?!» — відповів:

— Я сам знаю, хто має відвідувати Італію та Францію!

П.

05.08.

Матеріальну допомогу від уряду, про яку так прийнято розповідати, нам не дали. Вочевидь, вирішили, що нам вона не потрібна. Хоча заяву ми з мамою подавали півроку тому. Передавав нашу заяву у відповідний відділ друг мого діда, Азиз. Компенсацію за поранення теж ніхто не дає і не збирається.

Завтра думаю поїхати до Лейли на «Автобазу».

У нас у Грозному дві доби не було газу — ніде ні хліба, ні печива!

Р. S. Зуб болить. Полоскання з травами не допомагають.

07.08.

Уночі, щойно заплющивши очі, я побачила поля з житнім колоссям і мандрівника в одязі XVI—XVIII століть. На ньому був плащ. У руці

мандрівник тримав ціпок, на який спирався, йдучи. Ми зустрілися на сільській дорозі. Мжичило по-осінньому, і, здавалося, важке сіре небо ніколи не відкриє сонця.

— Біль не минає? — спитав він, тільки-но поглянувши на мене.

— Хто ти? — відповіла я питанням на питання, з цікавістю його роздивляючись.

— Лікар, — сказав незнайомиць. — Я загинув на російсько-турецькій війні.

Ішов дощ, переді мною стояв абсолютно реальний чоловік. Усміхався. Не було нічого надійнішого за цю реальність. Я сумно сказала:

— Біль не минає.

— Зараз він пропаде, — на мить він приклав руку до моєї щоки.

Я перестала відчувати зуб. Моему подиву не було меж! Коли я отямилась, то зрозуміла, що Мандрівник уже зникає вдалині. Він квапливо крокував, спираючись на ціпок. Я не встигла йому подякувати.

Прокинулася — зуб не болить зовсім.

08.08.

У редакції «Молодості» революційний переворот. Цариця домоглася слухняності й догідливості. Усі працівники тепер безсловесні раби. Адже їх не вигнали після того, як викрили в зраді. Гучно кричала володарка:

— Я закрию газету й усіх викину на вулицю!

І страшно було, раптом правда. Хоча яке право вона має так кричати в державній газеті?

Про мене на нових зборах теж не забули. Цариця віддала наказ заради того, щоб я сиділа два дні в редакції й не могла заперечити, залучити всі резерви. Це означає, що всіх кореспондентів змусять безвилазно сидіти по два дні в редакції. Ох, сміхота! Інакше я справедливо кричу про дискримінацію. Завтра, в понеділок, на каторгу.

Квіточка, підлещуючись до начальства, стала посилено чіплятись. Нух дошкульно висловлюється на мою адресу. Він добре подружився з Морганою, і його пообіцяли взяти на півставки! Тож його зусилля виправдані. Моргана допомагає йому писати статті.

Моїх дописів за липень опублікували два з написаних двадцяти п'яти. Цариця аж руки потерла від задоволення:

— Буде тобі «гонорар»!

Оскільки ні мені, ні мамі харчуватися немає чим, ми пішли в гості. Є така традиція: немає їжі у твоїй оселі, піди до друга. Ми пішли

до Лейли з «Автобази». Лейла пригостила супом і таким смачним сиром, про який ми довго й марно мріяли!

Дорогою назад ми зустріли матір дівчинки Хеди. Мати поетки повідомила:

— Рамзан Кадиров купив моїй дівчинці дорогий телефон і сережки з діамантами! Ми поїдемо відпочивати в Москву до 1 вересня! Коли повернемось, дамо інтерв'ю.

Бачила Айзан. Вона щосили вмовляла мене розповісти про війну, про мирних жителів — на камеру. Говорила, що передасть плівку куди слід.

Книжка, яку я виявила в Байсарі, ввела мене в ступор. Було так: я прийшла до Байсарі, і та, залишивши мене саму в редакції, пішла у справах. На столі лежала книжка про чеченську війну. Не було чого робити, я відкрила її — і обімліла: нічого гіршого в моральному плані я ще не читала! Як можна таке друкувати?! Ахінея настільки перемішана з явною брехнею і тонкою правдою, що цей каламбур введе в оману будь-якого читача!

Нескінченні історії про героїзм, коли кілька російських солдатів були в контактному бою з безліччю бойовиків (що саме по собі смішне і є неправдою). У таке можуть повірити тільки ті, хто ніколи не жив у ЧР!

Я свідчу, що в 2000 р., коли російські частини штурмували багатоповерхові будинки на вулиці Іподромній, було так: солдати, захопивши цю територію, неймовірно дивувались, розпитуючи місцевих дітей:

— Невже нашу військову частину за шість транспортних зупинок два місяці тримали всього четверо бойовиків?! З однією переносною гарматою? Вони стріляли з різних точок?! А ми цілий місяць думали, що тут армія терористів!

Зараз я можу знайти свідків тієї розмови, і діти, які повідомили про це солдатів, — не чеченці. Це юні росіяни, народжені в Грозному! Але мине час... Люди губляться.

І в нашому районі було так само: двоє-троє бойовиків своєю неймовірною хоробрістю тримали в страху цілі частини російських військових. Тому історії про «героїзм» російських військ викликають у кращому разі глузливу посмішку.

Далі в цій книжці показані фото: напівроздягнені трупи людей. Навіщо роздягати людину, якщо ви її вже вбили? Спеціально, щоб

принизити мертвого? Робиться це від мерзенності! Мабуть, при цьому можна вигукувати: «Вони — погані!» Але якщо ти чиниш так, то ти анітрохи не кращий. Найгірше — підписи. Під фото, де зображений старий чеченець, який сперся на паркан, ставши мало не на шпагат, і його при цьому обшуковують російські військові, підпис: «Затриманий без паспорта!» Під іншим фото, де лежить убитий молодий чеченець, напис: «Убили. Шкода, що не Басаєв!» Але більш цинічного підпису взагалі годі собі уявити — на фото жінки й діти Чечні: «Вони дочекалися своїх визволителів — Російську армію!»

Нікого ми тут не чекали, і нічого було сунутись: усі жили мирно, доки війна не знесла дах; тепер усі одне одного ненавидять!

Також у цій книжці заохочується підлість. Розповідається історія про російського капітана. Капітан загинув у Чечні. Перед смертю він попросив начальника передати лист дівчині, яку кохав. Начальник пішов був виконувати доручення, але, довідавшись, що дівчина вийшла заміж, подумав: «Пусте!» — і лист не віддав. Не виконав прохання померлої людини! Залишив лист собі! А потім долучив до цієї книжки. Я всією душею бажаю, щоб померлий російський капітан прямо з того світу дав по шиї такому «помічникові»!

Подумала й вирішила, що моя правда нікому не потрібна! Та й кому вона може бути потрібна в цьому світі? Де на кожному кроці неправда, мерзота й жорстокість? І плавно переходжу до останніх подій. У дворі Байсарі, на вулиці Рози, живе самотня добра бабуся Ліля. У неї в роду є вірмени та росіяни. Але місцеве населення захищує її саме до росіян, що означає — смерть.

Моїй мамі якось було погано з серцем біля її під'їзду, і вона мою маму врятувала — дала води й ліків. Бабуся боїться сусідів. Через квартиру їй неодноразово погрожували. Тричі кидалися душити зашморгом, але їй удавалося вирватись. Сусіди били її, обкрадали.

Вона не хоче до грозненського будинку престарілих — там тяжкі побутові умови. Бабуся хоче дожити віку у своїй квартирі, але не може одержати пенсію — у неї немає паспорта. Він згорів у війну. Живе милостинею. Байсарі, довідавшись про бабуся, сказала, що в неї є зв'язки і вона допоможе!

— Я доб'юся, щоб старій жінці дали паспорт, — пообіцяла Байсарі. — Можливо, відправлю її до московського пансіонату. У неї буде пенсія. Бабуся нікому не довіряє, крім тебе. Довідайся, які документи в неї залишились, і передай дані мені. Я носила їй їжу, випитувала, але мені вона не каже.

Я не вірю людям. Але вибору немає. Як ще допомогти нещасній жінці? Адже без документів вона не зможе виїхати, не зможе одержувати пенсію. Прийшла з мамою до бабусі. Убогість. Голод. Але вона пригостила мене апельсином — їй хтось подав його з милості на Центральному ринку. Я принесла їй хліба та риби. Ліля розповіла про себе. Голос її був схожий на струну, що дзвенить по-дитячому чарівно:

— Я була медсестрою в 1941-му. Війна, фашисти. Брат загинув на фронті. Я сильно застудилася. Дітей не було потім, а так хотілось... Одного разу я пішла до циганки. Це було п'ятдесят років тому. Ворожка розклала карти й наворожила мені, що вийду я заміж і буду щаслива. Але чоловік помре раніше за мене. Сказала, що і як буде. Усе збулося до останнього слова! Але найстрашніше, що ворожка повідомила мене: помру я не своєю смертю. Уб'ють мене задля зиску, через житло!

Я і мама порадили їй якнайшвидше виїхати з Чечні — адже тут небезпечно перебувати одній. А для цього потрібний паспорт. Бабуся, довірившись, дала своє посвідчення особи:

№ 002183

Аксьонова Лілія Давидівна

Адреса: місто Грозний, вулиця Рози, будинок 15, квартира № 24. Посвідчення видане в Заводському РВВС у зв'язку з втратою паспорта і дійсне до 21.09.2001 року.

Я передала дані з дозволу Лілі Байсарі.

П.

09.08.

Божественний серпень.

Мама розповідала, що возила мене на море, коли я була маленькою. Важко щось пригадати. Точніше, я й не пам'ятала нічого, крім однієї фантазії: я бачила дівчинку двох років, вона тонула у хвилях. Її віднесло далеко від берега, тому що вона побігла за білим іграшковим пароплавом і захлинулась. Я летіла над дівчинкою в повітрі, немов прив'язана до неї тонкою ниткою. Бачила, як дівчинка знепритомніла. Мені не було страшно чи боляче. Мені було легко! Щось піднесене й прекрасне відбувалося.

І яким був мій подив, коли я сказала про це матері: спершу вона не хотіла говорити, але, коли я згадала про пароплавчик, її затрусило:

— Як ти можеш це пам'ятати?!

— Та я не пам'ятаю цього, просто сон.

І тут мама каже (!):

— Так, ти тонула. Це сталося на Каспійському морі: тобі було трохи більше ніж два роки. Ти дуже боялася води і ніколи не плавала. А тут, дивлюсь, немає тебе. Мені стало погано з серцем. Я перенервувала страшенно. Виявилось, ти побігла за іграшкою, і тебе занесло далеко від берега. Спасибі, росіянин, плавець, знайшов тебе у хвилях. Він урятував тебе! Але як ти можеш це пам'ятати?!

Днями ми зустріли Таню-інвалідку. Вона і Юлька торгують друковоною продукцією. Таня розповіла про чеченську родину, яка шукає няньку. Усі діти — хлопчики. Батько дітей Алхазур працює охоронцем у камері схову на Центральному ринку. Його дружина працює в кафе. Вони обіцяють нянці 150 р. на день і їку. Мама погодилася, за умови, що я їй допомагатиму. Чеченська родина живе біля ринку, і в нас великі витрати на дорогу з дому. Але їка і сякий-такий дріб'язок залишиться. Роботу журналіста я не кину. Редакція «Молодості» від Центрального ринку у двох кварталах.

Я бачила на ринку Чорну Рукавичку. Цей пан жив колись у будинках на вулиці Завети Льїча. Розповідали, що в нього протез після того, як під час бойових дій йому відірвало кисть від пострілу гранатомета. Він говорив, що повернеться в Чечню років за п'ять, приходячи до нас у 1999 р. розгадувати сни. Мене Чорна Рукавичка не помітив.

16.08.

Сьогодні я і мама вирушили знайомитися з родиною Алхазура та Кайли. Їхня квартира досить стара, підлога провалюється до сусідів униз, немає меблів і посуду. Алхазур — чоловік тридцяти років. Кайла трохи старша. Вона красива, як кінозірка. Довге чорне волосся. Тоненька фігурка, як у школярки, і сині очі, обрамлені густими віями. Кайла розповіла, що діти — попередніх дружин Алхазура. Вона їм не мати.

— У мене є діти. Теж троє, — сказала вона. — Але багато років я не бачила їх. Колишній чоловік заборонив мені наблизитися до рідних дітей. Вдалося потримати доньку за руку тільки недавно, коли ховали бабусю. Ви ж знаєте звичай: у разі розлучення матір проганяють, а діти залишаються з батьком.

З'ясувалося, що від замурзаних, чужих по крові хлопчиків вона далека: з дітьми ніхто не хоче возитись, вони нікому не потрібні. Батько згодний платити 150 р. на день, аби тільки їх хтось погодував. Діти: Якуб (6 років), Емін (5 років) і Азамат (2 роки) — голодні, брудні й худі. За твердженням мачухи, старші зламали ногу маленькому, коли їх залишили вдома.

У квартирі немає їжі. Суп, який я зварила з двох картоплин і банки кільки, діти їли п'ять разів поспіль і вилизували язиком тарілки. Кричали:

— Тьотю! Смачно! Дай іще! Будь ласка!

Ми шоковані. Не знаємо, як бути далі.

18.08.

Мені не подобається чоловік, якого Алхазур відрекомендував як брата. Тут прийнято називати «братами» друзів. Тому, найімовірніше, це саме друг. Цей друг має «східні» схильності й завзято женихається. Люди називають його Мулла. Але я перечитую «Таємну Доктрину» Є. Блаватської. Мені не до нікчемних розмов.

Останнім часом ми няньчили дітей у сім'ї Алхазура. За твердженням усіх сусідів, Кайла ненавидить дітей, душить їх і б'є до чорних синців.

— Саме вона зламала Азаматові ногу, коли той плакав, — розповіла сусідка з другого поверху в їхньому під'їзді, стара чеченка.

Діти про солодощі не знають. Побачивши хліб, трясуться. Я попрохала Кайлу купити їжі в дім. Вона купила картоплю та макарони. Самі дорослі їдять удень у кафе.

Діти нещасні — вони кілька місяців не виходили надвір, їх тримали під замком. Батько, у минулому веселий гуляка, зараз став серйозним сім'янином. Але до хлопців йому немає діла. Де матері цих дітей, невідомо. Кайла сказала, що батько лупцює дітей, але сьогодні з'ясувалося, що це не так. Діти кажуть: «Тато хороший!»

Крім дорослих, є ще «Приживалець». Хлопець із ринку двадцяти семи років. Йому не подобається наша присутність у квартирі. Діти, коли ми йдемо ввечері, плачуть і кричать:

— Тьоті, не йдіть! Не залишайте нас самих! Ми боїмося!

Словом, страхіття.

Крім усього цього, я не полишаю письменницьку роботу. У пошуках інформації бігаю містом. Інколи забігаю в редакції, інколи до мами та чужих замурзаних дітей. Сьогодні була в уряді Чечні.

Бачила Азиза. Він попередив, що біднякам, які не мають житла й пенсії (як ми), даватимуть матеріальну допомогу. Днями було оголошено, що перераховано шістнадцять мільйонів рублів на допомогу нужденним людям Чечні. Уряд «допоміг».

У призначений час, під високою брамою уряду, зібралися старі, діти-сироти, каліки. Чекали на допомогу, сидячи прямо на асфальті. Багато прибули здалеку. З гірських сіл. Старі сиділи на землі, підстеливши під себе газети й підклавши камені — чекали, що «великі люди» помітять їх. Об 11.00 відчинилися двері, вийшов представник влади й гучно оголосив, що гроші «закінчилися»! Почалася паніка. Люди волали:

— Як?! Нікому ж нічого не дали! Ми голодуємо! Негідники! Тварюки! Виродки! Ви знову все вкрали?!

Але охорона швидко розігнала вбогих і калік за допомогою автоматних черг та кийків. Ніхто не одержав ніякої допомоги! Гроші зникли напередодні виборів.

До речі, президента нам уже «обрали». Це скромна тиха людина А. Алханов. На плакатах у місті він має нещасний вигляд, і мені його щиро жаль. Він приймає гру і є її декорацією на чітко встановлений термін.

Я сиділа на території уряду, в кабінеті директора нового телевізійного каналу. Директор, хоч і обіцяв прийти, не з'явився. Прийду завтра сюди ж о 9.00.

Купала кішку Карину в тазі. Хтось у дворі полив її гасом. Хотіли спалити?

Бачила маму Хеди, маленької поетеси. На прохання передати нашу заяву про матеріальну допомогу особисто Рамзанові Кадирову вона відмовила. Боїться, що її дитину обділять подарунками? Не розумію чому. У них дві свої квартири!

Була в Міжнародному комітеті допомоги. У будь-якій допомозі відмовили, але дали інтерв'ю — про те, як багато допомоги надає їхня організація населенню.

20.08.

Директора на каналі ТБ всі дружно звать Пух. Пуха за мене просив старий Азиз, намагаючись допомогти з роботою.

Директор дав анкету, я її заповнила. Пройшла співбесіду. І мені запропонували посаду редактора молодіжних програм! Погодилась.

Пух пообіцяв зарплату вісім тисяч рублів. Це величезна зарплата в нашій республіці!

Цариця в рідній газеті розлютилась: вона довідалась, що в журналі «Кудесник» у Байсарі вийшло моє оповідання. Не розгубившись, вона збігала до свого друга, Аланового тата, у сусідні «Известия» і видала псевдонім, під яким славний Гапур друкував там мої статті. Ох і дісталось ж Гапуру від начальника!

А я цілком випадково впіймала старенького спортивного журналіста і пригрозила йому судом за мерзенний язик. Того самого, який голосно заявляв: «Поліна — собака, тому що в неї мати росіянка». Упіймала я його в Гапуровому кабінеті. Злісний старигань мовчав і дивився собі під ноги.

У «Молодості» на всіх було видано премію. Мені дали розписатися за дві тисячі рублів, тисячу з яких належало зразу віддати Цариці (?).

Муса з міністерства кликав на обід. Але в їдальні уряду мене вже пригостив Азиз. Він замовив так багато їжі, що я ледве дихала!

Сумую без журналістки Айзан із газети «Трудяга». Вона виїхала до Москви. Мені написали всі газети клопотання на вступ у Спілку журналістів. Усі, крім рідної «Молодості».

П.

22.08.

— Не діти — звірі!!! — кричить на вихованців мачуха Кайла.

І це, на жаль, відповідає істині. Зовсім невиховані, позбавлені будь-якого розуміння про добро і зло маленькі створіння. Учора вони так вимотали нерви, що ми вирішили їх більше не доглядати. Тепер зрозуміло, чому їх так люто лупцюють батьки! Діти не розуміють прохань ані російською мовою, ані чеченською. Як маленькі бісенята, вони скачуть цілий день. Кидають речі з четвертого поверху на перехожих, цілячись у голову! Перевертають воду у відрах, яку батьки з зусиллями приносять із вулиці, купуючи її щоразу у водовоза!

У Грозному давно немає шибок, їх на вікнах замінює клейонка: діти рвуть її щодня. Навмисне рвуть зубами або протикають іграшками. Кидають у дорослих домашнє взуття, обзиваються матом, плюють у тарілки з їжею. Кидали на підлогу телевизор, єдину пристойну річ у будинку Алхазура!

Це далеко не всі їхні «подвиги». Об сукню моєї матері вони витирають соплі й злостиво хихикають, як маленькі звірята. Батьки,

коли бачать таку поведінку, б'ють їх спеціальною для цього випадку різкою! У чеченських родинах прийнято бити дітей за провини, а дії цих хлопців перевершують усі звичайні витівки. Діти звикли до нас, зрозуміли, що ми на їхньому боці: активно захищаємо і смачно готуємо. Весь час ми не давали їх шльопати, коли були вдома в Алхазура. Особливо я лізла з моралями:

— Дітей бити не можна!

Але є закон: не сунься в чужу родину зі своїми правилами. Видно, ми з мамою не зовсім слушно оцінювали ситуацію. Дорослі просто інакше не в змозі дати раду — ці діти не розуміють жодної мови, крім стусанів! Хоча жаль їх, звичайно.

Кошмар коїться! У ніч на неділю було вбито (розстріляно й зарізано) кількадесят чеченських міліціонерів. Найбільше вбивств трапилося в Октябрському районі та в районі «Мінутки». Причина — помста. Адже міліція в основному набрана з бойовиків, тобто людей, які, побігавши по горах з автоматами, одержали амністію від влади. Їхні колишні соратники не вибачають прислужування новому режиму.

У нашому Старопромисловському районі бардака поки не спостерігалось: міліціонерів ніхто не різав. Але місцеві громадяни чогось упевнено чекають!

Нещодавно я бачила літнього Хасана. Хасан днями їздив по товар до Дагестану. Він розповів, що бачив калюжі крові та шматки людських тіл, які валялися прямо на трасі.

В одному з районів Грозного бойовики захопили заручників і кудись повели. А біля чеченського с. Гехі російський вертоліт кинув ракету в КамАЗ із кавунами. Кавуни розлетілися на кілометр! Суто випадково шофер лишився живим: він у той момент, коли пролітав вертоліт, відбіг у потрібні за найближчі дерева. Мені це розповіли очевидці: люди проїжджали й підібрали шофера-«щасливчика».

У всій цій метушні приїздив до Чечні В. Путін. Він поклав квіти до могили покійного Ахмата Кадирова, потоптався на місці та й поїхав собі.

Завтра мені потрібно бути на новій роботі ТБ, у будинку уряду (він уже злітав у повітря в 2002-му).

Була в Байсарі-правозахисниці. З жахом виявила, що бабуся Ліля зникла. Та сама бабуся, яка довірила мені свої дані! Байсарі пояснила,

що відвезла Лілю до сестри й залишила там, а у квартиру бабусі скоро в'їдуть «справжні господарі» (?).

Свічки немає. Сонце сіло. Далі в темряві писати нема сенсу.

П.

25.08.

Працюю на ТБ. Оскільки воно розташоване на території уряду, за чотирма постами охорони, я всіх міністрів уже знаю в обличчя. Перед камерою трохи ніяковію. Вихідних немає. Виконую не тільки свою, але й чужу роботу. Це забирає багато сил. Учора знімала свій перший репортаж. Сьогодні цілий день монтувала.

У нескінченних коридорах уряду Чечні я зустріла сивого отамана козаків Григорія Погребного. Він, дізнавшись, що моя мама хворіє, передав трохи грошей їй на ліки. Я довго відмовлялась, але він твердо сказав:

— Допмагаю тобі, як онучці! Мати хворіє, а ти відмовляєшся — недобре!

Журналістку Айзан не бачу.

Навіть у «Молодість» немає можливості зайти. Хотіла забігти туди в понеділок, але на зупинці «Автобаза» почався бій серед білого дня. Бойовики у всеозброєнні моталися дворами, стріляли з автоматів — їм у такт відповідали міліціонери з кулемета.

Я стрімголов заскочила до тьоті Лейли (слава Богу, вона була вдома). Ми в її квартирі полежали за холодильником — там найбезпечніше. Кілька куль залетіло у вікно. Коли народ відстрілявся й розбігся, я попленталася на ТБ.

Учора, близько 20.00, невідомі в масках, прямо при мені, захопили маршрутку на проспекті Фронтівиків. Бандитів було троє, і з ними був дід. Цей дід відволікав міліціонерів раптовими танцями: він бігав навколо них колами, танцював лезгинку й голосно кричав: «Асса! Асса!» Поки вони від подиву пороззявляли роти й витріщили очі, спільники старого підкралися до маршруткі і за шкірку, погрожуючи пістолетом, витягли з неї водія.

Проспект був напівпорожнім у той час. Міліціонерів на ньому було більш ніж десятеро. Я йшла назустріч дійству і з жахом подумала, що немає сховку — ні арки, ні двору; зараз почнеться стрілянина, і випадкова куля... «Нехай, — промайнуло у свідомості. — Просто впаду на асфальт!»

Але міліціонери, коли маршрутка зірвалася з місця, не стали її переслідувати, а побігли за дідом-чеченцем. Худенький в'юнкий старий, продовжуючи робити танцювальні рухи руками, з криком «Асса! Асса!» швидко від них утік.

П.

28.08.

Нарешті вихідний! Я хоча б щось зможу розповісти.

По-перше, завтра в нас вибори президента Чечні. Усі люди навколо знають — це буде Алу Алханов. Багато хто навіть не збирається голосувати. Усе ясно й зрозуміло. Немає ніякого вибору! У нашій країні його вже давно немає. Держслужбовці скуті обставинами: не проголосуєш за «кого слід» — не дадуть зарплатню. Не одержиш зарплатню — діти будуть голодні. Сім'ї багатодітні.

Учора на території уряду ставили укріплення й гармати! Є версія про напад бойовиків. Я була в уряді весь тиждень, а саме перебувала в офісі Пуха.

Пух — дорослий чеченець. Несподівано він розповів, що є великим другом В. Путіна, президента РФ, і навіть показав фото спільного з ним відпочинку (!). Зі мною Пух спілкується нормально. Єдина розбіжність між нами: я не хочу бути в кадрі без хустки. У Чечні жінці соромно мати інакший вигляд — тут свої порядки. Можуть за пропашу вважати, якщо не покрита голова. Пух приїхав до Чечні нещодавно і наполягає, щоб я про хустку забула. Ми постійно сперечаємось, і я йому не поступаюся. Я на відміну від Пуха знаю, чим закінчуються подібні експерименти, адже прожила в Чечні майже двадцять років! Уся ця видима світська влада, на яку спирається Пух, не значить у гірській республіці ні копійки.

Команда на каналі така. Хитренький директор Пух. Гарна людина, але інколи випиває. Його племінник, близько сорока років, розважливий і самовдоволений. Молодий родич Пуха, двадцяти років, Азур. Симпатичний. Знається на комп'ютерах. Уболіває за місцеву футбольну команду «Терек». Заступник директора Лук. Йому близько шістдесяти. Нахабний, буркотливий чеченець. Полубляє закидати чужі речі за шафу! (Учора при мені туди полетіли капці оператора Хазифа.) Але до мене Лук ставиться непогано через моє кавказьке виховання: я завжди встаю, щойно він з'явиться. За чеченськими традиціями при старших не можна сидіти без їхнього дозволу. Ще я подаю йому чай, тому Лук відразу добрішає і гидоти мені не робить.

Оператор Хазиф у 1985 році, коли я тільки народилась, уже працював на телебаченні і знав мого дідуся Анатолія. Хазиф тому відразу й вирішив, що я чеченка.

Є співробітник Дадик. Він небезпечний: поводить ся непристойно. Учора при мені поліз рукою під сукню одній зі співробітниць-чеченок. Вона лише сміялась у відповідь (!). Дадикові 25 років. Високий, чорнявий, худий.

— Чеченець французького походження, — каже про нього Айзан, моя подруга з «Трудяги», і сміється: вони знайомі.

У перші дні Дадик дивився на мене з неприхованим презирством, але потім начебто вгамувався. Його неймовірно смішить моя скромність, довгий одяг і хустка.

Є дві працівниці. Обидві — чеченки. Одна з них худенька, золотокоса, синьоока. Їй близько тридцяти. Я зватиму її Аліною. Друга дівчина такого самого віку, чорнява, повненька — Ізаура. Вона більш агресивна, зла. Багато пережила. Розповіла, як чоловік із неї знущався: ламав ребра, бив головою об стіну. От і вся команда! Я не розумію їх, вони — мене. Ми зовсім чужі, наче з різних світів. Вони живуть іншим життям. Люблять розважатися. Забезпечені. Вільні.

У будинку, де мама нянчить дітей, свої пригоди: з'ясувалося, що Кайла — п'ята дружина Алхазура. Усі діти — від різних дружин. Хлопці за останні кілька днів підпалювали килим, порвали книгу з молитвами, зламали годинник і кидали помідори в цукор. Усього не перелічиш! Вони кусають один одного до чорно-червоних синців. Усі в таких синцях. Кайла вирішила віддати їх у дитбудинок. Усі погодилися, що там їм буде краще.

Але це ще далеко не всі новини!

Приживалець привів із Центрального ринку юну чеченочку Продавчиню (їй 17 років). Вона прийшла три дні тому з ринку в чому торгувала — у халаті й капцях. Алхазурів «брат», Мулла, відразу їх одружив, нашвидку пробурмотівши молитву, і вони стали чоловіком і дружиною. А Кайла й Алхазур — свідками. Тепер Приживалець і Продавчиня туляться по кутках у двокімнатній квартирі, а моя мама з дітьми — на кухні.

І це ще не все! Учора з'ясувалося, що Продавчиня вже була заміжня вперше у 13 років (!). Чоловік її виявився наркоманом, і під час перевезення наркотиків його впіймали представники влади й посадили у в'язницю. Після чого Продавчиня повернулася до

себе додому, у гірське село. Мати її померла молодою. Батько-п'яниця в білій гарячці застрелив з пістолета другу дружину, мацуху Продавчині. Тітки Продавчині за долари відмазали батька. Оскільки справа сімейна, місцева міліція навіть не розбиралася — тут узагалі не прийнято втручатись у сімейні розбірки. Вбив дружину, то вбив.

Залишилася новонароджена зведена сестричка Продавчині. Вона її доглядала: годувала маленьку з пляшечки. Рідний батько морив Продавчиню голодом, сильно бив і гвалтував щодня. Вона боялася смерті й терпіла. Урешті сама погодилася з ним жити як дружина.

Зараз батечко розлучений: він дізнався, що Продавчиня втекла і вийшла заміж. Із друзями, озброєний, він нишпорить ринком, випитуючи, куди зникла непокірна дочка. Обіцяє вбити всіх, хто до цього причетний!

Про те, що Приживалець і Продавчиня ховаються в Алхазура та Кайли, знаємо тільки ми та вони. Більше ніхто. Продавчиня повідомила про це тільки на третій день після весілля — усі нажахані! Приживалець не може за мусульманським звичаєм від неї відмовитись. Та й не по-людськи це тепер — відмовлятися!

До вхідних дверей усі бояться підходити. Алхазур, Кайла та інші здригаються від кожного шурхоту, адже в будь-який момент увірвуться збройні люди й усіх постріляють: батько Продавчині пов'язаний і з мафією, і з міліцією.

У Приживальця та Продавчині немає ані копійки грошей. Усе майно: халат, що був на ній, та капці. Алхазур і Кайла — бідняки. Про нас і говорити нічого!

Усі цілими днями їдять суп, який зварила моя мати: на велику каструлю три картоплини й одна банка рибних консервів. Говорять: «Ох, як смачно!»

Кайла, відома звідниця, ніяк не дасть мені спокій. Вирішила допомагати Муллі. Думала, що я погано розумію чеченську мову, і намовляла, як мене краще вкрасти, запхати в машину на вулиці. Крадуть дівчину за старим чеченським звичаєм — так прийнято, коли хочуть одружитись.

Річ у тому, що мені на роботі не платять зарплатню, а нам треба платити за винайняту квартиру. Тому мама не може відмовитися від роботи в Алхазура. Ми зв'язані нестатком.

Я вирішила діяти хитрістю. Поворожила на картах Кайлі.

— Бачу, один король умовляє тебе, прохає допомоги, — сказала я, як справжня ворожка-циганка. — Та й ти хочеш допомогти. Але який він хитрий! Він вирішив обдурити тебе. Карти говорять: відбере він те, що тобі дороге, і залишишся ти ні з чим. Не вір йому, гріх буде!

Кайла, забобонна, як усі чеченки, злякалась.

— Так, цей Мулла, — сказала вона, — завжди бреше. Він небезпечна людина. Він не брат моему чоловікові, просто друг. Мулла потрапляє в дурні історії, а чоловік змушує мене продавати мое золото й рятувати його. Мулла вирішив, що моя квартира має належати йому, і чоловік умовляє віддати йому квартиру моїх батьків!

— Так, так, — продовжила я розкладати карти. — Якщо підеш на повідку в Мулли, чекає на тебе велике горе. Бачу, він хоче, щоб ти вкрала для нього наречену. Не погоджуйся. Лихо буде!

Кайла затряслася від страху й пообіцяла:

— Ніколи йому не допоможу. Ніколи! Клянусь Аллахом!

31.08.

Сьогодні ввечері знову стався теракт у Москві.

Смертниця підірвала себе в метро «Ризька». Загинуло вісім осіб, поранені п'ятнадцять.

Від нестерпного жаху мені хочеться вити вовком. Та коли ж люди перестануть убивати одне одного? Зупиніться!

05.09.

Що коїться в цьому світі! Не було в мене часу, сил і бажання щось писати.

По-перше, вранці 1 вересня наша кішка Смугастик народила чотирьох кошенят. Одне кошеня відразу померло, і подумалося мені, що не до добра такий початок дня.

Цього ж 1 вересня, тільки трохи пізніше, бойовики захопили школу в м. Беслані, Північна Осетія. Від нас територіально це недалеко. У школі було близько тисячі людей або навіть більше: багато батьків прийшли з першокласниками в перший навчальний день року. Бойовики замінували спортивний зал і, погрожуючи зброєю, змусили піти дітей, учителів і батьків саме туди.

Бойовики вимагали у влади:

1. Відпустити затриманих в Інгушетії громадян, яких похапали на «зачистці» після бойових дій у червні цього року.
2. Припинення війни в Чечні!

Бойовики хотіли, щоб відомі особи прийшли до них на переговори. Але ті не прийшли. Тільки Руслан Аушев, який завжди вирізнявся хоробрістю й гідністю, прийшов. У результаті його вчинку було відпущено 26 людей (матері з немовлятами). Більше ні на які поступки бойовики не пішли. Їжу й медикаменти принести не дозволили.

В усьому світі збиралися конференції. Думали-міркували — як бути? З Москви тим часом прилетіли групи захоплення — «Альфа» та «Вимпел». Став збиратися зі столиці й штаб ФСБ.

Приїхали до м. Беслан дитячі лікарі знаменитої на війнах московської лікарні № 9. Однак 3 вересня, приблизно опівдні, прогрімлі два вибухи. Почався штурм школи. Як стверджують офіційні ЗМІ, бойовики першими стали стріляти. Але я ж знаю, що все офіційне в нашій країні мало правдиве. Після вибухів завалився дах прямо на заручників. Не з чуток знаючи війну, можу сказати, що дуже схоже на те, що штурм почався ззовні.

Результат цього заходу: 338 убитих у школі. 11 убитих військових з «Альфи» та «Вимпела», 530 осіб поранених (60 у вкрай важкому стані). Найважчих вивезли до Москви й Ростова-на-Дону. Крім того, деякі люди (діти й дорослі) зникли безвісти! Хоча завали вже розібрали, серед убитих їх немає.

Я гадаю, попрацювали ті, кому не потрібні зайві свідки. Річ у тому, що багато хто бачив своїх дітей і знайомих живими, пораненими, але до лікарні ті не дістались (?) і в метушні зникли (?).

І незважаючи на те що російські служби стверджують, ніби всі бойовики-смертники були ліквідовані, бої в м. Беслані тривали ще не менш ніж вісім годин! (Це розповів грозненський фотокореспондент, який там особисто був присутній.) Від школи залишився скелет — за руйнуваннями видно, що штурмували з використанням важких гармат.

Багато країн висловили співчуття й запропонували допомогу потерпілим. Чому правителі не вміють домовлятися? Чому діти повинні брати участь у бійнях?!

П.

06.09.

Аліна почала проти мене намовляти команду. Усе почалося з того, що вона вирішила зібрати гроші для купівлі сервісів.

— Сервізи необхідні для роботи на ТБ! — заявила вона.

Директор цю дію схвалив.

При цьому офіс ТБ переїхав з уряду в інше приміщення, на вулицю Леніна. Тут справжній барак. Під ногами немає підлоги. Цемент! З меблів стоїть посеред залу один кривоногий дерев'яний столик. Ото й увесь офіс.

— Грошей на сервізи в мене немає, — сказала я, змовчавши, що на їжу собі й матері — також.

Усі скривили злі пики, а Аліна відповіла, що в такому разі я їхній команді не підходжу! Пух на те посміявся.

Він часто їде на своїй машині з Аліною по канцтовари, але ще жодного разу їх не купив чомусь. Забуває.

У команді шість племінників директора. Усі ніде не навчаються. Ніякої роботи немає. Співробітники з ранку до ночі сидять за кривоногим столом на цементній підлозі барака і пліткують. Немає камер, немає комп'ютерів. Нічого!

— Як працювати будемо? — питаю.

Мовчать. Гроші «відмивають»?!

Приходила нова дівчина — Єва. Їй 26 років! Вона чеченка, але в її роду є росіяни — мама й бабуся. Єву взяли на роботу. Вона подарувала мені парфуми, а я їй журнал зі своїм оповіданням.

— У 1999 р. я працювала на радіо, — розповіла новенька. — Робила передачу про президента Масхадова. Я його бачила тільки на телеекрані і страшенно перелякалася, коли мене в 2001 р. посеред ночі забрали з дому працівники ФСБ. Мене довго допитували, про що я навіть згадувати боюсь, а потім залишили на ніч у себе. Мені пощастило: ближче до ранку я зуміла домовитися з одним із високих чинів. Він мене наступного дня відпустив із підпискою про невиїзд, і я відразу втекла до бабусі в Росію.

Словом, як я зрозуміла, телебачення — фікція. Усі сидять без діла, байдикують. Пух щодня обіцяє роботу, каже, буде офіс, і на це йому виділяються гроші. Зарплату я не бачила жодного разу. А гроші на дорогу (дістаюся двома транспортами) втрачаю щодня.

Днями забігала до Байсарі. Питаю:

— Де бабуся Ліля?

Відповідає, що в місцевому «будинку престарілих». Але там — п'яниці й бомжі. Бабуся Ліля плакала і туди не хотіла!

— Квартира її, — каже Байсарі, — у господарів!

Де бабуся?

08.09.

Сьогодні я і мама, проходячи в районі конторки «Меморіалу», що захована від очей кронами дерев, зустріли хворого хлопчика Тіму та його нещасну маму Зарган. Тіма підріс і трохи став слухатися старших. Хоча, як і раніше, несамовито кричить від жаху, почувши гудіння літака або скрегіт танкових гусениць. Чеченка Зарган схудла. На ній був вицвілий халат брунатно-жовтого кольору і старий поношений піджак, у якому ми зустрічали її взимку.

Побачивши нас, колишні сусіди з району кинулися з обіймами. Слава богу, в мене знайшлося печиво, яке я негайно віддала Тімі, а моя мама, порившись у кишнях, сунула зниковілій Зарган якісь дрібні гроші.

— Ніхто не допомагає! — розплакалася прямо на вулиці Зарган. — Нікому ми не потрібні. Хто на посаді — грабує, хто жебрак — здихає.

— Усе налагодиться! — втішала її я, у розпачі розуміючи, що нічим не можу допомогти.

— Нічого не налагодиться! — перебила мене Зарган. — Гідних синів поховала земля. Виродки та вбивці вдягли погони. Ось! — Зарган помахала стосом паперів. — Це документи про те, що в нас нічого немає! Немає житла, немає грошей, немає ліків. Ніхто не надає нам допомогу. Я з сином знову живу в підвалі чужого розбитого будинку.

Тіма, побачивши, що мати плаче посеред вулиці, став її обіймати. У його погляді була свідомість, і я подумала, що злигодні, можливо, допоможуть йому одужати.

Ми спитали, чи ходила Зарган до правозахисних організацій. Вона відповіла, що ходила, але всі обіцяють допомогу на словах, а в реальності життя триває за старим сценарієм. Потім Зарган заявила:

— Я вже прийняла рішення. Скоро все закінчиться.

Я і мама стали з жахом на неї дивитися. Мені подумалося, що вона вирішила покінчити з життям, бо її чорні очі гарячково палали.

— І не думай! — сказала мама. — З ким Тіма лишиться?

— Він зі мною буде! — вигукнула Зарган. — Я візьму його з собою!

Тіма довірливо пригорнувся до матері, а я відповіла:

— Зарган, ти цього не роби. Ми вам допоможемо. Клянусь, мені зарплату дадуть на ТБ, я вам до копійки її віддам.

— Ні, зарплату не візьму! Ви самі бідуєте, поневіряєтесь, — відповіла вона й поправила свою хустку на голові. А потім, то істерично плачучи, то голосно сміючись, Зарган виклала нам свій план.

— До війни, — сказала жінка, — ми жили добре. Мали будинок, сад і роботу. Я була щаслива, але не знала про це: зі мною були мій чоловік, дитина, і були живі батьки. Але Росія влаштувала тут війну. Моїх батьків убили в селі. Їх знайшли розстріляними біля хвіртки власного будинку. Мій єдиний син збожеволів від вибухів, а чоловік, не витримавши горя, прогнав нас. Зараз у чоловіка інша родина.

Я не залишила свого хлопчика. Ми ходимо від підвалу до підвалу, голодуємо. На роботу беруть за знайомством — простій людині не влаштуватися. Безробіття.

Хотіла я днями піднятися на багатопверховий згорілий будинок і стрибнути звідтіля з Тімою. Думала, скажу йому, що це — гра, а потім усе буде добре. Ішла туди з такими думками і зустріла біля ринку бабцю. Вона просила милостиню. Бабця була росіянка, у великій хустці. Вона зупинила мене і спитала: «Куди ти йдеш?» Я стала плакати. Виявилося, це моя колишня вчителька російської мови та літератури. Просто я її не впізнала.

І розповіла бабця, наче Рамзан Кадіров, син покійного президента, як цар, біднякам допомагає. Якщо хто впаде йому в ноги й попросить, то його серце м'якшає і він щедро дає гроші хворим дітям і старим. Потрапити до нього не можна — десятки охоронців зі зброєю стрілятимуть. Коли їде кортеж його машин, невідомо, у якій із них перебуває він. Але ходить така чутка, начебто на дорозі до його рідного с. Центорой є місце, де можна сховатись і перечекати.

І от, завдяки цій старій жінці я передумала помирати. Я вирішила, що ми з сином поїдемо на дорогу, що веде до с. Центорой, сховаємося в кущах і будемо чекати. Я візьму з собою стару ковдру — вкрити Тіму, адже ночувати холодно. Говорять, Рамзан раз на кілька днів проїжджає тими місцями. Ми вибіжимо перед кортежем його машин і впадемо на коліна. Раптом нас не уб'ють?

Я ж буду з дитиною. Моя дитина хвора! Ми станемо кричати чеченською мовою: «Допоможи нам! Допоможи!» Раптом він нас почує? Тоді всі наші проблеми розв'яжуться. А якщо нас уб'ють, відкривши стрілянину з автоматів, проблеми теж розв'яжуться. На все воля Аллаха!

Від подиву ні я, ні мама не могли сказати ані слова. Відмовляти Зарган було марно, вона вхопилася за божевільну ідею, як за єдиний рятуюнок.

— Ходіть і ви зі мною, — запропонувала наостанок вона. — Упадемо на коліна разом!

Ми чемно відмовились, пославшись на те, що їй становище страшніше, ніж наше звичайне виживання.

— Бережи сина. Хай вам поталанить! — сказала моя мама, обійнявши її.

І Зарган з Тимоєю майнули біля пам'ятника Трьом героям і пропали під зеленими кронами дерев.

10.09.

Привіт!

Була в рідній «Молодості». Свинячий дикий скандал не змусив себе чекати. У ньому брали участь Моргана й Цариця. Причому всі події, що стосуються скандалу, вони ж заздальгідь і підлаштували. Спочатку Цариця відправила мене з завданням у Міжнародний комітет допомоги. У той самий, у якому допомоги було не добитися — навіть коли я голодним підлітком приходила туди з директором своєї школи.

Я брала інтерв'ю в адміністратора однієї з філій, а він дав мені неправильну інформацію та брошури. Оскільки інтерв'ю було плутане й незрозуміле, довелося за основу брати видані ним брошури. Через це в статті виявилися неточності.

Моргана, 8 вересня голосно заявивши, що її брат працює в прес-службі цієї організації, віддала туди мою статтю для «розбирання». А друг її брата і давав мені інтерв'ю! Її брат із прес-служби підтвердив, що я пишу неправду про їхню організацію. Із чого Моргана й Цариця зробили висновок, що тепер вони точно виженуть мене з газети і не будуть ганьбити її «поганим російським прізвиськом».

Цариця заявила, що зробить мені догану з занесенням в особову справу й вижене геть! Вони обидві нестямно верещали з піною біля рота на всю редакцію, як мене ненавидять. Я вдосталь насварилась і пішла.

Учора, 9 вересня, я поїхала в Міжнародний комітет допомоги. І мама поїхала зі мною. У філії організації ми влаштували скандал головному адміністратору, тому самому, другові брата Моргани. На що цей тип став запевняти, що в брошурах помилка й неправильно зазначено, що вони допомагають біженцям із закордонними паспортами. Вони допомагають! Але не в Чечні, а в Африці!

Я була дуже засмучена загальною підлістю.

— У такому разі й випускайте ці брошури в Африці! Чому ви дали їх кореспондентові, сказавши, що це діяльність організації в Чечні? За дезінформацію ми на вас до суду подамо! — сказала моя мама.

Молодий чеченець, адміністратор, попрохав мою сиву маму не гніватись і повідомив, що після роботи вільний і може «загладити провину». Маму це насмішило. Вона назвала його нахабою, і ми пішли.

Я відправила з пошти листа з повідомленням на адресу керівництва Міжнародного комітету допомоги з проханням розібратися з цим персонажем. А в «Молодості» шефиня зажадала від Міжнародного комітету допомоги лист подяки за те, що «зупинила свідомо неправильну статтю на їхню адресу».

Моя мама висловилася Моргані, що її «брат» насправді — їй зовсім не «брат». І знову всі лялились і верещали. Ще мама заходила до Гапура. Він узяв її до себе в газету «Народ» спеціальним кореспондентом. Вона теж пише статті й замітки.

Р. S. Таня з ринку останнім часом хворіла на онкологію. Їй допоміг одужати старий чеченець. Травник Алзур.

П.

13.09.

Була днями в Байсарі. Ніякої допомоги від неї я не отримала. Тисячу рублів (переданих мені з музею Сахарова) вона не віддала.

А у квартирі бабусі Лілі, котрій Байсарі якраз допомогла, з'явилися нові люди. Нема речей бабусі! Нема її самої! Її квартиру на першому поверсі вже побілили й відкрили там філію фірми «Орифлейм».

— Де бабуся-росіянка? Чи жива вона? — запитала я людей у її квартирі.

— Яка бабуся? — здивувалися вони. — Квартиру нам здала хазяйка, поважна чеченка.

Як мені знайти бабусю Лілю?

14.09.

Директор Пух відпустив нас до понеділка, і я попленталась у «Трудягу» — з розповіддю про останні дні життя.

Журналістка Айзан зраділа. Вона здивовано плескала в долоні і весь час вигукувала:

— Оце так! Інтриги, як у східному палаці!

Вона розповіла мені, що в їхній редакції прослуховуються всі стаціонарні телефони — влада встановила «підслухку». Навіть коли не телефонуєш, а просто говориш що-небудь, «кому слід» чути!

Також Айзан повідомила, що Професора взяли до них фотоко-респондентом, тож із цієї нагоди було влаштовано за його рахунок бенкет. Він щедро всіх пригощав і встиг між іншим підсунути мої публікації в інших газетах, де я писала про одні й ті самі події, змінюючи статтю на 50 % (я робила так, аби хоч щось заробити на їжу). Адже платять сто або двісті рублів за матеріал.

— За журналістською етикою так робити не можна! — дорікнула мені Айзан. — Ай-ай-ай!

Я розповіла їй про ТБ, як усі складаються по п'ятсот і по тисячі рублів на посиденьки. Реальної роботи немає. Зарплату не платять, хоч і обіцяли. Потім я видала Айзан історію про бабусю Лілю та участь у її долі Байсарі. Айзан у відповідь повідомила, що в Байсарі померла мама, і ми пішли висловлювати співчуття. Байсарі зовні не виглядала засмученою. Сказала:

— Слава Богу! Ми обидві відмучились!

Я, почувши таке, стала плакати, а незнайома жінка, якась із подружок Айзан, почала мене втішати.

Бідна мати Байсарі! Смерть приходить в одні домівки як породження зла, а до інших як довгоочікувана гостя.

15.09.

Гори, гори, моя свічко!

Без великого скандалу в газеті не обійшлося. Щойно я прийшла з перерви, о 14.00, Цариця сказала:

— Зайдіть до мене в кабінет, Поліно.

І я зайшла. У кабінеті за столом сиділи заступниця шефіні Совгат, Моргана та Квіточка. Тільки-но я увійшла в кабінет шефіні, Цариця, не запропонувавши мені сісти, понесла нісенітницю про те, що я ходжу по всіх редакціях і обзиваю її чи то «Кафіром» (на сленгу радикальних мусульман «невірним»), чи то «Кафкою» (своєрідним письменником). Зрозумівши, що над цією вигадкою та дурницею працювали ці співробітники з раннього ранку, я спокійно відповіла:

— Покажи мені хоч одну людину, яка сказала це. Ми разом змусимо її присягтися на Корані, що вона не бреше.

Шефінія, почувши таку відповідь, відразу заявила:

— Ну, це стара інформація... Шестимісячної давнини!

Я подумала, що зараз вони мене відпустять і все закінчиться, але не так сталось, як гадалось. Цариця, зрозумівши, що перший пункт

обвинувачення шитий білими нитками, перейшла до другого. Другим пунктом була образа і спроба вивести мене з себе.

— Правильно, що тебе поранило дитиною на ринку! — голосно заводала моя шефіня. — Так тобі й треба! Шкода, не добили.

До неї долучились інші довірені особи: Совгат, Моргана та Квіточка. Вони хором стали волати, що я запишалася, вважаю себе хтозна-ким, а насправді всього лише «жалюгідна російська тварюка».

— Ти вважаєш себе поеткою?!

— Ти вважаєш себе філософом?!

— Ти вважаєш себе публіцистом?! — кричали вони на різні голоси, як кішки в березні.

Зрозумівши, що піти не вдасться, я сіла без запрошення на стілець і голосно відповіла, щоб їх позлити:

— Так. Так. Так. І режисером. І сценаристом.

Усі заверещали. Мила, ввічлива Квіточка нарешті скинула маску лицемірства й закричала на всю редакцію:

— Геть, російська тварюко! Забирайся!!! Ми росіян ненавидимо!

Я, відчуваючи всередині дзвінку порожнечу, думала: чи кинуться вони битись? Про всяк випадок вирішила захищатися ніжками стільця. Усі щось погрожували й волали. Але Цариця, знаючи, що я ходила на карате, бійки не допустила. Громовим голосом вона виголосила, що підготує «попередження» з занесенням у мою трудову книжку за непослух старшим колегам і за те, що я (?) говорила на свою газету «газетка», ображаючи цим великі ЗМІ Чечні (!). Хоча, звісно, це — чергова брехня: слово «газетка» говорила моя мама, коли сварилася з Морганою (та довела мене до істерики конфліктом із Міжнародним комітетом допомоги). Але цей вираз чомусь написали мені.

Дивні люди! Адже я давала вірш на смерть А. Кадірова в рідну газету. Керівництво сказало:

— Ахматові Кадірову? Фу! Не будемо друкувати.

Коли цей самий вірш вийшов в іншій газеті, його похвалили в міністерстві. Питали:

— Хто автор?

Цариця, дізнавшись про це, бігала й говорила:

— Поліна — мій кореспондент!

16.09.

Зустріли Суліма, друга мого дідуса. Колись Сулім працював на телебаченні, зараз — безробітний. Я, вирішивши йому допомогти, порадила піти на ТБ. Може, його візьмуть? Сулім старший за мою матір років на п'ятнадцять.

Цариця вчора в гніві повідомила, що отруїть мене ртуттю. Погрозувала прямо при інших співробітниках.

— Он Анну Політковську в літаку труїли — не дотруїли, а я тебе точно отрую! — верещала шефіня, розмахуючи в повітрі кулаком.

А сьогодні старий Ахмед, який пише афоризми й часто п'яний, став мені погрожувати. Цариця не раз підтримувала літнього чеченця, даючи йому гроші похмелитись. Старий Ахмед підійшов до мене біля редакції і сказав:

— Ти дивись! Цариця тобі зробить. Хто за тебе заступиться? Ніхто!

На що я відповіла:

— Нехай тільки спробує! Дізнається, які брати в мого батька!

Старий Ахмед злякався й утік.

18.09.

Усю ніч була люта стрілянина! П'ятиповерховий будинок, у якому ми знімаємо квартиру, розташований поблизу траси.

Навпроти нього бензоколонка. Отам і напилися й стали стріляти з автоматів чеченські міліціонери. Просто так! Не було ніяких причин для божевільної стрілянини. При цьому моторошними головами вони вигукували:

— Аллаху Акбар!

Видно, їм було кепсько від того, що чисте й хороше у своєму житті вони зрадили.

До автоматних черг незабаром долучився кулемет. У нас у квартирі два балкони на дві сторони світу: у двір і на трасу. Тому все видно й чути, і жах як небезпечно. Кулемет міліціонери витягли зі своєї машини. З найближчих пагорбів чеченських міліціонерів (видно, не зрозумівши, в чому річ) стала підтримувати важка артилерія. Стріляли російські військові з БТРів. Гуркіт зчинився неймовірний!

Сусіди в паніці побігли на нижні поверхи ховатися. Кричали й плакали діти. П'яними голосами міліція продовжувала славити Бога і робила сатанинські справи.

У жодній кімнаті перебувати було неможливо. Спочатку, обхопивши голову руками, я сиділа в коридорі на підлозі, потім поповзом перемістилась у комору. Але з квартири на третьому поверсі ми з мамою не пішли. Стрільянина тривала з 22.00 до 02.00!

Уранці страшенно болить голова, піднявся тиск. Хай їм грець, чортам поганим! Приходили дивні, кошмарні сни.

Р. S. Мама знову доглядатиме дітей в Алхазура та Кайли. Якийсь час мама їх не няньчила. Але, якщо не одержувати щодня хоч сто рублів, можна померти з голоду!

П.

19.09.

Цариця виявилася великим другом родини Борзових (!). Так-так! Тих самих, з рідного двору на вулиці Завети Ільча. Який дивний візерунок долі!

Айзан учила мене вимагати в Байсарі свою тисячу рублів, але я відповіла відмовою. Тоді журналістка Айзан пообіцяла, що поговорить із редактором «Трудяги», щоб мене все ж таки взяли до них у штат.

20.09.

Увечері я і мама були в родині танцюристів. Дорослі й діти нам зраділи, пригощали смачним.

Я пояснила, що на ТБ перенесли зйомку. Розповіла про крики головної, що вона мене отруїть. Моя шефіння й сьогодні згадувала пані Політковську, якій стало зле в літаку і якій надавали допомогу в лікарні м. Ростова-на-Дону.

Царицю неймовірно зачепило, що всі газети (крім рідної) видали мені характеристики для вступу до Спілки журналістів.

Я була у Василя. Заступник міністра, співчутливо на мене подивившись, розвів руками і сказав, що нічим допомогти не зможе: мовляв, ситуація в республіці така.

А в Муси прямо з міністерства, де він працює, вкрали вже готову дискету з набраними й підготованими для нашої спільної книжки віршами!

Зура з Національної бібліотеки порадила мені звернутися до юриста й оскаржити наказ «дисциплінарне стягнення ст. 192» від Цариці.

Мамі Алхазур і Кайла не платять. Дали трохи їжі.

Кошеня, яке ми принесли їм, прижилося. Воно помирало на вулиці, голодне. Вони назвали його Кузею.

П.

21.09.

Гапур в «Известиях» мені зрадив. Він упіймав сивого спортивного журналіста (того самого, який обзивався) і змусив танцювати для мене лезгинку! У такий спосіб Гапур мене веселив. Старенький журналіст-хам кумедно тупцював на місці, мов селезень, що не могло не смішити. З магнітофона линула чеченська музика! Коли я зібралася йти, Гапур зненацька нахилився й поцілував мені руку.

У мене від подиву мало мову не відібрало. Спортивний журналіст, побачивши це дійство, остовпів, дико витріщивши очі. Тут до кабінету забіг головний шеф «Известий», тато Алана, і дружньо гукнув:

— Поліно, Ассаламу 'алеїкум!

Я зняковіла від загальної привітності й швиденько пішла.

23.09.

Щодня стрілянина! Напиваються і стріляють російські солдати. «Нажираючись» горілки, колобродить чеченська міліція — пальба з автоматів повсякчас. Коли цей кошмар скінчиться?

Мене цікавить ще ось яке питання: чому чеченців приймають у Європі і дарують усілякі блага, а нещасних російськомовних людей, які постраждали і від війн, і від місцевих бандитів, ні? Усіх людей із Чечні визнати біженцями! Або самій Чечні дати незалежність і більше сюди ніколи не потикатися!

Наші негаразди тривають: захворіла кішка Карина. Кашляє. Чхає. У неї температура! Ніс вогняний.

Мене не пускали в міністерство до Муси. Охорону попередила Цариця. Дотелефонуватися до Муси неможливо. Працівники його відділу беруть слухавку й відповідають:

— Тут такий не працює!

Муса попередив, що так воно й буде. На війні як на війні! Єдина радість: Гапур виграв у лотерею! Я за нього рада. Він чесна й порядна людина. Виграв не так уже й багато, але обіцяв усім зробити подарунки.

Р. S. У лікарні лікар послухав серце. Сказав:

— У вас серцева вада!

Від останніх подій почався на нервовому ґрунті тик ока. Роблю дихальні вправи з йоги. Нічого, я й не в такі потрапляла халепи. Вживу!

25.09.

Була в лікарні. Вада серця не підтвердилася, але є шуми. Невропатолог сказав, що в мене сильний стрес і мені потрібна психологічна реабілітація (хто б її ще надав!). Зробили кардіограму й виписали силу-силенну ліків.

Юрист у Національній бібліотеці, побачивши наказ про «дисциплінарне стягнення від ст. 192», сильно сміявся, що воно зовсім безграмотне. Сказав:

— Воно порушує відразу п'ять пунктів Трудового кодексу РФ!

Потім юрист склав лист у прокуратуру Ленінського району, який я відправила.

До речі, Цариця не віддала мені зарплату за серпень. Їсти нічого.

15.00. Знов у лікарні мені зробили два уколи: гостра серцева недостатність. Лікар поліклініки № 6, до якого ми звернулися на наполегливу вимогу докторів із лікарні з проханням виписати мені лікарняний, спершу відмовляв! Він заявив, що і йому не подобається моє прізвище! Симпатична медсестра, Малка, накричала на нього:

— Ти хочеш, щоб дівчина померла? Не бачиш, їй погано з серцем!

А моя мама заявила, що зараз піде до завідувача. Після чого старий лікар усе-таки виписав лікарняний.

Сусідка з поверху, Хазман, літня чеченка, довідавшись про наші халепи, дала булочок і варення. Вона зве мене Фатима.

Іноді разом із Хазман ми дивимося серіал «Клон». Я хочу навчитись танцювати, як героїня серіалу Жаді. У Жаді погана історія — вона мусульманка, а покохала християнина!

28.09.

В організації «Меморіал» у допомозі відмовили, сказавши, що подібними дурницями, як у мене на роботі діються, не займаються. Сказали:

— Наймайте собі адвоката!

Мама повідомила Царицю, що я хворію.

У газеті «Трудяга» співробітниця несподівано дала 300 р. у борг на ліки. Виручила.

Кайла й Алхазур здають дітей у дитбудинок. Моїй мамі хлопчиків жаль, вони полюбили її, слухаються.

Сьогодні в Національній бібліотеці Зура передала для мене фото. На ньому я, вона, директор бібліотеки й велика чеченська артистка Зінаїда Ісакова.

Із Зурою ми міцно подружились. А познайомились так: одного разу я прийшла по книжки, і ми розговорилися про вибух. Я сказала:

— Учора біля пам'ятника Трьом дурням знову підірвали машину.

— Ні! Ні! — поправила мене Зура. — Біля пам'ятника Трьом героям!

Я від несподіванки аж книжки впустила: річ у тому, що в Чечні народ називає цей об'єкт «Трое дурнів» або «Стрілка трьох дурнів». Я, піддавшись загальному невігластву, повторила фразу, навіть не замислюючись. Тепер я завжди кажу: пам'ятник Трьом героям. Дякую, Зура!

П.

29.09.

Я і мама були в організації, яка займається психологією. Перші тести безкоштовні. Потім оголошено тренінги за гроші. Багато людей ведуться на обіцянки, що можна забути війну, і віддають останні гроші. Я вирішила написати про цю організацію статтю.

Отриманий у ході психологічного експерименту результат виявив, що в мене неймовірно розвинене володіння собою та наполегливість, зате є проблеми з самокритикою. А в мамі тест видав такий результат: вона активна й наполеглива, але депресивна. У тестах було дев'яносто нібито незначущих питань, на які слід було відповісти. Потім дані вводились у комп'ютер, і той видавав результат.

Місцеві жителі, які прийшли до цієї організації, здивовано дивились, як вилазить із принтера папірець, «де все про них написано». Я поставилася до цього процесу з великою часткою скептицизму. Звичайно, щось у результатах тесту обов'язково зійдеться, і клієнта «впіймано». Він платитиме далі, щоб негативний складник його сприйняття усунули «мудрі знавці».

Нас умовляли пройти тренінг, але я, взявши маму (якій, до слова, все дуже сподобалось), швидко пішла з цього «зцілювального психологічного центру».

30.09.

Дотелефонувалася до Муси! Виявляється, він не знав, що я його шукала. Ніхто не передав йому, що я дзвонила більш ніж двадцять разів. Я домовилась зустрітися з ним біля головношти, але, щоб не прийти першою, сховалася за дерево і дивилася — чи прийде він. Прочекала близько години і страх як розлютилась. Уже вирішила піти в Національну бібліотеку, до моєї любої Зури, і по дорозі зустріла Мусу!

Він весь цей час стояв на сусідньому розі й чекав на мене. Півтори години дочекав! Телефонів немає — ми ніяк не могли дізнатися, що чекаємо одне одного, стоячи поряд.

Він запросив мене в багатолюдне кафе. Я як слід наїлась. Удома або макарони, або хліб. Товстішаю, а їсти все одно хочеться.

Муса читав мені свої вірші, а я йому — свої. Я розповіла йому, що познайомилася з однією симпатичною людиною з уряду, але мені здається, що ця людина насправді — бандит. Муса сміявся й говорив, що все може бути. Чоловік з уряду тим часом запропонував мені свою допомогу. Я назву його Візир. Ми домовилися з Візиром піти разом до головного міністра національної політики. Зізнаюся чесно, мені Візир дуже сподобався.

Мені подовжили лікарняний і роблять курс уколів вітамінів.

Кайла, дізнавшись, що я хворію, подарувала мені дорогу косметику — туш і помаду. Дякую, рідна! Але я зовсім не користуюсь косметикою. Зате мама рада.

П.

03.10.

Лист у Ленінську прокуратуру про погрози шефіні я відіслала. У своїй заяві я попросила взяти з Цариці підписку про мою недоторканність. Тому що «благодійниця» погрожувала кілька разів із 15 до 23 вересня цього року. Вона погрожувала мені отруйною ртуттю й розстрілом, посилаючись на те, що в неї є «відповідні» друзі. Однак про отруєння я чула значно частіше, ніж про кулю.

Свою зарплату за серпень я не одержала досі. Зате прийшло повідомлення про лист, який я відправляла до міста Нальчика, керівництву Міжнародного комітету допомоги. Гадаю, близьких друзів Цариці й Моргани тепер чекає прочухан — за те, що вони ввійшли в змову. Моргана після скандалів на роботі не з'являється.

Несподівано я зустріла Професора, свого першого шефа. Професор спитав:

— Тебе вже вигнали з «Молодості»?

Я, згадавши своє єврейське коріння, відповіла питанням на питання:

— Як працюється на посаді фотографа?

Але Професор не образився. Високий лисуватий чеченець усміхався:

— Чи правда, — запитав він, — що ти можеш вигнати з «Молодості» Царицю?

— Вона хотіла знищити мене. Але бумеранг, як відомо, повертається.

Почувши мою відповідь, Професор зненацька смішно затупотів ногами: він пустився в танок прямо на вулиці! А коли нарешті повернув дар мови, заявив:

— Я теж маю на неї компромат! Я все одно повернусь головним редактором у свою улюблену «Молодість»!

— Ага, — кивнула я. — Пам'ятаю, який у нас був скандал у редакції. Як плакала дівчинка Саміра! Хоч смачні торти були?!

Професор по-дитячому засміявся і, пританцьовуючи, побіг вулицею. Потім обернувся й кілька разів помахав мені рукою! Він був щасливий.

Дітей Кайли й Алхазура відвезли до дитбудинку. Особливо цьому сприяла бабуся дітей, Алхазурова мати. Удома лишився наймолодший малюк, Азамат. Йому два з половиною роки, у дитбудинок таких за віком не беруть. Моя мама погодилася його нянчити за сто рублів на день, на них можна купити пачку макаронів і банку рибних консервів, що не дасть нам померти з голоду.

Ніч. Завтра, 5 жовтня — інавгурація президента А. Алханова. Усюди БТри й танки, на вулицях перестрілки.

Верхні сусіди, від яких у нас накидним дротом приєднана електрика, рвуться в гості. Усіх цікавить старовинна шафа моєї прабабусі — горіхова, прикрашена виноградними гронами. Сусіди-чеченці нею милуються, просять продати. Багато хто хотів її забрати. Погрожували, просили. Ми відмовляємось. Також нові сусіди з під'їзду цікавляться, хто мій батько. Їм важливо знати, з якого він тейпу (роду). Мама відмовчується.

05.10.

Я вдома. Верхні сусіди вимкнули нам електрику! Їх насварили інші мешканці, сказавши, що, якщо в нас горітиме хоч одна лампочка, в інших може впасти напруга.

Ходжу до Хазман — вона робить мені уколи. Серце болить.

Учора журналістка Айзан завела незвичайну розмову про те, що ми, одержавши компенсацію за житло, могли б віддати її правозахисній організації, а за це нас спробували б вивезти за кордон — нелегально, з провідниками! Але це небезпечно. Можна загинути від куль прикордонної служби. Та й чого б «Меморіалу» займатися такими справами?

Зура написала подячного листа Цариці за мою статтю в «Молодості» про Національну бібліотеку.

Байсарі стала дивитися вовком. Мені так і не вдалося з'ясувати, де бабуся Ліля.

07.10.

10.00. Пишу у дворі інституту.

Учора, коли я прийшла в поліклініку, старий шкарбун (літній лікар-чеченець) став до мене чіплятися! Ліз обійматись і цілуватись. Довелося його відштовхнути. Мене аж трусило від огиди, але я, за кавказькими законами, не маю права побити старого. А як хотілося!

Серце як боліло, так і болить.

Прийду в понеділок виписуватися з лікарняного тільки разом із мамою. Він зовсім знахабнів.

Я вчора забігала на ТБ. З'ясувалося, що Пух виявився таким же поганцем, як і всі. Ізаура й Аліна повідомили мене, що я не пройшла за конкурсом! За яким конкурсом?! Його ще не влаштували! По роз'ясненню я пішла особисто до директора.

10.10. Зараз почалася сильна перестрілка. Якийсь дурень стріляє просто по двору інституту з автомата. Студенти біжать, перелякані. Я ховаюся за дерево.

Отже, продовжую, поки жива. Пух сказав, що йому на ТБ виділили три творчих місця і я туди не потрапляю. Тому що в мене немає закінченої вищої освіти (!). Я заперечила:

— Це — нісенітниця! Мені тільки виповнилося 19 років. Яка закінчена вища освіта? Я перейшла на третій курс інституту! Закінчила на «відмінно» Школу кореспондентів! Цього мало?

Пух не знайшовся, що б заперечити. Тоді я спитала:

— Коли я одержу зарплатню? Я ходила на роботу щодня, витрачала гроші на дорогу майже два місяці.

Пух на це заявив:

— Я нічого не обіцяв! Ніякої зарплати не дам!

Брехун. Він ні з ким не уклав офіційний договір (тільки обіцяв), але клявся перед Азизом, що взяв мене на роботу і платитиме вісім тисяч рублів на місяць! Негідник!

Я позичала гроші у сусідки Хазман, у Кайли, у журналістки Айзан, щоб доїхати до роботи. Я вірила, що він чесна людина! Він так похвалявся знайомством із президентом Росії В. Путіним! Розповідав, що в банку має багато мільйонів доларів. А сам хотів «видурити» з мене п'ятсот рублів — собі на посуд. Гроші офіційно збирала Аліна, його подружка.

Я, до речі, встигла зателефонувати головному міністрові. Але він сказав, що прийме мене лише з Візіром. А телефон Візира вимкнений.

10.25. Стрілянина припинилась. Піду обережно вулицею, вздовж приватних будинків.

Довідку, по якій я приїздила до вищого навчального закладу, не віддали — ректор не поставив печатку.

14.20. Я у квартирі Кайли й Алхазура. Вони в лікарні: Алхазурів брат у реанімації. Кайлі погано після викидня, але вона на ногах. Вона обіцяла позичити трохи грошей, щоб ми змогли заплатити за винайняту квартиру.

Дружина Приживальця в лікарні — у неї позаматкова вагітність. Бідолаха.

Мама на прогулянці з Азаматом. Я, скориставшись ситуацією, скупалась і попраля речі. Тут тепло. Є газова плита! У нас удома страшний холод. Немає ні газу, ні пічки, ні води, ні електрики!

Тепер я «сушусь» на кухні, біля відкритої духовки. І пишу тебе, Щоденнику. Ти частина мене, але ти не я. Я віддала тобі частину своєї душі. Не писати — не можу. Ти мій наркотик. Моє покликання і моя пристрасть.

08.10.

Під вікнами божевільна стрілянина! Напилася горілки місцева міліція і знову притягла кулемет. Бігають і стріляють прямо біля нашого будинку.

Кайлі хтось чаклував. Підкинув папірець зі злим замовлянням. Я сказала їй, що замовляння треба спалити, а над нею прочитала молитву.

Ми віддали гроші за квартиру господарям! Ех, роздати б іще всі борги. Моя газета насолити директорові школи. І тепер у Цариці нові розбірки.

10.10.

Ангел Смерті відвідував наш дім. Померло двоє кошенят. Кішка їх не годувала. У неї немає молока. Залишилося в живих одне, найбільше кошеня. Годую його з піпетки картопляним бульйоном.

Лікарняний закрила, зайшовши до безсовісного шкарбуна в білому халаті з мамою. Мама сіла на стілець і не виходила з кабінету, доки він не оформив папірці.

Мою зарплату в «Молодості» за серпень так і не віддали.

У Кайли був бенкет! Нас із мамою пригостили. На вісьмох людей купили одну курку, і всі з'їли по шматочку. Додому, щоправда, ми ледве повернулися, були проблеми з транспортом через стрілянину.

Сьогодні я готувала вареники з картоплею. Пічки немає. Раніше я варила їх у старому електричному самоварі, але світло на квартиру відключили горішні сусіди. Попросила сусідку Хазман, вона зварила вареники в себе на варильній плиті.

Р. S. У нашій республіці багато людей практикують чаклунство. Війни надзвичайно цьому посприяли. Громадяни не можуть знайти родичів і звертаються до ворожок та відьом. Читають замовляння. Роблять привороти на кохання і насилають злі чари на ворогів. У багатьох оселях я бачила книжки з чорної магії і так рідко — священні книги.

П.

11.10.

Померло останнє кошеня. Не допомогли ні молоко, ні бульйон. Кайла купила собі нові сережки з аквамарином. Сказала, що завтра Мулла привезе собі молоденьку наречену і буде весілля. Ох, додасться мамі роботи в їхній квартирі!

Я, мама й Азаматик ходимо гуляти до Національної бібліотеки. Бачили Зуру. Ця жінка завжди в доброму настрої і жартує.

В Інгушетії був бій. Військові вбили якихось людей (розповідають, що терористів). Поранили дітей і жінок (передають, що поранені в лікарні).

Усе страшенно заплутане.

13.10.

Похолоднішало. Зривається сніг. Люди в теплих чоботях. Я сиджу на кухні Кайли і, гріючи руки біля її пічки, з жахом думаю, як спатиму у своїй крижаній оселі на відвологлих простирадлах.

У шухляді стола спить кошеня Кузя, яке мама принесла з вулиці. Велика кішка Кайли, Пеструха, думає, що воно — рідний син, і годує його своїм молоком.

Ми вирішили спорядити експедицію в «Молодість» і вимагати мою зарплату. За картами вийшло, що гроші будуть і буде скандал. Карти прибріхують.

Але щось одне обов'язково буде.

Видали мені зарплатню за серпень місяць. «Знайшлась» і персональна надбавка до неї, яку «загубили» на п'ять місяців у свою кишеню! Замість зарплатні 2008 р. мені дали 3700 р. (!). За вересень зарплатню вже всі одержали, але мені бухгалтерка не віддала, пояснивши це тим, що через мій лікарняний їй доведеться «міняти відомості». Цариця з моєю появою дивиться в підлогу.

14.10.

Голуб залетів уранці через вікно, на якому давно порвалася клейонка. У нього частково випало пір'я. Голуб хороший. Але на ньому печать Смерті. Я дала йому води та хліба, поселила в стару картонну коробку і поставила на підвищенні — щоб кішки не вирішили поласувати гостем. Голуб від хліба відмовився, води попив.

15.10.

Бандити вбили чеченську сім'ю: матір і дітей. Думали, вони одержали компенсацію, а вони нічого не одержували!

У нас немає жодного плану. Ми дивилися списки, вивішені біля Банку, — російських прізвищ узагалі немає. Усі, хто в списках, сильно ризикують.

Цікаво, хто додумався вивішувати списки людей, яким належить компенсація за житло, посеред вулиці, зазначивши особисті дані та домашні адреси?

16.10.

Сьогодні в районі Центрального ринку одні чеченці, у яких на камуфляжі було написано «ОМОН», розстріляли інших чеченців із точно таким самим камуфляжем. Як з'ясувалося згодом, причиною конфлікту стала суперечка про те, як правильно молитися! Результат: кілька трупів і один тяжкопоранений. Той, хто почав стріляти, був сильно п'яний. Після того як він розстріляв своїх колег із військового підрозділу, він став стріляти з автомата по торговцях і людям, які прийшли купити щось на Центральний ринок!

Зауважу, на моєму годиннику було близько 18.00 (!). У цей час на Центральному ринку багатолюдно. Ми йшли до ринку: я, мама, Кайла й Азамат. Мама розмовляла з Кайлою про те, як варити айвову варення, а я маленького Азамата несла на руках, адже він хвороблива дитина і швидко втомлюється.

Коли сперечальники стали стріляти, ми були у двадцяти кроках від них. Люди в страху побігли, змитаючи все на шляху. Намагаючись урятуватися від куль, вони падали в бруд і калюжі. Кричали. Торговці кинули свій крам! Ящики з фруктами й овочами поперевертались. Капуста з картоплею покотилися тротуарами!

Мама миттю пригнулась, обхопивши голову руками. Я, притискаючи до себе дитину, метнулася за найближче дерево. Малесенький Азамат не плакав, але схопив мене за шию й подряпав, тому що злякався. Обійняла малого так, щоб кулі не могли торкнутися його: він опинився між мною і деревом. Я встигла помітити, що якийсь старий упав і не може підвестись, а люди — біжать...

Кайла, поки всі бігли й ховалися, кинулась до п'яного «стрільця». Жінка дивовижної краси, з божевільною хоробрістю, підбігла до військового і з силою вибила в нього з рук автомат! Потім вона люто й страшно почала кричати чеченською мовою, згадуючи про совість і Бога! Він озирнувся, побачив застрелених товаришів і схопився за голову. Потім військовий та його друзі позакидали трупи в машину й дали газу.

Мама захоплено дивилась на Кайлу. А Кайла, виблискуючи очима, лаялась:

— Брати вбивають братів! Сперечаються через молитву, а краще б молилися! Ганьба! Ганьба чеченському роду!

Я виповзла з-за дерева з Азаматом на руках. Азамат тремтів, злякавшись пострілів, у нього похололи руки, але він не плакав, стиснувши по-чоловічому свої дитячі губи.

Додому ми їхали під враженням. А коли зайшли, я відчула особливий холод Смерті. Наш гість, голуб, помер у старій картонній коробці. Завтра на світанку я поховаю його.

П.

17.10.

Я вдома в Кайли.

Знаєш, Щоденнику, що таке «марнана»? Марнана чеченською мовою — свекруха. Вона прибула в багатолюдну квартиру, де моя мама доглядає маленького Азамата. По-домашньому її звать Аліса. Вона гінеколог. Поскаржилася, що останнім часом у республіці чеченки часто роблять аборти — важко забезпечувати великі сім'ї. Кайла подарувала марнані свої найдорожчі речі, прикраси. Аліса живе у квартирі своєї невістки, в мікрорайоні. Аліса сказала, що її діти вирости в дитбудинку.

— Мій Алхазур вирізнявся особливою жорстокістю, — повідомила вона за чаєм з бубликами. — У дитинстві він убивав кошенят і цуценят! Душив, розривав на частини. Любив відірвати тварині голову! Ще у два-три рочки. Стількох курчат живцем загриз! І я прийняла рішення віддати його в дитбудинок. Коли він виріс, то повернувся в сім'ю. Став слухняним, гарним сином. У 2001 р. його помилково забрали на зачистці російські військові. Катували. Били. Думали, він бойовик. Відпустили за дві тисячі доларів. Спасибі, допомогли зібрати божевільну суму люди на ринку й далекі родичі. Спасибі, заступилася за мого сина французька журналістка Манон Луазо! Вона ночувала кілька днів біля російської частини й вимагала віддати мого сина живим! Адже тих, кого забрали — вбили, або вони збожеволіли.

Поки вона це говорила, складався пазл. Я немов отямилася від дикого й безглузлого сну, у якому весь час перебувала: Алхазур у дитинстві мучив тварин, а коли виріс, відчув на власній шкурі, як це. Люди, самі того не відаючи, показали йому істину. Зараз він любить тварин! Обіймає кошеня Кузю, яке гидить у його капці!

Мене ж також поранило під час обстрілу ракетою. Виходить, я теж щось робила не так.

Таня-інвалідка попрохала нас дізнатися про долю іншого хлопця, якого схопили на зачистці разом з Алхазуром. Алхазур сказав, що той хлопець після катувань військових збожеволів. Дальша його доля невідома.

Я довідалася, що вчора на ринку стріляли з білої машини без номерів. А сьогодні я бачила білу машину без номерів, і в ній сидів Мулла. До Кайли він не показується, тому що винен гроші. Побачивши мене через скло, Мулла моментально відїхав.

Ще забула повідомити: я зустріла Чорного Принца. Він продавав якісь підробні документи в торговельному ряду.

Р. С. Мамі купили спідницю, мені хустку. Алхазур і Кайла шепотілися при мамі чеченською мовою, що потрібно їй не сто рублів на день платити, а п'ятдесят. А мама зрозуміла і сказала:

— За п'ятдесят рублів я з дому не вийду!

Вони перелякались і вмовили її не гніватись.

18.10.

Сьогодні я пішла в редакцію «Молодості». Узялися мене супроводжувати на прогулянці мама й Азамат. Над газетою зібралися хмари. Міліціонер і слідчий саме брали пояснення в Цариці щодо погроз отруйною ртуттю.

Совгат і Квіточка колективно заявили, що я брешу. За новою версією виявилось, що Цариця знала мене з пелюшок, допомагала нянчити, а потім, коли я піросла, особисто влаштувала (сама там не працюючи) у газету «Молодість». Годувала й напувала все життя!

Проте, незважаючи на всі лицемірні запевнення цих осіб, міліціонери взяли з них пояснювальні. Бухгалтерка, яка дісталася нам ще з часів царювання Професора й Алана, підписала папір проти мене, але в цьому папері все неправда. Папір говорить, що я — недисциплінована працівниця і прогулюю роботу. А саме: прогуляла 20 і 22 вересня. Папір видано, щоб догодити Цариці.

Але в ті дні я була на роботі, це нашої бухгалтерки не було. У мене є диктофонний запис, зроблений цілком випадково. На ньому кореспондент нашої газети Ельза питає:

— Коли в нас буде зарплата за серпень? Сьогодні вже 22 вересня!

Як я могла зробити цей запис, якщо мене не було на роботі? Со-вґат і Фрида голосно кричали на мене:

— Ми звільнимо тебе за прогул! Іди геть! Ми підпишемо проти тебе акт!

Сама Фрида навчається на денному відділенні у вищому навчальному закладі і на роботу з осені з'являється не раніше, ніж о 14.00!

Міліціонери попрохали мене скласти пояснювальну, де я була 20 і 22 вересня. Я написала, що в редакції «Молодості».

Цариця, схопивши мене за плечі, прямо при всіх виштовхала з кабінету (наче я в неї вдома) і замкнула двері. Я полякала їх записами на диктофоні. Що мені ще лишалось робити? Бухгалтерка, бажаючи для всіх залишитися милою, швидко видала мені гонорар за вересень місяць. Однак зарплатню так і не віддала, пояснивши це плутаниною у своїх паперах.

Куплю їжі нам і кішкам. Віддам борг Лейлі, добрій душі, що живе на зупинці «Автобаза».

П.

19.10.

Сьогодні Кайла мало не померла. Добре, у мене були ліки від серця. Алхазур жартував, відволікав її від нападу. Потім ми разом дивилися старі фото. У їхній оселі тепло. У прямому й переносному значенні. У нашому житті лютий холод, і я попросилася до них — скупатися. Вони дозволили. Сушила волосся, сидячи біля газової плити, і дивилася на вогники.

Наші квартирні господарі, розуміючи, що ми просто помремо взимку, обіцяли поставити у квартирі залізну буржуйку. Але нас весь час немає вдома, і вони не можуть потрапити у квартиру — у них немає ключів. Син хазяйки кілька разів приходив, але не зміг нас застати.

Кайла народилась у серпні. Вона — Левиця.

Телевізор, який діти кидали на підлогу, вона віддала в майстерню.

Оскільки мені видали вересневий гонорар і ми раптово, таким чином, забагатіли, то купили додому аж десять банок кльок у томаті! Їх можна їсти з хлібом. Умочати окраєць у томатний сік і давати кішкам.

Кайла, прийшовши до тями після нападу, почастивала всіх млинцями зі сметаною. Усі поїли, крім моєї мами. У неї — Ураза.

21.10.

Кайлі погано. Сказали — потрібна операція, але можна спробувати обійтись вискоблюванням. Річ у тому, що півтора місяця тому вона не втратила дитину, як сказала мені раніше, а на великому строкові зробила аборт. Невдало. Зараз внутрішнє запалення. Вона боялась і не йшла до лікарні.

Сьогодні ми всі зібрались, я взяла на руки Азамата, і поїхали з нею — на операцію. Трохи затримався Алхазур — у камері схову. Але потім відпросився і прибіг. Поки ми везли її до лікарні, Кайла встигла сказати, що моє чуття ніколи мене не підводило і я правильно не вірила Муллі (він завжди був неприємний мені, як величезна жаба).

— Він удає щирого мусульманина, але насправді він — працівник ФСБ! — сказала зненацька вона. Потім попрохала: — Будь ласка, знайди французьку журналістку Манон Луазо! Вона рятувала мого чоловіка від російських убивць. Манон Луазо добра й чесна. Передай їй моє прохання xxxxx.

Я пообіцяла.

У Кайли все вище піднімалася температура. Тримаючи її за руку, я згадувала про нещодавню розмову з Айзан у газеті «Трудяга». Айзан уперто вмовляла мене розповісти їй на камеру про жахіття війни, а за це вона обіцяла дати мені телефон сценариста В. Мережка.

— Може, він зніме фільм за твоїми щоденниками, — сказала вона. Але я відмовилась — і номер телефону не одержала.

Сиджу на лавці, біля лікарні № 9. Виявляється, жіноча операційна розташована у звичайній аптеці, а зовсім не в приміщенні лікарні. Кайлу занесли туди. Їй зробили місцевий наркоз. Жахливі крики чути на всю вулицю — вона в напівпритомності кричить, як під тортурами. Невже не можна було зробити нормальну анестезію?! Всевишній, хоч би її муки швидше скінчилися! Це неможливо слухати.

Алхазур і моя мама стоять удалині від «аптеки-операційної». Видно, який він блідий. Моя мама жаліє його, як сина, підбадьорює.

Ми з Азаматом сидимо на лавці. Азамат їсть печиво і не звертає на метушню дорослих ніякої уваги. Я показую йому книжку з картинками.

У своїх справах ми так і не пішли. У напівнепритомному стані привезли Кайлу додому. Вона марила.

Я купила їжі, лимонаду — почастувала всіх. Алхазур не їв — став тримати Уразу. Йому залишили на вечір.

До Айзан я сьогодні так і не потрапила з готовою статтею для їхнього видання.

У «Молодості», тріумфуючи, мені ставлять «прогули». Нехай! Переможців не судять! Цариця, бігаючи по всіх редакціях, розповідає, як вона мене, «невдячну», сповивала й колисала з народження!

Центральний ринок поламали представники влади. Столи торгівців було нещадно зметено з лиця землі бульдозерами. Люди метаются, як хворі звірі, не знаючи, як жити. Єдина можливість не бути голодним — торгівля. Хтось продає яблука, хтось хліб, хтось — шкарпетки. Люди міняються товаром або купують його одне в одного, інколи позичають. Це — ринок!

Зараз ніхто нічого не може купити, невідомо, де знайти продукти. У Чечні немає магазинів — це велика рідкість. Усі товари на ринках, базарах.

Розламали не тільки торговельні ряди, забороняючи торгувати, але і ятки з одягом, цукерками, ліками. Поставити стіл або ятку, привезти їх — коштує чималих грошей. Торгівці розорилися. Паніка. У багатьох товар украдено! Але одна ятка, ближче до автобусної зупинки, все ж таки вціліла. Це знаменита «Аптека для вірян». У ній торгують дві сестрички-мусульманки у величезних хустках. Я зайшла до них — купила ліки від головного болю. Вони привітно всміхнулися.

22.00. Сьогодні я зрозуміла, що всі ненароджені душі дітей страшно мучаться. Недарма всі релігії світу забороняють аборти! Це гріх проти Бога. Ніколи, під страхом власної смерті, не зроблю цієї сатанинської дії.

До «аптеки-операційної», де так страшно кричала Кайла, сьогодні, на мій жах, стояла величезна черга молодих чеченок: усі прийшли робити аборт! Особливо мені запам'яталася дівчина в суворому мусульманському вбранні. Їй було 19 років, як і мені. Вона голосно пояснила всім, що три з половиною місяці вагітна. Дуже боялась. Але, порадившись по стільниковому телефону з чоловіком, усе-таки стала в загальну чергу.

Поки Кайлі робили операцію, відбулася ще одна подія: рудолосий худенький чеченець із цапиною бородою пройшов повз чергу на аборт, повз лавку, де я сиділа з дитиною, потім витяг з-під куртки пістолет і зняв його з запобіжника. Приблизно в сорока кроках перебував його спільник, схожий на кабана. Спільник «страхував»

рудобородого чеченця. Якийсь час вони вичікували. Потім рудобородий промчав вулицею повз мене, розмахуючи пістолетом, зі словами:

— Він пішов іншою дорогою! Ми його випустили!

Схожий на кабана помічник кинувся за ним, здіймаючи навколо себе порохняву. Гадаю, мало не проспостерігала чергове вбивство серед білого дня. От божевільне місто!

Я мов у страшній казці.

Праворуч підеш: пропадеши!

Ліворуч повернеш: загинеши.

Тут залишишися: все втрапиши!

Вірші перестали друкувати. Прізвище «неправильне». Зате я «допомагаю» місцевим поетам. Десять рублів — один вірш. Їх публікують, а мені — банку кільки.

Усе тут — обман. Я не потрібна своїй Батьківщині.

Будиночок мені на березі моря! Пісок золотий — під ноги! Грошей, щоб на їжу тільки. Ручку, папір. Книги писатиму про все, що пережила. Котів заведу. Собаку! Папугу! Психотерапевта щоп'ятниці! Реабілітацію мені! Реабілітацію!!!

За вікнами — дощ. Він пробивається крізь діряву клейонку, натягнуту одним шаром — замість шибок, — і стікає на підлогу. Я у светрі, під важкою ковдрою, що відсиріла через холод. Руки мерзнуть. Пишу щоденник при світлі каганця. Вірші, як золотавий орнамент, заколисуючи мене, хилять до сну.

Почуття тривоги не дає мені роками спокою, воно живе в кожній клітині мого тіла.

Що мені потрібне в цьому світі? Що я шукаю? За чим сумую? Спати. Спати. Спати.

Ось я вже бачу дерева зі смарагдовим листям. Відчуваю аромат яблук.
Спати.

П.

23.10.

Неподалік від єдиного міського фонтана, де жителі миють взуття, а в спекотні місяці купають дітей, розташований банк. Під банком ночує юрба: люди сплять у машинах, лежать на картонних коробках, сидять на сходах. Головне для них — не втратити чергу. Стихійно спалахують бійки та сварки. Охорона розбороняє громадян, стріляючи з автоматів. Люди — в черзі по компенсацію за зруйноване житло! Кажуть, належить 350 000 р. (300 000 за квартиру + 50 000 за майно).

Нікого не хвилює, яка саме була квартира: однокімнатна чи п'ятикімнатна. Не хвилює, яке було майно і скільки саме сім'я мала квартир. Але ніхто ці 350 000 р. не одержує! Чеченці домовляються з озброєними бандитами, які наглядають за всім процесом і «чергують» прямо під банком, 50 % на 50 %. Росіянам дозволяють залишити собі 30 % від суми. І то живих з-поміж тих, хто одержав, ми знаємо тільки одну родину. Деякі чеченські родини були вбиті бандитами за решту компенсації в 50 %.

Мафія налагоджена й відлагоджена. З «низу» до «верху» є «свої» люди, і ніхто з тих, які одержали компенсацію, не залишається непоміченим.

Ми з мамою, проходячи днями в тих краях, дивилися на списки, наклеєні вздовж стін банку. «Щасливців» зазначено в них з іменами та прізвищами! Будь-хто (бандит або шахрай) може підійти на вулиці й подивитися: чи є в списку його сусіди?

Натовп не йде звідти тижнями: чергові туляться під банком. Там же ошиваються торговці хлібом, булочками, водою. Продають воду — два рублі кухоль! «Бізнес»!

Учора ми пішли погуляти: я, мама й Азамат — і побачили, що озброєна охорона деяких людей пропускає без черги. Дід-чеченець сказав охоронцеві:

— Не потрібна мені компенсація. Я по пенсію прийшов!

Охоронець, відігнавши розшаленілу юрбу автоматною чергою, пропустив старого всередину. Ми з мамою перезирнулись.

— Брате мій! — звернулася до охоронця мама чеченською мовою.

Він озирнувся, скривився, але, побачивши мене з дитиною на руках, розплився в усмішці.

— Чого тобі, тітко? — спитав він маму.

— Пенсію одержати прийшла! — сказала мама, яка ніколи пенсію не одержувала.

Азамат залепетав чеченською мовою, я у величезній хустці заусміхалась. І нас пропустили в банк! Людей усередині було мало, і стояли лавки, куди я з Азаматом сіли, а мама підійшла до віконця і стала в чергу: ми вирішили дізнатися, чи є наша родина в списках на компенсацію за житло.

Охоронець став жартувати зі мною, заговорювати. За кавказьким звичаєм, я просто дивилась у підлогу і мовчала — чоловік говорить! Озброєний охоронець був високим сільським парубком. Його колега шепнув йому, що моя мати — не чеченка, і звелів перевірити,

хто ми насправді. Тоді мій новий «друг» став розмовляти з Азаматом, якому немає трьох років, — тільки російською. Я від задоволення стала подумки сміятись: Азамат ані слова російською не знає!!! Малий став відповідати чеченською мовою, що не розуміє «дядька». Тоді озброєний до зубів охоронець спитав малюка:

— Хто тобі ця жінка? — і вказав на мене пальцем.

Азамат (якому в житті не дуже пощастило) голосно «видав»:

— Нана!

(По-чеченськи «нана» — мати.)

Охоронець заусміхався і сказав колезі прямо при мені:

— Баба, напевне, вірменка, а дівчина заміжня за чеченцем! Нохчі!¹

Я з Азаматом вийшли на вулицю. Через деякий час мама вибігла з банку і сказала:

— Ходімо звідси!

Підхопивши дитину на руки, я пішла за нею. Мама встигла вручити мені сумку, і я повісила її на плече. Ми швидким кроком вирушили до Центрального ринку, змішалися з гігантським ринковим натовпом і, обійшовши колом, повернулися до будинку Кайли й Алхазура. Тут мама й каже:

— Я компенсацію за житло одержала! Вона в сумці!

Від подиву я не могла нічого сказати, а мама продовжила:

— Тут набагато менше, ніж належить, але все ж це хоч якісь гроші!

24.10.

Поки що ми нічого не затіяли. Зате я побувала на залізничному вокзалі. Бачила поїзд «Грозний—Москва». Багаж провозити не дозволено — бояться перевезення вибухівок. Та й сам поїзд може налетіти на фугас. Квиток плацкартний коштує 850 р. Місце в купе: 1450 р.

Там ми зустріли хлопця, який залицявся до Ліни. Його вісімнадцятирічній дружині у війну відірвало голову під час обстрілу їхнього будинку. Хлопець — порядний і серйозний. Але Ліна з вулиці Завети Ільча була легкої поведінки, і він покинув думку повернути її до нормального життя. Сьогодні ми дізналися, що він став поважним паном, працює в Москві, знімає там житло. Інколи приїздить провідувати старого батька.

¹ Чеченці.

Р. С. Я не хочу розлучатися з Кайлою й Азаматом. Не хочу від'їжджати! Та й куди їхати з такими копійками?! Це гроші, щоб їсти якийсь час. Житло навіть тут, у нас, на них не купити!

25.10.

Усім людям, які допомагали нам, ми вирішили зробити хороші подарунки. Уперше з'явилася така можливість!

Я і мама провідали стареньку росіянку Василівну. Вона виходить на милицях до лавки біля під'їзду і милується останнім осіннім сонцем.

— Кілька разів я падала й ламала руку, — повідомила Василівна. — Але заради сонця та свіжого повітря ризикую. Милиці підтримують мене!

Ми подарували солодощі й ліки бабусі. Вона заплакала. Ніхто не сказав цього вголос, але було зрозуміло — у цьому світі ми більше не зустрінемося.

Ми зайшли до багатодітних торгівців горілкою. Яха й діти нам зраділи. Яха несподівано попросила пробачення і сказала, що аж ніяк не чекала подарунків своїм малцям. Її чоловік, який колись урятував плямисту кішку Карину з «Вишки», повідомив, що їхня родина від'їжджає:

— У Чечні життя немає! Щодня теракти! Ми поїдемо в Казахстан. Там будемо жити!

Вони збирали речі.

У приватному секторі ми відвідали хатину привітної родини Зайчика й Командира. Їхні діти підросли. Син хворів, але зараз одужує. Зайчик шепнула, що мріє виїхати за кордон з нашого пекла. Обіймала нас і плакала.

Були в знаменитій сім'ї Турпулханових. Я подарувала танцюристам журнал, у якому моя стаття про них. Ми попили чай з тортом.

26.10.

Я ж обіцяла, я дотримую слова! Ми поїхали на ринок, щоб побачитися з Таїсою. Подарували їй набір прикрас із золота: перстень і сережки! Таїса зовсім не очікувала такого подарунка і довго на нас ошелешено дивилась. У неї навіть ніс почервонів від задоволення!

Мені й мамі теж купили набори: мамі з агатом, а мені з зеленим цирконом.

Але була й неприємна новина. Таїса розповіла, що померла Красива Міліціонерша. Її не стало під час вагітності: загинули вона й дитина. З їхньою родиною пов'язано чимало історій. Багато всякого було! Але мені стало жаль померлу жінку. Нехай Всевишній пробачить їй усе!

27.10.

Ми зібралися поїхати до м. Моздок. Колись восени 1995 р. ми бували в тих краях з Альонкою й тьотею Валею. Їздили в найближчі села. Але повернулися до Чечні, сподіваючись, що війни більше не буде.

Своїх кішок, купивши корм «Кітті Кет», якого вони ніколи в житті доти не куштували, ми залишили сусідці Хазман. Дали їй ключі від квартири. На зберігання залишили найцінніше: мою штучну дублянку та мамині светри. Просто детектив! Сьогодні я подарувала Тоні частину своїх книжок — нехай продає на здоров'я!

28.10.

Ми з мамою купили два квитки по 56 р. і сіли в автобус, який їде до м. Моздок. Минулого разу, восени 1995 р., коли ми подорожували з Чечні до Північної Осетії, я сиділа в автобусі справа, а зараз сиджу зліва. Тоді, у десять років, я вперше побачила на цій дорозі віслюка й дуже здивувалася його розумній морді.

Щойно автобус виїхав за межі мого Грозного, назріла «революція»: усього в салоні було близько двадцяти людей різних національностей. Невдоволеними одне одним виявились усі! Літні росіянки нахабного вигляду голосно стали висловлюватися, що ненавидять усіх чеченців, а дід-чеченець став їм погрожувати. Пожвавились вірмени та кумики, інгуші й дагестанці: один народ до іншого, як з'ясувалося, мав чимало претензій.

— Через Чечню ми платимо величезні податки! Чеченці наживаються на росіянах! — волали тітки-росіянки. — Чечня безкоштовно користується електрикою та газопроводом!!!

Дід-чеченець у відповідь кричав:

— Росіяни прийшли вбивати нас заради нафти! Заради нафти вбито тисячі дітей!

Інгуш середнього віку зауважив, що зарплати в центральній Росії і в її республіках різко різняться, громадяни однієї й тієї ж країни поділені на касти і є рабами. Жінка з Дагестану обурювалася, що їй дали компенсацію за зруйноване житло набагато меншу, ніж іншим, за національною ознакою, і вона поневіряється без постійного помешкання! Ми з мамою мовчали.

Революція не буває без жертв, незабаром нам довелося розбороняти діда і літніх жінок, які влаштували розбірки, дряпаючись і кусаючись. Слава Богу, зараз тиша!

Я пишу в дорозі. Почерк нерівний і некрасивий.

За вікнами промайнув мусульманський цвинтар. Його надгробки пофарбовані в зелений і білий колір.

Я почувуюся героєм казки В. Гауфа «Холодне Серце». Він подорожував у кареті з золотими монетами, але був позбавлений будь-яких почуттів. Ось і я — не відчуваю нічого, щойно залишивши місто Грозний. Це моя батьківщина! Як кошени, я боюся висунути ніс із коробки, де народилася. За вікном миготять пагорби, на них пасуться отари білих баранів, річка мов лезо кривої шаблі.

Учора я бачила Хасана на ринку. Хасан — мандрівник: він відвідав Мекку — священне місто мусульман. Відтоді до його імені додалося слово «Хаджі», адже він здійснив паломництво!

Нещодавно сивий Хасан провідував матінку, яка живе в гірському селі. Його матері більш ніж дев'яносто років! Хасан допомагав у господарських справах, запасав корм худобі. Але на галявині посеред лісу, де він косив траву, його мучив зловісний страх. Удень і вночі там лунали дивні клацання й тріск. Хасан, як людина, що глибоко вірує, вважав ці дивні звуки за дії шайтана, біса. Щодня він звертався до Бога по захист від чорних сил і джинів! Але виявилось, що близько сотні працівників спецслужб (!), ховаючись за деревами й кущами, тиждень спостерігали за ним. Вирішили, що Хасан — небезпечний терорист! Саме клацання від їхніх рацій він сприймав за підступи шайтана!

Коли вони до нього вийшли, сивий Хасан подумав, що невідомо, чого б злякався більше: того, що це виявилися співробітники ФСБ, чи якби це були все ж таки чорти з рогами й копитами. Стареньку матір не чіпали. Але вдома перевернули все догори дном, порізали й порвали всі матраци та подушки; самого Хасана роздягли догола і обшукали, сподіваючись знайти зброю! Коли військові зрозуміли,

що сталася помилка і ніяким терористом Хасан не є, деякі навіть зніяковіли. Головний військовий сказав йому на прощання:

— Приходь і ти до нас як-небудь у гості!

На посту при в'їзді до м. Моздок усіх пасажирів обшукали, полазили по торбах. Це робили дама з автоматом і противний дядько. (Усі наші гроші від несподіванки я сховала в кишеню, але кишеню ніхто не перевірів!)

Чеченку-інвалідку, яка їхала з двома дітьми, хлопчиком і дівчинкою, змусили вийти з автобуса для зняття відбитків пальців. Потім дама з автоматом повернулася по торби цієї пасажирки й оголосила, що нікуди та далі не поїде. Літні росіянки зраділи:

— Так і треба! Чеченці всі погані!

Дід на них накричав, а мама моя сказала:

— Насамперед потрібно бути не росіянином і не чеченцем, потрібно бути людиною!

І всі замовкли.

Дама з автоматом підходила й кожного питала:

— Куди їдеш?! Навіщо?!

Бабуся Василівна встигла нас попередити про цей військовий блокпост: саме тут у неї військові відібрали всю пенсію.

Місто Моздок. Ми з мамою були в кафе: кислі котлети, які там продають, не стали б їсти навіть наші вічно голодні кішки! Ми сидимо на автовокзалі: вирішили з'їздити в російське село — подивитись, як живуть люди. Усе-таки тут мир, а не війна.

Тут багато хто п'є пиво. Це відразу впадає в око. Жінки носять штани. Як потворно! У Чечні носять тільки довгі спідниці. У мене «зникла» решта — сорок рублів, прямо з кишені! Загалом, здрастуй, Північна Осетіє!

Кругом таке... навіть писати про це соромно. Я сварю себе за те, що виїхала. Краще б сиділа в Кайли й няньчила Азамата. Понесла мене з Чечні нечиста сила!

Мама купила насіння у п'яної крамарки — літньої жінки.

Ще на мене справила враження бабця, яка серед білого дня на транспортній зупинці з пляшкою алкоголю перебувала в супроводі трирічного внука. Вона сьорбала міцне пійло і навчала дитину правильних манер поведінки!

— Колупатися в носі негарно, — говорила, гойдаючись, як маятник, бабуся.

Місцеві дівчата з хлопцями на зупинці розпивають горілку. Мат навколо оглушливий. Чеченців немає. Усе здається чужим і тому страшним.

Ми розговорилися з місцевою жителькою. Жінка повідомила, що вони тут бідують і єдиний заробіток для них — війна в Чечні! Вони цій війні раді і не вижили б інакше!

— Я хочу влаштуватися медсестрою на Ханкалу, в Чечні, — сказала незнайомка. — Поки є війна — є робота! Там платять колосальні гроші — шістнадцять тисяч рублів! Тут таких зарплат немає. Тут — убогість, старі лазять по смітниках у пошуках їжі.

На зупинці юні дівчата і хлопці цілувались. Я дивилася на це з неприхованим жахом: у нашій республіці й за нинішньої розпусти про таке навіть не чули!

Хочу додому! Додому! Додому! А мама повторює:

— Тут — мир!

29.10.

Наші мандри тривають! Ми в російському селі, на кордоні Чечні і Ставропольського краю. Зустріли тут стару росіянку Свету з міста Грозного. Вона прославилася тим, що склала донос на сусідів-чеченців і змогла вдало виїхати з Чечні. Від нас баба Света відсахнулася і не пустила за поріг.

Інші жителі села, щойно довідавшись, звідки ми прибули, зі страхом відходили й шепотіли: «Чечня», «Грозний», «війна».

— Люди настрахані. Думають, що всі з Чечні — розбійники, бандити або від тривалих війн збожеволіли, — пояснив нам дід, після чого швидко покрокував, спираючись на ціпок.

Транспорт у російській глибинці був відсутній. Тому, приїхавши в село, того самого дня не можна було звідти виїхати. Ми в буквальному значенні залишилися на вулиці — ніхто не хотів пустити нас переночувати (навіть за оплату). Усі в страху розбігалися. Швидко сутеніло. Багато жителів були п'яні, гучно між собою ляялися непристойними словами. Хтось валявся в калюжі, подібно до свині, хтось, похитуючись, блукав у пошуках спиртного.

Наш вигляд у довгій одежі та хустках викликав жах. Наче ми були ангелами, які прийшли покарати їх, так швидко, незважаючи на

алкогольне сп'яніння, пересувалися нещасні. Один чоловік, побачивши нас, завив, згадав водночас Бога й сатану, назвав нас «чеченами», після чого рачки зник у найближчих кущах.

А жінка, з якою ми спробували заговорити, так побігла геть, що впустила пакет із хлібом і, незважаючи на наші вмовляння, по ньому не повернулась. Пакет із хлібом ми залишили на найближчому пні, тому що лавок у цьому поселенні не було, як і нормальної дороги. Після цього ми вирішили ночувати на вулиці, незважаючи на те що почав накрапати дощик.

Російське село мало зовсім інакший вигляд, ніж я пам'ятала його у свої короткі відвідини 1995 року. Жоден ліхтар не горів. Усе охоплювала непроглядна темрява. Молодіжний клуб покосився і був розбитий, а колись розкішний бульвар із троянд став пристановищем бур'янів і канав. А люди... Боже, що стало з людьми? У 1995 році привітні люди цього села приймали в себе біженців із Чечні, допомагали, давали тимчасовий притулок!

Про свою коротку, всього кілька днів, поїздку з сусідами тьотею Валею та дівчинкою Альонкою в мене збереглися чудові спогади, а тепер... Ми з мамою знайшли для нічлігу згорілий сарай, але потім згадали про росіянку, з якою познайомилися десять років тому і відтоді нічого не знали про неї. Чи жива вона? Чи живе досі тут? Згадали тільки, що будинок її був біля обриву і звали її Лизавета.

Блукаючи вулицями, ми набрели в темряві на крихітну хатинку, де горіло світло. І зустріли її! Це було диво! Виявилось, з 1995 року в житті Лизавети відбулися зміни: у неї з'явилася дочка від чеченця з Грозного. Сама жінка вийшла на роботу черговою та прибиральницею за сумісництвом: зарплата на місяць — 600 р. Виживають. Мир, а начебто війна. Чеченець-чоловік від убогості в російському селі став зазирати в чарку і, за словами Лизавети, б'ється в п'яному вигляді.

— За три дні до вашого приїзду його міліція забрала, — повідомила Лизавета. — Нам неабияк пощастило! Сп'яну він б'ється сокирою!

Будинок постарів, покосився, і навіть при світлі місяця було видно, що його наче хилить до обриву, в прірву. Сама Лизавета — колишня жителька Грозного, але виїхала в російське село ще до Першої війни. Привітна господиня нагодувала нас борщем і смаженою рибою. Ми у відповідь почастували їх яблуками та шоколадом. Подарували п'ятдесят рублів Лизаветі й десять рублів — дівчинці. Ті були в захваті! Виявляється, в селах Росії народ голодує на крихітну зарплату.

— Ліхтарі на вулицях давно не горять, — сказала Лизавета. — Усе помирає в російській глибинці.

У теплій кімнаті господиня та її дочка поклали нас спати. На дзеркалі навпроти нашого спального ложа поєднувалися між собою зелені мусульманські чотки і маленький срібний хрест на тонкому, ледь помітному ланцюжку. Лизавета помітила, що я їх роздивляюся, і сказала:

— Я кохаю чоловіка. Коли тверезий, він працьовитий, хороший. Але життя тут немає. Він приохотився до спиртного. Навколо всі п'ють. Його мусульманські чотки і мій православний хрест — символи нашого дому. У кожного своя віра, а Бог — один.

Уранці Лизавета розбудила нас о 4.30. Півні ще не тривожили голосами сонце. А нам уже час було на автобус. Інакше не виїхати.

9.40. У ранковому автобусі, що віз нас із російського села, було не проштовхнутись, він набився вщерть, як велика іржава банка кільки. Люди поспішали на роботу до найближчого міста, розташованого за годину поїздки.

Знову ми чули оглушливий мат і бачили молодь із пивом у руках: нас це найбільше вражало. Багато жартували, сміялись, і в автобусі було не тільки неймовірно тісно, але ще й неймовірно галасливо. Якась літня пані, залазячи в автобус і розуміючи, що може не поміститись, тому що люди вивалювалися зсередини, кричала:

— У мене ключ від вхідних дверей на роботі. Мені треба їхати. Адже п'ятниця!

— Хай у них сьогодні буде вихідний! — відповідали їй «кільки», водночас намагаючись видихнути останнє повітря з себе, щоб вона могла хоч якось протиснутись.

А п'янений чоловік, якому неймовірно пощастило — він зайняв сидяче місце, почувши про п'ятницю, прокричав:

— П'ятниця — це «Поле чудес»!

Це всіх розвеселило.

У цій компанії незнайомих ми дісталися до міста і, поблукавши по автостанції, без певної думки, що далі робити, прийняли рішення сісти в автобус і поїхати вглиб Ставропольського краю, до станції Курської.

Я найбільше на світі хотіла повернутися до Грозного: ні люди, ні ці місця не залишали бажання продовжувати поїздку. Але я не можу кинути маму. Якась фатальна прив'язаність: мені слід бути поруч,

дбати про неї, вислуховувати її істерики. Може, на мене вплинув її тоталітарний характер і прочуханки, які вона влаштувала мені в дитинстві? На моїй батьківщині дітям, якщо вони не в шлюбі, до старості слід жити з батьками і слухатися їх у всьому. Мама прийняла рішення їхати далі. Мені довелося підкоритись.

І от новий автобус шкутильгає по вибоїнах. У мене промайнула думка, що, якщо я помру, найперше попрошу на тому світі папір і перо. Блукатиму світами і все записуватиму.

Тут же, в автобусі, я розговорилася з двома росіянками. Обидві — вчительки. Дізнавшись, що мама хворіє, вони поспівчували. Сказали:

— У країні бардак! Навіть у нас, без війни, оформити інвалідність можна тільки за хабарі! Мінімум 3000 р.!

Ще вчительки описували свої враження від вибуху в Моздоку:

— Шпиталь наш, де лежать російські військові, підірвали чеченські бойовики! Такий вибух був! Гриб помаранчевого диму спостерігали всі жителі. Шибки вилетіли в будинках, але ми не злякались.

А про станицю Курську вчительки зауважили:

— Там злидні. Навіть залізниці немає! Куди ви зібралися?!

10.10. Ми вийшли з автобуса в незнайомому селищі й вирішили випробувати долю: пересіли на інший напрямок. Він веде в мале село під містом Будьоннівськом, сумновідомим, бо там Шаміль Басаєв захопив лікарню. Десь там загубились дівчинка Альонка й тьотя Валя, на яких звели наклеп і які ледве зуміли втекти з Чечні живими.

Я пам'ятаю, як вони жили в Грозному, у шикарній трикімнатній квартирі, повній добра. Ми постараємося знайти колишніх сусідів. Усі ці роки в нас не було ні їхнього телефону, ні їхньої домашньої адреси, знаємо тільки назву села. Чи там вони? Чи не переїхали? Як живуть?

Дивлюсь у вікно: наш автобус їде через порожні поля, лісосмути. Його веде вдалину сонце.

10.40. Зупинка в маленькому місті Ставропольського краю Зеленокумську. На автостанції до людей з автобуса підійшов росіянин сорока років. Вусатий, повненький, зовсім тверезий. Він сказав:

— Допоможіть, чим можете: ми з дружиною та дітьми біженці з Грозного. Ми жили в Заводському районі, на вулиці Рози. Тут голодуємо, житла немає. Влада не допомагає. Роботи немає. Подайте на хліб!

Люди з «нашого» автобуса показали на нас пальцями і сказали:

— Вони теж із Грозного.

Чоловік страшенно зрадив, підбіг до нас і запитав:

— Ви з якого району?

— Старопромисловського, — відповіла мама і дала йому десять рублів.

Інші пасажери, бачачи це, теж склалися по п'ять і десять рублів для бідолахи. Одна бабуся дала йому трохи картоплі. Милосердя виявилось нікому не байдужим, що мене порадувало.

Росіянин із Грозного довго дивився вслід автобусу й потирав перенісся.

Нам із мамою місто Зеленокумськ сподобалось: чисто, гарні будинки, і можна просити милостиню на зупинці.

17.20. Ми знайшли тьотю Валю!!! Усе було так: ми вийшли біля єдиного в крихітному селі поштового відділення і назвали її прізвище. Листоноша, звичайно, знала тьотю Валю й Альонку.

— Вони живуть у халупі біля річки, — сказала листоноша.

Ми заплатили місцевому таксистові тридцять рублів, і він повіз нас по вибоїнах та канавах, де ми хвилин на двадцять просто застрягли.

Тьотя Валя не повірила своїм очам, коли нас побачила! Заплакала. Зраділа. У неї випали всі зуби, від жахливих умов життя вона сильно постаріла.

Завалюшка, яку їм купили чеченці-рятівники в обмін на документи трикімнатної квартири, складається з двох крихітних кімнаток. Стеля така низька, що при вході б'єшся об неї головою. Треба згинатися в пояс, щоб пройти досередини. Старі розбиті меблі. Убоге майно. Незважаючи ні на що, тьотя Валя прийняла нас дуже радо й виклала на стіл усе найсмачніше, що було в оселі: борщ, салат і рибу.

— Чоловік рибалить іноді, — пояснила тьотя Валя.

Потім розповіла, що було, коли вони переїхали в Росію з Чечні:

— Ми голодували. Викопували торішню картоплю в полях і їли її. Допомоги ніякої не було для біженців із Чечні. Сусіди, місцеві жителі, нас, приїжджих, ненавиділи, знущалися. Найпоширеніше знущання було кидати в нас каміння, обзиватись. Оскільки документи пропали в Грозному, мене не прописували багато років у хатинку-завалюшку, дитину не брали в школу. Сашко, з яким ми разом рятувались із Грозного і за якого я згодом вийшла заміж, став сильно пити.

З подивом я дізналася, що Альонці ледве вдалося закінчити школу. Вона працювала, щоб вижити, навчання покинула. Потім зустріла хлопця і стала з ним жити. Він інколи випиває, ображає її.

— Дочка по лікарнях весь час, — плакала тьотя Валя. — Я кличу її, щоб вона схаменулася, повернулася до нас. Але вона не хоче жити без вигод і води. А ми з чоловіком уже звикли до цих пекельних побутових умов.

Як мені їх жаль! У нас були війни, і люди ТАК жили. У них був мир, а живуть вони ще гірше.

Валентина дала адресу Альонки та її хлопця — їхній будинок далеко від цього сільця. Авжеж, я напишу листа.

Роззираючись, я помітила над ліжком, де раніше спала маленька Альонка, своє фото. Колись я подарувала їй його на прощання: там мені дев'ять років, я поруч із мамою, у картатій сукні.

— Вона весь час на нього дивилася. Тебе згадувала і вдень, і вночі. Думали, що вас давно вбили чеченці або ви від війни загинули. Ридали, — сказала тьотя Валя.

Ми спустилися до річки, яка виявилася маленьким і каламутним зрошувальним каналом, і сфотографувалися біля очеретів.

— Чоловік нещодавно знайшов роботу. Хочеться вірити, що все налагодиться. У нас є курка, три коти й собака, — поділилася Валентина щастям і запропонувала: — Я зараз збігаю на телеграф і дам телеграму Альонці. Нехай вона приїде. Вона буде така щаслива!

Але ми сказали, що вирушаємо в дорогу далі.

Умови життя колишніх сусідів справили на нас тяжке враження. Від непростого життя народ сильно випиває в таких місцях. Дуже страшно це спостерігати нам, людям, які не знають, що таке випивка, і я внутрішньо здригнулась, уявивши, що мені доведеться затриматись у цьому сільці. Хотілось якнайшвидше втекти звідтіля. На прощання ми обійняли тьотю Валю й пообіцяли писати листи.

Зараз ми їдемо до Ставрополя. Це одне з найбільших міст Північного Кавказу. Від Грозного воно на відстані 500 км. Я ніколи не була в Ставрополі, але частина моїх предків звідти: мати Юлі-Маліки, прапрабабуся Єлена народилася там.

Коли сідали в автобус, то встигли вислухати ще одну історію російської біженки з Чечні, Катерини. Молода жінка, почувши, що ми з Грозного, заплакала і сказала:

— Тут пекло, ще страшніше, ніж у Чечні. Влада нічого для нас не робить. Там, у Чечні, нас можуть убити за національною ознакою, а тут просто ненавидять. Місцеві знущаються, обзивають «чеченськими тварюками», «чурками». Так називають усіх росіян, які на-

родилися в Чечні. Якщо ти там народився — на тобі тавро! Допомоги не дочекаєшся. А гидоту роблять винахідливо: то будинок підпалять, то з села виженуть. Я як білизну поперу, у дворі повішу, її чорнилом заливають. Собаку нашого недавно вбили. Немає життя — хоч вішайся. Чеченці чеченцям допомагають. Підтримують. Багатьох за кордон відправляють у райські умови. До нас же, російських біженців із Чечні, нікому діла немає.

22.20. Привіт!

Ми в готелі «Ельбрус». Це один із дешевих готелів Ставрополя, в районі Нижнього ринку. Усіх запускають без перевірок, але, коли прочитали в нас у паспорті: «Чеченська Республіка», попри російські прізвища, нам не здали номер. Відправили в найближче відділення міліції, щоб там нас перевірили, чи не є ми «чеченськими бандитами». У міліції нас змусили заповнити анкети з питаннями, хто ми, звідки й у яких справах прибули. Потім дали дозвіл, щоб ми винайняли номер у готелі. Ми повернулися в «Ельбрус». Працівники довго дивувалися, як це міліція не попросила в нас хабар і відпустила просто так! Але я завбачливо показала правоохоронцям посвідчення журналіста, і про хабар навіть мови не було. Попалися порядні міліціонери!

Номер, за місцевими мірками, ми зняли недорого. Кімнатка, два ліжка. Ванни немає. Щоб помитись у душі, треба пройти метрів сто, спуститися сходами і поблукати. Радіо в номері працює, а телевізор — ні. Він старий, із СРСР.

Ставрополь розташований на горбах, як Рим. Місто красиве, багато дерев. Але різкі перепади тиску. Болить голова.

Мені, звичній жити в суворому мусульманському світі, не подобається місцева вільна поведінка, веселі люди наїдпитку. Я хочу додому! Мені вперше так страшно. Тому що всі ці люди не схожі на мене. Вони не погані і не гарні. Просто — інакші. Я не маю сил зрозуміти їх, немов зійшла з інопланетного корабля, у довгому одязі та хустці часів давньої Палестини.

Сьогодні жінка на вулиці зробила зауваження, що я схожа на циганку.

— Циган усі зневажають і ганяють, — сказала вона. — Зніми хустку! Ти ж росіянка. Не ганьбись.

— Чому я повинна не бути схожою на циганку? — здивувалась я. — Вони чудово співають і танцюють! До того ж я не вважаю себе росіянкою.

— Ти вважаєш себе чеченкою? — спитала вона здивовано.

— Я вважаю себе людиною.

— Але в хустці ти схожа на циганку або чеченку! — заперечила жінка.

— А чим погано бути схожою на чеченку? — сказала я.

— Мерзота! Як ти можеш?! Вони ж «чорні»!

Після чого обізвала мене дурепою і пішла.

Як добре я тепер розумію вбитого в стихійній перестрілці Володю-Ваху, росіянина, який прийняв іслам, молився і вів скромний спосіб життя. Він не зміг виїхати з Чечні до Росії. Говорив, тут надто вільні звичаї.

Багато з людей моєї батьківщини, незважаючи ні на що, скромні й вірять у Бога. Це допомагає їм перемагати внутрішніх демонів. Ангелів немає на землі, вони в раю. Але люди можуть удосконалюватись.

Хочу додому!

03.11.

Я вдома. 31 жовтня гриміли теракти. Вибухнула машина біля лікарні № 9, і був вибух на в'їзді в Грозний.

Знову загинули люди. Війні немає кінця.

Про це говорить стара притча, яку розповіла мені в дитинстві тьотя Мар'ям:

Багато років тому жив святий старець. Він здійснював паломництва, молився Богові й умів зцілювати. Слава його йшла поперед нього. Жителі виходили — щоб привітати велику людину. Однак старець, проходячи через наші краї, поспішав їх швидше залишити, не зупинявся, та ще й підняв краї свого білого плаща.

— Великий старче! — дивувалися люди. — Чому ти так квапишся піти? Навіщо ти підняв свій плащ? Адже дорога суха — дощу не було кілька днів, ти не можеш забруднити одяг!

На що старець відповів їм:

— Ви не бачите, а я бачу. У цих місцях — по коліно крові.

Людей у Росії дурять, вони нічого не знають про війни в Чечні. Не знають, як військові скидали тіла своїх же солдатів у сітках у прірви, щоб не платити матерям пенсії з утрати годувальника: немає тіла — значить, «перейшов на бік ворога» або «зник безвісти». Як розстрілювали на березі Сунжі тих, хто з грішми вже збирався повернутися

додому. На ринку солдати розповідали, як вони бояться одержати гроші, тому що з Чечні важко поїхати живими від своїх! Ніхто не знає тут, як топили простих людей у вапні, щоб приховати звірства.

Як у районі зупинки «Ташкала» навесні 2000 р. виявили будинок, де закатували до смерті близько двохсот мирних людей: їм відрізали руки й ноги! Рештки топили в люках і колодязях. У тому районі пропала наша сусідка Тамара з четвертого поверху, коли намагалася вирватись у біженці.

Саме там стояла військова частина найманців, яку боялися самі російські солдати.

Як валялися на вулицях запальнички, коробочки — їх брали діти й залишалися без рук! То були бомби, підроблені під «іграшки» та «речі».

Хто говорить про це? Свідки хочуть жити й шепочуться по кутках, як миші. Кожен боїться тільки за *своє* життя.

Щодня теракти й вибухи.

У Ставрополі винаймати житло дорого. Купити за жалюгідну компенсацію від держави нічого неможливо! Крихітна кімната в комунальці коштує від 380 000 р., квартира однокімнатна від 600 000 р. Думаю, це політика — спеціально все зроблено так, щоб жителі Чечні, які залишилися в живих, розселилися в глибинках, не жили у великих містах і не розповідали про те, що бачили на війнах.

Наші чоботи й куртки давно продірявилися, довелося купити нові. За кілька днів ми витратили близько 10 000 р., тому що, крім харчів, житла і транспорту, ще купили взуття й одяг.

Коли ми поверталися додому, у м. Мінводи під час перевірки паспортів нас зняли з автобуса російські міліціонери. Вони погрожували нам, кричали, що ми — «терористи», тільки тому, що прописані в Грозному. Особливо знущався товстий росіянин у кашкеті. Він, не соромлячись, вимагав хабар! Говорив, що інакше нас затримують для з'ясування і невідомо, що з нами буде. Забрав наші паспорти.

Маму довели до істерики, їй стало погано. Мої посвідчення з газети й телебачення про те, що я — журналіст і, відповідно, можу написати про вимагання грошей, нікого не злякали.

Автобус поїхав: водій вирішив не ризикувати собою та іншими пасажирами. Наші торби з їжею залишилися у салоні. Я в стані жаху прямо на прикордонному посту відпоювала маму серцевими краплями. Вона пополотніла, задихалась. Міліціонери їй допомоги

не надали, навіть коли я сказала, що мама перенесла два інфаркти. Слава богу, вона опритомніла, після чого на російських міліціонерів ринув такий шквал лайок і проклять, що вони стали яскраво-червоними і неохоче віддали нам паспорти, так і не домігшись хабара.

— Через таких гадів, як ви, мені соромно, що я росіянка! — кричала моя мама. — Покидьки! Негідники! Сволота!

Після чого я, взявши маму попід руки, вела її кілька кілометрів порожньою трасою, під дощем зі снігом, до найближчої автозаправки: там ми побачили автобус, який весь цей час, сховавшись від міліціонерів, чекав на нас.

— Я вирішив години дві почекати, раптом відпустять. Не вб'ють, — сказав водій-інгуш. — Побачив вас, зрадів. Мабуть, усе відібрали: і гроші, і сережки? Цей блокпост на Мінводах ми, водії, знаємо і боїмося: він славиться грабунками. Особливо це стосується громадян Чечні й Інгушетії — вони безправні, якої б національності не були. На них легко списати й повісити будь-що.

Мама повідомила, що нахабні міліцейські піки одержали дулю, а не хабар, після чого ми зайняли свої місця. Сумки з їжею були на місці. Ноги страшенно боліли, мене й маму трусило, зате люди дивилися на нас, як на героїв!

Крім цієї пригоди, у мене перед очима миготів проведений останній день у Ставрополі: з готелю «Ельбрус», у який ми заселились о 21.00, нас «попросили» о 9.00 (!). Нам довелося зняти кімнатку у дворі приватного будинку. Кімнатка виявилась у гаражі, не опалювалась, у ній не було ні холодної, ні гарячої води. Хазяйка, взявши з нас 200 р. за постій на добу, не дала навіть окропу на чай. Вигод не було жодних! Руки я помила крижаною водою у дворі з качалки, туалет у вигляді ями був за гаражем. І це — центр Ставрополя, район Нижнього ринку.

Ще ми з мамою сходили до міграційної служби Ставрополя. Нам сказали, що одноразова допомога від держави тим, хто приїхав із Чечні, — сто рублів! Щоб одержати цю «допомогу», слід було двічі з'їздити до міграційної служби й до банку автобусом за свої особисті кошти.

— Крім цих грошей, ми нічим людям із Чечні не допомагаємо! — бадьоро заявила нам працівниця міграційної служби. — Біженцями нікого не вважаємо. Від чого там бігти?! «Вимушеними переселенцями» раніше вважали, але тепер закон переглядається.

Сто рублів так і не віддали.

07.11.

Ми були в Грозному кілька днів. Купалися, наносивши води на третій поверх. Дивилися свій чорно-білий телевізор — сусіди знову провели тонким дротом електрику. За вікнами гриміла то гучна канонада, то перестрілка з дрібних гармат.

Я написала листи Альонці й тьоті Валі, як обіцяла. Сусідка Хазман, добра душа, знову взялася доглядати кішок і годувати їх під час нашої відсутності. Поцілувавши на прощання кожну в ніс, ми вирушили на пошуки нових пригод. Звичайно, я була проти поїздки, але мама вирішила, що за першим разом нам просто не пощастило.

Мою думку ніхто не питав, хоча, якби хтось запитав, я б із радістю відповіла, що не слід людям із монастиря спускатися в шинок. А якщо вони спустяться, ніхто їм нічого не гарантує.

Маму веде в далеку дорогу думка про те, що мені слід перевестись із грозненського інституту до університету м. Ставрополя.

— Там навчання краще. Війни немає, — повторює матінка.

Автобус до Ставрополя, у який ми сіли вранці, миттю наповнився ядучим димом, від чого всі пасажери закашляли й зачхали. Водій-чеченець заощаджував і не опалював транспорт — тому в салоні разом із ядучим димом був холод. Ні водій, ні його помічник не дозволили відчинити вікна й люки. Тортури, як в Освенцимі! Люди плакали від ядучого диму в салоні. Чоловіки мовчали, а одна хоробра жінка, наша рятівниця, голосно й відчайдушно стала вимагати свіжого повітря. Поки вона сперечалася з водієм, я встигла трохи відчинити вікно.

На посту Чечня-Інгушетія наш водій простягнув хабар військовим великою купюрою. Йому відрахували решту. Пасажири в автобусі довго дивувалися з такої чесності й говорили, що цей пост не схожий на інші. Хабар — звична річ, щоб дати транспорту проїхати або, навпаки, виїхати з Чечні.

Як тільки міркування про чесність і порядність затихли, на сцені з'явилася нова фігура — рожевошокий дідусь, якого наш водій підібрав на трасі. Він навідріз відмовився платити за квиток. Водій розлютився, а дід, розмахуючи пенсійним посвідченням, сказав:

— Безсовісний! Я їду на твоєму автобусі тільки з Чечні до Інгушетії, а мені взагалі треба в Москву!

За старого заступився позитивного вигляду чоловік із двома дітьми. Він пригрозив водієві за те, що той ображає стару людину. Тоді помічник водія вирішив перевірити, чи є в чоловіка і дітей

квитки, і тут з'ясувалося, що теж немає. Удалині показалося м. Мал-гобек, в Інгушетії, і «зайці» вийшли на трасу.

п.п.

Привіт!

Я і мама в Ставрополі, у районі Нижнього ринку. Є ще Верхній ринок. Це два визначних місця, де юрмиться народ і продає різні товари. Важко знайти в цьому місті кафе, де не палять. Багато дівчат із 11–13 років димлять цигарками нарівні з дорослими дамами, і ми ніде не можемо пообідати — тому що задихаємось. Але після довгих пошуків ми все ж таки знайшли кафе, де можна купити недорогий обід і не задихнутися при цьому від цигаркового диму. Тут вирує своє життя: я помітила, що деякі дівчата приходять зранку, беруть одну чашку кави і сидять, чекають. Як тільки з'являється якийсь чоловік, вони підсідають до нього і просять почастувати борщем або котлетами. Голодні студентки та інші особи. Дехто шукає в такий спосіб нічліг.

Ми приходимо снідати — вони вже з кавою, заходимо обідати — вони продовжують «чергувати» в пошуках їжі. Мама пожаліла двох особливо худеньких, почастувала пиріжками. Дівчата засяяли усмішками, відрекомендувались «Даша» й «Маша»: вони з довколишніх сіл, де немає роботи. У місті знімають кімнатку в гуртожитку й виживають.

Ми знайшли місце в районі Нижнього ринку, яке місцеве населення називає П'ятачком. На П'ятачку товчуться і гукають маклери, пропонують житло, продають фальшиві документи, роблять за певну суму реєстрацію: постійна реєстрація на один рік коштує від 15 000 р. з людини, тимчасова 250 р. на місяць. Тут же чергує міліція.

Для того щоб зробити людині реєстрацію — інакше її будуть зупиняти міліціонери й звинувачувати в тому, що та живе в місті нелегально, — слід заплатити якійсь із маклерш. Така пані веде людину до паспортного столу, щось заплатить, і на певний час дають реєстрацію.

На П'ятачку ми познайомилися з Дунею, жінкою п'ятдесяти років. Вона, маючи трикімнатну квартиру в новобудові, здає її людям і сама з дітьми теж там мешкає.

— Так за двадцять років я зможу сплатити кредит за житло! — повідомила Дуня. — Моя родина з шести людей живе на кухні і спить по черзі, а всі кімнати й коридор ми здаємо!

Ми з мамою зупинилися в неї на нічліг, заплативши 200 р. за добу — така такса.

Я вперше в житті увійшла в ліфт і, якщо чесно, налякалась: прийшла думка, що він може впасти. Але з ліфтом виявилось все гаразд, і він довів нас до висотного поверху плавно й спокійно.

Нас поселили в залі на розкладачках. В одній кімнаті мешкали четверо пожильців: жінка з матір'ю-пенсіонеркою та хлопець із дівчиною; в іншій трое: чоловік, який працює на заводі, його онучка та якась студентка. У квартирі на шістдесят квадратних метрів одночасно перебували чотирнадцять-шістнадцять осіб, три собаки й два коти!

Дуня — росіянка. Народилась у маленькому селі. Хотіла жити в місті, нормально працювати, але одержати кредит на житло можна, зібравши безліч довідок і під нереальні, грабіжницькі відсотки. Щоб не потрапити в боргову в'язницю, родині Дуні доводиться жити, здаючи весь простір квартири по квадратах, щоб хоч якось розплатитися з банком!

У перший вечір у квартирі Дуні сталася пригода: ми з мамою побачили воду в крані у ванній. Ми такого не бачили багато років! Звичайно, до 1994 р. ми жили у квартирі з усіма вигодами, але потім почалися війни, перебої з питною водою та життя без опалення й електрики. У ванну кімнату, після того як я помила голову, зайшла мама. Ми з Дунею сиділи на кухні й розмовляли. Раптом чуємо: вода летіть на підлогу. Але ж під нами ще дев'ять поверхів! Хазяйка стала стукати у ванну й говорити:

— У вас усе гаразд?

А мама у відповідь:

— Вода на підлогу летіть. Може, так і має бути?

Ми смикнули двері — і на нас ринув потоп! Мої ноги були по кісточки у воді! Вода заповнила миттю всі кімнати й коридор. Я забігла у ванну і побачила, що забула натиснути перемикач і тепер вода частково летіть з крана у ванну, а частково з душу прямо на кахлі! Зливу в підлозі немає, і вода розтікається по всій квартирі. Мама нічого не могла зрозуміти.

Я, хазяйка квартири та її дочки похапали відра, ганчірки і стали збирати з підлоги воду, боячись, що прибіжать зі скандалом нижні затоплені мешканці. А мама сиділа у ванні в «костюмі Єви» й злилася.

Дуня вимкнула душ і сказала, що ми просто забули за час війни в Чечні, як користуватися краном у ванній, тому вона анітрохи

не гнівається. Усе розуміє. З нижніми мешканцями обійшлося — ми оперативно зібрали воду з підлоги.

12.11.

У Ставрополі в XIX столітті народилася моя прапрабабуся Єлена. За незвичайну красу: синьо-зелені очі, русяву важку косу до землі — люди називали її Персіянюкою. Горянин у папасі перекинув Єлену через коня й відвіз у гірський аул. Лише через кілька років, з Юлею-Малікою на руках, тікала вона від чоловіка, у рідну домівку. Але батьки невдовзі померли. Не втративши своєї краси, Єлена вийшла заміж удруге.

У новому шлюбі народила шістьох дочок і п'ятьох синів. Їхній великий дерев'яний будинок стояв на околиці Ставрополя, за залізницею. Хрещеним батьком усіх дітей став відомий у той час меценат Г. К. Праве. Він часто відвідував родину, привозячи під Різдво санчата з подарунками.

Загриміла революція, сталося вбивство царської родини, почалася Перша світова, потім — громадянська війна. Усі діти, крім старшої дочки Юлі-Маліки й молодшенької, названої на честь матері Єленою, загинули у вихорі XX століття. У Юлі-Маліки народилася дочка Галина. У Галини народилася моя мама. У мами народилася я. А в молодшенької Єлени народилася дочка, яку вона назвала, за родинною традицією, Юлія. Зараз Юлії має бути за сімдесят років.

Мама розповідає, що Юлія спілкувалася з моєю бабусею Галиною. Разом молодими дівчатами вони переживали Другу світову. Але ми не знаємо адреси Юлії, адже з 1994 р. мама не писала листів двоюрідній тітоньці — папери загубилися, згоріли.

Ми ходили й дивилися на старі будинки: мама намагалася згадати, де вона гостювала багато років тому, у своїй юності, але марно.

13.11.

Ми знайшли тітоньку Юлію! Дивилися старі таблички в під'їздах на вулиці Доваторців і випадково побачили знайоме прізвище! Старенька жінка в окулярах, спираючись на ціпок, відчинила нам двері.

Мене вона не бачила ніколи, а маму тільки в її юності. Тому тітонька Юлія не впізнала нас. Передусім вона попросила наші паспорти, щоб перевірити, хто ми насправді: ні я, ні мама не здивувалися. Ми звикли в Чечні ходити з паспортами, бо військові, не виявивши паспорта, могли людину запросто розстріляти.

Тітонька Юлія ставила запитання, які могли знати тільки люди з нашого роду. Наприклад, про свого двоюрідного брата, сина Юлі-Маліки. Його звали Ігор. У 1941 р. йому виповнилося 16 років. Він підробив документи, що йому вісімнадцять, і вирушив на фронт — захищати Батьківщину від фашистів. З ним вирушила дівчина-вірменка сімнадцяти років, його перше кохання.

На парашутах їхній загін кинули на сигнальні вогнища. Але це були неправильні вогнища — засідку спланували німці. Ще в повітрі Ігоря поранили з кулемета. Він зі зброєю в руках залишився прикривати товаришів, щоб ті змогли відійти. З ним залишилася дівчина, яка його кохала. За кілька днів їхні мертві тіла з жакливими слідами катувань виявили радянські партизани. Юля-Маліка протягом шести років добивалася пенсії за втрату сина. Держава відмовлялася платити! Але в результаті, після того як кілька хлопців із загону, які вижили завдяки його подвигу, дали свої свідчення, державі довелося платити крихітну пенсію матері за втрату сина.

Коли тітонька Юлія зрозуміла, що ми її справжні, але дуже далекі родичі, вона зраділа:

— Слава Богу! Я думала, вас давно вбило в Грозному під бомбами!

Тіточка напоїла нас чаєм і розповіла про свою дочку, яка молодша за мою матір усього на два роки.

— Вона живе в Москві. Працює лікаркою, недалеко від трагічно відомого театру «Норд-Ост». Рятувала отруєних людей — їх привозили в клініку після теракту. Удова. Виховала двох прийомних синів.

Тітонька Юлія дозволила пожити в себе тиждень, але з реєстрацією допомагати не стала. Нам довелося зареєструватись у незнайомій жінки з П'ятчка на Нижньому ринку по 250 р. за місяць із людини.

14.11.

Ураза-Байрам! Марх дал кхобал Дойл!

Ми з мамою ходили до музею, який колись заснував Г. К. Праве. У музеї я бачила коштовні камені, опудала звірів, меблі початку ХХ століття. Поки ми ходили музеєм, познайомилися з літнім чоловіком.

— Ви нічого не знаєте про російські міста! — сказав він. — У Ставрополі мафія поділила райони між собою і збирає данину. Тут правляють мафіозі вірменського та грузинського світу. Росіяни давно не при владі.

15.11.

Ми говорили про те, що влада штучно роз'єднала народи, які три-чотири десятиліття жили дружно. Щоб чинити свої «темні справи» і ніхто не влаштував революцію, твердячи про несправедливість. Щоб натомість громадяни гризли одне одного на національному ґрунті. Продуманий, хитрий і підлий план.

— Я була школяркою в м. Грозному в 70-х роках, — сказала мама. — Усі дружили, закохувались, сварились, але ніхто ніколи не згадував про національність. На цьому ґрунті не було конфліктів! Прийшовши на весілля до однокласниці після закінчення школи, ми немов потрапили в казку: дивовижна музика, веселі танці, пісні — тільки тоді ми здогадалися, що дівчинка, яка весь час навчалася з нами на «відмінно», — циганка!

16.11.

Сьогодні ми винайняли маленький будинок у районі Нижнього ринку. Завдавати клопотів тітоньці Юлії більше не можна. Купити ми нічого не могли на жалюгідні гроші, які моя мама одержала у вигляді компенсації за зруйноване житло. Ми стали бомжами, без свого житла і своїх речей! Що буде потім, краще не загадувати!

У житлі, яке ми винайняли за 4500 р., немає навіть гарячої води, опалення газОВО-пiчне. Будинок споруджений понад сто років тому.

Компенсацію за поранення на мирному ринку в ході обстрілу ракетою не дають. Лікуємося за свій кошт.

Щодо мого переведення в один зі ставропольських вищих навчальних закладів вийшло так: дивлячись нам просто в очі, зажадали хабар у євро! (Ми жодного євро ніколи не тримали в руках.) Нам пояснили, що «пільгове» бюджетне місце, якщо перевести хабар у російські гроші, «коштує» від 70 000 р.! Пояснили це в кабінеті декана.

— Нас не турбує, що ви з Чечні, що були поранені — ми тут не «комiтет милосердя». Є ставки. Хто з ними не погоджується, той вільний. Ми й так пішли вам назустріч: із чеченців ми вимагали б 100 000 р. за переведення з чеченського вишу до себе на факультет! Спасибі, у вас російське прiзвище.

Ми з мамою в шоковому стані розвернулись і вийшли геть.

В іншому виші, куди ми пішли пізніше, нам відразу заявили про «добровільно-примусовий внесок» ректорові. Це замість того, щоб допомогти нам, людям із Чечні!

Тітонька Юлія нас утішала: годувала пиріжками, смачним курячим пловом. Вона, незважаючи на вік, дуже бадьора, сповнена сил. Вона обдзвонила всі виші Ставрополя, з'ясувала, що бюджетні місця є в Північно-Кавказькому університеті.

Мені знову сняться кошмари про війну. На моїх очах убивають людей і тварин, а я кричу й плачу, але не можу їм допомогти.

19.11.

Тітонька Юлія завела будильник, приготувала котлети, зібрала в дорогу фрукти й шоколад. Ми їдемо в автобусі по своїх кішок до Грозного. Ми їх не покинемо. Ще потрібно забрати наші старенькі речі: пару матраців, подушку та сковорідку.

Я і мама прийняли рішення виїхати з воєнної зони, тому що теракти не припиняються. У Ставрополі багато газет, я пошукаю роботу.

У Північно-Кавказькому університеті виявилися порядні люди. Ректор зовсім безкорисливо погодився перевести мене на бюджетне місце гуманітарного факультету, тобто я буду вчитися безкоштовно й заочно, зможу ще й працювати. Це усмішка долі — зустріти чесних і нормальних людей!

Тітонька Юлія, проводжаючи нас, хвилювалася. Ми обіцяли їй зателефонувати, як тільки дістанемося до Грозного. Я дуже полюбила бабусю. Як жаль, що ми не зустрілися раніше! Тітонька Юлія — християнка. Вона молилася за нас.

У її квартирі відбувалися дивні й непояснювані явища: у першу ніч, тільки-но я заснула, мене розбудили кроки. Злякано розплющивши очі, я побачила перед собою незнайому жінку в білому фартуху. Як тільки я стала читати молитву, образ проплив повітрям, просочився крізь зачинені двері і зник. Не повіривши, що то був сон, я стала розпитувати тітоньку Юлію про жінку в білому фартуху, і з'ясувалося, що такий вигляд мала колишня хазяйка житла, яка давно померла.

П.

21.11.

Ми в Чечні! Прибирали квартиру, тягали з вулиці воду, каламутну, з водоростями. Щоб пити, потрібно цідити її через марлю.

Я вчора забігала до Алхазура та Кайли. Азаматові ми привезли олівці й альбом. Кайла пригощала нас шоколадними цукерками.

Вітала зі святом Ураза-Байрам. В Азамата величезні синці під обома очима. Батьки сказали, що він упав.

Сьогодні я відпочиваю, п'ю ліки. Температура 39°. Кидає в жар.

Сусідка Хазман добре доглядала кішок, годувала. Ми вдячні! Мама збирає нехитре майно. Ми днями залишаємо рідний край, щоб потрапити в невідомість. Свою шафу 1924 року ми кинемо — нам її не забрати. Візьмемо одяг і улюблених кішок. У нас їх троє: Карина, Смугастик і Кульбабка.

Народився вірш:

Моя земля мене ж і раниць.
Друг, ворог...
Де ж бо доброта?
Лиш гір повітря без омани,
Снігів їх вічна чистота.

Пробач, о земле! Попелище —
І вулиці, й душа сама.
Мені нема за тебе ближчих,
За тебе кращих теж нема.

Гіркота й біль туманять око.
Спитати хочеться мені:
Це розрахунок чий жорстокий
Зіткнув народи у війні?

Печаль у серці винуватім,
Та бережу в душі й любов.
Світ розірвався, мов граната,
І на землі чорніє кров.

Вже непотрібність власну знаю
У ріднім, зболенім краю.
І ось удалину втікаю,
Хоч там нічого не люблю.

22.11.

Разом із Хазман дивимося телевізор. У нас ні електрики, ні газу. У неї телевізор погано, але працює. Хазман плаче!

— Як же я без тебе, Фатимо, буду? — питає вона мене і звертається до мами: — І до тебе, Лено, звикла, і до кішок!

— От, хотіли б залишитися на батьківщині, але як? — заперечує мама. — Учора на зупинці, прямо при нас, хлопець стріляв у ма-

шину військових, що проїжджала там. Цілився в бензобак, влучив у колесо. А влучив би куди хотів, був би вибух, усі б загинули на зупинці. І старі, і діти. Уазик із військовими, не зупиняючись, швидко промчав.

Тьотя Лейла засмутилась і водночас зраділа нашому від'їзду. Ми сфотографувалися на пам'ять.

Сьогодні гори, що кільцем оточують Грозний, — білі від снігу і синіють лише з боків.

Я бачила Габі, розповіла їй, що буду вчитись у Ставрополі й працювати так само. Попрощалася з журналісткою Айзан із газети «Трудяга», а сивого Гапура та поета Мусу не застала на службі.

Ще, цілком випадково, я зустріла давніх знайомих. Колись на ринку вони торгували відеокасетами: Козеріг і його брат. Тепер вони — працівники міліції й служать новій владі. Охороняють лікарню № 9, на зупинці «Автобаза».

23.11.

Дощ. Небо затягли сірі хмари. Їх кривавим променем пропало помаранчево-червоне сонце. За пагорбом стріляли з важких гармат, і земля злегка тряслася, нагадуючи про те, що кожен день, прожитий на моїй батьківщині, міг стати останнім.

Я бачила сни про те, як на землю ринули хвилі, як земля поступилася стихії води і ми стали її частинками, подолавши людську подобу.

Колись у моему місті Грозному я маленькою дівчинкою сиділа на санчатах, як на лавочці, у коридорі квартири, обіймаючи маму. А по нашому будинку на вулиці Завети Іль'ча стріляли важкі російські гармати. Цегляний чотириповерховий будинок хилився, немов великий корабель, що потопає, і скрипів. Мама обійняла мене і сказала:

— Ми сьогодні помremo, але ти не бійся.

А я спитала:

— Як помremo? Мені всього дев'ять років!

Мама крізь сльози посміхнулася. Не було ні краплинки світла, і я не могла це побачити, але знала — вона посміхнулася.

— Для смерті вік не важить. Такий обстріл нам не пережити. Боже, як страшно!

Хотіла відчути мамин страх, але не могла — я ще не відчувала страху, тільки сильно стукотіло серце.

— Що найстрашніше в смерті? — спитала я маму.

— Те, що ми більше ніколи не побачимо сонця.

Але мама помилилася — ми вижили.

У моєму житті з осені 1994 року сонце сходило багато разів, і я навчилася класифікувати страх як давній об'єкт усвідомлення.

Божевільний Юрочка, хлопчик-сусід, теж помилявся, стверджуючи, що в кімнату влетів снаряд і насправді ми дуже давно мертві. Ми не загинули — ми перейшли на інший рівень буття. Я знаю це напевне, прощаючись із містом свого дитинства і своєї юності.

Прощавай, сіре дощове небо! Прощавай, криваве руде сонце! Прощавайте, курні вулиці в кіптяві згарищі! Я люблю вас і одного разу відчую знову.

Коли земне тіло перетворюється на попіл, ми переглядаємо життя, захоплюючи моменти істини: то нехай сьогоднішній дощ і канонада за пагорбом повторяться!

Нехай прогримить грім. Нехай тунель із кривавого сонця забере в кращий світ усі заблукалі душі. Нехай махові колеса здійснять свій оберт.

Поліна

Літературно-художнє видання

ЖЕРЕБЦОВА Поліна
Мураха у скляній банці.
Чеченські щоденники 1994–2004 рр.

Документальний роман

Головний редактор *С. С. Скляр*
Завідувач редакції *Г. В. Сологуб*
Відповідальний за випуск *Т. М. Куксова*
Художній редактор *Т. О. Волошина*
Технічний редактор *І. О. Гнідая*
Коректор *Т. М. Мурашко*

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
Св. № ДК65 від 26.05.2000
61140, Харків-140, просп. Гагаріна, 20а
E-mail: corp@bookclub.ua

Видавництво Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
www.trade.bookclub.ua

ГУРТОВИЙ ПРОДАЖ КНИГ ВИДАВНИЦТВА

ХАРКІВ

ДП з іноземними інвестиціями
«Книжковий Клуб
“Клуб Сімейного Дозвілля”»

61140, м. Харків-140,
просп. Гагаріна, 20-А
тел/факс +38 (057) 703-44-57
e-mail: trade@bookclub.ua
www.trade.bookclub.ua

Київська філія

04073, м. Київ, просп. Московський, 6, кімн. 35,
тел. +38 (067) 575-27-55
e-mail: kyiv@bookclub.ua

Одеська філія

65017, м. Одеса, вул. Малиновського, 16-А, кімн. 109
тел. +38 (067) 572-44-28
e-mail: odessa@bookclub.ua

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»

служба роботи з клієнтами:

тел. +38 (057) 783-88-88
e-mail: support@bookclub.ua
Інтернет-магазин: www.bookclub.ua
«Книжковий клуб», а/с 84, Харків, 61001

Жеребцова П.

Ж59 Мураха у скляній банці. Чеченські щоденники 1994—2004 рр. : документальний роман / Поліна Жеребцова ; передм. С. Божка. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. — 656 с. : іл.

ISBN 978-966-14-9068-9 (PDF)

1994-й, Чечня. Поліні дев'ять, вона звичайна дівчинка, яка любить читати й малювати, її бентежать конфлікти з однокласниками та сварки з матір'ю... Загалом, усе, як у звичайної дитини. Крім одного. Почалася війна... Бомби. Голод. Холод. Будинок, де немає електрики і води. І смерть. Вона завжди поруч і приходиться у різних подобах — як куля снайпера, бомба з безжального неба чи ракета «Граду». Поліна вціліла і знайшла слова, щоб розповісти про неможливе. Щоб попередити — це не повинно повторитися...

УДК 821.161.2
ББК 84.4РОС